YALÇIN KÜÇÜK

SOVYETLER BİRLİĞİNDE SOSYALİZMİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Mızrak Yayınlan - 7 ISBN 978-605-4339-06-8

YALÇIN KÜÇÜK

SOVYETLER BİRLİĞİ’NDE SOSYALİZMİN ÇÖZÜLÜŞÜ

l. Baskı, İstanbul, Aralık, 201O

Yayına Hazırlayan: Sait Çakır

Kapak: Ömer Ülkenciler Baskıya Hazırlık: Espas

Baskı ve Cilt:

Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Davutpaşa Cad. No. 123 Kat l Topkapı, Zeytinburnu İstanbul

+90 (212) 482 99 10 MIZRAK

İletişim ve Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Salkım Söğüt Sokak Keskinler İşhanı No: 8 Daire: 410 Cağaloğlu / İstanbul Tel: 0212 526 23 88 www.mizrakyayincilik.com mizrak@mizrakyayincilik.com

YALÇIN KÜÇÜK

SOVYETLER

BİRLİĞİ’NDE

SOSYALİZMİN

ÇÖZÜLÜŞÜ

İÇİNDEKİLER

Önsöz Yerine

12 EYLÜL TEZLERİ: İKİNCİ GARBAÇOV VAKAI

Sovyetler Birliği, sovyet elitinin, komünizme inancını yitirmesi nedeniyle yıkıldı. Komünizm'in ekonomik ve teknolojik hiçbir sorunu yoktu; tek meselesi kendisi olmuştu, inanç yetmezliğinden söndü, demek istiyorum.

Ne tarih ve ne günler, son genel sekreter Mihail Garbaçov'u, büyük bir sevinçle karşılamıştık, sanki mesih idi ve öyle gördük.

Gizlice bir mesih peşinde olduğumuzu, Garbaçov'la yaşadığımız büyük hayal kırıklığı ile fark ettik; çünkü göreve gelen genel sekreterlerin her birisi, öncekinden, daha çözümsüzdü ve üstelik birbiri arkasından ölüyorlardı, sanki düzen kendi kendini tıkıyordu. Elit, komünizmin içinden bir yol arayamıyor ve tabiatıyla bulamıyordu; ölmeye mahkumdurlar. Her halde "tıkanma" ve daha katı bir söyleyişle, çöküş'ün eşiği bu olmalıdır. Sonu ölüm'dür.

Hiç bilmediğimiz, tarım uzmanı bir genç yönetici-adam geldi, "perestroyka" dedi, yüksek heyecan duyduk. Sanki kurtuluşu bilinmezde bulmaya koşullanmıştık, birikimi reddetmekle özdeştir. Çöküş ile birikimi ve kabiliyeti inkar, eleledir.

Birkimsizliği ve kabiliyetsizliği hiç göremedik, aklımızda yoktu ve birdenbire, bu adamın, komünizme inancını tümden yitirmiş olduğunu görüverdik. Ancak bunun üzerine, hem inançsız ve hem de birkimsiz ve tabii bilgisiz olduğunu idrak etmeye başladık. inançsızlığını görüşümüz öncedir, Sovyet kazanımlarını hızla savurdu, karşı taraftan almadan vermeyi seven bir kumarbazdı; Sovyet düzeni, barışcıl bir şekilde öldü ve Garbaçov yaşıyor. Bir büyük çökertici olduğu için yaşattılar.

♦ ♦♦

Sevincimden ve büyük yanılgımdan o kadar utandım ki, bir avuç lumpen generalin Garbaçov'u devirip Sovyet Düzeni'ni kurtarma girişiminden dahi umut aldım; bizi durdurmak ve tekrar kırmak için sarhoş Yeltsin dahi

yetmişti. Tanka çıkardık ve Yeltsin'i böylece yarattık. Daha kaba bir birikimsiz ve tam bir zır kabiliyetsiz'dir.

Bir büyük kumarbaz, eğer bir büyük birikimsiz ve minimal kabiliyetsiz değilse nedir, mesele budur. Kaybedecek zincirleri bile yoktur

♦ ♦♦

Lumpen ve yaşlı generallerin önüne çıkma heveslileri işte böylece doğdular.

♦ ♦♦

Türkiye'de kemalistler kemalizme ihanet ettiler.

♦ ♦♦

Kemalizm'i çok eleştirdim. En çok eleştirdiğim zamanda, “kemalizm, bizi ileriye götürmez ve biz kemalizm'den geri düşmeyiz” diyordum. Şimdi bu sözümüzdeyiz, kuvvetle müdafaa ediyoruz. Tarihsel ilerleme zincirimizde önemli bir sıçrayış ve halka olmuştur.

En iyi müdafaa zenginleştirerek müdafaadır.

♦ ♦♦

Yalnız, Kemal Kılıçdaroğlu'nun kemalizme ihanetinden hiçbir şekilde söz edemeyiz. Hiç söz etmiyorum.

Türkiye'de kemalizme ihanet edenler varlar ve yüksek yerdeler; ancak, Kılıçdaroğlu'nu bunlar arasına koyamıyoruz. Çünkü, Kılıçdaroğlu, kemalize edemediklerimiz arasındadır ve kesinlikle ihanetten uzaktır. Aralarında yaşadığını düşünebiliriz, zaman zaman türkülerine katıldığını tahmin edebiliyoruz, hem-hayat olmanın şartıdır.

♦ ♦♦

Sadece bu kadar bilgisiz kalabilmesine çok şaşırıyorum.

Çöküş, her halde bilgisizlerin elitizmi’dir. Eşiğinde, sadece bilgisizler yönetici olabilmektedir.

Demirel’in yerine Çiller, Sezer’in arkasından Gül geldiler ve Ecevit’in koltuğuna Erdoğan ve Baykal’ın sandalyasına Kılıçdaroğlu oturdular. Yetenek ve bilgi cetvellerinde uçurumlar var. Herhalde “hızlı çöküş” demek durumundayız.

♦ ♦♦

Demek ki politizasyon ve kemalizasyon, bir tarih-coğrafya eğitimidir.

♦ ♦♦

Mutlak dekemalizasyon, cahiliye’ye dönüş ve çöküş’tür.

♦ ♦♦

Bu üvertürden sonra tezlere geçebiliyorum.

Birinci Tez, kaset, Deniz Baykal’ı düşürmeyi çok aşan bir operasyondur.

Ve cehepe’yi, akepe’nin arkasına koyma işidir. Bir dizi ihanetidir.

ikinci Tez, kaset, şimdi tedavüle konulan söyleyiş ile, “yeni kemalizm” için işaret fişeğidir. Yeni kemalizm, a- Mustafa Kemal'den kopuş, b- laisizmi red, c- Ordu’ya düşmanlık anlamındadır.

Üçüncü Tez, kemalizm ile “yeni kemalizm” arasında ortaklık “kemal” sözcüğüdür.

Dördüncü Tez, Deniz Baykal’ın acılı ve vakur veda konuşmasında, F. Gülen’i koruma çabası, bir mantık ve dizgi sapmasıdır ve çok açıklayıcıdır. Her sapma bir başka halka ve bir itiraftır. Her sapma, bir başka sistemin varlığının habercisidir.

Kılıçdaroğlu’nun, Hanefi Avcı kitabını bir polisin anıları olarak görmede ısrarı ve “sayın” Fethullah Gülen’i hep yüksek tutmaya özen göstermesi, Gülen’in referanduma ağır taaruzlarını görmezlikten gelmesi, diğer bir

sapmadır ve aynı ölçüde ifşa edici olmuştur. ikincisi birincisini takip etmektedir.

Bir başka düzeni duyuyoruz.

♦ ♦♦

Gülen, “İsak” anlamına gelmektedir, hepsi Gül’ün türevleridirler ve kaset işinde, İsrael ve Washington oklarının yerine geçmektedir.

Bilim bir göstergelerden yararlanma ve göstergeler ile yeni bir dizi kurma işidir.

Beşinci Tez, operasyonu çok cüretkarane, çok hızlı yaptılar ve ifşa etmiş oldular. Artık “yeni kemalizm” projesi işportaya düşmüştür. 5 Eylül 2010 tarihindedir.

♦ ♦♦

Bu projenin, “Yeni Kemalizm”, işportaya düşüşünü Soner Çağaptay’a borçluyuz; Washington'da mukim Çağaptay, İsrael Lobisi içinde kabul görüyor ve İsrael-Erdoğan çatlağından sonra sert bir anti-Tayyip Erdoğan çizgisi tutturduğunu biliyoruz. Çatlak öncesinde kuvvetli bir akepe destekçisi olarak görüyorduk.

Altıncı Tez, artık “yeni kemalizm” kemalizme son darbeyi indirme hamlesidir. Yedinci Tez, Fethullah Gülen ve Aydın Doğan kasete ve operasyona müdahildirler. İşte ortakdırlar, demek istiyorum.

Sekizinci Tez, referandumdan “evet” çıkması, operasyonun içindedir. Gereğidir.

O halde “Yeni” Kemal'in “ihmal” ile “hayır” oyu, oyuna uygundur. Demek ki, oyun, oyun'dur.

Dokuzuncu Tez, kaset, İsrael-Tayyip Erdoğan ve Washington-Tayyip Erdoğan münasebetlerinin en uzlaşmaz göründüğü bir tarihte gösterime konmuştur. İsrael ve Washington, stüdyoda ve mutfaktadırlar.

Onuncu Tez, Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhuriyet'e yönelen tehditleri, anayasa mahkemesi ile hakimler ve savcılar yüksek kurulunun ilga edilmesini hiç görmeyerek, akepe'yi hedef almadan sadece Tayyip Erdoğan'a hücum etmesi, acemice bir iş olmasının ötesinde bir ifşaat değerindedir.

♦ ♦

Onbirinci Tez, cehepe, kemalizm'den hızla uzaklaşırken, Ordu, kemalizme hızla dönmektedir.

Aydın Doğan medyası, yüksek komutanların ağzından çıkan, görev değişimde kural olmuştu, "Atatürk" sözcüklerini toptan sansür etmiştir. Bu ilk defa karşılaştığımız bir haldir.

Dönüşte bir yenileşme ve zenginleşme görmek zorumdayız.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun, a, "türbanı çözeceğim" iddiası ve bunun için ulemaya başvuracağını haber vermesi, b, silahlı kuvvetler iç hizmet kanununda bir madde değişikliği ile Ordu'yu müdahale yapmaktan men etme girişimi, c, silahlı kuvvetler komutanları hakkında sürekli "dava' ilanatı ciddi görülmemiştir. Ancak, "bana güç verin Tayyip Erdoğan'ın ayağını kaydırırım" manifestasyonu çok ciddidir. "Yeni Kemalizm", senaryo yazarları tarafından ciddiyetle kurgulanmaktadır.

Onikinci Tez, yalnız ölü doğmuştur.

Yirmi Yıl Önce Önsöz

KİTAP YAZMAK & HEYKEL YAPMAK

Kitap yazmak, heykel yapmaya benziyor.

Heykel, çıplaktır. Ben bilgi yaprakları giydiriyorum.

Bu çalışmamı daha az bilgi vererek yazmak istedim; yapamadım. Yapamayacağımı görmeye başlayınca üzerinde düşündüm. Uzman okuyucudan yoksun olduğumu anladım.

Avrupa’da her kitabın yeterli ölçüde uzman okuyucusu var. Bu nedenle Avrupalı, eski söyleyişle “Avrupai” yazar, daha az bilgi yazarak kitap çıkarabiliyor.

Bu kitapla birlikte “Avrupai” bir yazar olamayacağımın bilincine vardım. Buna pek çok sevindim.

Bu kitapla birlikte kitapyazmayı öğrenmeye başladığımı düşünüyorum.

Benimi çin kitap yazmak, heykeli, bilgi yapraklarıyla giydirmenin bahanesidir.»»»

Dostoyevskiy’nin roman yazma hızından yüksek bir süratle, bilgi veren kitaplar yazıyorum. Artık giderek yeni bilgiler üretiyorum; bu kitap, yeni ve daha önce söylenmemiş bilgilerle doludur.

♦♦♦

Uzmanın her türlüsü sıkıcıdır; uzman okuyucunun artık bilgiden sıkıldığını sanıyorum. Uzman okuyucu için artık bilgi edinme, heyecanlı bir iş edinmekten çıkıyor; benim okuyucumun ise bilgiye açlık ve heyecan duyduğunu biliyorum. Üniversitelerin bilgi yaratma, verme ve edinme heyecanını yokettiği bir zamanda, bilgi hırsına bürünmüş okuyuculara şükran duyuyorum.

Bir zamanlar bir öğretim üyesi, benim de içinde bulunduğum bir avuçtan daha az insanı, Türk rönesansını başlatmakla onurlandırmıştı; o zamanlar, bundan, hoşlandığımı hatırlıyorum. Şimdi kayıtsızım; rönesans, beni o kadar çok ilgilendirmiyor ve heyecanlandırmıyor.

Şimdi Türkiye’de “‘Aydınlanma” ile görevli olduğumu düşünüyorum. bu beni heyecanlandırıyor; Ahmet Mithat Efendi geleneğini sürdürüyorum ve bir başka planda geliştirmeye çalışıyorum.

♦ ♦♦

Aydınlanma, bir tür hesaplaşmadır. Bu çalışmam, Türkiye Üzerine Tezler’in üçüncü, Aydın Üzerine Tezler’in beşinci kitabı cinsinden bir hesaplaşmadır.

Bu çalışmam, bir başka ve daha evrensel bir alanda bir hesaplaşmaya başlangıç oluyor.

Burada Sovyet Sosyalizmi ve Sovyet marksizmi ile hesaplaşıyorum.

♦ ♦♦

Her hesaplaşma bir aydınlanmadır.

Burada hiç kurulmamış bir düzeni değiştirmeye çalışıyorum.

♦ ♦♦

Sovyet sosyalizmi, en çok boş zamanı artıramamakta ve hoşzamana çevirememekte başarısızlığa uğradı. Yeni düzen, burjuva düzeninden ayrı bir boş zaman kullanımı yaratamadı ve hoşzamanın teori ve pratiğini geliştiremedi.

Sosyalizmin amacı hoş zamandır ve çalışmayı azaltarak yine de gerçekleştirilecek çalışmayı, hoşzamana çevirebilmektedir. Çalışma, ancak piknikte bebek-nöbetine ben-zediğiölçüdehoşzaman olabilir; Sovyet marksizmi burada, en büyük başarısızlığını, yaşıyor.

Aileler, bir araya gelirler ve pikniğe giderler. Seksek oynarlar, elim sende oynarlar, voleybol oynarlar; ağacın gölgesinde bebekler var. Elim sende oynayan ailelerden bir erkek ya da kadın, bir işaretle, kendiliğinden, zorlanmadan, disiplinini duymadan, ağaç gölgesinde bebek-nöbetine gider; yeni düzende çalışma böyle olmak durumundadır.

Bebek-nöbetinden daha güzel bir oyun ve hoşzaman düşünmek mümkün müdür?

♦ ♦♦

Sovyet sosyalizmi en çok yeni insanı yaratmada başarısızlığa uğradı. Sosyalizm, Bruno kadar inançlı, Balzac kadar meraklı, Thomas More kadar bilge, Erasmus kadar şakacı. Faust kadar öğrenme tutkunu. Gide kadar dünya nimetlerine saldırgan, bir keşiş kadar oruç tutan, doğa karşısında Einsten kadar şaşıran, kütlesine Tolstoy gibi mistik saygı duyan, Bertrand

Russel kadar yaramaz, Nazım kadar saf insanı yaratmaya yazgılıdır; ilk denemede sadece savunma ve hücum korkağı yaratıklar ortaya çıkarabiliyor. Ekim Devrimi, ne yazık, burjuva devrimi ölçüsünde bile yeni insan yaratamıyor ve yarattıkları kısa bir zaman içinde eskiye dönüyor.

Boş zaman kullanımını hoşzamana çevirememek, burjuvazinin bulduklarının dışında boş zaman kullanımı, hoşzaman, bulamamak ile yeni insanı yaratamamak, aynı madalyonun iki yüzüdür.

Peki neden?

♦♦♦

Lenin, kendinden önceki sosyalizm kitaplarında olmayan, bir stratejiyi, en ileri kapitalist ülkeye, ‘dognat’i peregnat’, yetişmek ve geçmek ilkesini ortaya atıyor. Bundan sonrasını, bu çalışmanın manüscript'inin bir sayfasından aktarmak istiyorum.

“Lenin’in ortaya attığını gerçekleştiren Stalin’dir. Bu sadece ekonomide değil, pek çok alanda kendisini kabul ettiriyor. Stalin olmasaydı Lenin’in yaşayabileceğini sanmıyorum.”

“Bu noktayı bir tezle ifade edebilirim: Lenin olmasaydı, belki de bugün Marx unutulmuştu. Stalin olmasaydı, Lenin’in Devrimi, aynı tarihlerde Avrupa’nın çeşitli ülke ve kentlerindeki kısa sosyalist iktidar denemelerinden birisi olarak kalabilirdi; iktidar alındıktan ve iç savaş tamamlandıktan sonra, Lenin’in döneminden bugüne kalanların fazla öğretici olduğunu düşünmüyorum."

"Ancak Lenin’in ortaya attığı ve Stalin’in gerçekleştirdiği ‘dognat’ i peregnat’ çizgisi hem bir teori değildir ve hem de kalıcı bir ders taşımıyor. Tarihin tersliklerinden çıkmış kısa dönemli bir politika olarak görünüyor; hiç değişmeyen bir amaç sayılması, hem daha ileriye gitme yüreğinden yoksun olmayı ve hem de bir akıl tembelliğini anlatıyor."

"Sosyalizmin ikinci aşamasına yada komünizme geçiş için değişmez bir kalkınma hızı ve düzeyi olduğunu sanmıyorum. Bunu şöyle de söylemek mümkündür; komünizme, en ileri kapitalist ülkeye yetişildiği zaman

geçilebileceğini ileri sürmek saçmalıktır; bu yalnızca en ileri kapitalist ülkenin komünist olabileceği anlamına geliyor. Ayrıca en ileri kapitalist ülke de, krizlerle de olsa, sürekli olarak büyüdüğü için komünizm bir serap haline geliyor; neresinden bakılırsa bakılsın, yetişmek ve geçmek ile komünizmi özdeşleştirmek bir absürd'e dönüşüyor."

Zamanında doğru ilkelerin zaman içinde saçmalaşmasını ortaya çıkarmak, bu kitabımın özelliklerinden birisini oluşturuyor. Bu kitabımda pek çok kez aktivitenin düşünceye ve düşüncenin aktiviteye dönüşünün ortak süreçleri çözümleniyor. Bu süreçler içinde, daha önce düşünülmesi zor, yeni görüşlere ulaştığımı belirtmek istiyorum; Lenin ile ilgili olana ek olarak Marx ile ilgili bir düşünce sürecine de değinebilirim. Marx, üstelik marjinal notlar olarak ifade ettiği bir kısa çalışmasında, Gotha Programı'nın Eleştirisinde, birdenbire komünizmi iki aşamaya bölerek birincisine sosyalizm adını veriyor ve bununla ilgili çok katı önermeler yazıyor. Bu çaljşmamın gelişmesi içinde

Marx'ın buna hakkı olmadığı sonucuna vardım; hak, ya eylemden ya da teoriden doğuyor. Bu önerme için bir eylem birikimi göremiyorum; bu kadar önemli bir önermeyi ise sadece bir paragrafa sığdırmayı ve bunun hep bir paragraf olarak kalmasını da teorik açıdan haksızlık olarak değerlendiriyorum.

Asıl konuya döndüğümde ortaya çıkan şudur: Yetişmek ve geçmek, gerçekleşince, orada kalma eğilimi güç kazanıyor. En ileri kapitalist ülkeye olmasa bile ileri kapitalist teknolojik ve üretim düzeyine gelindiğinde, sosyalizmden kaçış başlıyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde yaşanan budur; Marx'ın kapitalizme övgüsüyle Lenin'in yetişmek ve geçmeye aşırı vurgusu birleşince ve bu arada kapitalist olmayan meta üretimini düşünmemek bir yana, sosyalist boş zaman kullanımı teori ve pratiğini ihmal, hoş zamanı ön plana çıkarmamak, kapitalizme dönüş tutkusunu yaratıyor.

• ••

Ne olur?

Olan ay tutulmasıdır.

İlk kez olmuyor.

Sosyalizmin tarihi, ay tutulmalarının tarihidir.

Tarih, önce İngiltere'dedir. Chartist Hareketin sonu bir ay tutulması olarak geliyor ve 1848 Devrimleri ile birlikte Fransa'ya geçiyor. Paris Komünü, sonraları pek çok kutsallaştırma çabasına rağmen, bir başka ay tutulması oluyor ve bununla, sosyalist mübadelenin ağırlık merkezi ve öncülüğü, Almanya'ya geçiyor. Birinci Dünya Savaşı are-fesinde Avrupa'da ve İkinci Enternasyonal'da bir yeni ay tutulması yaşanıyor. Buradan Rusya'ya geçiyor ve iktidara da gelebildiği için, sonradan adı Sovyetler Ülkesi olan bu topraklarda uzunca süre yaşıyor. Ay şimdi Sovyetler ülkesinde batıyor.

• ••

Öyle sanıyorum, bu batışla birlikte Rusya ve düşüncesi, tarihteki rol oynama tarihini de tamamlamış oluyor. Sovyet ülkesinden, tarihsel ve insanlığı ilerleten rolünü tamamlamış, Rus değerlerine bağlı, ilk zamanlarda popülist anlamda solcu, Almanya ile siyasal ittifaklar peşinde bir Rusya'nın çıkacağını sanıyorum. Şimdi Batı, Osmanlı sisteminin çözülüşünün yarattığı düzensizliği hâlâ düzenleyememiş olmaktan çıkardığı dersle birlikte, Sovyet düzeninin çözülüşünü, bu tarihten sonra ve elindeki imkânlar ölçüsünde, geciktirme taktiğini uyguluyor.

Fakat her ne olursa olsun, Sovyet düzeninin çözülmesiyle, Amerika'nın da tarihsel ağırlığının sonunun görüleceğini sanıyorum. Ağırlık yeniden eski topraklara geçiyor. Uzun soğuk savaşın, iki büyük gücü de, halsiz bıraktığını düşünüyorum.

♦♦♦

Hızla yazan bir romancıdan daha hızlı yazdığımı bildiğimi tekrarlıyorum.

Roman yazma tekniğinden de yararlanıyorum.

Napolyon savaşları, yeni düzenle eski düzenin barış içinde bir arada yaşamama savaşları oluyor. Ekim Devrimi böyle bir savaşı yaşamıyor. ikinci Dünya Savaşı'nda iki düzen arası savaşın da unsurları var; ancak,

karışık olarak bulunuyor. Ne yazık, iki düzenin bir arada yaşamaması için yapılan savaşlar, yakın zamanlarda, soğuk savaş olarak ortaya çıkıyor.

Soğuk savaş, yiğidi olmayan bir savaştır.

insanı kemiriyor ve aşağılıyor.

Her yeni düzen, geriye ve çekildikten sonra bile, kendi dilini ve sözcüklerini bırakıyor. Türkçe yazılışlarıyla, Brümer, Termidor, Jironden, Jakoben; bütün bunlar, Fransız Devrimindenkalan sözcüklerdir. Menşevik, bolşevik, Sovyet, sputnik ve diğerleri de Ekim Devrimi’nin mirasları oluyorlar.

Şimdi çok kısa olarak bu miras üzerinde durmak istiyorum. Bir noktada son derece hassas olmak zorundayım; Sovyetler’de hiçbir zaman "Jozef' Stalin adında bir kimse yaşamadı. "Kruşev" de olmadı ve "Troçki" hiç yoktur.

Stalin’in adı, "İyusif' oluyor ve buna en yakın Avrupai ve Hıristiyan adı ise Jozeftir. Bu topraklarda ise "Yusuf' veya "Yasef' var. Stalin’e neden "Yusuf' değil de "Jozef' adı veriliyor; buradaki aşağılık kompleksini anlamıyorum ve anlamadığım halde tepki duyuyorum.

Adı, Hruşov’dur. Batılılar, derinden çıkartılması gereken ‘H’ sözcüğünü telaffuz edemiyorlar ve bu nedenle bütün H’ler, "KH" oluyor. Han’lar, Khan’a çeviriliyor. Bunun tersi de var; Ruslar da dilin ucundan çıkarılması gereken H’yı söyleyemiyorlar ve bu nedenle, Rusça’da, Hitler, Güler, Holywood, Goliwood, ve Hasan, Gasan, Haydar, Gaydar oluyor.

Güzel; ancak bu topraklarda yaşayanlar göğüsten H’yı çok güzel söylüyorlar. Birmingham’da Rusça öğretmenim Jim, İngilizleri bırakıp, bana, "Yalçın, sen bu sesi çıkarırsın" diyordu. Karısı bir Başkır olduğu için biliyordu.

Bu topraklarda Hruşov’a Kruşev denmesini de bir gerilik ve aşağılık Batı hayranlığı olarak görüyorum.

Bu yıl yapılan İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti’nin sempozyumunda, Türk-Sovyet iş adamları derneği yöneticileri, Boğaziçi Üniversitesi ile

anlaştıklarını ve Rusça eğitimini başlatacaklarını açıkladılar. Panelde olan arkadaşım Profesör Taner Berk-soy, izleyiciler arasında olan beni gösterdi ve "Yalçın Rusça öğrenmeye başlayınca, başına açmadık iş bırakmadınız" dedi. Şimdi işler gelişiyor ve tekellere Rusça gerekiyor; gazeteler Moskova'ya temsilci gönderiyorlar.

Dillerini de düzeltmeleri zamanıdır.

Dillerini değiştirecekler.

♦♦♦

Rusça'da her sözcükte bir sesli harf üzerinde aksan bulunuyor; yazıda görünmüyor ve bunu söyleyenler biliyor. "O", aksansız olduğu için "A" sesine yakkısıyor ve bu nedenle, Sovyet Başkanı'nın adı, "Mikhail" değil, Mihail Sergeyeviç Garbaçov oluyor. Sonu, "Ö" sesine yakın bir "O" olarak telaffuz edilmelidir. Aynı biçimde, "Soyuz" değil, "Sayuz" denmelidir.

İngilizler, kendi dillerinde, en çok "İ" harfinin telaffuzunda güçlük çekerler, çok çeşitli seslerle dillendiriliyor. Burada bir güçlük var; fakat Latin ve Grek i'ler, "İ" ve "Y" yan yana gelince güçlük daha da artıyor. Bu nedenle Trotskiy'in adının İngilizce'de yazımı Trotsky oluyor; anlaşılır bir durumdur. Fakat Türkçe'de kesinlikle Trotskiy olarak yazılması gerekiyor; aslını veriyor.

Bu çalışmamda başka kaynaklara referans yaptığım zaman Trotsky ve kendim yazdığımda ise, Trotskiy formunu kullanıyorum.

Hızla yazdım. Büyük yardımlar aldım.

Paris'te arkadaşlarım Aslı Heybetli ile Alper Yalman, tek sözcükle, Paris kütüphanelerini, Karakusunlar Köyü'ne taşımayı başardılar. İstediğim kaynakların fotokopilerini göndermenin yanında, bibliyografya çalışmaları yaparak, yeni kaynaklar da sağladılar. Hiçbir sözcük teşekkürlerimi ifadeye yetmiyor.

Siyasal Bilgiler Fakültesi kütüphanesi yöneticisi ve çalışanları da son derece yardımcı oldular ve lütufkâr davrandılar. Teşekkürlerimi yazıyorum.

♦ ♦♦

Arkadaşım Profesör Ergun Türkcan’a geliyorum;buradaki düşüncelerin pek çoğunun ilk filizlerini Ergun’la tartışmalarımızdan çıkardım. Garbaçov ile On altıncı Lui arasında kurduğum paralelliği de Ergun’a borçluyum. Teşekkürlerimle anıyorum.

♦ ♦♦

"Tekrarlıyorum." Bu sözcüğü çok tekrarladığımı biliyorum. Bildiğim bir nokta daha var. Eğer ben bu kadar çok tekrarlamamış olsaydım, benim sözlü karşıtlarım, tekrarladığımın bile farkında olmayacaklardı.

Bütün kurgularım bana aittir. Bunları malzemelerle kuruyorum; her bölüm, altbö-lüm, zaman zaman flragrafveya sayfa kümecikleri bir ayrı kurgudur. Bunlar için, zaman zaman, daha önce kullandığım bir malzemeyi tekrar kullanmak zorunda kalıyorum; ben ders kitabı yazmıyorum. Heykeltıraş aynı malzemeyi tekrar tekrar kullanıyor, ben bazılarını tekrar kullanıyorum.

Bütün başyazarlar, bütün fıkra yazarları, kitap yazarlarının çoğu, romancıların büyük bölümü, hep, ama, hep tekrarlıyorlar. Bunların yazdıklarının tümü tekrardır; hem kendi söylediklerini ve çok zaman da bir başkasının görüşlerini tekrarlayıp duruyorlar. Ben yeni düşünce üretiyorum ve bu arada kullandığım malzemelerin bir bölümünü yeniden kullanıyorum.

Bu ayrımı da tekrarlıyorum.

♦♦♦

Bir bölümü bilgisizliktir ve önemli hiçbir cilt okumamış olmaktan kaynaklanıyor. Zaman zaman çeşitli dillerden aktarmayı özgün dillerinde yapıyorum; çok tepki duyuyorum. Toynbee, Marx ve benzerleri, bunu, benden çok önce ve benden çok daha fazla yaptılar. Bunlar yapılır; benim bunları yapmama tepki duymak, okuyucumu ayırmak ve küçüksemek anlamına geliyor.

♦♦♦

Bütün Türkiye’yi bir üniversite kabul ettim.

Okuyucumla birlikte yürüyorum.

♦♦♦

Bu kitabımın bir hukuk denetimine ihtiyacı olduğunu sanmıyorum. Ancak Gülçin, Öznur, Fikret İlkiz ve Levent Akyüz Albay’ımın okumaları bir alışkanlık haline geldi. İlk tepkileri alıyorum ve hep teşekkür ediyorum.

♦♦♦

Burada bilimin Türkiye’ye gelmekte olduğu yolundaki düşüncemi tekrarlıyorum.

Geliyor. Sancılı, patlamalı ve büyüleyici olarak geliyor. Bunu duyuyorum.

Geldiği toprakları iyice betimlemek gerektiğini düşünüyorum.

1917 yılında, 1920 yılında, bu topraklar nasıldı; bir tablo gerekiyor. Bu gerek, beni, hazırlığını tamamladığım Türkiye Üzerine Tezler dizisinin beşinci kitabına götürüyor.

1920 yılında bu topraklarda buluşmak ve yeniden sevgiyle doğmak üzere...

Y. Küçük 29 Ekim 1990 Karakusunlar Köyü

Önsöz’e Birinci Ek

• _ • • _ • •• • •

GİZLİ ve GİZİL GUÇ İŞÇİ SINIFI

Eğer 1917 yılında Ekim Devrimi olmasaydı ve buna ek olarak Lenin, gerçekleştirdiği devrimi Marx’ın adına yazmasaydı, bugün Marksizmden ve Marx’tan geriye ne kalırdı; gerçekten sorulması gerekiyor. Ekim Devrimi’nin böyle bir soruyu önemli ölçüde geciktirmiş olduğu anlaşılıyor. Şimdi ise Ekim Devrimi’nden yetmiş yıldan uzun bir zaman sonra Avrupa’da ciddi bir işçi sınıfı devrimi ortaya çıkmayınca ve bundan ötede

de Ekim Devrimi başkentinde devrime kuşku düşüren eğilimler güç kazanınca bu soru, açık veya kapalı bir biçimde ortaya çıkıyor. Soru böylesine açık bir biçimde konmadan, çoğu geçici olmaya mahkum birtakım cevap arayışları, Batı'da ve Sovyetler Birliği'nde birbiri arkasından tartışma alanına sürülüyor.

Marksizmin temel ve hiçbir biçimde vazgeçilmez rengi, işçi sınıfının düzen değiştirici ve devrimci rolüne güvendir; burası düğüm noktası oluyor. Marx'tan ve Marksizmden kalanı tartışmak, bu determinizmden kaynaklanan güveni kabul etmek veya yok saymaktan ibarettir; turnusol kağıdı buraya düşüyor. Güvensizliği ifade edenler ve proletaryaya veda kitapları çıkaranlar, uzun bir zamandır ve özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika ekonomilerinin derin ve kronik bir bunalım içine girdiği son on beş yılda, gelişmiş ekonomilerde bir devrimci yükselişin olmaması bir yana, işçi sınıfının politik hareketinin sürekli mevzi kaybetmesi ve tüm rengini yitirmesine bakıyorlar.

Burada güvenini yitirenlere güven vermek amacında değilim. Amacım, güven bunalımını formüle ederek bir başka tartışma alanına açılmaktır; benim güvenim tamdır. Çünkü bugünkü sorunun güven bunalımını tartışmaktan çok, işçi sınıfının niteliğini netleştirmek olduğuna inanıyorum. Ayrıca niteliğin netleştirilmesinin güven

sorununu da ortadan kaldıracağını düşünüyorum.

Başlarken tekrar etme zorunluluğunu duyuyorum: Her devrim arayışı bilgi teorisinde bir yeniden arayıştır. Doğru bilginin doğuşu, doğrulanması ve doğruluk koşulları, hem bilgi teorisini ve hem de devrim teorisini ilgilendiriyor. Bugün öncelikle bu alanda çaba harcamanın zorunluluğuna değinmek istiyorum.

Bu değinme çerçevesinde bir nokta var: Bugün işçi sınıfının devrimci rolüne güvensizlik ifade edenler, bunu ya fiilen önemli devrimci kalkışmaların olmamasından ya da işçi sınıfının çalışma koşullarının incelenmesinden çıkarıyorlar. Burada bu çıkarımın geçerliliğini tartışmak istemiyorum; parmak basmak istediğim nokta böyle bir çıkarımın tümüyle ampirikolduğudur. Marx'ın işçi sınıfına değiştiricive devrimci rol bağlaması ise tümüyle teoriktir; tarih felsefesi yöntemiyle elde edilen bir teorik sonuç

oluyor. Önce bir teorik sonucun her zaman ve kolaylıkla ampirik birgözlemle karşılaştırılamayacağına işaret etmek durumundayım.

Marx, Engels ilebirlikte Komünist Manifesto'yu kaleme aldığızaman,henüz 1848 Devrimleri başlamamış bulunuyor; üstelik başladıktan sonra bile Marx, 48 Devrimi-ni, bu devrime çok karşı olan çağdaşı Tocqueville kadar bile işçi sınıfına ve sosyalizme layık bulmuyor. Paris Komünü'ne gelince, Marx'ın, başında buna çok kuşkulu yaklaştığı ve olumlu görmediği ise hep biliniyor. Dolayısıyla şunu netlikle tekrarlayabiliyorum; Marx, Engels ile birlikte, determinizmi formüle ettiği zaman, işçi sınıfının değiştirici misyonuyla ilgili hiçbir ampirik olgu ve bilgi bulunmuyor. Bu açıdan bakıldığında Marx'ın Kapital çalışmasının, bu determinizm önermesini çeşitli olgulardan yararlanmakla birlikte yine de tümüyle teorik planda, temellendirme çabasından ibaret olduğunu görmek gerekiyor.

Marx, insanlığın gelişmesinin durmayacağına inanan bir kuşaktan geliyor. Yaptığı, burjuvazinin değiştirici rolünü, emek süreci alanına kaydırmak, burada ayrıntı-landırmak ve ayrıştırmaktan ibaret görünüyor. Belki de bilimselliğe nerede ise mistik bir güç ifade eden en son kuşakta yaşıyor; sınıfçelişkilerine fizik bilimindeki yerçekimi ölçüsünde önünde durulamaz bir güç veriyor.

Bütünbunlarda en küçükbiryanılgıya düştüğünü sanmıyorum. Türkiye'ye bakılabilir; bu emekçileri sersemleten atmosferde bile, eninde sonunda, en belirleyici olanın emek süreci olduğunu görmemek için kör olmak gerekiyor. Türkiye'nin emekçi örgütleri değil, Washington'daki planlamacılar, Türkiye emekçilerinin çalışma koşullarının patlama sınırına yaklaştığının sinyallerini veriyorlar. Ankara'daki bütün siyaset, eninde sonunda, işçi sınıfının patlamasını önlemek için düzenler hazırlama çerçevesinde oluşuyor.

Eğer Marx, bir ip ölçüsünde yanlış olsaydı bütün baskı mekanizmaları, işçi sınıfını harekete geçirmek isteyen bir avuç devrimci üzerine üşüşür müydü? Bütün bunlar, bu teorik önermenin geçerliliğinden kuşku duyulmaması gerektiğine işaret ediyorlar. Bunu tersinden de söylemek mümkün görünüyor; devrimci olduğu sürece, Marx'ın teorik sonucu geçerliliğini koruyor.

Yalnız burada bir nokta var; Marx'ın önermesinin doğruluğu ile ilgili görüşlerimi ifade ederken, tümüyle Marx'ın formülasyonu içinde kalamadığımı kabul etmek zorundayım. Bunu açıklıkla yapıyorum; çünkü bu hem bilgi teorisini ve hem de kaçınılmaz olarak proletaryanın niteliğini ilgilendiriyor. Yapmak istediğim tartışma burada duruyor.

Üç noktayı arka arkaya yazmak durumundayım.

Bir: Komünist Manifesto formülasyonundan sonra, Marx'ın bu temel determinist yasayı temellendirme çabaları iki şanssız mücadeleden olumsuz ölçüde etkileniyor. Bunlardan birisi, Marx'ın kurduğu bilimsel sosyalizmin, öncelikle ütopyacılarla mücadele ile niteliğini kazanmasıdır. Ütopyacılarla mücadele, ütopyacık hep geleceği projelendirmek olduğu için, Marx'ın formülasyonunda geleceği kurma tasarılarını sansüretme sonucunu da beraberinde getiriyor. İkincisi, Marx, Bakunin'in adınabağ-lanan anarşist eğilime de büyük bir mücadele açmak zorunda kalıyor. Özünde ve temelinde hem ütopyacılara ve hem de Bakunincilere karşı açılan mücadeleye bir itiraz taşımıyorum; ancak çubuğun tersine bükülebileceğinin kabul edilmesini istiyorum. Ba-kunin, işçi sınıfı yönetimi için siyasal ve örgütlü mücadeleyi mantıki ucuna götürüyor; Marx, bu ucu kırmak için çubuğu fazla sayılabilecek ölçüde büküyor.

İki: Başka biryerde, yanlış anlaşılmayı risk ederek, çubuğu tersine bükmek istiyorum. Şunu yazmak durumundayım: Menşevikler, Lenin öncesi Marksizme, Lenin'in kendisinden çok daha yakındırlar. Lenin, menşevizmi ortaya çıkararak, yalnız Rusya'daki devrimci mücadeleyi değil aynı zamanda Marksizmi de kurtarıyor. Marx, büyük bir bilim adamı, Lenin ise inanılmaz bir politikacıdır. Bilim alanında Lenin'i, bugün daha önceleri sandığımdan çok daha fazlaMarx'ın sadık bir öğrencisi olarak görüyorum. Politikada ise büyük bir yenilik olarak ortaya çıkıyor.

Emek-sermaye çelişkisi sosyalizmi getirecektir. Henüz gelmiyorsa, bu, bu çelişkinin yetersizliğinden kaynaklanıyor. Yetersizliğin çaresi, emek-sermaye çelişkisinin artmasındadır. Artacaktır. Artması kaçınılmazdır. Önlenemez. Bu önlenemezlik içinde devrim de ortaya çıkacaktır ve üstelik kendiliğinden gerçekleşecektir. Devrim, önemli bir politik müdahale olmadan olacaktır.

Menşevik sav böyle formüle edilebiliyor. Her tarafından ekonomizm akıyor. Menşevikler, savlarının “hakiki” Marx’a ait olduğunu ileri sürebiliyorlar.

Buraya eklenebilecek bir küçük nokta var. Marx'ın teorisini temellendirirken ütopyacılara ve anarşizme karşı mücadele vermek zorunda kalması türünden men-şevizm de narodniklere mücadele kanalından ve daha da önemlisi Pyotr Struve ile Plehanov'un başını çektiği legal marksist aşamadan geçiyor. Birincisi politik mücadeleden kaçınmayı, ikincisi ise kapitalizmin okulunda okumayı öğretiyor.

Lenin de buradadır. Ancak içindeki bitmez tükenmez proletarya tutkusuyla, Pyotr Struve’nin hayranı olmasına ve ilk önemli çalışmasını, Struve’yi doğrulamak için yazmasına karşın, menşevizmi geride bırakarak bu aşamalardan çok daha başka yerlere fırlayabiliyor.

Üç: Marx, Sanayi Devrimi'nin teknolojik başarılarının realize edildiği bir zaman aralığında olgunlaştı. Marx’ın olgunlaştığı zamandaki kapitalist performansın gözle görülür ve elle tutulur parlaklığına, kapitalizm, bir daha hiçbir döneminde yaklaşamadı. Bastiat, bu parlaklıktan kapitalizmin ebediliği sonucunu çıkardı. Marx, ise kapitalizmin bütün çelişkileri ortadan kaldırarak emek-sermaye çelişkisini hızla derinleştireceği ve dolayısıyla kapitalizmin mezarına inanılmaz bir hızla yaklaşacağı güvenini buldu.

Hız ve hızdan kaynaklanan tanımladığım güven ayrı; Marx'ın sisteminin belli başlı bloklarının kavramlaştırılmasında Marx’ın manüfaktür aşamayı çok fazla gözö-nünde tuttuğu izlemini taşıyorum. Bu aşamada işçiler, yeniortaya çıkan atölye işçileri, işlikte çalışanlar, gerçekten ellerine aldıkları malzemeyi değiştiren ve gerçekten kendi emek güçlerini her gün **yaşay**anlardır. Hem yarattıklarını görüyorlar ve hem yanlarında yeni bir düzenin oluştuğunu, bir iktidarın bir sınıftan alınıp bir sınıfa geçtiğinidu-yuyorlar. Okuyorlar. Kendilerinin dünyasını düşleyebiliyorlar.

Bu dönemin emekçileri, Sanayi Devrimi’nden önce yaşayan, Engelsin söylemesiyle, bitkisel yaşam sürdüren emekçilere benzemiyorlar. Bu işin bir yanı oluyor. İkinci yanı, tekelsi aşamada, Lenin'in övdüğü taylorizmin egemen olduğu bir zamanda, örnek olsun, kayış başında sadece bir vidayı sıkıştıran işçiyi düşünmek gerekiyor.

İşte bu noktada Lenin’e tekrar bakmak zorunluluğu var: Lenin, menşevizmi tanımlarken, bilincin götürülmesi gerektiğine de işaret ediyor. Şimdi Lenin’in bu işaretinden seksen yıldan daha uzun bir zaman sonra, çok daha açık olmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Lenin'in işareti işçi sınıfını gizil bir güç haline getiriyor. Burada bazı ara sonuçları yazmak durumundayım.

Bir: İşçi sınıfının gizil güç olması, gücünü azaltmıyor.

Yapılacakların netleşmesini sağlıyor. Bilgide netleşme işlevlerinin açıkça tanımlanmasını da beraberinde getiriyor.

İki: Bilinç götürmeyi sadece söz olarak ele alma dönemi geride kalıyor. Hem Paris Komünü ve hem de Ekim Devrimi, savaş koşulları içinde ortaya çıkıyor. Savaş koşullarını da yalnızca, büyük bir ekonomizm ile, sadece ekonomik ve toplumsal matriksin sarsılması biçiminde almamak zorunludur. Bu var. Ancak bunun yanında savaş, herkes için bir şiddet öğretmenidir; politik yanı daha az önemli görünmüyor.

Bu noktayı biraz açmak istiyorum: İnsanlar, eylemli öğrenmeye daha yatkın oluyorlar. Her iki yönde de eylemli örneği tekrarlama eğilimini gösteriyorlar. Ekim Devrimi'nden sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve çoğu ciddi hazırlıklara bile dayanmadan irili ufaklı iktidar denemeleri görülüyor. Fakat 1920 yıllarının başında ar-darda yaşanan başarısızlıklar, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar, bütün ekonomik koşulların varlığına karşın, bir iktidar denemesine sahne olmuyor.

Üç: Böyle bir netleştirmeden sonra, işçi sınıfına, “efendimiz” ya da “kurtarıcımız” türünden yaklaşımların anlamlı olacağını düşünemiyorum. İşçi sınıfını oluşturanların da her zaman bu tür yaklaşımları anlayabileceğini sanmıyorum.

Şimdi buradan devam etmek istiyorum. İktidar yürüyüşünde ekonomik, politik, ideolojik mücadelelerin yanyanalığı ve her zaman birbirini destekleyeceği savını da tartışmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Burjuvazinin iktidar mücadelesinde bu üç moment, gerçekten yanyana, hatta içice gelişiyor ve gerçekten birbirini destekliyor. Para tüccarlara geçerken feodalleri hem borçlandırarak hem de yoksullaştırarak zayıflatıyor. Artizan, zanaatkâr, daha çok okuyor; tüccar, uluslararası ticaret yanıyla da daha çok

biliyor. Entelijansiyayı da yanına alarak yeni bir bakış açısını hızla yaşıyorlar. Varolan ve o zamana kadar işlemez olarak tutulan “konuşma yerlerini”, parlamentoları, meclisleri yavaş yavaş işleterek, karar verme yetkisini buralara ve dolayısıyla kendilerine aktarmayı başarıyorlar.

Bunların hepsi burjuvazinin iktidar mücadelesinde görülüyor, işçi sınıfının iktidar mücadelesinde ise görülmüyor. Görüldüğü ölçüde de, çok zaman, iktidarı yaklaştırmıyor ve uzaklaştırıyor. Tek tek işçilerin zenginliği, işçi olmaktan çıkmaları anlamına jijeliyor. İşçi sandıklarının ya da sendikalarının zenginlikleri, İsrail, Almanya baş örneklerdir, tümüyle işçi örgütlerinin kurulu düzenin koruyucusu olmaları sonucunu doğuruyor. Sendikaların ekonomik mücadelesinin sermaye iktidarını sarstığını söylemek için aşırı iyimserlik sınırlarını da aşmış olmak gerekiyor. Sendikalar güçlendikçe varolan iktidarı paylaştığı illüzyonuna kapılıyor. Kendisinin iktidarından daha da uzaklaşıyor.

Bütün bu söylenenlerden bir önemli sonuç çıkarıyorum: Sendikal mücadeleyi reddetmemekle birlikte bu haliyle işçi sınıfının iktidar mücadelesinde önemli bir kanal olarak göremiyorum. Ancak bu noktada tek olmadığımı da biliyorum. Türkiye’de devrimci Marksizmin kuvveti, bu haliyle sendikal mücadelenin yetersizliğinde, büyük bir beraberlik olmasıyla da kanıtlanıyor.

Çeşitli arayışlar var; fabrika komiteleri ya da işyeri kurulları bu arayışlardan birisidir. Ancak şimdiki haliyle ve özellikle Çetin Uygurve arkadaşlarının önerilerine göre, fabrika komiteleri, sendikal mekanizmanın içine yerleştiriliyor. Böyle bir yerleştirme, arayışı, çıktığı anda ortadan kaldırıyor. Böylece fabrika komiteleri, mevcut sistemde varolan işyeri temsilcilerinin geliştirilmiş biçimine dönüşüyor.

Peki, fabrika komitelerinin gizli kalması mı gerekiyor? Çetin Uygur ve arkadaşlarının bunu önerdiklerini sanmıyorum; çünkü gizli bir sistemin açık önerilemeyeceği-ni ve gizli bir projeye açık yaklaşılmayacağım bildiklerini kabul ediyorum.

Devam etmeden önce bir parantez açmak durumundayım: Burada amacım, Çetin Uygur ve arkadaşlarıyla tartışmak ve iyi anlamda polemik yapmak değildir. Yapılabilir; ancak, burada böyle bir planım bulunmuyor.

Yaklaşımları, benim düşüncemi, daha kolay ve kısaca ortaya koyma imkânını sağlıyor; bu nedenle değiniyorum.

Bir çıkmaz var. Çıkmaz, işçi sınıfının niteliğini daha iyi görmeye yardım ediyor. Bunu şöyle formüle edebiliyorum: Sendikal mücadelenin gerekliliğini hiç yadsı-mamakla birlikte böyle bir mücadelenin işçi sınıfının çıkışına ve temel niteliklerine ters düştüğünü düşünmeye başlıyorum. Bu nedenle terslik, Çetin Uygur ve arkadaşlarının önerilerinin sağlıksızlığından çıkmıyor; açıklığın işçi sınıfının yapısına ters düşmesinden kaynaklanıyor.

işçi sınıfı gizli doğuyor. Örgütlenmelerinin çoğu gizli olarak gelişiyor. Açık mücadeleye pek yatkın görünmüyor. Demokratik mücadeleye aşırı vurgusu bile bir gizlenmek ve saklanmak içgüdüsünü yansıtıyor. Fabrika, işçi için, camilerin gelenekle, üniversitelerin bir zamanlar yasalarla kazandıkları, dokunulmazlık alanları oluyor. Burada ve sınırları içinde kendisini güvenli görüyor.

Başa dönüyorum. Eğer bu çok kısa çözümleme doğru ise, işçi sınıfının değiştirici ve devrimci misyonuna güvensizlik ifadeleri, bir başka açıdan da havada kalmışa benziyor. Çünkü bu güvensizliğin açıkça ifade edildiği yerlerde, işçi sınıfına, temelde ve ilke olarak açık yaklaşılıyor. Ayrıca yalnızca ve yalnızca açık yaklaşım propaganda ediliyor, işçi sınıfının açık örgütlenmesinin yalnızca düzenin reformasyonuna yaradığı tümden unutuluyor.

Bu “saptama” incelemesini burada bitiriyorum. Bir somut öneri veya eylem programı ile ortaya çıkmıyorum. Burada sadece sınıf tanımlaması üzerinde durmayı tercih ediyorum.

Bitirirken bir somut örneğe dayanmak istiyorum. Polonya’da açık sendikal hareket ile Walesa’nın gizli örgütlenmesi karşı karşıya geldiler. Şimdi Walesa’nın gizli işçi örgütlenmesi, iktidardan da destek alan açık örgütlenmeyi tümüyle yetkisiz bırakabildi. Herhalde gücünü, ideolojisinden almıyor; işçinin yapısına daha uygun düşmüş olmasından çıkarıyor.

Önsöz’e İkinci Ek

- “NE YAPMALI”

“NE YAPMALI”

• • • _ _

EYLEMLİ BİLİNÇ TAŞIMA

Marx bir derinlik tutkunudur; derinlikleri görmek istiyor. Yaşanan anın çok derinliklerinde nelerin olduğunu bir tutkuyla merak ediyor. Bunun için tarihin derinliklerine bakıyor; Marx tarihi çok yaklaştıran bir bilim adamıdır.

Derinlikleri görüp yüzeydeki görüntüleri açıklamak istiyor. Aydınlanma çağının çocuğudur ve bir öğrenme ve aynı anlama gelmek üzere açıklama tutkunudur. Ütop-yacıları bahane ederek ortaya attığı ünlü eleştirilerinden birisi, anlamanın eleştirmekten daha önemli olduğu yargısına dayanıyor.

Newton da yerçekimini görmemiştir. Görünenleri, görmediği yerçekimi ile açıklıyor. Marx, düşünmeye başladığı andan itibaren görüntüdeki hareketlilikleri hep fizik olarak eline alamadığı derindeki bir tanımla açıklamaya çalışıyor. Ancak yaptıklarının bilgisini, çok sonraları Kapitalde formüle ediyor; görüntü ile öz birbirine özdeş olsalar, bilimin olmayacağını ifade ediyor.

Bu noktanın Marx’ın devrim ve örgüt bakışına temel olduğunu düşünüyorum. Marx tarihin kaydettiği devrimlerin mekaniği ile fazla ilgili görünmüyor; bunları veri kabul ediyor. Gerçi Engels ile birlikte kaleme aldıkları Komünist Manifesto’ya kadar yaşadığı tarih kesitinde, 1830 cılız Fransız Devrimi bir yana önemli bir devrimin etkisine girmiyor. Bu dönemde Avrupa entelijansiyasını çok derinden etkileyen Yunanların devrimi var. Ancak Marx’ın bütün düşüncesinde, zaman zaman gereksiz tarih kaymalarının yol açtığı çözümsel olumsuzluklarla birlikte, tarih de bir büyük derinliktir ve toplumdaki anın derinliği ile her zaman yerdeğiştirebiliyor. Buaçıdan bakıldığında on sekizinci yüzyıl gerçekten bir devrimler çağı olarak gelişiyor. Önemli devrim bolluğu yaşanıyor. Marx’ın yaşadığı zamanda ulusal devlet ya da birlikler için devrimli

burjuva hareketlilikleri görülüyor.

Buraya kadar net ve açıktır; Marx'ın devrimlerin geleceği konusunda hiçbir kaygısı yoktur. Olacaktır. Devrimler birbirini izleyecektir; Marx'ın düşüncesi budur. Nasıl on yedinci yüzyılda İngiliz ve on sekizinci yüzyılda Fransız Devrimi olmuşsa, Sırplar, Yunanlar nasıl devrim yapıyorlarsa, Amerika nasıl başkaldırıyorsa, İtalya ve Almanya üniter devlet olmak için nasıl iç savaşlarını sahneliyorsa; devrimler olacaktır. Marx devrimlere, bir bilim adamının kafasını yormaması gereken bir otomatizm ile bakıyor.

Devrim yolu engellenemez ve dönüşü olmayan bir yoldur; Marx devrimlerin pı-tırak türünden birbiri arkasından ve kendiliğinden patlayacağını kabul ediyor. Bu nedenle devrimleri değil bu kendiliğinden çıkacağını düşündüğü devrimleri doğuracak mekanizmaları araştırmaya koyuluyor.

Marx, kendi bilimsel tarihine önemli ölçüde dürüst, ancak sonsuz derecede tutarlı bir araştırıcıdır. 1852 yılında yoldaşı Josef Weydemeyer'e yazdığı mektup sadece bilim tarihi açısından da önem kazanıyor. Kısa bir paragrafta Marx, sınıfkavramının ve sınıf mücadelesinin bilime kazandırılmasının kendisine ait olmadığını ifade ediyor. Bunlar Marx'ta çok önceden beri var. Marx, katkısının buradan sonra başladığına işaret ediyor ve birincisi, sınıfların varlığını üretimdeki gelişmenin tarihsel aşamalarına bağlıyor. Belirleyici olan, üretimdeki gelişmedir ve gelişmenin belli aşamasında belli sınıflar tarih sahnesine ve sahnenin önüne çıkıyorlar. Birinci ve önemli katkı budur. İkinci buluş, Marx devam ediyor, sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya dik-tatoryasına yol açacağıdır. O zamana kadar proletarya diktatoryası örneği yok; bu sözde telaffuz edilmiştir. Ancak daha önce telaffuz edilen sözü Marx, süreçlere bağlıyor ve jakoben diktatoryasını proletaryaya taşıyor.

Üçüncüsüne geçmiyorum; şu andaki tartışmayı ilgilendirmiyor. Ancak diktator-ya, sınıflar arası mücadelenin mutlaka patlamalı olacağı anlamına geliyor. Üretici güçlerdeki gelişmelerin yeni sınıflara yol açması, ancak sınıf savaşlarıyla gerçekleşiyor; bir sınıfın öne geçmesi diğer bir sınıfla savaşı ve bu savaş da, ileriye ve geriye doğru hızlı dönüşümleri gerçekleştirebilmek için, diktatoryayı zorunlu kılıyor.

Üretici güçler gelişirse ve gelişme belli noktalara ulaşırsa, mutlaka devrimler olur; Marx'ın temel görüşü budur. Nasıl olur, devrimler için

devrimciye gerek yok mudur? Devrimcilik bir bilinç durumudur; ancak Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın önsözünde ün kazanan ifadeye göre, bu bilincin doğuşu açısından daha fazla kaygılanmak gerekir. Çünkü maddi durum, bilinci yaratır; bireylerin bilinçleri konumlarını değil, konumları bilinçlerini ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla bilinç, bilinçli devrimci ve devrimler, üretici güçlerdeki gelişmelere bağlı olarak kendiliğinden diziliyorlar.

Marx, budur. Bu düşünce ne ölçüde devrimcidir? Bu sorunun cevabı tanım gerektiriyor; burada bu tanım tartışmasına girmek istemiyorum.

Bakunin veya Blanqui ile tartışmasını Marx'ın düşünce sistemi içinde anlamak gerekiyor; devrimi böyle düşünen bir bilim adamı için devrimi gerçekleştirecek örgütlü çabalar, zararlı olmasa bile yararlı olmaktan uzak görünüyor. Ayrıca zorunluluğun su üzerine çıkardığı dizilmeye müdahale ederek yer yer sorun da çıkarabilir; Marx, müdahalecilere hep karşı çıkıyor,

Rusya'da Marksizmin gelişmesi de müdahalecilere karşı çıkarak başlıyor. Na-rodnizm, bir müdahaleciliktir. Kapitalist aşamadan geçmeden, köy komününü temel alarak ve şiddet yoluyla çarlığı devirdikten sonra bir halkçı yönetim kurmayı amaçlıyorlar; buna "sosyalizm" ve çok zaman da kendilerine "marksist" diyorlar. Rusya'ya Marksizm bu eğilimle mücadele ederek giriyor; Emeğin Kurtuluşu İçin Mücadele, Plehanov'un çabaları, Pyotr Struve'nin legal marksist çalışmaları, Lenin sosyal mücadelede kalfalık dönemini bu çevre içinde geçiriyor, bunlar hep narodnizme karşı ve Marksizmi yerleştirme kavgaları oluyor.

Yunanların devrimi var. Ancak Marx'ın bütün düşüncesinde, zaman zaman gereksiz tarih kaymalarının yol açtığı çözümsel olumsuzluklarla birlikte, tarih de bir büyük derinliktir ve toplumdaki anın derinliği ile her zaman yer değiştirebiliyor. Bu açıdan bakıldığında on sekizinci yüzyıl gerçekten bir devrimler çağı olarak gelişiyor. Önemli devrim bolluğu yaşanıyor. Marx'ın yaşadığı zamanda ulusal devlet ya da birlikler için devrimli burjuva hareketlilikleri görülüyor.

Rusya'da geçiyor; özünde söylem aynıdır. Önemli yeniliği Rusça yazılmasından ibaret görünüyor. Üretimdeki gelişmenin devrimi daha sağlam, daha doğru raylarda ve belki de daha zahmetli ortaya çıkaracağı

anlatılıyor. Ekonomik yapıdaki gelişmelerin, tarihin belli aşamasında bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ilişkiler ağı toplamına kapitalizm deniliyor, kapitalizmin, devrimi zorunlu ve otomatik bir biçimde ortaya çıkarmak türünden çok olumlu yanı olduğu da böylece vurgulanmış oluyor.

Lenin bu okuldadır. Daha sonraları kendisinin bu okulda oluşunu, yapmış olduğu ilk ciddi ittifak olarak nitelendiriyor. Bu tür ittifaklardan ancak kendine güveni olmayanların korkacağına inanıyor. Fakat daha sonra yirminci yüzyılın başına doğru Lenin, okulu terk ediyor ve terkederken okul arkadaşlarının önemli bir bölümünü beraberinde götürmek için ciddi bir savaş veriyor.

Nedir? Marx haklanıyor mu? Konum bilinci yaratıyor mu ve bilinç, Lenin olarak mı doğuyor? Yoksa Lenin'in gözünü Bernstein mı açıyor? Ne Yapmalı'da Lenin Bernstein'ı sert bir biçimde eleştiriyor ve legal Marksizmden gelen artık “ekonomizm" olarak adı konan eğilimle Bernstein'ın aynı olduğunu belirtiyor.

“Ekonomizm”, Marksizmden bir sapma ya da Marksizmin bir revizyonu mu; yoksa Marksizm içinde gizli olarak bulunuyor mu, sormakta hiçbir sakınca görmüyorum. Bernstein, Marx'ın öngördüğü yıkılışın gerçekleşmediği noktasında hareket ediyor ve kapitalizmde işçilerin devrimci olmayacağı sonucunu, bu açıklıkla ya da sözlerle olmasa da dile getiriyor. Materyalizme, derindeki maddi gelişmelerin insanoğlunun düşünce ve bakışını belirlediği yolundaki görüşe inancını yitirdiğini açıkça ifade ediyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde çok moda olan sözcükleri aynen kullanarak, tek başına işçi çıkar ve bakışma değil, insanlığın genel çıkar ve değerlerine sahip çıkılmasını istiyor.

Bernstein'ın söylediği şudur: İşçilerin devrimci bilinci yoktur ve olmasını da beklememek gereklidir. Bernstein bu görüşüne açıkça “revizyonizm” adını veriyor ve Marx ve özellikle Engels'e kişisel olarak da yakın olmuş olan Alman sosyal demokrasisinin bu yıldızı, artık devrim partisi yerine, tedrici reformlara inanan bir demokratik sosyal reform partisini savunmaya başlıyor.

Lenin, yaptığına, kesinlikle “revizyonizm” adını vermiyor; ancak net bir biçimde işçi sınıfının yalnızca üretici güçlerin gelişmesinden kaynaklanan,

bir devrimci bakış açısının olmayacağını söylüyor. Lenin Marx'a o zamana kadar düşünülmeyen ve belki de hâlâ tek kalan bir sol müdahale yapıyor ve devrim programlarının otomatizmini ortadan kaldırıyor.

Çok açık söylediği şudur: İşçi sınıfının kendiliğinden bilinci en çok sendikacılık olabilir. Sendikacılık, ben ekliyorum, bir sınıfbilincini içeriyor; herhalde, işçiler, kendilerini sermayedar'dan ayrı bir "düzen" sayıyorlar. Bu, bir bilinçtir; ayrılığın önemli bir bilinçlenme olduğunun inkâr edilemeyeceğini düşünüyorum. Ancak bu bilinç düzeyinden bir yeni dünya özlemi ve bunun için mücadele; bu otomatik olarak ortaya çıkmıyor.

Her devrim, bir yeni bilgi teorisidir.

Neden çıkmıyor; Lenin'in bunu düşünmeye zaman bulmadığı sonucu var. Belki de Lenin, bu soruyu sorma ihtiyacı duymuyor. Belki de Rusya, böylesine önemli sorunlar için, yine de yeteri kadar elverişli olmamıştır; tahminde bulunmak istemiyorum. Ancak Lenin ile ilgili ardarda iki değerlendirmemi sıralamak istiyorum: Bilincin otomatizmini koparmak büyük katkıdır. Politik bir katkı olarak ortaya çıkarıyor, ikincisi bilimsel ve felsefi alanlarda, politik gerekler fazla zorlamadığı zamanlarda, Le-nin Marx'ın sormadığı sorulara vakit ayırmak istemiyor.

"Ne Yapmalı"; bugünün yeni kuşaklarının okumakta güçlük çekecekleri ve izleyebilmek için bilgi yetersizliği duyacakları bu uzun broşürün, Marx'i yok olmaktan kurtardığına inanıyorum. "Ne Yapmalı" aynı zamanda yazıldığı zamana kadar gelen, bir Rusya sosyal mücadeleler tarihi oluyor. Lenin burada narodnizmi irdelerken amaçları için çok geniş kütle ve katmanları toplamaya çalıştıkları ancak bunun yanlış olmamak bir yana en önemli ve değerli yanları olduğunu belirtiyor. Yanlışlık, diyor Lenin, teorilerindedir.

Türkiye'nin 1960 yıllarının ikinci yarısından sonra ortaya çıkan kendi narodniz-mine de böyle bakmasının yararlı olacağını düşünüyorum. 1960 yıllarının ikinciyarısı eylemci ve devrimci gençlik, Ne Yapmalı'yı bir el kitabı haline getirmiştir.

Hem işçi sınıfını atlama düşüncesi hem de Ne Yapmalı'da Lenin'in öğrenci devrimcilere verdiği onurlu ve önemli yer, böylesine bir sıcaklığı haklı

yapıyor. Lenin işçi sınıfının devrimci bilincinin kendiliğinden ve salt materyal gelişmelerle ortaya çıkmayacağını işaret ettikten sonra burada öğrencilere düşen rolü vurguluyor.

Nadejda Krupskaya, Lenin'in Çernişevskiy'e hayranlığını hatırlıyor. Çernişevskiy, narodnizm öncesi ile Rusya bilimsel sosyalizmi arasında bir köprü sayılabilir; iktisatçı, eleştirmen, romancı ve hepsinden önce devrimcidir. Çernişevskiy, liberalizmin en moda olduğu zaman liberallere kuşku ile bakan bir kişidir; Lenin'i kişiliğinin en çok bu yanı etkiliyor.

Çernişevskiy'in romanının yazım biçimi eskicedir; ama hâlâ okumaya doyama-dığım bir inceliği saklıyor. Adı, Ne Yapmalı'dır; nedendir, Türkçeye "Nasıl Yapmalı" olarak çevriliyor. Lenin'in kitabının adıyla, Çernişevskiy'in romanının Rusça adları aynıdır; Lenin'in Çernişevskiy'in romanının adını tekrarladığından ve bunu bilinçli olarak yaptığından kuşku duyulmuyor.

Romanın bir ütopik yanı var; bilinç taşımayı örnek terzi kooperatifleriyle gerçekleştirmek istiyor. Ütopyacılık, Çernişevskiy'in zamanında Batı da ölmüşse de Doğu her zaman olduğu türden ölüleri yaşatmayı beceriyor.

Ütopyacılar, model projeleri egemenlere tanıtmak için çaba harcıyorlar. Marx, tanıtmaktan daha çok anlamaya önem veriyor; burada da aydınlanma çağının tam bir mirasçısı olduğunu gösteriyor. Lenin ise çok tipik; bir önemli adım ileriye geçiyor. Marx'ta anlama önemli iken Lenin'de anlatma ön plana çıkıyor.

Lenin, propaganda ve ajitasyon üzerinde çok yazıyor. "Ne Yapmalı", daha önceki önemli çalışması "Nereden Başlamalı" adlı yazısının devamı oluyor. Burada ulusal düzeyde bir günlük gazetenin önemi üzerinde duruyor.

Şimdi, bütün bu uzun girişten sonra, asıl saptamaya geliyorum. Ne anlama ne de anlatma yeterlidir. Bugün ikisinin de yeteceğini sanmıyorum. Tekelsi düzen insanda anlamaya isteksizlik, anlatılanlara kayıtsızlık yaratmıştır. Bugünün insanı başkadır. Bugün bilincin otomatik olarak doğmaması bir yana anlatma ile de gerekli ve yeterli hızda verilmesi mümkün görünmüyor. Bugün eylemli bilinç taşıma ön plana çıkıyor.

Bugün birçok kurum ile ortaçağ tekrarlanıyor. Bugün emekçi sınıflar kuşatma altındadır. Bugün eylemli bilinç taşıma ön plana çıkıyor; ancak bilimsel düşüncede, Marx'ın çok güzel söylediği gibi, önce çatı kuruluyor. Bu anda böyle oluyor ve tarihte de aynı biçimde gelişiyor. Bilimsel düşüncede, bugün ortaya çıkan bir kavram ile mutlaka geçmişe de bakmak zorunludur; uyum ve uyumsuzlukların açıklanmasından kaçınmak mümkün olmuyor.

Onda görünen şudur: Şu anda sosyalist ülkelerin çoğunda karşı-devrimci kütlesel hareketlilikler yaşanıyor. Bunların emirle veya cia ajanlarının marifetiyle ve birdenbire patladığını söylemenin çok kaba olacağını düşünüyorum. Emirlerin kısırlığının ve cia ve benzeri örgütlerin yıllardır süren çabaları var; bunları yadsımıyorum. Fakat bugün birbiri arkasından bir ülkeden diğerine geçen karşı-devrimci kütlesel hareketlilikler ancak eylemli bilinç taşınmasıyla açıklanabiliyor. İnsanlar bir yerde yapabileceklerini görüyorlar ve diğer yerde yapmayı deniyorlar.

1968 yıllarında Türkiye'de ilk üniversite işgali oldu. Bunu ilk fabrika işgali izledi. Fabrikayı işgal edecek işçiler, üniversiteyi işgal eden öğrencileri bulup yol ve yordam sordular.

Bugün sosyalist Avrupa ülkelerinde esen karşı-devrimci kütle hareketlerini, çoğu öğrenci ve akademisyen görünüyor, bundan yirmi yıl önce bütün kapitalist büyük kentleri sarsan 68 eylemlerine bir cevap olarak düşünmek mümkündür; tarihin sıralanışıdır. 68 eylemlerine zaman zaman “komünist partilerin kışkırtması” veya “taklit” gözüyle bakıldı. Birincisinin ciddi bir yanı bulunmuyor; ikincisini, sözcüğü açıklayarak, kabul etme eğilimindeyim. Taklit; benzeterek yapmayı anlatıyor ve eylemli bilinç taşımada benzeterek tekrarlamanın önemli bir yeri var. Taklitte, yapılabileceğini görmek yapmayı istemek temeldir; buna bir de yapabilme güveni ekleniyor.

Hepsi budur; 1905 Rusya Devrimi ile beş-altı yıllık bir zaman kesitinde, Türkiye, İran ve Çin Devrimleri gerçekleşiyor. Marx'ı genel olarak doğrulayan bir mantıkla, Rusya, Türkiye, İran ve Çin'de üretimde benzer gelişme başlangıçları sonucu, sistemin üst yapısının sarsıldığını ve benzer bilincin doğmaya başladığını düşünmek mümkündür; bunu tümden reddetmenin imkânsızlığının kabul edileceğini umuyorum. Ancak bu dört

ülke arasındaki gelişme fazları ve farkları, burjuva demokratik devrimlerin zaman içinde bukadar dar bir aralığa dizilmesiyle çelişiyor.

Bu çelişkiyi ancak eylemli bilinç taşıma olarak ele almak mümkün oluyor. Rusya'da zor kullanarak despotu şartlı bir rejime zorlama diğer ülkelerde de meşruti düzenlerin gerçekleştirilebileceği bilincini güçlendiriyor.

Bu noktayı bir ölçü daha açmak istiyorum. Eylemli bilinç taşımayı, yalnızca belli politik programları yürürlüğe koymak biçiminde anlamamak gerektiğini düşünüyorum. Paris Komünü de, Ekim Devrimi de bir savaşın içinden çıktı. Bunu nasıl açıklamalı; savaşa yol açan ekonomik dengesizliklerin devrime de yol açtığı söylenebilir. Çok söylenmiştir. Çok söylenmiş olması yanlışlığı anlamına gelmiyor; yetmediğini ve çözümlemeyi inceletmek gerektiğini ortaya koyuyor.

Savaş ayrıca yöneten dengelerde değişmedir. Dengeler oynuyor. Bu ekonomik krizin sonuçlarıyla aynı noktaya geliyor. Dolayısıyla savaş ile devrimler arasında bir yakınlık var; Lenin 1914 sonrasında bunu gördü. Ancak görmesi için de önceleyen bulunuyor. 1905 Devrimi de, Rusya için, bir savaşla birlikte geldi.

Ancak benim savaş ile devrim arasındaki köprü üzerinde duruşum, doğrudan doğruya eylemli bilinç taşıma ile ilgilidir. Savaş eninde-sonunda, şiddet kullanarak tartışmaktır. Savaşta insanlar ve savaşan toplumlar şiddet kullanmayı, birkonuşma ve sorun çözme yolu olarak kullanmaya çalışıyorlar. Buradan şiddeti, çok daha spesifik bir politik değişikliği gerçekleştirmek için kullanmaya çok kısa bir adım kalıyor.

Bitirirken son bir noktaya değinmek durumundayım; i960 yıllarının sonlarına doğru dünyada ve bu arada Türkiye'de başlayan anti-Sovyetizmi hiç anlayamadığımı itiraf etmek istiyorum. Şu kadarını anladım: Anti-Sovyet eğilim ve kişiler Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmi beğenmiyorlardı ve değiştirmek istiyorlardı. Buraya kadarını anlıyordum vebundan sonrasını anlamıyordum. Birincisi, birkaç sözcükle Sovyetler'e hakaret etmenin ötesinde bir eleştiri bulunmuyordu. İkincisi, bulunsa bile, Sovyetler Birliği bunları anlamıyordu. Bu nedenle bütün bu beş-altı çeşitlik eleştiri ya da küfrü, ne için tekrarladıklarını bir türlü anlamıyordum.

Bugün ne anladığımı söyleyemiyorum. Bugünkü gelişmelerin üstelik bunları çok zor bir duruma getirdiğine inanıyorum. O yılları Türkiye'deki anti-Sovyetler kadar eleştirenler ve aynı beş-altı çeşitlik küfürle yaklaşanlar, şimdi sosyalist ülkelerin çoğunda hükümete geldiler; Türkiye'nin yirmi yıllık anti-Sovyetleri'nin sorunları çözüldü mü? Bugün Polonya'da ve Macaristan'da hükümete gelenlerin, hem kendi ülkelerinin hem de Sovyet ülkesinin yirmi yılına bakışları, örnek olsun, Doğu Perinçek'in bakışından farklı görünmüyor.

Rockefeller'in karısının elini, Bush 'un başka bir yerini öpen satılık mallardır. Bu durum karşısında, Türkiye'nin yıllanmış anti-Sovyetleri, ya görüşlerini değiştirmek ya da yıllardır Sovyet eleştirisi adı altında kapitalizmi savunduklarını kabul etmek zorundalar.

Burası ayrı; bunları böyle yapmaları için değil, sadece argümanın sonuçlarını ortaya koyabilmek için yazıyorum. Yoksa, benim açımdan, yirmi yıllık anti-Sovyetizmin özü bellidir; bu öze yönelik açıklamalar istemiyorum.

Burada söylenmesi gereken şudur: Reel sosyalizmin aksaklıklarını soldan eleştirmedikçe, herhangi bir eleştiri yapılmış olmuyor. Hem Sovyetler Birliği'nde varolandan daha çok bireycilik istemek hem de sosyalizmi eleştirmek tam bir çelişkidir; Türkiye'de yapılan budur. Hem ortaklık düşüncesini daha ileriye götürmek hem de Sovyet sosyalizmine karalar sürmek, tam bir mızıkçılık oluyor ve yirmi yıldır yapılanın da tam bir mızıkçılık olduğuna inanıyorum.

Güzel ancak bu yazdıklarım, bir incelemenin mantık zincirinin içine düşmüyor. Bunları bir digression saymak gerekir ve zorunlu olarak oluyor. Bu incelemenin çerçevesinde söylemek istediğimi şöyle özetleyebilirim: Dünya ileri sosyalizme muhtaçtır. Bugünkü reel sosyalizmi daha ileri götürebilmek için daha ileri sosyalizmin olabileceğini göstermek gerektiğine inanıyorum.

Böylece eylemli bilinç taşıma ile ilgili görüşlerim bir bütünlük kazanmış oluyor.

Önsöz'e Üçüncü Ek

DEVRİMDEN DÖNÜŞ NOKTASI

Aslında bu yazımın başlığını “Dönüşümden Dönüş Noktası” olarak koymam gerekiyor. Çünkü doğrusu ve Türkçesi “devrim” değil dönüşümdür. “Revolution” sözcüğünün tam karşılığı “devrim” değil “dönüşüm” oluyor; “revolüsyon” sözcüğü ilk kez, siyasette değil astronomide ve gökcisimlerinin dönüşümünü anlatmak için kullanılıyor. Bilimde büyük devrimin başlatıcısı Copernicus’un kitabının başlığında, Latince olarak bu sözcük yer alıyor; dünyanın döndüğünü anlatmak için kullanılıyor.

Dönüşüm[1], devrim demektir ve “devrim” sözcüğünden daha büyük bir anlam taşıyor. Uzun yıllar sadece astronomide kullanıldıktan sonra on yedinci yüzyılın sonundan itibaren politika ve tarihte de telaffuz edilmeye başlıyor; anlamını artırıyor. Ancak yine de çıkışma uygun bir ve tek anlamı var: “İyilikler” dünyasına doğru ani ve kalıcı dönüşümdür.

Devrim ya da daha doğru Türkçe ile dönüşüm, ansız olma özelliğini taşıyor ve tümüyle iyiliklerden çelenk bir dünyaya kalıcı geçişi anlatıyor. İyilikler dünyasına ebedi, ancak ansızın denecek kadar hızlı bir geçişi düşlemeyen ve bunun için çalışmayana devrimci ya da dönüşümcü denmiyor; başka bir tanım yoktur.

Copernicus yalnızca bir habercidir; dönüşü haber veriyor. Kepler, dönüşüm yasalarını çıkarıyor. Çağdaşı ve mektup arkadaşı Galilei Galileo dönüşüm nedenleri ve aynı anlama gelmek üzere mekanizması üzerinde çalışıyor; yol açan yasalar çıkarıyor. Fakat asıl açıklamayı yapmak Newton’un omuzlarına kalıyor; Marx’ın burjuvazinin çocukluk dönemi olarak nitelediği bir yüzyıllar demetinin sonlarına doğru, fizik dünyada dönüşümü bir bilim haline getiriyor.

Marx’ın kuşağında hâlâ bir Newton hayranlığı vardır; herkes, kendi alanının Newton’u olmak istiyor. Marx bir olgu olarak devrim ya da dönüşümü veri olarak kabul ediyor; dün olmuştur ve yarın da olacaktır, diye düşünüyor. Marx’ta, kendi dışında bir devrimler olgusunun dinamiğini ya da mekanizmasını ortaya koyma eğilimi var. Bir “dönüşüm teorisi” var. Bu teoride, bireyler bir yana sınıfların bile iradesinin pek rolü görülmüyor; iradeleri, bir zorunluluğa uyma özgürlüğü olarak ortaya çıkıyor.

Marx, dönüşümü, politika alanından bilim planına kaydırıyor. Kendisi, yoldaşı Engels ile birlikte politika alanında var; bunu yadsımıyorum. Ancak Marx'ın kalıcı etkisi daha çok bilimselliğe katkısındadır ve ikincisi, artık politika platformundaki yerinin tartışılması da gerekebiliyor. Burada yapmak durumunda değilim; şimdilik 1848 Dönüşümlerinin sosyalist özünü küçük görmüş olduğunu ve Paris Komünü ile sonuçlanan kalkışmaya başında karşı çıktığını kaydetmekle yetiniyorum.

Bir soruyla bir saptama yapmak istiyorum: Marksizmin tarihi devrimler tarihi midir, yoksa devrimden dönüşler katalogu mudur? Marksist tarihtedahaçokolan devrimden dönüşler yerine daha az olan devrimler üzerinde tek yanlı olarak düşünmek doğru mudur? Artık bir devrim teorisi için dönüşümden dönüşleri de veri saymak gerekmiyor mu?

Yıllardır, hem Aydın Üzerine Tezler hem de Türkiye Üzerine Tezler dizilerinde, şimdiye kadar hep revolüsyonun üzerinde durulduğu ancak aynı ölçüde restorasyonun çözümlemesinin yapılması gerektiği yazıldı. Marx ve Engels'in çeşitli çalışmalarında geçerken yaptıkları kısa dillendirmeler dışında “restorasyon süreci” üzerinde düşünme, şimdiye kadar, dünyanın her yerinde ihmal edildi. Ancak son zamanlarda en çok başvurulan kategori özelliğini kazanmaya başlıyor.

“Restorasyon süreci” kadar ihmal edilen bir alan da dönüşümden dönüş noktasıdır. Marksistler, dönüşüm objektivitesinin elle tutulur olduğu pek çok durumda, devrimden uzaklaşıyorlar ve daha da ilginci yaptıklarını da Marksizme uygun sayıyorlar. Marksizmin düsturu bugün “Marksist” dönüşümden dönüş açıklamalarıyla doludur.

Çözümlemeyi sürdürebilmek için hemen bir hipotez kaydetmek durumundayım; Marx’ın dönüşüm teorisi, dönüşümden dönüş noktasını da içeriyor. Şöyle de söylenebilir; Marx’ın dönüşüm teorisi veri alınınca, devrimden kaçanların ortaya koydukları dönüş mekanizmalarının Marksizmin dışına çıktığı tümüyle kanıtlanamıyor ya da bunlar kendilerini Marksizmin içinde sayabiliyorlar. Almanya’da Bernstein’in ve Rusya’da menşeviklerin durumu budur. Hangisi daha marksisttir; menşevikler mi, bolşevikler mi? Çözümlemeyi ilerletebilmek için böyle bir paradoksu ortaya koymanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Şimdi sıra Marx'ın dönüşüm teorisini yeniden yazmadadır; bunu yapmak istiyorum.

Bozmadan, ancak mümkün olan basitlikte yazıldığında, “teori” şöyle görünüyor: Bir yandan bir üretim biçimi var. Marx kendisinden önce de varolan bu anlayışı geliştirerek sistemleştiriyor; üretim biçimi, bir ilişkiler ağı toplamı oluyor. Bunun sınırları iyice belli değil, ancak içi aynı ölçüde tanımlanmamış bir düzlem olarak algılamak mümkündür. Teorinin üstünde bir düzlem var.

Bir de üretici güçler bulunuyor. En önemlisi ilkidir; emekçiler ve sermayeye içerilmiş teknolojik bilgidir. Marx’ın çözümlemesi içinde teknoloji maddi sermayeden ayrılmıyor; ancak önemli olan teknolojik gelişmedir.

Teori, buradan yürüyor; emekçilerin her nitel ve nicel gelişme aşamasında ve teknolojinin her gelişme derecesine uygun bir üretim biçimi ortaya çıkıyor. Üretim biçimlerini sonsuz sayıda düşünmemek gerek; dönüşüm teorisi için birisi egemen diğeri doğmakta olan iki düzlem sözkonusu olabiliyor.

Egemen üretim biçimi, düzlemdir ve emekçiler ile teknolojik gelişmeyi iki ayrı vektör ya da daha günlük sözcükle ok olarak algılamakta sakınca görünmüyor. Tarihle birlikte iki vektör ya da ok harekete geçiyor; hareketin önünde bir düzlem var. Bu düzlemle çatışıyor.

Buraya kadar Marx’ın dönüşüm teorisinin önemli öğelerini ortaya çıkarmış oluyorum; yapmış olduğum çıkarımın, büyük bir soyutlama olmamakla birlikte Marx’ın çözümlemesini tümüyle yansıttığına inanıyorum. Bir düzlem ve buna dayanan iki vektör ya da ok, mekanizmayı ortaya koyuyor.

Ancak bu, bir devrim, aynı anlama gelmek üzere dönüşüm için yeterli görünmüyor; buradan ani bir geçişin çıkması için-bazı varsayımlara ihtiyaç görünüyor. Bunlardan birincisi, düzlemin, aynı anlama gelmek üzere üretim biçiminin, kolaylıkla değişmeyecek ve uyum göstermeyecek bir katılıkta olan zorunluluğudur. Bu yetmez; ayrıca alttan gelen vektörlerin açacağı deliklerden tümüyle dengesini kaybedecek bir yapıda olması ve bir diğer anlatımla, düzlemin karşılaştığı darbeleri lokalize etme yeteneğinden yoksun bulunması şarttır.

Düzlemin esnek olmaması ve karşılaştığı darbeleri lokalize etmek yeteneğinden yoksun bulunması, Marx'ın dönüşüm teorisinin iki önemli koşuludur. Bunların açıkça yazılıp yazılmaması o kadar önemli görünmüyor; çünkü eğer çizilen mekanizma gerçekçi bir anlatmışsa, bu mekanizmadan bir dönüşüm teorisine ilerleyebilmek için bu iki koşul kesinlikle gerekiyor. Sine qua non, olmazsa olmaz, koşullar olarak ortaya çıkıyorlar.

Öyle sanıyorum, böyle bir dönüşüm teorisi, her zaman dönüşümden dönüş noktasını da içeriyor. Bu teorinin taraftarları istedikleri zaman, yine bu teoriye sığınarak devrimden kaçabilirler; kaçtılar ve kaçtıkları zaman da hep "Marksist" olduklarını iddia edebildiler.

Şimdi buradan devam ediyorum. Ancak, "teori" üzerinde bir nebze daha durmak ihtiyacını duyuyorum.

Marksizmin dönüşüm teorisi budur. Lenin'in ünlü katkısı, teori değildir; bilimsel açıdan bir ölçü ve politik alanda ise bir işaret sayılmalıdır. Lenin'in dönüşüm ob-jektivitesi ile ilgili olarak getirdiği üçlü saptama, yalnızca bir ölçü olarak ele alınmalıdır; teorik bir içeriği olduğunu sanmıyorum. Yönetenlerin yönetemez hale gelmeleri, yönetilenlerin eskisi gibi yönetilmek istememeleri ve artan kütle eylemlilikleri, birer dönüşüm teorisi öğesi değil, sadece hareket zamanının geldiğini haber veren çanlardır. Çanları, teori ya da kalıcı saymak büyük yanılgı olur; tarihin gelişmesiyle birlikte başka haberciler ön plana çıkabiliyor.

"Teori" ile "ölçü" arasındaki ayrımdan sonra "teori" ile "pratik" arasındaki ayrıma da işaret etmek istiyorum. Burada önümüzdeki yıllarda ekonomi politiğin devrim-cileştirilmesi ve sosyalizmin, bilimin yeniden kurulması, bu ikisi birbirinden ayrıdır[2], süreçlerinde son derece önemli gördüğüm bir saptamayı bir tez olarak kaydetmek istiyorum.

Tezi şöyle formüle ediyorum: Ekonomi politikten çıkarılan yasaların hepsini sosyalist devrim sürecine ya da sosyalizme uygulamak yanıltıcı oluyor.

Şimdi Marx'ın dönüşüm teorisini bir kenara bırakarak Marx'ın tüm yazılarından çıkartılan burjuva devrim pratiğini özetlemek istiyorum. Pratik

üç kanaldan geçiyor. Birincisi ekonomiktir; feodalitenin ekonomik gücü, ticari kapital olarak ve ayrıca sonradan da adı “küçük sanayi" olan, çıktığında sadece “sanayi" ve daha doğrusu “manüfaktür" denilen kesime ve kentlilere geçiyor. Bir geçiştir. İkincisi ideolojik cephe oluyor; çok gezen uluslararası limanlara uğrayan tüccar ile zanaatkâr esnaf, birdenbire en bilgili insan durumuna geliyor. Fars dilinde “bezirgan" sözcüğünün “sahip" ya da “efendi" anlamını taşıması, daha sonra “üç kağıtçı" anlamına geliyor ve Arapçada “herif sözcüğünün, “marifetli" sözcüğü ile aynı kök ve anlama sahip olması, bilgi ve saygınlığın da işaretleridir. Tüccar kulüpleri ve esnaf locaları yepyeni bir ideolojinin üretildiği, yayıldığı odaklar oluyorlar; feodaliteden ve bunlarla aynı konuma sahip kiliseden ideolojik üstünlüğü almaya başlıyorlar. İdeolojik alanda bir mücadele yaşanıyor.

Üçüncüsü siyaset cephesindeki mücadeledir; siyaset, güç oluşturma ve gücü taşıma sanatıdır. Güç oluşturmanın, çoğaltmanın, taşımanın olduğu her yerde siyaset vardır; tersinden söylendiğinde, güç hareketinin olmadığı hiçbir yerde siyaset yoktur. Bu nedenle, bugünün kullanılan dilinde, “siyaset" ve “seyis" sözcüklerinin aynı kökten gelmeleri ve birbirlerine yakın anlamlar taşımaları son derece öğretici oluyor. Seyis, atları çekerek bir yere götürüyor ve “idare" ediyor; siyasetçi ise önce güç oluşturuyor ve daha sonra bu gücü “hakim" ya da “egemen" yapıyor.

Aslında güç olmadan egemen olmak mümkün değil; güç olabilmek için ise önce “konuşmak" gerekiyor. “Parlamento" sözcüğünün de Batı dillerinde “parler" fiilinden, “konuşmak" sözcüğünden türetilmiş olması da rastlantı sayılmamalıdır; parlamentolar, şu veya bu şekilde burjuvazinin güçlenmesinden önce de var. Burjuvazinin siyasal mücadelesi, parlamentoları “almak" yönünde gelişiyor.

Bu üçlü, Marx’ın önündeki ve Marx’tan önceki devrim ya da siyaset sürecinin pratik kanallarıdır. Her üçünün aynı yönde etkili olduklarını ve etkili oldukları ölçüde burjuvazi öncesi iktidarın zayıfladığını söylemek durumundayım. Pratikte “devrim” özellikle bu sonuncu alanın, eninde sonunda, burjuvaziye verilmemesinden çıkıyor. Burjuvazi öncesi düzen esnek davranamıyor.

Marx’ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktasını açıklamaya buradan devam edebilirim; ancak daha önce formüle ettiğim tezle ilgili bir parantez

açmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Burjuvazi sonrası devrimci mücadeleye, burjuvazinin iktidar pratiğinden çıkan bu üçlü şemanın aktarılmasının yarar-zarar hesabını yapmak istiyorum.

Ekonomik cephede burjuva iktidarı sonrasında çıkan işçi sendikalarının ücret pazarlığı mücadelelerinin ve bunlar için yapılan grevlerin, burjuvazinin ekonomik iktidarını zayıflattığı ve zayıflatacağı düşüncesi çok tartışma gerektiriyor. Tekelsi durumlarda ise zaman zaman ekonomik iktidarın sağlamlaştırılmasının bir yolu bile olabiliyor.

Bu bağlamda Türkiye Üzerine Tezler'de ortaya çıkan bir süreçten kısaca bahsedilebilir, 1960 yıllarının sonlarında ve 1970 yıllarının başında, Disk'in iyi pazarlık yaparak yüksek ücret düzeyi sağlaması, tekellerin yeni piyasaya sürdükleri buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, televizyon ve benzeri metaları için gerekli pazarı da yaratmıştır. Tersinden düşünüldüğünde, Disk'in yüksek ücret sözleşmeleri yapmamış olduğu bir durumda, ihracat imkânlarının sıfıra yakın olduğu söz konusu tarih kesitinde, bu sanayilerini ve şimdiki tekellerin yerleşemeyeceği kesinlikle söylenebilir.[3] Marx'ın iki departmanla yeniden üretim şemasının tam gerçekleşmesi demek olan böyle bir durum, bir eğilim olarak, Disk yöneticilerinin iradelerinden bağımsızdır; kişiliklerini ilgilendirmiyor.

Burjuvazinin ekonomik mücadelesi karşısındaki gücün ekonomik dayanaklarını kemiriyor; bu, kesindir. İşçi sınıfının sendikalar aracılığıyla gerçekleştirdiği ekonomik mücadelesinin ise burjuvazinin ya da tekelsi düzenin ekonomik dayanaklarını etkilediği pek söylenemiyor. Bunu pek çok tekelsi ülkenin işçi sendikalarının da farkettiği anlaşılıyor; daha çok kendi ekonomik varlıklarını artırmaya önem vermeye başlıyorlar. Bugün Batı Avrupa' daki ya da İsrail' deki işçi sendikaları son derece zengin, büyük bir tekel kadar varlıklı örgütlerdir.

Bir parantez açarak, Marx'ın dönüşüm teorisinin tersine çıkan bu durumun uzantısı bir tezi kaydetmek istiyorum:

Varlığın artması ideolojik geriliği de beraberinde getiriyor.

B u tezimin iki uzantısını yazabiliyorum.

Bir: Avrupa'daki “kardeş” partilerin görece geriliği denetimlerindeki sendikaların zenginliği ile doğru orantılı ve ilgilidir.

İki: Zenginliğin artışı ile ideolojik gerilik arasında bir doğru ilişki olduğu için zenginlere ve aynı anlama gelmek üzere ideolojik gerilere ideolojik şiddeti büyük bir yoğunlukla uygulamak zorunludur.

Buradan Marx öncesi devrim pratiğinin burjuva sonrası devrim sürecine, ikinci aktarıma gelmek istiyorum. Çok kısa olarak söylenecek şudur: Tekelsi düzende işçi sınıfının ideolojik mücadelesi etkin olamamaktadır. Tekelsi düzen, özellikle basını ve televizyonu aracılığıyla, yepyeni bir “akıl” yaratabiliyor ve Marx öncesinde insan aklının en önemli özelliği olan tutarlılığı ve neden-sonuç ilişkisine bağlılığı tümüyle felce uğratıyor.

Bu nokta üzerinde ayrıca durulması gerekiyor. Uzun düşünme çabalarına ihtiyaç görüyorum. Şu sırada söyleyebileceğim şudur: “Entellekt” üzerinde sürekli “entellek-tüel şiddet” ile başka bir “akıl” oluşturulmalıdır. Tek başına yeterli olabileceğini sanmıyorum; ancak geliştirilecek mekanizmaların öğelerinden birisi olması gerektiğinden kuşku duymuyorum.

Pratiğin üçüncü koluna, politik mücadeleye geldiğimizde, söylenebilecekler ikilidir; kısaca yazıyorum. Birincisi, parlamentolarda etki ve gücü artırma mücadelesi, Marx’ın teorisine tam bir zıtlık içeriyor. İkincisi, iki büyük devrim, Fransız ve Ekim Devrimleri, böyle bir politikayı doğrulamıyor. Her ikisi de mevcut meclislerde güç artırmak yerine, başka meclisler yaratarak geliştiler; bu nedenle ikincisi daha açık olmakla, her ikisi de devrim süreci içinde, “ikili iktidar” olarak adlandırıldılar. Fransız Devrimi, kendisini, mevcut parlamentolarda değil Jakoben Kulüplerde gerçekleştirdi. Ekim Devrimi, ise mevcut konuşma yerlerinin dışında “sovyet”, eski Türkçesi ile “şura” iktidarlarını ortaya çıkardı.

Bu uzun parantezleri yalnızca Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktalarını daha iyi açabilmek için değil; aynı zamanda “teorik” olanla olmayanı ayırt etmeye yardım edebilmek için yazmak zorunluluğunu duydum. Şimdi Marx’ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktalarına gelebiliyorum.

Bir kez üretim biçiminin ya da bir sistemin bir ilişkiler ağı, hatta kapitalizmin bir tür "eter" olarak tanımlanmasının devrimden kaçış için sağladığı bazı kolaylıklar var. İster mantık düzeyinde bir ilişkiler ağı, isterse matematik alanda bir denklemler sistemi biçiminde tanımlansın, bu tanımlamada önemli olan teker teker denklemler ya da ilişkiler değil, bunların toplamıdır; bu, teker teker ilişkilerde ya da denklemlerde değişmeye kapıyı açık tutuyor. Almanya'da Bernsteinve nerede ise Rusya'da aynı zamanda menşevikler, önce bu kapıdan giriyorlar.

Kapitalizmin kendisini tekelsi düzenle değiştirmeye başladığı bir zamanda dün-yadevrimci işçi sınıfı hareketini, Alman Sosyal Demokrat Partisi temsil ediyor; o kadar öyle ki, "Sosyal Demokrat Partisi" dünyanın her tarafındaki devrimci işçi sınıfının politik hareketine hem model hem de ad oluyor. Herkes bu güçlü hareketten devrim bekliyor; Bernstein, kapitalizmin değiştiği görüşüyle ortaya çıkıyor. Nasıl ve ne ölçüde değişti; tartışmaya çok açıktır. Ancak sistemin bir ilişkiler ağı olarak tarif edilmesinden gelen ve anlamlı tartışmayı güçleştiren bir yan var, Bernstein'ın mesajından çıkarılabilecek tek bir sonuç bulunuyor; Bernstein, düzlemin esnediğini ileri sürüyor.

Bernstein'ın ileri sürdüğü ikinci nokta, değişmenin sadece düzlemde ortaya çıkmadığıdır, çağdaş söylemdeki bir kavramla "feedback" etkisiyle vektörlerden birisinin de köreltildiği iddiası formüle ediliyor. Oklardan birisi, delici ve yıkıcı etkisini yitiriyor; Bernstein, üretici güçlerden işçi sınıfının yırtıcılığını ve bu nedenle tarihsel olarak kendisine verilen rolü yitirdiğini de kaydediyor.

Dönüşümden dönüş, Marx'ın dönüşüm teorisi olarak çizmek istediğim mekanizmanın iki öğesinde çok nettir; üçüncü öğede ise daha ileri boyutlara varıyor. Üretici güçlerden ve delici oklardan birincisi körelirken, Bernstein'in formülasyonuna göre, ikincisi ön plana çıkıyor. Ön plana çıkan, teknolojik ilerlemedir.

Burada politik ve ideolojik mücadelenin alanlarını, cephelerini ve boyutlarını gösterebilmek için bir parantez daha açmak gereğini duyuyorum. Sovyet toplum düşüncesinin son otuz yıldır ısrarlı bir biçimde bilimsel-teknolojik devrimi ön plana çıkarması ve Batı düşüncesinin buna uyum göstermesine karşın, yirminci yüzyılda ve özellikle Ekim Devrimi

sonrasında bir teknolojik devrim olmadığında hep ısrarlı oldum. Yirminci yüzyılın sonundaki teknoloji ile başındaki teknolojide niteliksel bir değişme olduğunu iddia etmek gerçekçi görünmüyor. Tekelsi düzenin enerji kaynağı olan elektrik hâlâ temel hareket kaynağıdır; otomasyon ise tedrici olarak hep devam ediyor. Turret tezgahı ile robot arasındaki gelişme ancak gazete okuyucusunu ilgilendirir; bilimsel bakış ise canlı emeğin sermaye ile değişimine bakıyor. Bu hep söyleniyor. Ford'un fabrikasında uyguladığı konveyer sisteminin bugün Japonya'da uygulanan robotlara göre daha büyük ya da daha küçük bir teknolojik değişme olup olmadığı ciddi bir biçimde tartışılabilir.

Buradaki Sovyet görüşü bilimsel-teknolojik devrimin varlığı ile yokluğu tartışması, özünde ve son çözümlemede bir sınıfsal tartışmadır; teknolojik gelişme, aktör-süz ve işçi sınıfsız bir süreçtir. Şöyle de söylenebilir, teknolojik gelişmeyi, işçi sınıfının karşısına çıkaran görüşler, sermayeye yakın becerilerin ve amorf yığınların politik öncülüğüne kayarlar. Bernstein bunu yapmıştır. Teknolojik gelişmeyi aşırıvurgulayan bütün görüşler, "insanlığın ortak mirası" ya da "uygarlık" türünden üretim biçimi ya da sistem çözümlerinde daha nebülöz, sınıfsız kategorileri ön plana atıyorlar.

Söylenenler toplanabilir; teknolojik gelişme, önündeki sistemi itiyor. Ancak kimlikten yoksun bir aktör olmaktan ileriye geçemediği hatta aktör[4] bile olamadığı için ancak uysal bir itici olabiliyor.

Buraya kadar yapılan çözümlemelerden bir ara sonuca varıyorum: Marx'ın dönüşüm teorisini bir üretim biçimi ya da sistemi ile üretici güçlerin karşılaşması olarak ortaya koymuş olması, dönüşümden dönüş noktalarını da içermiş oluyor. Bu teoriden bir devrim çıkışını kuşku ile karşılıyorum. Devrim, iki sistemin karşılaşmasının sonucudur. Dönüşüm, iki düzlemin iki kalkan türünden birbirine girmesinin sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Bu sonuca birbirinden aynı yönde iki düzeltme getirmek durumundayım. Birincisi, Marx'ın felsefi görüşü sonucu, üretici güçlerin gelişmesinin belli aşamalarının bir sistemi anlatmasıdır. Dolayısıyla önde bir düzlem varsa, üretici güçlerdeki gelişmenin belli aşamasında bir başka düzlem kendisini zorluyordur; dolayısıyla bilince çıkmak üzeredir. Bu nedenle Marx'ın devrim teorisinin tek düzenli iddiasının doğru olmadığı ileri sürülebilir.

Böyle bir ileri sürülüşün ciddiye alınması gerektiğini düşünüyorum. Ancak ciddiye alındığı zaman, düşünmenin ikinci ve üçüncü aşamalarında, Marx'ın dönüşüm teorisinin zayıflığının bir kanıtı olabileceğini sanıyorum. Çünkü bu ikinci düzeltmedir, Marx'ın bütün çabası, bu açıdan alındığında, bir sistemin bilince çıkışını önem ve geriye atma önünde gelişiyor. Başkaları bir yana, Marx'ın Blanqui ile ütopyacılarla ve hatta Bakunin ile mücadelesi bir bilince çıkışı önleme etkisi yapıyor.

Tarihsel olarak bu mücadelelerin haksızlığını ileri sürmüyorum. Söylemek istediğim şudur: Politik müdahale ve yeni düzeni çizme çabaları olmadan devrim olmaz. Marx, devrimleri verikabul ettiği için, politik müdahaleyi küçümsüyor ve Newton'un aşırı etkisiyle kaçınılmaz ve aynı zamanda bilimsel gördüğü yeni düzenin insan çizgileriyle bozulmasından endişe ediyor.

Kaygılarına, Marx'tan önceki yüzyılda, on sekizinci yüzyılda yaşamış olsaydım, tümüyle katılabilirdim. Fakat tekelsi düzene getirilmeye başlandığı on dokuzuncu yüzyılın son otuz yılından itibaren bu itirazların dönüşümden dönüşleri kolaylaştırdığını düşünüyorum.

Buradan Lenin'e geçiyorum. Lenin'in, çok zaman Bakuninci, Blankici ve zaman zaman hayalci suçlamasıyla karşılaşmasını, bu incelemenin çerçevesinde, normal saymak gerektiğini düşünüyorum. Lenin, jakobenci suçlamasınıhiç reddetmiyor ve nerede ise onur duyduğunu hissettiriyor. Bu Lenin'in tümüyle bir politik müdahale olmasından ileri geliyor.

Lenin'i, kişilik kazanmış proletarya olarak görmek de mümkündür; yaşadığı düzene sonsuz bir kin olarak da algılayabiliyorum. Bernstein ya da menşevikler, kapitalizmin değiştiğini ileri sürerlerken, aynı zamanda içinde yaşanabilir olduğunu da anlatmış oluyorlar. İşçi sınıfının artan ekonomik eylemlilikleri ile tedricen ve zaman içinde değişebileceğini ileri sürerlerken, beklemede büyük bir sakınca görmediklerini de ortaya koyuyorlar. Lenin sabırsızdır ve aynı anlama gelmek üzere, ani geçişten yanadır. Lenin'e göre Bernstein ve menşevikler, perspektiflerini yitirmiş tekke miskinleridir.

Devam etmeden önce burada yeni bir paranteze gerek var; sürekli, muhatap olarak Bernstein ya da menşevikleri almakla birlikte dönüşçülerin bunlardan ibaret olmadığını da kaydetmek durumundayım.

Ayrıca ileri sürdüğüm görüşlerin soyutlayan ve aynı anlama gelmek üzere teorik değeri olduğunu iddia edebilmek için bütün dönüşlerin aynı noktadan çıktığını göstermek zorundayım. Bunda ise hiçbir güçlükle karşılaşmıyorum. Bernstein'a karşı çıkan Kautsky, yine aynı noktadan dönüşe geçti. İkinci Dünya sonrasında Stalin'in yakın danışmanlarından Profesör Evgeniy Varga, kapitalizmin değiştiği iddiasıyla ortaya çıktı ve Stalin tarafından afaroz edildi.

Toplumsal Kurtuluş, başında, Garbaçov'a açık bir kart vermekle birlikte[5] Miha-il Garbaçov'un kapitalizmin değişip değişmediği sorusunu ortaya atmasından itibaren tehlike çanları çaldığının hatırlanacağını sanıyorum; Sovyet politik yazınında bugün bütün dönüşçüler, kapitalizmin değiştiği noktasında birleşiyorlar. İşçi sınıfının devrimci rolünün kalmadığını ileri sürebiliyorlar ve teknolojik "devrim" ile artık sosyalizmin bütün sınıfların malı haline geldiğini, yazıp duruyorlar. Bütün dönüşler, çizilen mekanizma çerçevesinde dillendiriliyor.

Lenin'in, Marx'ta asıl büyük ve son derece olumlu "revizyon" ile kendiliğinden-ciliği reddetmesi ve üniversite gençliğini işçi sınıfına bilinç götürmekle görevlendirmesi, Marx'ın dönüşüm teorisindeki en büyük eksikliğini ortadan kaldırmaya yöneliktir; bunun her zaman tekrarlanmasının yararlı olacağını düşünüyorum. Lenin'in, Marx'tan ayrı olarak, dönüşüm objektivitesinin ölçüsünü yazması, dönüşümden dönmek isteyenlerin yolunu kapamada önemli bir katkıdır. Lenin'in jakoben ve benzeri suçlamalardan nerede ise hoşlanıyor olması da, bilinçli ya da bilinçsiz, ancak büyük bir politik kararlılıkla, dönüşüm teorisindeki eksikliği örtme yönünde çabalar sayılmalıdır; öyle sayıyorum.

Peki, Lenin'in bu önemli katkısına karşın, dönüşümden dönüş noktası marksist anlayışta varlığını nasıl koruyabiliyor; son olarak bu soruyu cevaplandırmak gerektiğini düşünüyorum. Cevaplandırabilmek ve Lenin'e haksızlık yapmamak için objektif olanla sübjektif olanı birbirinden ayırmak istiyorum. Önemli olan şudur: 1920 yılı ortalarından sonra Lenin ve arkadaşları, dünyada yeni bir konjonktür değerlendirmesi içine girdiler. Avrupa'da devrimden umudu kestiler. Bu kesiş, kuşkusuz, geçicidir; ancak yapılan devrimin korunması durumu ile karşı karşıya geldiler.

Yapmak ve korumak iki ayrı iştir.

Korumanın gereklerini yapmanın dinamiği içine sokmamak gereklidir. Ne yazık, bugüne ve Toplumsal Kurtuluş'un yayınına kadar, bu ayrım, kütlelerin haklılık duygularını ve Ekim Devrimine bağlılıklarını incitmeyecek bir biçimde yapılamamıştır. Trotskistlerin önermelerinde haklı oldukları noktalar olmuştur; ancak Trotskis-min kendisinin inandırıcılıktan yoksun bulunması ve Trotskiy'in politikalarını hiçbir zaman Bolşevik partiden ve Stalin'den anlamlı bir biçimde ayırmanın imkânsızlığı, bu haklı önermeleri de ikna gücünden yoksun etmiştir. Trotskistlerin, anti-Stalinizm çerçevesinde Ekim Devrimi'nin kazanımlarını yok saymaları da, haklı olabilen önermelerinin farkedilmesini bile önlüyor.

Avrupa'da yakın zamanda devrim olmayacağı değerlendirmesi yapılınca, Lenin, ilk devrimi koruyabilmek için önemli sayılabilecek bir ricatı başlatıyor. NEP, bu ricatlardan birisidir; burada anmamın nedeni, Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyonu arayanların kendilerine model ve "Lenin" olarak, yalnızca NEP'i ve NEP'i başlatan Lenin'i almalarından ileri geliyor. Aslında son döneminde Lenin, her cephede ricat işareti veriyor.

Burjuva devrim sürecinde konuşmak önemlidir.

Sosyalist devrim sürecinde yazmak önemlidir.

Bu ricatın ayrıntılandırılmasmı burada yapmak istemiyorum; ancak daha sonraki işçi sınıfı hareketlerindeki bütün gerici eğilimlerin kaynağı olan Çocukluk Hastalığı, bu dönemin damgasını taşıyor. "Kanun diye kanun diye kanun çiğnendi" diyen şairi haklı çıkartacak bir biçimde "DİSK, DİSK, Yaşasın DİSK" diye diye Disk'i Chp'leştirdikten sonra büyük sermayeye peşkeş çeken hainler çetesi Eylülist darbeden sonra Türkiye'de Türk-İş yardakçılığına başladıkları zaman Lenin'in bu çalışmasını kendilerine Kuran yaptılar.

NEP ve Çocukluk Hastalığı iki önemli unsur oluyor. Fakat Hruşov'un moda yaptığı "barış içinde bir arada yaşama", "kapitalist olmayan yol", 1935 yılında Komintern politikası olan Cephe, hep bu dönemde Lenin tarafından telaffuz ediliyor. Lenin, bu dönemde, şu veya bu ölçüde iki sistemi birbirine yaklaştırıyor.

Her ricat, iki düzlemin birbirine yaklaşması sonucunu ortaya çıkarıyor.

Tamamlıyorum: Devrim, bir sistem ile üretici güçlerin karşılaşmasından değil, iki sistemin çatışmasından doğuyor. Çatışmada otomatizm yok; her sistem, kendisine sıkıca bağlı sınıflara ve örgütlere sahip olmak durumundadır.

Daha da önemlisi şudur: Sınıfların bilincinde her iki sistem birbirinin tam karşıtı olmalıdır. Bilinçte sistemleri birbirine yaklaştırmak devrime geçişi değil devrimden dönüşü garantiliyor.

birinci bölüm

1

Türkiye'de devrimci gençliğin politikada şiddetle karşılaşması, buna alışıp kullanmaya başlamasında “Dönüşüm” dergisinin ayrı bir yeri var. 1960 yılları ortasında çıkartılan bu dergi Kızılay Meydan’ında elden satılırken ilk kez polisin desteğinde gericiliğin hücumuyla karşılaştılar. 1960 sonrasında devrimci gençlik kavgaya “dönüşüm” ile başladı.

2

Yanlış anlaşılmamak için bilerek yanlış yazıyorum. “Sosyalizmin Bilimi”, Bab-ı Ali kapısı türünden bir yanlışlıktır. Sosyalizm, bazen buna “komünizm” de deniyor, ancak ben “sosyalizmin” sözcüğünü yeterli görüyorum ve böyle bir ikilemeyi önemsiz buluyorum, kendisi bilimdir. Daha açıkçası “ekonomi politik” bir bilimdir, “sosyalizm” ayrı bir bilimdir. Böyle olmakla birlikte, özellikle Sovyet Marksizminin bir deforınas-yonu olarak çıkan ekonomi politiği sosyalizmde de yaşatma anlayışı ve “bilimsel sosyalizm” vurgusundan kaynaklanan “sosyalizm bilimi” yanlışlıkları karşısında bir süre için bile bile yanlış yapıyorum.

3

Disk'in zorbalıkla ortadan kaldırılması, ekonominin yüksek ücret politikasına ihtiyacının kalmamasına ve düşük ücret politikasının gündeme gelmesine denk düşüyor. Ancak her zorbalıktan önce, çok zaman bir ihanet döneminin yaşandığı biliniyor. 1970 yıllarının ortasında Disk büyük bir ihanete sahne yapılıyor. Nabi Yağcı alias Haydar Kutlu, Aydın Meriç alias

H. Erdal ve Sıtkı Coşkunun yönetimindeki bir çete, Disk'i Chp'leştirmck ve büyük sermayeye peşkeş çekmek için sınır tanımaz oyunlarve acımasızlıklar uyguluyorlar. Eylülist darbeye kadar Disk’i gücünü yitirmiş bir örgüt haline düşürebiliyorlar.

4

Aktörü faktör ya da fail anlamında kullanıyorum.

5

Toplumsal Kurtuluş'un Garbaçov'a ilk yaklaşımı, kütleyi harekete getirme planını desteklemekle birlikte yaptığının bir devrim olmadığı ve henüz hiçbir planının bulunmadığı noktasında gelişti. İki dünyanın da bir devrimden söz ettiği bir zamanda bunun cüretli bir değerlendirme olduğunu zaman doğruladı.

TEPEDEN ve DIŞTAN ÇÖZÜM

Tarih mi değişken, yoksa gelecek mi?

Geçmiş mi belirsiz, yoksa yarın mı?

Toplumların tarihlerinin geleceklerinden daha değişken ve geçmişlerinin yarınlarından daha belirsiz olduğunu söyleyebilecek bir tarih noktasına geldiğimizi düşünüyorum. Yarınları ve gelecekleri daha büyük bir kesinlikle söylenirken, geçmişleri sürekli değişiyor ve tarihleri belirsizleşiyor.

Tarihçi, kendi imajına ne kadar ters düşüyor; sürekli olarak kendi kurgularını yıkıp yerine yeni ve eskisine daha az benzeyenlerini diken tuhaf bir mimarı andırıyor. Geçmişte mi yaşıyor, yoksa anın aşırı ve güncel baskısıyla sürekli olarak gelecek köprüsüne viadükler mi hazırlıyor; bu nedenle söylemek çok zor görünüyor.

Geçmişi tarih olarak yazabilmek için yazıcının anın tüm etkilerinden ve gelecek duygusunun baskılarından kurtarılması gerekir; bunun ise çok kolay olmadığı biliniyor. Yazacak olan insan aklıdır; insan aklı ise edilgenlikten kaynaklanan taraflılık eğilimi ile yüklüdür. Hâlâ evrenin en büyük hazinesi olduğundan kuşku duymuyorum; ne yazık, ortada taraflılık tutkunu bir hazine var. Bunu görmemek, vulgar matematikçilerin ya da sokaktaki insanın yazgısı oluyor.

Ancak insan aklı, kendi zaafını görüyor; akıl tarihi pek çok çabaya tanıklık ediyor. Bunlardan birisi çok basittir ve genel bir yaygınlığı var. Batı'da düşüncenin gelişmesinde abbe’ler, manastır başı rahipler, seçkin bir yer tutuyorlar; evlenmemeleri, akıllarını taraflılık eğilimlerinden korumak içindir. Doğu’da Hristiyan keşişlerle ve ınüslü-man dervişlerin düşünme seanslarından önce uzun süre kendilerini inzivaya çekmeleri ve ölmeyecek ölçüde ekmek ve su ile yetinmeleri de insan aklıyla ilgili aynı felsefi değerlendirmeye dayanıyor.

İnzivanın insan kişiliğinin öğretmeni olduğunu kabul ediyorum; fakat, evrenin en büyük hazinesi olan insan aklının tarafsız ve özgür verimini alabilmek için aklı içinde barındıran canlı varlığı cinsellikten yoksun

bırakmayı ya da ekmek ile suya mahkum etmeyi kabul edilemez buluyorum. İnsan, kendi zaaflarına daha insani çözümler arayabilecek yapı ve güçtedir.

Felsefe bu arayışın dile dökülmüş biçimi değilse nedir? Düşünmeyi sevmek anlamına da gelen bu sözcük, sevmenin ne büyük bir titizlik ve iç çatışması gerektirdiğini göstermesi açısından da öğretici olabiliyor. Felsefe, insan aklının en değerli ürünü olan doğru bilginin doğruluğunu sınama alanıdır; bir yerde, hem doğru bilginin jeneratörünü ve hem de çarpım cetvelini bulma sevgisidir.

Eğer insan aklı zaafsız olsaydı, felsefeye hiç gerek kalmazdı. Eğer insan, kendi psişik sorunlarının nedenini, belki de kırılmaları düzelten bir prizmanın yardımıyla, kendisi görebilseydi, psikoanaliz ortaya çıkmazdı. Bu açıdan bakıldığında felsefenin ortaya çıkışı insanlığın büyük sevinçlerinden birisi oluyor.

Felsefenin canlılığı bir toplumda doğru bilgiye ve doğru bilgiyi doğrulamaya verilen önemin ölçüsü olmalıdır; şimdi dünya felsefenin çok canlı olduğu bir zaman kesitini yaşıyor. Bu bir şans'tır; ancak bir önemli şanssızlığı da beraberinde getiriyor. Artık felsefe başlangıcına dönmüştür; fizikle felsefe tekrar birleşiyor. Bugün genel olarak doğru bilgiyi doğrulama üzerinde düşünme ve çalışma, çok büyük ölçüde, fizikçilerin elinde toplanıyor. Şöyle de söylenebilir; bugün "iyi" fizikçi felsefe ve her felsefeci de fizik yapmak durumunda kalıyor.

Bu kadarında bir şanssızlık görülmeyebilir; dünya, fizik bilgisinin son derece uzmanlaştığı bir dönemi yaşıyor. Kvantum ile birlikte fizik hem yeniden felsefe oldu, hem son derece matematikleşti ve hem de izlenmesi için ayrı bir eğitimi gerektirecek bir birikim ve dile ulaştı. Bugün doğru bilginin doğrulanması ile ilgilenenler, eğer kvantum fizikçisi olarak yetişmemişlerse, ancak bu alandaki tartışma konularının başlıklarını ve elde edilebilen ara sonuçların bir bölümünü alabiliyorlar. Bunlarla kendi alanlarının sorun ve verimlerini karşılaştırmak durumundalar.

Kvantum fiziğinin doğru bilginin doğrulanması alanına taşıdıkları şunlar oluyor: Bir önceki olgunun bir sonrakini belirlemesi anlamında sebep-netice ilişkisinin çözülmesi, maddenin en küçük biriminin içinin belirsizliği,

sürekli çatışmalarının tiyatrosu olarak algılanması ve en önemlisi, teori ile gözlem ya da pratik arasındaki ilişkide teorinin en çok kabul gördüğü yerden de daha ön plana çıkmasıdır. Kvantum fiziğin insan düşünmesi üzerinde etkisinin artışıyla birlikte, yeni ve doğru bilginin bulunmasında teori ya da başka bir söyleyişle bilimsel kurgu yeni bir önem kazanıyor.

Teorinin ön plana çıkması, fizik alanında gözlemin ya da toplumsal ve tarih alanında pratiğin önemşizleşmesi demek olmuyor; tam tersine pratiğe de teorik bir bakışı gerektiriyor. Her pratik, ampirisistlerin eğilim gösterdiği türden, ölü bir olgu olmuyor; geçmiş bir geleceğin unsurlarını içinde taşıyan en küçük bir tarihsel birim durumuna geliyor. Böyle bir bakış ise tarih içinde sonraki bir olayın daha önceki olaylar kümesini belirlemesinin de ip uçlarını sağlıyor.

Gerçek, hiç kuşkusuz, insan aklı tarafından keşfedilmeden de önce vardır. Gerçek'in insan bilgisinden bağımsızlığından hiç kuşku duymuyorum. Ancak bilinmesi, yalnızca ve yalnızca insan aklıyla gerçekleşiyor; insan aklının yaratıcı işleyişi gerçeği ortaya çıkarıyor. Tarihin gerçekleri de bu düzeyin dışına çıkamıyorlar. İnsan aklının her yeni yaratıcı işleyişiyle birlikte değişiyorlar.

Öyle görünüyor, insan aklının büyük teorik patlamaları ya maddenin hareketinden uzaklaşıldığı ya da toplumsal pratiğin yoksullaştığı zamanlarda gerçekleşiyor.

Yoksul pratik, insanın umuduna cevap vermeyen veya aklın bekleyişine ters düşendir.

Yoksul pratik geleceği değişmez yapandır.

Burada insan aklı geçmişi değişken yapıyor.

Eğer 1789 yılı sayılacaksa Büyük Fransız Devrimi, iki yüzyıldan daha uzun bir zaman geridedir; eğer devrimi yapanların yaptıkları yeni takvimle Fransız Devrimi'ni başlattıkları tarih noktası başlangıç alınırsa, iki yüzyılı doldurmak üzeredir. Fransız Devrimi'nin iki yüzyılı doldurduğu bir tarih kesitinde, Büyük Devrim'in tek izleyicisi olan Ekim Devrimi, en cansız ve son dalgalarını sığ bir sahile vuruyor. 1989 yılında Ekim Devrimi Ülkesinin

en üst düzey yöneticisi, Paris’e gelerek "Ortak Avrupa Evi" adıyla son derece belirsiz, ancak "ortak", "Avrupa" ve "ev" sözcükleri nedeniyle son derece anlamlı bir dileğini ortaya atabiliyor.

Artık geçmişe ve tarihe yeniden ve bir başka kurguyla bakmak gereğini duyuyorum.

Yeniden bakmak, bir yeni soru sormaktır.

Büyük Fransız Devrimi nedir? Neyi anlatıyor? Ne gösteriyor? Göstermek dille mümkün olduğuna göre neyi dillendiriyor?

Fransız Devrimi, doğru bilgi alanında, birbirine zıt iki ayrı sistemin barış içinde bir aradayaşama imkânının sınanmasıdır. Devrim öncesinde Fransa’da bir sistem var; Eski Rejim adını taşıyor. Devrim, bir yeni sistem getiriyor; ikisi birbirine zıt’tır. Fransa’da iki ayrı ve zıt sistemin karşıtlığı Devrim’den önce de var; Devrim, kanlı bir biçimde iktidarın yeni rejim yanlılarının eline geçmesini sağlıyor ve karşıtlık, Devrim’den sonra, yeni rejim yanlılarının egemenliğinde sürüyor.

Ancak Fransız Devrimi, iktidar yapmak istediği ilkeleri açısından bir dünya dev-rimidir; bu ilkelerin Fransa’da siyasal iktidarı eline alması, eski rejimin geçerli olduğu bütün ülkelerdeki iktidarlar açısından net bir tehdit oluşturuyor. Fransız Devrimi gerçekleştikten sonra Fransa’da yıkılan rejimin benzerine sahip hiçbir ülkede yönetenlerin huzur içinde yönetmeleri mümkün olamıyor.

Fransız Devrimi ile dünya ölçüsünde iki sistem karşı karşıya geliyor.

Anlamı şudur: Fransız Devrimi’nden sonra yeni Fransız Devleti ya eski sistemlerin hükümran olduğu dünyada eski rejimlerle barış içinde bir arada yaşayacak; ya da dünya ölçüsünde bir savaş başlayacaktır. Fransız Devrimi, böyle bir zıtlığı dillendiriyor.

Ne olabilir? Fransız Devrimi’nin bütün dünyaya egemen olması mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci sınıfbir devlet olmaya razı edildiği On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren on dokuzuncu yüzyıl başında, Amerika Birleşik Devletieri’nin tarih sahnesine bağımsız bir devlet

olarak henüz çıktığı bir zamanda, dünya, Batı Avrupa'yla sınırlanmak üzeredir. Bu nedenle Fransız Devrimi'nin Avrupa'da egemen olması bir dünya sistemi olması anlamına gelebiliyor. Bu, birinci almaşıktır; ikincisi, Fransız Devrimi'nin temsil ettiği yeni sistemin yayılmasının savaş yoluyla durdurulması oluyor. Üçüncü almaşık ise, Fransa'da darbeler, restorasyon ve devrimler süreci ve diğer ülkelerde evrimlerle, bunlara eklenen karşılıklı savaşlarla, iki zıt sistemin zıtlıklarını törpüleyerek, birbirine yaklaşmaları veya 1950 yıllarından itibaren kullanımı artan bir sözcükle birbirine "converge" etmeleridir; gerçekte ve sırayla her üçü de yaşanıyor.

Fransız Devrimi'nin bir Avrupa ya da buradaki anlamıyla bir dünya savaşına yol açmasının temel motoru, korku'dur; Devrim'den hemen sonra iki sistemin taraftarlarını da büyük bir korku esir alıyor. Fransız Devrimcileri'nin çok büyük bir bölümü, aynı anlama gelmek üzere orta sınıf, burjuvalar veya üçüncü düzenliler, Tier Etats, Fransız asillerinin başta komşu ülkelerdeki kardeşleriyle birleşerek devrimi, yeni düzeni ve kendilerini boğacaklarından nerede ise emindirler; korkuları, günlük yaşamlarına giriyor. Korkularını ortadan kaldırabilmek için bir savaş istiyorlar ve kaçınılmaz görüyorlar; sadece korkusuz jakobenler ve Paris'in sansculotte'ları savaştan yana görünmüyorlar. Asillerin ise, Kral'la çekişmeleri nedeniyle harekete geçirdikleri orta sınıfın, daha sonraki yıllarda Metternich'in bir gizli memorandumunda geçen ve bütün devrimcilere layıkgördüğü sözcükle, "haddini bilmez" tutum ve hareketleri nedeniyle, paniğe kapıldıkları anlaşılıyor; diğer ülkeleri yöneten kardeş ve akrabalarını, Devrim'den kaçarak siyasi göçmenliği seçen çok geniş bir eski rejim taraftarları yığınını da silahlandırarak Fransa'ya hücuma çağırıyorlar.

Birinci aşamada Fransız Devrimi, kısa sayılabilecek bir zaman aralığında, Avrupa ya da Dünya Devrimi olma şansını gösteriyor. Bunda, Napolyon'un yeni savaş düzenlemeleri uygulaması ve Fransız savaşçılarının bir misyoner inancıyla savaşa gitmelerinin yanında, Fransa'nın tek başına ve genişleyen ittifaklara karşı, başta köylülerin toprak mülkiyeti olmak üzere, ihtilalin ilkeleri için savaşıyor görünmesinin rolünün büyük olduğunu düşünüyorum.

Napolyon, pek kısa bir zamanda, eski rejimden kalma Avrupa'nın irili ufaklı pek çok kralını yerinden ediyor; bunların pek çoğu yeni yerleşim yeri olarak Paris'i seçiyor ve Chateaubriand, artık Parislilerin birbirine "falan

kral bu evde mi oturuyor, öbürü arka sokakta mı?" diye sormaya başladıklarını yazıyor. Fransız devrimcileri, Napolyon'un komutasında, her gittikleri yerlerde kendi benzerlerini ve muhtemelen asillerden kopye ettikleri bir sözcükle "kardeşlerini" bulmaktan ve güçlü sandıkları kralların bu kadar kolay devrilerek teslim olmasından ayrı bir güç alıyorlar; öyle çıkıyor.

Burada bir parantez açmak durumundayım: Teorinin ağırlığının artması ile tarihin değişkenliği düşünceleri yan yana gelince, tarihin aktörleri de yazgılarını değiştire-biliyorlar ve yeni yazımdaki rolleri oynamak zorunda kalıyorlar. Bu ise ayrı bir bilimsel sınama yöntemi sağlıyor; tarihi değiştiren yeni bilimsel kurgunun sağlamlığı ile tarihsel aktörlerin yeni rollerine uyum kolaylığı doğru orantılı oluyor. Uyum ne kadar kolaysa, tarihi değiştirme çabası o ölçüde haklı çıkıyor.

Devam ederken şunu kaydetmek durumundayım; Amerikan Devrimi'nden iki, Fransız Devrimi'nden on beş yıl önce, Küçük Kaynarca Antlaşması ile, Rusya, uzun yıllar Avrupa'yı tehdit eden Osmanlı İmparatorluğu'nu bir ikinci sınıf devlet durumuna itmiştir. On sekizinci yüzyılda Lehistan, Polonya, İmparatorluğu, birbirini izleyen üç taksimle ortadan kalkıyor; Rusya, bir Avrupa gücü oluyor. Rusya, yalnızca bir Avrupa gücü değil, aynı zamanda gericiliğin en militan kalesi ve en acar yayılmacısıdır.

On sekizinci yüzyıl, Büyük Britanya'nın bir dünya gücü olmasına tanıklık ediyor; bu yılda Büyük Britanya, Felemenk ve İspanya'dan sömürge yarışında öncülüğü alıyor ve bu iki imparatorluğu geri plana itmeyi başarıyor. Sanayi Devrimi başlamıştır; ancak bu başlangıcı çağdaşlardan daha çok sonraki gelişmelerle birlikte, tarihçiler görebiliyor. Büyük Britanya, yöneten ulus olan İngilizler'in geçirdikleri burjuva devrimlerle ve çok büyük bir donanma ile dünya gücüdür; Avrupa gücü olma anlamına geliyor. Dünyanın lideridir; devrimci geçişlerden çok tedrici dönüşlerin bekçiliğini yapıyor.

Bu kısa özetten bir sonuç çıkarıyorum: Fransa'nın savaşının Moskova'ya uzanması ve Napolyon'a son ve öldürücü darbeyi, Dük Wellington'un komutasında Büyük Britanya'nın vurması mantık kazanıyor. Kişisel kapris ile açıklanamaz bir determinizme bürünüyor ve Fransa'nın temsil ettiği yeni sistem, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren dünya gericiliğinin en

militan kalesi olan Moskova'yla savaşmadıkça kendisini güven altında hissetmiyor.

Çar Aleksandr'ın görkemli bir törenle Paris'i alması, anılarında kendisini "düzenin kayası" olarak niteleyen denge uzmanı Prens Metternich'e bir jandarma birliği ve rahatlık kazandırıyor. "Dört Büyükler", Rusya, Prusya, Avusturya ve Büyük Britanya, Viyana'da dünyaya ve aynı anlama gelmek üzere Avrupa'ya, yeni bir düzen verecek "Kutsal İttifak" kuruyorlar. Dört Büyükler, Paris'te krallığı ve Burbon Hanedanı'nı "restore" ediyorlar; Fransa köylülerinin ve askerlerinin devrim özlemlerini iyi duyan Napolyon, Elbe'den kaçarak bir kez daha şansını deniyor; Wellington, Waterloo'da bu şansı bitiriyor. Bu, ikinci aşamanın da sonudur.

Metternich, Avusturya Şansölyesi, anılarında Avrupa'yı yönettiğini ancak Avusturya'yı yönetmekte başarısız kaldığını kaydediyor; 1848 yılına kadar sürüyor ve Viyana'dan kaçarak yaşamını kurtarıyor. Bu arada, Napolyon'un nihai düşüşü ile 48 Devrimleri arasında, Metternich'in ajanları dünyanın, artık Avrupa anlamına geliyor, tüm yeni düzen taraflarının ense diplerinden ayrılmıyor ve hepsine kan kusturuyor.

Kırk Sekiz Devrimleri, bir büyük dut ağacının birdenbire ve bedeninden sallanmasına benzer; bir-iki ay kadar kısa bir zaman içinde Avrupa'nın nerede ise tüm eski düzenleri sarsılıyor ve krallar tekrar yere düşüyor. Yeni bir devrim dalgası, bu kez net bir biçimde sosyalizmle iç içe, Avrupa'yı etkisi altına alıyor ve tarihçiler, daha sonra, burjuva devrimler çağının sonunu yazıyorlar. Bu dönemden sonra geçkalmış burjuva devrimcileri kendilerine ihanet ederken, Fransa'da Cumhurbaşkanı seçilen meçhul yeğen Bonaparte, Üçüncü NapoJyon olarak imparatorluğunu ilan ediyor. Artık yeni düzeni temsil eden Fransa ile eski rejimlerin birbirine yaklaşmaları süreci hızlanmıştır; Paris Komünü, 1871 yılı, bu yaklaşıma, teorik açıdan önemli pratik bakımdan cılız bir tepki olarak çıkıyor.

Ancak bir parantez ile devam edebilecek bir noktaya gelmiş bulunuyorum; yeni düzen getirecek devrimin dünya devrimi olacağı tezinin, iki büyük pratikten çıkan büyük bir teorikleştirme çabası olduğu kesinlik kazanıyor. Fransız savaşları ile Büyük Fransız Devrimi'nin çok kısa bir zamanda bir Avrupa düzeni olabilmesi ve 1848 Devrimi'nin gerçekten kendiliğinden ve gerçekten nerede ise Avrupa'nın tümünde patlaması, teorik çabalar için çok

büyük ipuçları getiriyor. Marx'ın Kırk Sekiz Devrimi'nin sosyalist tonunu küçümsemesine karşın, bu iki büyük pratikler zenginliğinden, proletarya devrimlerinin de dünya devrimi olarak doğacağı sonucuna ulaşması son derece anlaşılır; burada büyük bir açıklık görüyorum.

İlk sosyalist devrimin, Ekim Devrimi'nin, bir dünya devrimi olarak gerçekleşmiş olmasının, Marx'ın bu önemli teorikleştirme çabasını değersizleştirdiğini düşünemiyorum; sadece yeni sorunlar ortaya çıkarıyor. Ayrıca Fransız Devrimi ile Ekim Devrimi arasındaki önemli ve anlamlı farklılıklar tek bu noktada düğümleniyor. Bir noktanın altını çizmek durumundayım: Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği ülke, Fransa ile, geride kalan dünyadaki lider konumundaki ülke Büyük Britanya, arasındaki gelişmişlik farkı, Ekim Devrimi'nin olduğu ülke, Rusya ile, geride kalan en güçlü ülke, Amerika Birleşik Devletleri arasındaki farka göre son derece minimaldir; on sekizinci yüzyılın sonlarında Fransa, Büyük Britanya'ya göre geri bir ülke değildir. Fransa, Büyük Britanya'nın en yakın rakibi durumundadır ve Büyük Britanya'nın sadece güçlü bir donanmaya sahip olmasının yanında hem güçlü bir donanmayı ve hem de büyük bir kara ordusunu besleyebilen tek dünya devletidir.

Ekim Devrimi, bir dünya devrimi olarak doğmamanın yanında Fransa türünden bir devrim savaşı yapacak güçten de yoksun olarak gerçekleşti. Görece olarak çok güçlü eski düzen devletleriyle sarılıydı ve üstelik Ekim Devrimi'nin temsil ettiği sistem ile geride kalan sistem arasındaki zıtlık, daha önceki zıtlıkla karşılaştırılamayacak ölçüde keskindi. Bu nedenle Ekim Devrimi'ni gerçekleştirenlerin, sayıları görece olarak çok daha azdı, korkularının çok daha fazla olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Ekim Devrimi bir yeni düzendir; geride kalanların hepsi eskidir. Yeni'nin karşısında eski'nin korkusu sınır tanımaz ölçülere ulaşabiliyor; ancak eski düzenin önde gelen bütün devletleri, yıllar süren bir uzun savaşın yorgunluğunu henüz atamamış durum-dalar. Korkularını biriktirmek ve yeni düzeni ortadan kaldırmak amacıyla, ilerde bir tarihte, saldırmak zorundadırlar.

Bir parantez açarak Fransız Devrimi'nin özünü barış içinde bir arada yaşama veya yaşamama sorunu olarak görmenin açıklayıcı gücünü vurgulamak istiyorum. Bu sorun, barış içinde bir arada yaşama veya

yaşamama koşullarını arama sorunu, bir dış ilişki olmaktan çok uzak görünüyor; birbirine zıt iki sistemin iç yapılarını ve perspektiflerini etkiliyor.

Barış içinde bir arada yaşama veya yaşamama, zıt sistemlerin iç yapılarına çok güçlü bir müdahale olarak kendisini gerçekleştiriyor.

Öyleyse Fransız Devrimi ile ortaya çıkan üç almaşığı burada da tekrarlamak gereği var; Ekim Devrimi ya kendisini genişletecektir, ya dış savaşlarla durdurulacaktır ve ya da zaman içinde, çeşitli restorasyon süreçleri ve geri düzenlerde zorunlu ve parçalı iyileştirmelerle; yeni sistem ile eski düzen birbirine yaklaşacak, kırk yıldır öne sürülen bir sözcükle, converge edecektir. Başka bir yol göremiyorum.

Tekrarlamak durumundayım; yapmakta olduğum çözümleme veya sergilemeye çalıştığım düşünce biçiminin bir net uzantısı görünüyor. Teorik olarak iki zıt sistemin barış içinde bir arada yaşama koşulu bulunmuyor. Barış içinde bir arada yaşama yolu, bir politika olduğunda, zıt sistemlerinin her ikisi ve özellikle yeni ve ilerde olanı keskinliğini törpülemek ve ayrımlarını ortadan kaldırmak zorundadır.

Bu açıdan bakıldığında, İki Büyük Savaş arasındaki zaman, bir yanıyla bir modus vivendi, diğer yanıyla bir hazırlık dönemi olarak ortaya çıkıyor. Hazırlığın niteliğini açmak istiyorum.

Modus vivendi için de nesnel koşullar var. Bir: Birinci Dünya Savaşı'nın yorgunluğu ve yeni düzeni parçalı ve silahlı kuşatma devam ederken, Dünya Devrimi'ni gerçekleştirmek için kurulan örgüt, Komintern, 1920 yılı sonlarına doğru dikkatini Batı ülkelerinden Doğu topraklarına çevirmek eğilimi gösteriyor. İki: Bunu hemen izleyen yılda, Nova Ekonomiçeskaya Politika ile, yeni düzen ile eski sistem arasındaki farklılıklar törpüleniyor ve iki sistem arasındaki keskinlikler yumuşatılıyor. Tarih, yeni sistemdeki bu yumuşamanın, ya da teknik deyimle ricat'ın, kalıcı olmadığını gösteriyor; ancak çağdaşlarının bunu bilme imkânı yoktur. Çağdaşlarının, NEP ile eski düzene bir dönüş olduğunu düşünmeleri veya en azından kuşkulu olmaları mümkündür; bu ise saldırgan eğilimlerde tereddüt yaratıyor. Üç: Yeni düzen bu ricattan beklenmedik bir keskinliğe açılırken, eski düzen, Marx'ın ve izleyicilerinin uzun yıllar öncesinden haber verdiği çok büyük bir ekonomik

bunalımın içine giriyor. 1929 Bunalımı, eski düzendeki tüm toprakları sarsıyor; kendi zemininden emin olamayan bir gücün saldırısını daha da ertelemekten başka çaresi kalmıyor.

Her yeni düzen, dünya dengesinde bir değişmedir. Mutlaka savaş tohumları ve kanallarını içeriyor.

Eski düzenin hazırlığı üzerinde durmak istiyorum; tarihi, teolojik senaryolarla yorumlamak ve yazmak eğiliminde değilim. Tam tersine, Marx'ın düşüncesinin temellerinden birisi haline gelen, toplamın mantığının kendisini oluşturan bireylerin mantığından ayrı olduğu felsefe ilkesinin hâlâ ve giderek daha büyük bir geçerlilik taşıdığını düşünüyorum. Önemli olan bütünün mantığı ve bu mantığın çizdiği yöndür; faktörlerin ve örgütlerin motivasyonlarına dayalı bir amaçlandırma fazla önemli olmuyor.

Böyle bir açıdan bakıldığında hem faşizm ve hem de Hitler, İki Dünya Savaşı arası zamanın kaçınılmaz ürünleri olarak ortaya çıkıyorlar. Faşizan örgütlenmelerin, İtalya ve Almanya türünden sanayileşme yoluna geç girmiş, hız almış, zengin bir çelişki coğrafyasına sahip ve belki de bu nedenle, yeni düzen isteyen emekçi ve işçi örgütlenmelerinin, eski düzenin çok daha önce gelişmiş ve daha ileri gitmiş ülkelerinden çok daha güçlü olduğu yerlerde fışkırmaları, böyle bir yaklaşımın ilk dayanakları oluyorlar. İtalya'da çıkıyor ve en gelişmiş tipolojisini Almanya'da buluyor.

Bu noktayı açmak zorunluluğunu duyuyorum. İnsanın büyümesini, çizgi filmlerindeki saksı çiçeklerinin kesikli ve sıçramaları boy atmasına benzetiyorum; böylece algılıyorum. Dünyanın çeşitli yerlerindeki devrimler, dünyanın her yerinde insanın büyümesinin motorları oluyorlar; kapitalist devrim de, serbest rekabetçi aşamasında, böyle bir role sahip görünüyor.

Ekim Devrimi'nde insan ayrı bir boy atıyor. Daha öncesinde 1905 Devrimi'nin Türkiye'de JönTürk,ve İran ve Çin'de burjuva-demokrat devrimler için bir esin kaynağı olduğu görüşlerinin kolaylıkla bir kenara atılmaması gerekiyor. Bolşevik Devrimi'nden sonra dünyanın pek çok yerinde insanın kendine ve insanın gücüne güveni artıyor.

Napolyon’un nihai yenilgisinden sonra otuz yıldan uzun Avrupa gericiliğinin baş yöneticisi Avusturya Şansölyesi Prens Metternich’in Çar’a yazdığı gizli memorandumda, bütün tehlikenin artık insanların "haddini bilmez", buna "küstah" da denebilir ve İngilizce "presumptuous", olmasından kaynaklandığını söylemesinde büyük bir gerçek görüyorum. Değerlendirme, bir eski düzen bekçisinin kaleminden çıktığı için kaba bulunabilir; ancak, insanların hadlerini aşarak büyüdükleri düşüncesine sahipleniyorum. Dünyanın çeşitli yerlerindeki başkaldırı ve devrimler, dünyanın en ıssız yerlerinde bile insanların hadlerini bilmemelerine veya yeni hadlere yönelmelerine yol açıyor. Buna insanın büyümesi adını veriyorum.

İki Savaş arasında eski düzende en önemli sorun, Ekim Devrimi’nin bu insanı büyüten etkisini ortadan kaldırmaktır; insanı küçültmektir. Hitler, budur. Yalnızca bu değil; ancak geri sistemlerin iç düzenleri açısından öncelikle budur.

Faşizm, öncelikle insanı küçültme operasyonudur. İnsanı, burjuva devrimlerinin de kazanımlarından arındırma işlemidir. Kırk Sekiz Devrimleri sonrasında burjuvazi, devrimlerini henüz gerçekleştirmediği ülkelerde kendine ihaneti bir çizgi haline getiriyor. İki Savaş arasında ise ekonomik açıdan çok ileri, ancak sistem olarak geri ülkelerde insan, burjuva devrimlerinin kazanımlarından koparılıyor; faşizminin iç düzen açıdan temel işlevi bu oluyor.

İki Dünya Savaşı arasında ekonomik ve teknolojik açıdan dünyanın en ileri, ancak yeni düzen nedeniyle oldukça geri yerlerinde, insan, küçükinsan’a dönüştürülüyor.

Küçükinsan, tek sözcüktür; insan ve insanın küçültülmüşü değil bir başka yaratık oluyor.

İki Savaş arasında insan başkalaştırılıyor ve bir başka yaratık ve küçükinsan yapılıyor.

Kafka’nın Metamorphosis’i, Dönüşüm, 1937 yılının damgasını taşıyor; bir insanın böcekleşmesi sürecinin, çok canlı ve kalan insanları tiksindirici bir

biçemle anlatıyor. Pek az kitabın Kafka'nın Metamorphosis'i kadar zamanlı olduğunu düşünebiliyorum.

Charlie Chaplin de İki Savaş arası zamanın yüzü'dür ve peki nedir? Chaplin'de insanın son direnişini, çırpınışını, çaresizliği nedeniyle kurnazlığını, görüyorum. Charlie, ekonomik ve teknolojik açıdan en ileri, işletmeleri en büyük olan coğrafyalarda son insandır; hep büyük yapılardan, devleşmiş insanlar aracılığıyla kapı dışı ediliyor.

Şarlo, tekellerin soğuk ve bürokratik yapılar olarak temel renk oldukları bir dünyada bir sevimli Don Kişot'tur. Farkı, ikincisinin saldırgan ve alık ve Şarlo'nun savunmacı ve kurnaz olmasındadır.

Chaplin'i bu kadar sevimli ve öylesine ortak yapan, yeni düzene geçemeyen ülkelerde insanın küçülmesine karşı yürüttüğü inatçı mücadele oluyor. Bundan sonra bir mücadele göremiyorum; insan, küçükinsana dönüşüyor.

Bütün insanların küçükinsan'a dönüştüğü bir dünyada Şarlo ilginç olmaktan çıkıyor. Tekellerin esaretine alışmış küçükinsanların, insanı küçültme sürecini algılamasının mümkün olamayacağını düşünüyorum.

Chaplin'in sonuçsuz mücadelesinden sonra yeni düzene geçemeyen tüm Batı, sadece bir insan çıkarıyor; Bertrand Russel'ın, Batı dünyasının tek ve son aydını olduğunu ileri süren Naom Chomsky'e katılıyorum.

Yeni düzene geçemeyen ileri ülkelerdeki hazırlığın özünü burada bırakmak istiyorum. Yenj düzende ise benzer zamanda bir başka hazırlık var; sanayileşme ve teknolojik donatımı yenileme çabaları sürdürülüyor. Korku ve iki zıt sistemin barış içinde bir arada yaşayamayacağt inancı, hazırlığın son derece büyük bir hızla gerçekleştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarıyor. Bunu, yeni düzenin hiç hesapta olmayan büyük bir talihsizliği sayıyorum.

Bir özet gerekiyor; zıt iki sistemin savaşmasının, 1940 yıllarına kadar beklemesi ve teorik değil, pratik bir durum oluyor. Teori her zaman çelik saflığında ve pratik ise her zaman bulaşıktır; hatırlatmayı fazla bulmuyorum. Yeni düzenin, zamanında Trotskiy'in önerdiği ve Fransa'da olduğu türden bir devrim savaşı sürdürme gücü bulunmuyor; güç toplamak

ve bunun için yüksek teknoloji ithal ederek sanayileşmek zorunda kalıyor. Bu iseyeni düzene, hesapta olmayan ve kitaplarında yazılmayan yabancı öğelerin girmesine neden oluyor.

Geçerken vurgulanması gereken nokta şudur: Yeni düzen, kitaplarda yazılanlara göre kendisine en az uygun bir coğrafyada ve kıldan ince bir birikimle doğmuş olmasına karşın, hiç hesapta olmayan sorunlarla karşılaşıyor. Bu nokta uzun yıllar ve belli nedenlerle gözlerden ve dikkatlerden uzak kalabiliyor; çünkü, yeni düzenin, kendi taba-mm geliştirmek ve kaçınılmaz çatışmaya hazırlanabilmek için içine girdiği sanayileşme sürecinin hızı ve görkemi, bu sürecin yeni düzenin ayrılmaz ve her bakımdan zenginleştirici bir parçası olarak algılanması sonucunu da beraberinde getiriyor. Bunun düzeltilmesi zamanıdır.

Özete eklenecek bir nokta daha var; yeni düzenin eninde sonunda tutuştuğu savaşta net olmaktan uzak ve bulaşık çıkıyor. Fransa Devrimi'ni izleyen savaş net'tir; bir tarafta devrimci Fransa var. Napolyon'un Fransız Devrimi'nin bazı temel ilkelerini güdükleştirmesine karşın savaş, yeni ilkelerde eskileri arasında geçiyor ve burası son derece net görünüyor. Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleşen sistemler arası savaşta ise benzer bir netlik görünmüyor; yeni düzen, kendisine çok karşı ilkelerle birlikte saf tutmak zorunda kalıyor. Bu saf tutmanın, sonunda kazanılsa bile savaşın büyük yıkım ve yorgunluğuyla birlikte, yeni düzenin saflığında bozucu etkiler yaptığını görebiliyorum.

Bu son nokta üzerinde ayrıca durma zorunluluğunu duyuyorum; ikinci Dünya Savaşı'nda Hitler'in saldırılarına karşı Sovyetler Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya türü ülkelerle saf tutması, burada yaptığım çözümlemenin inandırıcılığına gölge düşürmüyor. Savaşın özünün zıt sistemler arası savaş olduğu kesindir; safların net olamaması, zengin pratiğin aynı zamanda, ve her zaman bulaşık olmasıyla açıklanabiliyor.

Ancak öz pırıl pırıl safdır; ikinci Dünya Savaşı biter bitmez başlayan Soğuk Savaş'ın taraflarının netliği de bunu gösteriyor. Sıcak savaştaki bulaşıklık, savaş daha sürekli ve adını Soğuk Savaş denilen bir çatışmaya dönüşünce, ortadan kalkıyor. Soğuk Savaş'ta yeni düzen bir taraftadır ve tek başına kalıyor.

Tekrar da olsa bir vurgudan kendimi alamıyorum; iki sistem arasındaki savaşta tarafların saf olmaması, ya da daha açık bir söyleyişle Sovyet yanının tek başına olmaması, savaşı kazanmada olumlu bir etki yapmasına karşın sistemin saflığı açısından son derece olumsuz bir rol oynuyor. Bundan sonra sistemi kendi saf ilkeleri etrafında yürütmek daha zordur; hiç olmazsa bir iç mücadeleyi gerektiriyor.

Devam etmeden önce ve geçerken bir noktayı kaydetmek istiyorum; Sovyet sisteminde iç mücadele ikinci Savaş'tan hemen sonra başlıyor. Şöyle de söyleyebiliyorum; barış içinde biraradayaşama ilkesi, on yıl sonra resmen ilan edilmeden önce de, bir arayışın zigzagları içinde çok önceden ortaya çıkıyor. Bu arayış, yeni sistemi, kendi doğrultusunun dışına doğru çekmeye başlıyor.

Eklenecek iki nokta kalıyor; Hitler, rolünün ve yaptığının bilincindedir. Alman arşivleri arasında bulunan bir belgeye göre, Hitler, iktidara gelişiyle, Sovyetler Birliği'nin dünya devrimi projesini durdurmuş olduğuna inanıyor ve böyle söylüyor. Ekim Devrimi'nden önce işçilerin en güçlü sınıf ve politik hareketinin var olduğunun düşünüldüğü, Ekim Devrimi çevresinde bazı denemelerin yapıldığı Almanya'da, Hitler iktidarı, Avrupa devriminin kapısını kapatıyor; Hitler bunu, dünya devriminin yolunun kesilmesi olarak algılıyor.

ikinci nokta şudur: Hitler'in iktidara gelmesi, Büyük Britanya ve Birleşik

Devletleri'nde pek çok oligark için büyük bir sevinç kaynağı oluyor. Dünyanın önde gelen tekelleri, Hitler'in yükselişiyle yeni düzenin genişleme imkânlarının ortadan kaldırıldığına inanıyorlar. Bazı politikacılar da Hitler; Sovyet sisteminin üzerine yönlendirmeyi bir politika sayıyorlar.

Soğuk Savaş, sıcak savaştaki bulaşıklığı ortadan kaldırıyor.

Ancak sıcak savaşın, iki sistem arasında barış içinde bir arada yaşama koşullarının varlığını araştırmayı bir politika haline getirdiği kesindir; dolayısıyla iki sistem arasındaki savaştan sonra yeni düzenin eskisinin ilkeleriyle; bulaşık bir konuma doğru geçmeye başladığı anlaşılıyor.

Şöyle bir peryodizasyon önermenin zamanıdır; 1917-1947, yeni düzen açısından da iki sistem arasında barış; içinde bir aradayaşama koşullarının bulunmadığı bir zaman aralığı oluyor. 1947-1987 arasında, iki sistemin bir arada yaşama koşullarının aranması bir ilkedir; ancak güvensizlik ve kuşku etkinliğini sürdürüyor. Üstelik hem arayış ve hem de kuşku, yalnızca yeni sistem içindir. Amerika Birleşik Devletleri'nin temsil ettiği eski düzenin, 1960 yıllarının başında Başkan Kennedy'nin başlattığı aksine bir edebiyata rağmen, iki sistemin barış içinde bir arada yaşayabileceğine hiçbir zaman inanmadığını ileri sürmek; mümkündür; eski düzen için keskin karşıtlık hiçbir zaman ortadan kalkmıyor. 1987 yılından sonra akan zaman kesitinde yeni düzen, bu karşıtlığı ortadan kaldırmak için, eski düzene yaklaşmakta büyük ve hızlı adımlar atıyor ve converge etme sürecinden daha çok, tek yanlı bir hareketle, eski düzene benzemeye çalışıyor.

İki nokta daha var. Birisi şöyle: İnsan, yeni'ye doğru' ilerlerken büyüyor. Geriye doğru ricat ederken küçülüyor ve kendisine güvenini yitiriyor. Bunu tersinden de söyleyebiliyorum; eğer insan kendisine güvenini yitiriyorsa, mutlaka ricat ediyordur. Bugün Sovyetler Birliği'nin temel özelliği sovyet insanının kendisine güvenini yitirmesidir; bütün gözlemler bu noktada birleşiyor.

İkinci noktayı ise şu biçimde formüle edebiliyorum; başlangıcında tarih efsane ve bilim de dinle karışıktır. Bilim, yöneten yasa kavramını, doğrudan doğruya din'deki Tanrı kavramından aktarıyor. Bilimsel yasa, Tanrı'dan daha düzenlidir; ancak din, Tanrı'yı ve bilim, yasaları bulup geçerli kılma işi oluyor.

Efsane, dev türü büyük güçler ve bunlar arasındaki kavgadan çıkıyor. Tarihçiliğin içindeki efsane unsurlarını ayıklayarak gelişmesine karşın, bugün hâlâ, büyük veya "süper" güçler arasındaki çatışmanın kalkmasıyla tarihin sona ermesine özdeş tutanlar var. Bu nedenle, Sovyet sisteminin, özellikle 1987 yılından itibaren eski düzene benzeyebilmek için temel ilkelerini ve politikalarını reddetmesini, sıcak ya da soğuk her tür büyük çatışmaların sonu olarak görme eğilimi ortaya çıkıyor; bu nedenle olabilir, tarihin sona erdiği iddia ediliyor.

Halbuki sadece bu durum, tarihi sona erdirmemek bir yana yeniden yazmaya yol açabiliyor.

Her yeniden yazım ise bir yeni başlangıca işaret ediyor.

Yeni Fransız Devrimi

Her yeni yazım bir yeni başlangıçtır; ancak hiçbir yeni yazım, tümüyle yeni sayılmamalıdır. Her yeni yazım, pek önemli ölçüde eski malzemeyi kullanıyor. Yeni bina, tümüyle yeni malzemeye dayanabiliyor. Ancak bilimde tümüyle yeni malzemeyle hareket etmek mümkün olamıyor.

Önemli olan malzemenin yeniliği değil mevcut malzemeyi yeni bir yapıda veya ilişkiler sistemi içinde kullanabilmektir. Bunu şöyle de anlatabilirim; Marx'tan önce sınıf, sınıf mücadelesi ve hatta proletarya diktatörlüğü kavramları vardı. Marx, bu varolan kavramlarla iki yeniliği gerçekleştirdi; birincisi, bunlar arasında ilişki kurabildi: ve bunları birbirine bağlayan süreçleri ortaya koydu. İkincisi, bunların önemini artırdı. Sistemini, bunların çerçevesinde kurdu ve geliştirdi. Düşüncesinin etkinliğinde burada görüyorum.

Bütün bunlara şu nedenle işaret etme gereğini duyuyorum; Fransız Devrimi'ni iki sistemin barış içinde bir arada yaşama imkânının sınaması olarak almak, tümüyle yeni olmaktan uzaktır. Tarihçi Taylor, buna çok yakın düşünceler ileri sürüyor ve şunları söylüyor: "Valmy'de başlayıp Waterloo'da sona eren büyük savaş, (1792-1815), öncelikle, geleneksel düzen ile devrim arasında bir ihtilaftı"^ Fransız devriminin bir yeni düzeni yansıtması anlamında, büyük Avrupa veya dünya savaşı iki ayrı düzenin savaşı oluyor. ,

Tarihçi Thomson daha yakın düşüyor; savaşın en yakın nedenlerini, sarayın ve siyasi göçmenlerin entrikaları, Meclis'te Jirondenlerin savaş çığlıkları, devrimcilerin saldırgan ölçüye ulaşan kendilerine güvenleri, kralın itibarını yitirmesi ve Prusya'nın diplomatik çabaları olarak gösterdikten sonra, "ancak temel neden daha derindeydi" diye ekliyor. Tarihçi Thomson'un gördüğü temel neden şudur: "Daha modern deyimlerle, tümüyle ayrı ilkeleredayalı iki toplum biçiminin barış içinde yaşayamayacağı sorunu" [2] Hem Fransız devrimcileri ve hem de geride kalan düzen temsilcileri açısından birbirine zıt iki dünya sisteminin barış içinde bir arada yaşayıp yaşayamayacağının sınanması gerekiyor. Napolyon Bonapart'ın

komutasında bütün Avrupa’yı içine alan büyük savaş böyle bir sınamanın pratik sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Devam etmeden önce bazı görüşlerimi netlikle yazmam gerekiyor. Netlikle yazılan ve ileriye sürülen görüşlere "tez" adını veriyorum.

Bir: Ekim Devrimi ile kurulmaya başlayan düzen hiçbir zaman yeteri ölçüde sosyalist olamadı.

Bunu bir ölçüde geliştirebilirim; iki dünya savaşı arasında Sovyet düzeni, bazı yeni ve sosyalist ilkelerle denemeler yapmakla birlikte, bunlarda ısrarlı olmaktan çabuk ayrıldı.

İki: İki zıt sistemin barış içinde bir arada yaşama imkânlarını araştırmak yeni düzende yeni ilkelerin uygulanmasından vazgeçmeyi veya en azından bunları törpüleme-yi gerektiriyor.

Üç: Sovyet iktidarı, yeni düzen yolunda ilerleyemediği için, sürekli bir biçimde geriledi. Önemli iç kavgaları da içeren sürekli gerileyişin başlangıç tarihini, İkinci Dünya Savaşı’na ve daha açıklıkla hemen sonuna koyabiliyorum.

Dört: Sovyet iktidarı, marksizm - leninizm bakışına ve ilkelerine göre kurulmuştur. Ancak marksizm - leninizm, ilerleyen bir yürüyüşte yol açabilen ve kütleleri götüren bir güce sahip olabiliyor. Ricat’ta marksizm - leninizm, tüm sürükleyiciliğini ve yönetme gücünü yitiriyor.

Görünüyor, bu tür tezler, birbirine zıt iki sistemin barış içinde bir arada yaşama imkânının araştırılması sürecini şimdiye kadar olduğundan daha önemli bir noktaya çıkarıyor. Bu, Ekim Devrimi için böyledir. Ancak bir sürecin önemi bir gözlemle sınırlı olmamalıdır; bir gözlem, yeterli açıklayıcılık ve genellemeden yoksundur. Bu nedenle, Ekim Devrimi ve sonuçlarıyla ilgili bir çözümleme yapılırken Fransız Devrimi’ne dönmek kaçınılmaz oluyor.

Burada da eksik olmaması gerekli bilimsel dürüstlükle, Sovyet düzeninin sonunun araştırıldığı bazı yakın zaman incelemelerinde Fransız Devrimi veya aktörleri ile paralellikler kurulduğuna işaret etmek zorunluluğunu

duyuyorum. Bunu yapmak üzereyim; ancak, geçerken ve çok zaman çözümleme sisteminin ortasına oturmayan değinmelerle temel süreç haline getirilen paralellikler arasında bir ayrım yapılacağını umuyorum.

Değinmelere değinirken bir noktanın altını çizme gereği çıkıyor; Batı, nerede ise, 1917 yılından beri sürekli olarak Sovyet iktidarının sonunun geleceğini ileri sürdü, durdu. Uzun süre, ilk önce Ekim Devrimi'nin Batı'ya salıverdiği emigre'ler, önce sovye-toloji adıyla bir yeni meslek kurdular ve her gün yeni iktidarın batışını haber verdiler. Daha sonra ikinci kuşak sovyetologlar, bu kez de sovyet iktidarının neden batmadığını açıklamayı bir bilimsel araştırma kolu yaptılar. Daha sonra Batı'da sovyet araştırmaları, bir yanıyla ve "teorik" düzeyde, bu sistemin yaşayamayacağının açıklanmasını ve diğer yanıyla da ve pratikte, sağlamlığının gösterilmesini kendisine amaç bilerek belli bir istikrara kavuştu. 1987 yılı, böyle bir istikrar noktasına denk geldi ve gerçekten son'un gelip gelmediği konusunda şaşkın ve birbirini tutmayan değerlendirmelere yol açtı.

Bu değerlendirmelerden ikisinin önemli ölçüde ilgi çektiğine işaret etmek durumundayım; bunlardan birisine duyulan ilgide, değerlendirmenin imzasının önemli bir rolü var. "Z" imzalı bu inceleme, Amerikan Bilimler Akademisi'nin yayın organında çıkmasının yanında yazarıyla ilgili çeşitli spekülasyonlara da neden oldu[1]. Fakat asıl ilgili, yıllar önce yazılan "X" imzalı bir başka incelemeyi hatırlatması nedeniyledir; İkinci Dünya Savaşı sonunda yayınlanan "X" imzalı bir inceleme, daha sonraki yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet politikasının ilkelerini koyabiliyordu. "X", daha sonra Moskova'daki genç bir Amerikan diplomatı olan G. Kennan olduğu ortaya çıktı, herkesin İkinci Dünya Savaşı zaferinin sarhoşluğundan kurtulamayarak Sovyetler Birliği ile bir dostluğun sürdürülebileceğine inandığı bir zamanda, Sovyetler Birliği'nin kuşatılmasını, "containment policy" öneriyordu.

İlgi çeken diğer incelemenin a[d]ı da yazarı da başlı başına ilgiye değer görünüyor; yazarı, Amerikan Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesinde yönetici durumundadır ve başlığı da "Tarihin Sonu mu?" oluyor. İlki, Z'in incelemesi, henüz sonun gelmediğini, Sovyet düzeninin yıkılması için daha büyük krizlere gerek olduğunu ve bu nedenle de, her türlü ekonomik ve teknolojik yardımlardan geri durulması zorunluluğunu ileri

sürüyor. Francis Fukuyama, Hegel'e de atıfyapmakla birlikte hâlâ tarihi devlet savaşı olarak algılıyor ve Sovyet Devi'nin öldüğüne inanç getirerek tarihin sona erdiğini ilan ediyor. Amerikan istihbarat çalışma ve değerlendirmeleriyle de bağlantısı olan Fukuyama, sosyalist devin ölümünden ve Sovyet düzeninin yıkıntısından çıkan sonuçlar için ise pek fazla iyimserlik saçmıyor; buyıkıntıdan faşizan bir Rusya Devleti'nin doğmasını büyük ihtimal olarak görüyor.

Fukuyama'nın incelemesi Amerika Birleşik Devletleri'nin önde gelen tarihçileri arasında bir tartışmanın da başlangıcı oluyor. Tarihçi Gertrude Himmelfarb, Rusya'da bir liberal demokrasi şansını pek düşük tutuyor ve "Rusya'da bir tür kendine dönük, nativist, veya popülist ya da gelenekçi otoriteryanizm ihtimaldir" diyor. Ancak Himmelfarb'ın buraya asıl almak istediğim görüşü bu değil, şudur: "Post-Napolyon döneminde Fransa'nın, artık önceki dönem olmaması türünden, Rusya da Garbaçov sonrasında asla eskisi gibi olmayacaktır. Komünizm, Eski Relim gibi, tümüyle, ölüdür"[3]^ Eski Rejim, tümüyle Fransız Devrimi öncesi düzeni anlatıyor ve tarihçi Himmelfarb, Eski Rejimi sona erdiren Napolyon dönemi ile komünizmi sona erdirdiğine inandığı Garbaçov dönemi arasında bir paralellik kuruyor.

"Z", Garbaçov Sovyetler Birliği'nin "komünizmden çıkışa", exit from communism, meylettiğini kabul ediyor; ancak hem sonuçtan emin değil ve hem de henüz iyice bağlanmamış bu sürecin uzun ve zahmetli olacağını düşünüyor. Sonuçtan güven duyabilmek için öyle "Ortak Avrupa Evi" yönünde tedrici adımlar yerine daha fazla kriz gerektiğini ileri sürüyor. "Daha fazla ve daha gerçek reformlar üretebilmek için, muhtemelen daha fazla kriz gerekli olacaktır." Sovyet düzenini, komünizmden dönüşten vazgeçemeyecek biryere getirmenin tek yolunun çok daha büyük ve vahim bunalımlar olduğunda ısrar ediyor.

Buraya, "Z" incelemesinden asıl aktarmak istediğim görüş de bu değildir; "Z", Garbaçov'un kendi halefi olup olamayacağını tartışmak istiyor. Bir yönetici her zaman kendisinin yerine geçendir; bu soru, ancak bir düzen değiştirdiğine inanılan Garbaçov'un kendi yeni düzeninde de yönetimde kalıp kalmayacağı merak edildiğinde anlamlı olabiliyor. "Z", önce "perestroyka'nın bir başka Onsekizinci Brumaire ile sona erip ermeyeceğini" soruyor; Onsekizinci Brumaire, Napolyon Bonapart'ın,

imparatorluğuna doğru, bir darbe ile kendisini konsül ilan ettirdiği tarihin, Devrim Takvimi ile ayı ve gününü gösteriyor. Marx'ın ünlü "Lui Bonapart'ın Onsekizinci Brumaire'i" başlıklı çalışması nedeniyle olabilir, bu darbenin tarihi hep Devrim Takvimi'ne göre hatırlanıyor.

İncelemeden asıl aktarmak istediğim cümle şudur: "Ve kim bilir, bu senaryoda belki de Garbaçov, kendi halefi veya eğer perestroyka bir başka Onsekizinci Brumaire ile sona erecek olursa kendi Bonapart'ı olacak kadar uyanık davranabilecektir"^ "Z", hem Garbaçov'un bir düzene son, verme misyonuna değiniyor ve tam ihtimal vermese de Napolyon ile bağlantı kuruyor.

Hangi Napolyon? Seksen Dokuz Fransız Devrimi'nden sonra önce konsül ve sonra imparator olan birinci Napolyon mu, yoksa Kırk Sekiz Devrimi'nden sonra önce Cumhurbaşkanı ve daha sonra imparator olan Üçüncü Napolyon mu? "Z" incelemesinde böyle bir açıklık görünmüyor. Bu bir yana; Napolyon Bonapart ile Mihail Garbaçov arasında bir yakınlık göremiyorum. Napolyon Bonapart, Babeuf ve arkadaşlarının üzerine yürümüş olmakla birlikte bir Jakoben geçmişe sahip bulunuyor. Daha sonra imparatorluğunu ilan etmekle birlikte Cumhuriyet'i sıkışık anlarında kralcı darbelerden koruyor. Tutarsızlığı ve kaypaklığı var, ancak Devrim ordularının başında bir Avrupa savaşı yönettiği kesindir.

Napolyon, bir yeni düzeni Avrupa'ya yayan kimsedir. Garbaçov'un bir yeni düzeni, "Ortak Avrupa Evi" olabilir, Avrupa'da sona erdirme sürecini yönettiği kesindir.

Kuşkusuz yola çıkarken Garbaçov'un niyeti Sovyet düzenini sona erdirmek olmayabilir; J\iyetine değilse bile Garbaçov'un başlangıç senaryosuna bu bölümde değinme imkânı bulmayı umut ediyorum. Ayrıca tarihin niyetlerle yazılmadığını biliyorum. Tam tersine Peter Gay'ın profesyonel tarihçiyi, kuşkusuz ben değilim, saykolojiste benzetmesine katılıyorum;[5] hatta görüşünü daha ileri götürerek tarihçinin bir tür psikoa-naliz yaptığını düşünüyorum. Tarihçi, tarihin aktörlerinin inandıkları motiflerin değil, hiç düşünmedikleri başka dürtülere bakmak ve tıpkı psikoanaliz türünden, pratiğin derininden bir başka kurgu veya senaryo çıkarmak zorundadır.

Hiçbir saykatrist hastasının psişik derinliğini göremiyor ve elinde tutamıyor; dolaylı yansımalara bakarak psişik derinlikteki oluşumlarla ilgili bir "model" kuruyor. Geçmişin olguları da tarihçi için aynı ölçüde elle tutulamaz nitelik taşıyor; çağdaşlarının yazdıkları ise tarihin aktörleri gibi özel motiflerin etkisinde kalabiliyor ve o ölçüde açıklayıcı olabiliyor.

Bu söylenenlerin çok can alıcı bir örneği var; 1848 Fransa Devrimi'nin nerede ise görgüye dayalı iki yazımı bulunuyor. Her ikisi de 1850 tarihini taşıyor ve birisi, Marx'ın "Fransa'da SınıfMücadeleleri" çok biliniyor. Daha az bilineni ise Alexis de Tocqueville'in 1850 yılında kaleme aldığı "Hatırlamalar" adındaki çalışmasıdır; soylu bir yönetici olan Tocqueville, Kırk Sekiz Devrimi'nin sosyalist renginden büyük bir rahatsızlık duyuyor. Her iki yazım da son derece öğreticidir; ancak çok yerde tam zıt değerlendirmeler içeriyor.

Tocqueville, Hatırlamalar'ın bir yerinde, "bir isyanda, bir roman yazımında olduğu gibi, en güç kısım, son'u bulmaktır"[6] diyor; öyle sanıyorum bu değerlendirme, en çok On Altıncı Lui ile Mihail Garbaçov'a uygun düşüyor. On Altıncı Lui[2], tahtının her döneminde, çok sonraları yazılan tarihlerin gösterdiği türden hep olumsuz bir tip olarak görülmüyor; üçüncü düzen'in, genel meclisin toplanma biçimiyle ilgili tartışmalar içinde kendisine, ulusal meclis ya da assemble nasyonal adını alıyor. Lui'yi, "Fransız Özgürlüğünün Restoratörü"[3] adını vermesi de bunu gösteriyor. Bir başkası, Cordier de Lau-nay de Kralı, tarihin kaydettiği en ünlü kanun koyucularından birisi olan Solon ile bir tutuyor ve "kalbinin yurt sevgisiyle yandığını" ileri sürebiliyor^ Lui, Bastil'in alınmasından bir-iki yıl öncesinde ve Devrim'den sonra yabancı güçlerle açık bir işbirliği için ka-çıncaya kadar, yüksek bir popülarite sahibi ve tüm umutların toplandığı kimsedir. Mihail Garbaçov'un ilk iki yılına kesinlikle benziyor.

Yakın zamanlarda Fransız Devrimi yazıcılığının duayeni sayılan Georges Lefebv-re, Fransız Devrimi'nin önce bir aristokratik devrimle başladığını ileri sürüyor; tartışmalıdır. Öyle sanıyorum, tartışma, merkezi yönetimi elinde bulunduran ve buna engeller çıkaran asillerle çatışmaktan geri duramayan Lui'yi karşı asillerin çıkışlarına bir "devrim" denilip denmeyeceği noktasında olmalıdır; bunun dışında asillerin, Lui ile kavgaya tutuştukları ve Luinin de bu kavgayı kabul ettiği kesindir. Bu nokta

üzerinde duracağım; ancak asiller-Lui çatışmasında, hem Kral Lui ve hem de asillerin bir bölümü, henüz örgütlü olmayan ve bir sınıf yapısına kavuşamamış üçüncü düzeni, orta sınıflar ya da burjuvaziyi, kendi yanlarına almak istiyorlar ve bu amaçla da harekete geçiriyorlar. Böylece harekete geçen üçüncü düzen ise önce çağrıyı yapan asilleri, asillerle temsil olan feodal rejimi, krallığı ortadan kaldırıyorlar ve diğer yandan da, bir yerde ve kendi düzenlerinde durabilmek için, kendilerini sürekli olarak ileriye doğru iten daha alt tabakaları kırmaktan çekinmiyorlar.

Fransız Devrimi'nin kısa öyküsü ve çelişkilerini burada görmek gerekiyor; Lui, merkezi rejimini bunalımdan çıkarmada engel olarak gördüğü asiller düzeni ile hesaplaşırken, hem kendi ve hem de asiller düzeninin sonunun gelmesini önleyemiyor. Eğer tarihin aktörlerinin bilinen veya bilinmeyen niyetleri bir kenara bırakılacak olursa, Lui ile Garbaçov'un senaryoları arasındaki paralellikler giderek artıyor; Garbaçov, Hruşov'un sonunu bir de kendisi yaşamamak için, merkezi sistemin içine girdiğini düşündüğü bunalımdan çıkışta Sovyet Komünist Partisi'nin sınırlama ve engellemelerinden kurtulmak istiyor. Önceleri, hantal ve zamanını tamamlamış olarak gördüğü Sovyet Partisi'ni kolaylıkla yola getirebileceğini ve kendisine tabi kılacağını hesaplıyor; hesapları gerçekleşmeyince, bir yandan, Parti'nin güven köprülerini atmaktan ve yabancı güçlerle açık işbirliğinden çekinmiyor.

On Altıncı Lui'den sonra Eski Rejim bir daha dirilmemek üzere ölmüştür; Garba-çov sonrasında, genel olarak komünizm olmasa bile Sovyet komünizminin tarihe karışacağı iddialarını ciddiye almakgerekiyor. Bu nedenle de, Lui ile Mihail arasındaki benzetme önemli bir dayanak daha kazanıyor.

Mihail Sergeyeviç Garbaçov, kendinden önceki üç yaşlı yöneticinin birbiri arkasından ve beklenmedik bir zamanda ölümleri üzerine Sovyet Komünist Partisi'nin en üst düzey yöneticisi durumuna geldi. Lui de, babasının dedesi On Beşinci Lui'den önce ölmesi üzerine, 1774 yılında tahta geçiyor; 1770 yılında, Avusturya Kraliçesi Ma-ria Theresa'nın kızı Marie Antoinette ile evlenmiş olan Lui krallığını, beklenmedik ölüme borçlanarak elde ediyor.

Dedesi On Beşinci Lui'nin zamanı, görkemli bir refah dönemi oluyor; On Altıncı Lui, ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönemin kralı olmak durumunda

kalıyor. Hakkında tüm yazılanlar, iyi niyetli bir yönetici olduğu konusunda hiçbir kuşku bırakmıyor; ancak, zayıf, kaypak, hantal ve insanları tatmin etmeye tutkulu bir zayıf kişilik olduğu biliniyor. Sadece bir ekonomik refah döneminden sonra krallık yapma şansızlığına sahip değil; bunun yanında, çevresi hep güçlü ve tutkulu kişiliklerle doludur. Turgot ve Nec-ker türünden iki reformcu bakanın dışında, hafifmeşrep ve hazza doymayan Marie An-toinette ile birlikte yaşamak durumunda kalıyor. Reformcu ve tutumlu bakanlarla, her türlü reform karşıtı, ve son derece müsrif kraliçe, Lui'nin kişisel sorun ve açmazlarının başında yer alıyor.

Bu kadar değil; Lui'nin tahta geçtiği dönemde, Avrupa'da ve bu, dünya anlamına gelebiliyor, yeni bir güçler dengesi oluşmuştur. Utrecht Antlaşmaları, 1714-1715, Batı Avrupa, Nystad Antlaşması, 1721; Kuzey Avrupa ve Karlofça ve Pasarofya Antlaşmaları, 1699-1718, Osmanlı sınırlarıyla çizilen Güney Doğu Avrupa için yeni güç dengesinin habercileri oluyorlar. On sekizinci yüzyıl sonu ve On dokuzuncu yüzyılın başında artık yeni denge ve dengenin kurucusu belli oluyor; Büyük Britanya, dünyanın en güçlü devleti haline geliyor.

Fransa'da On Dördüncü Lui'nin tahta geçişinden Napolyon'un Waterloo'da nihai yenilgisi arasındaki bu zaman kesitinde, 1660-1815, dünya devletleri arasında güç sıralamasında önemli yer değişiklikleri oluyor. Polonya ortadan kalkıyor, Osmanlı İmparatorluğu, İspanya, Felemenk, İsveç türünden çevre güçleri ikinci sıraya itiliyor. Lui'nin hükümranlık döneminde ise, Fransa'nın Britanya'nın yükselişine son itirazları yaşanıyor.

Fransa'nın Amerika'daki bağımsızlık savaşına bir taraf olarak ve Büyük Britanya'nın karşısında katılmasını, On Altıncı Lui'nin özgürlük merakından daha çok, Büyük Britanya'nın önlenemez yükselişini durdurma politikasına bağlamak gerekiyor. Lui'nin maliyecileri böyle bir katılıma şiddetle karşı çıkıyorlar; ancak diplomatları, Fransa'nın uluslararası üstünlüğünü koruyabilmek için, Amerikan bağımsızlıkçılarının yanında yer alınmasını kaçınılmaz buluyorlar.

Amerikan Kıtası'nda Britanya sömürgelerinin bir bölümünün bağımsızlık statüsü elde etmeleri, Büyük Britanya'nın sömürgeci konumunda önemli bir değişikliğe yol açamıyor; ancak, Fransa'nın bozuk olan mali durumunun daha da bozulması sonucunu doğuruyor. Üstelik içerde özgürlük mücadelesi

taraftarlarının artmasına da yol açıyor; sayılan ne olursa olsun Amerikan Kıtası'nda özgürlük savaşına katılanlardan bazıları, Bastil'in zaptında ön sıralarda yer alıyorlar.

Krallığının ilk yıllarında Britanya'nın lehine gelişen güç dengesini durdurmak için Amerikan bağımsızlık savaşına katılan Lui, Devrim'den hemen önceki yıllarda gelişen Hollanda iç savaşında seyirci rolünü oynamak zorunda kalıyor, Hollanda'daki Fransa yanlısı "yurtseverler" ile Britanya yanlısı Orangistler arasındaki mücadelede Fransa eli-kolu bağlı duruyor ve bu, tek sözcükle, artık Fransa'nın bir büyük güç, eğer daha sonraki sözcükler kullanılacak olursa, "süper güç" olmaktan çıktığı anlamına geliyor. Fransa, Dutch yurtseverlerini Prusyalı generallerin merhametine terk ediyor ve daha sonra, katliamdan kaçan yurtseverlerden önemli bir bölümünü siyasal göçmen olarak kabul etmekten başka çare bulamıyor^ Lui, güçlü çevresinin açmazları arasında bocaladığı gibi, Fransa ve Büyük Britanya arasındaki yarışta da aynı kararsızlığı gösteriyor. Lui'nin tahtının sonlarına doğru, Avrupa, Büyük Britanya'nın süper güç olduğu ve Britanya, Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya'dan ibaret beş devletli bir dengeye ulaşıyor.

Kayıp önce nisbi'dir; önce nisbi kötüleşme duyuluyor. On Beşinci Lui'nin refah döneminden sonra, bir yandan ücretlerin fiyat artışlarının gerisinde kalması ve diğer yandan kır kesimindeki açların kentlere saldırı akınları düzenlemesi biçiminde gelişen yoksulluk yılları, On Altıncı Lui türünden sorumsuz ve kaygısız da olsa hiçbir yöneticiyi etkilemekten uzak kalamıyor; ayrıca yönetim yalnızca kraldan ibaret de olmuyor. Lui, bakanlarının da zorlamasıyla bir dizi reformyapmak istiyor ve bunların önemli bir bölümünü gerçekleştirmeyi de başarıyor.

Ancak daha etkin ve özellikle devlet bütçesinin açıklarını giderici reformlar yapmak zorunda kalıyor; engellerle karşı karşıya geliyor. Lui, mutlak bir egemen olmaktan uzaktır; egemenliğini keyfi olarak kullanabiliyor. İktidarının sınırlarını zaman zaman patlak veren asil isyanları ile parlamentolar oluşturuyor; yeni düzenlemelerinde de parlamentoların obstrüksiyonu ile karşılaşıyor.

Fransa'da, Eski Rejim'de önemli bir kurum olan parlamentolar üzerinde durmam gerekiyor; bunları, bugün kullanıldığı anlamındaki

parlamentolardan ayırmak zorunluluğu var. Fakat, tümüyle de bugünkü parlamentolardan ayrı düşmüyorlar; monar-kın iktidarını sınırlama açısından modern parlamentoların ilkel biçimleri sayılabilirler.

Eski rejim'de parlamentolar, yargıçları asillerden oluşan egemen mahkemelerdirler; kralın çıkaracağı kararnamelerin pek çoğunun onaylandığı yerlerdir[4]. Sayıları artan ve Fransa ile birlikte nisbi olarak yoksullaşan asiller, ellerinde bulundurdukları parlamentolar, bunlar arasında en önemlisi Paris parlamentosu'dur, aracılığıyla, Lui'nin reform önerilerini ve özellikle vergi tasarılarını engellemeye çalışıyorlar.

Yürürlükteki usullere göre Kral Lui'nin parlamentonun karşı koymalarını boşa çıkaracak bazı mekanizmaları var ancak asiller, ölümden önce son kez canlanan kanserliler örneği, önemli bir direniş gösteriyorlar. Bu direniş karşısında Kral Lui kendisiyle asiller arasındaki açmazların üzerine yürümekten çekiniyor; başka bir yöntemi deniyor. Denediği yöntem, hem asiller döneminin ve hem de krallığın sonunu getiriyor.

Kral Lui, reform kararnamelerini yürürlüğe koyabilme konusunda kendisiyle asiller arasında ortaya çıkan ve Paris parlamentosu'nda geçen çelişkiler yumağını çözebilmek için henüz bilinçlendiği ve örgütlendiği kuşkulu bir sınıfı, üçüncü düzeni, harekete geçiriyor. Yaptığı şudur: Uzun yıllardan beri toplanmayan Genel Meclis'i, Etats-Generaux, toplantıya çağırıyor. Genel Meclis üç düzenden oluşuyor; asiller, din adamları ve üçüncü düzen, Etat-Tiers adı verilen orta tabakalar ya da burjuvalardan meydana geliyor. Lui, üç düzenin nasıl toplanacağı konusunu karanlık tutmanın yanında bir de düzenlere temsilciler seçilirken seçenlerin yakınmalarını da belirtmelerini istiyor.

1688 Britanya ve 1776 Amerika Devrimleri'nde olmayan bu mekanizmayı, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü sürecinde, sonuçları itibariyle, "glasnost" aşamasına benzetebiliyorum. Glasnost, açıklık gerekçesiyle, Sovyet düzenini, Stalin'i ve Sovyet Partisi'ni karalama yarışına dönüştü; Lui, üçüncü düzenin tabanının, yakınmaları-ııı kayıta geçirme adı altında, birinci düzeni, asiller topluluğunu kötüleme kampanyasını başlatacaklarını umuyor.

Hızla gelişen olaylar, Kral On Altıncı Lui'nin veya yakın danışmalarının böyle bir beklentide haksız olmadıklarını gösteriyor; fakat, beklentilerin aşılarak gerçekleştiği de görülüyor. Üçüncü düzen, asiller düzenini eleştirir ve genel meclisin toplantı biçimi ile oy hesabı üzerinde tartışırken, kendisinin farkına varıyor ve gücünü görüyor. Gördüklerinin başında, politika yapanlarla üretimi gerçekleştirenler arasında büyük uçurum var, üretim ve zenginlikler üçüncü düzenin elinde toplanıyor ve bu düzen politik etkinlikten tümüyle dışlanmış bir konuma mahkum ediliyor. İlk iki düzen, asiler ve rahipler, üçüncü düzenle bir arada ve her başın bir oy olduğu hesabıyla toplanmayı kabul etmemek için direnirken, burjuvalar hem ayrı toplanıyorlar ve hem de kendilerinin "ulus" olduklarını ilan ediyorlar. Hemen arkasından da toplantılarına "ulusal meclis" adını vermekten çekinmiyorlar; büyük bir başlangıçtır. Aslında büyük bir sıçrama demek daha doğrudur; üretimle ilişkilerinden başka ortak yanları olmayan bu amorf topluluk, kısa bir zamanda kendi gücünün farkına varıyor ve bütün yetkilerinin sahibi gibi davranmaya başlıyor.

Fransız Devrimi'nin en önemli öğretilerinden birisi, devrimin, belki de hiç kimsenin devrim istemediği, bir zamanda gerçekleşmesidir. Bundan da öte, devrim durumu, tüm kişileri değiştiriyor ve olayların akışına, o zamana kadar düşünülmeyen bir hız katıyor. İyi niyetli, ancak hantal ve kararsız Lui, tüm popülaritesine karşın ve üçüncü düzenin bir cumhuriyet ilanını aklına bile getirmediği bir zamanda ne devrimin liderliğini eline alabiliyor ve ne de önleme cesaretini gösterebiliyor. Sadece yabancı güçlerle işbirliği yaparak devrimi çökertebileceğine inanıyor; yabancı güçlerin işbirliğini sağlayabilmek için devrimden kopması gerektiğini biliyor[5]. Lui, kendisini dışlamamış olan Fransız Devrimi'nden kopmak için Fransa'dan kaçmayı deniyor.

Lui'nin, Marie Antoinette ile birlikte kaçmaya teşebbüs etmesi, devrimci kütlelerde var olan ve "aristokratik komplo" kaynaklı korku'nun daha da artmasına yol açmaktan başka bir işe yaramıyor. Üçüncü düzen, devrimi ve devrimle özdeş tutmaya başladıkları Fransa'yı büyük bir tehlikeyle karşı karşıya gelmiş olarak görmeye başlıyor; Hollanda ve benzeri topraklardan gelmiş olan "ilerici" siyasi göçmenler de bu korkuyu, bir savaş yönünde, körüklüyorlar.

Fransız Devrimi, gerçekten de tarihin en hızlı lokomotiflerinden birisi oluyor. Bugünden bakıldığında ise ne kadar kısa olduğu pek açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Bu kadar kısa bir zamanda ve doğrudan hazırlığı böylesine sınırlı kadrolarla, bütün restorasyon ve karşı-devrim girişimlerine karşın, bu kadar kalıcı alt-üst olmaların yaşanabilmesi gerçekten şaşırtıcıdır[6]. Fransız Devrimi, gerçekten çok kısadır; ancak lokomotifin kazanına atılan korku ise son derece büyük görünüyor. İncelememin açılış süreci içinde bu noktaya değinmeyi planlıyorum.

Devam etmeden önce bir özet yapmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Fransız Devrimi'nin açılımı dalga dalga gerçekleşiyor ve söz uygunsa, devrimin sürekliliğini yansıtıyor. Bastil'in alınmasından önceki bir-iki yıla "asillerin devrimi" adını verenler var. Bastil'in alınmasından sonra uzunca bir süre, üçüncü düzenin anayasacı demokrat bir bakışla egemen olduğu bir meşruti krallık dönemi geliyor; bunu, hem cumhuriyeti ve hem de devrimci savaşı ilan eden Jirondenler yönetimi izliyor. Jirondenle-ri ise Robespierre'in yönetiminde Jakobenler deviriyorlar ve çok kısa bir zamanda da olsa gerçek Fransız Devrimi'ni gerçekleştiriyorlar. Fransa, Eski Rejim'le bağlarını Jako-ben döneminde kesiyor ve Jakoben Klüpler'in yönettiği terör de, kurumları yıkmaktan daha çok yurttaşların beyinlerine eski düzenin bir daha geri getirilemezliği inancını kakarak Fransız Devrimi'ne damgasını vuruyor.

Fransız Devrimi'nin basamaklı bir yapısı var; bir süre sonra basamaklardan inişe geçilebiliyor[7]. Ancak burada daha çok devrimin yükselen basamaklar bölümü, üzerinde durmak istiyorum.

Başlarken vurgulamak istediğim bir nokta var: Fransa, Fransız Devrimi'nden önce, yenilik şarabından içmiştir. Devrim'den önce bir yandan alt yapının doğal gelişmesinin etkisiyle ve diğer yandan çeşitli nazırların uygulamaya koydukları parçalı reformlarla Fransa düzeni bir iyileştirmeler sürecine girmiş durumdadır. Devrim, bu süreci hızlandırıyor ve nicel olanı nitel boyutlara yaklaştırıyor.

Tocqueville, "L'Ancien Regime" başlıklı çalışmasında, "Avrupa'nın eski kuruluşunu" ortadan kaldıran ihtilâlin başka bir yerde değil de Fransa'da patlamasının sürpriz olmaması gerektiğini yazıyor ve gerekçe olarak da

şunu ileri sürüyor: "Le system feodal, sans changer ce qui, en lui, pouvait nuire ou irriter, avait le rnieux perdu tout ce qui pouva-it proteger ou servir"[9]- Fransa'da feodalizm, Devrim'den önce, itici ve sıkıntı veren bütün özelliklerini korumakla birlikte, hizmet veren ve koruyan tüm çizgilerini yitirmişti.

Sistemin temel dayanakları aşınmış ve önemli değişikliğe uğramış görünüyor. Köylülük toprak mülkiyetine; alışmaya başlıyor. Monarşi, mutlak gücünü çoktan yitirmiş ve koşullu bir iktidara dönüşmüş konuma geçiyor; koşullandıran henüz halk olmaktan uzaktır. Asiller, sayıca çoğalmışlar ve ekonomik güçlerini kaybetmişler; açık parazit bir görünümleri var. Orta sınıflar genişliyor, ekonomik iktidarı ellerinde topluyor, ancak yönetimde hiçbir sözleri yok; yönetimde söz sahibi olmamak vergilerde adaletsizliğe razı olmak anlamına geliyor. Açık bilince çıkmasa bile orta sınıflar ile asiller birbirine’ karşı duruma geliyorlar; orta sınıfların vergi adaleti ve yönetimde söz talepleri, doğrudan doğruya asillerin vergilerini artırma ve yönetimdeki sözlerini azaltma programıyla özdeşleşiyor.

Devrim öncesinde değişiklik, ne kadar ılımlı olursa olsun, değiştirme istek ve güvenini veriyor. Değiştirici güçlere güven, sonradan geliyor, bu nedenle yöneticiler arasındaki görüş ayrılıkları ve reform tartışmaları, alt tabakalarda daha büyük eğilimleri canlandırabiliyor.

Fransız Devrimi "tarihçisi" olarak tanınan Georges Lefebvre, 1789 yılında Fransız köylüsünün çok büyük bölümünün özgür olduğunu kaydediyor; toprak alıp mülk sahibi olabiliyorlar. Devrim’den önce Fransız köylüsü, sahip, kiracı ya da tarım işçisi durumundadır; tarihçi Knowles, Bordeaux çevresinde "dilencilerin bile toprak sahibi olduklarının söylendiğini"[10] yazıyor: Bu nedenle Devrim, mülkiyet açısından Fransız köylüsünün mülk edinmesi sürecini hızlandırıyor ve imkânlarını genişletiyor.

Ancak köylünün, ve Fransız tarımcısının yine de çok önemli sorunları ve yükümlülükleri var. Yükümlülüklerinin başında corvee, zorunlu çalışma geliyor; sorunların başında ise tarım ürünlerinin serbestçe taşınmasının ve ticaretinin mümkün olmaması görülüyor. Yalnız Devrim öncesinde bu

sorunlar sadece köylünün sorunu olmaktan çıkmışa benziyor; bir anlamda topluma ve yönetime mal edildiği anlaşılıyor.

Tocqueville, Fransız Devriminin ideolojik hazırlıklarında, filozoflarla "ekonomist" adı verilen yazarlar arasında bir karşılaştırma yapıyor ve ekonomistler, devrim tarihinde, hak ettiklerinden daha az bir yer verildiğine işaret ediyor. Filozofların genel teoriyle yetinmelerine karşın, ekonomistler ya da fizyokratlar, teori ile bağlarını koparmadan daha somut önerilerle ortaya çıkıyorlar. Tocqueville, "Revolüsyon’un bir daha dirilmemek üzere yıktığı ne kadar kurum varsa, hepsi onların hücumlarına hedef oldular" diye yazıyor. Devrim, bir anlamda, fizyokrasinin programını ve ortaya koyduklarını gerçekleştirme misyonuyla ortaya çıkıyor.

Ancak bu kadar değil; bunların bir bölümü Revolüsyon’dan önce uygulamaya konuyor. Uygulamaya koyanların başında, On Altıncı Lui’nin maliye bakanlarından Tur-got var; tümüyle fizyokrat sayılmayabiliyor, ancak, fizyokrasinin kurucusu Quenay ile birliktedir. Turgot, daha Paris dışında, taşrada bir vilayette yönetici olduğu sırada sürekli reform programlarını uygulamaya koymaya çalışıyor ve corvee yükümlülüğünü paraya çeviriyor. Kral Lui’nin yakın danışmanları arasına girdiğinde, Cariyle’ın nitelemesiyle, kafasında bir "barışçıl revolüsyon" paketi taşıyor. Kafasında olanları, 1774-75 yıllarında kararnamelerle yürürlüğe koyuyor; Paris’teki loncayı dağıtıyor ve buğday ticaretinin önündeki engelleri kaldırarak serbest ticareti kuruyor. Bunlar, özellikle asillerin tepkisini çekmiyor; Turgot, en önemli reform projesi olarak, zorunlu çalışmayı, cor-vee, bir mülkiyet vergisine çevirmeyi ve verginin toplumun bütün kesimleri tarafından ödenmesini öneriyor. Bu beklenebileceği gibi, asillerin büyük reaksiyonuna yol açıyor; Turgot, bakanlıktan ayrılmak zorunda kalıyor.

Turgot çekilmekle birlikte hem corvee’nin bir vergiye dönüştürülmesi projesi ve hem de genel olarak reformlar, Fransa’nın gündeminden çıkmıyor. Gelen nazırların cesaret ve becerisine göre, çeşitli reformlar sürekli olarak uygulanıyor. Daha sonra göreve gelen Lui’nin bir başka Maliye Nazırı Necker, vergiler konusunda önünün kapalı olduğunu görerek, daha çok yönetim ile ilgili reformları denemek istiyor. Bunları ise Paris dışında, taşrada, sanki modern zamanlarda kullanılan bir deyimle, "pilot proje" biçiminde, uygulamaya koyuyor: Berry ve Haute-Ginne'de yönetim

yetkileriyle il meclislerini kuruyor; önemli olan, bu meclislerde üçüncü düzen, ruhban ve asiller düzeninin toplam sayısı kadar üye ile temsil edilmesi ve oyun baş hesabıyla hesaplanmasıdır. Bu ilke, uygulama alanı küçük olmakla birlikte, 1789 yılında Genel Meclis’in toplanma ilkelerine model işlevi görüyor.

Necker de kendinden önce Turgot türünden ciddi bir vergi reformu yapamıyor; bu nedenle, Büyük Britanya’nın üstünlüğünü vurmak için katıldığı Amerika bağımsızlık savaşını Fransa borçlanarak finanse etmek yolunu seçiyor. Daha sonra savaşın finansmanı için yapılan borçların faizini ödemek için de yeni borçlar gerekiyor. Devrim öncesinde, hem borç bulmak mümkün olmuyor ve hem de vergi reformu kaçınılmaz hale geliyor.

Devrim öncesinde Lui ve bakanları zoraki devrimcidirler.

Fakat Lui’nin iktidarı mutlak olmaktan çok uzaktır; Lui, iktidarını asillerle paylaşıyor. Asiller ise merkezi hükümetin reform projesini, kendi siyasi ve ekonomik gücünü artırmak için kullanmak istiyor; bir hücuma geçiyor. Gerçekten de 1787-1789 Fransa’da ve özellikle Paris’te aristokrasinin merkezi hükümete karşı başkaldırısı yaşanıyor; buna genellikle "aristokratik revolüsyon" adı veriliyor. Aristokratik revolüsyon, burjuva devriminin yolunu açıyor.

Aristokrasinin son hücumunun son derece kolay anlaşılır nedenleri var; sayıları artmış ve gelirleri azalmıştır. Sayılarının artmasında sadece kan asillerinin, bunlara kılıç asilleri deniyor, çoğalması değil, görevleri nedeniyle kendilerine asalet unvanı ve feodal hak verilenlerin, bunlara giysi asilleri adı veriliyor, genişlemesi de aynı ölçüde etkili oluyor. Yargıçlar, kralın üst düzey görevlileri, artan ölçüde, giysi asili yapılıyorlar; hem yoksullaşma süreci ve hem de yargıç türü yeni asiller nedeniyle bu düzen de kendi içinde ayrışmaya başlıyor.

Aristokrasinin elinde sağlam bir mevzi var; parlamentolar, Fransa’da iktidarın kullanımında önemli bir yere sahip bulunuyor. Daha önce de belirttim; bugünkü anlamıyla parlamento ile bir ilgisi görünmüyor. Bunlar pek çok üyesi olan mahkemelerdir; hem yönetim görevleri var ve hem de kralın kararnamelerini onamak hakkını ellerinde tutuyorlar.

Yalnız Paris’te değil pek çok vilayette ayrı bir parlamento bulunuyor; ancak en önemlisi Paris’te olanıdır. Aristokrasi Paris parlamentosunu merkezi yönetimin reform projelerini sabote etmek için kullanmaya çalışıyor ve genel meclisin toplanması buradaki kavgadan doğuyor[8]. Paris parlamentosu vergi konusunda yetkinin genel mecliste olduğunu ileri sürerek bir obstrüksiyona başlıyor ve bu da rejimin sonunu hazırlıyor.

Vilayetlerdeki parlamentoların toplandığı binalara "Palais de Justice" adı veriliyor; "Adliye Sarayı" adı, yönetim işleri de yapmalarına rağmen temel fonksiyonlarına uygun düşüyor. Paris parlamentosu, "Capitole de France”[9] adı verilen bir binada çalışıyor ve bu tür isimlendirme yaptıkları özel işleri anlatmaya yarıyor.

Fransız tarihinde parlamentonun krallara güçlük çıkarmasına ilk kez rastlanmıyor; krallar iktidarlarının sınırlı olduğunu biliyorlar. Reform projelerinin mutlaka asiller adına onanması gerekli sayılıyor; yeni Maliye Bakanı Calonne, bu nedenle, Paris Parlamentosu’na başvurmak yerine seçme asiller ve yüksek görevlilerden oluşan bir eşraf meclisi topluyor. 1787 Şubat Ayı’nda yapılan bu toplantıda Kral Lui, son derece halkçı bir konuşma ile eşrafı etkilemeye çalışıyor. Fransa'nın çeşitli yerlerinden gelenler de, önce Kral’la anlaşma ve reform paketini onama niyeti taşıyorlar; ancak toplantılarda hava birdenbire değişiyor. Bu değişikliği, Simon Schama, "hükümetin fino köpekleri halkın terrier’leri oluverdiler" sözleriyle anlatıyor[1]^ Gerçekten de bu toplantıdan itibaren aristokratik başkaldırı başlıyor.

Calonne, vergi reformunu yapmak zorunda hissediyor; çünkü merkezi hükümet büyük bir mali bunalım içinde yüzüyor. Ancak Eski Rejim’de Fransa’da vergi yapısı zenginin vergi ödememesi üzerine kuruludur; her vergi reformu, asillerin vergisini artırmaktan başka bir çözüme sahip görünmüyor. Asiller ise vergilerinin artırılmasını değil feodal gelirlerinin yükseltilmesini istiyorlar.

Hükümetin reform paketini geçirmesi için yapacağı iş Paris Parlamentosu’na müracaat etmektir; Parlamento reddetmekle kalmıyor, o sırada bakanlıktan ayrılmış olan Calonne hakkında tutuklama kararı da veriyor. Tutuklama kararı ayrı; Parlamento’nun kralın bir kararnamesini

onamayı reddetmesi halinde kralın "adalet yatağı", lit de justice, yoluna gitme hakkı bulunuyor. Çok basittir; kral, yatağını yorganını alarak Parlamento’nun toplantı salonuna gelip yatıyor ve böylece onamanın yapıldığı sonucuna ulaşıyor. Ağustos 1787 tarihinde Lui adalet yatağına başvuruyorsa da Parlamento bunu geçersiz ilan ediyor. Lui de, İsviçre Muhafızlarını göndererek Parlamento’yu kuşatıyor ve sürgüne gönderiyor.

Artık zarlar tamamen atılmış durumdadır. Asiller özgürlük şampiyonu rolünü oynamak istiyorlar ve Parlamento, tüm şikayetçilerin şikayetlerinin dile getirildiği bir yer olmaya hazırlanıyor. Gerçi çok kolay görünmüyor; bu, Parlamento, aynı zamanda, şimdiye kadar idamlara, işkencelere, odun üzerinde yakılmalara kararveren bir kurum olarak biliniyor. Ancak yine de kralın iktidarını sınırlandırmaya ve genel meclisin yetkilerini savunmaya başlıyor.

Asillerin yapmak istedikleri açıkça belli oluyor; üçüncü düzen ile merkezi otoriteye karşı bir cephe kurmaya çalışıyorlar. Kralın otoritesini sınırlandıran ve o zaman açıkça söylenmemekle birlikte iki kanatlı bir meclis planlandığı anlaşılıyor. Asiller, planlarını gerçekleştirmek ve bu bunalımdan yararlanarak iktidarı önemli ölçüde kraldan almak için üçüncü düzenin, avukatlarının ve zenginlerinin gücüne dayanmak istiyorlar. Bu arada Bourbon hanedanının rakibi Orlean Dükü, asillerin ve kurulacak cephenin sözcüsü durumuna çıkıyor ve Kral Lui’nin Parlamento’nun açılmasına izin vermesinden sonra bir konuşma ile asillerin çıkışını açıklıyor. Kral, derhal, Dükü ve iki yargıcı, sürüyor.

Sürgünler ise Parlamento'nun bir tür ön-insan hakları bildirgesi yayınlanmasına yol açmaktan başka bir sonuç vermiyor; Parlamento, idari tutuklama olamayacağına, kişisel özgürlüklerin doğal haklar olduğuna karar veriyor. Bununla yetinmeyerek krallığın kuruluşunu yeniden tanımlıyor; krallığın irsi bir nitelik taşıdığını, yurttaşların ancak görevlerinden alınamayacak yargıçlar tarafından tutuklanabileceğini ve vergi sorununun genel meclisin yetkisinde bulunduğunu açıklıyor[1]^ Böylece asiller, iktidarın ortağıı olduklarını göstermiş oluyorlar ve kendi dokunulmazlıklarını savunurken tüm yurttaşlara da güvence vaad ediyorlar.

Güzel; yalnız üçüncü düzenin henüz bilince ulaşmamış olsa da gücünü Kral tarafı da biliyor. Kral Lui, 8 Ağustos 1788 tarihinde, bir yıl sonra Mayıs

ayında, Genel Mec-lis’in Etats-Generaux, toplanacağını ilan ediyor. Kral, genel mecliste üç düzenin nasıl oturacağı konusunda bir açıklık getirmiyor; fakat şimdiye kadar olmayan bir usul koyarak temsilcilerin yanlarında temsil ettikleri kimselerin şikayetlerini de getirmelerini istiyor. Bu, üçüncü düzeni, asillere karşı kullanmak demek oluyor; çünkü şikayetlerin, cahiers, tümüyle asiller aleyhine olacağı bellidir.

Devam etmeden önce bir parantez açabilirim; On Altıncı Lui’nin temsilcilerden yazılı şikayetler, cahier, istemesiyle Garbaçov’un ikinci aşamada glasnost kararı arasında bir paralellik kurabiliyorum. Perestroyka dönemi yetmeyince Garbaçov, glasnost döneminde bütün açıklamların ve suçlamaların Komünist Partisi’ne ve geçmiş tarihine yönlendirileceğini tahmin ediyor.

Kral tarafı üçüncü düzeni kendi yanına almak için iki hamle yapmış durumdadır; genel meclisin açılacağı haberi büyük bir umut ve aynı zamanda kaygı kaynağı haline geliyor. 1614 yılından beri toplanmamış bir meclisi harekete getirmekle Lui, birdenbire halkın sevgilisi ve özgürlüklerin getiricisi sayılıyor. İkincisi, buna ek olarak yakınmaların temsilcilerle birlikte getirilmesini düzenleyerek, çok geniş yığınları ve birdenbire büyük bir politizasyon sürecinin içine sokuyor. Bu o kadar öyle ki, J.M. Thompson, altı yüz tiers-etats temsilcisi tarafından Ver-say'a getirilen cahier’lerin, devrime, "ente-lijansiyanın siyasal teorilerinden çok daha fazla katkıda bulunduğunu" kaydediyor^ Üçüncü düzenin biçimlenmesinde, ideolojisini bulmasında, yakınmaları toplayıp yazıya dökme planı son derece olumlu bir etki yapıyor.

Hantal ve kaygısız bilinen Kral Lui, Ağustos 1788 tarihinde, Genel Meclis’in toplanacağını ve temsilcilerin yakınmaları kaydederek gelmeleri gerektiğini açıkladığı zaman kısa dönemde kendi politikası açısından önemli bir adım atmış oluyor; ama biraz uzun dönemde, kendisinin de düzeninin de sonunu ilan etmiş olduğunu bilmiyor. Bu yetmiyor, bir ay sonra asiller, Parlamento kanalıyla, ancak kendi kuyularını kazmaları olarak nitelenebilecek bir karar açıklıyorlar; Parlamento, Genel Meclis’in, 1614 yılındaki usulle toplanması gerektiğine hükmediyor. Bu ise yepyeni bir savaşın, çağdaşlarının nitelemesiyle sınıf savaşının başlamasına yol açıyor; 1789 Ocak Ayı’nda Mallet du Pan, Levebvre yazıyor, "kral, despotizm ve

anayasa artık küçük sorunlardır" diyor, bundan böyle, "savaş üçüncü düzen ile diğer iki düzen arasındadır"^ Gerçekten de sınıf savaşı, her somut tarihte görülebilecek zigzaglardan sonra mantıksal ve zorunlu meydana taşınmış oluyor. Üçüncü düzen, burjuvazi, hem ekonomik ve hem politik nedenlerle, kaçınılmaz çatışmanın kendisiyle asiller ve bunlarla beraber olan ruhban sınıfı arasında olduğunu anlama noktasına geliyor.

Fransız monarşisi, Genel Meclis’in toplantısında kurtuluşunun umudunu gördü; ancak bu çağrıdan sonra, umut ve korku, Soboul’un güzel söyleyişiyle, devriminkine denk bir ritmle yürümeye başlıyor. Parlamento’nun kararı, tartışmaları ve çatışmayı keskinleştiriyor; meclise, üç yüz asil, üç yüz ruhban ve altıyüz üçüncü düzen temsilcisinin katılması kabul ediliyor. Ancak burjuvazi, ekonomik planda olmasa bile siyasal ve ideolojik planda henüz rüştünü ispat etmekten çok uzak görünüyor. Bununla birlikte, üç düzenin ayrı ayrı toplanmasına kesinlikle razı olmuyor; çünkü, böyle bir durum, asillerin son sözü söylemesinden başka bir sonuç vermiyor. Asiller de, İngiliz örneği, son sözün asillerde olduğu, bir alt ve diğeri üst iki meclisli bir anayasal yapı planladıklarını belli ediyorlar. Eğer üç düzen bir arada toplanacak olursa hem bu senaryo boşa çıkarılmış olacaktır ve hem de asillerin ve ruhban sınıfların içinde üçüncü düzene eğilim gösteren temsilciler bulunduğu için, son sözün burjuvazide kalması sağlanacaktır; burjuvazinin de stratejisi böyle görünüyor.

Gerçekten de Paris Parlamentosu’nda üçüncü düzenden yana bir tutum alan genç ve yetenekli asiller bulunuyor; bunlar hem isimlerinin önündeki "de" ekini atıyorlar ve hem de üçüncü düzen ile birlikte toplanılmasını savunuyorlar. Üçüncü düzenin yüreklenmesinde önemli bir işlev görüyorlar.

Aslında üçüncü düzenin kendine güven duymasında ve sözler uygunsa üçüncü düzene bilinç götürülmesinde, en büyük katkılardan birisinin Abbe Sieyes’ye ve Sieyes’nin "Qu’estce que Le Tiers-Etats" adını taşıyan broşürüne ait olduğundan kuşku duyulmaması gerekiyor; Devrim’in hemen öncesinde en çok okunan broşürlerden birisidir. Abbe Sieyes, bu broşüründe şu soruyu ortaya atıyor: "Qui done oserait dire que le Tiers Etat n’a pas en lui tout ce Qu’il fait pour former une nation complete?" Üçüncü düzenin bir ulusu meydana getirmek için gerekli olanın hepsine sahip olmadığını kim söyleyebilir; üçüncü düzen güçlü ve gürbüzdür, ancak bir kolu zincirlidir.

Eğer ayrıcalıklı düzenler çıkarılacak olursa ulustan bir eksilme olmaz; üstelik artış bile olur. Abbe

Sieyes, bu çalışmasıyla, hem üçüncü düzeni ve hem de ulusu tanımlamaya yaklaşıyor ve hem düzenin ve hem de ulusun oluşumunda çalışmayı ön plana çıkarıyor. Üçüncü düzen Ulus'tur; asil kökenli bir din adamı, üçüncü düzene bu ideolojiyi götürüyor.

Üçüncü düzen hem Ulus'tur ve hem de ulusun yönetiminin dışında kalıyor; giderek bilinçlenmeye başlıyor ve Bastille'in alınmasından önce, l 7 Haziran l 789 tarihinde üçüncü düzen, kendi toplantısını Genel Meclis olarak adlandırmaktan vazgeçiyor ve "Ulusal Meclis" adıyla toplandığını ilan ediyor. Bazı asiller ve ruhban sınıfı mensupları da burjuvazinin hegemonyasındaki Millet Meclisi'nin toplantısına katılmaya karar veriyorlar; Meclis, kendisini vergiler ve diğer önemli konularda yetkili sayıyor.

Önce asillerin ve sonra kralın üçüncü düzeni kazanma çabaları, üçüncü düzenin biçimlenmesine katkıda bulunuyor; ortaya çıkan durum Kral Lui tarafını önemli ölçüde rahatsız ediyor. Lui, Millet Meclisi'ne muhafızlar gönderiyorsa da, en sert tepkiyi, burjuvaziye katılmış olan asil kökenli Mirabeau gösteriyor ve Lui'nin bu ikinci adımı, Bastille'in zaptıyla sonuçlanıyor.

Aslında bütün bunlar sadece bir kapıyı açmaları açısından önem kazanıyor; çünkü Bastille'in alınmasına karşın, hiç kimsenin aklına cumhuriyet ilanı gelmiyor. Tam tersine Bastille alındıktan sonra meclis, Kral Lui'ye Fransız Özgürlüğünün Restoratörü unvanını vermeyi de uygun buluyor. Bununla da kalmıyor; Millet Meclisi adını Kurucu Meclis olarak değiştiriyor ve bir anayasa yapma hazırlığına başlıyor. Loncaları, ticaret engelini ve bu arada grev için örgütlenmeyi de yasaklıyor.

Bugünden bakıldığında çıkarılacak bir sonuç var; eğer gelişmeler bu noktada kalsaydı, l 787-1 789 ve hatta l 79 l yılına kadar olanlar hiç de önemli görülmeyecekti. Daha sonradan da önemli görülmediğini gösteren işaretler var; insanlık tarihinde mülkiyet sahiplerinin ve tutucuların "asla" diyerek saptadıkları tarihler biliniyor, Uzun yıllar muhafazakârlar, Büyük Britanya'da "bir daha asla 1641" diyorlar; 1641, bütün kötülükleri

çığrıştıran bir tarih oluyor. 1848 tarihi de bu çizgidedir; l 789 ise bu kategoriye alınmıyor. l 793 tarihi, Fransız Devrimi ile ilgili olarak bir daha tekrarlanmaması istenen tarihler arasına giriyor.

Fransız Devrimcileri de buna benzer bir değerlendirme yapıyorlar; Fransız Devrimi için ayrı bir takvim yaptıklarında bunu l 789 tarihinden başlatmıyorlar. Seksen Dokuz'u, daha sonraki başlangıçlar önemli yapıyor.

Devrimler, tarihin çekici güçleridirler; devrimler, tarihi sürebilmek için sıçratmak zorunda kalıyorlar.

Bütün devrimler zaman olarak çok kısadır; daha doğrusu devrimi, her zamanki zaman ölçüsüyle ölçmemek gerekiyor. Işığın uzayda aldığı aynı mesafeye devrimler çok daha büyük tarih sığdırıyor.

Devrimlerin kısalığını, her devrimi izleyen restorasyon sürecinin uzunluğuyla karşılaştırarak anlamak daha kolay oluyor.

Ekim Devrimi'nin bütün uzunluğunu 1917 ile 1921 ve 1929 ile Komintern'in Yedinci Kongresi'nin yapıldığı 1935 yılına kadar geçen, toplam on yıl olarak hesaplamak mümkündür. Fransız Devrimi ise Kral'ın idamı ile Robespierre'nin giyotine gönderildiği zaman noktaları arasındadır. Yazılanların hepsi bu iki yıl üzerine düşüyor ve daha sonrası i'lerin noktalarını koymakla sınırlı kalıyor.

Revolüsyonlar çekici güçlerdir; korku, hızlandıran etkisi yapıyor. Kral, çok kısa bir zaman önce özgürlüklerin yeniden kurucusu ilan ediliyor; Kral kaçtığı için değil, kendisinden korkulması nedeniyle değil, var olan korkuyu körüklediği için, idam ediliyor.

Korku, aklın durmasıdır.

Korkan insana akılla yaklaşmak beyhude oluyor. Aklın tezlerini anlaması mümkün olmuyor.

Anlamak, ancak akıl hazırlıklıysa mümkündür. Korku, o zamana kadar birikmiş olan aklın tüm hazırlıklarını siliyor.

Devrim, bir akıldan bir diğer akıl düzenine geçiş sürecidir; bu nedenle de bütün devrimler bir terör ve aynı anlama gelmek üzere diktatörya dönemi yaşıyorlar. Dik-tatörya, aklı, daha önceki hazırlıklarından özgürleştirmek için zorunlu oluyor. Bu da bir insanın aklından çıkmıyor ve tarihin mantığı getiriyor.

1917 Ekim'inden itibaren' Bolşevik liderler ve bu arada Lenin, büyük bir korku içinde yaşıyor. Özgürlüğüne yakın bir tutuklu gibidir; sürekli dışardan haber bekliyor. Kurduğu düzenle geride kalan düzenin barış içinde bir arada yaşamasına imkân vermiyor ve hep, güçlenmek için başka devrimler bekliyor. Yeni ve eski düzenin barış içinde bir arada yaşama şansını ilk kez telaffuz etmesi, yeni devrimlerden umudunu kesmesiyle birlikte başlıyor.

Kimse Kral Lui'den korkmuyor; korkunun kaynağı, complot aristocratique'dir. Önce kuşku olarak doğuyor, sonra bazı olaylar ciddiye alınmasına yol açıyor ve en sonunda bütün devrimcilerin kesin inancı oluyor; 1789 baharından itibaren, doğmakta olan devrimi boğmak amacıyla, aristokratların yabancılarla bir komplo hazırlığı içine girdiğine kesin gözüyle bakılıyor. A. Soboul, Fransız Devrimi'nin iki yüzüncü yılı nedeniyle yayınlanan çalışmasında, 1789 Temmuz başından itibaren, "le complot aris-tocratique a peşe d'un grand poids sur toute l'histoire de la Revolution"^ diye yazıyor; bundan sonraki gelişmeleri belirleyen faktörlerin başında aristokratların her zaman beklenen ihaneti yer alıyor^ Kampları belirliyor; bir parti olmadan gelişen Fransız Devrimi'ne bir lider bulunmasa da bir parti'nin oluşumuna yol açıyor. Bundan sonra Fransa'da insanlar, "patriote", yurtseverler ve hainler olarak iki tarafa ve aynı anlama gelmek üzere iki partiye ayrılıyor.

Çok taraflı bir savaş kışkırtıcılığı olduğu kesindir. Her iki tarafta da, siyasal emig-reler, savaş için yanıyorlar; Devrim'den sonra kaçarak Fransa dışına çıkan asiller birlikler kurarak Fransa üzerine yürümek isterken, daha önce Hollanda'da başarısız siyasi mücadele yaparak Fransa'ya sığınmış olan emigreler de Fransa'nın bir devrim savaşı yapması yönünde çabalarını eksik etmiyorlar. Ayrıca Devrim öncesi imalat sanayiinde-ki depresyona ek olarak son derece soğuk bir kış yaşanması nedeniyle hayatın pek düşük olması, yoksul tabakaların görülmemiş bir açlık tehlikesiyle karşılaşmasına yol

açıyor. Aç köylüler eşkiya olup kentlere saldırmaya başlıyorlar ve bunların sayılan ihmal edilemeyecek bir büyüklüğe ulaşıyor. Üçüncü düzen bu eşkiyalann da asiller tarafından devrime karşı kullanılacağına inanıyor.

Kuşkusuz bütün bunların ötesinde tüm asiller kardeştirler; orta sınıflarda devrim ateşini yakan asiller, şimdi tutuşmasına katkıda bulundukları ateş daha da büyümeden söndürmek istiyorlar. Asiller yola çıkarken henüz politika sahnesinde son derece toy olan üçüncü düzeni hep arkalarında tutabileceklerini planlıyorlardı; önce hantal ve inançsız buldukları Kral Lui'ye kaptırdılar. Şimdi Lui de bu toy gücün kendi başına siyaset yaptığına tanıklık ediyor.

Devam etmeden önce bir paranteze gerek duyuyorum: Bu dönem Fransa'da yönetenler açısından son derece büyük bir inançsızlık ve sığlık dönemidir. Ne kralın ne de asillerin tutkuyla bağlandıkları bir inançları görülmüyor; tek tutkuları, kendilerini sürdürmek oluyor. Bunun için her türlü ödüne ve manevraya açık duruyorlar.

Bu açıdan da sosyalizmin çözülüşü sürecinde Garbaçov'un merkez tarafı ile Sov-yetler Birliği Komünist Partisi'ni hatırlatıyor; hem Garbaçov ve hem de Komünist Partisi, marksizm ve leninizm konusunda inançlarını son derece yumuşatmış durumda-lar. Sık sık, inançsızlıklarının sığlığında, yer değiştirebiliyorlar veya sürprizli manevralar yapabiliyorlar.

Üçüncü düzenin beklenen toyluktan sıyrılarak kendi senaryolarını uygulamaya koyan eğilimi göstermesi, Lui tarafında, bir dış müdahale düşüncesinin gelişmesine yol açıyor; ancak o zamana kadar Lui'nin yazgısıyla Fransız Devrimi özdeş gidiyor. Lui'nin Devrim'den kopmadan dış müdahale mümkün olamaz; Lui'nin Devrim'den kopması için kaçması gerekiyor. 1791 Yazı'nda Kral Lui'nin Marie Antoinette ile birlikte kaçmaya teşebbüs etmesi, burjuvazide, asillerle birleşme ve aristokratik komplonun kesinleşmesi olarak algılanıyor. Hem korku artıyor ve hem de buna büyük bir kızgınlık biliyor.

Bundan sonrası daha kolay ve ancak çok daha hızlı gelişiyor. Jironden dönemi, Kral'ın idamını, cumhuriyetin ilanını ve savaşın başlatılmasını gerçekleştiriyor. Giron-dins sözü, Bizans sözcüğü türünden, çağdaşlarının değil tarihçilerin uydurmasıdır[17]; zamanında bunlara, bu tarafı, aynı anlama

gelmek üzere partiyi kuran Brissot'un adına atfen, Brissotin'ler veya salonunda toplandıkları Necker'in kızı Madam Roland'tan dolayı Rolandist'ler veya Jakobenler'in kötülemek için kullandıkları isimle Guadet-Brissot Çetesi deniliyor. Yalnızca Girondin vilayetinden değil, başka yerlerden gelen milletvekilleri de var; devrim ile Fransa'ya özdeş tutuyorlar.

Sadık rakipleri Jakobenler'den ayn bir sınıfsal kökeni temsil etmiyorlar; en önemli aynlıkları, Paris'in entellektüelizmi ve radikalizmine karşıtlıklarından kaynaklanıyor. Aynı siyasi yelpazenin metropolü ile taşrası arasındaki ayrımı temsil ediyorlar; devrim sürecinde küçümsenmeyecek ayrılıklara yol açıyor.

Kuşkusuz metropol ile dışarısı arasında en büyük fark, metropolde ayrışmanın daha fazla olması ve daha yoksulların ağırlığının hissedilmesidir. 1792 Paris'i, yine kuşku yok, 1848 Paris'inden çok uzaktadır; 48 Paris'inde işçiler Paris'e hakim olabiliyorlar. Fransız Devrimi sürecinde ise Paris'te sans-clottes'lar var; Paris'in en yoksul emekçileridirler. Asiller ve özenenler türünden dize kadar inen ye kilot denilen giysileri giymiyorlar; bu nedenle kilotsuzlar olarak biliniyorlar. Jirondenler Paris'i kabul etmezlerken yalnızca entellektüalizmine değil aynı zamanda sans-clottes ağırlığına da karşı çıkıyorlar. Halbuki Jakobenler sans-clotte'larla işbirliği yapıyorlar ve sans-clotte'larla bozuştukları zaman düşüyorlar.

Jirondenler kardeş devrimler peşindedirler ve bunun için savaş istiyorlar. Jakobenler ve özellikle liderleri Robespierre, savaşa karşıdır; tek ülkede devrimin ilk mimarlarından görünüyor. Jakobenler, Fransa'nın süreklilik gösteren devriminde dördüncü basamaktırlar; ve devrim en çok Jakoben dönemi nedeniyle anılıyor ve bir model olarak kabul ediliyor.

Tam bir ikili iktidar durumunu sergiliyorlar; aslı, Anayasa'nın Dostları Demeği'nin klüpleridir. Fakat Jacobin manastırlarında- toplandıkları için Jakoben adını alıyorlar; iider-leri Robespierre'dir. Hakkında yazılmış ciddi biyografilerin birisinde, "hayranlık uyandırmaktan daha çok korku veriyordu ve sevilmekten çok hayranlık yaratıyordu" deniliyor^ Sofıca yaşamı seviyor; en güçlü olduğu zamanda bile marangoz Duplay'in evinde pansiyoner olarak yaşıyor. Marangozun evlilik yaşındaki kızı Eleonore,

otuz yaşlarında giyotine giden Robespierre için bir genç kızın bulabileceği en iyi erkek kardeş demekle yetiniyor. Paris’in ünlü salonlarından birisinin sahibi Madam Roland ise, kendi salonundan tanıdığı Robespierre için "elden düşme düşüncelerin dürüst satıcısı" nitelemesini yapıyor.

Muhtemelen ikisi de doğrudur; asillerin ve kral takımının her türlü inançlılığı ciddiye almadıkları bir sırada yeni ortaya çıkan avukat, gazeteci, noter, yazar, tüccar ve benzerlerinden oluşan üçüncü düzen mensupları ne bulurlarsa okuyorlar ve okuduklarına derinden inanmayı tercih ediyorlar. Bu nedenle bunlar yürürken, insanların değil, silahlanmış düşünce'nin hareket ettiği izlenimini veriyorlar. Yüzlerinden mimikler değil okudukları yazılar okunuyor.

Çok küçükler; sayılarının oldukça az olduğu anlaşılıyor. 1790 yılı sonunda bütün üyeleri 1100 ü geçmiyor ve hızlı sayılacak bir artış gösteriyorlar. Krallık sona erdiğinde taşradaki bağlı kulüplerin sayısı bini aşmış durumdadır; fakat yine de nicel olarak fazla büyüyemiyorlar.

Meclisin dışında kulüpleri kanalıyla ikinci bir iktidar merkezini kuruyorlar. Bununla da yetinmeyerek, Paris için ayrı bir yerel yönetim, "Commune" oluşturuyorlar; Robes-pierre’in de yönetici kurulunda bulunduğu "Commune" 1871 yılı için model olmanın dışında önem taşımıyor.

Ancak Jakobenizm, bütün iktidarların korkusu haline geliyor ve tüm iktidarlar, Ja-kobenizmi bir uluslararası komplo olarak görüyorlar ve diğer yandan da, izleyen tüm radikal hareketler kendilerini Jakobenizme bağlıyorlar. Babeufun kendisi Jakoben iktidarında hapsedilmesine karşın, Babeuvistler, daha sonraki yıllarda kök ağaçlarını Jakobenizme bağlıyorlar; daha çok sans-culottes kanadıyla ilişkilendiriyorlar.

Sans-culotte’ları Jakoben harekete koyup koymama sorunu tartışmalıdır; ancak Jakoben’lerden ayrıldığı sürece sans-culotte’ları anlatmak ve sans-culotte’lar ayrı tu-

1

Hclla Pick, Guardian'da Z'in bir Amerikan diplomatı veya bir Sovyet yurttaşı olabileceğini ileri sürüyor. Guardian Weekly, 21 0cak.l990, s. 11.

Fakat Batı'da ve hatta Sovyetler Birliği'nde Sovyet tarihinin tümü hakkında, yorumlar bir yana, ciddi bilgi sahibi kimseler yok denecek kadar azdır; Z'in incelemesi, bende, bir ekip çalışması izlenimi yaratıyor. Sovyet düzeninin yıkıntısından çıkan sonuçlar için ise pek fazla iyimserlik saçmıyor; bu yıkıntıdan faşizan bir Rusya Devlcti'nin doğmasını büyük ihtimal olarak görüyor.

2

Lui ile Garbaçov arasında paralellik kurma düşüncesi, arkadaşım Prof. Dr. Ergun Türkcan ile tartışmalarımız sırasında ortaya çıktı. Benden çok Ergun'un malıdır; teşekkür duygularımla birlikte yazıyorum.

Ancak bilinç altında da olsa Lui ile Garbaçov arasında bir paralelliğin bana çok yabancı olmadığını kaydetmek zorundayım; çünkü "Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışmamın ikinci yazımı için hazırladığım yeni birinci bölüm, Stalin ile Robespierre arasında bir benzetmeden hareket ediyor. Bunu geliştirdiğim tarihte henüz Garbaçov'u kimse bilmiyordu ve ben de bilmiyordum. Garbaçov, dış güçlerle bağlarını, Slalin imajına indirmek istediği müthiş darbelerle kurabildi.

Lui'nin idamına karar verenler arasında Jakoben Robespierre önemli bir yer tutuyor. Hiç kuşkusuz Lui yaşamadığı için Garbaçov'un Stalin'i tam bir günah keçisi haline getirmesi türünden bir kampanyanın da yöneticisi olamıyor; ancak Burbon Restorasyonu döneminde Robespierre, Fransız Devrimi'nin tüm günahlarının taşıyıcısı haline getiriliyor.

Y. Küçük, Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940, İstanbul, üçüncü basım, 1988.

3

Fransız Devrimi sonrasına kadar "restorasyon" ve "revolüsyon" sözcükleri bugünkü anlamlarının tersi ile kullanılıyordu. "Restorasyon", "revolüsyon" ve "revolüsyon" da [1] 'restorasyon" anlamına geliyordu. Bu anlaşılır bir durumdur; çünkü "revalüsyon" sözcüğü sürekli bir dönüşü anlatıyor; henüz "gelecek" anlamıyla yük-lenmemiştir. Bunun dışında her toplum kendi geçmişinde parlak ve özgür bir dönemin varlığına inanıyor; restoratör,

dışında her toplum kendi geçmişinde parlak ve özgür bir dönemin varlığına inanıyor; restoratör, böylece, geçmiş özgürlükleri yeniden kuran bir revolüsyoner sayılıyor.

Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için metin-içi eke bakılabilir.

4

1860 yıllarında Türkiye'de ilk kez Şuar-ı Devlet açıldığında, sultanın mutlak iktidarının sınırlandırılabileceği düşünülerek, bir parlamento açılmışça sevinç duyduldu. Bu, Fransız uygulamalarının Türkiye'deki etkisine ve şartlı yönetime geçişte monarkı sınırlandıran ilk meclisin üyelerinin atama ile gelişme bir eski örnek oluyor.

5

Glasnost', Garhaçov ve arkadavlarının Sovyet tarihinden kopmaları ve yakın ve uzak tarihin önemli gelişmelerinin sorumluluğunu teker teker reddetmeleri dönemidir. Bu zamana kadar Batı, Garhaçov reformları konusunda kuşkulu hir bekleyişe giriyor; hu tarihten sonra Garbaçov'u kendi adamı saymaya başlıyor.

6

Devrim sürecinde olağan insanın olağanüstü 'ye dönüşünü, Lenin, genelliyor.

"Bilim ve pratik politika açısından tüm gerçek devrimlerin başlıca özelliklerinden birisi, politik yasama ve devletin örgütlenmesine aktif, bağımsız ve etkin olarak katılmaya başlayan 'sıradan yurttaş' sayısındaki olağanüstü hızlı, ani ve dik artıştır."

Vİ. *Lenin, Collected Works, Vol.* 24, s. 61.

7

Marx, "Lui Bonapart'ın On Sekizinci Brumaire'i" başlıklı çalışmasında, 1848 Fransız Devrimi'nin başından itibaren inen bir merdiveni izlediğini

yazıyor. Bunu Fransız Devrimi ile ‘karşılaştırıyor.

"Birinci Fransız Devrimi’ndc Anayasacıların yönetimini Jirondenler yönetimi, Jirondenler yönetimini de Jakobenler yönetimi izledi. Bu partilerden her birisi daha ilerici partiye dayanıyordu. Bunlardan her biri devrimi, daha ileriye götürmek bir yana, artık daha fazla izleyemeyeceği bir noktaya getirdiği anda, arkada duran daha cesur müttefik tarafından bir kenara itiliyor ve giyotine gönderiliyordu. Böylece devrim yükselen bir yolda hareket etti."

"1848 Devrimi’nde bu ilişki tersine oldu."

K. Marx, Surveys From Exile, Pelican, 1973, s. 169.

Kerensky, kendi deneyimlerinden çıkarak, basamaklı devrim sürecini Rusya Devrimi’nde buldu. "Kendinden önceki Fransız Devrimi örneğinden bakıldığında, Rusya Devrimi’nin, 12 Mart tarihinden başlayan dönemi,. Ulusal Meclis ve Jirondenler aşamasını oluşturuyor. Bunun arkasından,birkaçyıl içinde, yerini Jakoben Terör’e bırakıyor."

A.F. Kerensky, The Catastrophe, N.Y., 1927, *s.* 113.

8

Parlamentoların tümüyle aristokrasinin kontrolunda ve "yeni insan ve düşüncelere kapalı bir kast" olmadığını ileri sürenlervar.

Egret, L'Aristocratie parlemeintaire frıınçeise a la fin de l'uncien regime, Revue historique, CCVIII, 1952.

FA. Kııfker and J.M. Lıııux (ed.) The French Revolution: Conflicting Interpretations, N.Y., 1968, *s.* 48.

9

"Capitole", Roma kalesine verilen ad oluyor.

REVOLÜSYON ve RESTORASYON

"Revolüsyon" sözcüğü dönüşüm anlamına geliyor; bugünkü anlamını Fransız Devrimine borçludur. Sözcüğün ilk ve en ünlü kullanımı Copernicus tarafından yapılıyor; "De revolutionibus orbium coe-lestium",Copernicus'un astronomide olduğu kadar insan düşüncesinde gerçek bir revolüsyon olan kitabının adıdır. Dünyanın döndüğünü, sürekli döndüğünü ve dönerek aynı yere geldiğini ileri sürüyor; "revolüsyon" sözcüğünde temel olarak bu anlam var.

Ayaklanma, "revolt", ve isyan, "rebellion" sözcükleri daha önce ve Orta Çağ'ın sonlarına doğru bugünküne yakın anlamlarda kullanılıyor[1]. Ancak "revolüsyon" sözcüğünün bugünkü anlamı kazanabilmesi için, önce böyle bir anlamı insan aklına yansıtan pratiklerin ortaya çıkması gerekiyor. Bu pratikler, toplumların yaşamında, iyilik düzenine, bir daha geri dönmemek üzere, sıçrama yapabilmekle ilgilidir; revolüsyon, bir iyilik düzenine, ani ve ebedi geçiş oluyor.

Bu, geçmişten kopuş'tur; bu nedenle, her gerçek devrim, birisi "eski rejim" ve diğeri, yeni olmak üzere iki düzen tanımlıyor. Devrim iki düzenin çatışmasından doğuyor; devrim'den önce bu çatışma var. Çatışma devrimden sonra da devam ediyor; ancak devrim, daha ileri ve daha iyi bir düzenin egemen kılınmasının önündeki engellerden en önemlilerini ortadan kaldırıyor. Geriye kalanlar, geçmişin kolonları, yeni düzende de varlıklarını sürdürme ve egemen olma mücadelelerini veriyorlar.

İyilik düzenine ani ve bir daha dönmemek üzere geçiş düşüncesi insanlık için yenidir; nitekim, hükümranlık üzerine ilk bilimsel çalışmayı yapan Copernicus'un çağdaşı Machiavelli, kavram ve sözcük olarak revolüsyona yaklaşamıyor. Hükümet değişikliği ve yönetimin zorla devrilmesi için bile Cicero'nun kullandığı mutatiorerum veya kendi icatı mutazioni del stato nitelemeleriyle yetiniyor. Bunun anlaşılır nedenleri olduğunu sanıyorum.

Nedenlerin başında iyilik ve aynı anlama gelmek üzere özgürlük düzeninin hep geçmişte kaldığına inanılması geliyor; iyilik düzeninin ilerde olduğu inancı, insanlığın çok yeni bir keşfidir. Herhalde büyük coğrafi keşiflerden ve Newton'un evrenin yasalarını çözmesinden sonraki bir zamana denk

düşüyor. Bu nedenle çağdaş devrimlerin ilki olan İngiliz Devrimi, kendisi için, "revolüsyon" değil, "restorasyon" sözcüğünü kullanıyor. İngiliz revolüsyonunu yapanlar, kendilerinin bir restorasyon'u gerçekleştirdiklerine inanıyorlar: yönetim, mührüne, "freedom by God's blessing restored" ifadesini koyuyor*. Aynı biçimde Fransa'da Bastil alındıktan sonra Kral Lui ile değil asillerle savaşın gerekli olduğuna inanan üçüncü düzen, Lui için, "Fransız Özgürlüğünün Restoratörü" nitelemesini uygun buluyor ve bunu son derece övücü sayıyor.

Terslik bu kadar değil; feodal düzenin restore edildiği görülmüyor, ancak, krallıklar yeniden kurulabiliyor. İngiltere'de Cromwell diktatoryasından sonra krallık restore ediliyor; buna, zamanında ve hâlâ tarihte, "Şanlı Devrim", Glorious Revolution, adı veriliyor. Bugün için şaşırtıcı görülebilir; ancak sözcüğün doğuşuna ve iyiliğin yeriyle ilgili eski inaçlara bakıldığında anlamsız gelmiyor. "Revolüsyon", dönüşü ve eski duruma iade edilmeyi anlatıyor; cumhuriyetten sonra krallığın yeniden kurulması şanlı revolüsyon olabiliyor.

Fransız Devrimi, pratik olarak, bu karışıklığa son veriyor; Lui, Bastille’in zaptedildiğini haber veren Dük de La Rochefoucauld-liancourfa, Kral Lui "c'est une revolte!" diye, haykırarak soruyor. Dük, "Non, Sire, c'est une revolution" cevabını veriyor**. On Altıncı Lui, Bastille'in düşmesini bir "isyan" olarak görmek istiyor; isyan her zaman bastırılabilir ve eski durum elde edilebilir. Dük, büyük bir sezgiyle, artık dönüşü olmayan bir durum olduğunu görüyor ve "revolution", dönüşüm, sözcüğünü bu anlamda kullanıyor.

Revolüsyon, çok yanlı bir ayrışma'dır; sözcüğün kazandığı bu yeni anlam ayrışma tonunu da içeriyor. Gerçekleşen revolüsyon'un,

* *ibid., s. 36.*

"Tanrı’nın kutsamasıyla özgürlük restore edilmiştir" anlamına geliyor.

** Bazı kaynaklar, Lui’nin, yine isyan anlamına gelen ”emeute“ sözcüğüyle, ”est-ce done une emeute?” dediğini yazıyorlar.

A. Soboul, Civilisation Et La Revolution prançaise, Paris, 1988, s. 7.

birbirinin içinden çıkan ve pek çok damarla birbirine bağlı iki düzeni birbirinden ayırmasının yanında, revolüsyon anında yaşayanları da iki ayrı kampa bölüyor. Bir yana umut ve inanç yığıyor ve diğer yana korku ve kızgınlık yüklüyor.

Revolüsyon'un kendine özgü bir mantığı ve dinamiği var; ayrışma ile yol alıyor ve daha çok ayrıştırıyor. Bu nokta üzerinde durmak imkânım olacak; ancak, belki de daha önemlisi, bir değiştirme dinamiği taşımasıdır. Var olan ve daha da zoru, yaşanan bir düzeni, eski ve yeni olarak ikiye ayırması, büyük bir değiştirme işlevi sayılmalıdır; değiştirerek ayırıyor ve ayırarak değiştiriyor.

Değiştirme, öncelikle bir bölüm aktörü değiştirici durumuna getirmekle başlıyor. Şöyle de söylenebilir; revolüsyon, en çok ve öncelikle, yapanlarını değiştiriyor. Bunu, bir adım daha atarak ve paradoksal görünen bir biçim içinde, şu şekilde anlatabilirim; Fransız Devrimi'nden önce Fransız devrimcisi görünmüyor. Devrimci, devrimci durumda ortaya çıkıyor.

Lenin de, herhalde sürpriz değil, bu noktayı gözlemiş bulunuyor ve devrim süreci içinde sıradan yurttaşın değişim sürecine işaret ediyor. Ekim Devriminden hemen önce, Nisan 1917 tarihinde şunları yazıyor: "Bilim ve pratik politika açısından tüm' gerçek devrimlerin başlıca özelliklerinden birisi, politik yaşama ve devletin örgütlenmesine aktif, bağımsız ve etkin olarak katılmaya başlayan 'sıradan yurttaş' sayısındaki olağanüstü hızlı, ani ve dik artıştır".[2] Rusya burjuva devrimin-de de, geniş yığınlar birdenbire politize oluyorlar, kendilerini aşıyorlar ve yeni bir kimlik kazanıyorlar; değişenlerin başında küçük burjuvalar geliyor.

Lenin biryanda; Metterniçh, Fransız Devriminden sonra otuz yıl, tüm Avrupa'da muhtemel devrimleri önlemekten ötede devrim virüsünü yok etmeyi sorumluluk biliyor. Devrim virüsünü arıyor ve önce teşhis ediyor. Uzun aktarma yapmak durumundayım; çünkü devrimci durumun ortaya çıkardığı devrimci kimliğini belki de en iyi bir biçimde anlatıyor. Bütün devrimlerin karşısında Avusturya Şansölyesi Metterniçh, Çar Birinci Aleksandr'a gizli bir memorandum göndererek 1820 yılında, "şer" olarak gördüğü virüsü yazıyor.

Metterniçh şunları yazıyor: "Şimdi, bugünkü toplum durumuna yol açan nedenlere hızlıca bakıldığında, toplumu, bir darbe ile, hakiki nimetlerinden, hakiki uygarlığın meyvelerinden yoksun bırakma tehlikesiyle karşı karşıya getiren, toplumu tam bunlardan yararlandığı sırada rahatsız etmekten geri kalmayan şer'ri, çok açık bir biçimde, ortaya koymak zorunlu olmaktadır. Şer, bir tek sözcükle tanımlanabilir: Haddini bilmezlik. Bu, insan aklının pek çok şeyi mükemmelleştirme yönündeki hızlı ilerleyişinin doğal sonucudur. Bu, bugünlerde pek çok kimseyi yoldan çıkarıyor; çünkü neredeyse evrensel bir duygu haline gelmiştir[3]. Onsekizinci yüzyıl sonu ve özellikle Ondokuzun-cu yüzyılın başında insan oğlu kendi sınırlarını sürekli aşan bir yaratığa dönüşüyor.

"Haddini bilmezlik, herkesi kendi inançlarının rehberi, kendisini yönetmek veya kendisini ve komşularını birisine yönettireceği asaların seçicisi yapıyor; kısacası, kendi inancının, kendi eylemlerinin, bu eylemleri yöneten ilkelerin tek yargıcı durumuna getiriyor." Bu pasajları son derece ilginç buluyorum; Metternich'in bu keşfinin tarihine bakılacak olursa, bütün Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketine karşın insanın ortaya çıkışında Fransız Devrimi ve devrimler en belirgin rolü oynuyor. Çünkü Metternic'in şer olarak gördüğü çizgiler insanın, hiç olmazsa bir süre içtenlikle ve daha sonra tekelsi dönemde ikiyüzlülükle, temel özellikleri olarak kabul ediliyor.

Metternich yöneten ve bastıran b,ir konumdan bakıyor ve insanın çıkışını, bir "manevi gangrene" olarak adlandırıyor. Bu kadar değil, haddini bilmezleri bir parti olarak sayıyor. Metternich'e göre devrim partisi haddini bilmezler partisidir.

Son olarak şunları aktarıyorum: "Bu manevi gangren en çok orta sınıfları etkiliyor ve bu parti'nin gerçek başlan da yalnızca bunlar arasından çıkıyor." Kullandığı ve seçtiği sözcükler ayı; Metternich'in tanısına katılmak gerekiyor.

Tocqueville'e geçmek istiyorum; Prens Metternich'in misyonunun devrimleri bastırmak ve insanın doğuşunu önlemek olmasına karşın, kendisi de asil kökenli olan Tocqueville, devrimlerin kaçınılmaz olduğunu görüyor ve kendi misyonunu, kaçınılmaz olanı ılımlaş-tırmakta buluyor.

Ancak geçerken kaydetmem gereken tezler var ve bir: Orta sınıfları, burjuvazi demek oluyor, asiller bilinçlendiriyor. Orta sınıflara bilinç dışardan veriliyor ve ilkverenler, asillerdir. Bu ilk aşılanmayı, orta tabakalar kütlesinin kağıda dökülmüş yakınmaları ve pratikleri tamamlıyor. İki: İşçi sınıfına ilk bilinç verme işi de burjuvaziden geliyor.

Kuşkusuz, burjuvaziye bilinç veren asiller de, işçi sınıfına bilinç götüren burjuvalar da hem kendi sınıflarının alt basaınaklarındandır ve hem de kopma özellikleri gösteriyor. De TocqueviUe de kendi sınıfına, asillere, pek fazla yaranamıyor.

Tocqueville, "L’Ancien Regime" başlığıyla yayınladığı çalışmasında, Revolüsyon öncesindeki Eski Rejim’i ve hiç kuşkusuz Fransız Devrimi’ni yazıyor. Bir yerde, Tocqueville, Revolüsyon’u, bir canavara benzetiyor ve Devrim, kendi sürecinde yol alırken, önce canavarın başının ve daha sonra tekil ve müthiş vücudun ortaya çıktığını ileri sürüyor. Canavar Devrim, önce ülke içindeki bütün kurumları yıkıyor, Tanrı'yı bile yerinden etmeye yöneliyor. Sonra sınırlarını taşıyor, imparatorlukları yıkıyor, kralları indiriyor ve halkları ezerek önünden sürüyor. Tocqueville, sınırları taşarak hareket eden devrim ordularını, öldürücü sloganlar içeren, "silahlanmış düşünce", opinions armees, olarak görüyor. Bu kadar değil; daha önemlisi, çağdaşlarından bir yazarın, Fransız Devriminin şeytani bir karakter taşıdığını, "La revolution française a un caractere satanique", ileri sürdüğünü kaydeden Toc-queville, Devrim orduları önünde ezilen halkların devrim safına geçtiğini ifade ediyor. Paradoksal görünebilir; ancak gerçeği yansıttığından kuşku duyulmaması gerekiyor.

Devrim, öncelikle bir yıkış sürecidir; ancak Tocqueville, bu kadar çok şey yıkılırken bakış açısının da değiştiğini ileri sürüyor[4]. Yıkıntının, ister devrimle isterse ekonomik bunalımla gelsin, insanın bakış açısını değiştirmedeki önemli etkisine parmak basmış oluyor; ekonomik bunalımla gelen yıkıntıdan farklı olarak devrimin yıkıntılarından insanın gücüne büyük bir inanç çıkıyor.

Belki de hiçbir devrim, Fransız Devrimi kadar din karşıtı bir felsefeye dayanmadı; Fransız devrimcileri pazar ayinlerini kaldırabilmek için hafoyı yedi günden on güne çıkardılar. Bu, din karşıtlığının en sembolik göstergelerinden birisidir; Fransız Devrimi’nde, sosyalist devrimde aranan

üç karşıtlıktan, aile, din ve mülkiyet karşıtlıklarından, birisi, dinsizlik son derece yoğun bir biçimde yer alıyor. Mülkiyet karşıtlığı, asillerin ve ruhban sınıfının büyük mülkiyetinedir; küçük ve orta mülkiyet Fransız Devrimi'nde büyük bir kutsallık kazanıyor. Napolyon, mülkiyete dayalı bir rejimi din olmadan uzun süre sürdürmenin güçlüğünü görerek, Fransız Devriminin din karşıtlığını hızla törpülüyor.

Tocqueville, Fransız Devriminin din karşıtı çıkışını net bir biçimde gözlüyor; devriınle birlikte bir inanç boşalması var. Ancak boşluk kalıcı olmuyor ve derhal dolduruluyor. Bunu Tocqueville'den aktarıyorum; okuması öğretici oluyor. Şunları yazıyor: "Fransız Devrimini yapanlar, din konusunda, bize göre daha kuşkulu olmakla birlikte, onlarda, bizde olmayan ve en azından hayranlık uyandıran bir inanç bulunuyordu: Kendilerine inanıyorlardı. İnsanın geliştirilebilme yeteneğinden, perfectibilite, ve gücünden hiç kuşku duymuyorlardı; bunun gerçekleşmesine ve insanın faziletine sonsuz bir tutkuyla bağlıy&lar:[5] Devrim, nerede ise, insanın, Tanrı yerine kendi güç ve değerine tapındığı bir durumu yaratıyor.

Her devrimden önceki birikim, reform hareketleri, ekonomik gelişme, aydınlanma çizgileri ve bunların hazırlayıcı rolü hiçbir zaman gözardı edilmemelidir; ancak, bu sınırlamalar içinde, devrim anının değiştirici etkisi üzerinde durmayı sürdürmek istiyorum. Elde bazı kayıtlar var; Kerenskiy, Rusya'da Şubat 1917 Devrimi'nden, bir diğer takvime göre Mart 1917, hemen önceki havayı hatırlatarak incelemesini daha sonraki araştırmacılara bırakıyor. Özetlemek yerine, Rusya burjuva devriminden hemen önceki gündeki işçi öncülerinin güven envanterini, Kerenskiy'in sözleriyle aktarmanın daha zenginleştirici olacağını düşünüyorum. Şunları hatırlıyor ve bırakıyor: "Mart'ın on-birinci, patlamadan bir gün önce, Sol Partiler Enformasyon Bürosu (yani, Sosyal-Revolüsyonerler, Sosyal Demokratlar,Bolşevikler, Popülist Sosyalistler ve Emek Partisi) saat öğleden sonra altı ile yedi arasında benim apartmanımda normal toplantısını yaptı. Bu toplantıda, birkaç gün sonra en ödün vermez devrimci kesilenler, altını çize çize devrimci hareketin güç kaybettiğinden, işçilerin askerlerin gösterileri karşısında pasif kaldıklarından, bu gösterilerin örgütsüz ve amaçsız olduğundan, yakın bir zamanda herhangi bir revolüsyon beklemenin imkânsızlığından ve bu anda daha ilerde ciddi bir devrimci

hareket için şimdilik sadece propaganda çalışmalarında yoğunlaşmak gerektiğinden söz ettiler. Devrimin patlamasından sadece bir gün öncesinde en müfrit devrimci unsurların tutum ve düşünceleri böyleydi"[6]. Bu hatırlamaların gerçeği yansıttığından kuşku duyulmaması gerekiyor; Şubat Devrimi'nden hemen önceki günlerde İsviçre'de konuşan Lenin'in kendi kuşağının devrimi görmesinin zor olduğunu, ancak hitap ettiği gençlerin mutlaka göreceğini söylediği biliniyor.

Burada kaydetmem gereken üç nokta var. Bunlardan birincisi, re-volüsyon süreci ile ilgili olarak Lenin'in yazdıklarıyla ilgilidir. Lenin, devrimci durumu teşhis ederken üç kriter üzerinde duruyor; bunlar, yöneticilerin yönetemez olduklarını görmeye başlamaları, yönetilenlerin aynı türden yönetilmeye razı olmayacaklarının işaretini vermeleri ve kütle hareketliliği oluyor. Lenin'in bu görüşleri, çok zaman, bir revolüsyon teorisi olarak alınıyor; ilgisini göremiyorum. Bunlar, bir teori olmaktanve devrim sürecini açıklamaktan daha çok, devrimci durumun göstergeleridirler; bunların varlığı, devrimci duruma işaret ediyor. Gösterge, hiçbir zaman teori yerine geçmiyor.

İkinci nokta ise, göstergelerin çok zaman, expost olarak okunmasıdır; daha çok daha sonraki yorumcular ve tarihçiler tarafından okunabiliyor. İnsanların yaşadıkları zamanı anlamaları her zaman zordur; devrim türünden sanat yanı çok güçlü bir eylemlilikte bu daha da zor oluyor. Lenin için de zor oluyor, belki de kendisini önceleyen Blan-qui ölçüsünde, bütün duyularını devrimin nabzına bağlamış bir başka tarih aktörünü bilmiyorum ve Şubat Devriminde Lenin'in duyuları, Rusya'nın hızla artmaya başlayan nabzını okuyamıyor. Ekim tarihine yaklaşınca, özellikle Nisan 1917 tarihinden sonra ve yine özellikle menşevikler tarafından Lenin, marksist değil Blanquist olmakla eleştiriliyor[7], Lenin'in çok daha az elverişli koşullarda bile böyle bir fırsatı kaçırmayacağını düşünüyorum.

Üçüncü noktaya gelmeden önce, Lenin'in saydığı devrimci durum göstergelerinin bir devrim teorisini oluşturmadığını tekrarlayarak, devrim teorisinin, iki düzenin çatışmasından çıktığını eklemek istiyorum. Madde ve toplum, zaman içinde gelişiyor ve gelişirken değişiyor; aynı anda birbiriyle uzlaşmaları zor öğelere dönüşüyor. Gelişme ile bir tek sistem, birisi, varolan, eski, oturmuş, önemli ölçüde tanımlanmış, diğeri ise, açık, yeni,

tümüyle gelişmemiş ve anlamlı ölçüde tanımlanmış olmaktan uzak iki ayrı sisteme ayrılma eşiğine geliyor.

Üçüncü noktayı şöyle formüle edebiliyorum; revolüsyon için, biri net, ikincisi bulanık iki ayrı sistemin olması yetmiyor. Yeni sistemin taraftarlarının ve hatta örgütlülüğünün bulunması da yeterli olmaktan uzak görünüyor; yeni düzen yanlılarının kendi düzenlerini gerçekleştirebileceklerine inanmaları gerekiyor.

Bu güven nereden ve nasıl gelebiliyor; tarihin bu soruya vereceği net cevaplar var. Avrupa'da chartist gösterilerle sarsılan Britanya ve Doğu’da Rusya hariç, 1848 Devrirnleri’nin etkilemediği ülke kalmadı; çok kısa bir zaman içinde bütün tahtlar sallandı ve pek çok kral ve bu arada Şansölye Prens Metternich, sonunda kısa bir süre için de olsa, kaçarakyaşamlarını kurtarabildiler. 1905 Rusya burjuva devrimi, Türkiye, İran, Çin ve Meksika’da on yıl kadar kısa bir zaman aralığında, benzer devrimler dönemini açtı. 1989 yılında, Doğu Avrupa’daki "komünist" rejimler, çok kısa bir zaman içinde, güçlü bir nefes ile karşılaşan iskambil kağıtları türünden, birbiri arkasından yıkıldılar. Bütün buyıkılışlarda iç dinamiğin ve dıştan kurcalamaların etkisini reddedecek durumda değilim; ancak bir yerde bir eski düzenin yıkıldığının bilincine ulaşılması, diğer yerlerde de benzer düzenlerin yıkılabileceği inanç ve güveninin doğmasına yol açıyor.

Fakat yeterli değil; bir düzenin yıkılıp yerine yenisinin kurulabileceği güvenine ulaşmayı yalnızca başka örneklerin bilincine varma ile açıklamanın yeterli olamayacağını sanıyorum. Ayrıca başka ülke örneği, ilk ve çok zaman temsili ülkede gerçekleşen güvenin kaynağını açıklamıyor.

Bu soruya cevap bulabilmek için, boğulmamak için çırpınan insanı hatırlamakta yarar var; denizde hiç kimse intihar etmek için çabalamıyor. Kurtulmak için çabalama, çok zaman boğulmayla sonuçlanıyor. Bu neden ve düşünceyle olabilir, Tocqueville bir başka yerde, "kötü bir hükümet için en tehlikeli an kendisini reforma başladığı zamandır" diyor. Reform düzeni kurtarmak için ciddi bir budama ve yeniden düzenleme çabasıdır; sanıldığının aksine büyük devrimleri önlemiyor ve başlatıyor.

Bir sistemi kurtarmak ister? Bu sorunun bir son derece totolo-jik cevabı bulunuyor; düzeni kurtarmak isteyenler düzene en çok bağlı, düzenle çıkarı

et ve kemik türünden birbirine yapışmış olanlardır. Her totolojik cevapta bulunan itici mantıklılık burada da görülüyor; reformun birinci derece yöneten sınıfların işi olduğu ortaya çıkıyor.

Düzeni kurtarmak için reforma başlamak başka, reformda, yönetimin bütün ortaklarıyla anlaşmak bambaşkadır; reform tasarıları çok zaman anlaşmazlık kaynağı da oluyor. Pek çok devrim kroniği, düzeni kurtarma tasarılarında, yönetici ortakların anlaşamamasıyla başlıyor.

Başkaları da kaydediyor, fakat, İngiliz tarihçi Hill'in paragrafı son derece kısadır. Buraya aktarıyorum: "İngiliz revolüsyonu, kendisinden seksen yıl önceki Hollanda ve yüz elli yıl sonraki Fransız devrimleri türünden asillerin isyanı ile başladı. Yönetici sınıflar bile Birinci Charles'ın ülkeyi yönetme biçiminden rahatsızdılar. 1640 yılına gelirken yönetimi çoktan dağılmıştı"[8]. İngilizler'in büyük devrimi, yöneten sınıflar arasındaki kavga ile başlıyor.

Fransız Devrimi'nin bir asiller revolüsyonu ile başladığı konusunda bir yargı birliği görülüyor. Lui, başında olduğu monarşi yerine kişisel hazlarının tatminine tutkuyla bağlı olduğu, düzenle ilgili bir inançsızlığı temsil ettiği için, Turgot veya Necker türünden fizyokrat bakanlarının reform önerilerine razı olabiliyor. Asiller ise kendi düzen ve hakları konusunda çok daha inançlıdırlar; ayrıca inançlı olmak zorundalar.

Böyle bir durumun daha aşağı tabakalar, Fransız Devrimi'nde orta sınıflar için uyarıcı ve güven verici olduğunun kolaylıkla kabul edileceğini sanıyorum. En üstte yönetenler arasında kavga, büyük bir su hacmini tutan bendlerin yıkılmasına benziyor. Bendler hiçbir zaman birdenbire ve toptan yıkılmıyor; önce sızıntılar, sonra akıntılar ve arkasından sel geliyor.

Revolüsyonun bir ayrışma olduğunu ileri sürdüm; hem yöneten sınıflar ayrışıyor ve hem de bu sınıfların kendi içinde ayrışmalar görünüyor. Devrimin başlangıcı, toplumdaki bütün dengelerin, söz uygunsa matrikslerin yerinden oynamasıyla eş zamanlıdır; yönetenlerin ayrışık parçaları, tümüyle, daha aşağı sınıfları kendi yanlarına alma yarışına giriyorlar.

Devrimci durum devrimcileri yarattığı kadar declasse türünü de çoğaltıyor. Fransız Devrimi'nde burjuva ideolojisini yaratanların büyük bir çoğunluğu

asil kökenlidir.

Burada ve bu noktada her devrimde ortaya çıkan ikili bir süreci açıklamak istiyorum; en üst yöneticilerin ihtilâfından ve bunların daha aşağı sınıfları kazanma motifinden başlayan devrimci süreçte, yönetim bir süre, sürekli olarak daha alt tabakalara geçiyor ve aynı anlama gelmek üzere radikalleşiyor. Bu devrimin derinleşmesi sürecidir; bununla birlikte devrimi asıl başlatan üst sınıflar, bu kez, yolunu açtıkları sürecin aktığı kanaüardan ürkerek durdurmaya ve geri çekmeye başlıyorlar. İç savaş, bu nedenle, eski rejimi devirmekten daha çok, devrimci süreçteki bu iki ters akımın çarpışmasından doğuyor.

Bir parantez açmak istiyorum; Marx'ın pek çok genelleme ve çabalarının çok sınırlı pratiğe dayandığını belirtmek durumundayım. Ancak bu pratiklerin bazıları, teorik bir güç kazanabilecek zenginliği içinde taşıyor; Fransız Devrimi, bunların başında yer alıyor. Marx, en büyük ölçüde Seksen Dokuz Fransız Devrimi bilgisine dayanarak ve Kırk Sekiz Devrimi'nin başarısızlığının hemen sonrasında, devrimin sürekliliği düşüncesine ulaşıyor. Bu düşüncenin özü, başlayan devrimin, basamak basamak derinleşmesi ve daha radikal sınıf ve programların yönetimine girmesidir.

Bu kadar değil; devrimin kendi sınıf çizgisinde basamak basamak daha radikalleşmesi, somutta ve politik durumda, ikili iktidar olgusunun ortaya çıkmasına yol açıyor.

Ekim Devrimi'nde bu çok nettir ve en çok biliniyor. 1640 ingiliz

Devrimi ile ilgili olarak yine Hill, "ülkede şimdi iki iktidar merkezi vardı" diye yazıyor, Ekim Devriminde Sovyetler ve hükümet olarak ortaya çıkan ikili iktidar yapısı, Fransız Devrimi'nde meclis hükümetleri ve Jakoben kulüpler biçiminde kendisini gösteriyor.

Geçerken ikili iktidar yapısı ile ilgili olarak söylenecekolan şudur: Hiçbir devlet ikili iktidara tahammül edemez. Devlet olmak, iktidarın tek merkezde toplanmasıyla mümkündür. İki iktidar merkezi, ya iç savaş demektir, ya da iç savaşa çağrı oluyor.

Geriye bir nokta kalıyor. Her devrim, ne kadar parçalı ve kendi içinde kavgalı olursa olsun bir sınıfın rengini taşıyor. Ancak son devrim hariç, daha önceki bütün devrimlerde, egemen durumda olmasa da, devrimin sahibi sınıfların dışında daha ileri uçlar da bulunuyor. -Engels, Anti-Dühring'de kısa bir paragrafta, bunun kalıcı bir özetini veriyor; Reformasyon ve Alman köylü savaşlarında, Anapabtistler ve Thomas Münzer, Büyük İngiliz Devrimi'nde, düzleyiciler, Levellers, ve Büyük Fransız Devrimi'nde Babeuf[9] yaşanan devrimleri kendi mantıklarının dışında anlıyor ve götürmeye çalışıyorlar. Anapabtistler, toprağı sürmeye ve küçük sanayiye dayalı bir komünizmi savunuyorlar[10]; İngiliz devriminde kazıcılar, diggers, ortak mülkiyete yönelirken bütün burjuvazinin de krallığı korumak istedikleri bir zamanda düzleyiciler, monarşinin sona ermesi için çalışıyorlar. Bir Rousseau hayranlığıyla, demokrat görüşle ve pasifist yaklaşımla Büyük Fransız Dev-rimine giren Babeuf, hızla demokrat ve barışçı bakıştan kopuyor ve özel mülkiyeti reddederek, sans-culottes'larla yakın bir çizgiyi koruyarak devrimci sosyalizmin ilk savunucuları arasına giriyor[11] Alman Reformasyonu, İngiliz ve Fransız Devrimleri, kendi süreçleri içinde, Thomas Münzer'le, düzleyicilerle, Babeuf ve örgütüyle de mücadele

etmek zorunda kalıyor.

Toplanırsa şöyle bir durum ortaya çıkıyor: Devrim, kendi süreci içinde birden fazla güç merkezi yaratıyor, sanki bir devrim içinde birden fazla devrim yaşanıyor ve son devrime kadar, her devrimde temel rengin dışında uç renkleri varmak isteyen akımlar görülüyor. Bütün bunlar birleştirildiğinde, her devrim, belli bir aşamada, kendi merkez gücünün koruyabileceğinden daha uç noktalara kadar uzanmak durumuyla karşı karşıya geliyor. Bu fiziksel bir durumdur; amaçsal bir yorumu da yapılabilir. Tıpkı savaşlarda tutulacak toprakları sağlama almak için zaman zaman daha ileri mevzilere akınlar düzenlenmesi türünden devrimlerde de sonradan geri çekilmek üzere kendi mantığının uçlarının açıldığı görülüyor.

Geriye çekilmek ve asıl toprakları tahkim etmek kaçınılmaz oluyor; bu "restorasyon" üzerinde düşünmeyi gerektiriyor. Üzerinde az çalışılmıştır ve üstelik, sürecin kendisi hem çağdaşları ve hem de tarihçiler için yanıltıcı

tuzaklar taşıyor. Bu durum, üzerinde daha özenle durulmasını zorunlu kılıyor.

Çok ilginçtir, Marx'ın karşı-devrim'in de devrimci olduğunu yazmasına benzer bir biçimde, Roma tarihi tarihçisi Mommsen de "restorasyon her zaman revolüsyon'dur", "restoration is always revolution" diye yazıyor[12]. Gracchi[13] kardeşlerin devriminden sonra eski yönetimin değil eski yöneticinin iade edilmesi olgusu üzerinde duruyor. Hill de, Büyük ingiliz Devriminden sonraki restorasyonda, buna Şanlı Devrim dendiğine işaret etmiştim, 1660 yılında, "eski devlet değil sadece süs donanımı restore edildi" diyor[14]. Dar ve has anlamda restorasyon, yapılan devrimi pekiştirme işidir; bu nedenle devrim platformunda kalıyor.

Restorasyon süreçleri genellikle, devrim başlangıçlarını aratmayan bir kanlılıkla, başlıyor; aynı zamanda, özgürlüklerin restorasyonu izlenimini de veriyor. Fransız Devrimi'nde Thermidor Darbesi, devrimin geriye doğru çekilmesinin başlangıcı sayılabilir; çağdaşları hiç de öyle algılamıyorlar. Sans-culottes'lar, Babeuf, bu darbe ile hapisten çıkıyorlar; Jakobenler, kendi düşüşlerini ve Thermidor'u, bilinçsizlikle, hazırlama süreci içinde kendi solunu hapse atıyor ve Thermidor, önce hapishaneleri boşaltıyor. Robespierre ve arkadaşlarının giyotine gönderilmesi, hapishanelerin kapılarının açılmasının yanında, en azından, çağdaşları için ikinci planda kalıyor. Tarih ise, restorasyon sürecini gördüğü için, Babeuf ve arkadaşlarının özgürlüğe kavuşmalarını ya unutuyor ya da ikinci plana atıyor; Robespierre ve arkadaşlarının idam edilmeleriyle devrimin asıl mecralarına doğru çekilmesini ön plana çıkarıyor.

Retrospektif değerlendirenler, Fransız burjuva devriminde devrimle özdeş tuttukları Robespierre'nin öldürülmesini veya Türkiye'de burjuva Jön-Türk devriminin devamı olan kemalist devrimin simgesi olan Kemal Paşa'nın heykellerinin kırılmasını, bir karşı-devrim olarak görebiliyor; kesinlikle yanılıyorlar. Robespierre'in kendisinin veya Kemal Paşa'nın heykellerinin parçalanmasıyla iktidarın sınıfsal ve toplumsal niteliğinde bir önemli değişiklik gerçekleştirilmiyor; Türkiye'de mülkiyet esasına dayalı burjuva rejiminin sağlamlaşması için din öğesinin açıkça kullanılması ve uluslararası gericilikte bir dayanak aranması dönemine giriliyor. Savaş dönemiyle çakıştığı için İsmet Paşa'nın devlet başkanlığının birinci

döneminde pek açıklık kazanamayan restorasyon süreci, hem dine ve hem de uluslararası sermayeye dayanma açısından, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ve İsmet Paşa yönetiminin ikinci döneminde başlıyor.

Bütün bu kısa çözümleme restorasyonun dar ve has anlamıyla ilgilidir. Şu kesindir; burjuva düzeni kurulduktan sonra feodal rejimin restorasyonuna pek rastlanmıyor. Bunun üzerinde durulmalıdır ve yine de çok kısa olarak durmak istiyorum. Ancak bundan önce, buradaki restorasyon sözcüğünün birincisiyle çakışmadığını ve farklı bir anlam taşıdığını ifade etmek zorundayım. Bu nedenle, sosyalizm deneyimlerinden sonra kapitalizmin yeniden kuruluşuna, "kapitalist restorasyon" ve eğer gerçekleşirse kapitalizmden sonra feodaliteye dönüşe de "feodal restorasyon" demenin daha doğru olacağını düşünüyorum.

Bu noktayı şöyle açabilirim; sosyalizm, komünizm'den ayrı bir düzen değildir. Bunların ayrı ayrı kullanılması, çeşitli pratik zorunluluklarla ve bu arada Marx'ın, önemli bir şanssızlıkla, Gotha Programi-nın Eleştirisinde, en azından kapitalizmin belirli aşamalarında geçerli bir ilkeyi, emek sürecindeki katkıya göre ödüllendirilmeyi, sosyalizmde dondurmasıyla[15] ilgilidir. Reel sosyalizmin emek-değer yasasına kıskançlıkla bağlı kalması ve zaman içinde bu yasanın işleyişine daha büyük bir güç kazandırması da, sosyalizmin hem komünizmden katı çizgilerle ayrılmasına ve hem de nerede ise bağımsız bir aşama olarak ele alınmasına yol açıyor.

Halbuki sosyalist mücadele tarihine bakıldığında, sosyalizm ile komünizm arasında bir teorik ayrılık olmaması bir yana, devrimcilerin, çeşitli adlara, demokrat, sosyalist, sosyal-demokrat veya komünist adlarından birisine yönelmeleri, daha çok isimlerle mücadele dozajını birleştirmelerinden kaynaklanıyor. Marx, sosyalizm adı biliniyor ve yaygın olarak kullanılıyorken, bu adı temsil eden ütopyacılar, mücadeleden çok sosyalist projeler geliştirdikleri için, ve henüz komünist adına karar kılmadan önce "demokrat" sözcüğünü tercih ediyor. Diğer bir uçta, komünist adı denendikten ve Paris Komünü ile büyük bir başarısızlığı yaşadıktan sonra, itibarını ve mücadele gücünü yitirince, sosyal-demokrat adına geçiliyor. Bugün sosyal-demokrat adı bir devrimci mücadele çağrışımı yapmıyor; fakat, On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da ve tam sonunda

Rusya’da, komünizm için mücadele etmekisteyenler, komünist adını değil, sosyal-demokrat etiketini tercih ediyorlar.

Reel sosyalist deneyimler, başta Sovyetler Birliği, sosyalizmin kuruluşundan sonra komünist aşamaya geçişi en büyük hedefolarak koyuyorlar; ancak, sosyalist aşamada ısrar sürelerinin uzunluğu ve kapitalizm kalıntılarıyla mücadelede isteksizlikleri, sosyalizme, de facto bağımsız bir aşama niteliği ekliyor. Bu süreç içinde komünist aşamaya geçiş, bir süre lafola bir iddia ve övünme düzeyine iniyor ve bir süre sonra da resmiyetten kaldırılıyor.

Reel sosyalizmde sosyalizmin restorasyonu resmi ve egemen politika haline geliyor. Ancak bu kadar değil; sosyalizm deneyimleri,

burjuva devrimlerinin yaşamadığı bir yazgıyla da karşılaşıyorlar; feodal restorasyon pek bilinmezken, kapitalist restorasyonlar, Yirminci yüzyılın sonlarında birer gerçekliğe dönüşüyorlar. Yirminci yüzyılın sonlarında, reel sosyalizm deneyimlerinde, kapitalist ve sosyalist restorasyon düzenlerinin çarpışmasına tanıklık ediliyor.

Neden feodal restorasyon değil de, kapitalist restorasyon ortaya çıkıyor; üzerinde çok durulması gereken bir sorudur. Bu soruya, burada, ancak bazı tezlerle karşılık verebiliyorum.

Bir: Her devrim, eğer bir yeni düzeni getiriyorsa, aynı zamanda enternasyonal’dir. Kesin zaferi ve güveni de entemasyonel platformdadır.

îki: En büyiik siyasal devrimini Fransa'da yaşamakla birlikte kapitalizm, uzun bir sömürge döneminin üzerine binerek, senkronize bir evrenselliğe ulaşmıştır; burjuva devrimler çağında feodal yönetimlerin hepsi, Rusya hariç, güçsüzdür. Feodal restorasyon partisi, hızlı bir biçimde, uluslararası desteğinde yoksun kalıyor.

Üç: Sosyalist devrimler çağında, kapitalist restorasyon partisi, her zaman güçlü, deneyimli ye sabırlı bir uluslararası destek bulabiliyor.

Dört: Böyle bir ortamda reel sosyalist ülkeler, hızlı bir biçimde sosyalizmi derinleştirmek yerine, giderek, kalan kapi-talizan kurum ve yasalarla

enternasyonalist burjuva değerlere daha sıkı bağlanmayı tercih ediyorlar. Derinleşmek yerine sığ-lamak bir politika oluyor.

Bir nokta daha var; düşünsel alanda bir trajediden söz edilebilir. Şöyle özetleyebiliyorum;. komünizm ile sosyalizm arasında bir teorik ayrılık olmadığı için komünist aşamadan dönmek, kapitalizan ilkelere bağlanmakla mümkündür. Kapitalizan ilkelere ve enternasyonalist burjuva değerlere bağlı kalınarak sürdürülen bir sosyalist restorasyon arayışı, kapitalist restorasyonla sonuçlanır. Başka yollar kapalı görünüyor.

şılıyor. Fakat bunların bir etkinlik sınırı var; radikalizminin çoğunu sansculotte'lardan alıyor ve kendi tabanının oldukça dar olduğu biliniyor. Jakoben dönem, burjuva devriminin bir ileri keşif hareketi misyonunu yükleniyor; bir süre için, sağlam mevzilerden daha uzaklara açılmak gerekiyor.

Sans-culotte baskısını durdurabilmek için Jakobenler Hebert'i giyotine gönderiyor. ilerde ve aynı yolda yürüyen Louis August Blanqui, Hebert'i tasfiye ettiği için Robespierre'i bir hain sayıyor. Fakat bu bir yana Robespierre'in kendi soluyla bağlarını kesmesi kendi sonunun gelmesi demek oluyor. 9 Thermidor 1794 tarihinde Jakoben dönemi sona eriyor ve Robespierre'in sonu kesinleşiyor. Yönetim hayatta kalan Jirondenler'in eline geçiyor.

Garbaçov İçin Senaryo

Tarih belki de hazır senaryolar mağazası'dır; isteyen, her zaman kendisine uygun ve hazır bir senaryo bulabiliyor. Tarihten hazır senaryolar bulmaya, belki de en çok, devrimciler düşkün görünüyor; anlaşılabilir nedeni olduğunu düşünüyorum. Çünkü devrimci, bir yolun bittiği anda yeni yol arayan kimsedir; ham toprak üzerinde yeni yol açma işini üstleniyor. Bazan karşılaştığı güçlükleri yenmek için tarihe bakıyor ve bazen de tarihteki kişiler veya olayları, yürüyüşünde, yol yordam olarak kullanıyor.

Büyük Fransız ihtilalcileri, önlerinde etkileyici devrimler olmadığı için, daha çok Antik Çağ'a baktılar ve özellikle Roma'yı örnek aldılar. Rusya devrimcileri, Rusya dev-riminin kendisi örnekyaratmadan önce, Fransa Devrimi'nin kişileri, olaylarıve sözlükleriyle düşündüler. Hem ilerleyişte ve

hem geri dönüşlerde, Fransa Devrimi'nden köşeleri kamçılayıcı ve rahatlatıcı etkiler çıkardılar.

Bu çerçeveden bakıldığında, eğer Fransa Devrimi'ndeki Thermidor Gericiliği'nin Rusya Devrimi'nde yansıması keşfedilmemişse şaşırmak gerekir; üstelik son derece erken bir keşif var. Thermidor Darbesi'ni, Robespierre'nin giyotine gönderilmesini izleyen Thermidor Gericiliği döneminde Fransa Devrimi inişe geçiyor[16]. Bundan sonra Devrim, Jakoben dönemindeki radikal düzeyini hiçbir zaman bulamıyor ve nerede ise hiçbir zigzag çizmeden restorasyonuna doğru yol alıyor.

Rusya Devrimi'nde Thermidor Gericiliği'ne başlangıç bulan, beklenebileceği gibi, Trotskiy'dir; Ekim Devrimi'nin son derece erken bir zamanda inişini başlattığını ileri sürmüş oluyor. Trotskiy, Stalin biyografisinin birinci ekine, "Thermidor Reaksiyonu" başlığını koymaktan çekinmiyor ve her noktada tutarlı olmasa da Fransa ve Rusya Devrimleri platformunda, zaman zaman birisinden diğerine sıçrayarak, Thermidor Gericiliği çözümlemesi yapmayı deniyor.

Thermidor Gericiliği'nin hedefi, Robespierre idam edilmiş olduğuna göre, hep izleyicileri oluyor; baskı ve polis, sürekli olarak, Robespierre kuyrukları, "la queue de Robespierre" arıyor. Trotskiy, Ekim Devrimi'nde, Robespierre kuyruklarının karşılığının Trotskist Kuyruklar, "Trotskistskoye Ohvost'ye" olduğunuyazıyor[19]^ Böylece kendisiyle Stalin arasındaki rekabeti bir Jakoben-Thermidor modeli çerçevesinde ele almış oluyor; Stalin ve iktidarı Thermidor gericiliğini ve Trotskiy ve tarafı da Jakoben Devrimciliği'ni temsil ediyorlar.

Güzel; ancak bazı çözümsel sorunlar çıkıyor. Bir kez, Thermidor gericilik, Jakoben iktidarı ve gericiliğinden önce değil, sonra geliyor. Trotskiy'in kendisine Jakobenizmi layık görmesine karşın, hiçbir zaman tek başına yönetimi etkileyemiyor; ayrıca Trotskiy, Ekim Devrimi'nde Thermidor Darbesi'ni 1923 yılından başlatıyor ve hemen kesinleştiriyor. Bu dönemde ve bu döneme kadar Sovyet ülkesinde terör sözüne uygun bir pratikle karşılaşılmıyor[17]. Tam tersine radikalizm ve terör çok sonraki yıllarda ortaya çıkıyor. Öyleyse Trotskiy'in Thermidor çözümlemesi ve Stalin yönetimini Thermidor gericilikle ve kendisini de Jakobenizm ile

özdeşleştirmesi, potansiyel bir Jakobenizm ile reel bir Thermidor gerilikarasında gelişiyor.

Bu, bir yanı; diğer yanlar da var. Dünya tutuculuğu hep, "bir daha asla 1641", "asla 1793", "asla 1848" ve "asla 1929" demiştir; "asla 1923" dediğini bilmiyorum. Trotskiy’in Thermidoryan dediği dönemde, Sovyet iktidarı NEP politikasını başlatmış durumdadır. Bu politika, Batı’da, geçici veya kalıcı olacağı bilinmemekle birlikte, kapitalizme dönüş olarak niteleniyor; dolayısıyla uluslararası kapitalist sistem açısından kaygı artırıcı bir gelişme görülmüyor. Ayrıca Batı dünyasının Trotskiy’i bir tür Robespierre olarak gördüğüne dair hiçbir işarete de rastlanmıyor; bu nedenle Trotskiy’in Thermidor nitelemesinin akademik yanı ağır basıyor.

Yalnız Trotskiy açısından herhangi bir eksik anlatıma ve haksızlığa neden olmak istemiyorum; Trotskiy, Thermidor nitelemesini hem NEP dönemine girilmesine, kapi-talizan ticarete izin verilmesine, nepmen'lerin türemesine ve bunun karşılığı olarak da, tarım kesiminde, toprak ve emekçi kiralamasına müsaade edilerek kulak’ların, zengin köylülerin doğumuna yol açılmasını gösteriyor. Lenin zamanında başlayan ve kendisinin de katıldığı bir açılımı, 1923 yılından sonra, Stalin’in adına bağlamak istiyor.

Olabilir; Thermidoryan dönüş, radikal Jakobenizmin, Sanscullote baskısından kurtularak özel mülkiyeti güvence altına almayı ve genişletmeyi anlatıyor. Fransa Devrimi süreci içinde bir restorasyon adımıdır; karşı devrim olduğundan kuşku duyuyorum. Rusya Devrimi'nde kapitalizme dönüşe işaret ediyorsa, karşı devrim sayılması gerekiyor.

Şimdilik burası açık görünmüyor; açık olan Trotskiy’in Thermidor gericiliğin bir yönetim biçimi ve bir Stalin diktatoryası olduğuna inanmasıdır. Trotskiy, Stalin’in diktatör olacağını daha 1924 yılında, sürgün yıllarında Stalin'in beraberinde olan Sınirnov'a, "Stalin Sovyetler Birliği'nin diktatörü olacaktır" sözleriyle anlattığını kaydediyor. Buna, Smirnov’un Stalin'in bir "vasat" insan, ve bir "hiç" olduğu cevabını verdiğini kaydediyor; böyle bir durum, Trotskiy’in bir hiç’e karşı nasıl olup da mücadeleyi kaybettiğini açıklama ihtiyacını çıkarıyor. Cevabı var ve şunları yazıyor: "Ona, hepsinin, yorgun radikallerin, bürokratların, nepmen’lerin, kulak’ların, türedilerin, sinsilerin, gübreli devrimin atılmış toprağından sürünerek çıkan bütün kurtların ihtiyacı var"[2(]l Trotskiy, eğer yorulmuş,

devrimciler bir yana konulacak olursa, Thermidor Reaksiyonu ekinde, Bolşevik Partisi'nin yapısının nasıl değiştiğini, çoğunluğun devrimden sonra katılanlardan oluştuğunu uzun uzun anlatıyor, bu yönetimi, bürokratların, nepmen ve kulaklarla birlikte iktidarı olarak değerlendiriyor. Trotskiy'in gözünde Stalin bir "ampirisist", bir bürokrattan başkası değildir; kendisine ve izleyicilerine yapılanın kaynağı ise "Sovyet bürokrasisinin trotskistlere nefretidir." Bürokrasi istikrar peşinde koşuyor ve Stalin, bürokrasiye istikrar veriyor. Fakat "bürokrasinin istikrarı arttıkça, artan ölçüde konfor- ihtiyacı doğuyor"; Stalin bunu da sağlıyor. Benim Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu çalışmamda, Sovyetler'de belli başlı göstergelerin ancak 1925/26 mali yılında, l 913 düzeyine ulaştığı gösteriliyor; buna karşın, Trotski; bu dönemde, yeni yaratılan bürokrasinin konforunun sağlandığını ileri sürebiliyor.

Ancak Thermidor Gericiliği nitelemesinin içerik ve zaman açısından tutarsızlığı bir yana, Trotskiy'in çözümlemesinde, lehine söylenebilecek ve daha sonraki izleyicilerinin ve Sovyetler Birliği'ni, Çin Lideri Mao'nun Sovyetler ile bozuşmasından sonra ve Başkan Mao'nun izinden giderek, "revizyonist" olarak görenlerin göremedikleri önemli noktalar var. Bunlardan birisi, kapitalist restorasyon veya geriye dönüş için mutlaka özel mülkiyete açık sınıf ve tabakaların bulunmasıdır; Trotskiy henüz bunu biliyor. Daha sonraki yıllarda, hem izleyicileri ve hem de revizyonist nitelemeyi benimseyenler, alfabenin bu temelini unuttular; Trotskiy, bu nedenle, NEP politikasında serbest ticaret yaparak zengin olan ve zamanında nepmen denilenlerle kır kesiminde zengin olan ve daha da zenginleşme eğilimi gösteren kulakları ön plana çıkarıyor.

ikinci nokta, Trotskiy'in Stalin yönetimini gericilik ve kapitalizme dönüşün kapısı olarak görmesine ve bürokrasiyi vurgulamasına karşın, bürokrasiden bir sınıf olarak söz etmekten ısrarla kaçınmasıdır. Trotskiy için bürokrasi hâlâ, "hırsızların şeref sözü ile birbirine bağlı", halktan uzak, bir "ayrıcalıklı kast" durumundadır[18]. Bu nokta da, daha sonra Sovyetler Birliği'ni nefret duygularıyla birlikte eleştiren trotskist ve maocu eğilimlerin gözünden kaçıyor.

Trotskiy, muazzam bürokratik bozulmalara karşın, Sovyetler Birliği'nin "sınıf temelinin proleter kaldığına" dikkati çekiyor. Diğer yandan da, artık

ilerici toplumsal kazanımlar makarasının sağılmaya başladığını ileri sürüyor; bu "karşı-devrim" sürecinin de başlaması demektir. Trotskiy'in, böyle bir sürecin başladığından kuşku duymadığı kesindir; buna karşın Rusya Thermidor'unun henüz bir kapitalist yönetim kurmadığını ileri sürüyor.

Neden? Bu, Trotskiy lehine üçüncü nokta ile ilgilidir. Bu soruya cevabını aktarıyorum: "Eğer burjuva düzeninin ıskarta niteliği bütün dünyada kesinlik kazanmamış olsaydı, Rus Thermidor'u, hiç kuşku yok, yeni bir burjuva yönetimi dönemi açardı"[21]. Bu cevap, çok net olmasa bile, Trotskiy burjuva restorasyonu ile uluslararası kapitalizm arasında bir bağ kurduğunu gösteriyor. Rusya Thermidor'unun, dünyada bir sistem olarak kapitalizmin itibarının yittiği bir zamanda gerçekleştiğini düşünüyor; itibarını yitirmiş bir dünya kapitalizmi, Rusya Thermidor'unun misyonunu tamamlamasına ve kapitalizmi yeniden kurmasına katkıda bulunamıyor.

Uluslararası kapitalizmin, daha genel olarak söylenecek olursa, arkada kalan düzenin açık katkısı olmadıkça eski düzenin restorasyonu gerçekleşemiyor. Trotskiy'in gördüğü bu noktayı hem izleyicileri ve hem de Başkan Mao'nun yolundan giderek Sovyet-ler Birliği'ni, 1970 yılı başından itibaren, revizyonist olarak niteleyenler göremediler.

Doğrusu bu noktayı görememek sosyalizmi görememek demektir. Sonunda Sov-yetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün kesinleşmesi, böyle bir durumda, bir görüşü değil görmemeyi anlatıyor. Çünkü böyle bir sonucun, kin duyduğu bir kimsenin veremden öleceğini yirmi ya da ‘kırk yıl söyledikten sonra aynı kimsenin bir komplo sonucu cinayetle ölmesi durumundan bir ayrılığı yoktur; ilkel bir tabanın dışında, bir ikna gücü olacağını sanmıyorum.

Bir nokta var, vurgulanmasının abartma sayılmaması gerekiyor: Sosyalizmi, sadece sosyalistlerin bildiğini düşünmek son derece yanıltıcıdır. Sosyalizme karşı olanlar da neyin sosyalizm ve neyin kapitalizm olduğunu biliyorlar. Garbaçov dönemine ve bunun da 1988 itibariyle açılan pratiğine gelinceye kadar, arkada kalan düzenler, Sovyetler Birliği'ni net biçimde ayrı ve bir başka düzen kabul ettiler. Bu tarihe kadar iki düzenin birbirine karşıtlığı dünya politikasının temel sorunu olarak kaldı. Bu tarihe kadar, dünya

kapitalist sistemi, yeni ortaya çıkan sosyalist .düzeni çözmeyi, temel dış ve iç politika saydı.

Şimdi bu noktaya gelinmiştir; sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde bir arada yaşayıp yaşayamayacağı sorunu, sosyalizmin tasfiyesi ile çözülme noktasına girmiş durumdadır. 1949 yılında, arkada kalan düzenleri, komünizmden korumak ve kurtulmak için kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması, NATO, 1989 yılının sonunda, kendisini, misyonunu yitirmiş, rolünü tamamlamış bir organizma olarak duymaya başladı; 1990 yılının Temmuz

Ayı'nda ise, tam Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Yirmi Sekizinci Kongresi'nin toplandığı sırada Londra'da yaptığı zirve toplantısında, komünizm dışında kendisine yeni misyonlar arama gereğini açıklıkla kabul etti. NATO zirvesi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Garbaçov'u toplantılarına gözlemci olarak katılmaya çağırdı[19]. Komünizmin öldüğünü ilan ettiler.

İki kez ölmek mümkün olmuyor; trotskizm ve revizyonist damgacılar ölümünü çoktan ilan etmişlerdi. Trotskizm, daha eskidir; daha çok iç düzen ve dünya dev-riminden vazgeçme noktaları üzerinde duruyordu. Trotskry, trotskizme yatkın Fred Halliday'ın, enternasyonalizmin en parlak dönemlerinden birisi saydığı, Brejniev dönemini görmedi; mazur karşılanabilir. Ancak revizyonist damgacılar, bu dönemi iki "süper devlet" veya "ne Rusya ne Amerika" basitliği içinde algıladılar. Halbuki bu dönemde iki sistem arasındaki karşıtlık ilk kez Sovyetler Birliği'nin de silahlı müdahalesiyle, bölgesel de olsa, sıcak savaşa dönüşüyordu. Daha da ötesi, arkada kalan düzenin lideri, A.B.D. kuvvet dengesini kaybettiği psikozu içine girdi; ikinci Soğuk Savaş, Brejniev dönemine bir tepkinin ürünüdür.

Garbaçov'un son dönemi, Le Monde Gazetesi'nin Sovyet uzmanı Michel Tatu Garbaçov iktidarını üçe ayırıyor, Brejniev dönemi dış politikasını reddetme ile başlıyor; aslında bütünüyle bu reddin gelişimi olarak ortaya çıkıyor. Birinci dönem, "perest-royka" aşamasıdır; şimdi çok büyük açıklıkla ortaya çıkıyor, eğer Garbaçov kendisini de yanıltmayı amaç edinmediyse, bu dönemde pek çok gözlemciyi ve bu arada beni yanıltmayı başarmıştır. Bu ilk aşamada Garbaçov, sistemdeki yorgunluk ve

paslanmaları giderme misyonuyla çıkmış, bu misyonda kararlı, ancak yapacağı işlerde tereddütlü ve müphem bir lider olarak görünüyor. Bunu izleyen "glasnost" aşaması ise, tüm yayın organlarının yönetimine, sosyalizmden soğumuş bilim adamı ve aydınları getirmenin yanında, Stalin ve Brejniev dönemlerini redde varan ölçüde kötüleme dönemi olarak gelişiyor. "Demokratizatsiya" dönemi, üçüncü aşamadır, içerde Komünist Partisi’nin yönetimden uzaklaştırılması, dayanağı açıklanması gereken, Amerikan usulü parlamenter başkanlık sisteminin kurulması ve dışarda ise Stalin ve özellikle yakın olduğu için

Brejniev döneminin politikalarının, ardarda birer "hata" olduğunun kabul edilmesi zamanı oluyor; Çekoslovakya’ya askeri müdahale ve Afganistan’a silahlı kuvvet gönderme, açık hatalar olarak ilan ediliyor.

Hata kabul süreci, iki düzenin karşıtlığına, birisini ortadan kaldırarak son vermek anlamına geliyor ve arkada kaldın düzen, bunu böyle anlıyor. Bu gerçekten iki süper gücün bir araya gelmesidir; yine de birbirine zıt iki düzenin biraraya gelemeyeceğini kanıtlıyor. Çünkü yeni düzen, Sovyet düzeni, eski düzen, Amerikan düzeninin, yanına gittiği zaman ölüyor; cinsel ilişkiden sonra intihar eden akrep örneği, birleşme ikisinden birisinin ölümünü gerektiriyor.

Burada geriye dönüyorum; bilimsel süreçlerle ve aklın çalışına mekanizmasıyla ilgileniyorum. Revizyonist damgacılar, bu noktayı hiç göremediler ve daha önemlisi hiç sezemediler; heni bir yeni düzenin ortaya çıkışının ve hem de eskiye dönüşün bir enternasyonal ilişkiler ağını içerdiğini anlayamadılar. Eski düzenin kabulünden ayrı bir geriye dönüş düşünmek zordur; imkansız oluyor.

Şu söylenebilir; bir süreç’tir ve revizyonist eğilimleri görmek, sürecin başlangıcını anlamak demek olabilir. Genel bir itiraz olarak geçerli olduğundan kuşku duymuyorum; ancak hem surecinin başlangıcını saptamada başarılı olunabildiğinden ve hem süreç mantığının anlaşıldığından emin değilim. Çünkü "iki süper güç" sözünde açıklığa kavuşan basit akıl, bir süreci değil varsa sürecin başı ile sonunu çakıştırmayı anlatıyor; bir sürecin başıyla sonunu aynı noktaya getirmek, süreci ortadan kaldırmak demektir. Bu ise aklın durmasıdır.

Parmak basmak istediğim nokta şudur: Hem trotskist ve hem de revizyonist damgacı akılla, hem Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu ve hem de çözülüşü süreçlerini anlamayı mümkün göremiyorum. Trotskiy'in açıklamalarından ve Başkan Mao'nun kampanyalarından günlük politik manevralarda ve dünyanın geniş yığınlarını sosyalizm projelerinden uzaklaştırmada, Batı düşüncesi, pek çok yarar sağlamıştır; ancak sosyalizm projelerini, hem trotskist ve hem de revizyonist damgacı eğilimlerden daha iyi anlayabildiklerine inanıyorum.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünü, Stalin'in yönetimi eline almasına veya Hruşov'un damgasını vurduğu Yirminci Kongre'ye bağlayanlar için sorun çoktan çözülmüştür; birisi için Stalin, Hruşov, Brejniev ve Garbaçov dönemleri, diğeri için, Hruşov, Brejniev ve Garbaçov idareleri bir ve aynıdır. Her ikisi için de Brejniev'in Hruşov dönemine getirdiği düzeltmeler ve Hruşov'u düşürmesi veya Garbaçov'un Brejniev döneminden tiksinen; ifadelerle söz etmesi, Brejniev döneminde her alanda Sovyet ve Amerikan dış politikasının karşı karşıya gelmesine karşılık Garbaçov'un her ikisini aynılaştırması, önemsiz ayrıntılar olarak görünüyorlar. Ben ise bu tür bakışları, düşünmeyi durdurmak olarak görüyorum.

Fakat hiçbir düzen düşünmeyi bırakma lüksüne sahip görünmüyor; Batı, şimdilik komünizmin sona erdiğini saptamakla ve nedenini araştırmayı belki de ileri zamanlara bırakmakla birlikte, Garbaçov'un neden başarısız olduğunu, bu noktaya geldiğini, tökezlediğini araştırmak gereğini duyuyor. Bir liderin, eğer Orta Çağ'a ait ya da korku romanlarında sık sık çizildiği türden karşı tarafın adamı değilse, kendi sistemini bu kadar hızlı bir biçimde sonuna götürmesi, mutlaka cevap bulunması gerekli bir sorudur; ilk cevapların derine inmemesine şaşmamak gerekiyor. Bulunan cevaplar, Garbaçov'un temkinli hareket etmemesine dayanıyor; Çin Lideri Deng ile karşılaştırıldığında, Deng'in, Mao ve maoizm konusunda, Garbaçov'un Stalin ve Brejniev'e karşı gösterdiği ihtiyatsızlığı yapmadığı ileri sürülüyor[20]. Marksizm-Leninizm alanında da Çin Lideri'nin ihtiyatı elinden bırakmadığı ve önemli değiştirmelerin kapısını açmakla birlikte, lafola bağlılığı sürdürdüğü kaydediliyor.

Sonuçta Garbaçov'un çapsız bir reformatör olduğu düşüncesi, giderek güç kazanıyor ve çaplı ya da büyük reformatöre örnek olarak Atatürk veriliyor. Garbaçov'un başarısızlığı, Mustafa Kemal Paşa'nın reform yöntemini ön plana çıkarabiliyor; reformları aşamalara ayırdığı ve her aşama için güçlü bir destek koalisyon yaratmayı başardığı düşünülüyor. Çin lideri Deng'in Atatürk'ün üslubunu hazmettiği görüşü de var; Gar-baçov ise destek güçlerini antagonize etmede usta sayılıyor.

Bir açıklamadır; üslup üzerinde yoğunlaşıyor. Buna katılabiliyorum; Garbaçov'un gerçekten çapsız bir lider olduğuna inanıyorum. Üstelik bir adım daha atarak Sovyet sisteminin İkinci Dünya Savaşı'nı ve bu dönemde hem ekonomiyi ve hem de savaş ekonomisini yöneten kuşağın, Malenkov, Beria, Hruşov, Brejniev bunlar arasındadır, arkasından çaplı lider veya yönetici yetiştirebileceğinden de kuşku duyuyorum.

Liderlik, yöneticilik ve bu arada büyük politikacılık, bir birikim ve buna dayalı bir sezgi işidir; en büyük girdisi, karar almak, ve zor karar almak'tır. Karar alamayan veya zor kararlar alamayan da yönetici olabiliyor; ancak bürokrattır. Karar alma ve bilineni az ve iki ihtimaliyata dayalı unsurları yüksek kararları almak bir yönetici için son derece yetiştirici oluyor; kendi sistemini geliştirme ve sınama imkânını buluyor. Kendi sistemini oluşturmada bağlı olduğu ideoloji en büyük dayanak'tır; ideoloji bir bakış olmanın yanında, olayların akışını en kestirmeden ve en basit olarak görebilmeyi sağlıyor. Garbaçov ve kuşağına önemli karar denemeleri düşmüyor; Garbaçov, ciddi bir süreçten geçmeden çok ciddi bir yere gelen ilk Sovyet yöneticisi oluyor. İdeolojiye ise inancını yitirmiş bir formasyonla birinci sekreter koltuğuna oturmuş bulunuyor.

Stalin döneminin Sovyet insanının ve bu arada yöneticisinin üzerindeki en büyük etkinin, kendisini saklama olduğunu düşünüyorum. Bunu Sovyet insanı veya yöneticisinin iki ya da çok dinli hale geldiklerini söyleyerek de ifade edebiliyorum; bunun üzerinde ilerde durma imkânını bulmayı planlıyorum. Cok dinli olmak, inançsızlıkla eş anlama geliyor ve insanı, bir tür inançlar meneceri haline getiriyor; çeşitli inançlardan kesip bükerek bir yeni manzume çıkarıyor.

Hukuk Fakültesi'nde okuyor; Fakülte yıllarından arkadaşı, Çekoslovak Komünist Partisi'nin 1968 yılına kadar yöneticilerinden Jenek Mimar,

"konuştuğu herkesin düşüncesini dinleyen, sadık ve kişisel planda dürüst" bir kişi olarak hatırlıyor[2]^ 1980 yılında Politbüro üyesi olduğu zaman 49 yaşındadır; Moskova'da oturan ve_ kendisinden sonraki en genç Politbüro üyesinden 17 yaş daha küçüktür. Tarım sorunlarıyla ilgili sorumluluk alıyor; burada, tüm sorunlarla ilgili bir program üzerinde çalıştığı anlaşılıyor.

Bu kısa yaşam bilgileri, Garbaçov'un rüştüne Hruşov zamanında erdiğini ve politik kişiliğini ise Brejniev döneminde kazandığını ortaya koyuyor; programını Hruşov'dan ve biçemini Brejniev'den aldığını ileri sürebiliyorum. Daha doğrusu ise şudur: Hruşov'un yarım kalan programını taşıyarak ve Brejniev'in yönetme usulünü geliştirerek Sovyetler Birliği'ni yönetmeyi ve düze çıkartmayı planlıyor.

Daha sonra kanalize ettiği acımasız eleştirilere bakılarak Garbaçov'un Brejniev'e tümüyle uzak olduğu düşünülmemelidir; bir kez Brejniev'in iktidarının doruğunda Politbüro'ya girdi. İkincisi, Brejniev ve ekibinin, sistemi düzeltmek için yeniden planlar yaptıkları bir zamanda yükselmeye ve ön plana çıkmaya başlıyor. Brejniev dönemi, komünizme geçiş vaadinin geri alındığı, olgun veya gelişmiş sosyalizm sözcüklerinin icat edildiği bir dönemdir; sosyalist restorasyonun has dönemidir. Ayrıca Leonid Brejniev, Stalin sonrasında, parti birinci yöneticiliğiyle devlet başkanlığını elinde birleştiren tek insandır; yürütmeyi de kendinde toplama çıkışlarını başarıya ulaştıramıyor. Garbaçov, önce bu ikisini birleştiriyor ve daha sonra Brejniev üslubunu aşarak, yürütmeyi eline almak yerine kendisine tabi bir hale getiriyor.

Brejniev dönemi, Sovyet sistemi içinde, aydın ve öğrenci muhalefetinin genişlediği, samizdat yayınların başladığı, Anglo-Amerikan dünyasında bunlara verilen isimle, dissident hareketinin Washington'dan büyük bir destek görmeye başladığı bir zaman kesitini gösteriyor; Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Sovyet yahudilerine ve dissident Sovyet aydınına destek olmak için "insan hakları" programı ve politikasını geliştiriyor. Garbaçov'un yükseliş yıllarında bu hareketi bildiğini düşünmek gerekiyor; ancak zaman içinde kendi takımını bunlar yerine parti içinde kalarak bir tür sessiz muhalefeti tercih edenlerden kurduğu anlaşılıyor.

Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, Mihail Sergeyeviç Garbaçov'un çapsızlığına, en azından Mustafa Kemal ölçüsünde bir reformatör olmadaki

beceriksizliğine katılmakla birlikte, hem Garbaçov'un yazgısını ve hem de Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünü kişisel faktörlerle açıklama eğiliminde değilim; bunlar var. Şu da söylenebilir; tüketim toplumları yaratıcı olmayan liderleri ve çözülme süreçleri çapsız yöneticileri ön plana çıkarıyor. Eğer Garbaçov bir çözülme sürecinin "kahramanı" ise ayrıca çapsız olmak durumundadır. Çapsızlık, çözülmi: sürecinin türevi oluyor.

Çözülme sürecini çözümleyebilmek için daha tümleyen ve daha derine inebilen senaryolara ihtiyaç var; burada bir deneme yapıyorum. Çalışmanın tümü, bu denemeyi doldurmayı ve geliştirmeyi amaçlıyor. Şimdi, sahneyi hazırladıktan sonra, bu noktaya gelmiş durumdayım; ancak başlangıçta iki düzeltmeye ihtiyaç duyuyorum.

Birincisi, Fransa Devrimi'nde olduğu türden, Ekim Devrimi'nde de bir Thermidor Hareketi ve başlangıcı vardır; bu, Trotskiy’in ileri sürdüğünün tam aksine, Stalin'in yönetiminin başında değil, sonrasında ve Stalin adına yazılan terörü izleyen bir dönemde ortaya çıkıyor. Thermidor, Sovyetler Birliği’nde Hruşov’un yönetimiyle gelmiyor; tam tersine, Hruşov’un liderliğinin kapılarını açıyor. Stalin’in hayatta olduğu bir zamanda gerçekleşiyor ve Stalin çaresiz kalıyor.

Devam etmeden bir hatırlatmanın zamanının geldiğini düşünüyorum; Batı dünyasında da karanlıkların bilinçli bir seçmeli olduğuna inanıyorum. Batı’da Sovyet araştırmalarının bir devletler ve istihbarat politikası haline gelmesine, bunun için çok büyük kaynaklar ayrılmasına, Sovyet araştırmalarında nerede ise araştırma konularının sonuna yaklaşılmasına karşın, 1946-1956 arası dönem, el dokunulmadan bırakılıyor. Bu dönemin ısrarla incelenmesi gerektiğini, her fırsatta tekrarlamaktan kendimi alamıyorum; karanlık sürdürülüyor. Bu çalışmamda, bulabildiğim bazı kaynaklara dayanarak ve daha önemlisi, ters hipotezler geliştirerek, bu karanlığı açma yönünde ilk denemeleri yapıyorum.

Bu dönemde Andrey Aleksandroviç Jdanov’un ölümü veya öldürülmesiyle başlayan, arkasından Jdanov’a bağlı olduğu düşünülen Leningrad örgütünün iki bine yakın önde gelen mensubunun "temizlenmesi" ile devam eden, bir gelişme var. Jdanov, Stalin’in yerine geçecek kimse olarak biliniyor ve Stalin, kızı Svetlena’nın Jdanov’un oğlunu kendisine eş seçmesini isteyecek kadar, Jdanov’u yakın buluyor; son derece sol ve kapitalist dünyaya

kapanmayı savunan politikalar geliştiriyor. Arkasından, "Leningrad Troykası" olarak bilinen, Kuznetsov ve Voznessenskiy ve Kosıgin'den, bunlar Jdanov'un aksine Batılı anlamda reformcudurlar, ilk ikisinin temizlenmesi gerçekleştiriliyor. Daha sonra ise, 1953 yılında, Jdanov'un ortadan kalkmasıyla yaratılan boşlukta, Malenkov'u öne sürmekle birlikte en güçlü hale gelen ve ancak Garbaçov'dan önce tam bir Garbaçov'cu denebilecek olan Lavrenti Pavloviç Beria'nın, belki de yalnız Orta Çağ saraylarında benzeri bulunan bir usulle tasfiyesi yaşanıyor. Eğerbütün buyaşanan-lar, tarihin gecikmiş kaprisleri sayılmayacaksa, bu dönemde çok büyük bir iç çatışmanın, yaşanmış olduğu kesindir.

Sözü edilen dönemi ve içindeki acımasız ve çok kanlı iç çatışmayı yaşanmamış sayarak Sovyet reaksiyonunu ve çözülüş sürecini anlamanın mümkün olacağını düşünemiyorum. Bu, birinci noktadır. Diğeri ise her araştırmacı ya da düşünenin incelediği süreci ciddiye alması gerektiği üzerine oturuyor. Araştırıcı ya incelediği malzemeyi ciddiye almalıdır veya ciddi bir malzemeyi bulup araştırmalıdır; Garbaçov'u, kişisel çap sorununun ötesinde değerlendirmek gerekiyor. Çünkü doğa veya toplum, bağırlarında, çok ciddi süreçler barındırıyorlar; eğer Garbaçov'un bunların birisine ve ağırlık-lısına denk gelen bir yanı olmamış olsaydı, beş yıl kadar uzun bir zamanda, kendisinin de temizlenmesi zorunlu olurdu. Eğer hâlâ ayaktaysa, Sovyet toplumunun derinindeki ağırlıklara ya da çözülmelere cevap veriyor, demektir. Bir senaryo kurmaya veya model oluşturmaya ancak böyle yaklaşılabileceğini düşünüyorum.

Burada bir parantez açmak durumundayım. Bir başka çalışmamda ayrıntıyla geliştirdiğim bir görüş var. Eğer yöneten düşünce bayağılaşmıssa, yönetenlerin ayrı bir ilkeler katalogu oluyor. Örnek olsun, Osmanlı sultanları, en beğendikleri ve yerlerini almasını istedikleri şehzadelerinin, bir gün hamama girdikten sonra soğuk alarak ansızın öldüğünü, sarayın maaşlı tarihçilerine, vakanüvis, yazdırabiliyorlar; ancak yöneten aile, şehzadenin, karşı hizip tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü biliyor. Geniş yığınları, hem şehzadesinin öldürülmesinin üzerine gidemeyen zavallı sultan inancından kurtarmak ve hem de toplumu çatışmasız gösterebilmek için, yanıltmaktan sakınmıyor; ancak, kendisinin ve ailesinin yönetimi sürdürmesi için yanılmamaları gerekiyor. Örnek olsun, Washington, basını, üniversite öğretim üyelerini, Türkiye, İran, Irak'taki Kürt hareketlerini

Sovyetler Birliği’nin tahrik edip hazırladığı konusunda sürekli hazırlıyor ve özendiriyor; fakat kendi yönetici kadroları için hazırladığı belgelerde tam bunun tersini ortaya koyabiliyor. Yöneten düşüncenin temel işlevinin geniş yığınları yanıltmak olduğu bir zamanda, dar yönetici elit, kendisini yanıltmaktan korumaya özen gösteriyor.

Böyle bir anlayışla, Garbaçov ve çekirdek ekibinin, işe başlarken, yönetmek üzere devraldığı yapı’nın bir envanterini çıkardığını düşünmek gerekiyor; Garbaçov ve ekibi, mevcut durumu, bir takım fonksiyonlar biçimiyle ifade etmiş olmalıdırlar. Başka bir deyişle, Garbaçov, bir tür illegal ekibiyle, bu ekibe Novosibirsk Grubu adı verilebilir, devraldığı yapıdaki katılıkları saptayarak işe başlıyor; katılıkları, değiştirilmesi zor iliş-kilerya da fonksiyonlar anlamında kullanıyorum. ' 'İllegal" sözcüğü, varolan parti örgütlenmesi veya bürokrasinin dışında bir gruplaşmayı anlatıyor.

Üç önemli fonksiyon tespitiyle işe başlıyor. Bunlardan birisi şudur: Sistem, kendi gücünü aşan bir alana yayılmıştır. Kuvvetler, merkezden, sürekli destek sağlanabileceğinden çok uzaklara saçılmış durumdadır; bu, hesapsızlıktan olabileceği gibi, hesapların yanlış çıkmasından da doğabilir. Hangi nedenle olursa olsun sistemin kendisini besleyebileceğinden çok daha geniş bir coğrafyaya yayılması sürekli bir yorgunluğun ve gerilemenin nedeni oluyor; birinci fonksiyon böyle görünüyor.

ikincisi, yapılabilecek bir düzenlemenin iki boyutu ile ilgili oluyor; hiçbir düzenleme, tek boyutlu gelişmiyor. Mantık nedenleri veya iç bağlantıları ayrı, Sovyet tarihinde bütün politika değişiklikleri hem iç ve hem de dış ilişkileri aynı zamanda içine alıyor. NEP, Nova Ekonomiçeskaya Politika, yeni ekonomik politika adıyla formüle edilmiş olsa da, iç yapıda olduğu kadar dış politikada çokbüyükyenilikleri ifade ediyor; zamanın en büyük kapitalist ve aynı anlamda emperyalist ülkesi Büyük Britanya, politik anlamı çokyüksekbir ticaret antlaşması ve Afganistan, İran ve Türkiye ile doğrudan siyasal antlaşmalar imzalanıyor. Barış içinde bir arada yaşama politikası ilk kez bu zaman telaffuz ediliyor, "cephe" arayışları ilk kez başlatılıyor, dünya devrimi için kurulan ve gelişmiş kapitalist ülkelerin proletaryasını merkez sayan Komintern büyük birviraj alarak köylülüğü ve Doğu’nun müslüman halklarını merkezine almaya başlıyor. NEP ile Doğu Halkları Kurultayı arasındaki mesafe, aynı anda denebilecek kadar, kısadır.

içerde, geçici olduğu sonradan ortaya çıkan, bir dizi kapitalizme dönüş kararları uygulamaya konuyor; içerde işçi sınıfına dayalı politikadan geri adımlarla dışarda yeni iktidarlar arayışını ikinci plana atma aynı politikanın iki yüzünü meydana getiriyor.

Bunun tersi de doğrudur; 1930 yılına yaklaşılırken Stalin, "sınıfa karşı sınıf' çizgisini hem içerde ve hem dışarda, birlikte, uyguluyor; içerde nepmen'ler ve kulaklar hızla temizlenirken, dışarda ihtilal arayışları ön plana çıkıyor ve en azından sosyal demokrat partilerin burjuva partilerle aynı tarihsel misyonu yüklendikleri resmi politika haline geliyor. Ekim Devrimi hızını bu dönemde alıyor ve bu dönemin sonunda kaybediyor; dış yaklaşımları da buna uyumlu görünüyor.

Hruşov'un programı da, tersinden olmak üzere, aynı çizgiyi temel alıyor; iki Sistemin barış içinde bir arada yaşayabileceğinin resmi doktrin olması ve gelişmiş kapitalist ülkelerde yeni düzenin parlamento yoluyla kurulabileceğinin, teknik deyimi, yeni düzene barışçıl geçişin temel yol haline getirilmesi, içerde merkezi planlamadan ayrı yolların aranması ve daha önemlisi destalinizasyon ile birlikte gidiyor. Hruşov, anılarında da belirtiyor, Beria'yı sistemin günah keçisi yaparak daha önceki dönemin aşırılıklarıyla ilgili hesaplaşmayı tamamlayabileceğini düşünüyor; ancak Stalin'i hedef seçmeye çabuk geliyor. Bunun nedeni açıktır; Stalin, Sovyet tarihinin radikalizmi ile özdeşleşmiştir. Batı açısından, Ekim Devrimi'nin ilkelerinden uzaklaşmak, Stalin'den uzaklaşmayı zorunlu yapıyor; bu anlayış, Hruşov'u çok kısa bir zaman önce ölümünde hıçkıra hıçkı-ra ağladığı Stalini tarihin tanıdığı en acımasız canavarlardan birisi yapmaya götürüyor.

Üçüncü fonksiyon, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin tepkisiyle ilgilidir; Gar-baçov ve çekirdek ekibinin, Hruşov'un yarı yolda kalmasını Komünist Partisi'ne bağladığı kesin görünüyor. Parti, görünürdeki tüm edilgenliğine karşın, üstelik uluslararası arenada Hruşov'un popülaritesinin en yüksek olduğu bir zamanda, Hruşov'u devirmeyi kolaylıkla başarıyor; sistemi canlı tutacağına inandığı bazı değişikliklerden sonra, ülke yönetiminde bir mujik taşkınlığını ilke sayan Hruşov'un liderliğini sona erdiriyor. Hruşov'la birlikte, Sovyet insanının kişisel güvenceler isteğini realize ediyor; ancak bunun arkasından hem ülke tarihi ve hem de yönetimi

açısından bir stabilizasyon dönemini zorunlu görüyor. Bir büyük ülke yönetimine gelebilecek en son köylü Hruşov'un Berlin ve Küba krizlerinde, iyi hesaplamadan büyük adımlar attığı ve bununla ülke güvenliğini tehlikeye soktuğunu düşünüyor; bu düşünce ile birlikte Parti ile Hruşov ekibi arasında bir çekişme başlıyor. Hruşov, ilk başta yapması gerektiğini bu arada yapmaya karar vermiş olmalı; Komünist Partisi'ni hem tarım ve sanayi alanında ikiye bölmeyi ve hem de küçültmeyi deniyor. Düşüşünü hızlandırıyor.

Garbaçov ve arkadaşlarının, yakın Sovyet tarihinden çıkardıkları bu katı ilişkiyi çok ciddiye aldıklarından kuşku duymuyorum. Ayrıca kuşkuya almaları için ayrı bir neden var; Beria'nın başına gelenler Hruşov'un yazgısına göre çokdaha öğreticidir. Be-ria, NKVD, İç İşleri Halk Komiseri olarak, tasfiye ve cezalandırmalardan sorumlu tutuluyor; eninde-sonunda çok zor olmayan ve son derece ilkel bir saray darbesiyle temiz-lenebilen bir kimsenin sorumluluğunun diğerlerinden çok fazla olmasını anlamak çok zordur. Gerçekte Beria, Stalin'in ölümünün hemen arkasından açıklıkla ortaya koyduğu "reform paketi" açısından, Hruşov'dan çok daha fazla, Garbaçovkendisini bilmeden önce, bir Garbaçov'cudur. Daha açık da söylenebilir; Batı sovyetolojisinin ve 1953 yılından itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi yayınlarının, insanlığın gelmiş geçmiş en büyük cellatlarından birisi haline getirdikleri Beria, özellikle dış politikada önerileri açısından, tam bir kapitalist yolcudur. Anlaşılır nedenlerle Amerikan sovyetolo-jisi, Beria'nın Stalin'in son zamanlarından başlamak üzere ve özellikle ölümünden hemen sonra, hızla ve her alanda Amerika ile anlaşmayı savunmasının üstünü örtmeye çalışıyor.

Beria, Stalin ölür ölmez, Stalin'in daçasında toplanarak ülkeyi yönettikleri için kendilerine "sınırlı yönetim" adı verilen ve Malenkov, Beria, Mikoyan, Molotov, Voro-şilov, Kaganoviç ve Hruşov'dan oluşan politbüroyu bir reform paketi ile bombardıman ediyor; hepsinin şaşırdığını tahmin etmek zor görünmüyor. Reform paketini şu başlıklar altında toplamak mümkündür: Birincisi, siyasi tutuklu ve sürgüne gönderilenler için yumuşama ve yeni düzenleme öneriyor. İki: Bağlı cumhuriyetlerde parti birinci sekreterlerinin mutlaka söz konusu ulustan gelmesi ve merkezden gönderilen Rusların parti birinci yöneticisi olmasına son verilmesini istiyor. Yönetimde hızlı bir derusi-fikasyonu kaçınılmaz görüyor; aksi halde

Kafkasya’da ve Baltık bölgesinde halkları birlik içinde tutmanın imkânsızlığına dikkati çekiyor. Üç: Üretimde "B" grubu sektörlere, tüketim malları üretimine, öncelik ve ağırlık verilmesini savunuyor. Dört: Kore’deki savaşın kısa zamanda bitirilmesi ve bu nedenle Kuzey Kore ile Oin Halk Cumhuriyeti’nin ikna edilmesini ileri sürüyor. Beş: Batı Almanya’nın silahlandırılmasını tahrik edecek gelişmelerden çekinilmesi ve bu maksatla Doğu Almanya’dan vazgeçilmesinin düşünülmesini tavsiye ediyor. Altı: Yeni A. B.D. Başkanı Eisenhower’in İkinci Savaş’ta komutan olduğunu, savaşın acılarını bildiğini ve bir daha dünya savaşı istemediğini varsayıyor ve buna inanıyor. Bu nedenle yeni bir dünya savaşının olmayacağı görüşünü Sovyet dış politikasının temeli yapıyor[21]. Garbaçov ve ekibinin bunları bildiğinden ve bunların yazılmamış yöneten ilkeler dosyasında yer aldığından kuşku duymuyorum; ayrıca, Beria, bu önerilerin bir bölümü ülke güvenliğine açık tehdit olduğu ve bunları öneren bir kimsenin mutlaka yabancı istihbarat ile bağı olduğu iddiasıyla da yargılanıyor ve savunmasında bunlara cevaplar yetiştiriyor. Mahkeme tutanaklarında var.

Bu önerilerin parti ve Sovyet politikası olması halinde Beria’nın çok ön plana çıkacağı açık; ancak Beria hep Malenkov’u öne çıkarmaya özen gösteriyor. Malenkov, ayrıca, "tüketicilerin adamı" bir imaja sahip; başbakanlığının ve birinci sekreterliğinin en ateşli savunucusu ve destekleyicisi Beria’dır. önerilerin çoğunu ve özellikle Doğu Almanya’dan vazgeçilmesini ve Kore’de savaşa son verilmesini Malenkov’un desteğiyle geliştirdiğinden de kuşku duyulmaması gerekiyor; Hruşov ise bu zamanda yöneten ekibin sırada en son mensubu durumundadır. Bir rekabet söz konusudur; ancak hem sıra ve hem güçler dengesi, böyle bir rekabetin Hruşov'un kazanmasıyla son bulmasına imkân tanımıyor. Tek İmkân, Devrim’le özdeş tutulan ülkenin, ülkeyle yazgısı birleştirilen Parti’nin, bu önerilerin kabulü halinde büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bırakılacağı düşüncesidir. Bu düşünceyi sınırlı yönetim içinde geçerli kılmak çok zor olmuyor.

Bundan sonrası son derece kısa; bir Politbüro toplantısında Hruşov hücuma geçi-yorve bir anda Malenkov Merkez Komitesi adına işaret verinceyan odada bekleyen generaller Beria’nın ensesine silahlarını dayıyorlar. Beria, bundan sonra bir daha gün yüzünü göremiyor; yaz başıdır ve kış bitmeden kurşuna diziliyor.

Garbaçov'un özellikle perestroyka aşamasında son derece tereddütlü davranması, hem iddialı ve hem de ürkek görünmesi, Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'ın basına sızdırmasına göre, bir askeri darbeden korktuğunu söylemesi hep bu yönetenlere ait yazılmamış yönetim ilkeleri dosyasına uygun düşüyor. Daha sonra hem deneme-yanılma pratiğinin ve hem de mümkündür, aldığı bilgilerin sonucu, daha cüretkâr olmasını biliyor.

Üç yapısal katılık saptanınca bir ara sonuç çıkarmak zor değil; eğer Garbaçov ile On Altıncı Louis paralelliğine sahip çıkmayı sürdürüyorsam, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Garbaçov için, asiller düzeninin Louis'ye yarattığı engelleri tekrarlıyor. Yeni yapı sözcüğünü telaffuz eden bir merkezi lider, bu sözcüğünün içini karanlık bırakmış olsa da, parti düzenini, kendisi için bir tehdit olarak görüyor olmalıdır; başlangıçtaki ürkek tutum, hem yeni yapı'nın ne olduğunu tam bilmemekten ve hem de Hruşov'un ve daha da kötüsü, Beria'nın yazgısını paylaşmaktan çekinmekle açıklanabiliyor.

Buraya kadar güzel; ancak önemli bir misyonla karşı karşıya olduklarını düşünenler, bir de durum saptaması yapıyorlar. Önce dünyayı değerlendiriyorlar; Garbaçov ve ekibinin de bir dünya değerlendirmesi yaptığımı kesin gözüyle bakmak gerekiyor.

Dünyayı nasıl görüyorlar; bu sorunun cevabı sanıldığı kadar karışık görünmüyor. Üstelik görünen dünyanın Garbaçov ve engel saydığı Parti için birbirinden farklı olmadığını söyleyebiliyorum. Her ikisi için, operasyonel dünya üç saptamada toplanıyor.

Bir: Kapitalizm, krizlerle devrilmiyor. Kapitalist sistem, 1960 yıllarının sonlarından itibaren önemli kriz yaşıyor, kapitalist sistem içinde önemli coğrafya kayışları görülüyor, ancak yönetimde bir zayıflama duyulmuyor. İki: Gelişmiş kapitalist ülkelerin komünist partileri etkisizleşme ve sağa kayma süreçlerini birlikte yaşıyorlar. Etkisizleştikçe sağa kayıyorlar ve sağa kaydıkça daha çok etkisizleşiyorlar. Üç: Kurtuluş hareketleri, bağımsızlıktan ve sosyalizmle bir flört döneminden sonra, dış politikada Amerikan yörüngesine giriyorlar ve içerde kapitalizmi güçlendirici kurumları, birbiri ardından, yerleştiriyorlar.

Bu saptamaların açıkça yapılıp yapılmadığını önemli saymıyorum. Ayrıca Sovyet pratiğinde eğer bozgun türünde bir ricat söz konusu değilse, bu tür saptamalar açıkça yapılmıyor; fakat orada duruyorlar. Durdukları sürece etkili olmaktan geri kalmıyorlar.

Ancak bir nokta açıktır; Garbaçov'un politik olarak olgunluğa eriştiği Brejniev dönemi, başta Amerika Birleşik Devletleri, önde gelen gelişmiş ülke ekonomileri için sadece kriz yılları olmuştur. Bugün Sovyet sisteminin çöktüğü ve kapitalist sistemin muzaffer olduğu savları arasında belki de gözlerden kaçıyor; 1970 yılları kapitalizm için karanlık günler olarak gelişiyor. Üstelik bu tartışmasız kabul görüyor; bu yılların Sov-yetler Birliği Başbakanı Tihonov da, Amerika Birleşik Devletleri'nin iki numaralı adamı Kissinger de kapitalizmin bunalımına tanıklık ediyorlar. Tihonov, bu yıllarda, kapitalizmin geleceği olmayan bir sistem olarak göründüğünü, kapitalizm ve naglyadnee proyavleat sebya kak obşastvo bez buduşevo, yazıyor; bu yıllarda kapitalizm hem maddi ve hem de moral ve siyasal kayıplara uğruyor" Kissenger de, bu yıllarda yaşadıkları pek çok kriz sonucunda, binlerce mil uzaktaki çalkantıların, "Amerikalıların yaşamını tehdit ettiğini veya refahını tehlikeye attığını öğrendik" diyor[24]^ Sadece 1970 yıllarının başındaki petrol ambargosu nedeniyle, yarım milyon insanın işsiz kaldığını, hem Amerika'da ve hem de dünyanın diğer yerlerinde ciddi bir resesyonun başladığını kaydediyor. 1970 yıllarının sonlarına doğru, Amerikan ekonomisi içine girdiği ekonomik durgunluk ve yüksek fiyat artışlarından kurtulamıyor.

Burada önemli iki nokta var; bunlardan birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin içine girdiği krizin nedeni petrol ambargosu değildir ve bundan çok daha öncesine gidiyor. Daha öncesine gidenin sadece Amerikan ekonomisinin krizi olduğu düşünülmemelidir; hemen hemen gelişmiş kapitalist ekonomilerinin tümünde, en azından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmayacağı düşünülen çifte göstergeli bir bunalımla karşılaşılıyor. Kapitalist dünyanın Bretton Woods sistemiyle ve Keynesian politikalar yardımıyla işsizlik ile yüksek fiyat artışlarının bir arada yaşamayacağına inanıldığı bir zamanda, hem durgunluk ve hem de enflasyon, hem kapitalist dünyanın genel tablosu haline geliyor ve hem de oranlar, o zamana kadar yaşanan düzeyleri çok aşıyor. Batı ekonomileri ve ekonomistleri bu gelişmeler karşısında son derece çaresizdir; karşılaştıkları krize, durgunluk,

stagnation ve enflasyon, inflation, sözcüklerinden parçalar alarak stagflation sözcüğünü yaratarak cevap arayabiliyorlar. Reel bir soruna bir yeni sözcükle cevap aramayı denemek bir çaresizliktir; sonunda, Amerikan dolarına dayalı dünya ekonomik sistemi, bütün kurallarıyla birlikte, yıkılıyor.

Büyük ekonomik bunalımı hatırlatan ölçüde işsizlik, yüksek fiyat artışları, Japonya ve Batı Almanya'nın Amerikan ekonomik gücünü daraltması, önemli siyasal ahlaki ve rejim krizlerini beraberinde getiriyor. Amerikan yurttaşı kendisine güvenini yitiriyor; 1979 yılında, Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin işgal edilmesi ve Amerikan yönetiminin bunun karşısında çaresizliği ve Başkan Carter'in dua etmekten başka bir yol bulamaması, Amerikan toplumundaki çöküntüyü, hem topluyor ve hem de sembolize ediyor.

Buraya kadar güzel; ancak bütün bu bunalımların arkasından Kissinger'in, dünyanın, Amerika'nın, Vietnam ve Watergate krizlerinin yarattığı can çekişme halinden sıçramayla çıkışına hayranlık duyduğunu da yazıyor. Belki abartıyor; fakat bu büyük ekonomik bunalım, devrime hareketliliklere yol açmamak bir yana, solun yeni mevziler kazanmasına bile neden olmuyor.

Amerika bir büyük ekonomik bunalım, bunun yarattığı ahlaki ve siyasal sorunları, bütün derinliğiyle yaşıyor; solun hiçbir çıkışı yaşanmadan Carter'in arkasından tarihinin en sağ yönetimlerinden birisine kayıyor. Bunu, Garbaçov ve ekibinin saptamamış olmasını düşünmek zordur; daha sonra, glasnost döneminde, başta İdeolojiyle görevli politbüro üyesi Vadim Medvedev olmak üzere pek çok glasnost yazarının kapitalizmin ve tekel düzeninin sağlamlığına ve kalıcılığına övgüler düzmesi böyle bir saptamanın sonucu olmalıdır[22]. Garbaçov'un yeni siyasal düşünmesinin temelinde kapitalizme teslimiyet ve övgü yatıyor.

Bu işin bir yanıdır; ikinci yanı, gelişmiş kapitalist ülkelerin komünist partilerini ilgilendiriyor. Bunun için ise bir tez yazmak zorunludur; son zamanlarda Sovyet politikalarına daha yakından bakışımın bir ürünü oluyor. Şöyledir: Sovyetler Birliği Komünist Partisi, sanıldığının veya sunulduğunun aksine, gelişmiş kapitalist ülke partilerinin son derece etkisi altında kalıyor. Şöyle de söylenebilir; dünya komünist hareketinde pek çok

yenilik Moskova’da biçimlendikten sonra yayılıyor olmakla birlikte, önce Batı Avrupa’nın iki komünist partisinden çıkıyor. Bunlar Fransa ve İtalya Komünist Partileri’dir; bu iki parti, İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ni önemli ölçüde etkiliyorlar.

İkinci Savaş’tan hemen önce "Halk Cephesi" çizgisini bir Komintern politikası haline getirmede Fransız Komünist Partisi’nin çok ayrı bir yeri var; merkezde Dimitrov ite birlikte Fransa KP lideri Thorez’in Komintern’i bir fait de accompli ile karşı karşıya bıraktığı pekâlâ söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı sonunda sosyalizme barışçıl geçiş bir Sovyet resmiyeti haline gelince, Fransa Komünist Partisi, bunu daha önce kendisinin ileri sürdüğünü, bir merkez komitesi kararına bağlıyor; pek haksız oldukları görüşünde değilim.

İkinci Savaş’tan sonra ve temel sorunlarla ilgili olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin hem Batı Avrupa komünist partilerine ve hem de Doğu Avrupa rejimlerine karşı bir yaklaşımından söz etmek mümkün görünüyor; ister Sovyet inisiyatifi ile olsun ve isterse ilk tepki olarak Sovyet rahatsızlığını çeksin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, özellikle Fransa ve İtalyan Komünist Partileri’nin yeni politika arayışlarını ve Macaristan ile Polonya’daki "reform" denemelerini birer laboratuar çalışmaları olarak ele alıyor. İlk önce karşı çıkıyor görünse de, yeni politika arayışları ile reform paketlerini, riskini başkalarının taşıdığı kendi denemeleri olarak değerlendiriyor; özellikle reformlar konusunda Sovyetler Birliği’nin vardığı nokta böyle bir sonuca ulaşmak için güçlü bir dayanak oluyor.

Yeni politika arayışları için ise çok daha güçlü dayanaklar var; Mihail Garbaçovve ekibi, politika arenasında ortaya attıkları pakete "yeni politik düşünce" adını veriyorlar. İtalyan Komünist Partisi’nin şimdiki yöneticilerinden Antonio Rubbi ise bunun patentinin kendilerinde olduğunu ve çok daha önceden "yeni enternasyonalizm" olarak ortaya konduğunu belirtiyor. Gerçi "yeni enternasyonalizm" kavramını bulmuş olan Rub-bi, kendisiyle yapılan ve "mutlu sonla biten bir drama" türünden hiç de mütevazi olmayan bir başlıkla verilen söyleşide, Garbaçov’un büyük bir enerjiyle geliştirdiği "yeni siyasal düşünce" mantığının yeni enternasyonalizm kavramından daha geniş olduğunu söyleyerek oldukça mütevazi davranıyor. Bunun yeni düşünce’nin içine kolaylıkla

girebileceğini ekleyerek, komünist partilerde, merkezden çıkmayan ve önce çatık kaşla karşılanan ve sonra kabul gören düşüncelerin kabulü töreninde kullanılan ifadeleri hatırlatıyor.

Fakat Rubbi'nin ve İtalyan Komünist Partisi'nin 1960 yıllarından beri sürdürdüğü politika arayışları ve bunların ara duraklarıyla Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin vardığı aşama arasında bir fark görünmüyor; yalnızca zaman farkı var. Rubbi, hareket zamanını ve dayanağını şöyle açıklıyor: "1960 yıllarının sonlarına doğru Komünist Partiler'in davranışlarını belirleyen bazı formül ve ilkelerin, dünyanın her yerinde, eski etkinliklerini yitirdiklerini artan ölçüde hissetmeye başladık'^, Mevcut durumdan rahatsızlık duymaya başlıyorlar ve bunların başında, sosyalizmin, "acil ve yakın" hedef olarak görülmesi yer alıyor. Kuşkusuz, bu rahatsızlık içinde, İtalyan komünistler "proletaryan enternasyonalizm" kavramının da, komünistleri hiçbir yere götürmeyeceğine inanmaya başlıyorlar ve önceliklerin tümüyle değişmesi gerektiğini düşünüyorlar. Rubbi, 1989 yılından on iki yıl önce yazdığını belirttiği "Yeni Enternasyonalizm" başlıklı incelemesiyle, önceliklerin, barışın korunması; insanlığın varlığını sürdürmesi, gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki açığın kapanması, nüfus patlaması, açlığın yayılması, çevre koruma türünden önemli meselelere kaymasını ve "sosyalizmi yakın hedef almak" politikasından vazgeçilmesini istiyor. Bunlar Avrupa'daki her sosyal demokratın ve her liberal aydının kabul edeceği önceliklerdir; ünlü revizyonist Bernstein'in, bu yüzyılın başında dile getirdiği "benim için hareket önemlidir, sonuç değil" formülüne de çok uyuyor. Bernstein o tarihte sosyalizmi yakın hedef olmaktan çıkarmaya cesaret edemediği için, bunu açıkça dile getirememesi nedeniyle, "benim için sonuç önemli değil" formülüne sığınıyor.

Rubbi'nin yazısını, tekbaşına önemli olduğu için değil, İtalyan Komünist Partisi'nin İkinci Savaş sonrasındaki gelişiminin 1980 yılı sonlarında envanterini yaptığı için aktarıyorum. İtalyan Komünist Partisi'nin tarihi, bir sürekli yumuşama ve sürekli olarak sosyalizmin temel ilkelerinden uzaklaşmadır. Bu yolun önemli kilometre taşları bulunuyor ve bunu da, Rubbi'den özetlemek istiyorum. Rubbi, İtalyan Komünizmi'nin bu envanter noktasında en önemli duraklar olarak, 1920 yılında yapılan Doğu Halkları Kurultayı'nı, 1935 yılında gerçekleştirilen Komintern'in Yedinci Kongresi'ni, ve bunlara ek olarak da Togliatti, Luigi Longo, Berlinguer ve

kendisini, Rubbi'yi sayıyor[23]. Berlinguer'in genel sekreterliği döneminde İtalyan Komünist Partisi, iktidar alındıktan

sonra belirli bir süre için bile proletarya diktatoryasını reddettiğini ve çoğulcu sisteme razı olduğunu açıklıyor.

Bir noktayı tekrarlamak durumundayım; belki de yaratılan dili aşırı ölçüde kalıplaştırmanın da etkisiyle, sosyalistler ya da komünistler sosyalizmi sadece kendilerinin bildiğine inanmaya başlıyorlar. Bir bilim olarak sosyalizmi, yalnızca inanmış sosyalistlerin bilebileceği ve geliştireceğinden kuşku duyulmaz; ancak sınıflı bir toplumda sosyalizmin karşısında olanlar da sosyalist olanla olmayanı birbirinden ayırabiliyorlar. Dolayısıyla Rubbi ve ekibi, ileri sürdükleri öncelikler ve yaptıkları yeni vurgulamalarla ortaya çıkana ne ölçüde sosyalizm veya komünizm adı verirlerse versinler, hem karşısında olanlar ve hem de sosyalist olmayan yığınlar, bu yeni sistemin sosyalist veya komünist olmadığını bilmekte gecikmiyorlar. Bu nedenle komünistlerin sosyalist olmayanı komünist olarak sundukları bir toplumda komünizmin ve sosyalizmin etkinliği hızla azalıyor.

Anlaşılır bir durumdur; İtalyan komünizminin eninde; sonunda ulaştığı ilkeler ve programlar bütününü, bugün "anlaşılan anlamda sosyal demokrasiden ayırmak imkânsızdır[24]. Böyle olunca, Sovyet komünizminin tarihsel sorumluluklarını da yüklenmiş bir Batı Avrupa komünist hareketi yerine bütün bunları reddeden ve ancak bu hareketin son programından farksız görünen akımlarıngücünün "artması kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor.

Bu etkisizleşmeyi en açık ve somut bir biçimde, Fransa'da görmek mümkündür. İtalya ve Fransa komünist hareketi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Batı Avrupa "komünist hareketinde aynı sürecin iki cephesini sergilediler. Aynı süreç olduğu için de ortak yazgıyı yaşadılar; her ikisi de artık Batı Almanya'daki sosyal demokrat veya Bü- ‘ yük Britanya'daki İşçi Partisi'nden temelli hiçbir ayrılığı olmayan, ancak tarihsel nedenlerle sosyalist adına bağlıkalan partileri geliştirdiler veya Fransa'da olduğu gibi yoktan var ettiler.

İtalya, Sovyet marksizmi için, yeni politik kavramlara ilaboratuar işlevi görüyor. Fransa, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, yeni politika

pratiklerini denemesine imkân veriyor. Yetmişli yıllardan başlayan ve 1980 yıllarında sonucu alınan bu pratikle, Sovyetler Birliği'nin benzer ülkelerin çoğuna bir model olarak sunduğu bir politika pratiği ve üstelik İkinci Dünya Savaşı sonlarında bulunan en önemli politika stratejisi tam bir iflasla karşı karşıya geliyor.

İflas eden "cephe" ya da "ortak program" stratejisi'dir; Fransızların bu alanda bir öncelik iddiaları olduğuna daha önce değindiğimi hatırlıyorum. Komintern'in Halk Cephesi stratejisinin her ülkeden daha çok Fransa kaynaklı olduğu görüşü doğrudur; bir yandan yükselen faşizme karşı yalnızlıktan kurtulmayı ve diğer yandan da tek ülkede kurulan sosyalizmi uluslararası planda yalnızlıktan kurtarmayı amaçlıyor. Bu halk cephesi programı, daha çok, komünistlerle sosyalistlerin yakınlaşmasını amaçlı-

yor; 1968 yılında, başta Paris olmak üzere dünya tekeller sisteminin belli başlı merkezi öğrenci başkaldırısı ile sallanınca, o zamanlar son derece parçalı bir halde olan Fransız sosyalistleri, komünistlerle bir beraberliktaktiğine başvuruyorlar ve bunun için bir "ortak program" geliştirmeye başlıyorlar. Fransız Komünist Partisi böyle bir ortaklığa son derece yatkındır; bundan kuşku duyulmayacağını biliyorum.

Komünist olmayan ve dağınık Fransız solu Francois Mitterand'ın liderliğinde Parti Socialiste olarak birleştikten ve Fransa Komünist Partisi ile "Ortak Program" üzerine anlaştıktan sonra gelişmeler iki aşamalıdır; birinci aşamasında, Mitterand'ın cumhurbaşkanlığı ve birkaç komünist parti yöneticisinin bakanlığı gerçekleştiriliyor. Ancak sistem başkan üzerine kuruludur; Mitterand, komünistlerin oyu ile Fransa cumhurbaşkanı oluyor. İzlediği politikayı değerlendiren iki yazar, Mitterand için, "Başkan Reagan'ın en değerli destekçisi olduğunu kanıtladı" diyorlar[26] Reagan, bu dönemde İkinci Soğuk Savaş politikalarını açıyor, geliştiriyor ve uyguluyor. Şaşırtıcı gelmiyor; çünkü Mitterand siyasal formasyonunu Birinci Soğuk Savaş döneminde yapmış bir politikacıdır; kendisinin bir anti-sovyet politikacı olmasının yanında, Parti Socialiste de, 1970 yıllarında Fransa'da anti-Sovyetizmin rönesansında gelişip serpiliyor.

Başlangıçta sosyalistler, Avrupa sosyal demokrasisini hafife alan, kapitalizmle kopmayı açıkça savunan, iyileşmenin kendiliğinden ve insanlığın doğası gereği ortaya çıkacağını ileri süren görüşlerle alay eden

bir dil kullanıyorlar; ancak daha sonra gerçekçi olmaya başlıyorlar. Fakat belki de güç kazanmasına katkıda bulundukları İkinci Soğuk Savaş politikalarının da etkisine kapılarak 1983 yılından itibaren radikal reformizmle bağlarını birdenbire kesiyorlar; bundan sonra "insan yüzlü bir kapitalist"[27]sistemin me-necerliğini üstlenmeye çalışıyorlar ve her türlü sınıf çözümlemesini bırakıyorlar.

İkinci aşamada Sosyalist Parti’nin Fransa Komünist Partisi’nin yükünden kurtulması gerçekleşiyor; Ortak Program ile Mitterand'ı başkan yapan komünistler, Başkan’ı yakalayabilmek ve peşinden ayrılmamak için hızlı bir biçimde sağa kayıyorlar. Sağa kayış, bir yandan iç tartışmaları artırıyor ve diğer yandan kütle içinde etkinliği azaltıyor; artık, bir Komünist Parti yöneticisinin sözleriyle yetenekli hiçbir kimse, parlak hiçbir aydın, Komünist Partisi’nin kapısını çalmaz oluyor.

Daha 1988 seçimleri gelmeden Sosyalist Parti, elli yıldır altında ezildiği Fransa Komünist Partisi’nin baskısından kurtulmuş durumdadır; Fransa Komünist Partisi, baskı sayılabilecek bir güç olmaktan çıkıyor. Önce fiziksel güç kaybı, daha sonra oy kaybına dönüşüyor ve Fransa Komünist Partisi, 1988 yılıve sonrası yapılan seçimlerde, onur kırıcı yenilgileri kabul etmek zorunda kalıyor.

Doğu Avrupa’da komünist rejimlerin yıkılmasından ve Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin çözülüş sürecine girmesinden çok önce Fransa Komünist Partisi Fransa politikasında bir güç ve önem sahibi olmaktan çıkmış bulunuyor. Ortak Program, neresinden bakılırsa bakılsın tam bir iflas’tır; iflasın en çarpıcı örnekleri en çok en olumlu gelişmelerin beklendiği alanlarda görülüyor. Fransa Komünist Partisi’nin hükümette bulunduğu zamanda bile Mitterand yönetimi, doğal gaz dışında hiçbir alanda Sovyet-ler Birliği ile ciddi bir işbirliğine yanaşmıyor. Garbaçov'un Batı'ya açılımlarını, yer yer teslimiyet ölçüsüne varan yaklaşımlarını Büyük Britanya’nın Thatcher'inden sonra en uzun süre ve en büyük bir inatla, kuşkusuz karşılayan Batılı lider oluyor.

Devam ederken önce bir parantez açmak ve daha sonra da bir özet yapmak istiyorum; ihtiyaç var. Parantez bir soruyla başlıyor: Komintern'in İkinci Kongresi sürerken, birdenbire, bir Doğu Halkları Kurultayı toplama kararı ve hiçbir hazırlık yapmadan böyle bir Kurultay toplanması ne anlama

geliyor? Cevabı kolaylaştırmak için, üç bilgi verilebilir; Kızıl Ordu'nun Varşova önünde durdurulması, Çocukluk Hastalığı çalışmasının okunması ve giderek NEP politikasının kararlaştırılmasıyla Doğu Halkları Kurultayı eşzamanlıdır. Bundan sonra her konuşma başlarken ve her konuşma biterken, dünya proletaryası, "yaşasın" nidalarıyla hatırlanıyor, hatırlatılıyor; fakat çözüm başka yerlerde aranmaya ve vurgu başka noktalara konmaya başlıyor.

1960 yılları sonlarından itibaren tekeller düzenindeki ekonomik kriz ve iki büyük komünist partisinin serüveni, özet yapıyorum, toplantı seromonilerini ve SB Komünist Partisi teorik organı Kommunist'in dilini fazla etkilemese bile mutlaka düşünmede iz bırakıyordu bundan kuşku duymuyorum. İzi özetlemeye çalışıyorum; birincisi, tekeller düzeninin bu krizi lokalize etmesi ve rejimin sarsıntıya uğramamasının ürkütücü bulunduğu kesindir. Sovyet dış politikası, Batı'ya yönelik cephesiyle, İki Savaş arasında Almanya'yı Avrupa'nın diğer kesiminden ve İkinci Savaş sonrasında da Avrupa'yı Amerika Birleşik Devletlerinden ayırma üzerine kuruludur; krize karşın, gelişmiş Avrupa ülkelerinin birbiriyle ve Avrupa'nın tümünün A.B.D. ile beraberliğinin güçlendiği bir gerçek olarak ortaya çıkıyor. •

İkincisi, özete devam ediyorum, İtalyan Komünist Partisi'nin oy tabanını, hiçbir komünist partisinin hayal bile edemeyeceği bir düzeye çıkarmasına, proletarya dikta-toryasını reddederek NATO’yu kabul ettiğini ilan etmesine ve İtalyan tutuculuğunun turnusol kağıdı sayılan boşanma hakkı konusunda en tutucu partileri şaşırtan ve geride bırakan bir tutum alarak Katolik Kilisesi'nin buyurduğu türden boşanmaya karşı çıkmasına rağmen, hükümete sokulmuyor; İtalya, her türlü hükümet istikrarsızlığına razı oluyor ve bu en yüksek oy alan Komünist Partisi'ni yönetim dışında tutmaya cesaret edebiliyor. Bu, barışçıl olarak sosyalizme geçiş bir yana, İtalyan komünizmini ya hükümet etmekten ya da sosyalizmden vazgeçmeye doğru götürüyor.

Fransa Komünist Partisi'nin serüveni ise, sadece, İtalyan komünizminin açmazlarını tamamlıyor; hükümete giriyorlar. Kısa bir süre tekeller düzenine insani bir yüz verebilmelerinin dışında bir etkileri olmuyor. Fransa Komünist Partisi'nin ortak programlı hükümet ortaklığı denemesi, devrim kapısını çoktan kapatan Avrupa komünizminin, fiilen, Avrupa haritasından

silinmesi anlamına da geliyor; 1920 yıllarında işçi sınıfı eliyle ve devrimci yollardan sosyalizm hayali zayıflarken 1980 yıllarında bu hayal, denebilecek her türlü yol açısından da gerçekleşemez görünüyor.

Buradan Üçüncü Dünya denilen ülkelerin durumuna geçmek mümkündür; iki çizgi içice gelişiyor. Çizginin birisi, küçük veya çok geri ya da hem küçük hem de çok geri ülkelerde devrimci kalkışmaların ve sosyalist denemelerin yaşanmasıdır. Nicara-gua, Angola, Yemen ve Afganistan, 1970 ve 1980 yıllarında, Amerikan yörüngesinden çıkarak içerde ileriye doğru düzenlemeler yapan ve bunları silahlı müdahale ile gerçekleştiren örnekler oluyorlar. İkinci çizgi ise bunun tersi yönünde gerçekleşiyor; 1950 yıllarının sonu ve 1960 yılları, Afrika ve Asya halklarının kurtuluş savaşları verdikleri yıllardır. Bu dönemdeki gelişme o kadar yaygın ve spektaküler oluyor ki, Sovyet düşüncesi, insanlığın ilerleyişini, kurulu sosyalist rejimler, gelişmiş Batı Avrupa proletaryası ve geri ülkelerin kurtuluş mücadelesinden oluşan bir sacayağına oturtmaya çalışıyorlar. Bununla kalmıyor, teorik düzende, "kapitalist olmayan yol" türünden tanımlanması ve anlatılması kolay görünmeyen keşiflere bile başvuruluyor. Ancak 1970 ve 1980 yıllarına gelindiğinde, bu ilk denemeler tersine dönüyor; bağımsızlığını elde eden bu ülkeler bir süre sosyalizan formüllerle flört ettikten sonra çoğu ani bir şekilde kapitalizme geçiyor ve Washington’un yörüngesine girebilmek için büyük bir istek gösteriyor.

Bin Bella’nın Cezayir'i, Nkrumah'ın Ghana’sı, Nasır'ın Mısır'ı, hatta Sukamo’nun Endonezya'sı bu kategoriye giriyor. Üstelik bu kategoriye girenlerin çoğu da Üçüncü Dünya denilen ülkelerin daha gelişmişleri arasına giriyorlar ve her biri, kendi ölçüsünde, bir birikime sahip görünüyor.

Böyle bir durumun da iki dünyada, söze dökülmese bile, derin etkiler yapacağı açıktır; Batı, son derece rahatlıyor. Rus asıllı Amerikalı iktisatçı Vasili Leontief, Marx'ın, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm olarak çizilen şemasının, bu ülkelerin pratiğine bakıldığında, feodalizm, sosyalizm ve sosyalizmden sonra kapitalizm biçiminde değiştiğini ileri sürerken herhalde büyük keyif alıyordur; üstelik bunları, Sovyet yurttaşlarının da izleyebildikleri World Marxist Review’de dile getiriyor. Etkili Brookings Institution uzmanlarından Profesör J. Hough ise Sovyetler’in, yetmiş milyonluk Meksika’yı Amerika Birleşik Devletleri’ne terkederken, şansını

üç milyonluk Nicaraqua'da denemesindeki tuhaf duruma işaret ediyor. Bu kadarı tek başına pek önemli sayılmayabilir; Profesör Hough, Sovyetlerin, uzun dönemde Meksika'nın Nicaraqua'yi kendi etki alanına çekeceğinden emin olması gerektiğini de yazıyor[28]^ Küçük ve çok geri ülkelerdeki sosyalizm denemeleri, kendi içlerinde bir trajik yazgı saklıyorlar; bunun hem Batı'da ve hem de Sovyetler'de gözlendiğini düşünüyorum.

Şili'de dramatik gelişmelerin üzerinde durmak istemiyorum; seçimle işbaşına gelen Salvador Allende'yi, Allende'nin yaşamı da dahil, kanlı bir biçimde deviren General Pinochet'nin uzun yıllar rahat bir diktatörlük kurabilmesi ve burada, daha sonra Türkiye dahil diğer Amerikan yörüngesindeki ülkelere ihraç edilmek üzere Uluslararası Para Fonu'nun dar gelirlileri ve işçileri ezen ekonomik reçetelerinin uygulanmaya konmasının son derece düşündürücü olduğundan kuşku duymuyorum. Washington, Küba'dan başka bir ayrık otu istemiyor ve bunu, Latin Amerika'nın her yerinde uygulayabiliyor. Hem Şili örneğinde olduğu gibi içerdeki güçler ve hem de Sovyetler Birliği, böyle bir yazgıyı değiştiremiyorlar.

Öyleyse bir özet daha gerekiyor: Kapitalizm büyük bir kriz yaşıyor, fakat, tekel-!er ülkelerinde sol eğilimlerin güçlenmesi olgusu ortaya çıkmıyor. Buna karşın tekeller dünyasında iki önemli örgütlenme olan İtalya ve Fransa Komünist Partileri, ilk önce oy potansiyelini artırıyor ve bunun arkasından, belki de daha da artırabilmek için içine girdikleri kütle dalkavukluğu çizgisinin tekellere teslimiyet anlamına geldiğini anlamamaları nedeniyle, hızlı bir biçimde itibar, güç ve oy kaybetmeye başlıyorlar. Sovyet yöneticileri ve bu arada Sovyet halkı, bu iki partinin, ve bunların desteğiyle çalışabilen sınıtlarüstü "cephe" kuruluşlarının, barış dernekleri, hukukçular örgütleri ve benzerlerinin, emperyalist devletlerin Sovyetler Birliği'ne yönelik saldırılarını göğüslemede önemli bir rolleri olduğuna inandırılmışlardır; bu rolü abartma eğilimi taşıdıklarını sanıyorum. Bu iki partiye, kendi ülkelerinde sosyalizmi kurma misyonlarınınyerineva-rolan sosyalist sisteme hücumları önleme ve bu olmazsa yumuşatma görevleri düşüyor; şimdi bu görev sahipsiz kalıyor. Bunun yerine bir dayanak olabilecek olan Amerika karşıtı Üçüncü Dünya ülkeleri, Nasır sonrası Mısır örneğinde olduğu gibi, Sedat ile birlikte, Sovyetler Birliği'nden çok büyük ölçülere varan ekonomik ve askeri yardım, aldıktan sonra birdenbire saf değiştirebiliyorlar. Bunun izlenen

politikada çok büyük tereddütler yaratacağından kuşku duymamak gerekiyor; gelişmeler bunu gösteriyor.

Bu özetin arkasından iki vurgu gerekiyor. Birincisi, bütün bu gelişmelerin Sovyet halkının dışında gerçekleşmesidir; Sovyet halkının bunu duyması söz konusu değildir. Duymaktan anlaşılması gereken şudur: Gerek kapitalizmin krizinin sağ eğilimlerin güçlenmesiyle sonuçlanması, Avrupa komünist partilerinin itibarsızlaşması ve gerekse Üçüncü Dünya denilen ülkelerde kapitalizmin ve Amerikan yanlısı politikaların güç kazanmasının, Sovyet halkının günlük yaşamına doğrudan bir etkisi olmuyor. Tam tersine bu dönemde, Sovyet halkının günlük yaşamında olumlu yönde ve sıçrayışla ifade edilebilecek sıçramalar kaydediliyor.

Bunun bir sonucu var: Bu gelişmelerden bazı olumsuzluk dersleri çıkartılıyorsa, bu tepededir. Eğer güçler dengesinin kapitalizm yönünde geliştiği değerlendirmesi varsa, bu yöneticiler arasındadır. Bunun dışında, Sovyet entelijansiyası hariç, bu dönemde, güçlerin tekeller lehine geliştiği bir zaman aralığında, Sovyet halkı kendi sistemiyle balayım yaşıyor.

İkinci sonuç, gelişmelerin, Sovyet teorisinde yarattığı bazı depremlerle ilgili oluyor. 1960 yılı sonunda, dünyanın komünist partileri bir araya gelerek, kapitalizmin genel krizinin üçüncü aşamasına girildiğini saptıyorlar; birinci aşamasında Sovyetler Birliği ve ikinci aşamasında Doğu Avrupa'da sosyalist rejimler ortaya çıkıyor. Üçüncü aşamasında ise sömürgelerin kurtuluşunun gerçekleşeceğine inanılıyor. Gerçekten de, bu saptamadan sonra, Berlin Duvarı gerginliği bir yana bırakılacak olursa, Sovyet-Amerikan konfrontasyonları hep, Küba, Vietnam, Orta Doğu ve Afganistan türünden Üçüncü Dünya yörelerinde gerçekleşiyor. Bu dönemde Sovyetler Birliği, Üçüncü Dünya ülkelerindeki kurtuluş hareketleri için teorik çerçeveler de aramak gereğini duyuyor; bunlar sosyalist sayılamayacağı ve kapitalizmi de, en azından sözle reddettikleri için, "ulusal demokrasi" ülkeleri sayılıyorlar. Ekonomik politikada eledikleri yola "kapitalist olmayan kalkınma yolu" adı veriliyor; özetlemeye çalıştığım gelişmeler, bu tür teorik keşifleri büyük ölçüde sarsıyor.

Bütün bu fonksiyon araştırmaları ve durum saptamaları, bir yeni hareket stratejisi oluşturabilmek içindir; sistemi şu veya bu yönde harekete geçirebilmek için kullanılacak motorun kararlaştırılması gerekiyor. Buna

ihtiyaç var; çünkü, Garbaçov ve ekibi, işe Sovyet işçi sınıfının çalışma disiplininin düştüğünü gözleyerek başlıyorlar[25]. Abil Aganbegyan ile Tatyana Zaslavskaya'nın adlarına bağlanan ve Garbaçov ekibi arasında tartışıldıktan sonra Batı'ya sızdırılan[26] "Novosibirsk Memorandum" sistemin temel sorununu, Sovyet işçilerinin çalışına isteğinin zayıflamasında görüyor. Çalışma yerine içki içmek ve bunun sonucu olarak sarhoşluk, pyanstvo, Garbaçov'un ilk vurgulamaları oluyor.

Sovyet düzeninde bir önemli vurgulama, bir politika değişikliği veya bir hızlandırma söz konusu olduğunda kullanılan motor hep marksizm-leninizm'dir; hep marksizm-leninizm'in imkânlarından yararlanarak bir değişiklik ve seferberlik gerçekleştiriliyor. Perestroyka, işin başında, kendisini tümüyle ekonomik kalkınmanın hızlandırılması olarak tanımlıyor; 1985 yılından itibaren en çok tekrarlanan sözlerin Brejniev döneminin durgunluğundan hızlı bir ekonomik kalkınma dönemine geçiş olduğu hep biliniyor.

Çalışma isteğini artırmak, iş disiplinini sağlamakla gelişmenin hızlandırılması özdeş tutulunca, marksizm-Leninizm'i yardıma çağırmak kaçınılmaz oluyor; büyük kütleler, kendi ideolojileri içinde rasyonalize edebildikleri ve uyarıldıkları ölçüde, yeni bir politika değişikliğine gönülleriyle katılabiliyorlar ve gereğini yerine getiriyorlar. Ancak Garbaçov ve ekibi, burada tam bir açmazla karşı karşıya geliyor; çünkü, harekete getiren, seferber eden bir ideoloji olarak marksizm-leninizm, Sovyetler Biriiği'nde ölüdür. Bunu, birkaç yıl sonra, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Planlama Dairesi yöneticisi Francis Fukuyama şöyle dile getiriyor: "Harekete getiren bir ideoloji olarak marksizın-leninizm, Polonya'da olduğu gibi ölmüştür. Bu ideolojinin bayrağı altında yığınları daha sıkı çalıştırmak mümkün değildir ve taraftarları kendilerine güvenlerini yitirmişlerdir"[29]. Fukuyama bu saptamayı çok sonraları yapıyor; ancak, bunun daha önceki yıllar içinde geçerli olduğundan kuşku duymuyorum. Ayrıca Garbaçov ekibinin bir bölümünün isteğinin de bu yönde olduğunu düşünüyorum. Bu ekibin bir bölümü için sorun yalnızca marksizm-leninizm etkisini yitirdiğini saptamak değil, aynı zamanda yitirmesini de istemektir; çünkü, Garbaçov politikalarının temel çizgisi marksizm-leninizmin güçlendirilmesi veya rönesansı yönünde gelişmiyor. Tersine, Garbaçov'un

kendisi de dahil tüm sistem, zaman içinde, başlangıç noktalarındaki marksist-leninist konumlarından süratle uzaklaşıyorlar.

Sovyetler Birliği’nde marksizm-leninizmin harekete getiren bir ideoloji olarak ölümü üzerinde fazla durmak istemiyorum. Ancak şu kadarını belirtmekle yetinebilirim, Garbaçov’un kendisinin ortaya attığı bütün söz ve sloganlar ithal malıdır. "Zas-toy", durgunluk, Brejniev dönemini anlatmak için kullanılıyor ve nerede ise dinsel bir tonla sunuluyor; Batı’da ve ekonomide devresel hareketleri incelemede çok kullanılan "stagnation" sözcüğünün Rusça’ya çevirisinden ibaret kalıyor. Yine Garbaçov’un büyük "teorik" ve politik açılımlarından birisi sayılan "Ortak Avrupa Evi" programının çok daha önce bir Çekoslovakya Komünist Partisi yöneticisi tarafından dillendi-rildiği anlaşılıyor.

Garbaçov'un Ortak Avrupa Evi programı hâlâ açılmamış bir kutu görünümündedir; Çekoslovakya Komünist Partisiyöneticisi, 'Bizim ‘Eski Dünya’ ile ilgili ortak sorumluluğumuz, bizim yalnızca sosyalist ülkelerin değil kapitalist ülkeler de dahil diğer Avrupa halklarına yakınlığımızın gerekçesidir" diyor[27]. Bu projede, bir türlü sosyalist yapılamayan Avrupa’da sosyalizmden vazgeçerek mevcut duruma uyum ve mevcut Avrupa ile uzlaşma yollarının arandığı görünüyor. Garbaçov’un çizgisi de bu yönde gelişiyor.

Yine Garbaçov’un büyük keşiflerinden sayılan "interdependence" kavramı da hem uluslararası ilişkilerde ve hem de iktisata çok önceden biliniyor; uluslararası ilişkilerde ilk kez De Gaulle tarafından Fransa ile Kuzey Afrika’nın birbirine bağımlılığını anlatmak için kullanılıyor[28]. Garbaçov, bunu, sosyalist sistem ile kapitalist sistemin birbirine bağımlılığını anlatmak için kullanıyor; rekabet ve sistemlerin zıtlığı, barış içinde bir arada yaşama aşamasından geçtikten sonra, yerini, biribirine bağımlılığa ve yazgıların ortaklığına bırakıyor.

Bunlar sadece üst düzeyde ve günlük politik işlerde formülasyon arandığı zamanda marksizm-leninizm’in bir müracaat ve referans katalogu olmaktan çıkışının göstergeleridir; aslında çok uzun zamandan beri Sovyetler Birliği’nde marksizm-leninizm’in bir pazar ayini haline geldiğinden kuşku duymamak gerekiyor. Bu nedenle ve zaman içinde, bir çözüm aranması

aşamasına gelindiğinde giderek marksizm-leninizm dışında formüllerin peşine takılıyor.

Şöyle bir soru ortaya atılabilir; Garbaçov ve ekibinin, Sovyetler Birliği içinde bir marksizm-leninizm rönesansı gerçekleştirmeleri mümkün müdür? Hiç sanmıyorum; çünkü, marksizm-leninizm, sosyal mücadelede ilerleme ve hücum söz konusu olduğu zaman bir ideoloji işlevini görüyor. Bunun dışında ölüdür; ileriye doğru savrulduğunda kesen ve geriye doğru harekete geçirildiğinde bükülen bir hançere benziyor. Marksizm-leninizm ileriye doğru hareketi ve aynı anlama gelmeküzerehücumu ise, teorik planda kapitalizm ile savaşı anlatıyor. Marksizm-leninizmin rönesansı, demek oluyor, kapitalizm ve daha sonra tekeller düzenine karşı teorik savaşı içeriyor.

Bu ise Garbaçov ve ekibi için kapalı bir yol, daha doğrusu bir çıkmaz, cul de sac'dır. Ekip, çıkışında, kapitalizm ile savaşı değil uzlaşmayı ve tekellerle karşılaşmayı değil anlaşmayı amaç ediniyor; bunun, bundan önceki açıklamalar ve bundan sonraki çözümlemeler ışığında kolaylıkla kabul edileceğini umuyorum.

Fakatburada dabazı ipuçlarını ortaya koymak zor görünmüyor; Mihail Garbaçov'un ilk açıklamalarından birisine ve belki de en önemlisine referans yapabilecek durumdayım. Ekim Devrimi'nin yetmişinci yıl dönümü nedeniyle Genel Sekreter Garbaçov'un Rusya Sosyalist Federasyonu'nda yaptığı konuşma son derece öğreticidir; isteyen bunu büyük ölçüde bir Stalin yanlısı açıklama sayabiliyor. Çünkü, ilerde tekrar değinmeyi planlıyorum. Garbaçov burada, Stalin'in hem Buharin'e ve hem de Trotskiy'e karşı haklı ve doğru başka hiçbir tartışma ve yoruma gerek olmayacak bir açıklıkla dile getiriyor. Burada Mihail Garbaçov, sistemindeki tıkanıklıkları açmak isteyen inançlı bir komünist ve ciddi bir Stalin izleyicisi görünümündedir.

Ancak aynı konuşmanın bir başka yönü var; daha sonraki yıllarda Garbaçov'un konuşma stili üzerinde uzmanlaşan tüm Kremlin uzmanları bir noktada birleşiyorlar. Garbaçov sorularla konuşuyor veya konuşmalarında başkaları tarafından doldurulacak boşluklar bırakıyor; bunlar, glasnosf politikasıyla çeşitli akademik veya teorik kuruluşların, önemli yayın organlarının sorumlu noktalarına getirilmiş ve çoğunluğu sosyalizmden

soğumuş bir ekip tarafından dolduruluyor. Garbaçov'un kendisi, parti içindeki dengelerin git-gel'i içinde, bıraktığı boşluklara yapılan en büyük dolduruşlarla, özdeşleşiyor.

Bu önemli konuşmasında da iki önemli soru soruyor ve bunları aktarmak istiyorum. Birinci sorusu şudur: "İlk soru savaş tehlikesinin başlıca kaynağı olan emperyalizmin doğası ile ilgilidir. Dış faktörlerin sosyal sistemin doğasını değiştirmeyecekleri bilinen bir gerçektir. Fakat dünyanın bugün erişilen aşamasında, karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme düzeyinde, level ofinterdependence and integration, emperyalizmin doğasını etkilemek ve onun en tehlikeli boyutlarını engellemek mümkün müdür?"[30] Hiç kuşkusuz, marksizm-leninizm öğretisine göre emperyalizmin en tehlikeli boyutu mütecaviz olmasıdır. Garbaçov mütecaviz olmayan bir emperyalizm olup olmayacağını araştırıyor.

İkinci soru ise şöyledir: "İkinci soru da birincisiyle bağıntılıdır: Kapitalizm militarizmden kurtulabilir ve ekonomikortamda onsuz iş görebilirve gelişebilir mi?" Agresif olmayan bir emperyalizmi tartışan Komünist Partisi Genel Sekreteri, bununla bağlantılı olarak, militarist olmayan bir kapitalizmin varlığını tartışmaya başlıyor.

Bu iki soruyla ilgili olarak söylenecek olanlar şunlardır: Bu iki soruyu ortaya attıktan sonra ve bunlara, derhal "hayır" cevabını vermemek, marksizm-leninizmde bir sapkınlık sayılmalıdır. Çünkü marksizm-leninizm'in temel ilkelerini ve yapısını bir kenara atmadan bu iki soruyu cevapsız bırakmak mümkün olamıyor[29]. Garbaçov, soruları cevapsız bırakıyor ve sanki bu sorulara olumlu cevap arayanlardan bir hareket oluşturmalarını bekliyor.

Buradan şöyle devam edilebilir; Garbaçov ve ekibi, harekete getiren bir ideoloji olarak, marksizm-leninizm'in ölmesinden rahatlamış olabilirler. Fransız sosyalistlerinin, itibarını yitiren Fransa komünizminin ağırlığından özgürleştiği bir zamanda, Sovyet komünistleri de marksizm-leninizm'in baskısından kurtuluyorlar. Önermelerini daha "özgürce" geliştirebiliyorlar.

Bu gözlem, işin başında, en çok Sovyet entelijansiyası ve Komünist Parti içinde bir grup için geçerli oluyor. Garbaçov ekibini bu gruptan derliyor ve Polonya kökenli İngiliz sovyetolog Theodor Shanin'in pek yerinde bir

biçimde belirttiği gibi Batılı sovyet uzmanlarının çoğu Sovyetler Birliği'nde rejim karşıtlarını sadece dişsident'lerle sınırlı tutmakla pek çok yanılıyorlar. Sosyalizmden önemli ölçüde soğumuş bir grup, muhalif olmanın riskini almadan ve parti içinde kalarak, zamanı kullanarak, belli reform programları hazırlıyor ve etki alanları arıyorlar. İktisat profesörü Abil Aganbeg-yan bunlardan birisidir; Moskova'da önemli işini bırakarak Sibirya'ya gidiyor ve yıllarca Novosibirsk'de bir çekirdek oluşturmaya çalışıyor. Tarım ekonomisi ve sorunlarıyla uğraşırken, Saint-Simon'un tilmizlerinden August Comte'un marksizme bir alternatif olarak geliştirdiği sosyoloji disiplininin faziletlerine kendisini kaptırmış akademisyen Tatyana Zaslavskaya ile buluşuyor. Tarım ekonomisinin sorunlarından düzenin tüm sorunlarına çözümler aradıkları bir sırada ve uzun bir zaman içinde, genç sayılabilecek bir yaşta Politbüro'ya giren ve bir tesadüftür, tarım sorunlarıyla görevlendirilen Miha-il Garbaçov'la tanışmakta gecikmiyorlar. Novosibirsk ekibi, Garbaçov'un ekibi oluyor.

Uzun sürdüğünü söylemek zor; çünkü bu ekip, sosyalizmden soğumuş olmakla birlikte, yine de sosyalist bir düzeni reforme etmeyi ve kurtarmayı amaçlıyorlar. Daha sonra Garbaçov, bu amacı çoktan aşan bir noktaya geliyor; Aganbegyan ve Zaslavskaya'nın bu hıza yetişebildiklerini sanmıyorum. Ancak işin başlarındaki konumlarıyla bana, Fransa Devrimi'nden hemen önceki asillerin halini hatırlatıyorlar; bir bölümü kendi düzeninin eriyen sütunlarını güçlendirmek peşinde koşarken bir bölümü de gerçekten reform kapılarını zorluyorlar.

Seferber eden bir ideoloji olarak marksizm-leninizm'in durduğunu, muhtemelen büyük bir memnuniyetle, saptayan Garbaçov ekibinin yeni bir motor aramasını doğal karşılamak gerekiyor; buldukları eşitsizlik'tir. Eğer marksizm-leninizm'in kıskacından kurtulma gerçekleşmiş ise, sistemi eşitsizlikle harekete geçirmek son derece mantıklı karşılanmamalıdır; mademki Sovyet işçi sınıfında çalışma isteksizliği ve disiplinsizliği gözleniyor, bu, bir yanıyla mevcuttüketim paketi karşısında bir doyumu ve diğer yanıyla da daha fazla çalışmak için maddi özendiricilerden yoksunluğu anlatıyor. Unutmamak gerekiyor; Garbaçov yönetimi eline aldığı zaman Sovyet ekonomisi dünyanın en tuhaf ekonomik sorunlardan birisiyle karşıt karşıyadır. Fert başına ve toplam mevduat, hem ülke açısından ve hem de gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında rekor

düzeyindedir. Sovyet insanı, Brejniev döneminde hem bilinen tüketim araçlarında bir doyuma ulaşıyorve hem de geliri harcayabileceğini çok aştığı için ekonomiyi zorlayan düzeylerde mevduata sahip oluyor.

Tekeller düzeninin yaratabileceği tüketim kalıbının önemli bir bölümüne, McDo-nald sandiviçleri ve sex-shop'lar ile benzerleri hariç olabilir, sahip ve geliri, harcama imkânlarından fazla bir işçi sınıfını daha sıkı çalıştırmanın zorluğunu kabul edebiliyorum. Marksizm-leninizm sınırları içinde bazı çözümler bulunabilir; ancak ulaşılmış olan aşamada bunun da sınırları olduğunu düşünüyorum. Sovyet insanına kapitalizmi aşmada yeni bir coşku vermek, komünist aşamaya ulaşabilmek, son kez bir daha gayrete gelmek ileri sürülebilir; bunlar, Sovyet pratiğinin katalogları arasında yer alıyor. Nitekim Mihail Garbaçov ilk açılımlarında, Stahanov Hareketi'ne övgüler düzüyor" ve İkinci Dünya Savaşı gazilerinin övgülerini değerlendirmeye çalışıyor; ne yazık, bunlar, beni ve benzerlerimi yanıltıcı ve geçici çıkışlarolarak kalıyor.

Ancak hem bolşevik ilkelerin ve hem de Sovyet pratiğinin bir mirası var; urav-nilovka, ücret eşitlemesi, 1931 öncesinde ve Brejniev döneminde Sovyet sisteminin temellerinden sayılıyor. Garbaçov ve ekibi, eşitsizliği bir motor olarak kabul edince uravnilovka ilkesine karşı amansız bir savaş açıyor ve savaşa hırsla katılanlardan İgor Klyamkin'in sözleriyle eşitsizlik, açılmakta olan ruhsal devrim'in en önemli öğelerinden birisini oluşturuyor.

Buraya kadar güzel; fakat bu Sovyet tarihinde, uravnilovka ilkesine karşı açılmış birinci değil ikinci amansız savaştır. Bu savaşta Garbaçov, sadece ve sadece Stalin'i tekrarlıyor; dürüst ve bilgili Sovyet uzmanı Profesör Davies, Sovyet yazınının bu noktanın üstünü örtmesine parmak basıyor ve şaşırtıcı bulduğunu kaydediyor[3]^ Gerçekten de Stalin, 1931 yılında işletme yöneticilerine yaptığı ünlü konuşmasında, uravnilovka'nın bir pöti-burjuva ilkesi olduğunu ve Sovyet ekonomisinin önündeki kuruluşu gerçekleştirebilmesi için eşitsizliğe yönelmesi gerektiğini dile getiriyor.

Sosyalizmin, hem stroyka, kuruluş ve hem de perestroyka, yeniden kuruluş aşamalarında temel ilkesi olarak eşitlik ile boğuşması büyük bir talihsizliktir; ancak urav-nilovka ilkesine Stalin'in ve Garbaçov'un aştığı savaşlar arasında bir önemli ayrılık bulunuyor[30]. Sosyalizmin kuruluş

ilkeleri Marx ve Engels tarafından mümkün olan azlıkta işlenmiştir; en fazla işlendiği çalışma, Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi olmayıp, Engels'in Anti-Dühring çalışmasıdır. Stalin, yeni açılımını savunurken Anti-Dühring'i karşısında buluyor ve uravnilovka ile boğuşmayı Anti-Dühring ile savaşa bağlıyor. Fakat Garbaçov ve ekibi böyle bir ihtiyaçla karşı karşıya gelmediğini düşünüyor[31]; bu da marksizm-leninizm'in itibarını yitirdiğinin bir başka kanıtı oluyor. Garbaçov takımı, eşitsizlik politikasını uygulamaya koyarken marksizm'in bir temel önermesiyle tartışma zahmetine bile katlanmıyor.

Devam ederken hatırlatılması gereken şudur; gelirde eşitsizlik yaşamda eşitsizliğe dönüşmedikçe bir anlam ifade etmiyor. Daha sıkı bir çalışma ve çalışma disiplini için, eğer bankalardaki mevduat artışına yol açacaksa, geliri eşitsizleştirmenin bir işlevi olmayacaktır; mutlaka, tüketim kalıbında da eşitsizlik gerekiyor. İşte bu nedenle Garbaçov takımı, Anti-Dühring'le boğuşmak yerine bazı sorunları biriktirerek ve çözülür olmaktan çıkararak tüketim takımında eşitsizlik politikasını savunmak istiyor. Aganbegyan'ın birikmiş ve ekonomiyi basınç altında tutan mevduatı tasfiye edebilmek için lüks konutlar ve hastanelerde özel odalar üretimini savunması buna tipik örnektir; dar fakat sağlıklı konuta sahip ve parasız tedavi imkânlarında yaşayan Sovyet işçisinin, ancak lüks villalara ve hastanelerde paralı özel bakıma özendirilebilirse, daha fazla, disiplinli ve sıkı çalışmak isteyeceği düşünülüyor.

Bu kadar da değil; yazılı olmayan ve yöneticiler için özel tarih bilgisine göre Lav-renti Beria, Garbaçov'dan önce Garbaçov programını aceleci bir biçimde uygulamak istediği için yaşamını yitiriyor ve Nikita Hruşov da programında yeteri ölçüde radikal temkinli davranıyor ve programını adım adım ve parça parça ortaya koyuyor. Diğer taraftan da Hruşov'dan çok daha fazla toptancı olmak gereğini düşünüyor.

Profesör Aganbegyan'dan, uzun sayılabilecek aktarmalarla bu görüşümü desteklemek gereğini duyuyorum. Aganbegyan, "idari yöntemleri sınırlamak ve ekonomik yönetime imkân açmak girişimleri birisi 1950 ve diğeri 1960 ortalarında olmak üzere geçmişte de iki kez gerçekleştirildi" diyor. Her iki denemede de önemli sonuçlar alındı, ancak bir süre sonra eski yöntemlere dönüldü; bunları da ekliyor. Denemelerden bir sonuç çıkarıyor

ve bunu şöyle dillendiriyor: "Bir defa "biz, geçmişin derslerini öğrenmeye çalıştık. Ekonomik yöntemler, o zamanlar, yalnızca ekonominin belli alanlarında uygulandı ve bütününe tatbik edilmedi. O zaman, yabancı bir ekonomik dokuyu tümleşik bir idari yapıya ekmek çabası vardı. Sonuç kaçınılmazdır; organizme yabancı dokuyu reddediyor ve eski komuta ekonomisine dönülüyor. Bugün böyle bir yanılgıya izin ve-rilmiyor"[3]2. Yanılgının tekrarlanmasını önleyebilmek için Garbaçov ekibi işini daha geniş olarak ele alıyor ve idari yapının da temelli bir biçimde reforma edilmesi kararlaştırılıyor. Aganbegyan, reformun ekonominin her birimini kapsadığını ve yalnızca ekonomiyle sınırlı kalmadığını da söylüyor; "bir bütün olarak ekonomik politikanın yeniden yapılanması ve toplumun bir bütün olarak yeniden kuruluşu" Garbaçov çizgisinin temelini oluşturuyor.

Toptancı olmak yeni reformcuları kaçınılmaz bir biçimde mülkiyet sorununu tartışmaya götürüyor; gelir eşitsizliğini ve bunun ayrılmaz gereği olan tüketim sistemindeki eşitsizliği, bir daha dönüşü olmayan bir karakter haline getirebilmek ancak, mevcut toplumsal mülkiyette delik açmakla mümkün görünüyor. Tartışmalarda önceleri, olumsuz tonuyla, son derece soyut bir planda gelişen mülkiyet sorunu, daha sonra kol-lektif ve özel mülkiyet olarak açıklık kazanıyor. Aganbegyan-Zaslavskaya düosu, Novo-sibirsk Memorandumu'nda bir demokratizatsyia özlemiyle de işletmelerin yönetimini işçi kollektiflerine vermeyi öneriyorlar; bu alanda bir yasa da çıkarılıyor. Ancak bugün ulaşılan aşamada son derece sıkıntı yaratan ve artık önemli ölçüde kullanılan Amerikan manencment danışmanlarının kaldırılmasını istedikleri bu işçi yönetiminin kabulünde, işletme yönetimine işçi çıkarma yetkisinin verilmesi düşüncesi önemli rol oynuyor. Sovyet işçisi hem eşitsizlik politikasına ve hem de kapitalizmin işsizlik yazgısıyla buluşmak demek olan fabrika yönetimine işçi çıkarma hakkının verilmesine şiddetle karşı çıkıyorlar; işçilerin de yönetiminde olduğu işletmelerde işçi çıkarma kararlarını uygulamanın daha az tepkili olacağı düşünülüyor.

Fabrikaların işçi kollektifleriyle yönetilmesinden fabrika mülkiyetini, hisse senetleri biçiminde, işçi kolektiflerine vermek ve bir süre sonra da senetlerin satışını başlatmak arasındaki mesafe sanıldığından daha kısadır; adım adım bu sonuncu noktaya yaklaşılıyor. Bunun dışında "bireysel emek", aynı anlama gelmek üzere kendi hesabına çalışma politikası yaygınlaştırılıyor. Bu, ilk aşamada küçük meta üreticileri kesimini

büyütmek demektir; meta ekonomisi ve meta-para ilişkisi, Sovyet ekonomisinin yöneten ilkesi haline getiriliyor.

Ancak işte tam burada Garbaçovve takımının temel sorunu ve güçlüğü ortaya çıkıyor. Bu güçlük görülmeden aradan beş yıl geçmesine karşın iç ref ormlarda Garbaçov'un ciddi bir adım atamaması ve sonunda, reformlarının gecikmesinden halkı sorumlu tutması anlaşılamaz; çünkü halk ve bunun sayıca da en büyük bölümünü oluşturan Sovyet işçi sınıfı, ücret eşitsizliği politikasına, fabrikalardan işçi çıkarılmasına ve en önemlisi meta-para ilişkisinin, pazar demek oluyor, hakim kılınmasına şiddetle karşı çıkıyor. Sovyet işçi sınıfının da geçmiş pratiklerden dersini aldığı ve pazar ekonomisinin sürekli fiyat artışı, fabrika yönetimine işçi çıkarma yetkisinin verilmesinin işsizlik ve ücret eşitsizliğinin de toplumda yoksulların yaratılması anlamına geldiğini bildiği anlaşılıyor.

1

Hannah Arendt, On Revolution, N.Y., 1965, s. 32.

2

Lenin, Collected Works, vol. 24, s. 61.

3

*Metternich's, Secret Memorandumfor Alexander*l, *Dec, 15,1820.*

John c. Cairns, (ed.) TheNineteıınth Century 1815-1914, N.Y., 1965, s. 40.

4

Tocqueville'in bu kitabını okuyuncaya kadar çeviri yolsuzluklarının sadece bize ve benzeri toplumlara özgü olduğunu düşünüyordum. Nedense bu kitabın hem aslını ve hem de İngilizce çevirisini buldum; İngilizce çevirisi bir yüz karasıdır. Çevirmemişler, uydurmuşlar. Aktarmaları Fransızca aslından yapıyorum.

De Tocqueville, L'.Ancien Regime, Oxford, 1904-1969, s. 13.

Alexis de Tocqueville, The OldRegime and the French Revolution,NY., 1955.

5

De *TocqueviUe; L'Ancien Regime, op. cit, s. 162.*

6

A.F. Kerensky, The Catastrophe, N.Y., *1927, s. 6-7.*

7

Blanquist olmak, revolüsyon sözcükleri kullanıldığında, devrimci duruma ya da toplumun nabzına bakmaksızın, tümüyle politik mücadele ve örgüte güvenerek devrim yapmaya çalışmak anlamına geliyor.

8

Christopher Hill, Reformation to Industrial Revolution, Vol. 2, Pelican, 1969, s. 127.

9

F. *Engels, Anti-Dühring, s. 27.*

10

"Dinsel isyan tarlalarını sürenlere, Almanya'nın artan refahından dahageniş bir pay istemek için etkili bir ideoloji sağladı."

"Hut ve taraftarları Austerlitz'de bir komünist merkez kurdular ve sanki Napolyon'u önceden görmüşler gibi, her türlü askerlik hizmetlerini reddettiler ve savaşı takbih ettiler. Kendilerini tarlaları ve küçük zanaatlarla sınırlayarak, kurdukları komünizmlerini bir asır sürdürdüler."

Will Durant, TheStory of Civilization, Vol. VI, The Reformation,

N.Y., *1957, s. 382 ve 398.*

11

ClaudeMazauric, Babeuf, Paris, 1988, s. 26 *ve 46.*

12

Mommsen, History of Rome, Vol. 3, *s.* 131, *aktaran, Robert A. Katz, The Problemi of Restoration, University ofCalifornia Press,* 1968, *S.* 160.

13

Devrimcilerin hepsinin, ne yazık, bir modelleri var. Jakobenler daha sonraki pek çok devrime ve devrim yazarına modellik yapıyor. Fransız Devrimcileri, genellikle, Roma'yı örnek alıyorlar. Babeuf, Gracchi kardeşlerin adını, Gracchus, kendisine uygun görüyor. Fransız Devrimcilerinin, Roma'yı ve Antiqite'ye örnek almalarında, dine karşı tutumlarının rolü var.

14

C. Hill, Reformation to Industrial Revolution, op. cit., s. 135.

15

tuldukça Jakoben uygulamaları çözümleyebilmeyi mümkün görmüyorum. Jakobenler, başta Robespierre, mülkiyet h^&ının inançlı taraftarları olmalarına karşın sans-culot-te'lar tarafından bu hakka karşı zorlanıyorlar ve karar alma durumunda kalıyorlar. Jakoben iktidarın fiyat narhı koyınası tümüyle sans-culotte baskısının sonucu oluyor.

Robespierre, burjuva politikacılığının delikanlı dönemine denk düşüyor; sofudur ve aynı zamanda entrikada, manevra yeteneğinde ve ikna gücünde rakipsiz olduğu anla-

16

Sovyetler'de Küçük Siyasal Sözlük, kısaca, şu açıklamayı veriyor:

"Thermidor Darbesi, ihtilalin, iniş çizgisinde harekete geçişine işaret ediyor."

Kratkiy Politiçeskiy Slovar, M, 1989, s. 63.

17

Trotskiy'in bu eksikliği görmemesi mümkün değildir; bu nedenle, "Çar döneminin genç devrimcilerinin hepsi hikaye kitaplarındaki kahramanlar değildirler" ifadesiyle bir eksik giderme denemesi yapıyor. Bir bölümü poliste çözülmüşler, daha sonra bunları telafi ediyorlar ve o sırada yönetimde kritik yerlerde bulunuyorlar. Stalin, Çarlık arşivinden bunlarla ilgili bilgileri toplayarak şantaj yapıyor ve bunları kendisine bağlıyor. Trotskiy, terör eksikliğini böyle gideriyor.

L. Trotsky, Stalin, Vol. IJ, *London, 1969, s. 211.*

18

bütün özelliklerini taşıyor."

"Parti sınıfı yaratır ve sonucunda sınıf gelişir ve partiyi temel olarak kullanır."

Milovan Djilıus, The New Class, N.Y., *1957, s. 38-40.*

19

Bu bölüm için hazırladığım ikinci ek, tümüyle Batı basınında, Garbaçov'un inen yıldızı ve Batı'da, komünizmin sonunu ele alış ile ilgilidir. Batı basınının Sovyet uzmanları, önce büyük umut bağladıkları Garbaçov'un hızla prestij kaybedişini ve komünizmi sona erdirişini büyük bir duygusuzluk ve şaşkınlıkla saptıyorlar.

Fakat yaptıkları, şu anda, yıkılışı saptamaktır. Nedenleri üzerinde, Garbaçov'a yükledikleri beceriksizlik dışında, düşünce ileri sürmekten kaçınıyorlar.

İlginçtir; SB Komünist Partisi'nin etkilediği pek çok komünist için Doğu Avrupa hala komünisttir ve Sovyetler Birliği komünizmi geliştirme yönünde ilerliyor. Batı, böyle bakmıyor.

Birinci bölüme birinci ek ise, Fransa Devrimi'nin restorasyonundan sonra, 1848 yılında ve umulmadık bir zamanda başlayan, Kırk Sekiz Fransa Devrimi üzerine gelişiyor. Yine ilginç bulunacağını sanıyorum; asil kökenli Tocqueville, Kırk Sekiz Devrimi'ni tümüyle "sosyalist" olarak niteliyor ve Marx ise, sosyalist rengini oldukça aza indirerek, kaybetmeye mahkûm olduğunu yazıyor. O tarihte sosyalist devrimin koşullarının oluşmadığını ileri sürüyor. Peki 1917 yılında Rusya'da oluşmuş mudur; birinci ek, bu soruyla da ilgileniyor.

20

Kaynaklar ve ifadeler, birinci bölüm için ikinci ekte yer alıyor.

21

Bu ve ilgili sorunlar, bundan sonraki bölümde ete alınıyor. Şimdilik bir tek kaynağa işaret etmekle yetiniyorum.

Anton Kolendic, Les Dernier s Jowrs - De la Mart âiStaîtne d celle de Beria, Fayard, 1982.

22

Bu övgülerin ve teslimiyetçi yazımın açılması, ileri bölümlere kalıyor.

23

Doğu Halkları Kurultayı'nın "teorik" mesajı, işçi sınıfının yanında köylülüğü, geçici bir müttefik değil, sosyalizmi yaşatmak için de gerekli bir güç olarak görmekte yatıyor. Batı proletaryasını, her türlü resmi açıklamada ön plana çıkarmakla birlikte, Doğu Halkları Kurultayı ile köylülüğe, müslüman halklara ve sınıf temeli köreltilmiş kurtuluş hareketlerine yapılan aşırı vurgu, zaman içinde sınıf yaklaşımını köreltmenin başlangıcı sayılıyor.

Sayılan isimler arasında Longo az biliniyor veya bilinmiyor; Rubbi’nin yazdığına göre. de, bu nedenle, hakkı yeniyor. Halbuki Longo, çok önceleri, sosyalizmin sosyalist ülkelerin sınırlarıyla sınırlı olamayacağını, insanın aklında yaşadığını, bu nedenle bir din adamının bile kafasında sosyalizmi yaşatacağını savunmuş bir kimsedir; İtalya’da sosyalizmin sınıfbağlantısını koparmada Longo’nun bir öncülüğü olduğu anlaşılıyor.

24

İşçi hareketinde isimlerin dönemlerle birlikte değişmesi, tartışmayı güçleştiriyor. Fransa ve İtalya’daki sosyalist partileri, sosyal demokrat kabul etmek gerekiyor.

25

Playboy için yazdığım bir incelemede, bunun, Garbaçov’un söylemin tersine çok doğal karşılanması gerektiğini ifade ettim; sosyalizmin amacı, giderek az çalışmaktır.

"Mihail Sergeyeviç Garbaçov'un Sovyet insanını tembellik ve Isarhoşlukla suçladığı zaman, bunların hatırlanması gerekiyor; hatırlandığında ve sosyalist ilkelere bakıldığında Sovyet insanını suçlamak için bir neden kalmıyor. Çünkü sosyalizmin amacı, insanların giderek daha çok çalışması değil, daha az çalışması ve giderek hiç çalışmamasıdır."

Y. *Küçük, Garbaçov’un işi Zor, Playboy, Analık* 1988.

26

"Üst düzey yöneticiler arasında özel olarak tartışılmak üzere hazırlanmış olması gerekiyor, ancak Batı basınına sızdırılıyor. İlk önce Washington Postun Ağustos 3, 1983 tarihli sayısında haber oldu."

J.S. Berliner, Ecoıюmic Mesures and Reforms under Andropov.

P. loseplı (ed.] The Soviet Economy After Brezlınev, Brussels, 1984, s. 67.

Novosibirsk Memorandumu’nda Tatyana Zaslavskaya, mevcut ısistemi, "gelişmiş sosyalizmin ihtiyaçlarına cevap vermeyen" bir işçi tipi, "temel toplumsal işçi türü" yarattığı için sert bir biçimde eleştiriyor. Sovyet sisteminin yarattığı temel işçi tipi, disiplinsizlik, üstünkörü çalışma, tüketim düşkünü bir davranış, toplumsal atalet ve ahlak düşüklüğü ile karakterize ediliyor.

Plıilip Ilansoıı, Brezlınev’s Economic Legacy. Philip]oseph (ed.) Soviet Economy ııfter Brezlınev, Brussels,

1984, s. 46.

27

"Eğer bir kimse bizi Avrupa'yı sevmekle suçlarsa, suçumuzu inkâr etmeyiz."

“Avrupa işlerinde olumlu bir etki sahibi olmak bizim ülkemizin eski bir geleneğidir."

Vasil Blıık, Our Common Europeıın Home, World Marxist Review, August 1987, Sııyı 8, s. 8 ve 7.

28

"Bağımlılık", dependence, olumsuzluk yüklü bir anlama sahip; "iç bağımlılık" veya "karşılıklı bağımlılık" olarak Türkçeleştirdiğim interdependence ise olumluluk taşıyor.

“Bağımlılık" içinde bir isyan hazırlığını saklıyor. “Karşılıklı bağımlılık" bir uyuşma ve uzlaşma kapısını açıyor.

29

Kuşkusuz sosyalist olmayanlar da, neyin sosyalizm olduğunu ve neyin olmadığını biliyorlar; ancak ya bu soruları bir taktik sayıyorlar ve ya da sosyalizm biliminin temel önermelerinden habersizdirler. Çünkü cevapsız bırakılan bu sorulara karşın, Garbaçov'un yönünden emin olamıyorlar.

Benim Garbaçov’u değerlendirmemde bu sorular son derece önemli bir yer tutuyor; bu sorularla birlikte Garbaçov’un sosyalizm çerçevesinde kalmak istediğinden ciddi ölçüde kuşku duymaya başladığımı hatırlıyorum.

Bu soruların bütün gelişmeler içindeki yeriyle ilgili olarak, benim, 1989 başındaki incelemelerimden birisine bakılabilir.

Y. Küçük, Sovyetler’de "Yeni" Ekonomi Politik Çabalan, Toplumsal Kurtuluş, Mart 1989.

30

Stalin'in bu sorununu ve önemli sonuçlarını, okumalarını ve tartışmalarını Profesör Davies'in başında bulunduğu merkezde yaptığım diğer çalışmada işlemeye çalıştım.

Y. Küçük, Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Kuruluşu, İstanbul, 1988, birinci baskı, 1975.

31

Bu söylediklerim Sovyet iktisadının Anti-Dühring’ ten kopmaihtiyacı duymadığı anlamına alınmamalıdır. Anti-Dühring’in yüz onuncu yılı nedeniyle Voprosı Ekonomiki'deyapılan bir yuvarlak masa tartışmasında Anti-Dühring’in artık ıskarta olduğu ilan ediliyor. Bu kruglıy stol’ da Profesör Hudokormov, "Marx ve Engels’in bir çok önermesi bundan yüz ve daha uzun bir zaman önce ortaya atıldı; her güncel olayda onlar mezardan çıkıp görüş bildiremezler" diyor.

K110 Letiyu "Anti-Dyuringa", Voprosı Ekononıiki, 1988, No. 10, s. 83.

Bunu çok açık bir biçimde dile getirmekten çekinmiyor ve durumunu savunmak için yeni örgüt arayışı içine giriyor. Bunlardan birisi Rusya Federasyonu'nda kurulan Rusya İşçi Cephesi'dir; Cephe, açıkça uravnilovka çizgisini savunuyor ve iktisat profesörü Aganbegyan'ın bir türlü çözüm bulamadığı yüksek mevduatlar için, belli bir düzeyi aşan, 15 bin rubleden fazla olan, bütün mevduatların kamulaştırılmasını öneriyor. Aganbegyan'ın kendisi, 1988 yılında Manchester'de verdiği bir konferans'ta halkın fiyat artışlarından korktuğunu, bu nedenle fiyat, reformunun 1990 yılından önce gerçekleştirilemeyeceğini söylüyor[33]. İşçiler meta-para ilişkisinin egemenliğini sürekli fiyat artışı olarak anlıyor; Garbaçov ekibi, bu ilişkiyi engelsiz egemen yapmak için, belki de kırk yıldan beri sabit kalan temel tüketim malları fiyatlarını yükseltmek ve bunlarla ilgili tüm sübvansiyonları kaldırmak için fırsat arıyor.

Karşılıklı denemeler var; Moskova'da bir saat fabrikasında, "reform" ilkeleri hakim kılınıyor; son üç yılda işgücü verimliliğinde yüzde 68 oranında artış sağlanıyor. Yönetim bu artışı tümüyle eski usul disiplinin kurulmuş olmasına bağlıyor. Fabrika'nın müdürü Aleksandr Samsonov, elde edilen sonuçla ilgili olarak, şunları söylüyor: "Bizim insanımız sağlam döviz istiyor ama uluslararası piyasaya girmenin ne demek olduğunu anlamıyor. Bu, bilincimizde tam bir ihtilal yapmak demektir. Temel sorun, kadroları daha sıkı çalış-tırabilmektir"3[4]. Müdür Samsonov bununla yetinmeyerek şu açıklamaları da yapıyor: "Bizim devletimiz hep halkımıza, baktı. Şimdi halkımıza, geleceklerinin kendi sorumlulukları olduğu haber veriliyor. Halk, eğer biz bir Batı şirketi gibi çalışacak olursak işsizlikle karşılaşacaklarını biliyorlar ve bunu istemiyorlar." Son derece açık; Garbaçov ve ekibinin reform paketi ile halkın birikimi ve bekleyişleri tamıtamamına çatışıyor.

İşçiler mevcut sendikal örgütlerin dışına çıkarak yeni kuruluşlar içinde Garba-çov reformlarına kesin tavır alıyorlar. Bu, mevcut sendikaların da Garbaçov ve paketini destekledikleri anlamına gelmiyor; bunlar da karşıtlıklarını dillendirmekten çekinmiyorlar. Sovyet Sendikalar Birliği'nin uluslararası ilişkiler dairesi başkan vekili Yegor Yurgens, Financial Times'in bir muhabirine şunları söylemekten geri kalmıyor: "Pe-restroyka daha sıkı çalışmak da demektir. Fakat diğer yanları bizi tehdit edici görünüyor. Örneğin kâr üzerine vurgu, disipline edilmiş ve tekrara dayanan iş yapmak demek olan Taylorism yönteminin, frensiz ve kontrolsuz olarak yeniden

uygulanması anlamına gelebiliyor'^ Sosyalizmin ilk ülkesinde işçilerin temel bilgileri elde ettikleri ve ezberledikleri anlaşılıyor.

Fakat anlaşılması gereken bir-iki nokta daha var; üzerinde durmak istiyorum. Birincisi, Sovyet işçi sınıfı ve halkı, Mihail Garbaçov’un reform paketine karşıtlığını sosyalizmin yüksek ilkelerine dayandırmamasıdır; artık böylesi bir retorik çok gerilerde kalmışa benziyor. Doğrudan doğruya kendi basit ve günlük çıkarlarına bakıyor ve Sovyet sosyalizminin ve dünya devriminin tehlikeye girmesinden değil kendi ekonomik kazanımlarının risk altına sokulmasından rahatsız oluyor; rahatsızlığını dillendirirken bu çerçevede kalıyor.

İkinci nokta daha önemlidir; Sovyetler Birliği Komünist Partisi, bu kaba sosyalizmin temsilcisi olarak görünüyor. Görüneni bir tezle de yazabiliyorum; Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin çözülmesi, Sovyetler’e yönelik pek çok görüşün de çürümesini realize ediyor. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin kaynağından koptuğu yolundaki tüm görüşler, bu çözülüşün getirdiği net bilgiler ışığında, her türlü inandırıcılıklarını kaybediyorlar. Hem Parti ve hem de "bürokrasi", hem Sovyet iktidarının başında ve hem de çözülme aşamasında işçi sınıfından kopamıyor[1]; bu nedenle de işçi sınıfının yönetimini tehlikeye soktuğu için Garbaçov reform paketine karşı bir tutum alıyor.

Sovyet işçi sınıfı, adını koymuyor, "kapitalist restorasyon" demiyor; ancak reform paketinin, kapitalizmin istenmeyen bütün kurum ve hastalıklarını getireceğine inanıyor. Buna karşı tutum alıyor ve bu tutum, reform önlemlerini geciktirmek, uygulamak ve sabote etmek pratiğini bir uzmanlık haline getiren Komünist Parti imlci.n ve kanalları içinde gerçekleşiyor.

Tek sözcükle ve biçimsel olarak, Fransa Devrimi öncesi senaryo yeniden sahneye konuyor. Orada asiller ve burada Komünist Parti düzeni, merkezi yönetimin derleme bir kadro ile uygulamak istediği reformların karşısına çıkıyor. Fransa’da merkezi otorite Kral Louis, asiller düzeninden gördüğü obstrüksiyon[2] karşısında üçüncü düzeni harekete geçirmeyi planlıyor; üçüncü düzen, yönetimden en uzak olanlardan oluşuyor. Burada Genel Sekreter Garbaçov, büyükçoğunluğu rejim muhaliflerinden oluşan ve yönetimi etkileme imkânlarını yitirmiş ve mevcut rejimle ideolojikve duygusal bağlarını koparmış entelijansiyayı isyana davet ediyor.

Devam ederken bir tez daha yazmak istiyorum: Devrimler, karşı devrimler de devrim mekanizmalarına sahiptirler, az sayıda insanlar tarafından gerçekleştiriliyor. Bu tezin uzantısı da var; zaman, devrimlerin görece olarak, daha az sayılarla gerçekleşmesi

sonucunu doğuruyor. Bu sonuç, karşı devrimler içinde geçerli oluyor.

Şimdi Garbaçov'un isyana çağırdığı güçlerden söz edebilecek aşamaya gelmiş bulunuyorum. Hepsinden değil, en gelişmiş örneğinden söz etmek durumundayım; bu, eğer Andrey Saharov değilse kim olabilir? Saharov'u da yorumlamak yerine, 1968 yılında New York'ta ve _New York Times Gazetesi tarafından yayınlanan kitapçığından, buna manifesto da denebilir, tanıtmakta yarar görüyorum.

Saharov'un sorunu çok basittir; hepsi, kendisine göre, bir büyük sorunda toplanıyor. Aslında basit, fakat Saharov'a göre çokbüyük sorun şudur: Dünya, sosyalist ve kapitalist olmak üzere ikiye bölünmüştür. Saharov, bu bölünmüşlüğü, insanlık için büyük tehlike olarak görüyor ve kendisine Nobel ödülü getiren fizik çalışmalarını bırakarak yaşamını bu bölünmüşlüğü ortadan kaldırmaya adıyor.

İki sistemin birbirine yaklaşmasını istediği kesindir; "ancak böyle bir yakınlaşma yalnızca sosyalist değil, aynı zamanda, halkçı, demokratik bir temel üzerinde olmalıdır ve yayınlar, seçimler ve benzerlerinde ifadesini bulan kamu oyu tarafından denetlen-melidir" diyor. Saharov, iki sistemin yakınlaşmasını, sosyalist sistemin, kendisinin anladığı anlamda Amerikan sistemine yaklaşması olarak görüyor.

Ülkesinde tam bir Amerikanofil olarak tanınıyor. Kendisine yönlendirilen bu tür eleştirilerin etkisi altındadır; bu nedenle, "22 milyon Amerikan zencisinin yoksulluğunun, haklarının verilmemesinin, aşağılanmalarının trajik yanlarını küçümsemek niyetinde değilim" diyerek, nesnel olabileceği izleniminivermeye çalışıyor'6 Bunu söyledikten sonra hemen şunları ekliyor: "Fakat biz, bu sorunun öncelikle bir sınıfsal sorun olmadığını, fakat beyaz işçilerin ırkçılığı ve egoizmine dayanan bir ırk problemi olduğunu ve Birleşik Devletler'deki yönetici grupların bu sorunun çözümüyle ilgilendiklerini açıklıkla anlamalıyız." Böylece Amerikan zenci sorununun

sorumluluğunu işçilerin sırtına yükleyen ve çözümünü Amerikan yöneticilerinin iyiniyetine bırakan dünyanın ilk profesörü sıfatını kazanıyor.

Şunları da yazıyor: "Bana öylegelir ki, biz sosyalistkamptakiler, BirleşikDevletier'deki yönetici grubun ze nci sorununu çözmesine müsaade etmeliyiz ve bu ülkedeki durumu kötüleştirmekten çekinmeliyiz." Sosyalist kamptakilerin, zenci sorununun çözümüne engel olarak gösterilmesinin yanında bir de şu açıklamalarda bulunuyor: "Diğer uçta, sayılarının azlığı nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri'nde milyonerlerin bulunması, ciddi bir ekonomik yük getirmiyor." Fizik Profesörü, dünyanın her yerinde büyük zenginlerin sayılarının az olduğu gerçeğinden habersiz görünüyor; yirmi iki milyon zencinin yoksulluğu karşısında az sayıda milyonere katlanmak zorunlu oluyor. Bütün bunları, Amerika'da bir devrimin gereksizliğini anlatmak için kaydediyor; devrimler, en azından beş yıl kadar, ekonomik gelişmeyi durduruyorlar. Böylece, az sayıda zenginin yarattığı ekonomik yük ile en az beş yıl ekonomik gelişmenin durmasını karşı karşıya getiriyor ve bir kâr-zarar hesabı yapıyor. Profesör Saharov, bir devrimin gerekliliğini kâr-zarar hesabıyla bakan ilk profesör de olabilir ve şu sonuca varıyor: "Bu açıdan bakıldığında, ekonomik gelişmeyi beş yıldan daha fazla bir süre için durdurabilecek olan bir devrim, çalışan haklar açısından, ekonomik olarak avantajlı görünmüyor." Böylece Sovyet Profesörü, Amerika'daki sorunların hem önemsizliğini ve hem de devrimin çare olmadığını kanıtlamış bulunuyor.

Dünyanın bir kez sosyalizm ve kapitalizm olarak ikiye ayrılması bir büyük talihsizlik ve tehlike'dir; fakat bu ayrılığı sürdürmek ise bir cinayet sayılıyor. İnsanlık nükleer tehlike, açlık, "kütle" kültürü, uyuşturucu kullanma türünden büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu bir zamanda dünyayı sosyalizm ve kapitalizm olarak ikiye ayırmak ve bunda ısrar etmek çılgınlık olarak görünüyor ve Saharov, kendi ülkesinde, sayıları azalmakla beraber hâlâ kapitalizme karşı mücadele edenlerin bulunduğunu gördükçe çıldırma noktasına yaklaşıyor. "Bu tehlikeler varken, insanlığın bölünmüşlüğünü artıran her hareket, dünya ideolojilerinin ve uluslarının uyuşmazlığını savunan her görüş, çılgınlıktır ve bir cinayettir"[57]. Andrey Saharov, bunları da ekliyor.

Peki ne olacak; çözüm nerede yatıyor? Sovyetler Birliği'ndeki bu çılgınları terbiye etmek için ne yapmak gerekiyor; Amerikan Sovyet uzmanı Profesör

Hough, Saharov’un önerisini yazıyor. Profesör Hough’un yazdığına göre, Andrey Saharov, "Sovyetler Birliği’ni hedef alan Amerikan roketlerinin sayısının artırılmasını istiyor ve savunuyor"[38]. Andrey Saharov want (let alone advocate) an increase in the number of Ameri-can rockets aimed at the Soviet Union, ve aynı zamanda Sovyetler Birliği’nde muhalefet görevini sürdürüyor.

Hepsi güzel; böylece en gelişmiş tipolojisini çizerek, Garbaçov’un isyana çağırdığı muhalefeti sahneye çıkarmış bulunuyorum. Aslında bu sahneye çıkarma işini de Gar-baçov yapıyor; yaptığını ve anlamını ortaya koyabilmek için "Z" imzalı incelemenin tanıklığına ihtiyaç duyuyorum. "Z" şunları kaydediyor: "Bu değişikliğin işaretini vermek ve entelijansiyaya, korkmadan görüşlerini açıklama güvencesi vermek amacıyla, 1986 yılı Aralık Ayı’nda Gorki’deki Saharov’a, sürgünden dönmesi için bir dramatik telefon daveti yaptı'[09]. Garbaçov aniden ve bir Merkez Komitesi kararı almadan rejimin baş muhaliflerinden Saharov’un sürgününe son veriyor ve Moskova’ya çağırıyor.

Eldeki bilgiler, Garbaçov’un bu ani hareketini, Sovyet Bilimler Akademisi’nin isteğine bağlıyorlar; bunların da Amerikan Bilimler Akademisi’nin baskısı altında harekete geçtikleri ileri sürülüyor. Amerikan Akademisi, Saharov’un sürgününe son verilinceye kadar Sovyet akademisyenlerinin Amerika’ya yapacakları ziyaretlere ambargo koyuyor; Sovyet Bilimler Akademisi bu ambargoya dayanamıyor ve Garbaçov üzerinde baskı yapıyor. Garbaçov’un böyle bir baskıyı beklediği anlaşılıyor; ani ve sembolik bir hareketle, bütün muhalefete büyük bir güvence verilmiş oluyor.

Bu güvencenin bir Amerikan güvencesi olduğunda kuşku yoktur; çünkü, en Ameri-kanofıl muhalifMoskova’ya dönüyor ve muhalefetine daha saygın bir kürsüden devam, ediyor. Fakat bu kadar dadeğil; Amerikan Başkanı Moskova ziyaretini Moskova’da Andrey Saharov ile görüşme koşuluna bağlayınca, Mihail Garbaçov buna da boyun, eğiyor. Reagan’ın Saharov’la, dünyanın heryanına yaygın bir biçimde iletilenbuluşması, muhalefet ile A.B.D. arasındaki bağları daha da güçlendiriyor ve açığa çıkarıyor. Bundan sonra ve 1987 yılından itibaren, Sovyetler Birliği’nde sosyalizmi reforme etme çabaları ve kadroları, en öndeki yerlerini, sosyalizmden ayrılmak

isteyenlere bırakıyor. Bundan sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi, kendi topraklarında, görülmemiş bir hücumun hedefi haline geliyor.

Artık iç savaşın başladığı düşünülebilir; tek otoriteyi kabul etmeyen başka bir düzen ortaya çıkıyor ve varlığını; sürdürüyor. Milliband'ın da kullandığı nitelemeyle, Garbaçov'un "yukarıdan devrimi" yabancı güçlerle de bağını kurmakta gecikmiyor Bu yeni bir aşamadır; insanlar yeni kimlik ve bakışla ortaya çıkıyorlar.

Francis Fukuyama, bu dönemle ilgili olarak, Garbçov'un iktisatçılarının hızla radikalleştiğini ve piyasa mekanizmasını çok daha açıkça savunduklarını yazıyor; içlerinde, adını da veriyor, Milton Friedman'la karşılaştırılmaktan hiç rahatsız olmayanların da çıktığını belirtiyor. Türkiye türünden bir ülkede bile Friedman'a benzetilmenin hemen hemen rahatsız etmeyeceği iktisatçının bulunmadığı hatırlanırsa, ansızın alınan mesafenin büyüklüğü ölçülebilir. Durum değişiyor; Economist Dergisi'nden Give Crook'un saptamalarına göre, Sovyetler Birliği'nde "komünizmin komünistler tarafından açık reddi" dönemi başlıyor. Bu başka bir dönem'dir.

Brejniev Dönemi

Kapitalist toplumda ve tekeller düzeninde büyük dönüşler olmuyor; Sovyet sosyalizminde ise her dönem bir öncekinden keskin virajlarla ayrılıyor. 1921 yılında NEP'e giriş bir keskin dönemeçtir; 1927 yılında çıkış dahakeskinoluyor. Bu dönemeçte, Ekim Devrimi'nin önde gelenlerinden Leon Trotskiy partiden atılıyor ve Trotskiy'i kötüleme, yeni döneminin leit motiflerinden birisi ve belki de birinci haline geliyor.

1956 bir başka viraj olarak ortaya çıkıyor; bu virajın bir özelliği üzerinde durabilirim. 1953 Mart Ayı'nda Stalin'in ölümünden sonra 1953 Haziran Ayı'ndan itibaren başlatılan Beria'yı kötüleme ve geçmiş için günah keçisi yapma yeterli sayılmıyor; Stalin'i karalamak bir büyük politika sayılıyor.

Brejniev döneminde bir kampanya türünden bir Hruşov karalaması yaşanmıyor; ancak Garbaçov dönemi, Stalin ile Brejniev'i karalamadan ileriye gidemeyeceğini anlamakta gecikmiyor. Üzerinde durulması gereken bir eğilim ortaya çıkıyor.

Burada ortaya çıkan bu eğilimin, kapsamlı ve tatminkâr bir çözümlemesini yapabileceğimi sanmıyorum; Neden Sovyet marksizmi, bir önceki dönemi en uç ölçülerde karalamayı,’ sistemin bir motoru haline getiriyor, üzerinde durulması zorunludur. Bu soruya şu cevabı verebilirim; sistemdeki diğer hızlandırıcılar, akseleratörier, yetersiz kaldığı için daha önceki liderlerin Üzerlerinin çizilmesinin toplumu hızlandıracağı düşünülüyor.

Bunun ancak oldukça sınırlı bir cevap olduğu açıktır; sadece diğer sorulara kapı açıyor. Etkisiz kalan diğer akseleratörier nelerdir ve neden yeteri kadar etkili olamıyorlar; bu sorular ortaya çıkıyor. Bunlara cevap aramak yerine, önemli soruların cevapsız kaldığını saptamakla, yetiniyorum.

GARBAÇOV’UN ORTAK AVRUPA EVİ ENAZ BİLGİ

Mihail Sergeyeviç Garbaçov, 1989 yazında Avrupa’ya ziyaretinde, Strasbourg’ta Avrupa Parlamentosu Asemblesi’nde konuştu. Burada "Ortak Avrupa Evi" projesiyle ilgili görüşlerini açıkladı. Garbaçov’un reform paketini açıklaması açısından bazı ipuç^^M içeren bu konuşmayı çözme gereğini duyuyorum[3]. Ortak Avrupa Evi projesinde Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çözülmesi ve Doğu Almanya’nın Batı’ya teslim edilmesi politikaları, ilke olarak ve gizli bir biçimde, yer alıyor.

Her misyon sahibi politikacı türünden Garbaçov da yaşadığı dönemdeki değişiklikleri vurgulayarak söze başlıyor: "Enternasyonal topluluk, tarihteki bir başka zamanda olmayan ölçüde derin değişikliklerle karşı karşıya bulunuyor." Her büyük politika değiştiricisi, işe, yaşadığı zamanın büyük değişiklikler zamanı olduğunu söyleyerek başlıyor; Garbaçov, mevcut uluslararası yapının temellerinin çoğunun yol ayrımına geldiğine inanıyor.

"Soğuk Savaş postülalarının tarihin arşiv bölümüne gönderilmesi zamanı gelmiştir"; bu postülalara göre Avrupa bir "nüfuz bölgelerine ayrılmış bir konfrantasyon arenası", bazılarının "ileri karakolu", askeri rekabetin hedefi, bir savaş alanı olarak kabul ediliyor. Garbaçov, bu kabullere karşı şu görüşü ortaya atıyor: "Bugünün karşılıklı olarak birbirine bağımlı dünyasında bir başka dönemden gelen jeopolitik fikirler, reel politikada, kvantum teorisinde klasik mekaniğin olduğu ölçüde yararsızdır." Bugünden bakıldığında, bu konuşmasıyla, SB Komünist Partisi liderinin Doğu Avrupa’da çok radikal değişikliklere razı olduğu ortaya çıkıyor.

"Avrupa’da enternasyonal düzenin, bütün Avrupa değerlerini öne çıkaracak ve geleneksel güç dengesini çıkar dengesiyle değiştirmeye imkân verecek biçimde bir yeniden kuruluşuna ihtiyaç olduğunu söylemek istiyorum." Gerçekten bir Ortodoks komünistin ağzından çıkmayacak ölçüde sınıfbağlantısından uzak "değer" ve bir devrimcide olmayacak biçimde güç dengesi yerine "çıkar" motifleriyle süslü bir konuşma yapıyor.

"Avrupa barışını kurma çabalarında ‘yabancılar’ yoktur ve olamaz." Herkesin eşit olduğunu anlatmaya çalışıyor. Her ülke, bağlantısızlar, tarafsızlar, Avrupa barışını kurmaya katkıda bulunabilirler; bu bir ortak sorumluluk oluyor.

"‘Avrupa Ortak Evi’ felsefesi, ittifaklar arasında, i^^ar içinde, her nerede olursa olsun. silahlı çatışma, kuvvet kullanma veya başta askeri olmak üzerekuvvet kullanma tehditi ihtimalini ortadan ^^ıyor. Bu felsefe caydırma doktrininin yerini çekinme doktrininin, a doctrine of rest-raint should the place of the doçtrine of deten-ence, alması gerektiği

ni telkin ediyor." Caydırma, genellikle Batı’nın doktrinidir; çekinme veya kendini tutma, açıkça telaffuz edilmemekle btfirlikte, Sovyet pratiğine uyuyor. Garbaçov, öneri vveya telkininin bir söz oyunu olmadığını ve gelişmelerin zoruyla ortaya çıktığını eklemek gereğini de duyu^r.

"Eğer güvenlik ortak Avrupa evinin temeliyse, çok yanlı işbirliği de ağırlık taşıyan yapısıdır."

"Bu açıdan bakıldığında Sovyetler Birliğinin açık ekonomiye geçişi çok temelli bir öneme sahip oluyor. Önem sadece Sovyet için değildir: Bu, Doğu ve Batı ekonomilerinin karşılıklı bağımlılıklarını güçlendirecek ve dolayısyla Avrupa ilişkilerinin tümü üzerinde olumlu etki yapacaktır. Ekonomik açıdan vaadkâr bir tablo çizmeye özen gösteriyor.

Peki hukuk alanında? ”Tüm Avrupa süreci için güvenilir bir hukuk temelinin kurulması gerektiğine ikna olmuş durumdayız. Ortak Avrupa Evi’ni yasaların hüküm sürdüğü bir yer olarak tahayyül ediyoruz ve kendi adımıza, o yönde hareket etmeye başlamış bulunuyoruz.” Avrupalıları her açıdan rahatlatmak istiyor.

"Avrupalılar, gelecek yüzyılın zor görevlerini ancak çabalarını birleştirerek karşılayabilir."

"Biz onların bir tek Avrupa'ya, barışçıl ve demokratik Avrupa'ya, pek çeşitli özelliklerini koruyan, ortak insani değerlere bağlı, dünyanın başka yerlerine yardım elini uzatan müreffeh bir Avrupa'ya ihtiyaçları olduğuna inanıyoruz."

"Sovyet topl^nunu temelli olarak yenileştiren perestroyka" işte böyle bir Avrupa amacını da taşıyor. "Perestroyka bizim ülkemizi değiştiriyor ve yeni sınırlara götürüyor." Garbaçov'un sosyalist bir Avrupa yerine "demokrat" bir Avrupa'nın bir parçası olmak istediği kesinlikle ortaya çıkıyoor.

Her büyük dönüşün bir önceki liderin üzerinin çizilmesiyle bir arada gerçekleşmesinin, görebildiğim, bazı mekanizmaları üzerinde durabilirim; bir kez, kısa dönemde oldukça etkin bir hızlandırıcı işlevi gördüğünden kuşku duymuyorum. Kısa dönemde veya bir dönemde güçlü bir akselaratör olarak çalışıyor; karşılığında ise sistemin gücüne ve tarihine büyük bir güvensizlik getiriyor.

Bu birinci noktadır. İkincisi, kendisinden önceki liderleri karalayan yeni yöneticilerin bu işe, istemeyerek, iradeleri dışında, başladıklarını gösteren net işaretler var. Üstelik işaretler son derece göze batıcıdır; düşünmeye zorluyorlar.

Mihail Garbaçov'un 2 Kasım 1987 tarihinde Rusya Federatif Sovyeti'nde yaptığı konuşmanın başlığı ilginçtin "Ekim'in Yolu, Öncülerin Yolu" anlamına geliyor[4]. Garbaçov, 1987 Sonbaharı'nda Ekim Devriıni'ne ve bunun öncülerine büyük bir bağlılık dile getiriyor. O kadar öyle ki, bu konuşmayı da ele aldığım bir incelememde, 1987 Aralık Ayı'nda, "Garbaçov'un bu konuşmasını Stalin'in ölümünden ve Yirminci Kongre'den sonra yapılmış Stalin'i en çok öven ve savunan konuşma olarak görüyorum" demekten kendimi alamadım[5]. Dememek imkânsız; çünkü Garbaçov, konuşmasına şöyle başlıyor: "Geçmişte yaşanılan kahramanlık ve dram çağdaşlarımızın aklını sarsmaktan geri kalınıyor. Bizim tarihimiz tektir ve geri dönüşü yok. Hangi duyguları tahrik ederse etsin, o, bizim tarihimizdir ve bizim için değerlidir. Şimdi biz, bakışlarımızı, dünyayı sarsan Ekim günlerine çeviriyoruz; onda sağlam ahlaki dayanaklar ve öğretici dersler

bulu-yoruzve bunları alıyoruz. Ve Ekim Devrimi ile gerçekleştirilen sosyalist seçimin doğruluğuna tekrar tekrar inanıyoruz"[41]^ 1987 yılında Ekim Devrimi ile sosyalist seçimin doğruluğuna tekrar tekrar inanan Garbaçov'un 1990 yılı başında bu inancını yitirdiğinden hiç kuşku duymuyorum.

Burası o kadar önemli olmayabilir; bu konuşmasında Garbaçov, Sovyet tarihi ile bir hesaplaşma içindedir ve sonunda hep Stalin'i haklı çıkarıyor. Bir-iki yıl sonrasının Garbaçov'u için şaşırtıcı görülebilir ve bu nedenle bazı aktarmalar yapmak gereğini duyuyorum.

"Kısaca, Yusif Stalin tarafından başı çekilen yönetici çekirdek ideolojik bir mücadele sonucunda leninizıni korudu. Bu çekirdek, sosyalist kuruluşun ilk aşamasında strateji ve taktikleri belirledi; politik çizgi, Parti üyelerinin, emekçi halkın çoğu tarafından onaylandı. Nikolay Buharin, Feliks Dzerjenskiy, Sergey Kirov, Griforiy Orconikid-ze, Jan Rudzutak ve diğerleri trotskizıni ideolojik olarak mağlup etmede rol oynadılar."

"Yirmilerin tam sonuna doğru köylülüğü sosyalist çizgiye sokmak için sert bir mücadele başladı. Bu mücadele özünde, Sovyet toplumunun gelişmesinin yeni aşamasında Yeni Ekonomi Politikası ilkelerinin nasıl uygulanacağı konusunda Politbüro çoğunluğu ile Buharin Grubu arasındaki davranış farkını ortaya koyuyordu."

"Zamanın hem ulusal ve hem de uluslararası somut koşulları, sosyalist kuruluşun hızında önemli bir artış gerektiriyordu. Buharin ve taraftarları, hem hesaplarında ve hem de teorik önermelerinde, 1930 yıllarında sosyalizmin kuruluşunda zaman faktörünün pratik önemini küçümsediler. Her haliyle konumları bir dogmatik düşünüşe ve somut durumun diyalektik olmayan bir değerlendirmesine dayanıyordu. Buharin'in kendisi ve taraftarları hatalarını kısa zamanda kabul ettiler."

"Bu bağlamda Lenin'in, Buharin hakkındaki düşüncelerini hatırlamak yararlıdır. Lenin, şöyle dedi: 'Buharin, yalnızca Parti'nin en değerli ve baştagelen teorisyeni değildir, aynı zamanda ve haklı olarak tüm Parti'nin gözdesidir. Fakat O'nun teorik düşünceleri ancak büyük bir hata payıyla tümüyle marksist sayılabilir; hiçbir zaman anlamadığı için, O'nda hep skolastik bir yan var.' Gerçekler, Lenin'in doğru olduğunu bir kez daha gösterdi."

Kasım 1987 tarihinde ve Ekim Devrimi'nin yetmişinci yıldönümü nedeniyle yapılan toplantıda Genel Sekreter Garbaçov, Stalin'i her cephede ve uzun yıllar Sovyetler Birliği'nde unutulan bir biçimde haklı çıkarıyor ve Buharin'i bir kez daha mahkum ediyor. Güzel; fakat bundan altı ay bile geçmeden Sovyetler Birliği'nde hava tümüyle tersine dönüyor ve bir Buharin rüzgarı estiriyor[6]. 1988 yılı Sovyetler Birliği'nde nerede ise Buharin modasının yaşandığı bir yıl oluyor; Temmuz Ayı'nda merkezkomite-si Buharin'i tekrar parti üyeliğine kabul ediyor ve Eylül Ayı'nda doğumunun yüzüncı yılında Buharin için, Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından büyük bir bilimsel toplantı düzenleniyor[7]. Daha sonra yazılarının yeniden yayınıbaşlıyorve giderekBuharin, Lenin'in önünde değilse bile eşiti bir yere konuyor.

Bu hızlı saf değişikliğinin hafife alınamayacağını düşünüyorum; arkasında ciddi nedenler olmalıdır. Şöyle düşünülebilir; Garbaçov, bu konuşmasını yapmadan önce de çevresinden Buharin yönünde baskı altındadır ve bu baskıları karşılamak için, son bir çıkış olarak, Stalin'in yanına ağırlığını koyuyor. Olabilir; ancak sadece toplumdaki baskının süjesi ile objesini değiştirebiliyor.

Başka bir açıdan da bakılabilir; yıllar önce, henüz Garbaçov'un adı bilinmezken, Ekim Devrimi tarihinden Trotskiy'in adının çıkarılmasının bir zenginlik değil yoksulluk nedeni olduğunu yazdığımı hatırlıyorum. Devrim gerçekleştirildikten ve iç savaş sona erdirildikten sonra önerilerinin ve tutumunun yanlışlığı ileri sürülebilir; yanlışlığını yıllardır savunuyorum. Ancak yine de önemli katkıları tarihteki yerini almalıdır; Sovyetler Birliği'nde, bu kez iç yapıdaki, genel yumuşama içinde Trotskiy adı da serbestçe telaffuz edilebilen isimler arasına girmiş durumdadır. Fakat, Buharin'e benzer bir rol ve onurdan uzak tutuluyor; tam tersine sürekli kötüleniyor.

ÜstelikTrotskiy'i mahkum etme dünya komünist ve işçi partilerinin tek platformu olan World Marxist Review ‘sayfalarına kaydırılıyor; anlamlı buluyorum. Anlamlıdır; çünkü Trotskiy hâlâ, Rusya'da bir devrimin, "Avrupa proletaryası tarafından yapılacak bir devrimin parçası olması halinde zafere ulaşabileceğini'^[2] ileri sürdüğü için eleştiriliyor. Halbuki SBKP, Avrupa'da sosyalizmden ve öncelikle de devrimden çoktan umudunu kesmiş durumdadır; daha da önemlisi, yeni yaklaşımları nedeniyle Avrupa devrimi sözlerinin yeni ittifaklarını sarsacağından kaygılanıyor.

Trotskiy, Stalin’e karşıtlığı nedeniyle de, rehabilite edilmekle birlikte, adı Avrupa devrimiyle özdeş tutulduğu için hâlâ sistemin eleştirilerinin hedefidir. Buharin için ise durum tam tersine görünüyor; Garbaçov reformları, giderek, Sovyet kır ve kentlerinde özel mülkiyeti kaçınılmaz görüyor. Ayrıcsı NEP dönemini, perestroyka’nın başlangıcı sayıyor; NEP, modeldir. Buharin ise işte burada İşe yarıyor ve adı bir modelin sembolü olduğu için son derecede yüksek yerlere çıkarılıyor. Buharin, Sovyet halkı için, Sovyet düzeninde özel mülkiyetten korkulmaması gerektiğini savunan ve NEP’ten çıkılmama-sı için büyük bir mücadele veren bir eski-bolşevik’tir; Sovyet bağlamında özel mülkiyetin sembolü Buharin oluyor.

Ortaya çıkan bu çizgiyi önemli buluyorum ve bu nedenle daha da geliştirmek ihtiyacını duyuyorum. Şu soruyu sormak mümkündür: Ekim Devrimi’nin tüm acı mantığı için Beria bir günah keçisi seçildikten ve sistem böylece işlerliğini sağladıktan sonra, Hruşov, neden Stailin’i karalamak ihtiyacını duydu? Bu soru sorulmalıdır; çünkü, pek çok yanı tarihi çarpıtmak misyonu ile yüklü Hruşov Anıları bile böyle bir sorunun sorulması gerektiğini gösteriyor.

Bir: Devrimin acı ve cilveli mantığı geride kaldıktan sonra bir legalite arayışı normal karşılanmalıdır. Özel cezalandırmaların olmayacağı konusunda halka güvence vermek ve halkı yüreklendirmek için bir günah keçisi bulmak anlaşılır bir ihtiyaç oluyor. Ve öyle görünüyor, Sovyet halkı ve Komünist Partisi böyle bir günah keçisi ile yetiniyor; çünkü, Yirminci Kongre’nin sonu yaklaşıncaya kadar Stalin’i karalama yönünde önemli hiçbir adım görünmüyor. Hruşov’un kendisinin ise sunuş konuşmasında Stalin’den övgüyle bahsettiği de görülüyor.

İki: Hruşov, anılarında ve kampanyayı başlatacak konuşmadan önce, "Kongre’nin havasının iyi gitmesine ve raporunun olumlu kabulüne rağmen tatmin olmamıştım" di-yor4[3]. Hruşov, geçmiş dönemle ilgili olarak Pospelov adında birisinin başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan ve sonunda, yıllardır Batı basınında çıkan iddiaların bir derlemesini geçmeyen bir raporun okunmasını istiyor. Önde gelen parti yöneticilerin hepsi buna karşı çıkıyorlar; bunun Parti’nin ve ülkenin prestijini yerle bir edeceğini ileri sürüyorlar. Okunan raporun eninde-sonunda Batı’ya sızacağını ve komünizm ile

Sovyetler Birliği aleyhinde kullanılacağını söylüyorlar. Anılarında Hruşov bunlara katılmadığını belirtiyor ve Voroşilov'un "kim istiyor bunu bizden? Kim istiyor Kongre'ye bunları anlatmamızı?" diye söylenip durduğunu yazıyor. Hruşov, yine anılarında kaydettiğine göre, "hiç kimse" cevabını veriyor.

Üç: Hruşov da bu raporun gizli kalmasını istiyor ve-Batı'ya sızması halinde çok sakıncalı olacağını düşünüyor. Anılarında bunları yazmasının ötesinde raporu kendisinin okumaması için direndiğini ileri sürüyor ve fakat en sonunda karalamanın kendi üzerine kaldığını anlatıyor.

Sovyet pratiğinde bu tür önemli gelişmeler mutlaka "kardeş" parti yöneticilerine anlatılıyor ve ikna olmaları için çaba sağlanıyor. Hruşov, okunan raporun, "kardeş" parti yöneticileri arasında elden ele dolaşmaması için önlemler aldıklarını ve yine de, ne yazık, Polonya'dan Batı'ya sızdığını yazıyor. Bir de şunu ekliyor: "Belki de Beria'yı suçlamaya devam etmek ve Stalin'in 'Halkın Babası ve Dostu' olduğu inancını yıkmamak daha iyi olurdu. Bugün bile, Yirminci Parti Kongresi'nden bunca yıl sonra hâlâ Beria hikayesine inanan ve Stalin konusundaki gerçekleri kabule yanaşmıyan insanlar vardır"[4]^ Ne yazık, Hruşov'un buradaki ifadelerinin samimiyetine inanmamak durumundayım; geliştirmekte olduğum çözümlemeler çerçevesinde bu raporu, tıpkı daha sonra anılarını ulaştırdığı gibi[8], kendisinin sızdırmış olmasını büyük ihtimal olarak görüyorum.

Çünkü Stalin karalaması ve destalinizasyon, iç tüketim için değil; tümüyle, Batı'ya hitap ediyor. Hruşov da anılarında böyle bir raporun okunmasını hiçbir kimsenin istemediğini kaydetmekten geri kalmıyor; buna karşı ısrar ediyor. Israrı, Yirminci Kongre'de formülasyonlarını bulan yeni politikalar için kaçınılmaz görünüyor; barış içinde bir arada yaşamak ve sosyalizme barışçıl geçiş. Yirminci Kongre'nin dünya komünist hareketi için önerdiği iki büyükyeniliktir Doğru ya da yanlış; Stalin ise bunların tam tersi politikaların sembolü sayılıyor. ikinci Dünya Savaşı'nın ikinci yarısından itibaren Batı'da gelişen Stalin'i "güzelleştirme" kampanyaları, Soğuk Savaş ile birlikte tümüyle tersine çevriliyor. Stalin içerde kulakları imha eden ve dışarda, Doğu Avrupa'yı silah zoruyla komünist yapan kimse olarak tanınıyor ve tanıtılıyor; bu politikadan vazgeçildiğini gösterebilmek için Stalin'i kötülemek ve bunu bir devlet politikası haline getirmek zorunlu oluyor.

Ortaya çıkarmaya çalıştığım bu eğilimi önemli bulduğumu tekrarlıyorum; bu nedenle geliştirmeye devam ediyorum. Bu nedenle yeniden Garbaçov'a dönmek gerekiyor; Garbaçov, bir Brejniev dönemi politikacısıdır. Brejniev’in döneminde Polit-büro üyesi oluyor; biçeminden etkilenmiş olduğunu daha önce kaydetmiş bulunuyorum. Brejniev’in ölümünden dört yıl sonra, sekseninci doğum yıl dönümü nedeniyle Pravda’da çıkan değerlendirme yazısını önemli görüyorum. Zamanında okuduğumda bana yeni bir biçem olarak görünmüştü; yönetiminin sonunda kalkınma hızının düştüğü ve sorunların çıktığı belirtilmekle birlikte oldukça övücü bir dil kullanılıyordu.

Bir paragrafını aktarmak istiyorum: "Sovyet halkı, 23’ncü kongreden başlayarak 26 ncı kongre dahil, bütün bu kongrelerin kararlarını uygulamaya koyarak, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda önemli gelişmeler sağladı. Halkımızın gayretli çabalarıyla, emperyalizmin nükleer savaş başlatma imkânlarını önemli ölçüde daraltan, askeri-stratejik eşitlik sağlandı." Bunların hepsi Brejniev zamanında gerçekleştiriliyor ve Gar-baçov dönemi, döneminin başlarında, bunları açıkça kabul ediyor.

Peki sonra neden, Brejniev bir yeni günah keçisi yapılıyor? Bunun ise bir dışsal ve diğeri ise içsel olmak üzere iki nedeni var; dışsal olan, "Brejniev Doktrini" ile ilgilidir. "Brejniev Doktrini" yakıştırması Batılılara ait; hiçbir komünist rejimin kapitalizme dönüşüne izin verilmeyeceği anlamına geliyor. Çekoslovakya ve Polonya, bunların örnekleri sayılıyor. Eğer Garbaçov reform paketi içine Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çözülmesi ve kapitalist restorasyon süreçlerinin hızlandırılması giriyorsa Brejniev’in karalanması kaçınılmaz hale geliyor[9]. Kaçınılmaz olandan kaçılmıyor.

Bunun bir eki de var; Brejniev, Üçüncü Dünya denilen ülkelerdeki bağımsızlık hareketlerine silahlı müdahalede bulunmayı bir Sovyet politikası haline getiren kimsedir. Washington ise Garbaçov’un açılımlarına, bu ülkelerdeki Brejniev politikasından vazgeçilmesi halinde, olumlu karşılık verme eğiliminde görünüyor. Bunun için de Brejni-ev politikalarından dönüldüğünün gösterilmesi gerekli sayılıyor.

İçsel neden ise Sovyetler Birliği içindeki muhalif aydınlarla ilgilidir; Brejniev döneminde, rejim muhalifleri, dissident’ler, sosyalizmden soğuduklarını belli etmekten geri kalmadılar. Brejniev de bunlara soğuk

davrandı ve Batı'nın tüm baskısına karşın bunları cezalandırmaktan çekinmedi. Ancak bunlarla ideolojik bir mücadeleye girmedi ve üstelik bunun için bir ideolojik silahı da bulunmuyordu; bu nedenle, Brejniev dönemi rejim muhaliflerinin sayılarının da artmasına tanıklık etti. Diğer taraftan Brejniev'in uravnilovka politikasıyla aydınlar genel olarak ayrıcalıklı ücret imkânlarından yoksun kaldılar; muhalifler ise, aç bırakılmamakla birlikte, düzenin artan refahından artan ölçüde yararlanamadılar.

Sosyalizmden soğumuş, yaşadığı toplumda mutsuz, kapitalizmin faziletlerine inanan ve bunları abartan bir entelijansiya, Brejniev döneminin en büyük miraslarından birisidir; Mihail Garbaçov, eninde-sonunda Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile çatışmaya girdiği zaman bu gayri memnun entelijansiyaya döndü. Bu gayri memnunlar ordusunu harekete geçirmek için Brejniev'i kötülemek bulunmaz bir yöneliş oluyordu; Garbaçov ekibinin, Brejniev dönemi için bulduğu, "zastoy", durgunluk, nitelemesi, mu-halifentelijansiyanın iç yapısına da uygun düşüyordu.

PRAVDA: BREJNİEV DEĞERLENDİRMESİ

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin organı günlük Pravda Gazetesi'nde Brejniev'in sekseninci doğum günü nedeniyle bir değerlendirme yazısı yayınlandı. 19 Aralık 1986 tarihli Pravda'da yayınlanan bu değerlendirme Brejniev'in olumluluklarıyla birlikte saygılı bir eleştirisini kapsıyor. Daha sonraki toptan mahkfuniyete göre dengeli bir yaklaşımı içeriyor ve bu haliyle Garbaçov'un adım adım ve temkinle bir hedefe yürüme üslubuna uygun düşüyor.

Leonid İliç Brejniev'in (1906-1982) doğumundan bu yana 80 yıl g^{e}çü.

Dnyeprodzerjinskiy kentinde bir işçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Bir çok yaşıtı gibi genç yaşta fabrikada çalışmaya başladı. Toprak Düzenleme ve İyileştirme Teknikumu'nu bitirerek, köylülerin kooperatifleşmesi alanında ciddi görevlerin yerine getirildiği bir zamanda tarım kesiminde çalıştı. Bundan sonra tekrar fabrika çalışması, Metalürji Enstitüsü'nde öğrenim ve Zabaykal'da askerlik görevleri birbirini izledi. Brejniev, 1931 yılında, VKP (b) üyesi oldu[10]. Savaştan hemen önce sorumlu

parti görevlerine geldi. 1939 yılında Ukrayna Komünist Partisi Dnyeprodretrovskiy bölge komitesi sekreteri seçildi.

Brejniev'in de içinde bulunduğu Sovyet halkının bu kuşağının yazgısında, faşizme karşı ölüm-kalım savaşı, en ciddi ve en acı bir sınama oldu. 1941 yılı Temmuz ayından savaşın sonuna kadar ordu saflarında görev yaptı.

Savaş yaşlının en parlak öykülerinden birisi, 1943 yılında, No-vorossiykiy önlerindeki çarpışmasıdır. Sovyet askerleri Novorossiykiy kıyılarında, Malaya Zemliya, Küçük Dünya, adını alan bir alanda direniyordu. Alandaki savaşçılar arasında, On Sekizinci Ordu'nun Siyasi Kısım Başkanı L.İ. Brejniev de bulunuyordu. Don üzerinde Rostov'da, Kerç'de, Ukrayna'da çarpışmalara katıldı; Çekoslavak, Polonya ve

Macar Halklarının kurtuluş savaşlarında yeraldı ve zaferden sonra Kızıl Meydan'da yapılan geçit töreninde bulundu.

Savaş sonrasında L.İ. Brejniev, Zaporostal, Çelik ve Dnyepo-ges Elektrik Santralı'nın kurucuları arasında görülüyor. Zaporojkiy ve Dnyepo-petrovskiy bölgeleri parti komitelerine başkanlık yapıyor, ayn-ca Moldavya parti örgütünü yönetiyor. 1950 yıllarında Kazahstan Komünist Partisinin önce ikinci ve sonra da birinci sekreteri olarak çalışıyor.

Daha sonra da SBKP Merkez Komitesi Sekreteri olarak uzaya gönderilen ilk sputniklerin örgütlenmesi ve hazırlanmasında bulundu. 1957 yılından itibaren, SBKP Merkez Komitesi Prezidumu üyesi olarak görülüyor. 1960-1964 ile 1977-1982 yıllan arasında Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidumu Başkanlığı yapıyor. Brejniev, 1964 yılı Ekim ayından itibaren Merkez Komitesi birinci sekreteri ve 1966 yılından ölümünekadar da genel sekreterlik görevinde bulundu.

Sovyet halkı, 23 ncü kongreden başlayarak 26 ncı kongre dahil, bütün bu kongrelerin kararlarını uygulamaya koyarak, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda önemli gelişmeler sağladı. Halkımızın gayretli çabalarıyla, emperyalizmin nükleer savaş başlatma imkânlarını önemli ölçüde daraltan, askeri-stratejik eşitlik sağlandı. Devletlerarası ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde adımlar atıldı ve yumuşama politikasının temelleri kuruldu. Sovyetler Birliğinin önerdiği ve 1975 yılında Helsinki'de yapılan Avrupa

Güvenlikve İşbirliği Konferansı, barış için ve nükleer tehdite karşı mücadelede önemli bir aşama olmuştur.

Başka bir deyişle bu dönemde materyal ve diğer olanaklarımız gözle görülür ölçüde arttı ve sosyalizm potansiyeli genişledi. Ancak Brejniev'in yaşamının ve çalışmalarının sonlarına doğru yapılanların nesnel olmayan bir değerlendirmesi yaygınlık kazandı. Ekonomik durumun değişmiş olmasına karşın, ekonomik yönetimde yeniden kuruluş, entansif kalkınma yöntemlerine geçiş, bilimsel-teknolojik ilerlemedeki başarıların ekonomide aktifbir biçimde değerlendirilmesi konularında şiddetli ve acil ihtiyacın bilincine varılamadı. Yeni gerçekliği yansıtmayan ilkel şema ve formüller, bir çok alanda, ilerleme yolları arayışını engelliyordu. Sözle yapılan iş arasında ayrılık ortaya çıkıyordu. Pratik işlerde azim ve kararlılık yeterli olamıyordu.

Sonuçta 1970 yıllarında ve 1980 yıllarının başında ekonomik kalkınma hızı düştü. Bölüşüm ilişkilerindeki olumsuzluklar parti ve halk arasında büyük kaygılara yol açtı. Ekonomide oluşan böyle bir duruma bağlı olarak toplumsal ve manevi-ahlaksal düzenlerde bir çok ne-gatifçizgi ortaya çıktı.

Bütün bunlar, önemli ölçüde, parti ve devlet organlarının çalışmalarındaki ciddi yetersizliklerin sonucudur. Kendini beğenme duygusu, her yolu meşru sayma ve gerçek durumu süsleme alışkanlıkları yayıldı. Kadroların seçimi ve atanmalarında titizlik ile onların verilen iş karşısın da sorumlulukları azaldı. Aynı zamanda tutarlı demok-ratizm, saydamlık, glasnost, eleştiri ve özeleştirinin, etkin denetimin eksikliği, olumsuzlukların zamanında görülüp açıklanmasını ve sovyet toplumunun gelişmesini engelleyen faktörlerle kararlı bir mücadeleyi engelledi. Bütün bu gelişmeler, formalizmin filiz verdiği, yaşamdan kopuşun temel çizgi haline geldiği ideolojik ve propaganda çalışmaları alanlarına da yansıdı.

Partide ve halk içinde daha iyiye, daha enerjik işlere doğru bir dönüşümün kaçınılmaz olduğu anlayışı olgunlaşmaya başladı. SBKP Merkez Komitesinin 1982 Kasım Plenumun'dan itibaren, disiplini, düzeni ve örgütlülüğü artırma yönünde adımlar atıldı. 1985 ilkbaharında Parti, toplumsal durumun derinlemesine çözümlemesini yaptı. SBKP Merkez Komitesinin Nisan 1985 Plenumu'nda ülkenin ekonomik-toplumsal kalkınmasının hızlandırılması stratejisi, aynı anlama gelmek üzere, keskin

dönüşü, yenilenme, toplumsal yaşamın tüm alanlarında devrimci yeniden kuruluş stratejisi ileri sürüldü. Bu politika, SBKP 27 nci Kongresi'nde kapsamlı bir biçimde geliştirildi ve kabul edildi.

Parti, Sovyet halkının desteğini kazanan yolun, geliştirilen çizginin, doğruluğuna derinden inanmaktadır. Bunun başarıyla uygulanmasının güvencesi, azimle çalışma, parti ile halkın birliği, tüm emekçilerin dayanışma içinde hareket etmesidir.

Bir nedenini saptamak mümkün; Brejniev döneminde, bir bütün olarak entelijan-siya, göreceli olarak kaybeden katman'dır. Bu dönemin temel politikalarından birisi uravnilovka oluyor. Brejniev, Stalin'den kalan ve Hruşov döneminde ele alınmakla birlikte sonuçlandırılamayan ücret eşitsizliğini tümüyle ortadan kaldırıyor. Stalin, yeni işçi olmuş mujiklerin hızlı sanayileşmenin gerektirdiği becerileri kazanmak için mutlaka ücret artışı peşinde koşmaları üzerine, emek-değer yasasının bu acımasız sonucu önünde teslimiyeti seçti ve ücret makasını, pek çok kapitalist ülkede bile kabul edilmeyecek ölçüde açmak zorunda kaldı[11]. Stahanov Hareketi'nin kendisi bile, parça başı ücrete

ve maddi ödüllendirmeye dayandığı ölçüde, ücret eşitsizliğini artırıcı yönde etki yaptı.

Ücret eşitsizliğini ortadan kaldırmak, ücretleri düşürmek anlamına gelmiyor; ücret artışını, ücretleri yüksek oranlara daha az veya hiç uygulamamak biçiminde gerçekleşiyor. Bunun sonucunu ise, bir Amerikan Sovyet uzmanının sözleriyle, şöyle özetlemek mümkün oluyor: "Entelijansiya söz konusu olunca, mühendisler, teknisyenler ile yüksek öğretim kurumlarındaki öğretmenler göreceli yoksulluk çekmeye başladılar'^. Göreceli yoksulluktan anlaşılması gereken, diğer çalışanlarla aralarındaki farkın azalması veya ortadan kalkmasıdır. Rakamlarla şöyle gösterilebilir; sanayi sektöründe, mühendis ve teknisyenlerin ortalama ücreti el emekçilerinin ortalama ücretinden, 1973 yılında, sadece yüzde 27 oranında daha fazladır. Bu oran, Brejniev'in ilk yılında, 1965, yüzde 46 ve Hruşov'un iktidarında, 1960 yılında ise, yüzde 51 düzeyindedir Aşağıda sunduğum tablodan da görülüyor; Brejniev yönetiminde yıllar geçtikçe aradaki fark daha da azalıyor.

Bir noktanın altı çizilmelidir; uravnilovka politikası, sürekli ücret artışlarının gerçekleştiği bir dönemde uygulanıyor. Yine bir karşılaştırma yapabilirim; devlet sektöründe ortalama ücretler, 1965 yılında 96.50 ve 1974 yılında ise 140.70 ruble oluyor. Bu yüzde 46 oranında bir ücret artışı demektir; tüketim mallan fiyatları ise hiç değişmiyor.

Bütün Batılı gözlemciler, Brejniev döneminde hem ücretlerin artmasını ve hem de ücret eşitlemesinin gerçekleştirilmesini en önemli siyasal gelişme olarak niteliyorlar; Brejniev ise, sade halkın, prostoy narod, desteklenmesini işçi ve köylü rejiminin doğal bir sonucu saydığını ifade ediyor. Bu politikayı izlemekle, kendisinden önceki liderlere, Stalin dahil ters düştüğünü kuşkusuz biliyor; ancak kendisinden sonra gelen Andropov tarafından uravnilovka'nın eleştirileceğini[12], Politbüro'ya aldığı Garbaçov'un ise bu nedenle kendi yönetimini mahkum edeceğini bilemiyor.

Devam etmeden önce bir parantez gerekiyor; Sovyet sosyalizmi, sosyalist yöntemlerle sanayileşmesini tamamladıktan ve bir gelişmiş sanayi ülkesinin üretim ve tüketim araçları donatıldıktan sonra, önüne çıkan sorunları çözmek için, eşitsizlik, sıkı disiplin ve fiyat artışları türünden kapitalist sistemin bilinen ve yıpranmış usullerinden başkasını bulamıyor; bu hem bir talihsizliktir ve hem de bu çalışmanın tekrarlanan tezlerinden birisini oluşturuyor. Sovyet sosyalizmi, 1980 yıllarının başında, karşılaştığı sorunları sosyalist mantık içinde çözemiyor; sosyalist mantığı geliştirmek cesaretinden yoksun görünüyor. Bu nedenle önce kapitalist usullere ve daha sonra da kapitalizme dönme yollarını arıyor.

Parantezden sonra küçük bir yöntem açıklamasına ihtiyaç duyuyorum; bundan sonra, 1980 yılına gelirken Sovyet düzeninin, tüketim araçları açısından bir doymuşluğa ulaştığının gösterilmesi zorunluluğu ortaya çıkıyor. Bunu istatistik tablolarla yap-

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE ÜCRET MAKASI:

Yıllar ve Sektörler	Teknik eleman ücretlerinin büro çalışanları ücretlerine oranı	Büro çalışanlarının ücretlerinin üretim işçileri ücretlerine oranı	Teknik eleman ücretlerinin Üretim işçileri ücretleri oranı
Sanayi			
1950	175.8	92.6	189.9
1960	148.8	81.5	182.5
1970	136.3	85.5	159.5
1979	115.9	79.3	146.2
İnşaat			
1950	212.0	127.1	166.9
1960	155.8	94.1	165.5
1970	134.7	92.1	146.2
1979	104.3	72.7	143.5
Devlet			
Çiftlikleri			164.0
1950	234.2	142.8	173.1
1960	216.9	125.3	171.9
1970	166.8	97.1	151.8
1979	128.8	84.9	

A. Bergson – H.S. Levine (eds.,) Soviet Economy Toward the Year 2000, London, 1983, s. 337

mayı düşünmüyorum; yapmak da, tümüyle, imkân dahilinde görünmüyor. Çünkü tüketim araçları açısından doymuşluk, son derece hacimli ve ayrıntılı istatistiklerle gösterilmediği takdirde, birkaç tabloyla ortaya konamıyor; bir nitel yanı var. Bu yanı nedeniyle, uzman görüşlerine dayanmak çok daha kestirme ve amaca uygun bir yol oluyor.

Uzman görüşlerini Batılı sovyetologlardan seçmenin de ayrı bir mantığı olduğunu düşünüyorum; İkinci Dünya Savaşı sonrası durumu saptayarak başlamak durumundayım. Bu, Amerikan Sovyet uzmanı Schroeder tarafından yapılmıştır; aktarmakla yetiniyorum[47]. Schroeder 1950 yılındaki durumu saptıyor.

"Stalin döneminde tüketicilerin durumu kötüydü. 1950 yılında, fert başına gerçek hane halkı tüketimi, 1930 yılları başlarında ve savaş zamanındaki büyük düşüşlerden sonra, 1928 düzeyinin yalnızca onda biri üstünde bir noktaya ulaşıyordu. Herhangi bir modern standarda göre Sovyet insanı kötü giyiniyordu, kötü konutlarda barınıyordu. 1928 ile karşılaştırıldığında, dietinin kalitesi, görece olarak ekmek ve patatesin payının artması ve et ve sütlü mamuller payının azalmasıyla kötüleşmişti. Fert başına konut alanı 1928 düzeyinin altındaydı ve dayanıklı tüketim araçları ile şahsi hizmetler hemen hemen bulunmuyordu."

Bu açıklama gerçeği yansıtıyor; Schroeder, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerinde büyük ilerlemeler olduğunu kaydediyor. Bunu, hızlı sanayileşme atılımının gereği olarak görüyor ve genç nüfusta okuma-yazma bilmeyenin kalmadığını, ölüm ve özellikle çocuk ölümü oranlarında modern ölçülerin yakalandığını ekliyor.

Buradan Amerikan Kongresi’nin Ortak İktisat Komitesi için yapılmış bir çalışmaya geçebilirim; iki Amerikan sovyetoloğu, bu kez de, Brejniev Dönemi tüketim durumunu inceliyorlar. İncelemelerini, "Soviet Consumer Welfare: Brejzhev Era" başlığıyla Amerikan Kongresi’ne sunuyorlar[4]^ Buradan aktarıyorum.

"Brejniev’in liderliğinde, ortalama yaşam düzeyi, her yıl, pek çok Batılı’nın istisnai olarak niteleyeceği miktarlarda artış gösterdi. Dietiyileşti;halkın sofrasında daha çok et ve kaliteli besinler ve daha az nişastalı yiyecekler konuyordu. Dayanıklı tüketim araçları daha çok eve giriyordu ve mağazalarda her zaman bulunuyordu."

"Dikiş makinası, radyo ve bazı mobilya ile spor malzemesinin dışında 1950 yılında çok az dayanıklı tüketim aracı üretiliyordu. 1955 yılına doğru durum değişti; buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon seti, elektrikli süpürge, yine kıt olmakla birlikte, artık görülmeye başlamıştı. 1971 yılına gelindiğinde üç aileden birinden biraz fazlası buzdolabına ve beş aileden üçü televizyon seti ve çamaşır makinasına sahipti." Kuşkusuz, Brej-niev döneminin sonuna doğru, dayanıklı tüketim araçlarına sahip olmayan aile kalmıyordu; 1980 yıllarının ortasında ise bulunabilen dayanıklı tüketim araçları, görgüsüzlük sayılabilecek sayılarda, Sovyet evlerine giriyordu.[13] Sovyetler Birliği’ne ekonomik yapıyı

bilmeyenleri şaşırtan bir eğilim ortaya çıkıyordu.

Bronson ve Severin'in ekledikleri iki nokta daha var. Birincisi şöyle: "Rus giysisi iyileşti ve yabancı elbiseden farkedilmez oldu." İkincisi ise şu: Dayanıklı tüketim araçlarında, "birkaç yıl önce yaygın olan bekleme, tümüyle ortadan kalktı." Anlaşılıyor; Bre-iniev, kendinden sonraki yöneticilere, sosyalizm aleyhine kullanılan mağaza önündeki kuyruklardan temizlenmiş bir yönetim bırakıyor.

İki Amerikan uzmanı Amerikan Kongresi'ne tüketim ve reel harcanabilir gelirin artışıyla ilgili bir de tablo sunuyorlar. Brejniev döneminin ilk sekiz yılını kapsıyor; eksikliği giderme açısından bu yıllar önemli olduğu için buraya alıyorum.

TÜKETİM VE GELİRDE YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZLARI

	Hruşov	Dönemi	
	1956-64	1956-58	1962-64
Fert Başına Tüketim	3.1	4.3	2.0
Fert Başına Gerçek Harcanabilir Gelir	5.2	7.3	2.2
	Brejniev Dönemi		
	1965-72	1965-67	1970-72
Fert Başına Tüketim	5.0	6.2	4.1
Fert Başına Gerçek Harcanabilir Gelir	6.9	8.9	5.4

Tabloda görülen iki eğilim, var. Hem tüketim hem de harcanabilir gelirler bakımından Brenjiev döneminin yüzdeleri, Hruşov döneminden daha yüksek; prostoy na-rod, sade halkı tatmin etmek için Brejniev dönemi daha özenli davranıyor. Ayrıca her iki dönemde de harcanabilir gelirin, reel tüketimden daha yüksek olduğu ortaya çıkıyor; aradaki fark, mevduata gidiyor.

Harcanabilir gelirin tüketim imkânlarından daha fazla olmasının yarattığı soruna değineceğim; önce gelir üzerinde bazı eklemeler yapmak

durumundayım. Bir başka Amerikan uzmanının yine Kongre'ye sunduğu bir çalışmasında ilgiye değer bir cümlesi var; "bu NEP ekonomisi, özellikle Hruşov'un düşüşünden sonra gelişti" diyor[4]^ Lev Katz, bu sonucu da dillendirdiği çalışmasını, yeni Sovyet göçmenleri ile yaptığı ankete dayandırıyor. Sovyet emigrelerinden aldığı bilgiye göre Brejniev'in, "spekülatör" yargılamalarına son verdiğini ve ekonomik suçlar için ölüm cezasını kaldırdığını ileri sürüyor; özel "evhal-kı bostanı", household plot, ekonimilerine ödünler verildiğini de ekliyor[14]. Brejniev döneminde adı konmamakla birlikte NEP için bir başlangıçyapıldığı anlaşılıyor.

Ancak Katz'ın çalışmasının en açıklayıcı yanı burası değil; Sovyet pratiğinde "kazanılmamış gelir" denilen ve pek çok yabancı gözlemciyi şaşırtan bir mekanizmaya da açıklık getiriyor. Sovyet sistemini tümüyle "bürokrasi" olarak gören ve basite indirerek pek çok yanıltıcı sonuçlara varan gözlemciler, kazanılmamış gelirleri hep bürokrasinin sırtına yüklüyorlar. Katz'ın yeni göçmenlerle yaptığı anketler, Sovyetler Birliği'nde pek çok kimsenin bir İkinci geliri olduğu izlenimini veriyor. Bunlar kuşkusuz toplumun imkânlarını kullanıyorlar; ankete verilen cevaplar arasında, özel operatörlerin, Gürcistan'dan Leningrad ya da Sibirya'ya kadar, trenle, kamyonla, uçakla mal nakliyatı yaptırabildikleri de yer alıyor.

Fakat bu tür "özel sektörün" istisna olduğunu düşünmek gerekiyor; zordur. Cok daha kolay olanı var; taksilerin kıt olması nedeniyle aynı yöndeki taksinin iki müşteri alması ve bunlarla ikisinden de ücret alacağı için birinin kendinde kalması, kolayca uygulamaya konabiliyor. Becerikli bir teknisyenin evinin bir bölümünü otomobil tamirine ayırması mümkündür; çünkü, devlet tamirhanelerinde sıra çok geç geliyor. Ankete cevap veren bir kadın kuaför, çalıştığı otelin kuaförünü kendi dükkânı gibi kullanabildiğini söylüyor; çalışma saatinin sonrasında aynı yeri kendi hesabına çalıştırabiliyor. Müşterilerle randevuları kendisi bağlıyor ve kazandığının bir bölümünü kasaya veriyor; cevabında "iki ruble devlete ve üç ruble bana" demeyi de ihmal etmiyor.

Bu mekanizmaların Sovyet düzeninde büyük bir ahlak bozukluğunun da kaynağı olduğundan kuşku duyulmamalıdır; ancak istatistiklerdeki gelire bir ek sağlıyor. Bu bir yana, eğer sosyalist ahlak geliştirilemezse, Sovyet düzeninde, bu tür mekanizmaları önlemenin hiçbir imkânı görülemiyor. Çünkü sistemin, daha çok tamirhane ve daha çok kuaför açması imkânsızdır;

öncelikle sistemin mantığına ters düşüyor. Fakat daha önemlisi, mevcut teknolojik donatımda, bunlara daha fazla ayrılacak işgücü bulunmuyor; tamircilik, taksi şoförlüğü, berberlik, bunlar son derece emek yoğun işlerdir.

Diğer taraftan ihtiyaç sahibi için, banka mevdudatının alternatif değeri, başka bir kullanımı olmadığı için sıfıra denk düşüyor. Sovyet insanı, devlet tamirhanesinde veya kuaföründe sıra beklemektense, harcanabilir geliri tüketim imkânlarından çok fazla olduğu için, sistemi bozan özel sektör'de otomobilini tamir ettirebiliyor veya saçını yaptırıyor.

Bu bir yeni durum'dur; hem ekonomik sistem ve hem de ahlak düzeni üzerinde büyükbaskılara neden oluyor. Marxism-leninizmin bir motor ve bir hızlandırıcı olarak işlevini yitirdiği ve komünizm aşamasına geçmekten resmen vazgeçildiği bir zamanda, 1966 yılındaki 3'ncü Kongre ile Sovyetler Birliği komünizm aşamasına geçmeyi gündeminden çıkarıyor ve bilinmeyen bir zamana erteliyor, çağdaş tüketim imkânlarında makul bir doyuma ulaşmak düşünülmeyen sorunlar ortaya çıkarıyor ve çözüm olarak, sosyalizmden uzaklaşmak kalıyor. Uravnilovka politikasını bir yaşam biçimi haline getiren Brejniev'in son zamanlarında da, Andropov'dan önce, ücret farklılaşmasını yeniden realize etmek için güçlü bir eğilim beliriyor[15]. Başka ve çok kısa bir söyleyişle, iler-leyemeyen geriliyor.

Yalnız sorunların olması başkadır, sistemin durması veya ciddi bir krize girmesi bambaşkadır; yaptığım çalışmanın temel tezlerinden birisi, Garbaçov'un yönetimin ilk üç yılı da dahil, Sovyet ekonomisinde ciddi bir bunalımın olmadığı noktasında toplanıyor. 1988 yılı başlarından itibaren Garbaçovve ekibinin, planlı veya plansız, sistemi büyük bir krizin içine soktukları kesin görünüyor.

Yine bir Amerikan uzmanından aktarma yapıyorum: "Son yılların performansı ve yakın gelecek kötümser görünmekle birlikte, bunların sadece gelişme ile ilgili olduğu hatırlanmalıdır. Sovyet ekonomisi resesyonda ve hele depresyonda değildir. Pür ekonomik deyimler kullanılacak olursa bir kriz yoktur'^l Paul Cook bu değerlendirmeyi, 1970 yıllarının başları için yapıyor[16]. Bir başka araştırmacı, Amerikan sovyetoloğu Stanislav Gomulka, yapılmış pek çok verimlilik araştırmasını karşılaştırarak, daha sonraki yılları da kapsayacak bir biçimde, "Sovyet sisteminin yeni teknoloji uygulamaları Birleşik Devletler'den daha az yatkın olmasına karşın yakalama süreci

devam ediyor" diyor5\ Gomulka’dan yaptığım bu aktarma, tartışmayı, teknoloji sorununa getiriyor.

Bu konuda söyleyeceklerim var; hem yöntemsel ve hem de bulgusal uzantılar taşıyor. Fakat bundan önce sosyalizmde üretim artışı ve kalkınma sorunu üzerinde durmak istiyorum. Başlı başına pek çok yanılgıya kaynaklık ediyor.

Bir: Sanayileşmeye geç başlayan daha hızlı kalkınıyor. Bu, geç kalanın avantajıdır; dezavantajı da sayılabilir. Zaman zaman bu ikincisinden yana bir eğilimi tutuyorum;

hızlı kalkınma, yeni insanı yaratma sorununun önünepek çok engel çıkarıyor.

Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya, İngiltere’den daha hızlı kalkındılar. Daha geç başladılar. Sovyetler Birliği ile Japonya da, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nden daha yüksek kalkınma hızıyla büyüdüler. Bu bir yasadır; daha başka yerlerde geliştirildiği için burada daha fazla üzerinde durmak istemiyorum.

İki: Tek ülke için de önceleri hız daha yüksek ve sonraları daha düşüktür. Bunun da doğal karşılanması gerekiyor; hiçbir çelik sanayii olmayan bir ülkede ilk çelik işletmesi çok büyük katkı sayılıyor. Hep ilk olanlar, büyük artışlar biçiminde ortaya çıkıyorlar. Sadece bu nedenle değil; sanayileşmenin başlarında ve özellikle sanayileşmeye geç tarihte giren ekonomilerde, sistemin ataletinden, sistemde mevcut rezervlerden .çok büyük ölçüde yararlanmak mümkün oluyor. Sanayileşme, strüktürel olarak, yeni kaynaklar yaratmasının yanında, ekonomide varolan bütün kaynakların tam kullanımını sağlıyor; ekonomide bütün kaynakların tam kullanımı sağlandıktan sonra, büyüme hızı, nüfus artışı ve teknik ilerleme ile sınırlı kalıyor. Ayrıca gelişmenin, yine yol açtığı yapısal zorlamaları sonucuyla da, ileri aşamalarında nüfus artışı önemli ölçüde düşüyor. Bütün bu nedenlerle sanayileşme belli noktalara ulaşınca hızın düşmesi kaçınılmazdır; buna neden şaşıldığını anlamakta güçlük çekiyorum.

Üç: Bu ikisi birleşince, Sovyetler Birliği'nde gelişme hızının, önceki yıllara göre düşme göstermesi doğaldır. Doğal olmayan ise başka yerde yatıyor: Sosyalizmin, daha hızlı kalkınma sağlamak türünden bir tarifi yoktur. Marx

ve Engels, sosyalizmin, ileri kapitalist toplumlarda kurulacağını öngördüler; ilk önce çok çeşitli çelişkileri barındıran görece olarak geri bir toplumda kuruluşunu göremediler. İçinde büyük geriliği ve Orta Çağ’ın sefaletini saklayan bir toplumda yeni düzenin ortaya çıkması, hızlı sanayileşmeyi bir pratik zorunluluk olarak ortaya çıkardı; zorunluluğun iki kaynağı görülüyor. Birincisi, kendi içinde iktidarı sağlamlaştırabilmek için işçi bazını genişletmesi ve ikincisi ise, iki düzen çatışmasında kendisini koruyabilmek için modern silahlarla ve bunun için de modern sanayi ile donatılması gerekiyor. Lenin, bu nedenle, en ileri kapitalist ülkeye "dognaf i peregnat", yetişmek ve geçmek politikasını, ortaya atıyor.

Dört: Lenin’in ortaya attığını gerçekleştiren Stalin'dir. Bu sadece ekonomide değil, pek çok alanda kendisini kabul ettiriyor. Stalin olmasaydı, Lenin'in yaşayabileceğini sanmıyorum.

Bu noktayı bir tezle ifade edebilirim: Lenin olmasaydı, belki de bugün Marx unutulmuştu. Stalin olmasaydı, Lenin'in Devrimi, aynı tarihlerde Avrupa’nın çeşitli ülke ve kentlerindeki kısa sosyalist iktidar denemelerinden birisi olarak kalabilirdi; iktidar alındıktan ve iç savaş tamamlandıktan sonra, Lenin'in döneminden bugüne kalanların fazla öğretici olduğunu düşünmüyorum.

Ancak Lenin'in ortaya attığı ve Stalin'in gerçekleştirdiği "dognat’ i peregndt" çizgisi hem bir teori değildir ve hem de kalıcı bir ders taşımıyor. Tarihin tersliklerinden çıkmış kısa dönemli bir politika olarak görünüyor; hiç değişmeyen bir amaç sayılması, hem daha ileriye gitme yüreğinden yoksun olmayı ve hem de bir akıl tembelliğini anlatıyor.

Beş: Sosyalizmin ikinci aşamasına ya da komünizme geçiş için değişmez bir kalkınma hızı ve düzeyi olduğunu sanmıyorum. Bunu şöyle de söylemek mümkündür; komünizme, en ileri kapitalist ülkeye yetişildiği zaman geçilebileceğini ileri sürmek saçmalıktır; bu yalnızca en ileri kapitalist ülkenin[1] komünist olabileceği anlamına geliyor. Ayrıca en ileri kapitalist ülke de, krizlerle de olsa, sürekli olarak büyüdüğü için komünizm bir serap haline geliyor; neresinden bakılırsa bakılsın, yetişmek ve geçmek ile komünizmi özdeşleştirmek bir absürde dönüşüyor.

Altı: Sosyalizmin ve tüm aşamalarının, sürekli hızlı kalkınma ve her zaman teknolojik yenileşme türünden iddia ve programları yoktur. Sosyalizm, eşitliği sağlamayı amaç edinen, her zaman eşitsizliğin kaynağı olan özel mülkiyeti yok sayan ve karşılıksız çalışmayı yaşamın, büyük sevinci haline getiren bir rejimdir; gelmiş ve gelecek rejimlerden, bu noktalarla ayrılıyor. Bunun dışında bir tarifi bulunmuyor ve bulunan tarifi içinde yüksek kalkınma hızı veya sürekli teknolojik yenilikler hiç yer almıyor.

Yedi: Dünyanın her yanının sosyalist olduğu bir zamanda ve insanlığın bilinen tüketim imkânları ile donatımı tamamlandığında, dünyanın, sürekli üretim artışı ve sürekli teknolojik yenilik sorununun kalmayacağı tabiidir; tüketim sorununu çözmüş bir sosyalist gerçekliğin, sürekli üretim demek olan kalkınma hızını artırma ve yeni teknolojiler yaratma baskısından kurtulmasını olumsuzluk saymak gerekiyor.

İki düzen arasında zıtlık var olduğu sürece reel sosyalizm, teknolojik yenilikleri yaratmaktan ve ithal ederek uygulamaktan geri kalmıyor; şimdi bu noktaya geliyorum. Ancak önce, bu konuda da, bazı yöntem sorunlarına değinmek istiyorum.

Bir: Teknoloji ve özellikle teknolojik yenilik, bir başlangıç ve bir neden'dir; kendi içinde bir ilerleme'yi tarif etmiyor. Şöyle de söyleyebilirim; bir tek olgu, bir tek sonuç olarak, bir teknolojik ilerleme yoktur. Bir yerde bir teknolojikyenilenme ve bir başka yerde de, ekonomi alanında, bir ilerleme bulunuyor; teknolojik ilerleme, bu ikisinin birleştirilmesinden doğuyor. Birleştirme ise bir emputasyon, izafiyet ya da atfetme işi olarak ortaya çıkıyor; hem empütasyon işinin son derece tartışmalı olacağının kabul edileceğini umuyorum.

İki: Teknolojik ilerlemeyi, bu tartışmalı konumundan çıkarmagirişimleri, hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buçabaların bir bölümü, teknolojik yenilenmeleri, başlı başına bir entite ya da endeks haline getirme yönünde gelişti; bir ülkede yazılan teknolojik ve bilimsel paper'lerin, inceleme ve bildirilerin, endeksini teknolojik buluşlara eşitleme çabası, aşılması zor endeks sayıları problemleri yaratmasının yanında temel mantık tutarsızlıklarını da içeriyor. Diğer taraftan bir ülkedeki yıllık araştırma ve geliştirme harcamalarının endeksini, teknolojik buluşlara eşit saymak da daha büyük mantık zayıflıklarına dayanıyor; bunlar, çok kabadüzeyde,

teknolojiye duyulan ilginin bir göstergesidir. Buradan uygulanabilir ve sonuç veren teknolojik buluşlara geçmek, çok büyük bir sıçramadır; hiçbir biçimde haklı görülemiyor.

Üç: Uygulanabilir teknolojik yeniliklerin üretim ve daha doğrusu verimlilik artışına katkısını ölçme çabaları da trajik bir engelle karşı karşıya geliyor. Bu alanda üretimi, emek, sermaye ve teknolojik katkının bir fonksiyonu olarak görme ve fonksiyonu matematik mükemmelliğe kavuşturma ileri bir adım olmuştur; ancak, teknolojik mantığın kendisi, bu tür statik bir yaklaşımı reddediyor.

Yenilmesi imkansız bir sorun var; emek katkısının ölçülebilir ve bir diziye bağlanabilir olduğu kabul edilebilir. Sermaye için bu son derece güçtür; her biri bir başka yılın hasatının damgasını taşıyor. Bu o kadar önemli değil ve bir an için, yıllık hasatların damgasının aynı olduğu da düşünülebilir; bu durumda, verimlilik artışında emek ve sermayenin katkılarını bulmak zor görünmüyor. Residüel olan, geriye kalan, teknolojik ilerleme'dir; mantık bu, ancak bu mantık, teknolojik yeniliklerin teorisinden gelen bir itiraz nedeniyle birdenbire yıkılıyor.

Teknolojik yeniliğin teorisi, bütün yeniliklerin teorisidir; yeni, her zaman yıkıcıdır. Yeni, her zaman yeni değerler getirirken mevcut değerlerin bir bölümünü ortadan kaldırıyor. Teknolojik yenilik, her uygulanışında, kurulu sermayenin bir kısmını yıkıyor ve fabrikanın içinde, bir kenarda kalsa bile, üretici güç olarak ortadan kaldırıyor. Her yenilik süreci, tersiyle birlikte, bir ıskartalaştırma sürecidir; ancak ne kadar ıs-kartalaştırıyor sorusu ortada duruyor. Bir sorunun makul bir cevabını bulmak mümkün değildir; fakat, mevcut sermayede değer kaybının teknolojik yeniliğin verimlilikte sağlayacağı artışa bağlı olacağını söylemek gerekiyor. Bunun ise ne kadar olacağını bilebilmek için, geriye kalan cinsinden hesaplanabiliyor, mevcut sermayede değer kaybının daha önceden bilinmesinin zorunluluğu ortaya çıkıyor; yenilmesi mümkün görünmüyor.

Devam ederken Profesör Davies'ten bir uzun aktarma yapma ihtiyacını duyuyorum. Davies, CIA kontrolunda olmayan tek Batı Sovyet araştırmalar merkezinin, Birmingham Üniversitesi Centre for Russian and East European Studies, çalışmalarını, teknoloji karşılaştırmalarında uzmanlaştırdı ve alanda güvenilir bir referans merkezi haline getirdi. Bu çalışmamda Davies ve

ekibinin bulgularından söz etmek durumunda kalıyorum; burada önce Davies'in, teknoloji karşılaştırmalarında yöntemsel sonucunu aktarmam gerekiyo^[2] Teknoloji karşılaştırmalarında iktisat biliminin en son durumunu saptıyor.

"Son yirmi yılda Sovyet ulusal gelirinin ve özellikle Sovyet sanayi üretiminin büyüme hızındaki düşüş, gayet iyi bir biçimde, saptanmıştır. Fakat ekonomik ve teknolojik kalkınma arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde başarı daha az olmuştur. Sovyet ekonomik büyümesinde 'teknik ilerleme' ve 'teknolojik değişme' unsurlarının rolünü belirleme çabaları belirsiz ve tutarsız sonuçlar veriyor ve Sovyet ve Batı verimlilikkarşı-laştırmaları bu kaygan zemine oturuyor."

Sovyet büyümesinde teknolojik ilerlemenin katkısı, çözümsüz burjuva iktisat teorisine dayalı ekonometrik modellere göre ölçüldüğü için, Profesör Davies'in vurguladığı türden, son derece tutarsız sonuçlar ortaya çıkıyor; bu nedenle Sovyet teknolojisi ile Batı teknolojilerini karşılaştırmayı da, uzman çalışmalarına ve uygun niteleme ile ka-litatif değerlendirmelere bağlamak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Kuşkusuz, kalitatif değerlendirmeler de son derece tartışmalı sonuçlar verebiliyor; fakat başka çare de görünmüyor.

1975 yılından Brejniev'in ölümüne kadar olan dönemde Sovyet teknolojik ilerlemesini inceleyen Mantir C. Spechler'in vardığı sonuç şudur: "Hiçbir içten ve dikkatli Sovyet gözlemcisi, 1970 yıllarında Sovyet tasarımcıları ve mühendisleri tarafından gerçekleştirilen teknolojik ilerlemeyi gözardı edemeyecektir. Sadece 1980 yılında uygulamaya konduğu bildirilen 4 milyon teknolojik yenilik ve rasyonalizasyon önerisinin hepsi değersiz olamaz. Dış kaynaklı araştırmalar da bu kadar olduğunu gösteriyor".[53] Spechler, bu değerlendirmesini, 1982 yılının son ayında Amerikan Kongresi'nin ilgili komisyonu önünde yapıyor.

Aynı komisyon önünde hazırladığı teknik çalışmasını açıklayanlar arasında Jack Broughter da bulunuyor ve çalışması, Amerika Birleşik Devletleri'nin ticareti "Sovyet tecavüzünü" cezalandırma için kullanması ve bunun imkânları üzerinedir. Bir sonucunu aktarıyorum: "Reagan yönetimine göre, Birleşik Devletler ve müttefiklerinin ihracat kontrol sistemleri daha etkin bir idare gerektiriyor. Yeni yönetim, (Reagan yönetimi, y.k.) ClA'den, legal ve illegal kanallardan Batı'dan Doğu'ya teknoloji akışının Sovyet askeri

gücünün artmasına ne ölçüde katkısı olduğunu değerlendirmesini istedi. CIA, Sovyetler Birliği’nin Batı teknolojisini elde etmek için, geniş, iyi planlanmış ve iyi yönetilen bir programa sahip olduğunu ve böylece askeri gücünü takviye ettiğini ve askeri imalat teknolojisini iyileştirdiğini rapor etti"[54]^ Burada ClA’nın sadece istihbarat kuruluşu olmadığını ve aynı zamanda büyük bir araştırma merkezi olduğunu tekrarlamakta sakınca görmüyorum.

Buradan Birmingham Merkezi’nin yaptığı ve R. Amann, J. Cooper ve R.W. Davies tarafından yayına hazırlanan, Yale Universitesi’nce basılan "The Technological Level of Soviet Industry" başlıklı çalışmanın bulgularına geçmek istiyorum; birkaç bulgusuna değinmek zorunluluğu var. Profesör Davies, Sovyet teknolojisinin Batı’ya bağımlılığını ele alıyor ve bağımlılığın ölçüsü olarak da her alanda kullanılan makinalarda ithalatın yerine bakmak istiyor. Bu çerçevede birinci kategoriye, uzay roketleri, siiahlar, nükleer güç ve elektrik enerjisi türünden iyice yerleşmiş ve gelişmiş sektörler giriyor. Profesör Davies, bu sektörü "güçlü bir yerli teknoloji alanı" olarak tanımlıyor; bu alanda ithal makina ve teknoloji son derece önemsiz bir yer tutuyor. Davies, demir-çelik alanını da "çok sağlam bir yerli teknoloji ve kalkınma kapasitesi" bölgesi olarak tanımlıyor ve demir-çelik sektörünün pek önemli teknolojik yenilikte öncülük yaptığını da vurguluyor. Takım tezgâh: sektörünü de bu ikinci kategoride saymak mümkündür; ancak son yıllarda ithalat artışı gözleniyor. İthal takım tezgâhları ya yeterli yüksekkaliteye ulaşılamayan ya da yeterli miktarda üretilemeyen türlerde kendisini gösteriyor.

Üçüncü kategori, Sovyetler Birliği’nin görece olarak geri olduğu ve ithalata dayandığı sektörleri içine alıyor; kompütır, bu kategorinin en çok bilinen dalıdır. Burada Sovyetler Birliği’nin geri kaldığında ve olduğunda kuşku bulunmuyor; ancak ne ölçüde ve nasıl geri olduğu tartışma gerektiriyor. Profesör Davies, bu tartışmanın iki yanını

da özetliyor; bu özet, "Sovyetler Birliği önemli yeni kompütır imalat tesislerine sahiptir" yargısıyla başlıyor.[55] Tartışma kompütır imalat kapasitesinin nasıl yaratıldığı noktasında toplanıyor. Bazı uzmanlar Sovyet kompütır sektörünün Batı modellerinin incelenmesi, teknik yazının okunması ve incelenmesi, ve bir de yabancı kompütırların ithali yoluyla yaratıldığını ileri sürüyorlar. Fakat bunun karşısında olanlar da şu görüşü

ortaya koyuyor: "Kompütır teknoloji öyle karışıktır ki, eğer Sovyetler’in büyük bir gelişme ve yenilik uygulama gücü olmasa, örnek olsun, üçüncü kuşak, third generation, kompütır kapasitesini yaratması mümkün olamazdı"^[6] Bunlar, bu alanda da Sovyetler Birliği’nin özgün bir kapasite yarattığını savunuyorlar.

Bir noktayı da açmam gerekiyor; teknoloji karşılaştırmalarında yapılmayacak tek iş, fotoğraf çekmek’tir. Doğası gereği teknoloji, ilerleme ile bağlantılı oluyor ve bu bağ da konuyu son derece dinamik hale getiriyor. Bu nedenle teknoloji karşılaştırmalarında hareket, ön plana çıkıyor ve saptamalarda bunun vurgulanması zorunlu oluyor.

Amerikan Savunma Bakanlığı, Pentagon da bu görüştedir. Savunma gücünü ilgilendiren teknolojilerde bir araştırma yaparak 1985 yılı sonunda yine Amerikan Kongresi’ne sunuyor. Bu araştırma Amerikan basınına yansımıştır ve sonuçlarını buraya almak istiyorum.

PENTAGON: ASKERİ TEKNOLOJİDE KARŞILAŞTIRMA

Temel Teknolojiler	ABD Üstünlüğü Artıyor	Değişiklik Yok	Azalıyor	ABD-SB Eşitliği Var
Kompütır ve yazılım *Computers and software*	X			
Elektronik sinyal süreçleri *Electronic signal processing*		X		
Elektro-optik duyumcular *Electro-optical sensors*		X		
Yaşam bilimleri ve biyoteknolaji *Life sciences and biotechnology*		X		

Temel Teknolojiler	ABD Üstünlüğü Artıyor	Değişiklik Yok	Azalıyor	ABD-SB Eşitliği Var
Mikroelektronik *Microelectronics*		X		
Üretim ve imalat *Production and manufacturing*		X		
Robot ve makina aklı *Robotics and machine intelligence*		X		
Görünmez tasarımlar *Stealth designs*		X		
Telekomünikasyon *Telecommunications*		X		
Yer ve uzay propülsiyonları *Ground and aerospace propulsion*			X	
Yönlendirme ve navigasyon *Guidance and navigation*			X	
Yüksek güçlü malzeme *High-strength materials*			X	
Optik *Optics*			X	
Radarı algılayan cihazlar *Radar sensing devices*			X	
Denizaltı tespiti *Submarine detection*			X	
Aerodinamik ve akışkan dinamiği *Aerodynamics and fluid dynamics*				X
Konvansiyonel harpbaşlığı tasarımları *Conventional warhead designs*				X
Lazerler *Lasers*				X
Nükleer harpbaşlığı tasarımları *Nuclear warhead designs*				X
Güç kaynakları ve bataryalar *Power sources and energy storage*				X

Fortune, Kasım 25, 1985, s. 76

Pentagon’un yaptırdığı ayrıntılı araştırma, Sovyetler Birliği açısından öyle pek olumsuz sayılacak, kötümserlik ve panik yaratacak bir durumun olmadığını gösteriyor. Birleşik Devletler lehine farkın açıldığı bir alana

karşılık pek çok alanda ya eşitlik sağlanmış, ya farkın azaldığı bir durum ortaya çıkyor; en kötü durumda ise değişiklik görünmüyor.

iki soru var. Birincisi, bu saptamalar doğru mu; gerçeği yansıtıp yansıtmaması ayrı, bunlar gerçek kabul ediliyor. Böyle durumlarda gerçek kabul edilmesi gerçek demektir. İkincisi, farkın olması hep kalacağı anlamına mı geliyor; bu nokta üzerinde de durmak istiyorum.

Bu duruşun da ele almak zorunda olduğu iki nokta bulunuyor. Birincisi, fark nasıl ölçülüyor ve ne kadardır; bu soru üzerinde toplanıyor. Fark genellikle zaman aralığı olarak ölçülüyor ve bunu, yine Birmingham Merkezi çalışmasında Martin Cave'ın yaptığı "Computer Technology" başlıklı araştırmaya dayanarak göstermek istiyorum.

KOMPÜTIRDA SOVYET-AMERİKAN KARŞILAŞTIRMASI

	Birinci Kuşak	Ekinci Kuşak	Üçüncü Kuşak
İlk Sovyet kompütırı	1952	1961	1972
İlk Amerikan kompütırı	1946	1957	1965
Yıl olarak fark	6	4	7

M. Cave, Computer Technology.

R. Ammın - J. ***Cooper - R. W. Davies (eds.), 11ıe Technological Level of Soviet***

Industry Yale University Press, 1977, s. 40.

Bir zaman farkı, lag, var; Sovyetler Birliği'nin bir alanda geri kalması, belli teknolojiyi uygulayamaması anlamına geliyor. Teknolojiyi uygulamada, kendisi yaratabiliyor veya ithal ediyor, geç kaldığını gösteriyor.

Teknoloji ile ilgili tartışmaları özetleyecek noktaya gelmiş durumdayım: Pek çok alanda yeni teknoloji yaratılıyor ve uygulanıyor. Bazı alanlarda gerilik var; ancak fark kapanıyor. Bir alanda, kompütır, bu fark artıyor. Bu özetten

bir sonuç çıkarmak zorundayım: Bir teknoloji alanında geri kalınası nedeniyle bir düzenin, sosyalizmin, çözüleceğini anlamak ve anlatmak çok zordur.

Buna eklenecekler de olabiliyor; zaman farkı hep kendisini sürdürmüyor. Aynı

Merkez'den Julian Cooper ile Micheal Berry'nin takım tezgâhı alt sektöründe teknolojik karşılaştırma üzerine yaptıkları araştırmanın bir sonucunu aktarmakta yarar görüyorum. Sayısal kontrollü makinaları da inceledikten sonra şu sonuca varıyorlar: "Bu sektör araştırması, Sovyet ekonomisinde, varlığı bir kez saptandıktan ve ortadan kaldırılması için öncelik tanındıktan sonra teknolojik zaman farklarını, lag'leri, kolaylıkla daraltmak ve yenmenin mümkün olduğunu göstermektedir"^ Sanayileşmenin motoru sayılan takım tezgâhı alanında böyle bir saptama, olunca, bunu genellemekte hiçbir sakınca görmüyorum.

Artık bu bölümü bitirebilecek bir noktaya gelmiş bulunuyorum. Bir sonuç açık olmalıdır: Sovyet sosyalizminin kendi içinden çözülüşünü açıklayacak neden ve mekanizmaları bulmak pek zor görünüyor. Sistem, tepeden ve kurulan bağlar sonucu, dıştan çözülüşe uğruyor.

Çalışmamın bundan sonraki bölümleri için, bu tezimin, önemli ölçüde kabul edilmesini, hiç olmazsa, karşıt görüşlerden kuşku duyulmasını istiyorum, Bu yapılmadığı takdirde, bundan sonraki bölümlerdeki açılımların yeteri ölçüde kabul görülebileceğinden kaygılanıyorum; dolayısıyla vurgulamalara ihtiyacım var. Ne yazık, bunu uzun aktarmalarla yapmanın daha kolay olacağını görüyorum.

Fred Halliday ve görüşlerini açıkladığı dergi, Trotskist eğilimlidir; bunu hiç saklamak gereğini duymuyor. Şimdiye kadar Sovyetler Birliği'ni hep eleştirmeyi tercih etmiş olan Halliday'in[58] 1990 İlkbahan'nda yayınlanan incelemesinden aktarıyorum.

"Brejniev dönemi için azalan büyüme hızları, teknolojik enferiorite, sanayide kötürüm, toplumsal çürüme, ekolojik felaket türünden birbirinin içine girmiş birçok sorunu kapsamak üzere zastoy, "durgunluk" ve

zamedleniye, "hız düşmesi" deyimleri kullanılıyor. Fakat bu tablo abartmalıdır."

"Uluslararası planda da, durum karışık görünüyor. Hatırlanmaya değer; 1970 yılları sonlarında İkinci Soğuk Savaş başladığı zaman, bunun, açık ifadesini öncelikle artan stratejik güçte, Üçüncü Dünya'da takviye edilmiş bir pozisyonda, dengeyi Moskova lehine çeviren, stratejik SS 18 ve uluslararası menzile sahip SS-20 füzelerinde bulan dünyadaki yeni Sovyet gücünün sonucu olduğu pek yaygındı."

"Tarihsel perspektif içinde ele alındığında, Avrupa dışında Batı'ya en büyük güçlükleri yaratan Hruşov ve Lenin ve hatta Stalin değildi, fakat pek habis Brejniev oldu. Vietnam zaferini Sovyet silahları ve desteği sağladı ve bunlar, Mozambique'te, Angola'da ve Cuba aracılığıyla, Nicaragua'da zaferin sağlanmasında büyük imkânlar sağladı."

İkinci Soğuk Savaş, Brejniev'in dönemine bir tepki olarak ortaya çıkıyor; bundan sonraki bölümde ele alıyorum. Burada ancak yine de ortaya çıkardığım tezlerle ilgili kuşkulan azaltmaya öncelik veriyorum. Trostkist eğilimli de olsa bir "sol" yayın organından Amerikan Bilimler Akademisi'nin yayın organına geçmek ve ün kazanmış "Z" imzalı yazıya dönmek istiyorum[5]^ Amerikan Bilimler Akademisi, Garbaçov'a yapılacak yardımlarda ve açılacak avanslarda temkinli olmayı savunuyor; sistemin gücünü hatırlatıyor.

"Görünüşe göre sonu gelmez bir biçimde bir Sovyet başarısını diğeri izledi. Stalin, 1949 yılında sersemletici bir hızla atom bombasını elde etti. Sonra Hruşov, Sputnik'i ve uzaydaki ilk insanı ile büyük bir zafer kazandı ve roketleri ile dünyayı ürküttü. Brejniev, Üçüncü Dünya'ya istediği gibi müdahele etti, kıtaları denizaltılarıyla kuşattı ve sonunda Birleşik Devletler ile nükleer eşitliği sağladı. Rusya, bir süper güç olarak, dünyayı iki ayağının arasına aldı."

"Ve 1968 yılından sonra, Batı'nın Vietnam felaketi, Watergate Skandalı, iki petrol şoku ve Şah'ın İran'ın yıkılışı türünden darbelerle sersemlediği bir zamanda 'güçler dengesi', Sovyetler'in pek sevdikleri bir söyleyişle, kesinlikle, 'sosyalizm lehine' değişiyordu."

Bazı sorunları olmakla birlikte Garbaçov, işte böyle bir düzeni miras aldı. Peki, içinde bir çözülüşü gerektirecek toplumsal rahatsızlıklar var mıydı; son soru budur. Kesinlikle yoktu; ancak cevabı yine de Halliday'a bırakıyorum. Daha inandırıcı olacağını düşünüyorum.

"Herhangi bir mutlak gösterge açısından Sovyet sistemi başarısız değildi: Halkının bir başkaldırısı yoktu, ekonomisi, sınırlı da olsa yeterli ölçüde ürün sağlıyordu. Eşitsizlik ve suç düzeyi, gelişmiş kapitalist ülkelerdekinden daha düşüktü." .

Hepsi bu kadar. Neresinden bakılırsa bakılsın, Sovyet sisteminin çözülmesi için temelinden ve içinden ciddi gerekçeler bulmak mümkün olmuyor. Çözülüyorsa, tepeden ve bağlantı ile dışardan çözülüyor.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

A.J.P. Taylor, From Sarajevo to Potsdam, London, 1966, s. 58 David Thomson, Europe Since Napoleon, Penguin, 1957-1978, s. 35

Francis Fukuyama, The End ofHistory? National Interest, Yaz 1989, G. Himmelfarb'm yorumu, s. 25 "Z", To the Stalin Mausoleum, Daedalus, Kış 1990, s. 339 Peter Gay, Party ofHumanity, N.Y., 1963, s. 162

The Recollections of Alexis de Tocqueville, J.P. Mayer (ed.), N.Y., 1850-1959, s. 56 David Thomson, Europe Since Napoleon, op. cit., s. 29 Simon Schama, Citizens - A Chronicle of the French Revolution, Viking, 1989, s. 265 Simon Schama, ibid.., s. 253

De Tocqueville, L'Ancien Regime, Oxford, 1904-1969, s. 205

L.C.A. Knowles, Economic Development in the Nineteenthe Century - France, Germany, Rissia and the United States, London, 1964, s. 53.

Simon Schama, Citizens, op. cit., s. 260

Georges Lefebvre, The Coming ofThe French Revolution, N.Y., 1947, s. 27 J.M. Thompson, Robespierre and The French Revolution, N.Y., 1962, s. 17 G. Lefebvre, op. cit., s. 45

A. Soboul, Civilisation etla Revolution Française, Paris, 1988, s. 173. ibid., s. 182

Alfonse Aulard, A Party of Anti-Parisian Republicans, F.A. Kafker - J.M. Laux, The French Revolution:

Conflicting Interpretations, N.Y., 1968, s. 127-128

J.M. Thompson, Robespierre, op. cit., s. 37

Leon Trotsky, Stalin, Vol. II, Pahther, 1969, s. 226.

ibid., s. 215

ibid., s.233

Jerry F. Hough, Gorbachev's Strategy, Foreign Affairs, Sonbahar, 1985, s. 34

N.A. Tihanov, Sovetskaya Ekonomika: Dostijeniya, Problemi, Perspektıvı, M., 1984,. s. 29

Henry Kissinger, For the Record, London, 1981, s. 92

Antonio Rubbi, The ‘New Internationalism': A Drama with Happy Ending?, World Marxist Review, Nisan 1989, N. 4, s. 64

J. Jonson - G. Ross, On the Roller Coaster: The French Left 1945-1988, New Left Review, 1988, N. 171, s. 12

ibid., s. 6

Jcrry F. Hough, Gorbachev's Strategy, op. cit., s. 46.

F. Fukuyama, The End ofHistory?, op. cit., s. 17 •

Mikhail Gorbachev, October and Perestroika: The Revolution, Continues, Moscow, 1987, s. 62

R.W. Davies, Gorbachev's Socialism in Historical Perspective, New Left Review, Ocak-Şubat 1990, N. 179,

s. 16

A. Aganbegyan, Phased Acceleration, World Marxist Review, Ocak 1988, N. 1, s. Ill A. Aganbegyen, New Directions in Soviet Economics, New Left Review, Mayis-Haziran 1988,N, 169, s. 95 Ch. Leadbeater, Making Labor Force, Financial Times, Survey, 12 Mart 1990, s. 15 J. Lloyd, A Tiugh Transition, Financial Times, Survey, 12 Mart 1990, s. 15.

36 A. Sakharov, Progress, Coexistence and Intellectual Freedom, N.Y., Times Books, 1966, s. 74-75

37 ibid., s. 27

38 Jerry F. Hough, The Struggle for the Third World - Soviet Debates and American Options, The Brookings Institution, 1986,’ s. 31-32

39 ”Z", To the Stalin Mausoleum, op. cit., s. 324

40 R. Milliband - L. Panitch - J. Saville (eds.). Socialist Register 1989, London, 1989, s. 7

41 Mihail Garbaçov, Put' Oktyabrya Put' Pervohodtsev, 2 Kasım 1987 M.,

42 Nikolai Vasetsky, Outlining Trotsky’s Political Profile, World Marxist Review, Aralık 1989, N. 12, s. 51

43 Kruşev'in Anıları, İstanbul, 1971, s. 430

44 ibid., s. 436

45 A. Brown, Political Developments: Some Conclasions and An Interpolations, A. Brown - M. Kaser (eds.), The Soviet Union Since The Fail, s. 6

46 M. Kaser, The Economy: A General Khruschev, N.Y., 1975, s. 221-222, A. Brown - M. Kaser (eds.), The Soviet Union, op. cit., s. 215

47 G.E. Schroeder, Consumption, A. Bergson - H.S. Levine (eds.), The Soviet Economy Toward the Year 2000, London, 1983, s. 311-312

48 D.W. Bronson - B.S. Severin, Soviet Consumer Waif are: The Brezhnev Era, Soviet Economic Prospect For the Seventies, Congress Ofthe U.S., Wash., D.C., 1973, s. 377-385

49 Zev Katz, Insight from Emigres and Sociological Studies On Soviet Economy, ibid., s. 9

40 Paul K. Cook, Political Setting, Soviet Economic Prospect, op. cit., s. 4

51 S. Gomulka, Soviet Growth Slowdown: Duality, Maturity and Innovation, American Economic Review,

Mayıs 1986, s. 170

52 R.W. Davies, The-Technological Level of Soviet industry: An Overview, R. Amann - J. Cooper - R. W. Davies (eds.), The Technological Level of Soviet industry, Yale University Press, 1977, s. 35

53 Soviet Economy in the l980’s: Problems and Prospects, Joint Economic Comitte, Congres ofThe United States, Part I, Wash. D.C., 1983, s. 99

54 Jack Broughter, 1979-1982: The United States Uzez Trade to Penalize Soviet Aggression and Seeks to Re-order Western Policy, ibid., s. 436

55 R.W. Davies, The Technological Level of Soviet industry, op. cit., s. 65

56 ibid., s. 65.

57 ibid., s. 198.

58 F. Halliday, The Ends ofCold War, New Left Review, Mart-. Nisan” 1990, N. 180, s. 14-15

59 "Z", To the Stalin Mausoleum, op. cit., s. 317

birinci bölüm için birinci ek

1

En iyi Trotskist'in Trotsky'nin kendisi olduğunu ve izleyicilerin bin gömlek daha aşağıda bulundukları ile ilgili görüşümü tekrarlıyorum. Trotskiy'in, Bolşevik marksizm'den önemli ölçüdeayrılmadığıyolundaki görüşlerimi de ifade ediyorum.

Trotskiy, bu söylediklerimi, NEP'ten çıkış aşamasında saptıyor. Seçtiği sözcükler benimkilere uymuyor, ancak 1920 yılı sonrasında bürokrasinin "kapitalist restorasyonu", Trotskiy "capitalistic restoration" diyor, önlemek için proletarya lie ahenkli bir biçimde hareket ettiğine işaret ediyor.

"Bürokrasi tecrit olduğu için, proletaryadan koptuğu için büyük korku içine girdi."

"Tek başına, NEP ile büyüyen ve büyümesini sürdüren kulakları ve küçük-burjuvaziyi ezemezdi; proletaryanın yardımına muhtaç olduğunu biliyordu."

L. Trotsky, Stalin, Vol. 2, Panther, 1969, s. 236.

2

"Bürokrasinin kendisi de, özellikle uygulama aşamasında olmak üzere, reformların bir büyük engelidir." *Ed. A. Hewett, Economic Reform in the USRR, Eastern Europe and China: The Politics of Economics, American Economic Review, Papers and Proceedings, Mayıs 1989, s. 18.*

3

M. Garbochev, The All-European Process is Making Headway.

Socialism: Theory and Practice, Ekim 1989, No. 10, s. *4-9.*

4

Rusça'da "Put' Oktyabra - Put' Pervoprohadtsev" başlığıyla yayınlanan hu konuşma İngilizce, "October and Perestroyka: the Revolution Continues", Devrim Sürüyor, başlığıyla dağıtıldı. Türkçe'de "Ekim'in Yolu, Öncülerin Yoludur" başlığıyla kitapçık haline getirildi.

5

Y. *Küçük, Sol: Dünya ve Türkiye, Toplumsal Kurtuluş, Eylül* 1988*, s.* 17.

Bu incelemem daha önce Risale Yayınevi tarafındanyayınlanan Dış Politika Dergisi'nde yer aldı.

6

Çözümsüzlük içinde Fransa Komünist Partisi fırsatı kaçırmayarak uç noktalara kadar fırlıyor. Parti organında, Lenin'in, Buharin için, "l'enfant eneri du parti" dediği dile "dolanıyor. Buharin, Lenin'in bu sözüne dayanılarak, bütün Komünist Partiler için "tatlı çocuk" sayılıyor.

Revolution, 12 Şubat 1988, Sayı 415, s. 33.

7

Bu toplantının sonuçları, "insan, politikacı, bilim adamı Buharin" başlığıyla yayınlanıyor. Önsözün ilk cümlesi şöyle: "Nikolay İvanoviç Buharin'in yaşamı, eksiksiz olarak, proletarya devrimine adanmıştır." *Buharin: Çelovek, Politik, Uçenıy, Moskva, 1990.*

8

Hruşov'un anıları ilk önce Batı'da ve İngilizce olarak yayınlandı. Buradaki alıntıları Türkçe çevirisinden aktarıyorum.

9

Hala "kardeş" partiler, Sovyet politikalarını, kraldan fazla kralcı bir biçemle desteklemeyi görev sayıyorlar. Son politikalarını desteklerken daha büyük bir mutluluk duymaları mümkündür. World Marxist Review'deki bir yazının başlığı düşündürücüdür: "Brejniev Doktrini'ni Reddetmekte Haklıydık." Yazarı, İspanya Komünist Partisi Merkez Komitesi onuru üyesidir.

Santiago Alvares, We Were Right in Rejecting the Brezhnev Doctrine", World Marxist Review, Şubat 1990, Sayı 2.

10

VKP (b), Tüm Komünist Partisi (bolşevik), anlamına geliyor. SBKP adından önce kullanılıyordu.

11

Sürecin mantığını ve karşılaştırmalı tabloları, "Kuruluş" çalışmamda bulmak mümkündür. Y. *Küçük, Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kurulusu* 1925-1940, *İstanbul,* 1989.

12

Andropov, Kommunist'in Şubat 1983 tarihli Üçüncü sayısında çıkan incelemesinde, tıpkı Stalin gibi, Marx'ın da ücret eşitlemesine karşı olduğunu, sosyalizmde mutlaka ücret farklılığının bulunması gerektiğini ve aksi halde büyük sorunlar çıkacağını ileri sürüyor. Bir başka konuşmasında Sovyet halkının harcayabileceği gelirinin üretimden fazla olduğunu, her konuşmasında da pek çok kez disiplin ihtiyacını vurguluyor.

13

Gelişmiş bir sanayi toplumu düzeyinde ihtiyaçlarını karşılayan, ancak geliri yine de artan Sovyet insanı için bunu mevduatolarak saklamaktan başka bir yol bulunmuyor; Sovyetler Birliği aşırı mevduatla karşı karşıya kalıyor. Sosyalist ahlakı oluşturamamış Sovyet insanı, böyle bir durumda,banyo da dahil evinin herböl-mesine bir televizyon seti ve her duvarına, üstüste koymak üzere, birkaç duvar halısı alabiliyor.

14

CIA'de araştırma uzmanı Elizabeth Denton, yineABD Kongresi için yaptığı bir araştırmada, 1977 Anayasası'nın özel sektör için "müsaadekar", permissive, bir dil kullandığını kaydediyor. Özel sektör, özel hizmetleri ve özel evhalkıbostanlarını anlatıyor; 1980 yılında bir kararname ile özel bostanlar özendiriliyor.

E. Denton, Soviet Perceptions ofEconomic Prospects.

Soviet Economy in the 1980's: Pmblems and Prospects, Congress ofthe United States, Wash. D.C., 1983, s. 40.

15

CİA araştırma uzmanı Elizabeth Denton, 1978 yılında Brejniev'in tüketim araçları sektörüne öncelik verilmesi politikasının sürdürülmesini istediğini, bunu önemli bir maddi özendirici saydığını kaydediyor. Ancak özendirici işlerlik kazandırabilmek için, kritik sektörlerdeki işçilere daha kaliteli tüketim malları verilmesi bile öneriliyor. Bunun güçlüğü ve gecikmişliği karşısında, Denton, yöneticilerin, "daha farklılaştırılmış bir ücret sisteminin verimliliği artırmada etkin bir kamçı olacağına .inandıklarını" saptıyor.

E. Denton, ibid., s. 39.

16

Kuşkusuz Amerikan sovyet uzmanları daha sonraki dönemler için de araştırmalar yapıyorlar ve en az iki bininci yıllarda Sovyet ekonomisinin nerede olacağını tahmin etmeye çalışıyorlar. Amerikalılar Sovyetler Birliği için bir ekonometrik büyüme modeli geliştiriyorlar ve çeşitli varsayımlarla iki bin yılını okumayı deniyorlar. Bunlardan birisi, temel projeksiyon adını alıyor ve sonucunu aktarıyorum.

“Bizim çalışmamızın temel sonucu şöyle formüle edilebilir: Birincisi, bizim temel projeksiyonumuz, yirminci yüzyılın son iki on yılı için, daha önceki on yıllara göre daha düşük, fakat yine de dünya standartlarına göre ortalama denebilecek bir hızla büyüyen bir Sovyet ekonomisi gösteriyor."

D.L. Bond - H.S. Levine, An Overview.

A. Bergson - H.S. Levine (eds.), The Soviet Economy Toward the Year 2000, *Landon, 1983, s. 21. 162*

KIRK SEKİZ’E İKİ BAKIŞ: TOCQUEVILLE VE MARX

"Aydın Devrimi" sıfatını uygun görenler bulunuyor; tartışmalıdır. Marx’ın kuşku saçmasına karşın sosyalizm adına ilk devrim girişimi olduğundan kuşku duymamak gerekiyor. İşçi sınıfının safbiçimde bir taraf olduğu ilk iç savaş’tır; bu noktada hiç kuşku bulunmuyor. Çok kısa sürüyor; ancak tartışması ve dersleri bitmiyor.

"Quarante-huitard", Kırk Sekizliler, anlamına geliyor; bir hava ve bir efsane bırakıyor. 1848 yılından 120 yıl sonraki 1968’1iler ya da kısaca Altmış Sekizliler, Kırk Sekizliler adına pek de haklı sayılmayan bir özenti olarak kalıyor. Kırk Sekiz, o zamanın dünyası Avrupa'yla sınırlı sayılabildiğine göre gerçekten bir dünya devrimi oluyor; son dünya devrimi provası olduğu o zaman bilinmiyor.

Uzun bir restorasyon sürecine tepki olarak çıkıyor; resmi "restorasyon" dönemi, Napolyon’un nihai düşüşüyle başlatılıyor. Ancak Robespierre’in düşüşüyle başlatmak daha teorik görünüyor; gerçekten de giyotine gönderildiği tarihten 1848 yılına kadar geçen sürede Robes pierre adı, Avrupa’nın tek ve en gürbüz günah keçisi yapılıyor. Fakat 48 Devrimi’nde bir yandan Robespierre adıyla bir gazete çıkarılıyor ve diğeryanıy-la kurulan Ulusal Meclis’te temsilcilerin hepsinin giymesi için önerilen ve kabul edilen üniforma-giysi, Robespierre’in Fransız Devrimi meclislerinde giydiği elbiseyi hatırlatıyor.

Restorasyon, kilise, asiller ve monarşiden oluşan bir birleşik cephedir; 1815 Viyana Kongresi’nden sonra ilan edilen beraberliğin adıyla, bir Kutsal İttifak’tır. Britanya, Rusya, Avusturya, Prusya ile dörtlü ve yenik Fransa’nın katılmasıyla beşli Holly Allian-ce, Avrupa ölçüsündeki restorasyonun uluslararası platformu oluyor. Kırk Sekiz Dev-rimleri, umulmadık bir zamanda, Marx ve Engels’in Komünist Leage için kaleme aldıkları Komünist Manifesto’nun yayına gönderilmesinden birkaç hafta sonra, bu birleşik cepheyi parçalamak üzere patlıyor; patlatanın da örgütsüz ancak fiili bir cephe olduğunu söylemek zorunludur. işçilerle burjuvazinin cephesi’dir; fakat, 48 Devrimi’nin özelliği, işçilerin, ilk kez bir devrim sürecinde bağımsız hareket etmeye kararlılıkları oluyor. İlk kez, mülkiyete karşı bir programla, burjuvaziden ayrılmak ve devrimi alıp götürmek güç ve

şansını sergiliyorlar; burjuvazi, derhal programını değil istikrarını tercih ettiğini gösteriyor. Programı konusunda ısrarlı ve inançlı olmadığını açığa çıkarıyor; bir tarihçinin uygun sözcükleriyle, burjuvazi, 48 Devrim süreci içinde rüştünü ispat ediyor ve işçi sınıfı için silahlı başkaldırının tek yol olduğu bir durumu hazırlıyor. En kanlı bir biçimde bastırıyor.

Karl Marx, politik önermelerinin pek çoğunu yakından izlemek imkânını bulduğu Kırk Sekiz Devrimi'nden çıkarıyor. Marx'ın pek çok kuramlaştırma çalışması, Büyük Fransız Devrimi ile zenginleştirilmiş Kırk Sekiz Devrimi çözümlemesine dayanıyor. Bunlar ayrı ve değerlidir; ancak Marx'ın Kırk Sekiz Devrimi'ni tümel değerlendirmesi ikircikli görünüyor. Marx'ın yenilgiyi kaçınılmaz gören bir değerlendirmesi var; bunu, "devrim partisinin Şubat Devrimi'ne kadar kurtulamadığı kişi, illüzyon, düşünce ye tasarılara" bağlıyor. Daha da önemlisi, Devrim Partisi adını verdiği devrimci tarafın bu zaaflardan "bir Şubat Zaferi ile değil yalnızca bir dizi yenilgiyle kurtulabileceğini" yazıyor[1]. Böylece 1848 Şubat Devrimi'nde işçi sınıfı tarafının yenik düşmesi, Marx'a göre, pek de kötü bir sonuç olmuyor; "gerçek devrim partisi" yönünde olgunlaşmayı başlatıyor.

Tarihin ve tarihçinin her başarısızlığı/hata ya da mahkum görme eğilimi var; tarih ve bilimi, eninde-sonunda darwinist'tir. Bunu anlıyabiliyorum. Fakat anlaşılması gereken bir başka nokta daha görüyorum; Marx, Şubat Devrimi'nden çok kısa bir zaman önce belki de tarihte en çok okunan çalışma olan Komünist Manifesto'yu, Engels ile birlikte, yazmasına karşın Kırk Sekiz devrim sürecinin tümüyle dışında kalıyor. Kırk Sekiz Devrimi'nde sosyalizm adına yer alanlar bulunuyor; ancak bunlar Blanqui ve taraftarları, Blanc ve taraftarları, Marx'ın sekter doktrinerler olarak eleştirdiği ütopyacılar, Saint Simon ve Fourier taraftarlarıdırlar. Marx, bütün çalışmalarını, bir yandan bu eleştirdiklerinde bulduğu önemli kavramları[2] asimile etmeye ve diğer taraftan da bunları mahkum edici bir eleştiriye tabi tutmaya ayırıyor. Bu, bir. İkincisi, Marx'ın henüz kendi geçmişinin bazı birikimlerinden kopamaması da, değerlendirmesinin ikircikli niteliğine katkıda bulunuyor.

Güvenirlik kazanmış çağdaş tarihçiler, Kırk Sekiz Devrimi'ne Marx gibi bakmıyorlar; sosyalist tonunu, Marx'a göre, çok daha yüksek görüyorlar. Bunların arasında Hobsbawm da var; uzunca bir aktarma yapmaktan

kendimi alamıyorum. Şunları yazıyor: "Şubat Devrimi sadece ‘proletarya' tarafından yapılmakla kalmadı, aynı zamanda bilinçli bir sosyal devrim olarak gerçekleştirildi. Amacı sadece herhangi bir cumhuriyet değil, ‘demokratik ve sosyal cumhuriyet’ kurmaktı. Liderleri sosyalistler ve komünistlerdi. Geçici hükümette bir de gerçek işçi, Albert adıyla bilinen bir tamirci vardı"[3]. Eric Hobsbawm, bunlara ek olarak, devrimi izleyen birkaç gün içinde kabul edilecek bayrağın üç renkli Fransız bayrağı ya da sosyal başkaldırının simgesi olan kızıl bayrak olması konusunda bir tartışmanın da çıktığını kaydediyor. Yenilgiyi ise, bir takım yanılgılara veya sosyalist tarafın iç renklerine değil, eski rejimle birleşik "ilerleme güçleri" arasında bir mücadele yerine düzenle toplumsal revolüsyon arasında geçmesine bağlıyor.

E.H. Carr da benzer bir değerlendirme sergiliyor; 1848 Şubat’ının burjuva devrimcileri "devrimin itici gücünün yeni proletaryanın eline geçtiğini ve hücumla karşılaşanın monarşi değil mülkiyet olduğunu anladıkları zaman", derhal barikatların bir yanından öbür yanına geçiyorlar. Kırk Sekiz’in plebyen devrimcileri, cephelerinin terk edildiğini görüyorlar. Bunu karşılamaya güçleri yok; Carr, hem sosyalist rengi koyu görüyor ve hem de yenilgiyi buraya bağlıyor[4]. Marx’a göre vurguyu başka yere ve öteye koyuyor.

Kuşkusuz, aradan geçen yıllarda yapılan araştırmalar ve daha da önemlisi, daha sonraki yılların gelişme ve patlamaları içinde Kırk Sekiz’in yeniden değerlendirilmesi vurgu farkını anlama ve anlatmada önemlidir. Ancak benim burada yapmak istediğim karşılaştırma bir yanda Hobsbawm ve Carr ve diğer yanda Marx’ın olduğu araştırma değil; bunları asıl karşılaştırmaya yol açmak için aktarmış bulunuyorum. Asıl karşılaştırmayı, Kırk Sekiz Devrimi’nin bir başka tanığıyla, Alexis de Tocqueville ile Marx arasında yapmak istiyorum. Tocqueville de, devrim sürecinin Marx kadar yakınıdır ve hatta içinde geziyor; önlemek istiyor[5]. Daha sonra 1850 yılında, tam Marx’ın Kırk Sekiz Devrimi’ni, Ren’li radikal sanayicilerin gazetesi Neu Rheinische Zeitung’ta değerlendirdiği tarihte, izlenimlerini kendisi için kaleme alıyor. Bıraktıkları, Marx’ın değerlendirmesinin karşısında bir yer tutuyor.

Tocqueville, Kırk Sekiz'i, "bir sınıfa karşı sınıf mücadelesi", a struggle of class aga-inst class, olarak görüyor. "Hükümet biçimi değil toplumun düzenini değiştirmek amaç ediniliyordu" devrimi böyle bir netlikle değerlendiren Tocqueville, yapılanı, işçilerin, mevcut durumlarından kurtulmak için sahneledikleri, "kör ve kaba, fakat güçlü" bir çaba olarak niteliyor[6]. Üstelik zorunlu olarak başarısızlığa mahkum da saymıyor.

De Tocqueville, işçi sınıfı açısından Kırk Sekiz Devrimi'nin başarıya ulaşmamasını iki nedene bağlıyor. Eğer seçim yapılacaksa, hemen yapılmalıydı; "üst sınıfların henüz yedikleri darbenin ürküntüsünü yaşamayı sürdürdükleri ve halkın da hoşnutsuzluk yerine şaşkınlık duyduğu" bir zamanda, 24 Şubat'tan hemen sonra seçim yapılmış olsaydı, bunun işçilerin isteklerine uygun sonuç verebileceğini tahmin ediyor. Bunu yapma-malan halinde, "diktatörlüğü cüretle kapsalardı, bir süre ellerinde tutabilirlerdi"; Toc-queville bu iki yola da başvurulmamış olmasını, yenilginin nedenleri olarak ortaya koyuyor.

İki anlatıma geçmeden önce bazı temel hatırlatmaları yapma zorunluluğu var. Fakat bundan da önce bu iki anlatımı karşılaştırmanın dersi ya da dersleri üzerinde durmak istiyorum. 1848 Fransız Şubat Devrimi'nde iki düzenin beraberliği görülüyor; 1789 değil de 1792 Devrimi'nin eksikliklerini tamamlamak, kısaca, burjuva devrimi-ni netleştirip pekiştirmek isteyen düzen ile tarihte ilkkez işçi düzenini kurmak için kararlı olanlar bir aradadır. Bu haliyle 1917 Rusya Şubat Devrimi'ne çok benziyor. Rusya Şubat Devrimi'nde burjuva düzen özlemenin daha sert ve baskın olduğu kuşkusuzdur. Ancak tarih, yoksul köylülerle güçlendirilmiş ve belki de zayıflatılmış, işçi düzeni tarafının çok daha ağır olduğunu gösteriyor; burjuva düzeni, geçici ve çok kısa kalıyor.

Marx, '48 Şubat Devrimi'nde işçi düzeni programının kaybetmeye mahkûm olduğunu vurguluyor; kazansaydı premature, erken doğum olacaktı, bu izlenimi veriyor. Marx'ın sınıflar düzeninde olmasa da, örgütsel ve liderlik planında haklı olduğunu kabul etmek istiyorum; işçi düzeni, bir kalkışmaya girişmeden önce, kabul edilmiş liderlerinden yoksun bırakılıyor ve daha sonra da kaybetmeye mahkûm bir iktidar girişimine zorlanıyor. Bu, 1848 Haziran ayındadır. Lenin ise 1917 Haziran ayında, önemli gösterilerle, iktidarı, işçi sınıfı adına, istediğini belli ediyor. Haziran 1848 tarihinden bir

ay kadar önceki gösterilere, August Blanqui, önce karşı çıkıyor ve daha sonra katılıyor; bu girişim dağıtılıyor ve 1830 Devrimi’nden beri en deneyimli lider ve örgütçü olan Blan-qui tutuklanıyor. Blanqui’nin eski yol arkadaşı, ve şimdi başka bir kanaldan hedefine ulaşmak isteyen Barbe ve arkadaşları da tutuklananlar arasındadır; Haziran Ayaklanması, en uygun liderlerinden yoksun bir hale getiriliyor. Haziran 1917 tarihinden itibaren Lenin tutuklanmamaya özen gösteriyor ve Şubat Devrimi’nin yeni havasında derhal gizli çalışmaya başlıyor. Lenin, 1848 Şubat ve Haziran ayları arasındaki gelişmelerin ne ölçüde etkisindedir; eğer etkisinde olsa bile, Marx’ın yazdıklarına fazla itibar etmediğini sanıyorum. Çünkü işçi düzeninin bir iktidar için olgunluğa erişip erişmeyeceği tartışmasını bir kenara itiyor.

Kırk Sekiz Şubat Devrimi’nde işçiler, sosyalist akımlar var; ancak henüz doğmakta olan marksizmin hiçbir etkisi bulunmuyor. On Yedi Şubat Devrimi ve hemen izleyen aylarda ise Bolşeviki, en az etkili ya da en etkili ya da en etkisiz hareketlerden birisidir; bu nedenle A.S. P. Taylor’un, Lenin için uygun bulduğu, "hemen hemen mevcut olmayan Rusya Partisi lideri"[7] sözünde önemli bir haksızlık görmüyorum. Nerede ise mevcut olmayan Bolşeviki, Lenin’in liderliğinde, eksiğini yoksul köylülerle tamamlayarak bir işçi düzeni kurmak üzere ayaklanma hazırlıyor; başta menşeviki, tüm mevcut ve güçlü ilericiler, Lenin’in Marx’ın yolundan ayrıldığını ve Blanquist olduğunu ileri sürüyorlar.

Şimdi bir soru var; Marx’ın anlatımında ve çözümlemesinde, Kırk Sekiz’de kurulacak bir işçi düzenini erken bulduğu kesindir. On Yedi’de Lenin’in Marx’ın bu yargısına itibar etmeyerek Ekim Devrimi ile bir işçi düzeni kurmak için önemli bir adım attığı da doğrudur. Üçüncüsü, Ekim Devrimi’nin kurduğu işçi düzeni, bugün çözülme sürecini yaşıyor, öyleyse soru şudur: Marx haklı Lenin haksız mıdır?

Bu soruya vereceğim cevaplarım var; herhalde bunun için yazıyorum. Ancak anlamlı bir tartışma için ortamın hazırlanması gerekiyor. Şimdi buna başlıyorum.

Önce iki noktayı arka arkaya sıralamak istiyorum. Birincisi, on dokuzuncu yüzyılın liderinin Büyük Britanya olduğudur. Büyük bir sömürge devleti ve uluslararası güçtür; bu anlamda tek güçtür. 1820 yıllarında Türkiye’ye karşı

Grek bağımsızlık hareketini, 1815 yılında Viyana'da kurulan Kutsal İttifak'ı bir kenara atıp tek başına destekleyerek[8] "yeni çağın patronu" olduğunu ilan ediyor[9]; bu dönemde uluslararası planda son sözü söyleyen hep Büyük Britanya oluyor.

Yalnız sınırları var; Britanya, uluslararası politikada hep sön sözü söylüyor. Ancak genel olarak politikada söz Fransa'ya aittir; uygun bir söyleyişle, Fransa, on dokuzuncu yüzyıl politikasının sözlüğünü oluşturuyor. Fransa önce liberal ve radikal demokrat, daha sonra da sosyalist politikanın tüm sözcüklerini ve zaman zaman da modelini sağlıyor. Bu, bir. İkincisi, Britanya'nın uluslararası sorunlarda son sözü söyleyen bir güce sahip olmasına karşılık, iki düzenin çatışmasında enternasyonal olan Fransa'dır. Kırk Sekiz, bunun tipik bir örneğini sağlıyor; İtalya'da başlamasına karşın Fransa'ya geçince enternasyonal bir nitelik kazanıyor ve hızla yayılıyor.

Marx'ın krizler ile devrimler arasında kurduğu korelasyonda, Fransa politika tarihi bilgileri önemli bir rol oynuyor; 1789, hem sanayide ve hem de görülmemiş bir soğuk kış yaşanması nedeniyle Devrim'den hemen önce tarımda önemli bir ekonomik krizle beraber geliyor. 1848 Devrimi'nin gelişinde de kriz var; 1847 yılında yine son derece kötü bir hasat yaşanıyor.

Seksen Dokuz öncesinde sanayi krizinde Fransa'nın Britanya ile yaptığı Eden Antlaşması ile gümrüklerini İngiliz mallarına açmasının yıkıcı etkisi büyüktür. Bundan sonra, Napolyon ile başlamak üzere, hep yüksek tarife politikası izleniyor. On Altıncı Lui döneminin, kendisinden önceki On Beşinci Lui döneminin görkemli refahına karşılık bir depresyon dönemi, olduğu kesindir; fakat Kırk Sekiz öncesi için tam tersini söylemek gerekiyor. Kırk Sekiz yıllarına yaklaşıldığında Fransa sanayiinde önemli sıçramalar yaşanıyor; Fransa, İngiltere'den çekebildiği emigre makinacıların katkısıyla hızla makina sanayiini kuruyor ve sanayide, Britanya ile rekabet kapılarını zorluyor.

O kadar öyle ki, bir İngiliz uzman grubu, 1841 yılında, "eğer uygun bir modeli olursa Fransızların yapamayacağı makina kalmamıştır" diye rapor ediyor[10]. Fransız makinala-rının kaliteleri de, İngiliz makinalarına göre, oldukça yükseliyor.

Canlanan ve gelişen sanayileşme, yeni işçi ve işçi sınıfı demektir; Kırk Sekiz öncesinde Fransa'da hızla işçi kütlesi oluşuyor. Bu sınıfın iki özelliğine işaret etmek mümkün; birincisi, oluşumu, uzun bir zaman aralığına yayılmıyor. İkincisi ve daha önemlisi, okuyan bir işçi sınıfıdır. Okuması için de malzeme fazlasıyla ortadadır; sonradan ütop-yacı adını alan Saint-Simon ve Fourier türünden yazarlar, durmadan yazıyorlar, işçiler bakımından anlaşılır dille yazıyorlar ve kapitalizmi eleştirerek emeğe dayalı bir düzen öneriyorlar. Bunların yanında Luis Blanc, 1839 yılında, L'Organisation du Travail'i yayınlıyor; Blanqui'nin yine bir başka devrim girişiminden dolayı hapiste olduğu bir zamanda, Fransız işçilerinin aklını çelmeyi beceriyor. Blanc, ateliers nationaux, ulusal atölyeler, öneriyor; her işçinin çalışma hakkı olduğunu ve devletin bunu görev bilmesi gerektiğini yazıyor. Blanc, atölyelerin gelirinin bir payının işçilere, bir payının hasta ve sakatlara ve bir payının da makina yenilenmesine ayrılmasını savunuyor; Devrim'den sonra kurulan geçici hükümette bakan yapılıyor.

İşçi sınıfı hızla gelişiyor, okuyor ve doktriner'dir; kendi düzenini kurmak için mücadele etmekten daha çok yeni düzen tasarılarına ilgi duyuyor. İlginçtir, bu dönemde, sosyalizm sözcüğü İngiltere'de Owen, Fransa'da Fourier veya Saint-Simon'un adlarıyla özdeş durumdadır; fakat mücadele ve devrim anlamlarını çağrıştırmıyor. Mücadele ve devrim tonu hâlâ demokratlardadır.

Devrimci demokrat hazırlıklar ise çok büyük ölçüde gizli örgütlerce yapılıyor ve çok büyük ölçüde başarısızlığa mahkum oluyorlar. 1820-24 ve 1829-34 yılları arasındaki iki bastırılmış devrim dalgasında, Grekler'in bağımsızlığı elde etmesi ve 1830 yılında Fransa'da Onuncu Charles yerine Louis Philippe'in getirilmesinden başka hiçbir başarı sağlanamıyor. Monarşi, kilise ve aristokrasiden oluşan ittifak egemenliğini sürdürüyor.

Bu dönemin tümü, net bir restorasyon özelliği taşıyor; Amerikan bağımsızlık savaşının Fransız kahramanı Lafayette, Fransız Devrimi'ndeki görkemli günlerini hatırlayarak, 1830 Devrimi günlerde bir kalabalığa hitap ederken, restorasyon döneminin parolasının "birleş ve unut" olduğunu dile getiriyor[11]. Gerçekten de, devrim dönemlerinin canlı bilinçlilik ve ayrışma çizgileri taşımasına karşılık, restorasyonda İhsan beyninin unutma alışkanlığı ve birleşme tutkusunun birbirinin kokusundan ayrılmayan sürü

kompleksine dönüşmesi çok çarpıcıdır; devrim sürecini, insanın kendine gelmesi ve restorasyon dönemini ise kendinden geçmesi olarak nitelemeyi mümkün görüyorum.

Tarihçi David Thomson, bu restorasyon sürecinin dört çizgisini ön plâna çıkarıyor; birincisi mesruiyetçilik oluyor. Monarşinin meşruiyetiyle başlayarak, günlük yaşamda da meşru olmayı yüksek tutmak, bu dönemin özelliklerinin başında yer alıyor. İkincisi, Fransız Devriminin büyük din karşıtlığı yerine restorasyon döneminde koyu bir dinsellik yaşanmaya başlıyor. Aslında dinselliğe dönüşü Napolyon başlatıyor ve Fransız Devrimi programındaki bir tutarsızlığı ortadan kaldırıyor; Fransız Devrimi hem mülkiyeti kutsal sayıyor ve hem de din karşıtı ve nerede ise insanın kendisine tapınmaya dayalı, bir dünya felsefesi getiriyor. İnsanın kendisine tapınma, insan aklını yüceltmektir; Devrim, on sekizinci yüzyıl aydınlanma ve rasyonalizm akımlarını pratike döküyor. Fakat Napolyon, mülkiyete dayalı, tabanında orta köylü olan bir düzenin dinsellik olmadan ayakta kalamayacağını anlıyor; restorasyonun dinselliği aynı zamanda rasyonalizme cephe olmak demek oluyo.r.

Döneme damgasını tutucu filozoflar vuruyor; Hegef ve Fichte, yeni dimağları kontrollarına alıyorlar. Restorasyon tarihin resmen başlamasından üç yıl sonra doğan Marx da, daha sonra "Sol Hegelciler" eğilimi içinde yer alsa da, aydın kariyerine tutucu Hegel felsefesiyle başlıyor.[12] Kırk Sekiz yılları yaklaşırken Hegel'in hegemonyası, Feur-bach tarafından kırılıyor. Feurbach, devrim sürecinin, silahlı başkaldırıdan önce, felsefe ve ideoloji alanında başlaması gerektiğini haber veriyor.

Restorasyon ile birlikte Katolik Kilisesi eski topraklarının tümünü alamıyor. Na-polyon, kiliseden ve asitlerden, aldığı toprakların, bir bölümünü köylülere ve diğer bölümünü de yarattığı yeni asillere dağıtıyor. Yine restorasyon döneminde ülkeye yeniden dönen asillerin bir bölümü de eski topraklarına kavuşabiliyor. Bu dönem, büyük toprak sahipliğinin büyük prestij ve değer kazandığı zaman aralığını anlatıyor; üçüncü özellik budur. Dördüncü özellik ise, "barış" sözcüğünün kazandığı popülarite oluyor; barışın kendisi bir amaç haline getiriliyor ve her ne pahasına olursa olsun barışı sağlamak, önemli bulunuyor.

İç barışı ise ajanlar, provokatörler ve çok zaman da Prens Metternich’in casusları sağlıyorlar; insanlar, enselerinde, sürekli olarak Metternich’in burnunu duyuyorlar. Metternich, bu nedenle olabilir, ölümüne yakın bir zamanda, Avusturya’yı olmasa bile "zaman zaman Avrupa’yı yönettim" diyebiliyor. Kendisini düzenin kayası olarak görüyor.

Avrupa'nın her yanı geri adımlara sahne oluyor; 1817 yılında Britanya’da hükümet, ünlü Habeas Corpus’u yürürlükten kaldırıyor. Daha sonra büyük toplantılar ve radikal basını önleyici yasalar getiriyor. Mettemich, dönemin ortasında, Çar Birinci Alexander’a gönderdiği memorandumda en yetenekli insanların devrim tarafında yer aldığın dan yakınıyor. Restorasyon döneminde bu durum tersine çevriliyor; Thomson, 1800 yılından önce "en etkili entelektüellerin rasyonalizm, demokratik idealler ve an-tiklerikalizm tarafında olduklarına" işaret ettikten sonra, artık "en büyük beyinler gelenekçiliği, tutuculuğu ve kiliseyi destekliyorlar" diye yazıyor[13], Restorasyon, bir tarih çizgisi değil bir yaşam biçimi oluyor.

Aydınlar dinin ve devletin destekleyicisidirler, küçük zanaatkârlar ve işçiler sosyalizm projelerini okuyorlar, köylüler, Napolyon savaşlarının arkasından gelen büyük bir depolitizasyonu yaşıyorlar; demokrat ve devrim mücadelesinin bile geniş bir kütle tabanı görünmüyor. Bu açıdan bakıldığında Blanquism’in bu dönemde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir; Bounarotti kanalıyla kendisini Babeufa bağlayan Blanqui, dar örgütle devrim yapmayı savunuyor. Böyle bir durumda iç ve uluslararası Kutsal İttifak’a karşı mücadele, "öğrenci, subay, liberal, asil ve tüccarlardan oluşan küçük bir azınlık"[14] ile sınırlı kalıyor. Kırk Sekiz Devrimi böyle bir ortamda patlıyor.

Çok keskin bir sınıf ikilemi var. Marx’ın, yazdıkları dikkat çekicidir; 48 Haziran Ayaklanmasında, "burjuvazinin coşkulu gençleri, Ecole Polytechnique öğrencileri", işçi ayaklanmasını bastıranların arasında yer alıyorlar. "Tıp Fakültesi öğrencileri yaralı plebyenlere bilimin yardım elini uzatmayı reddediyorlar"[15]; demokrat ülkelerle yetiştirilmiş üniversite gençliği işçi düzeninin kurulmasına açıkça karşı çıkıyor. Tocquevii-le de, sadece sözle değil anlatımla da, bu ikilemi doğruluyor; "1848 Devrimi’ne son vermekle görevlendirilenler, tamı tamamına 1830

Devrimi'niyapanlardır" diyeyazıyor[16], 1848 tarihinde bir devrim yapılırken bir diğerine son veriliyor.

Lenin, On Yedi Şubatı'nı, Marx Kırk Sekiz Şubatı'nı duyamıyorlar; önemli bir eksiklik saymıyorum. Ancak Lenin'in devrimci durumla ilgili ünlü tarifinin bir teori olmaktan daha çok bir işaret demeti olduğu yolundaki görüşümü tekrarlıyorum. Bu işaretlerden en önemlisi sayılabilecek olan kütle hareketliliği ise her devrim öncesinde gö-rülmeyebiliyor; Kırk Sekiz öncesinde bulunmuyor.

De Tocqueville, Şubat Devrimi öncesinde, yasama meclisinde, milletvekilliği yapıyor; 1848 yılı Ocak Ayı'nın sonunda, söz alarak kürsüye çıkıyor ve dinleyicilerin çoğunu, kendi yazdıklarına göre, şaşırtıyor. Kürsüden şunları söylüyor ya da haber veriyor: "Bana, gösteriler yok, tehlike yok, diyeceksiniz. Bana, toplumsal zeminde görünür bir düzensizlik yok, kapıda bekleyen revolüsyon da yok diyeceksiniz. Beyefendiler, bana, yanıldığınızı söylememe izin veriniz. Doğru, gerçek bir düzensizlik yok; ancak düzensizlik insanların kafasına girmiş, derine yerleşmiştir. Kabul ediyorum şu anda sakinler, ancak işçiler arasında oluşanları görünüz. Kuşkusuz işçiler, eskiden olduğu ölçüde ve uygun sözcükle siyasal tutkulardan rahatsızlık duymuyorlar; fakat tutkuların politik değil toplumsal olduğunugörmüyor musunuz?"[17] Birasil kökenliolanTocqueville, Lui Filip yönetiminden tiksiniyor; belki de bu tiksintinin etkisiyle toplumun derinindeki

homurtuyu, pek az insanda olan bir yetiyle, duyuyor.

Filip dönemi parlamento, Ekim 1847 tarihinde de toplanıyor ve yeni politika yolları ararken manifesto biçiminde bir program hazırlanması kararını veriyor; Tocque-ville, manifesto'yu hazırlamakla görevlendiriliyor. Tarihin zaman zaman büyük civlele-ri oluyor; Tocqueville, düzeni kurtarmak için bir manifesto hazırlarken, Marx ve Engels de, aynı tarihlerde, Alman Kommünist Birliği'nin isteği üzerine bir başka, bu kez, komünist manifesto yazmaya çalışıyorlar. Arada benzerlikler olabilir mi? Barikatın iki tarafındaki akıl eğer tarafsız olabiliyorsa, aklın tarafsızlığı son derece zordur, yakın değerlendirmelere rastlanabiliyor; Tocqueville'in

mevcut yönetimden kopukluğu, aynı zamanda duygusal uzaklığı, önemli bir tarafsızlık sağlayabiliyor.

Tocqueville, Manifestosunda, "ülkenin bir kez daha iki büyük tarafa[18] ayrıldığı zaman gelecektir.” diyor. "Bütün ayrıcalıkları deviren ve bütün özel hakları yıkan Fransız Revolüsyonu, birinin, mülkiyet hakkının kalmasına izin verdi"; bunları da ekledikten sonra özel mülkiyet hakkının pek çok hakkın kaynağı ve güvencesi olması gerekirken artık yalnızca aristokratik dünyanın bir kalıntısı haline geldiğini ileri sürüyor. Herkesin mülkiyetinin düzlendiği bir dönemde aristokratik mülkiyet düzeni, toplumsal mantığını yitiriyor ve Tocqueville şu sonuca varıyor: "Çok geçmeden siyasal mücadele varlıklı-larla varlıksızlar arasındaki bir mücadeleyle sınırlanacaktır. Mülkiyet, büyük savaş alanı olacaktır." Tocqueville’in zamanında yayınlanan manifestosu, mülkiyet üzerine bir sınıf savaşını tek ihtimal olarak ortaya koyuyor.

Böyle soğukkanlı bir manifestonun çok fazla etkili olmadığını düşünmüş olabilir; Ocak 1848 tarihinde Meclis’te yaptığı konuşmada çok daha ateşli bir dil kullanıyor. "Beyefendiler, bu benim derin inancımdır: Şimdi bizim bir volkanın üzerinde uyuduğumuza inanıyorum.” Belki bunun da yetmediğini düşünüyor ve "duymuyorsanız ben ne söyleyebilirim, sanki havada bir devrim fırtınası var" diye haber veriyor.

Düzenin kendisini güçlü sanmaması konusunda uyarıcı konuşuyor. Eski Rejim'in bugünkü rejimden çok daha sağlam oturduğunu hatırlatıyor. Eski Rejim neden yıkıldı; kimi insanların eylemleri kimilerinin yeminleri, La Fayetteveya Mirabeau'nun çabaları nedeniyle yıkılmadığını ileri sürüyor. "Hayır beyefendiler, başka bir neden vardı: O zaman yöneten sınıf olan sınıf, kayıtsızlığı, egoizmi ve hilekârlığıyla ülkeyi yönetme gücünden yoksun ve yönetmeye layık olmayan bir konuma geldiği için yıkıldı." Tocque-ville, sınıf çözümlemesiyle konuşan bir asil örneği veriyor. "Tanrı adına, yönetim espi-rinizi değiştiriniz, yoksa, tekrarlıyorum, bu sizi, uçuruma götürecektir"; eğer uçurumsa, bir ay geçmeden, Şubat Devrimi gerçekleşiyor.

Tocqueville’in devrim sürecini bildiğinden hiç kuşku yok; aslında, Seksen Dokuz’dan başlayarak ve en azından Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Fransa’da yaşayanların hepsi, bunu, biliyorlar. Tocqueville, Fransızlar

olarak, "ayaklanmalarla o kadar çok yıl geçirdik ki" diyor ve "kargaşa yılları için bir tür ahlak ve isyan günleri için bir özel hukuk çıktı" diye devam ediyor. Bu hukuka göre, öldürme hoş görülüyor, yıkıma izin veriliyor, ancak hırsızlık kesinlikle yasaklanıyor. Devrim süreci, uygulama yasalarını da geliştiriyor.

Devrim nedir; en basitinden mevcut otoritenin işlemez olması ve yerine bir başka otoritenin gelmesidir. Tocqueville, Şubat Devrimi günü. "Paris'te kamu otoritesinin eski görevlilerinden birisini bile göremedim" diye hatırlıyor. Ne bir asker, ne bir jandarma, polis ve hatta Ulusal Muhafız var; yerinihalkabırakıyor ve Tocqueville, "yalnızca halk silah taşıyor, kamu binalarını koruyor, gözlüyor, emirler veriyor ve cezalandırıyordu" diye yazıyor. Bütün bunlar Paris'te oluyor ve şunları ekliyor: "Merkeziyetçilik sayesinde Paris'e hükmeden Fransa'yı yönetir." Şubat Devrimi'nde halk, Fransa'nın yönetimine geliyor.

Devam etmeden önce bir parantez açmam gerekiyor; Kırk Sekiz Devrimi'ni aynı tarihte Tocqueville ve Marx yazıyorlar. Tocqueville devrimin sosyalist rengini ön plana çıkarıyor ve Marx önemsizleştiriyor. Burada bu kararlaştırmayı yapmak istiyorum. İki bakışın rengi birbirinden ayrılıyor; Marx'ın sosyalist rengi ön plana çıkarması beklenirken tam tersi ortaya çıkıyor. Ancak bu terslik yazımların genel tonuyla ilgilidir; tek tek gözlem ve değerlendirmelerde son derece şaşırtıcı benzerlikler görülüyor. Benzerliklerden birisi, Fransa politikasında Paris'in yeri üzerinedir; Tocqueville'in değerlendirmesini aktarmış bulunuyorum. Marx'ınki ise şöyle: "Siyasal merkeziyetçilik nedeniyle, eğer Paris Fransa'yı yönetiyorsa, devrimci kalkışma günlerinde de işçiler, Paris'i yönetirler"[19]. Hem birbiriyle çakışıyor ve hem de birbirini tamamlıyor.

Fransız Devrimleri içinde "en kısası" ve "en kansız" olanı olarak niteleniyor; ancak olağanüstü otoritesi nedeniyle daha önceki devrimleri karşılaştırılamayacak ölçüde insan oğlunun "kafası ve kalbine" giriyor ve yer ediyor. Paris'te cumhuriyetçi kulüplerin bir toplantı yapmak istemesi bir hükümet bunalımına neden oluyor ve izin verip vermeme tartışmaları içinde Kral Louis Philippe'e çekilmesi söylenince çekiliyor. Hepsi bu kadar; bunun üzerine Nisan ayında yapılan seçimi, çok büyük bir çoğunlukla tutucular kazanıyor. Buna rağmen yeni meclisin ilk toplantısında,

Tocqueville on beş kez, "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırdıklarını ve herkesin birbirinin sesini bastırmak için haykırdığını hatırlıyor.

Marx, Kırk Sekiz Devrimleri’ni çözümlerken tarihte her şeyin iki kez olduğunu, Hegel’e dayanarak, kaydediyor ve birincisinin trajedi ve ikincisinin komedi olarak gerçekleştiğini ekliyor. Kırk Sekiz Devrimi sonunda, yeğen Napolyon’un büyük Napolyon’a özenmesini ve Üçüncü Napolyon olarak imparatorluğunu ilan etmesini, komik buluyor; gerçekten gülünçtür. Ancak Kırk Sekiz Devrimi’nde sadece, Tocqueville’in sözleriyle hiçbir inancı olmayan ve başkalarının da inancı olabileceğine inanmayan Louis Napolyon değil, hemen hemen herkes taklitçidir. Herkes, Büyük Fransız Devrimi’ndeki bir kahraman, ve aktörü benimsiyor ve rolünü oynamaya çalışıyor. Herkes Büyük Fransız Devrimi’nde olduğu türden birbirine "yurttaş" diye hitap ediyor ve mektuplarını "kardeşiniz" diye bitiriyor. Daha da ilerisi, geçici hükümet, meclise seçilen temsilcilerin giyecekleri oturum giysileri için de bir kararname çıkarıyor; bakıldığında, Robespierre’in giysilerinin taklit edildiği anlaşılıyor.

Seçim sonucunda meclisteki en büyük çoğunluk, kendisine, Birinci Devrim’deki "Dağlılar", Montagnard, adını layık görüyor; meclis salonunda üstte, tepede bir yeri; seçiyor. Toequeville, meclis açılır açılmaz, bu grubun ikiye ayrıldığını ileri sürüyor; eski tarz devrimciler ve sosyalistler olarak ikiye ayrılıyorlar. Toequeville, sosyalistleri, daha tehlikeli buluyor; çünkü, "Şubat Devrimi’nin gerçek niteliğine uygun düşüyorlar." Ancak bu tehlikeye karşın, Tocqueville’i rahatlatan bir yanları var; bunlar "eylemden çok teori adamlarıdırlar." Kuşkusuz, burada "teori" sözcüğünden anlaşılan, ütopyacı görüşlere bağlı olmaktır. Böyle olduğu için, Toequeville, bunların düzeni altüst edecek eylemlere giremeyeceklerini, çünkü başkaldırı yollarını bilmediklerini ileri sürüyor; eski tarz devrimciler ise bu alanda deneyimlidirler. Bu nedenle sosyalistler, çoğu cumhuriyetçi olan dağlıların diğer kanadına muhtaç görünüyorlar.

Tocqueville, dağlıları, doktrin ve inanç açısından zayıfve yüzeysel buluyor; bunları kahvelerde yetişmişve kafalarını günlük basının yazdıklarıyla doldurmuş basit insanlar olarak görüyor. Günlük basından kastı, cumhuriyetçi Le National ile Ledru-Rollin gibi radikal demokratlarla Louis Blanc türünden sosyalist sayılanların 1843 yılında kurdukları La Reforme

olmalıdır; gerçekten Kırk Sekiz Devrimcilerini bu gazeteler önemli ölçüde etkiliyor ve yetiştiriyorlar.

Seçim, işçileri meclis dışına itiyor. Cumhuriyetçi ve demokrat olarak gazeteciler, edebiyatçılar meclise girmeyi başarıyorlar; belki de bu nedenle, 48 Devrimi’ne bir "aydınlar devrimi" adı da veriliyor. Ancak bu kadar değil; sokak işçilere kalıyor ve Tocqu-eville, sokaktaki iktidardan söz ediyor. "Kalabalıklar her gün sokakta ve meydanlarda toplanıyorlardı" diye yazıyor; "yükselen dalgalar gibi" yayılıyorlar.

Tocqueville, Şubat Devrimi’nin işçi ağırlığından ve sosyalist renginden hiç kuşku duymuyor; sosyalizmin iktidar olamayışını, diktatorya kurulmayışını ve seçimlerde işçi adayların kaybetmelerini ise seçimlerin geç yapılmasına bağlıyor. Seçimleri geçe bırakırken yaptıkları hatayı, şaşırtıcı bir öz ve netlikle açıklıyor. Şunları ileri sürüyor: İşçiler, halkı, "önerilerinin pervasızlığı ve söylemlerinin şiddeti ile alarme ettiler ve eylemlerinin zayıflığıyla da mukavenete çağırdılar." Seçimde kazanmaları, Şubat Devrimi’nin bir basamak gerilemesidir ve iç savaşa yaklaşması anlamına geliyor.

Haziran Devrimi, 1830 Haziranı’nda Louis Philippe kural yapılıyor, orta sınıfların, burjuvazi demek oluyor, yönetiminde bir halk devrimi’dir; Tocqueville buna inanıyor. Şubat Devrimi, bunun tersidir; "tümüyle burjuvazinin dışında ve burjuvaziye karşı yapılmıştır." Halk kütlesi, tek başına iktidarı eline alıyor. "Bizim yıllıklarımızda böylesine yeni bir durum yoktur"; Şubat Devrimi, Tocqueville’e göre yepyeni bir gelişme oluyor.

"Bu kez söz konusu olan yalnızca bir partinin zaferi sorunu değildir; bu kez amaç, tüm insanlığın öğrenmesine ve izlemesine elverişli, bir bilim, bir felsefe ve izin verilirse söyleyebilirim, bir din kurmaktır." Tocqueville, böyle bir durumdan kurtulmayı, Prens Conde’nin din savaşlarında söylediği, "eğer yıkıma bu kadar yakın olmasaydık, mutlaka ezilirdik" sözünü hatırlayarak çözümlemeye çalışıyor ve eğer başkaldırı daha az radikal ve daha az azgın olsaydı, "burjuvazinin büyük kısmı evinde oturacaktı" diye yazıyor. Net ve safbir sınıf savaşı olduğu için, burjuvazinin bütün gücünü toplayarak yüklendiğini anlatmak istiyor. Bütün bu sonuca karşın, "sosyalizm, her zaman için, Şubat Devrimi’nin temel karakteristiği ve en korkunç hatırası olarak kalacaktır" demeden edemiyor.

Meclise hakim olamıyorlar, ancak, Paris'e hakimiyetlerini sürdürüyorlar. Sürekli olarak iktidarı almaya çalışıyorlar; zaman zaman iktidarı avuçlarının içinde hissediyorlar. Tocqueville'in anlatımını sürdürerek Mayıs ve Haziran Günleri'nden söz etmek durumundayım. Bir kez de Şubat Devrimi'nin hemen başında, bayrağın rengi konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle bir iktidar hazırlığı olduğu anlaşılıyor; kısaca ilerde değinmeyi planlıyorum.

Bir nokta net olmalıdır; liderleri yok görünüyor. Daha doğrusu pek çok lider var; lidersizlik anlamına geliyor. Net bir program da bulunmuyor ve çeşitli programlar ortalıkta dolaşıyor. Ancak güçleri var ve sınıf içgüdüleri çok keskin olarak beliriyor. Kendilerini diğer düzenlerden ayırabiliyorlar ve ülkeyi yöneteceklerine inanıyorlar. Bu amaçla birisi sadece korkutma amaçlı olmak üzere Mayıs ve Haziran Ayları'nda iki kez kalkışıyorlar. İkincisi için Tocqueville, "bir harp narası atmadan, liderden yoksun olarak, bayraksız, fakat yine de harikulade bir ahenk içinde, yaşlı subayları şaşırtan bir savaş deneyimiyle savaştılar" diye yazıyor.

15 Mayıs 1848 günü, meclise yürümelerini, Tocqueville, yıkma amacından çok tehdite bağlıyor; işçiler sözün kendilerinde olduğunu göstermek istiyorlar. Gösteri, Polonya sorunundan başlıyor ve işçiler Polonya'nın işgaline son verilmesini istemek için meclisin tribünlerini doldurmaya başlıyorlar. Çoğunun elinde kırmızı bayraklar var; önemli bir bölümü silahlı, gizlemeye çalıştıkları izlenimini vermekle birlikte ucunu gösteriyorlar. Büyük bir kargaşadan sonra Hubert adında bir işçi kürsüye çıkıyor, kırmızıyla kaplanmış bayrağı dikiyorve "temsilcilerinin ihanetine uğramış halk adına Milli Meclis'in dağıtılmış olduğunu ilan ediyorum" diyor.

Bu büyük gösteri karşısında deneyimli ve yüksek prestijli iki ihtilalcinin, Louis Au-gust Blanqui ileArmand Barbe'nin davranışları son derece ilginçtir; Tocqueville, bu iki eski yol arkadaşını da, Hubert'i de "çılgın" olarak niteliyor, fakat, gösteriye karşı çıktıklarını kaydetmiyor. Blanqui, gösterinin büyüklüğü karşısında katılıyor, ancak buradan hükümet merkezi sayılan Hotel de Ville'e yürünürken, ayrılıyor. Barbe ise saf değiştirerek işçi hareketi içinde yer alıyor.

Meclisi dağıttıklarını ilan eden işçiler Hotel de Ville'e yürümeden önce meclisi bir gösteri alanı haline getiriyorlar. "Emeğin örgütlenmesi", "İşçi Bakanlığı", "Zenginlere Vergi", "Louis Bianc'ı İsteriz" diye bağırdıktan sonra Blanc'ı omuzlarına alıyorlar ve meclis içinde tur atıyorlar. Blanc, işçilerin çalışma hakkını savunuyor ve ulusal atölyelerin kurucusu biliniyor. Devrim'den sonra kurulan geçici hükümette bakanlık yapıyor.

Hotel de Ville'e yürüyen işçilerin üzerine önce Mobile Guard'lar saldırıyorlar; bunlar lümpenlerden oluşuyorlar. Arkasından Ulusal Muhafızlar geliyorlar ve meclisin tekrar açıldığını ilan ediyorlar. Ulusal Muhafızlar "yaşasın ulusal meclis" haykırışları arasında önde gelen liderleri toplamaya başlıyor; Blanqui ve Barbe, bunlar arasındadır. Yetmiş üç yaşının yarısından çoğunu hapislerde geçiren Blanqui, Şubat Devrimi ile çıktığı hapishaneye, yeniden ve uzun bir dönem için tekrar giriyor; kalkışmaya açıkça karşı olmasına rağmen, işçi hareketini deneyimli liderlerden yoksun bırakmaya kararlı burjuvazi, Blanqui'yi hapsetmeyi uygun buluyor.

Tocqueville, olayların gelişimini anlatırken aklını tarafsızlaştırmayı başarabiliyor; kişilere gelince, büyük bir kinle, yazıyor. Mayıs gösterisinin olduğu gün, bir ara kürsüde, ilk kez gördüğü ve adının kendisinde "dehşet ve tiksinti" çağrıştırdığını kaydettiği bir kimseden söz ediyor; bu, Blanqui'dir. "Solgun, çökük yanaklara, beyaz dudaklara, hastalıklı, hilekar, itici bir yüze, kirli bir benze, küflü bir ceset görünüşüne sahipti" diye hatırlıyor; Blanqui'nin çok çekici, bir fizyonomisi olmadığını diğer kaynaklar da belirtiyor. Ancak tanıtımından Tocqueville'in gerçekten nefret ettiği anlaşılıyor; "hayatını lağımda geçiriyormuş ve yeni çıkmışa benziyordu" diye ekliyor. Blanqui, hapisten yeni çıkıyor.

Şubat Devrimi'nin Fransa'yı ikiye böldüğü günlük yaşamdan da anlaşılıyor; Louis August Blanqui'nin devrimin liflerlerinden biri sayılmasına ve tutuklanmasına karşılık, kardeşi Jerome Adolphe Blanqui, iktisatçı ve "History of Political Economy in Europe" kitabının yazarı, tutucudur ve devrime karşı bir tutum alıyor. Tocqueville'in yazdığına göre[20] Mayıs Günleri'nden hemen sonra ve Haziran Ayaklanması öncesinde, Adolp-he Blanqui'nin hizmetçisi, efendisine gevezelik yapıyor ve "pazar günü tavuk budu yiyeceğiz" diyor; "güzel ipekli elbiseler giyeceğiz" diye haber veriyor.

Tocqueville, kardeş Blanqui’nin bunu anlamazlıktan geldiğini ve hemen kendisine haber verdiğini kaydediyor.

Mayıs Gösterisi’nden sonra tanınmış veya tanınmamış ne kadar işçi önderi varsa hepsi tutuklanıyor ve bu yetmiyormuş gibi yönetim, fazla masraflı olduğu ve devrimin amaçlarına ters düştüğü gerekçesiyle ulusal atölyeleri kapatmaya karar verdiğini açıklıyor. İşçi düzeni, bunu, iç savaştan başka bir yol kalmadığı biçiminde yorumluyor. Paris sokaklarında birdenbire, Hotel de Ville’e açılan sokaklardan başlamak üzere barikatlar kurulmaya başlıyor; işçiler Paris’i egemenlikleri altına alıyorlar. Tocqueville, bu durumu, "bizim efendisi olduğunu düşündüğümüz yerlerin tümü, iç düşmanlarla dolup taşıyordu" diye yorumluyor.

Binlerce işçi hemen öldürülüyor. Binlercesi sürülüyor. "Haziran Günleri işte böy-leydi, zorunlu ve felaket dolu günler"; Tocqueville böyle tamamlıyor. "Fransa’daki devrim ateşini sona erdirmedi", Şubat Devrimi ile ilgili olanı bitirdi. Haziran Günleri, "ulusu Paris işçilerinin zorbalığından kurtardı ve kendi sahipliğini restore etti." Bu Tocque-ville için bir rahatlamadır; aynı zamanda tüm bakışını özetliyor.

Marx’ın rahatlaması söz konusu olamaz; aynı zamanda tüm bakışını böyle bir özete sığdırmak da mümkün görünmüyor. Çünkü Marx, Kırk Sekiz’de bir işçi iktidarı projesini başından başarısızlığa mahkum sayıyor ve “Paris için de, Tocqueville’in sözcüğüyle bir "işçi zorbalığını", Kırk Sekiz Devrimi sırasında nerede ise moda ölçüsünde kullanılan bir nitelemeyle "proletarya diktatörlüğünü"[21] imkânsız buluyor. Fransız işçi sınıfını, o tarihlerde, bunları yapacak yetkinlikte görmüyor.

"Fransa’da Sınıf Mücadeleleri" çalışmasında Marx, Şubat Devrimi’nden sonra iki kişinin, Albert ve Louis Blanc’ın "işçi sınıfı" temsilcisi olarak geçici hükümete girdiğini yazıyor; geçici hükümeti cumhuriyeti ilan etmeye zorladığını ve böylece "bağımsız parti" olarak ön plana çıktığını kaydediyor. Ayrıca Paris’te de "Fransız proletaryası yeterli güce sahiptir" diyor; ancak bütün bunlara karşı kendi adına bir devrim yapma gücünü görmüyor. "Hâlâ kendi devrimini yapma gücünden yoksundur" diye değerlendiriyor[22]. "Lui Bonaparte’ın On Sekizinci Brumer’i" çalışmasında ise "Proletarya partisi küçük burjuva demokrasisine ek ola-rakgöründü"

hükmünü veriyor[23].TekrarSınıfMücadelelerinde "üç renkli bayrağın önünde kızıl bayrağı indirdi" yargısını, muhtemelen bir kızgınlıkla da, dile getiriyor.

Hep biliniyor; Sınıf Mücadeleleri ve On Sekizinci Brumer, Marx'ın zamanında, Kırk Sekiz Devrimi ile ilgili çözümlemelerini kapsıyor. Bunlar, Tocqueville'in Recollections'ı, Charles Seignobos'un La Revolution'de 1848 çalışmasıyla birlikte, Kırk Sekiz Devrimi'nin en yakın tanıkları sayılıyor. Devrim'in başında Marx Paris'tedir; reaksiyon başlayınca ayrılıyor. Yazdıkları, hem daha sonraki araştırmalara kaynaklık ediyor ve hem de, bir-iki küçük nokta[24] dışında, daha sonraki çok daha ayrıntılı çalışmalarla doğrulanıyor.

Buna karşın değerlendirmesinin tonunda bir eksiklik gördüğümü ve iki çalışma arasında zaman zaman bir değerlendirme farkı çıktığını belirtmek durumundayım. Sınıf Mücadeleleri çalışmasında "Temmuz Günleri'nde nasıl işçiler burjuva monarşisi için savaştılar ve kazandılarsa, Şubat Günleri'nde de burjuva cumhuriyet için savaştılar ve kazandılar" diye yazıyor. 1830 Temmuz Günleri'nde "cumhuriyet kurumlarıyla çevrili bir monarşiyi", sonrakinde de, "sosyal kurumlarla çevrili cumhuriyeti" zorluyor. Yazımında işçiler için, "sosyal kurumlarla çevrili cumhuriyet" bir tercih olduğu izlenimi var; daha sonra kullanılan ifadeler de bu izlenimi doğruluyor. Sınıf Mücadeleleri'nde yine, "işçiler, Şubat Devrimi'ni burjuvaziyle birlikte gerçekleştirdiler ve çıkarlarını burjuvaziyle yan-yana gerçekleştirmeye çalıştılar" ifadesini kullanıyor. Böyle bir yazım, Kırk Sekiz'de işçilerin perspektifinin burjuva cumhuriyeti olduğu yargısına götürüyor ki, hem Tocqueville'in yazdıkları, hem daha sonraki araştırmalar ve hem de olayların akışı ile doğrulanmıyor.

On Sekizinci Brumer çalışmasında, bir yerde ise, şu değerlendirme var: "Şubat Devrimi bir sürpriz hücumu oldu, eski toplumu apansız yakaladı." Marx, Almanca yazdığı metinde, sürpriz hücum için Fransızca "coup de main" sözcüklerini kullanıyor ve Aralık 1851 tarihinde, Birinci Devrim'de kullanılan devrim takvimiyle Brumer Ayı'nda Louis Bonaparte'ın darbesini ise "coup de tete", bir çılgın hareket olarak niteleyerek buna cevap sayıyor. Bundan sonra değerlendirmesi şudur: "Easy come, easy go!"[25] Haydan gelen huya gider; kolayca gelen bir devrimin kolayca gidebileceğini anlatmak istiyor.

Birincisiyle ikincisi birbirini tümüyle tutmuyorlar. Şubat Devrimi, bir yerde savaşla kazanılıyor ve diğer yerde kolayca, elde ediliyor; Şubat Günleri'nde, Proletarya, geçici hükümete, "cumhuriyeti dikte ediyor", ve böylece bağımsız parti olduğunu gösteriyor. Fakat yine Sınıf Mücadeieleri'nde, başka bir yerde, "cumhuriyet 25 Şubat'tan değil 4 Mayıs'tan başlar" değerlendirmesini ve bunun arkasından da "burjuva cumhuriyetin gerçek doğum yeri Şubat Zaferi değil Haziran Yenilgisi'dir" yargısını dile getiriyor[26]. Mayıs, seçimlerle, Haziran, büyük bir kıyımla, işçi sınıfının Şubat Devrimi'nden uzaklaştırıldığı tarihleri gösteriyor. Şubat Devrimi, işçiler açısından, asıl Haziran 1848 tarihinde sona eriyor ve kolay bir son olmuyor.

Marx'ın diğer çalışmalarından eksik olmayan tutarlılık ölçüsünün Kırk Sekiz Devrimi'ni değerlendirirken azalmasının nedeni olmalıdır; değerlendirmede rahat hareket etmekte güçlük çekiyor. Şöyle de söylenebilir; Tocqueville, bütününü değerlendirirken aklını tarafsızlaştırıyor ve devrimci kiş iler söz konusu olunca, duyduğu tiksinti ile, ölçüyü bırakıyor. Marx ise çözümleme sürecinde yeni açıklıklar sağlarken, genel değerlendirmeye gelince, yazdıklarının bütününde, geriye sorular bırakıyor.

Bu noktaya parmak basmak durumundayım; sadece düşünsel bir nedene dayanmıyor. Aynı zamanda önemli politik ve pratik uzantıları var. Bunları görebilmek için bir özetle başlamanın yararlı olacağını sanıyorum; Fransa merkezi bir yönetim yapısına sahiptir. Aslında Fransa sistemini son derece merkezi bir otorite çabası ile özgürlük arayışı arasında gidip gelmeler olarak algılamak daha doğrudur; bu merkezi sistem içinde Paris'e hakim olanların tüm Fransa'ya hakim olacağını hem Tocqueville ve hem de Marx saptıyorlar. Marx, ek olarak, devrimci durumda, proletaryanın Paris'i kontrol ettiğini de kaydediyor. Yine Marx, Kırk Sekiz devrim sürecinde Paris'te proletaryanın yeteri güce sahip olduğunu da yazıyor.

İşçilerin bilinçlilik durumuna gelince, Hobsbawm, devrim günlerinde, hep "işçi sınıfı" ve hatta "proletarya" sözlerinin edildiğini "capitalizm" sözünün hiç geçmediğini saptıyor. Bir de şu bilgiyi veriyor: Şubat Devrimi'nin ilk günlerinde, birkaç gün, yeni rejimin bayrağının, üç renkli Fransız bayrağı mı, toplumsal başkaldırının kızıl flaması mı olacağı askıda kalıyor[27] bir tartışma veya kavga olması gerekiyor.

Gerçekten de bir kavganın ötesinde yönetime el koyma isteğinin olduğu ortaya çıkıyor. Blanqui üzerine ayrıntılı çalışmada, şaşırtıcı bilgiler getiriyor. Şair Lamartine, Marx'ın çok yerinde belirlemesiyle, "illüzyonlarıyla birlikte ortak ayaklanmayı, şiirini, hayali içeriğini ve lafazanlığını" temsil etmekten başka bir role sahip görünüyor ve burjuvazi içinde yer alıyor; romantik biçeminin de sağladığı imkânlarla, devrimcileri, üç renkli Fransız bayrağına ikna ediyor. Daha doğrusu, tartışmalardan böyle bir karar çıkarıyor; militan solcuları son derece rahatsız ediyor. Paris'in militan solcuları, yönetimi geçici hükümetten almak üzere hazırlığa başlıyorlar; kendi devrimlerini yapmak istiyorlar. Fakat bir gün önce, 24 Şubat'ta çok büyük prestij sahibi Louis August Blanqui uzun bir hapis dönemini geride bırakarak başkente geliyor; militan solcular, bu deneyimli ihtilalciden "evet" sözü almak istiyorlar[28]. Her gün bir yeni devrim hazırlayan kimse imajına sahip Blanqui, militan solcuları şaşırtıyor; yönetimin alınsa bile tutulmasının zor olacağını ileri sürüyor.

Blanqui, bir büyük prestij ve otorite kaynağıdır; Louis Blanc bir diğeri oluyor. Çalışma hakkının, bunun için ulusal atölyeler kurulmasının, işin kooperatif biçiminde örgütlenmesinin burada herkesin yeteneğine göre katkıda bulunması ve ihtiyacına göre alması ilkesinin sahibidir; geçici hükümette bakan yapılıyor. Ancak burjuvazi, Blanc'dan ve projesinden rahatsızdır; bu nedenle, bir yandan aynı isimle, ancak Onye-dinci yüzyılda İngiliz işliklerine benzeyen, acımasız çalışma kampları kuruyor ve diğer yandan da Luxembourg Şatosu'nda işçi sorunlarıyla ilgili bir komisyon yaratarak başına Blanc'ı ve yardımcılığına da Albert'i getiriyor. Böylece ikisine de bir oyuncak vermiş oluyor. Marx, bu Luxembourg Komisyonu için, "Paris işçilerinin ürünü" nitelemesini yapıyor; haklı olduğunu sanmıyorum. Deneyimli burjuvazinin geçici hükümette görev vermek zorunda kaldığı, Albert adıyla bilinen işçi Alexandre Martin ile, bir çok gizli örgütte yer almış, 1830 yılları arasında Paris ve Lyons işçileri arasında irtibatı sağlamış deneyimli bir işçi ihtilalcisidir, Louis Blanc'dan kurtulmak için bulduğu bir formüldür; nitekim burada Blanc grevlerde hakemlik yaparak hızla yıpranıyor. Bu yıpranma yetmiyor; Albert, Mayıs Gösterileri gerekçe edilerek, tutuklanıyor ve Blanc, Haziran Ayaklanması'ndan bir süre sonra siyasal göçmen kimliğiyle İngiltere'ye gitmek zorunda kalıyor.

Kırk Sekiz’e gelindiğinde Fransız burjuvazisinin son derece deneyimli ve bilinçli olduğu ortaya çıkıyor. Bu nokta üzerinde durmak zorunluluğunu duyuyorum.

Fakat önceden bir soruyu ortaya atmak gerekiyor: Eğer 1848 Fransası’nda, Şubat Devrimi’nden sonra sosyalist devrim planları yenilgiye, tarihsel olarak, mahkumsa, 1917 Rusyası’nda, Şubat Devrimi’nden sonra Ekim Devrimi de yenilgiye mahkum sayılmamalı mıdır? Bu sorudan daha anlamlısı var; Ekim Devrimi başarıya ulaştıysa bir yanlışlık mı söz konusudur? Eğer yanlışlık 1917 yılında kendisini realize edemediyse, bugün Ekim Devrimi ile kurulan düzenin çözülmesi, Marx’ın Kırk Sekiz değerlendirmesini haklı mı çıkarıyor? Bu soruların pejoratif anlamda akademik bulunmayacağını umuyorum.

İki nedenle akademik bulmamak gerekiyor; birincisi, Ekim Devrimi arefesinde menşevik tutumdur. Erken olunduğunu, iktidarın henüz burjuvazinin elinde kalması gerektiğini, Marx’ın çizgisinin bu yönde olacağını, bu nedenle Lenin’in marksist değil Blanquist sayılmasını ileri sürüyorlar. Güçleri ölçüsünde önlemeye ve sonrasında bastırmaya çalışıyorlar.

İkinci neden şudur: Şimdi Sovyetler Birliği’nde Ekim Devrimi’nin gereksiz ve yapılmasının yanlış olduğunu açıkça savunanlar çıkıyor. Bu tür savunmalar ışığında da Marx’ın Kırk Sekiz Devrimi’ni mahkum gören değerlendirmesini irdelemek zorunlu oluyor.

Soru, soruyu doğuruyor. Soru şudur: Marx, hem "Sınıf Mücadeleleri" ve hem de "On Sekizinci Brumer" çalışmalarında, daha sonra geliştireceği genel sisteminin politik iskeletini ortaya koymakla birlikte, neden Kırk Sekiz Fransız Devrimi’ne böylesine olumsuz baktı? Bu soruya verebileceğim cevap şudur: Bu bakış, Marx’ın daha sonra geliştireceği genel sistemle uyumludur.

Şu söylenebilir mi; Marx’ın ekonomik sistemi, çok önceden seçtiği politik bakışının bir uzantısıdır. Daha ileri giderek şu iddia edilebilir mi; Marx’ın ekonomik çalışma ve bulguları, Fransız Devrimi’ne yaklaşımının doğrulanması denemeleridir.

Şimdilik bu iddiayı bir kenara bırakıyorum ve Marx'ın, Kırk Sekiz Fransız Devrimi'ni önceden mahkum eden "görüşlerinin muhtemel gerekçelerini araştırmak istiyorum. Önce iki gerekçe üzerinde durabiliyorum.

Bir: Bakışının omurgasını oluşturan "Sınıf Mücadeleleri" ilk önce ve zamanında, Neue Rheinische Zeitung -Qazetesi'nde yayınlandı. Bu gazete, kesinlikle bir sol yayın değil, hızla gelişen Rhine bölgesinin radikal sanayicilerinin yayınıydı[29]. Bunun anlamı şudur: Marx, bakışının ilk formülasyonunu, bir burjuva yayınında yapma imkânını buldu.

Sanayicilerin yayın organında işçi ihtilalini coşkuyla anlatma imkânları sınırlıdır; güncelde mahkum ve gelecekte muzaffer olacağını yazmak, sanayicileri en az rahatsız edecek bir biçem oluyor. Marx'ın yazımından sanayiciler, yaşadıkları anda korkmaları için bir neden bulunmadığı sonucunu çıkarabilirler; Marx'ın böyle bir sonucu amaçlayıp amaçlamadığını tartışmaya değer buluyorum.

İki: Marx, bir düşünür, bir bilim adamıdır; fakat, hepsinden önce bir devrimci politikacı konumundadır. 47 yılı sonunda ve 48 başında, Alman Komünist Birliği için bir manifesto hazırlıyor ve '48 başında tüm Avrupa'da büyük bir devrim fırtınası esiyor. Hepsi güzel; ancak devrimciler içinde Marx'ın taraftarları, daha sonraki kullanımla, marksistler bulunmuyor. Devrim içindeki sosyalistlerin tümü, Marx'ın bir ömür sosyalist hareketten çıkarmaya çalışacağı eğilimlerin mensupları; bu iki çalışmasında Marx, bunları "sosyalist sekterler", "proletaryanın kurtuluşunun doktrinerleri", "sosyalizmin doktrinerleri" olarak küçümsüyor. Blanqui için bile, devrimci sosyalizm için "burjuvazinin icat ettiği isim" demekten geri kalmıyor[30]. Öyleyse bir sonuç ortaya çıkıyor; bir düşünürün baş aktörlerini bu kadar küçümsediği bir eylemin tümüne daha olumlu bakabilmesi mümkün olamıyor.

Üçüncü noktaya gelmeden önce geçerken iki nokta üzerinde durmak istiyorum. Birincisi, Marx'ın yaşadığı dönemde marksistler çok azdır. Paris Komünü deneyiminde de marksistler yok denecek kadar azdır ve işin başında Paris Komünü'ne de Marx olumlu yaklaşmıyor. İkincisi, politikada Marx ve Lenin birbirinden çok ayrılıyorlar. Kırk Sekiz Mayıs ayında, tabandaki işçiler, sosyalist iktidar istiyorlar; başta Blanqui, tüm liderler

buna karşı duruyor. On Yedi Mayıs ayında Lenin’den başka sosyalist iktidar isteyen yok; tekrar etmek durumundayım, bu tarihte Lenin, son derece minüskül bir partinin lideri olmaktan başka birisi değildir. Hem iktidar istiyor ve hem de iktidara elverişli olmayan bütün devrimcilerle savaşa hazırlanıyor. Kırk Sekiz'de Marx perfeksi-yonist, On Yedi’de Lenin, hırslı bir pratikçidir.

Ancak bütün bunlardan daha önemlisinin üçüncü nokta olduğunu düşünüyorum; Marx'ın düşünce yapısında olgunlaşmaya bir özel prim var. Gelişmeye doğrusal bir bakışı sergiliyor ve gelişmenin her açıdan olumlu olduğu yönünde düşünüyor. Marx'ın düşüncesinde gelişme, her türlü hamlığın panzehiridir ve bu yalnız ekonomik alanda kalmıyor. Marx'a göre kapitalizm içinde üretici güçler gelişirken, işçi sınıfı hem nicel ve daha önemlisi nitel olarak da olgunlaşıyor; içindeki bütün hamlıkları, bunlar arasında sosyalist sekterlikler ya da proletaryanın kurtuluşundaki doktriner bakışlar da var, temizleniyor. Marx’ta gelişme, Dostoyevskiy'deki acı türündendir; yakıyor ve arındırıyor.

Kabul, ancak gelişme neden tek yanlı olmalıdır? Kapitalizmin gelişmesiyle işçi sınıfı gelişir ve hamlıklarından arınırken, burjuvalar da neden gelişmesinler; tekelsi aşamaya gelinceye kadar bunun anlamlı bir cevabının bulunduğunu sanmıyorum. Bir noktada üretim ilişkileri üretici güçlerin gelişmesini engelliyor; ancak bu nokta neresidir? Bu soru da en çok Kırk Sekiz ortamında anlam kazanıyor.

Umulmadık bir aktarma yapmama izin verileceğini umuyorum. Şöyledir: "Bununla birlikte, 1848-49 revolüsyonları, aşağı düzenler pek zayıf oldukları için değil, burjuvazi çoktandır rüştünü ispat ettiği için başarısızlığa uğradı"[31]. Gerçekten de, Kırk Sekiz Devrimi’nin yakından izlenmesi, Fransız burjuvazisinin çoktan rüştünü ispat ettiğini kanıtlıyor. Bu o kadar önemli değil; burjuvazi, çalışan sınıflar olmadan iktidarı elinde tutabileceğine güveniyor ve çok daha sonra yirminci yüzyıl başında Rusya’da pek tartışılan minimum ve maksimum program tartışmalarını yırtıyor. Kırk Sekiz’in bir tek bilimsel dersi vardır: Burjuvazi için artık tek program kendi düzeninin istikrarıdır.

Bu açıdan bakıldığında, parantez açıyorum, on dokuzuncu yüzyıl sonu ve Yirminci yüzyıl başında Rusya’da burjuvazinin kendi programına ne ölçüde

sahip olduğu tartışmaları, Lenin dahil, öğrencilerin bilgiçce araştırmalarını aşmıyor. Bu tartışmaların herhangi bir politik değeri olduğunu sanmıyorum; sadece bir öğrenme sürecinin gerekleri olarak kalıyorlar.

Olgunlaşma süreci de görecelidir. İşçi sınıfının olgunlaşma sürecine prim vermek güzeldir; ancak, burjuvazinin gelişmesini durdurduğu varsayımında anlamlı olabiliyor. Tocqueville'den aktardım; 1848 Devrimi'ni bastıranlar, 1830 Devrimi'ni yapanlardır. Bu ise büyük bir birikimdir; bir iktidarı devirmek için yıllar yılı gizli cemiyet kuranlar ve her türlü zahmeti kucaklayanlar, 1848 yılında, kendilerini devirmek isteyen başka bir düzeni bastırma durumunda kalıyorlar.

Bu, her zaman bulunan bir deneyim değildir. Hep polis takibini yaşayanlar, çok kısa bir zaman içinde aynı polisleri kendisini devirmek için kullanabiliyorlar.

Kırk Sekiz Devrimi'nin bir anlamını burada görüyorum. Polis izlemesinde yaşayanlar, polisi izlemede kullanabiliyorlar. Kırk Sekiz Devrimi ile bu sürecin teorik olarak sonuna gelindiğini düşünüyorum.

Ancak bunun anlamına işaret etmem gerekiyor, Mayıs 1848 Günleri'nde, meclis işçiler ve genel olarak aşağı tabakalar tarafından basıldığında, kargaşalık içinde, Hu-ber adlı bir işçi kürsüye çıkıyor ve meclisin dağıtıldığını, ihanete uğramış halkı adına, ilan ediyor. Bu, bir. İkincisi, tarihçi Rude, Duveau'nun "1848" çalışmasını, daha sonradan yazılmasına karşın, canlı episodlara dayanmasıyla ilgili olabilir, Marx'ın çalışmaları, Tocqueville'in hatırladıkları ve Seignobos'un tarihiyle eş değerde buluyor. Duveau, meclisin lağvedildiğini ilan eden ve bunun sonucunda Albert, Barbe ve Blanqui türünden liderlerin tutuklanmasına yol açan Huber için, daha sonra ve "belli bir haklılıkla" polis ajanlığıyla suçlandığını yazıyor. "Polisle temas halinde olduğu kesindir"[32]; ancak ne ölçüde ajandır, tartışma gerektiriyor.

Bu tartışma, buradaki tartışmanın dışındadır; buradaki tartışma açısından önemli olan son yirmi veya otuz yılı, polis izlemesiyle veya ajan provokatörlerle geçirmiş bir kuşağın buraya iktidarını tehlikede görünce, aynı yöntemleri rahatlıkla kullanabileceğidir. Üstelik olgunluk, yalnızca polis kullanımıyla da sınırlı kalmıyor.

Bununla birlikte bu tartışmayı burada tamamlıyorum. Kırk Sekiz Devrimi, gerçekten de son Avrupa veya aynı anlama gelmek üzere dünya devrimi olmuştur. Marx, bunu çok iyi görüyor ve buradan çıkardığı derslerle, yine bir sonrasına bağlayarak, gelecek devrimin dünya devrimi olacağını net bir biçimde dile getiriyor. Daha "Sınıf Mücadeleleri" çalışmasında şunları da kaydediyor: "Kutsal htifak Avrupası'nın zaferleri öyle bir biçim aldı ki, Fransa'da yeni bir proleter kalkışması derhal bir dünya savaşıyla çakışacaktır." Marx, yenilgiye mahkum görerek küçümsemekle birlikte, kendisini kalıcı yapan önemli tüm siyasal önermelerini, Kırk Sekiz'den çıkarıyor. Proletarya diktatoryası ve bir ayrım yapılmadan kapasitesine göre çalışıp ihtiyacına göre alma ilkesini, hep Kırk Sekiz'in tartışmalarında hazır buluyor.

Seksen Dokuz Devrimi'ni yükselen bir merdivenin basamaklarında yürümek olarak görüyor. Kırk Sekiz'i, bir merdivenden iniş olarak algılıyor. Bir çıkış ile bir inişi karşılaştırarak devrimin sürekliliğini düşünüyor ve yazıyor. Bu ise, teorisyen Marx ile pratisyen Lenin arasındaki uçuruma bir köprü olarak geliyor.

birinci bölüm için ikinci ek

1

K. Marx, The Class Struggles in France: 1848 ta 1860, Kari Marx, Surveys From Exile, D. Fernbach (ed.), 1973, s. 35

2

Marx'ın sisteminin en ilginç yanı yeni kavramlar üretmekten daha çok mevcut kavramları netleştirerek geliştirmesi ve daha önemlisi bunlar arasında yepyeni ilişkiler kurmasıdır. Marx, kullandığı kavramların çoğunu mevcut bilgi stoğundanye bunların da önemli bir bölümünü eleştirdiklerinden ödünç alıyor. Türkiye'nin sorunları, beni, planladığımdan çok daha fazla, ta rih, tarih yorumu ve felsefesiyle ilgilenmeye zorladı. Bu alanda kendime taahhütlerimi yakın bir zamanda yerine getirebilmeyi umuyorum. Bunun ardından ekonomipolitiğe dönmeyi planlıyorum. Bu dizi içinde, Marx ve Lenin'in ayrı ayrı, ne okuduklarını neyi kabul edip neyi

reddettiklerini, hangi kavramları tartışmalardan aldıklarını, kabul ve redlerinin sistemlerinin oluşumundaki katkısını incelemek istiyorum.

3

E/. Hobsbawm, The Age of Capital, 1848-1875, Landon, 1975, s. 29.

4

E.U. Carr, From Napoleon to Stalin and Other Essays, London, 1980, s. 5.

5

Suhanov’un anılarını hatırlatıyor; bir menşevik’tir ve Şubat 1917 Devrimi'nden sonra hep muhtemel bir sosyalist ayaklanmayı önlemeye çalışıyor. Fakat son derece öğretici olduğundan kuşku duymuyorum; ne yazık, Rusça dışında sadece kısaltılmış olarakyayınlandı.

6

The Recollections of Alexis de Tocqueville, N.Y., 1850-1959, s. 105 ve 106.

7

A.S.P. Taylor, From Sarajevo to Potsdam, London, 1966, s. 44.

8

Harold Nicolson, The Congress ofVienna, London, 1946-1947, s. 275.

9

1815-1848 arasında pek çok devrim hazırlığı var. Daha sonra ve sınırlı 1830 Fransız Devrimi bir kenara atılacak olursa bu dönemde tek başarı, Grekler’in Türkiye’ye karşı yürüttükleri bağımsızlık savaşı ve devrimi-dir. Bu, Avrupa liberalleri arasında büyük sevinç yaratıyor; nedeni, Antigite

düşkünlüğünden daha çok, tüm liberallerin tek teselli ve övüncü olmasından ileri geliyor.

Grekler'in bağımsızlığını, dünyanın özgürlük sevenleri üzerindeki etkileri açısından, Birinci Soğuk Savaş yıllarında Küba'nın bağımsızlığı ve devrimi ile karşılaştırmak mümkündür.

10

L.C.A. Knowles, Economic Development in The Nineteenth Coutury,s. 138, Fraııce, Germany, Rusria and The United States, Landon, 1964.

11

Simon Schama, Citizens-A Chronicle ofthe French Revolution, Viking, 1989, s. 10.

12

Marx'ın kendi geçmişi olduğu için ve Lenin'in daha az haklı gerekçelerle sosyalizmin dayanağı haline getirdikleri Hegel felsefesi, insanlıkdüşüncesine hep egemen olamıyor; gidip gelen biryazgısı var. Bu dönemin sonuna doğru dinsel akımların da Hegel'e sahip çıkması ve arkasından gelen Feurbach darbeleri, 1848 yılına gelindiğinde, Hegel etkisini siliyor. Fakat 1870 yılında Almanya'nın Fransa'ya karşı savaş üstünlüğü sağlamasını, Hegel'in şansını tekrar artırıyor. Bu İngiltere'dedir. Fransa'da Birinci Savaş'tan sonra bir ara yine moda oluyor.

13

D. Thomson, Europe Since Napoleon, Penguin, 1957-1966, s. 105.

14

Charles Breuning, The Age of Revolution and Reactin 1789-1850, N.Y., 1970, s. 179.

15

K. Marx, The June Revolution, Neu Rheinische Zeitung, 29 Haziran 1848.

K. Marx, The Revolutions of1848, D. Fernbach (ed.), Penguin, 1973, s. 129-130.■

16

Recollections of Alexis de Tocqueviile, N.Y., 1850-1959, s. 37.

17

ibid., s. 11.

18

"Party" sözcüğünü hiçbir anlam kaybı olmadan "parti" ya da "taraf" olarak çevirebiliyorum.

19

Recollections ofAlexis de Tocqueville, op. cit., s. 75.

K. Mnrx, The Class Struggles in Frıınce, 1950.

K. Marx, Surveys From Exile, D. Fernbach (ed.), Penguin, 1973, s. 42.

20

Recollections of Alexis de Tocqueville, op. cit, s, 158.

21

Marx'ın yeni ilişkilere bağladığı "Proletarya Diktatörlüğü" kavramının Blanqui’ye ait olduğunu ileri süren yazarlar çoğunluktadır. Hobsbawm, bunlar arasında yer alıyor, ve kavramın "Blanquist damga" taşıdığını yazıyor. Cole, Blanqui’nin bu kavramı "Marx’ın yaptığından çok daha açıklıkla ifade ettiğini" kaydediyor. Buna karşın, Blanqui’nin bütün çalışmalarını ve el yazmalarını inceleyerek yaptığı incelemede Spitzer, "hiç kimse (Blanqui'nin) bunu kullandığı yeri belgeleyememiştir" diyor.

Blanqui, 1832 yılında yargılanmasında, mesleği sorulduğunda "proleter" cevabını veriyor. Jakoben diktator-yasından yana, ancak Robespierre'den nefret ediyor. Bu durumda kendisinin veya yandaşlarının "proletarya diktatoryası" kullanımına ulaşmaları zor görünmüyor; ne olursa olsun, Marx bu kavramı telaffuz edilmiş olarak buluyor ve geliştiriyor.

G.D.H. Cole, A History of Socialist Thought, Vol. I, The Forerunners 1789-1850, London, 1959, s. 165.

Alan B. Spitzer, Revolutionary Theories ofLouis August Blanqui, N.Y., 1970, s. 176.

A.J. Hobsbawm, The Age ofRevolutions, op. cit., s. 150.

22

K. Marx, The Class Struggles in France, op. cit.. S. 42, 43, 45, 46.

23

K. *Marx, The Eighteenth Brumaire ofLouis Bonaparte.*

K. Marx, Surveys From Exile, D. F'ernbach (ed.), Penguin, 1973, s. 169.

24

Marx, 15 Mayis'ta Blanqui'nin, Barbes ve Raspail ile birlikte "Paris proletaryasının önünde", meclisi dağıtmak için yürüdüğünü ve denediğini yazıyor. Daha sonraki araştırmalar bunu doğrulamıyor. Blanqui tutuklanacağını sanki biliyor, meclisten Hotel de Ville’e gitmiyor, taşraya kaçıyor ve yine yakalanıyor; çok sonra çıkarıldığı mahkemede iddiaları kabul etmemesine karşın uzun bir hapis cezasına çarptırılıyor.

K. Marx, The Class Struggles, ibid., s. 81.

25

ibid., s. *45,* s. *149 ve 150.*

26

ibid., s. *56 ve 58.*

27

E. J. Hobsbawm, The Age of Capital 1848-1875, London, 1975, s. 29.

28

Alan B. Spitzer, Revolutionary Theories ofLouis August Blanqui, op. cit., s. 146.

29

E.J. Hobsbawm, The Age ofRevolution 1799-1848, Mentor, 1962, s. 158-59.

30

K. Marx, The Class Struggles in France 1848-1850, op. cit, s. 123.

31

John C. Cairns (ed.), The Nineteenth Century 1815-1914, N.Y., 1965, s. 5.

32

Georges Duveau, 184S, N.Y., 1967, s. 122.

GARBAÇOV'UN İNEN YILDIZI

Tarihçinin işi bir açıdan kolaydır; en azından bir kutup yıldızı var. Tarihçi bugünü yaşadığı için gelişmelerin vardığı noktayı biliyor ve geçmişe bu noktadan bakıyor. Geçmişi bu noktadan kurabiliyor; bunun önemli bir rahatlık olduğunu sanıyorum. Fakat çağdaş insanın böyle bir şansı yok; geçmişinden emin değil ve geleceğini hiç bilmiyor. Bu kadar değil, gelecek bir yana, çağdaş insan yaşadığı zamanı anlamakta da büyük güçlüklerle karşılaşıyor. insan aklının kendisine karşı yeterli ölçüde tarafsız olamaması, zamanını anlamak isteyen insanı, trajik bir açmazla karşı karşıya getirebiliyor.

Zaman durgunsa sorun o kadar büyük olmayabilir;: anlamak, bir tekrar'dır. Fakat hareketliyse, bu bir düzenin yıkılışı demektir, ve deprem anında yol bulmaya benzer; zordur, ancak, heyecan verici olduğunun kabul edileceğini düşünüyorum. Bir düzen yıkılıyor mu ve yıkılıyorsa nereye düşüyor; yıkılış süreci içinde bu sorulara kalıcı cevaplar bulmak gerçekten kolay görünmüyor.

Fakat bu sorulara cevap aramak yine de büyük bir heyecan kaynağıdır; aramak, ip uçlarını tutup yürümek; anlamına geliyor. Aramak, ip uçlarından bir yol kurmaya benziyor. Aramak, ip uçlarından bir teorik dünyaya açılmayı anlatıyor.

Günceli yaşamayı hiç sevmiyorum; uçsuz ipler üzerinde yaşamaya benziyor. Dünü ve yarını olmayan bir yaşamı akılla bağdaştıramıyorum ve gazetecileri böyle görüyorum. Gazeteciler hep bir gün sonrasını, ama ancak bir gün sonrasını yaşıyorlar ve bir gün sonrasını herkesten bir gün önce yaşamanın heyecanını ve insanüstülüğünü duyuyorlar. Fakat bütün yaşamlarının uzunluğunun bir gün sonrası kadar olduğunu pek fark etmiyorlar; bir gün sonrasını sadece bir gün aştıkları zaman yaşadıklarının tümünü unutuyorlar. Gazeteciler gazeteden ayrıldıkları zaman hepten unutuluyorlar; kendilerini kendileri de unutuyorlar.

Belki rahatlatıcıdır ben insan karşıtı bir süreç olarak görüyorum. Fakat burada bu insan-karşıtı meslekten yararlanmak durumundayım; akıllarının bir günle sınırlı olmasından yararlanmak istiyorum. Geçmişe ve geleceğe

bakmadan yapılan saptamalardan bir kolaj yapmanın son derece aydınlatıcı olabileceğini düşünüyorum; bir sistemin çözülüşünün bazı mekanizmalarının ortaya çıkarılması için yararlı ip uçları sağlayabiliyorlar.

Bir günü yaşamak, öncesinden ve sonrasından kopmak demektir; gazetecilikte bu, bir gazetecinin bir gün önce yazdığıyla ilgilenmemesi anlamına da geliyor. Yazdıkları arasında tutarlılık aramak, bir gazetecinin dünyasının dışındadır; bir zorunluluk da duymuyor. Çünkü sahneye çıkışı hep bir günlüktür; görüşlerinin üzerinde yazıldığı kağıtlar, kütüphaneler dışında, sonrasında atılıyorlar. Bu durum, daha önce söyledikleri ve daha sonra söyleyeceklerinden özgür olma durumu, gazetecileri daha cüretli yargılar belirtme alanında da özgürleştiriyor. Böyle bir özgürlük ise, buradaki yararı daha da artırıyor; çözülüşün yönü konusunda bir hipotezler varsayımı yaratabiliyor.

Bu çerçeve içinde burada yapmak isteğim şudur: Batı basınında ve daha çok 1989 ve 1990 yıllarında Garbaçov hakkında yazılanları yan yana getirerek bir tablo çıkarmak. Bu amaçla, Washington'da yayınlanan Washington Post, Paris'te yayınlanan Le Monde, Londra'da yayınlanan Guardian ve Financial Tiınes gazeteleri uygundur; Post, Le Monde ve Guardian'i, bu üç gazeteden ortak seçmeleri yayınlanan, Guardian Weekly'den izledim. Dolayısıyla kaynak olarak, bir iki ayrık durum hariç, bu üç gazetenin üçüne birden sadece Weekly'i gösteriyorum. Bunun dışında Economist ile Londra'da yayınlanan New Left Review ve New York'ta yayınlanan Monthly Review Dergilerini taramış bulunuyorum. Econoınist tutucu, iki Review ise, Sovyetler'e karşı olmakla birlikte solcudur.

Yeteri kadar temsili bir yayın olduğu söylenebilir; bunlara, günlük basını da etkilemeleri nedeniyle, "Z" yazarının ve Francis Fukuyaına'nın uzun incelemelerini de katıyorum. Çok tartışılan bu iki inceleme dışarda bırakılacak olursa, Batı'da akademik alanda kullanılan sözcükle böyle bir "survey" eksik kalabilecektir; böyle düşünüyorum.

Kaynaklarımı belirttikten sonra gazetecilik ürünlerine dayanmanın değeriyle ilgili ileri sürdüklerimi, bir ölçüde, düzeltmek ve karşı eğilimi belirtmek zorunluğunu duyuyorum. Her bilimsel çalışma temel eğilimle buna karşı gelen düzeltici eğilimler üzerinedir; Batı basınında Sovyetler üzerine gazetecilik yapanların çok büyük bir bölümü bu alanın

uzmanıdırlar. Yazdıklarının tarihi olmasa bile kendilerinin ve bilgilerinin tarihi var. Ayrıca Review'lerde yazanların Sovyet sistemi veya sosyalizm ya da her ikisi üzerinde kabul görmüş uzmanlıkları bulunuyor. Bu da değerlendirmelerine bir bilimsellik dozu katıyor.

Şöyle başlıyabilirinn; 1985-1990 arasında Garbaçov'un karyerinin üç aşaması görünüyor. Birinci aşama, perestroyka'dır; bu dönemde Garbaçov'un temel açılımı ekonomi üzerinde yoğunlaşıyor. Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da kullanılan reform sözcüğü yerine, 1970 yıllarının sonlarına doğru, IMF ve Dünya Bankası tarafından yayılan, yeniden yapılanına, restructuring sözcüğüyle tam eş anlamlı perestroyka[1]sözünü tercih ediyor. Konuşmalarının ağırlığı, teknolojik gerilik, makina sanayii ve çalışma disiplini ile verimlilik üzerinedir; Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden yakınmalar, takım tezgâhı sektöründeki aksaklıklar veya işçilerin yavaş çalışmaları konusunda eleştiriler arasına serpiştiriliyor.

1987 yılında, perestroyka dönemini glasnost aşaması izledi; açıklık anlamına geliyor. Perestroyka sürecinin hemen ıneyvalarını vermediğinin kabul edilmesiyle, yeni bir sürece ihtiyaç duyulduğu anlaşılıyor; açıklık aşamasında ideolojik vurgu çok yüksektir. Sovyet sisteminin tümü ve tarihi sorguya çekiliyor; açıkçası, Sovyet tarihi kendi içinden mahkum ediliyor.

Glasnost döneminde Garbaçov yavaş yavaş ekonomik sorunları unutmuşa benziyor; ancak 1988 yılı sonlarında, hiç umulmadık bir zamanda, bir yeni aşama daha sahneleniyor. Bu, demokratizatsiya, demokratikleşme aşamasıdır; böylece Garbaçov'un programı tümüyle siyasal platforma aktarılmış oluyor. Demokratizatsiya aşamasında, Garbaçov'un planlı bir kayıtsızlığıyla, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin kapitalist restorasyonu yapmaları ve kapitalist Avrupa birliği içinde yer almak için adım atmaları süreci tamamlanıyor; buna ek olarak ve belki de daha önemlisi, Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti sürükleyen değil sürüklenen bir konuma getiriliyor.

Bu üç aşamada Batı'nın Garbaçov'a karşı tutumu hep değişik oldu; bir noktadan diğer bir noktaya yol aldı. Ayrıca her aşamada hükümetlerin tepkisiyle sosyalizmle ilgili olanların tutumları da birbirine paralel olmadı ve çok zaman birisi diğerinin tersi renkler taşıdı. Başında, yıllar yılı Sovyet

düzenini reddetmiş olan sosyalistler de dahil, Batı dünyasının aydın kesimi, Garbaçov'la reel sosyalizmin katılıklarını geride bırakacağı ve güler yüzlü bir sosyalizme kavuşulacağı umudunu yaşadılar. Bunu ise başta Washington Batı hükümetleri, hem kuşkuyla karşılıyorlardı ve hem de tehlikeli buluyorlardı.

Tepkiler açısından 1987 yılı bir dönüm noktası oluyor; 1987 başında hâlâ Batı ve özellikle Washington katı tutumunu değiştirmiyor. I. Davidson, Financial Times Gazetesi'nde çıkan "Batının fark edemedikleri" başlıklı yorumunda, şunları dile getiriyor: "Batı'da hâlâ, Mihail Garbaçov'un sunduğu uzlaşmacı komünizm yüzünün, yalnızca bir halkla ilişkiler oyunu ya da Sovyet politikalarında özellikle dünyanın diğer yarısına karşı temelli bir değişikliğin gerçek ifadesi olduğu konusunda bitmemiş tartışma var"[2]. Davidson bu tartışmanın Avrupa kesiminde çözülmeye başladığını kaydediyor; Batı Alınan Dışişleri Bakanı Genscher'in, "Garbaçov'u ciddiye alalım ve söylediklerini samimi kabul edelim" dediğini ifade ediyor. Avrupa'da kuşkulu; ancakkuşkusunu Garbaçov lehinde kullanmak istiyor. Kaldı ki, Sovyet yönetiminde Batı'ya yönelik her değişiklikten mutlaka kazançlı çıkacak olan Batı Almanya'dır; eski Şansölye Brandt'ın ost-politik kuşkulu açılımının Brejniev'in westpolitik politikasıyla denkleştiği, geçmiş deneyimlerden biliniyor.

Batı, glasnost aşamasını, Sovyet yöneticilerinin kendi tarihlerini reddetmeleri, şimdiye kadar Amerikan sovyetolojisinde Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirilmiş ne kadar görüş varsa, bunların hepsinin, dersini iyi ezberlemiş öğrenciler türünden Sovyet politikacıları, bilim adamları ve gazetecileri tarafından tekrarlanışı olarak gördü; medyanın yardımıyla Garbaçov'un popülaritesi hızla yükselmeye başladı. Washington ise artık Garbaçov'u daha ciddiye alıyor; daha ciddi ve güven verici konuşması için özendiriyordu. Bu dönemde Garbaçov'un yakınları, üst düzey Amerikan güvenlik görevlileriyle ve bu arada CIA başkanlarıyla ortak komiteler kurarak Üçüncü Dünya'da terörizmin önlenmesi için birlikte atılabilecek adımları planlıyorlardı.

1988 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nde perestroyka unutulmuşa benziyor; ekonomiyi iyileştirme yönünde hiçbir adım atılamadığı Garbaçov tarafından da kabul ediliyor. Buna karşılık, Stalin ön plana çıkarılarak

Sovyet tarihini red süreci her gün bir önceki günkü rekorunu kırarak ilerliyor. İşte bu sırada Alexandre Cockburn, hem Garbaçov'u katledilen Enver Sedat'a benzetiyor ve hem de yakın arkadaşları için "de-tantnik" ismini buluyor.

Washington'un isteğiyle İsrail'le görüşmeleri başlatan ve uzlaşma yolları arayan Sedat ile Garbaçov arasında kurulan paralellik, ikisinin de Batı dünyasında her gün yükselen birpopülarite kazanmalarından kaynaklanıyor. Tuhaftır; Batı'da popülariteleri arttıkça kendi ülkelerinde destekleri azalıyor. Cockburn, bunun nedenini şöyle açıklıyor: "Sovyet lideri, en azından uluslararası alanda gittikçe daha çok Sedat'ı hatırlatıyor; Batı'da popülaritesinin tamamı tamamına Amerikan gündemine sadakati ölçüsünde arttığını hiç aklına getirmeyen Sedat da Batı sahnesinde şan ve şöhrete ulaşmıştı"[3]. Acı bir kalemi olan Cockburn, artık Sovyetler'in, meşru Angola hükümetine Kübalı askerlerin sırtından yapılan yardımla, Birleşik Devletlerin Güney Afrika'da meşru hükümetlere karşı savaşan asilere yardım etmesi arasında eşitlik görmeye başladığını yazıyor. Batı dünyasında Garbaçov'un açılımlarına karşı en soğuk davranışı gösteren Britanya Başbakanı Thatcher'in Garbaçov için, "işte iş yapabileceğimiz" bir adam demeye başladığını da ekliyor.

Cockburn'un kendisi inatçı ve soğuk değil; bir başka yazısında, "ben en azından geçen Kasım ayında Moskova'da bana Boris Kagarlitsky tarafından telaffuz edilen biçimiyle perestroyka ve glasnost'tan yanayım" diyor; Kagarlitsky, Garbaçov'u dikkatle destekleyen ve sosyalizmi reddedecek konuma gelmekten korkan bir Sovyet aydınıdır[4]. Kagarlitsky, Batı'da yeni sol yazarlar tarafından beğeniliyor; fakat Cockburn'un Garbaçov'un çevresindeki profesör veya politikacılardan tiksindiği anlaşılıyor. Bunların, Atlantik'in ötesindeki iktidarı ürkütecek bir söz söylemekten veya iş yapmaktan ya da gelecekte kendilerine Amerika'da bir üniversiteden gelecek bir "fahri doktorayı" önleyecek adım atmaktan müthiş korktuklarını düşünüyor.

Uydurduğu yeni sözcük, detantnik'tir; Garbaçov çevresine uygun buluyor. De-tantnik, bunu Türkçeye, "yumuşakça" olarak çevirebiliyorum, şöyle tanımlıyor: "Amerika Birleşik Devletleri'ne tutulmuş, Dış İlişkiler Konseyi'nin bir kokteyline çağrılabil-mek için dünya devrimini satmaya

hazır olan kimsedir"[5]. Böylece Rusya ve Sovyetler, "narodnik", halkçı demek, "sputnik", yolcu demek, ve "beatnik" sözcüklerinden sonra bir "detantnik" sözcüğünün keşfine yol açmış bulunuyor.

Garbaçov’u Sedat’a benzeten yazının başlığının da ilgi çekici bulunacağını biliyorum: "Munich in Moscow" Politika ve uluslararası dilde, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Batılı devletlerin, Münih’te, Çekoslovakya’yı ve arkasından Avusturya’yı Hitler’e teslim etmesinden sonra, "teslimiyetçiliği" sembolize etmeye başlıyor. Cockburn artık Münih’in ve aynı anlama gelmek üzere teslimiyetçiliğin Moskova'ya taşındığını anlatmak istiyor.

Bu yazı mı uyandırdı; söyleyemiyorum. Daha sonraki gelişmeler uyarıcı olabilir; 1989 yılının sonuna ulaşıldığında ve Malta Doruk toplantısından sonra artık ABD Başkanı Bush için en önemli işlerden birisi de Garbaçov’un iktidarını ve sağlığını koruyarak uzatmak oluyor. Garbaçov’un kendisi de böyle bir korumayı özendiriyor; Batı basına Mitterand'ın yaptığı açıklamaya göre eğer bütün verdiklerinin karşısında hiç almaz ve kendisinin daha hızlı davranmasına ısrar edilecek olursa, Moskova’da askerler tarafından devrilebileceğini ileri sürüyor. Batı Almanya Şansölyesi Kohl ile A.B.D. Başkanı Bush, bu noktayı kaydediyorlar ve Garbaçov’un ayakta kalması için gerekli hareket serbestliğini sağlıyorlar.

Bir örnek vererek devam etmek istiyorum; Litvanya, yıllar önce Rusları yenebilecek güce erişmiş, daha sonra egemenliğini yitirmiş, İkinci Dünya Savaşı sonunda kısa bir bağımsızlık denemesinin arkasından Sovyetler Birliği'nin içindeki sovyet cumhuriyetlerinden birisi olmuş, çok büyük çoğunluğu katolik ve milliyetçi bir küçük topluluktur. Kilisenin faaliyetleriyle birlikte giden milliyetçilik ve bağımsızlık çabaları hiçbir zaman durmuyor ve Doğu Avrupa’daki komünist rejimler, Garbaçov’un rahatsızlığını; çekmeyecek bir biçimde birbiri arkasından kapitalizmi seçerken Litvanya da harekete geçiyor. Ancak Litvanya, Sovyetler Birliği’nin içindedir ve Garbaçov, bunun hem kötü bir örnek olmasından ve hem de yaratacağı tepkilerden çekiniyor; Litvanya’ya ekonomik yaptırım uyguluyor. Bush, önce karşılık vereceğini ilan ediyor ve daha sonra geri çekiliyor.

Litvanya sorunu üzerine Bush’un ve Batı’nın tepkisiyle ilgili olarak Guardian Weekly’de Edwin M. Yoder Jr. imzalı yazının başlığını son derece

ilginç buluyorum: "Ahlaki Katılıklar Sağlığa Zarar Verebilir." Bu sözlerin, Kraliçe Victoria'nın Başbakanlarından Lord Melbourne'a ait olduğu anlaşılıyor; nobody ever did anything very foolish, ex-cept from some strong principle, insanların yaptıkları aptallıklar katı ilkeleri olmasından kaynaklanıyor. Melbourn'un bu özdeyişinden hareket eden Yoder Jr., Garbaçov'un öyle katı ilkeleri olmadığını anlatmaya çalışıyor ve Sovyet dış politikasını "degangsterize" ederek Litvanya'nın bağımsızlık ilanına kapıları açmış oluyor. Böylece Garbaçov dönemi Sovyetler, dünya dillerine yeni sözcükler ekleme pratiğini sürdürüyor; Garbaçov'un Sovyet dış politikasının çetecilik dönemine son verdiği de ilan ediliyor. Yoder Jr., "bir zamandan beri Garbaçov'un çete, gangster olmadığı açığa çıkmıştır" diyor[6] ve "birlik" sorununu, Lincoln gibi, bir 'dinsel mistisizm" olarak ele aldığını düşünüyor.

Bu durumda Bush'a geri adım atmak düşüyor; bir başka Guardian Weekly'de Hugo Young bunu kaleme alıyor. Şunları yazıyor: "Her aşamada Bush'un hareketi, çok büyük duyarlılık gösterdi. Litvanya konusunda yaptırımlardan vazgeçti. Doğu Avrupa'da Sovyet çöküşünü hiçbir zaman demogoji aleti yapmadı. Garbaçov'un siyasal sorunlarını son derece yakınında duyarak, kendisine, zorunlu ricat hatlarını hep açık tuttu"[7]. Doğu Avrupa'da özgürlük şampiyonu Bush, Litvanya'lılara, özgürlük ilanlarını geri almaları konusunda uyarıcı oldu.

Herhalde bir nedeni olmalıdır. Alınan mesafeyi göstermesi açısından Johathan Steele'in bir haber yorumundan aktarma yapmak durumundayım. Steele, Moskova'dan, şunları yazıyor: "Garbaçov, Hruşov'un zamanı bir yana birkaç yıl önce bile düşünülemeyecek bir biçimde, Amerika Birleşik Devletleri'ne, belli bir ölçüde, ülkesinin iç işlerine karışma izni veriyor. James Baker'in bu ayın başında Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında, Moskova'ya en fazla müsaadeye mazhar devlet statüsü verebilecek olan ABD Kongresi'nin yeterli ölçüde liberal sayması için, Amerikan görüşmeciler, yeni hazırlanan göçmen yasa tasarısının, kelimenin tam anlamıyla satır satır, üzerinden geçtiler. Aslında bir Sovyet yasasını Washington kaleme alıyordu"[8]. Gerçekten hiç düşünülmeyecek bir noktaya gelindiği kesindir; bu nedenle Guardian'ın Moskova temsilcisi Steele, "Başkan Bush ve diğer Batılı liderler için Garbaçov'un hayatta kalmasının

Litvan-ya ve diğer Baltık cumhuriyetlerinin çıkarları, önce geldiğine karar vermelerinde sürpriz yoktur" diye yazıyor.

Burada bir soru ortaya çıkıyor; Mihail Sergeyeviç Garbaçov, göreve geldiğinde veya gelmeden önce Profesör Abel Aganbegyen ve Akademisyen Tatyana Zabiavskaya gurubuyla bir "kurtarma operasyonu" hazırlarken bu adımları atacağını biliyor muydu?

Kendi cevabımı değil, bu soruya, Batı basınında verilen iki cevabı kaydetmek istiyorum. Quentin Peel, Financial Times için Sovyetler Birliği'nde bir durum saptaması yaparken bu soruyu da listesine alıyor. Vardığı sonuç şudur: "1985 yılında perestroyka-yı başlatırken, en yakın danışmanları da kabul ediyor, devriminin uzantıları konusunda en küçükbir sezişiyoktu"[9]. Peel, yayınladığı durum saptamasınabaşlıkolarak, "devrimle çözülme arasında sallanma" başlığı koyuyor; açıkça bir sonucu dillendirmemekle birlikte adım adım yıkıma gidildiğini düşündüğü anlaşılıyor.

Peel'in görüştüklerinden birisi Profesör Şahnazarov'dur; Sovyetler Birliği Komünist Partisi teorik yayın organı Kommunist'te okuduğum yazılandan, Sovyetler Birliği dışında hiçbir yerde ilgi çekmeyecek biri olduğu izlenimini ediniyorum. Batı ölçüsünde bile tutucu, sınıf tartışmasına ve ideolojik değerlendirmelere şiddetle karşı ve ancak Garbaçov'un yakın danışmanıdır. Peel'e şu cevabı veriyor: "Perestroyka için hazır düşüncelerle gelmedi. Fakat bu sistemin eskisi gibi işlemeyeceğine, ve yeniden kurmamız ve sistemde gerçekten devrimci değişiklikler yapılması gerektiğine inanıyordu; bu anlamda hazırlıklıydı. Fakat adım adım dibe iniyoruz." Hem adım adım dibe inildiğine

ve hem de Garbaçov'un bu sistemin eskisi gibi işlemeyeceğine inandığına inanıyorum.

Sovyet sisteminin geldiği gibi yürümeyeceği düşüncesi yeni değildir; Garbaçov'un bu alanda öncülüğü bulunmuyor. Savaş'ı yöneten bütün takım, Malenkov, Beria, Uru-şov, hep böyle düşünüyorlardı; başka bir yerde göstermem mümkün olacak, Beria, bu alanda en önde gidiyordu. Hruşov ve ekibi, tümüyle, bu sistemin eskisi gibi yürümeyeceği planıyla hareket

ettiler. Belki Brejniev, yeni yürütme yöntemleri aramanın sistemi ortadan kaldırmak olduğu inancına vardı; eski yöntemi korumaya çalıştı.

Burada bir görüşümü bir tez olarak yazmak istiyorum. Sovyet sisteminin Stalin'in kurduğu yapıyla yürüyemeyeceği düşüncesi Stalin'in hayatta olduğu zamanda da savaş ve ekonomiyi yöneterek deneyim kazanan bir yönetici takımının temel inancı oldu. Bu, burada formüle etmek istediğim birinci tez'dir. İkinci tez, bir ara Stalin'in yerine geçmesi beklenen Jdanov hariç, yönetimde değişiklik yapmak isteyenlerin tümü, değişikliği Batı'ya yaklaşmak olarak gördüler. Üçüncü ve asıl tez şudur: Stalin'in tek ve baş öğretmen olduğu bir okuldan yetişen tüm Sovyet yöneticileri takımı, Batı dünyasına yaklaşmanın mutlaka iç düzende yeniden kuruluşları gerektireceğine inanıyorlar. Başka bir söyleyişle Stalin'in son zamanı da dahil yeni Sovyet yöneticileri dış politika yaklaşımları ile iç düzen değişikliğini, tehlikeli ölçüde, bir arada düşünüyorlar.

Bu nedenle Garbaçov'un yönetime gelirken hem Batı'yla önemli bir yakınlaşmayı ve hem de iç yapıda değişikliği hesaba katmış olmasına kesin gözüyle bakıyorum. Ama ne ölçüde yapı değişikliği; bunu gelişmeler belirtiyor. Garbaçov'da bu iki açıdan hangisi daha doğrudur; birincisi, her çapsız politikacı kendi çıkışını fazlasıyla önemsiyor. Garbaçov, yönetime gelişini ve yaratmak istediği havayı fazla önemsemiş olabilir; bu nedenle sonuçlarını alamayınca daha hesapsız adımlar normal sayılabilir. İkincisi, Garbaçov'un gerçekten ciddi bir inancı ve bağlılığı görülmüyor; bu nedenle On Altıncı Louis'ye benzetmenin giderek daha doğru olduğuna inanıyorum. Belli ilkelere, kendisini hasta edebilecek bir inançlılığı olmayan bir politikacının, sistemde yıkıcı değişikliklere kapıları açması sürpriz olmuyor; On Altıncı Louis böyledir.

Cehaletin yarattığı bir cüret oluyor. Başka yerlerde de tekrarlamak istiyorum; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nde marksizm-lemnizm'in bir pazar ayini olduğu anlaşılıyor. Takvimin belli günlerinde büyük bir ciddiyet ve inanılmaz bir ikiyüzlülükle tekrar ediliyor ve bunun dışında, toplumun ve bireylerin hareketini biçimle-yemiyor. Garbaçov, bu hasatın ürünüdür; hem sık sık görüş değiştirebiliyor ve her görüşünde de son derece sığ ve dar anlamda prağmatik kalabiliyor.

Uzun zamandan beri İngiliz yurttaşı olmakla birlikte eski ülkesi Sovyetler Birliği ile bağlarını koparmayan bilim adamı Jores Medvedev, New Left Review’Ie yaptığı söyleşide, benimseyerek, benzer görüşler savunuyor. Önce şunları söylüyor: "Seksen Yedi’nin glasnost’un başlangıcı için önemli olduğunu ve Seksen Sekiz’in gerçek ekonomik ve siyasal reformların başlayışına tanıklık ettiğinisöyleyebileceğimizi düşünüyorum"[10]. Bundan sonra ise şunları ekliyor: "Garbaçov tam bir radikal oluncaya kadar birbirinden ayrı pek çok değişiklik yaşadı." Gerçekten de Garbaçov bu noktaya kendi pratiğinin içinden geldi.

Burada Medvedev’e bir ayrıcalık tanıyarak üç ayrı saptamasını daha aktarmak gereğini duyuyorum. Jores Medvedev, uzun yıllardan beri bir kapitalist ülkede yaşıyor ve eski ülkesindeki iktisatçılar için şu gözlemi yapıyor: "Sovyet iktisatçıları kapitalizm konusunda gerçekçi olmama eğilimindeler. Batı’ya kısa bir seyahat yapıyorlar, refahı görüyorlar, fakat bununla birlikte gelen yoksulluğu, örneğin Üçüncü Dünya’dakini, görmüyorlar." Bu, birincisi ve ikincisi şöyle: "Parti, artık eskiden olduğu gibi monolitik bir organ değildir. Çeşitli platformları temsil eden, çeşitli gruplardan oluşan bir topluluktur.” Artık Sovyet partisinin bir tek düşünce etrafında toplanmadığını ve hareket etmediğini söylüyor. Buna ek ve üçüncü olarak şunları dile getiriyor "Sovyet halkının bugün bir aşağılık kompleksi içinde olduğunu söyleyebilirim." Bu noktaya önem vermek gerektiğini düşünüyorum.

Bu noktanın açığa çıkmasını son derece önemli buluyorum. Bir kez Garbaçov yönetime geldiğinde Sovyet düzeni içinde su yüzüne çıkan hiçbir rahatsızlık görünmüyordu. Sovyet lideri bir devrimden söz ediyordu; ancak düzene karşı önemli tepki ve benzeri gösteriler olmadığı gibi herhangi bir kıtlık da bulunmuyordu. Tam tersine aşırı sorunsuz ülkelere özgü rahatsızlıklar, aşırı alkol alma ve işten kaçınma, Sovyet düzeninin en önemli sorunları olarak görülüyordu. Varsa sorunlar, bunları ancak üst düzey yöneticiler ve tepeden kurdukları teleskoplarıyla görebiliyorlardı.

Garbaçov, yönetime geldikten sonra, görünür sorunu olmayan bir sistemi ve ekonomiyi büyük bir bunalımın içine soktu; bunu ne ölçüde planlı yaptı, bu soruya daha sonra gelmek istiyorum. Şimdi bu noktanın netleşmesiyle ilgileniyorum. Bunun için Profesör Davies’in son incelemesinden söz etmek

durumundayım; Robert Davies, ölçülü, sakin ve hiçbir zaman anti-sovyet olmayan bir eski komünist Sovyet uzmanıdır. Şunları yazıyor: "1985 yılında, önce müphem ve ikircikli başlayan Sovyet 'Yeni Düşüncesi', hem iç ve hem de uluslararası ilişkilerde şaşırtıcı düşünce değişikliklerine yol açıyor"[11]. Sovyet tarihinde genellikle ve Garbaçov zamanında özellikle, düşünceler, ilk çıkışlarını son derece çekingen ve söz uygunsa, korkak bir biçimde yapıyorlar. Davies, bu noktaya işaret etmiş oluyor ve şöyle sürdürüyor: "Şimdiye kadar ekonomi, pratikte, reforme edilmemiş biçimiyle duruyor ve reform yönünde ilk adımlar ise ekonomiyi derin bir krize sokuyor." Birincisi, 1987 yılından beri her fırsatta altını çizdiğim bir nokta olmak üzere, iki noktayı vurgulamak istiyorum. Hâlâ Garbaçov, ekonomi alanında önemli değişiklikler yapamamıştır ve daha kesini, hiçbir sonuç alamamış durumdadır. İkincisi, işleyen bir mekanizma durdurulmuştur; bir kriz olduğu gerekçesiyle yola çıkan Garbaçov ve arkadaşları Sovyet ekonomisi ve düzenini gerçekten büyük bir krizin içine atmayı başarıyor.

Bir toplum nasıl krize sokuluyor; "İtirafçıların İtirafları" çalışmamda sürecini ortaya koymaya çalıştığım itirafçılığın bir türüyle karşılaşılıyor. Tutucu Economist Dergisi, perestroyka ile ilgili olarak yayınladığı survey'de bu durumu, "komünizmin komünistler tarafından açıkça reddi"* the public repudiation of communism by communists, olarak niteliyor. Bir şok etkisi yaptığı kesin; Economist Dergisi'nin de açıklıkla belirttiği gibi, hem Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin kapitalizme geçmeleri ve hem de Sovyetler Birliği'nin kendi tarihini bu kadar acımasız ve tümüyle Batılı sovyetologların şimdiye kadar biriktirdikleri bir dille mahkum etmesi, hiç beklenmedik bir zamanda ortaya çıkıyor.

Batılı Sovyet uzmanları ve bu arada Sovyetler Birliği'nde çalışan Batılı gazeteciler bu hiç beklenmedik zamanda yaşanan şok ve bunun getirdiği aşağılık kompleksi için maddi gerekçe arıyorlar. Washington Post'da yazan D. Ignatius, bunun için, Afganistan'ı gösteriyor ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a bir savaş kaybettiğini ileri sürüyor. Kaybetti mi; tartışmalıdır. Kaybetse bile, böylesine bir panik için yeterli midir; ilk bakışta yeterli olmadığını düşünmek gerekiyor. Fakat büyük devlet psikolojisinin ve psikozunun farklı olduğunda kuşku yok;Vietnam yenilgisi, Vietnam'ın Amerika için Afganistan'ın Sovyetler'e olduğuna göre çok daha büyük bir

önem taşıdığında kuşku olmamalıdır. A.B.D. açısından, arkasından gelen Watergate Skandalı ile birlikte tam bir güvensizlik dalgasının yayılmasına yol açmıştı. Amerikan yönetimi Vietnam yenilgisi ile kendisine güvenini kaybetti ve bu Amerikan yurttaşlarına yansıdı. A.B.D. bu yenikçi psikozdan, "American is beuatiful" programlarıyla kurtulmaya çalıştı.

Post'ta yazan Ignatius'un dile getirdiği noktaların en önemli yanı burası değil; Ver-sailles ile bir karşılaştırma yapıyor. Şunları yazıyor: "Versailles dersini hatırlamanın tam zamanıdır. Çünkü Sovyetler Birliği, 1919 Almanyası'ndan daha kökten bir yenilgiye uğramış yaralı bir ulustur"[12]. Bunun dersleri açık olmalıdır; Batılılar, yaralı Sovyet halkının faşist bir Rusya devletine dönüşmesinden korkar görünüyorlar. Bu noktaya temas etmek imkânımın olacağını sanıyorum.

Ignatius'un yazısının başlığı, "Rusya İmparatorluğunu Kim Kaybetti?" mesaimi taşıyor. Moskova'da sokaktaki insanın imparatorluğu kaybeden sorumluyu aradığını ileri sürüyor; Azeriler, İran'daki şiilerle ve Uzbek ve diğer Türkik kökenli halklar ise bir Türkik federasyon için birbirleriyle birleşmek istiyorlar[13]. Ignatius hem bunları haber veriyor ve hem de Sovyetler Birliği'ndeki Türkik kökenli halkların, artan ölçüde, "destek için Ankara'ya baktıklarını" kaydediyor.

Bu kadar da değil; Ignatius, bir sovyetologtan aldığı niteleme ile bugünkü Sovyet-ler Birliği'ne "Weimar Russia" diyor. Garbaçov'un ülkesini soktuğu krizden, "karanlık ve demoralize olmuş 'demokratik' Rusya" çıkıyor; Weimar Almanyası'ndan Hitler'in faşizminin çıktığınıhatırlamak zor olmuyor.

Japon asıllı Amerikan yurttaşı Francis Fukuyama, eski bir Rand Corporation araştırmacısıdır; Rand, CIA tarafından yönetilen çok büyük ve güçlü bir araştırma kuruluşudur. Şimdi A.B.D. Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesi yöneticilerinden olan Fukuyama, son zamanlarda kazandığı şöhreti yine Garbaçov'a ve reformlarına borçludur; "Tarihin Sonu" yazısı çok geniş yankılara neden oldu. Fukuyama, Garbaçov'la birlikte komünizmin sona erdiğini ve bu nedenle iki taraf arasında çatışma olarak gördüğü tarihin de bittiğini yazıyor; Garbaçov zamanında yapılanları bir tabuta çakılan son çivilere benzetiyor. "Marksizm-Leninizm'in önce

Çin’den ve arkasından Sovyetler Bi.rliği’nden göçüşü, dünya ölçüsünde önemi olan bir canlı ideoloji olarak Marksizm-Leninizm’in ölümü demektir"[14]; tarih ve bir de sonu olduğuna göre ölümlerden ve tabutlardan söz etmeyi normal karşılıyorum.

Fukuyama, Glasnost ile ortalığı egemenliklerine, alan Sovyet yazarlarının yazdıklarından ve yaptığı "kişisel temaslardan", from my own personal contacts with them, Garbaçov etrafında toplanan entelijansiyanın, "dikkati çekici ölçüde kısa zamanda", tarihin sonu, "te end-of-history" görüşü etrafında toplandıkları sonucunu çıkarıyor; burada, Sovyet entelijansiyasının, Brejniev döneminde, "etraflarındaki büyük Avrupa uygarlığıyla" temasa geçmelerinin de rolünü kabul ediyor. Bundan sonra, Sovyet "Yeni Düşüncesi" ile ilgili olarak yorum yapmaktan kendisini alamıyor ve bunun, dünyanın, ideolojik yanı olmayan bir ekonomik çıkarlar dünyası ve askeri müdahalelerin giderek daha az meşru olduğu anlamına geldiğini açıklıyor.

Bir paranteze ihtiyacım var. "Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışmam ile "Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Çözülüşü" araştırmam arasında en belirgin farklardan birisi, ikincisinin, önce Batı entelijansiyası, sonra Batılı hükümet başkanları ve arkasından da Batılı iş adamlarıyla son derece yakın ilişkiler ağının kuruluşunu ortaya çıkarmasıdır. Yine bu çalışma içinde ve bir başka yerde gösterme imkânının olacağını sanıyorum; hem yakın zaman Sovyet entelijansiyası hem de Garbaçov, kavramlarının çoğunu, Batı’dan hazır olarak alıyor. Bu nedenle Fukuyama’nın, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın bir üst düzey görevlisi olduğuna bakmadan Sovyetler için yorum yapmasını yadırgamıyorum. Daha da önemlisi bu ve benzeri yorumların Sovyetler Birliği’nde eskiden olduğu türden "burjuva bozgunculuğu" olarak kabul edilmeyeceğini, ilgiyle ve olumlu olarak değerlendirileceğini biliyorum.

Bu söylediklerim de büyük bir sırrın açıklanması olarak alınmamalıdır; başkaları da ve bu arada ben de belirtmekten yorulmuyoruz. Bu ortak belirleme için Profesör Davies’in sözlerini aktarmakla yetinebiliyorum. Davies, aynı incelemesinde, şunları saptıyor: "Önemli sayıda Sovyet reformcusunun Sovyetler Birliği’nin bir kapitalist demokrasiye dönüştürülmesi gerektiğine inandıklarında kuşku yoktur." Böyle olunca ve

Garbaçov'un çevresinde de, kapitalist demokrasiye geçiş için acele edenler bulunduğuna göre Fukuyama'nın "Yeni Düşünce" yorumlarının ilgiyle ve benimsenerek karşılanacağını düşünmek son derece normaldir.

Fukuyama, daha sonra Garbaçov'un büyük işlevine geliyor. Bir istihbarat adamı olmasının kendisine verdiği imkânla olabilir; "nihayet Garbaçov halkın özel olarak düşündüklerini söylemelerine izin verdi" diye yazıyor. Halk, Sovyet halkı, Fukuyama'nın daha önceki saptamalarına göre, "Marksizm Leninizm'in sihirli büyüsünün saçma olduğunu, sosyalizmin hiçbir açıdan Batı'ya üstün olmadığını ve abidevi bir başarısızlık olduğunu" düşünüyor; Garbaçov, bunların yüksek sesle söylenmesine izin veriyor.

Buradan Fred Halliday'a geçebilirim; İngiliz düşün yaşamında bir yeri var. Ayrıca solda olmakla birlikte tüm yazılarında Sovyet sisteminin yaşamasına duacı olmadığı biliniyor. Buna karşın şunları yazmaktan geri kalmıyor: "İkinci Dünya Savaşı'nda yapılanlar da dahil başarıların sefilce inkârı, Batı kapitalizmin faziletlerini safdil bir biçimde abartmak, nasyonalist, aileci, familialist, dinci, her tür geriye götüren ideolojilere teslimiyet, Brejniev döneminin parlak yanlarından birisi olan enternasyonalist taahhütleri terk etme, bugünün Sovyet politikasının karakterlerini meydana getiriyor"*. Halliday da sistemin kendisine güvenini, yitirdiğini kaydediyor; "Gerçek şudur, Sovyet sistemi kendisine güvenini, gittiği yer ile ilgili herhangi bir sezgiyi, tarihsel ve ahlaki değerini, uluslararası rolünü yitirmiştir" diyor.

Halliday, Doğu'da çözülme yaşanırken Batı'da entegrasyon çabalarının artmasına dikkati çekiyor ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılmasını bir depreme benzetiyor[15]. Beklenmedik niteliğini vurguluyor; Doğu Avrupa'da yıkım ile Sovyetler'deki durum arasında mesafenin az olduğunu düşündüğü izlenimini veriyor.

Fidel Castro ise şimdilik yargılarını Doğu Avrupa'daki eski dostlarıyla sınırlı tutuyor; ' 'Doğu Avrupa'da olanlar, sosyalizmin çözülüşüdür" diyor[16]. Sosyalizmi iyileştirme gerekçesi, sosyalizmin ortadan kaldırılmasına yol açıyor; sosyalizmlerini çözer çözmez de Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında yer alıyorlar. Castro, Washington tarafında Küba'nın televizyon yayınlarıyla baskı altına alınmasıyla ilgili bir Birleşmiş Milletler oylamasında Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Bulgaristan'ın

Amerika Birleşik Devletleri ile aynı yönde oy kullanmalarına, "bu tiksindirici bir ihanettir" diyor. Hepsinin Dünya Bankası ve IMF'den kredi alabilmek için bunu yaptıklarını ve Amerikan yanlısı bir dış politikaya doğru yöneldiklerini ileri sürüyor.

1987 yılında Washington'u Garbaçov'u ciddiye almamakla ve güvenmemekle eleştiren lan Davidson'ın 1990 yılında yazdıkları ilginç olmalıdır; Garbaçov'un yıldızının inişinde, iki sistem karşıtlığı, sosyalizmden yana olup olmamanın ötesinde bir liderin böylesine tek yanlı ödün vermesinden duyulan şaşkınlığın etkisi olmalıdır. Bundan da ayrı bir "profesyonel" zorluk da görünüyor, Garbaçov, her türlü uzman tahminlerini alt üst ediyor. Sovyet politikasıyla ilgilenmiş ve yetişmiş gazeteci, yorumcu ve uzmanın bir önemli bilgi birikimi vardır; Çiçerin'den beri Sovyet dış görevlileri ciddi pazarlıkçıdırlar. Yorumlarını, bu birikime göre yapıyorlar; Garbaçov'un adımları her türlü birikimi gereksiz ve yanıltıcı yapıyor.

Davidson,kısa bir paragrafa önemli saptamaları sığdırıyor. Aktarıyorum: "Garbaçov'un iç ve dış politika reformlarının sonuçları açısından iki alanda doğrudan paralellik görülüyor. Birinci alanda, eskisinin yerini alacak güvenilir bir model formüle edilmeden eskisi atılmıştır. İkincisi, daha az yüklü bir alternatif dış politika üzerinde işler bir mutabakat sağlanmadan, süper güç dialektiği ve ideolojik konfrontasyona dayalı dış politikadan vazgeçilmiştir"[17]. Bu saptamaların son derece yerinde olduğunu eklemek zorunluluğunu duyuyorum.

Ekleyeceğim bir nokta daha var; "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü" çalışmamın en önemli tezlerinden birisi sayıyorum. Sovyetler Birliği'nde bütün dış politika formülasyonları hep iç düzenlemede yeni formülasyonlarla beraber gitmiştir; iç ve dış politikada yeni yol arayışları hep beraber gelişiyor.

Tekrar Jonathan Steele'in gözlemlerine geliyorum. İki gözlemini aktarmak durumundayım. Bunlardan birincisi şudur: "Eski sovyet sistemini herhangi bir Batılı Krem-linolojist kadar şiddetle eleştiren bir kimse oluyor"[18]. Bu sözler Garbaçov için; ve yine benim ekleyeceklerim var. "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışmamda gösterebildiğimi sanıyorum; Batılı sovyetolog veya kremlinolojistlerin Sovyetler Birliği ile

ilgili eleştirilerin tümünün kaynağı Sovyetler Birliği’ndeki yaşam ve yayınlardır; somut eleştiriler buradan alınıyor. Sovyetologlar, bu somut eleştirilerden sistemin batacağını çıkarıyorlar ve yıllar yılı sistemin kendisini sürdürdüğünü gördüler. Bunlar için büyük bir şanssızlık, detant’ın da etkisiyle sistemin artık hep yaşayacağını düşünüp yazdıkları bir zamanda ve ansızın Sovyet sistemi çözülmeye başladı.

Şimdi ise durum değişmiştir; Garbaçov ve arkadaşları, Batılı ve üstelik belli çapı olanların değil, doğrudan doğruya propagandaya yönelik vulgar Kremlinolojistlerin yıllar yılı söylediklerini tekrar etmeye başladılar. Yaptıkları bir tekrar’dır; bu nedenle, Steele’in gözlediği türden Batılı Kremlinolojistler kadar şiddetli eleştirmeleri, bu açıdan, doğal görünüyor.

Buraya kadar güzel; Steele’in ikinci gözleminin de ilgiye değer bulunacağını sanıyorum. "Ülkesinin Doğu Avrupa imparatorluğunun, Britişler’in, Fransızlar’ın, Amerikanlar’ın kendi imparatorluklarını tasfiye etmelerinden çok daha çabuk ve kansız bir biçimde yokolmasını sağladı"; gerçi bazı yerlerde ve bu arada Romanya’da kan aktığı biliniyor. Burada kastedilen Sovyet sistemi açısından bir maddi kan akışıdır; bunun olmadığı kesindir.

Burada bi.r soru ortaya çıkıyor ve Garbaçov pratiğinin gündeme getirdiği bir soruyu ciddiye almak gerektiğini düşünüyorum. Soru şudur: Sovyet sistemi reforme edilebilir mi? Bu soruyu bir soruyla açmak istiyorum: Sovyet sistemini, reforme etmek için önemli ölçüde değiştirmeye çalışmak yıkmak mıdır? Aynı soru bir başka soruyla biraz daha açılabilir: Stalin zamanında kurulan sistemin alternatifi var mıdır veya aynı anlama gelmek üzere destalinizasyon, sistemi ortadan kaldırmak mıdır?

Batı basınında bu sorulara rastlamak sürpriz olmuyor. Peel, Financial Times’te daha önce değindiğim yorumunda bu soruyu ortaya atıyor. Aktarıyorum: "Şimdi karşı karşıya gelinen soru, destalinizasyon’un, kaçınılmaz olarak, komünist sistemin, 1917 mirasının, yıkımı ve sıfırdan yeniden başlamak demek olup olmadığıdır"[19]. Aynı soru Le Monde’un etkili Sovyet uzmanı Michel Tatu tarafından da ortaya atılıyor. Tatu, soruyu, şöyle formüle ediyor: "Bir kez daha ve daha genel olarak, problem, komünizmin reforme edilip edilemeyeceği sorusuna bir cevap

bulunamamasından kaynaklanıyor"[20]. Tatu, bu sorusuna dayanak olarak, iki bilgi veriyor. Bunlardan birisi, Doğu Avrupa komünist rejimlerinin komünizmi reforme etmekten kapitalizme geçmeleridir; ciddi uzmanlar, Doğu Avrupa'da çizilenin artık sosyalizm veya sosyalizmin bir parçası olarak demokrasi değil, doğrudan doğruya kapitalizm olduğundan kuşku duymuyorlar.

İkinci bilgi ya da gözlem ise şudur: "Garbaçov miras aldığı sistemi reforme etmeye çalışıyor. Sonuç olarak sistemi, yıkmak (reforme etmek?, y.k.) yerine, felaket dolu durumuna yenilerini ekliyor ve kendisi dahil hiç kimse nereye gittiğini bildiği izlenimini vermiyor." Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin reform adı altında kapitalist restorasyonu gerçekleştirmeleri ve Garbaçov'un da yıkıma giden sorunu daha da artırmaktan başka bir sonuç alamaması ve üstelik şu anda sistemi nereye götürdüğünü kimsenin bilememesi, Stalin zamanında kurulan sistemin alternatifi olup olmadığı sorusunu gerçekten gündemin birinci maddesi yapıyor.

Kuşkusuz Batılı gazeteci ve uzmanların değerlendirmelerini aktarmaya ayrı bir anlam veriyorum. Çünkü Sovyetler Birliği'nde ve etkilediği komünist hareketlerde "teori", her politik adımı haklı çıkarmanın kılıfı haline getirilmiş durumdadır; bu nedenle, atılan adımların daha da sosyalist veya daha komünist olduğu iddialarına karşı genel bir kayıtsızlıkla karşılaşmak mümkün oluyor. Bu açıdan bakıldığında belki bugün sosyalizmi savunur görünenlere göre karşısında olanlar veya sadece mesleki bir ilgi duyanlar, sosyalist teorinin ilkelerini daha ciddiye alabiliyorlar. Francis Fukuyama, sosyalizmin karşısındadır ve sosyalist teoriyi daha ciddiye aldığı görülüyor. Çünkü şunları yazıyor: "Gerçekten de, eğer bugünün ekonomik reformlarının önemli bir bölümü uygulamaya konacak olursa, Sovyet ekonomisinin, büyük kamu sektörüne sahip diğer Batılı ülkelerden nasıl daha çok sosyalist olacağını anlamak zordur." Fukuyama da, reformlarla ve en azından bugün önerilerin değişiklik paketiyle, Sovyet düzeninin sosyalizmde kalamayacağı sonucuna varıyor.

Böyle bir duruma gelindiğinde, dost ya da düşmanın, kaptanda kusur araması doğal sayılmalıdır; sistemin değil liderin de değerlendirilmesi ve not verilmesi usule uygun düşüyor. Francis Fukuyama, Amerikan Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesinin yöneticilerinden birisi olmasına

karşın, bir lider olarak, Garbaçov'da kusur buluyor ve düşük not veriyor. Fukuyama, Çinli liderlerin çok daha tedbirli davrandıklarını ileri sürerek şunları yazıyor: "Çinli liderler, Garbaçov'un Brejniev and Stalin'e yaptıklarına göre Mao ve maoizmi eleştirmede çok daha fazla ihtiyatlı davrandılar ve sistemin ideolojik temeli olarak Marksizm-Leninizm'e, sözde de olsa, bağlılıklarını sürdürdüler." Garbaçov ise hiçbir sınır tanımadan sistemin ve bu arada Brejniev ile Stalin'i boy hedefi yapmaktan çekinmiyor.

Garbaçov ile Çin Liderleri ve bu arada Deng arasında karşılaştırma, Garbaçov'un döneminin sonuna yaklaşıldığına inanıldığı Haziran 1990 tarihinde, Komünist Partisi Yirmi Sekizinci Kongresi'nden hemen önce, artmaya başlıyor. Günlük Tribune'de W.H. Overholt, yazısına, şöyle başlıyor: "Bugünün kabul gören aklı selimi, Mihail Garbaçov'u bir reformatör olarak bir kahraman ve Deng Xiaoping'i ise bir başarısızlık kabul ediyor. Tarihin hükmü bunun tersi olacaktır"[21]. Overholt, her reformcunun, sonucu alabilmek için bir siyasal taban yaratması gerektiğine dikkati çekerek, Deng'in bunu yaptığını ve Garbaçov'un yapamadığını anlatıyor.

Overholt, "Türkiye'nin Atatürk'ü gibi büyük reformatörler reformları yönetilebi-lir safhalara ayırıyorlar, her safha için destekleyici bir çıkar koalisyonu kuruyorlar" diyor; "Çin'de Deng'in reformu, başarılı Atatürk stili reform süreci modelidir" diye ekliyor. Garbaçov ise tümüyle bunun dışına düşüyor. Overholt'a göre Garbaçov, başarılması çok zor bir işi başarıyor: 1977 yılında Başkan Carter ile 1988 yılında Şah Pehlevi'yi bir arada yaşayabiliyor. Başkan Carter, 1977 yılında kendisini destekleyenlerin hepsiyle bağlarını zayıflatıyor ve kan Şahı Pehlevi ise 1978 yılında içerdeki bütün güçleri karşısına alıyor. Garbaçov hem Şah'tır ve hem de Carter'i oynuyor; ikincisi büyük bir seçim yenilgisi ve birincisi islam fundemantelisti bir ihtilal ile devriliyorlar.

Garbaçov devrilecek mi? Yirmi Sekizinci Kongre öncesinde, Batı basınında, düşeceğine kesin gözüyle bakılıyor. Garbaçov'un bazı açıklamaları da bunun dayanağı olarak değerlendiriliyor. Washington Post'ta Jim Hoagland, "bir liderin sıkıntıda olduğunun kesin işaretleri, kendi sorunları nedeniyle halkı kabahatli görmeye başlarsa, kesin olarak

ortadadır" diye yazıyor[22]. Hoagland, yine bir Carter değinmesiyle, Carter'in "ma-laise" değerlendirmesini tekrarlayan Garbaçov'un ekonomik reformlarının başarısızlığını halkın tutuculuğuna ve ilgisizliğine bağladığını kaydediyor. "Malaise", kırgınlık ve keyifsizlik anlamına geldiği gibi, müphem bir biçimde, akli ve ahlaki rahatsızlık tonu da taşıyor.

Post'ta yazan Hoagland'ın aynı yorumundan bir aktarma daha yapmakta yarar görüyorum "Glasnost'tan yararlanmış olan önde gelen bir entellektüel, bana, hiç kimse artık onu desteklemiyor dedi. 'Başka bir alternatif olmadığı için muhtemelen sarayında kalacaktır, ancak, hiç kimse onu izlemiyor' diye ekledi." Batı basını, en azından 1990 Haziran ayı öncesinde Garbaçov'un düşeceğine kesin gözüyle bakıyordu.

Doğrusu kaydedilmek istenirse, 1990 yılından çokönce, ben de Garbaçov'un düşeceği tahmininde bulundum ve bunu yazılı hale getirdim. Bu görüşümün dayanağı, Sovyet halkının ve Komünist Partisi'nin, dış politikada? başarı ve başarısızlıklarına son derece duyarlı olmasıdır. Unutulmaması gerekiyor; Hruşov, Macaristan Ayaklanması'na karşın, 1957 yılında güçlü Malenkov-Molotov başkaldırısını Sputnik ile atlatabildi ve çok güçlü görüldüğü, en azından popülaritesinin çok yüksek olduğu bir zamanda, Küba Krizi'nde aldığı başarısızlığın sonucunda, 1964 yılında devrildi.

Daha sonraları, 1990 yılı başında, Batı basınında ve yetkin Sovyet gözlemcilerinin görüşlerine dayanılarak, Garbaçov'un günlerinin sayılı olduğu yönünde haber ve yorumlar görülüyor. Amerikan Kongresi'nde Garbaçov'u değerlendirmek için yapılan uzman dinlemelerinin birisinde, "hearing", G.F. Kennan, "uluslararası prestiji olmasaydı Garbaçov'un şu ana kadar görevinde kalabileceği şüphelidir" diye konuşuyor. Seksen beş yaşında görüşlerine baş vurulan Kennan, ünlü uzun telgrafın yazarıdır ve Amerika'da Sovyet uzmanlarının duayeni sayılıyor. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Sovyetler Birliği ile ilgili olarak Amerikan hükümet çevreleri ve Amerikan halkı balayı yaşarken, "X" imzasıyla yayınlanan bir "inceleme" Amerikan politikasında etkili oluyor ve Sovyetler ile iyi ilişkileryerine kuşatmayı, "containment" politikasını savunuyor. Önce dışişleri bakanlığına çektiği uzun telgrafla ve daha sonra "X" incelemesiyle, Amerikan dış politikasının yönünü değiştirdiğine inanılan Kennan[23],

Garbaçov’un yazgısıyla ilgili olarak, "perestroykanın, bugün itibariyle, muazzam başarısızlığı" nitelemesini yapıyor. Washington Post’ta yazıldığına göre Kennan, büyük kentlerde tüketim taleplerinin bile karşılanamamasını, Transkafkasya ve Moldaviya’daki düzensizlikleri, Baltık halklarının ve komünist partilerinin birlikten ayrılmak istemelerini, belli başlı başarısızlık noktaları olarak görüyor ve bundan Garbaçov’un sorumlu tutulduğunu anlatıyor.

Kendi halkına bunları sağlayan Garbaçov, Kennan’ın anlattıklarına göre, Soğuk Savaş’ı sona erdirerek ve barış ve istikrarlı bir Avrupa’nın temellerini atarak fevkalade büyük katkıların da sahibi olmuştur. Bu nedenle, Kennan tavsiyede bulunuyor, "düşüncelerini ve inisiyatiflerini sürdürmesi, bizim ve dünya istikrarının yararınadır"[24]. İkinci Dünya Savaşı sonunun ünlü "X" yazarı, Amerikan Hükümeti’ne Garbaçov’un görevini sürdürmesi yolunda çaba harcaması için görüş bildiriyor.

Kennan’ın Kongre’de uzman görüşlerini açıkladığı zamanlarda, Amerikan Bilimler Akademisi’nin organı Daedalus Dergisi'nde "Stalin Mozelesine" başlıklı bir inceleme çıkıyor ve içeriğinden daha çok atılan imza nedeniyle büyük ilgi topluyor. Çünkü bu incelemede imza yerinde, Kennan’ın "X" incelemesini hatırlatınca, "Z" harfi yer alıyor ve Garbaçov’un kurtarılması bir yana Sovyetler Birliği’ndeki gelişmeleri ciddiye alma açısından olumsuz bir hava veriyor.

"Z" imzası merak uyandırıyor; bu merakı artırabilmek için olabilir, Guardian yazarı Hella Pick, bir Amerikan bürokratı olabileceği gibi bir Sovyet yurttaşının yazmış olmasını da ihtimal dahilinde görüyor[25]. Sovyet yurttaşı olması mümkündür; çünkü, "Z" yazısının özü şudur: Yardım, yerine, daha büyük ve gerçek reformlar için muhtemelen daha fazla krizlere ihtiyacı olacaktır"[26]. Bu düşünce, Sovyet yöneticileri veya yurttaşlarını çok büyük ölçüde temsil edebilir; bunun için iki neden ileri sürebiliyorum. Bunlardan birincisi, Sovyetler’de bütün değişiklikler krize bağlanmıştır; Sovyet yöneticisi gerekli gördüğü bir adım atılmazsa büyük krizler doğacağını şiddetle vurgulayarak yola çıkıyor. Değişiklik yapılmazsa kriz doğacaktır ve yapılırsa kriz önlenecektir; bu çok yaygın bir düşünce kalıbını yansıtıyor. İkincisi, eğer Batı’dan yardım gelmezse, Garbaçov’u yeteri kadar "reformcu" görmeyen bir akım, Garbaçov’un yıkılacağını ve yerine

kapitalizmi daha hızlı getirmek isteyen ekibin geçeceğini düşünüyor. Bunların kazanma şansı, Sovyet toplumunun daha büyük bir bunalımın içine girmesinde yatıyor.

Fakat tarih kendisini tekrarlıyamıyor ve "Z" incelemesi, yarattığı tüm ilgiye karşın etkili olamıyor ve Batılı liderler, Sovyet liderini korumaya karar veriyorlar. Michel Tatu, 28 Nisan 1990 tarihli Le Monde'te çıkan incelemesine, "Francois Mitterand ve Helmut Kohl, Mihail Garbaçov'un yaşamını sürdürmesinin, Litvanya'nın yazgısı dahil, diğer bütün kaygılardan önce geldiğine karar verdiler" diye başlıyor. Ancak bu başlangıç kadar yazgısına koyduğu başlık da kayda değiyor; "Kral Garbaçov Üçüncü İşaret'in Saltanatı Yıkılmaktan Kurtarılabilir mi?" sorusu, yazısının başlığı oluyor. Le Monde'un Sovyet uzmanı Tatu, Garbaçov'u birkral olarak görmekle kalmıyor ve 1985 yılında başlayan yönetimini, İşaret I, İşaret II, işaret III, olmak üzere üç döneme ayırıyor; her birinin bir diğerine benzemediğini de ekliyor.

"Gorbachev Mark I", Birinci İşaret Garbaçov, Tatu'ya göre gayet sıradan bir aparatçik'tir; yaşlanmış liderlerden yönetimi alıyor. Michel Tatu, bu dönemle ilgili olarak "1987 başına kadar çok bir şey yapmadı" yargısını dile getiriyor. "Gorbachev Mark II" dönemi üç yıl sürüyor ve bu dönemde perestroykanın mimarı artan ölçüde "sersem-letici" açıklamalarla ortaya çıkıyor[27]. Üçüncü İşaret Kral Garbaçov dönemi, 1990 yılı yazından itibaren başlıyor ve bu dönemde Kral Garbaçov, Tatu'nun yazdıklarına bakılacak olursa, bütün yetkileri elinde topluyor. Fakat bu dönemde Garbaçov, elinde topladığı bütün iktidarına karşın, "problemler üzerindeki kontrolünü giderek kaybediyor."

Her üç dönem için söyledikleri ise şunlardır: "Gerçekten de Garbaçov saltanatının üç döneminde tek ortak nokta, ekonomik durumun sürekli kötüleşmesi ve savaş sonrasında hiçbir zaman olmadığı kadar kötü bir düzeye inmesidir." Ekonomik durumun kötüleşmesine paralel olarak Garbaçov'un Sovyet politikasındaki gücü de giderek azalıyor; yönetimde kontrol, Ligaçev, Rıjkov, Zaykov takımının elinde bulunuyor. Tatu, bütün bunlara ilave olarak, Rusya Federasyonu'nda, Garbaçov'un hiç beklemediği ve istemediği bir zamanda, ayrı bir komünist partisi kurulmasına dikkati çekiyor ve partinin liderinin muhtemelen Leningrad parti yöneticisi

Gidaspov’un olacağını yazıyor. Bu, batı basınına göre, "muhafazakârların", gerçekte ise sosyalizme bir ölçüde daha bağlı olanların gücünün artması anlamına geliyor.

Tatu’nun yazısının özü ve özeti ise yine bir soruda toplanıyor: "Hangi Garbaçov’u kurtarmaya çalışıyoruz?" Üçüncü Garbaçov, pogrom düşkünü Kafkasların üzerine gidiyor, ama, Litvanya'nın bağımsızlık isteğinin de önüne çıkıyor; Michel Tatu bunları ortaya atarak kurtarma operasyonuna kuşkular yerleştiriyor.

Bir de şu soru var: Kurtarma, ama nasıl? Bütün bu olumsuzluk içinde, Garbaçov her cephede inişe geçmiş bir durumda iken, kurtarma nasıl olabilir; alışılmamış hızla gelişen olaylar, hem bu soruya cevap getiriyor ve hem de şimdilik, Tatu’nun sözleriyle, Kral Üçüncü İşaret Garbaçov’un saltanatını, en azından şimdilik, güvence altına alıyor.

Kurtarma operasyonu iki aşamalıdır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Yirmi Sekizinci Kongresi’nin yapıldığı aynı günlerde, Londra’da NATO zirvesi toplanıyor ve bir açıklama yapıyor. Açıklamanın birinci maddesi aynen şöyle başlıyor: "Avrupa yeni ve vaad dolu bir çağa girmiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa kendisini özgürleştiriyor. Sov-yetler Birliği özgür bir topluma doğru uzun bir yolculuğa çıkmıştır." Bundan sonra bir yandan Avrupa için Garbaçov’un istediği yeni güvenlik konferansı yönünde kararlar ve diğer yandan da NATO’nun Sovyetler Birliği’ne karşı olmadığını anlatan açıklamalar dile getiriliyor. İçinden görmesi ve güven duyması için Garbaçov NATO toplantısına davet ediliyor.

Tribune’un yazdığına göre NATO toplantısından sonra Başkan Bush, "artık Gar-baçov, NATO nedeniyle, askerler ve muhafazakârların her korku yayma girişiminin üstesinden gelebilecektir" diyor. Yine Tribune’un bildirdiğine göre, Kongre arasında Kremlin’in bahçesinde gezinirken kendisini yakalayan gazetecilerin sorularına Garba-çov, gayri resmi raporların "NATO’nun doğru yönde hareket etmeye başladığını" gösterdiği cevabını veriyor[28]. Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin sağladığı güvenlik kordonu, bu rejimlerle birlikte, yıkılıyor, ama NATO da Sovyetler Birliği’ni artık hedefleri arasından çıkardığını açıklıyor. Son derece teskin edici bir durum beliriyor.

İkinci aşama, bütün bu basın araştırmasının ortaya gösterdiği gibi, Garbaçov yönetimi, ülkeyi açık ve derin bir ekonomik bunalımın içine sokuyor. Tüketim mallarında bile, nerede ise, savaş döneminde rastlanmayan bir kıtlık beliriyor; daha da önemlisi, yeni açılan McDonald sandviççisinin önünde dört buçuk saat kuyrukta bekleyen Moskovalı örneğinin gösterdiği türden, Sovyet yurttaşı Batı tüketim kalıplarının, Amerikan yaşam biçiminin düşkünü haline gelmiştir. Rejimin olmasa bile Garbaçov'un yönetimini sürdürmesi, tüketim mallarındaki kıtlığı hafifletmesine bağlı görünüyor; arkasından, perestroyka'nın çıkışında en önemli amaç görünen teknolojik donatımı yenileme sorunu geliyor.

NATO liderlerinin bir kısmı, yine Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Kongresi devam ederken, Japonya başbakanını da alarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde Hous-ton kentinde sanayileşmiş yedi ülke lideri kategorisinde, bir araya geliyorlar. Tek gündem, Sovyetler Birliği'ne yardım sorunudur; Thatcher'in itirazları yumuşatılarak, reformlara devam etmesi koşuluyla Sovyetler Birligi'ne kredi açılacağı ve teknolojik yardım yapılacağı karara bağlanıyor. Bu karar, öncekiyle birlikte Kongre'nin seyrini değiştiriyor ve Batı basınının sözcükleriyle tam bir muhafazakâr zaferi beklenirken, ılımlı solcuların lideri Ligaçev, merkez komitesine bile giremiyor.

Garbaçov, tümüyle hakim olduğu bir merkez komitesiyle, Kongre'den muzaffer olarak çıkıyor. Ancak şimdiye kadar her kongre, duruma hakim liderin hakimiyeti altında geçmiyor mu; Sovyet insanı ve kadrolarında genel inançsızlık bu tür zaferleri son derece geçici bir hale getiriyor.

ikinci bölüm

1

Başka yerlere gitmeye gerek yok; 24 Ocak 1980 stabilizasyon kararları, Türkiye'de, gerekyabancı uzmanlar ve gerekse yerli profesörler tarafından "yeniden yapılanma", restructuring olarak tanıtıldı ve savunuldu. "Pere", yeniden ve tekrar anlamına geliyor ve "stroyka" yapı demektir.

2

!. Davidson, What the Wcst Failcd to Notice, Financial Times, 23 Şubat 1987.

3

A. Cockburn, Munich in Moscow, Nation, Haziran 18, 1988, s. 852.

4

Kagarlitsky, üro-komünist eğilimleri nedeniyle Konsomoldan çıkarılmış ve çalışma kampına gönderilmiş bir aydındır.

5

A. Cockburn, ‘Lenin, Thou Shouldst, ete., Nation, Haziran 4, 1988, s. 778.

6

Edwin M. Yodcr Jr., Moral Absolutes Can Damage Your Hcallh, Guardian Weckly, Nisan 29, 1999, s. 19.

7

Hugo Young, A New World Vision, Guardian Weekly, Mayıs 27, 1990, s. 9.

8

Jonhatan Steele, Present and Future Dangers, Guardian Weekly, Haziran 3, 1990, s. 1.

9

Quentin Peel, Teetering Between Revolution and Disentegretion, Financiial Times, Survey, Mart 12, 1990, s. 2.

10

Zhores Medvedev, Soviet Power Today, New Left Review, Ocak-Şubat 1990, N. 179, s. 66.

11

R.W. Davira. Gorbachcv's Socialism in Historical Perspcctive, New Left Review, Ocak-§ubat, 1990, N. 179, s. 6.

Clivc Crook, And Now For the Hard Part, Economist, Nisan 28, 1990, s. 3.

12

D. Ignatius, Who Lost the Russian Empire?, Guardian Weekly, Ocak 21, 1990, s. 17.

13

Bir başka “Washington Post yazarı, bir ABD görevlisinin sözlerini aktarıyor:

"Eğer Sovyet merkezi Asyası’nda bir müslüman ülkeyle daha yakın bağlar kurma yönünde bir itici güç varsa, bu Türkiye’ye doğrudur ve hiç kuşkusuz, Türklerin, Sovyetler Birliği'nin bir parçasını almak için ne siyasal iradeleri ve ne de ekonomik kaynakları var."

John Goshko, U.S. Interest is in Keeping Gorbachev Aflocıt, Guardian Weekly, Ocak 28, 1990, s. 17

14

Francis Fukuyama, The End ofHistory?, The National Intercst, Summer, 1989, s. 18.

Fred Halliday, The Ends ofCold War, New Lcft Review, Mart-Nisan 1990, N. 180, s. 12.

15

*' Sovyet sisteminin çözülüşü. Sovyetler ve Tarihi konusunda, acı bir paradoksla, daha nesnel değerlendirmelere yol açabiliyor; bir NLR yazarı olarak, Halliday, kendisinden beklenmeyen şu saptamaları da yapıyor: Bir: Brejniev dönemini enternasyonalizmin parlak yılları olarak niteliyor. iki: İki sistem arasındaki rekabetin 1980 yıllarına kadar sürdüğünü yazıyor. Üç: Stalin'in 1943 yılında Batılı liderleri yumuşatmak için Komintern'i dağıtırken "elinde Sovyet nüfuzunu yayma konusunda Kızıl Ordu biçiminde çok daha etkin bir aracın bulunduğunu" kaydediyor. Bunlar daha soğukkanlı değerlendirmelerdir.

16

Fidel Castro Ruz, Our People Will Not Only Be Able to Resist But It Will Also Win, Gramına, Nisan 15, 1990, s. 4.

17

lan Davidson, From Confrontation to Partnersip, Financial Times - Survey, Mart 12, 1990, s. 6.

18

Jonathan Steele, Present and Future Danger, Guardian Weekly, Haziran 3, 1990, s. 1.

19

Quentin Peel, Teetering Between Revolution and Disintegration, op. cit., s. *2*.

20

Michel Tatu, Can the Reign ofKing Gorbachev Mark III be Resceued From the Abyss, Guardian Weekly, Mayıs *20*, *1990*, s. 16.

21

William H. Overholt, Deng, Not Garbochev, May Get the Laurel, International Herald Tribune, Haziran *27,1990.*

22

Jim Hoagland, Vulnerable at Home and Abroad, -GHıardiaû Weekly, Haziran 3, *1990,* s. *12.*

23

George Kennan'ın bu uzun telgrafı ve teksiyle ilgili ayrıntılı bilgi ve çözümlemeler benim Türkiye Üzerine Tezler -dizimin ikinci kitabında- bulunabilir.

24

Guardian Weekly, Ocak28, 1990, s. 17-18.

25

Hella Pick de komünizmin reforme edilemeyeceği görüşünü savunuyor.

"Leninizmi yeniden kurma sahte problemi, yerini, sistemi nasıl ölçme, en sonunda komünizmden çıkışı nasıl bulma gerekecek problemine bırakıyor."

"Perestroyka bir çözüm değil, bu çıkışa geçiştir."

Hella Pick, Guardian Weekly, Ocak 21,1990, s. *11.*

26

"Z", To the Stalin Mauselum, Daedalus, Winterl990, s. 339.

27

Michel Tatu, Can the Reign of King Gorbachev Mark HI be Rescued from the Abyss?, Guardian Weekly, Mayıs 20, 1990, s. 16.

28

International Herald Tribune, Temmuz *7-8*, 1990, s. 5.

SOĞUK SAVAŞ İLE ÇÖZÜM

"Soğuk Savaş" tamlaması, modern zamanlarda ilk kez Amerikan zengini ve diplomatı Bernard Baruch tarafından kullanılıyor; Baruch ise bu sözü ilk kez, New York'ta Central Park'ta bir serseriden duyduğunu belirtiyor. Kısmi savaşlar dahil, topyekün savaş hariç, iki düzen arasında, ideolojik, ekonomik, psikolojik ve benzen her tür imkânla sürdürülen savaşı anlatıyor.

Tamlama yeni değil; ilk kez İspanyol yazar Juan Manual tarafından, on dördüncü yüzyılda kullanılıyor. Manula, Hıristiyanlar ile Araplar arasında bir türlü sona ermeyen rekabette "Soğuk Savaş" adını veriyor.

Şöyle tanımlanabilir; birbirine zıt iki düzen arasında topyekün savaş yoksa, soğuk savaş var, demektir. Bu tanımdan bir sonuç çıkıyor; birbirine zıt iki sistem arasında, soğuk ya da toptan, mutlaka savaş oluyor. Bu sonuç ise iki soru doğuruyor: Bir, 1789 Fransa Devrimi'nden sonra neden bir Soğuk Savaş dönemi gelmiyor? İki, 1917 Rusya Devrimi'nden sonra neden toptan savaş olmuyor? Burada, bu iki soruya cevap bulmayı denemek istiyorum.

Fransa Devrimi'nin bir özelliği var; aynı coğrafyada tekrarlanmıyor. Napolyon Savaşları, Fransa Devrimi'ni Avrupa'da yöneten ilke haline getirmeyi amaçlıyor; etkisi kalıyor ve fakat kendisi mağlup oluyor. Fransa Devrimi son derece hızlı bir biçimde restorasyon sürecini hazırlıyor; hem kendi içinde geriliyor ve hem de coğrafi anlamda bir daralmaya razı oluyor.

Ülkesinde tekrarlanamıyor; 1830 Devrimi, belki de ipek çok, yaz devrimi türünden, son derece cılızdır ve dipten ölmüş dalgaları hatırlatıyor. 1830 Fransa Devrimi, bütün inançları ve ilkeleri açısından son derece cansızdır; radikalliğini yitirmiş bir son çıkışa benziyor. Robespierre'in bayrak yapılmasına da bakılınca 1848 Fransa Devrimi, sanki 1789 Devrimi'nin eksiğini tamamlama ve olanı sağlamlaştırma amacını taşıyor ve eksik tamamlamanın mümkün olmadığını kanıtlıyor. 1848 Devrimi, Marx'tan daha çok Tocqueville'nin değerlendirmesine uygun olarak, burjuva tonları çok geride bırakarak sosyalist renkler taşıyor. Bu nedenle bir Soğuk Savaş'a gerek kalmıyor, savaş içine dönüyor ve bir başka biçim almak zorunda kalıyor.

Fransa Devrimi’nin, Avrupa’da tekrarını görmemesini çok önemli buluyorum. 1848, bazı burjuva renkler taşıyarak, Avrupa’daki Devrim’in sonuna da işaret ediyor. "Son", E.H. Carr’ın çok güzel vurguladığı türden, çok zaman düşünmenin temelini oluşturuyor. Bütün has düşünceler, son'u başlangıç alarak başlıyorlar. Siyasal iktisat, bütünüyle, toplumu sonu’na götüren mekanizmaları ve astronomi de, sonsuzluk’un yasalarını bulmaya çalışıyor.

Fransa Devrimi, güdük de olsa, tekrarlarını daha geri topraklarda buluyor; 1905 Rusya Devrimi, bir başlangıç oluyor. Lenin, 1905 Rusya Devrimi’ne, Asya’nın Uyanışı gözüyle bakıyor; hem doğru ve hem de eksik görünüyor. Bir kuşak devrimler’dir; Rusya’da başlaması, Rusya’nın geri ülkelerin en ilerisi olmasının yanında Japonya’ya karşı büyük bir yenilginin kırgınlığını taşımasına da bağlıdır. Türkiye’de Jön Türk Devrimi, Çin’de Sun Yat-Sen Devrimi, İran ve Meksika Devrimleri hep aynı zaman aralığına düşüyor. Aradan yüzyıldan çok daha uzun bir zaman geçmesine karşın ve belki de en çok bu nedenle, göreceli olarak Fransa Devrimi’nin yüksekliğine ulaşamıyorlar.

Burjuva Devrimleri çağında Avrupa’da hiçbir ülke Fransa Devrimi’ni tekrarlıya-mıyor. Sosyalist Devrimler çağında Avrupa’da bütün ülkeler Ekim Devrimi’nin tekrarını önlemeye çalışıyorlar. Buldukları iki çare var; ikincisi toptan savaşın yerini alıyor.

Bunlardan birisi ve birincisi, faşist önlemlerdir. Faşizm, sözcük de dahil, İtalya’da doğdu ve bilimsel anlamda en gelişmiş türünü Almanya’dayarattı; ikisinin bir ortakya-nını ön plana çıkarmak istiyorum. İtalya ve Almanya’nın ortak yanı şudur: Hem birliklerini kurarak modern Avrupa devleti kimlikleriyle ortaya çıkmaları ve hem de sanayileşmeleri çok daha güç bir zamanda gerçekleşiyor. İtalya ve Almanya, artık sosyalizmin kapitalizmi tehdit ettiği bir zamanda ve geç kalmış bir biçimde modern toplumlar oluyorlar. Avrupa’da hem geri toplumların en ileri örneklerini temsil ediyorlar ve hem de sanayileşmeleri aşamasında güçlü işçi sınıfı hareketleriyle karşı karşıya geliyorlar. Hem içerden sosyalizmin tehditini yaşıyorlar ve hem de, dışardan, kolonyal açılımlarını engelleyen kapitalist devletlerle karşılaşıyorlar.

Faşizm, Avrupa'nın, sosyalizmi önlemek için bulduğu en büyük mekanizmadır. Faşizm, Avrupalı'dır ve tüm Avrupa'yı sosyalizmden kurtarıyor.

Devam ederken bir tez yazmak istiyorum: Faşizmden geçerken gelişmiş toplumlar, kapitalist düzeni geride bırakarak tekelsi düzene geçiyorlar. Tekelsi düzen ile kapitalizm arasındaki en büyük ayrılık, birincisinde, inisiyatifin, çok büyük ölçüde ortadan kalkmasıdır. Tekelsi düzen toplumdaki tüm bağımsız hareketleri ya kontroluna alıyor ya da felce uğratıyor. Tüm inisiyatifleri tekellerde ve kendi düzeninde topluyor.

Bunun en ikna edici kanıtını İtalya'dan çıkarmak mümkündür; İtalya uzun yıllar, en çok seçmeni temsil eden partilerden birisinin, İtalya Komünist Partisi'nin hükümet dışında tutulmasıyla, geriye kalan irili-ufaklı pek çok partinin kurduğu koalisyonlarla, tek partili hükümetler kadar önemli bir istikrar içinde yaşıyor. Çünkü tekeller düzeni, partiler görüntüsüyle de, herhangi bir inisiyatif bırakmıyor.

Bu nokta üzerinde durmak zorunluluğunu duyuyorum; en gelişmiş türü Almanya'da görülen faşizmde de kütleler hareket halindedir. Kütlelerin bu hareketi, pek çok yerde, faşizmi bir küçük burjuva rejimi olarak görme yanılgısına yol açıyor; tekeller düzeni, kütlelerin hareketine ve özellikle bağımsız hareketine hiçbir zaman razı olmuyor.

İkinci tezi yazıyorum: Tekeller düzeni, faşizmin pek çok mekanizmasını asimile eden bir düzendir[1]. Faşizmin belli bir alanda yoğunlaştırdığı şiddeti bütün sisteme içeriyor ve daha uzun bir zamana yayıyor. Bu nedenle bir yönetim biçimi olarak faşizm, tekelsi düzende, anakronik bir duruma geliyor ve tarihin sayfaları arasında bir yere konuyor.

Çok ilginçtir, tekelsi düzen, anti-faşist edebiyatı son derece sınırlı tutuyor. Nerede ise faşizmin bütün günahlarını anti-semitik şiddetle sınırlandırıyor; kendi içinde son-derece tutarlı bir mantığı olduğuna inanıyorum.

Çünkü faşizmin ne işe yaradığını en çok kapitalistler ve tekeller düzeni biliyor; bildiklerinin kanıtları var. Tarihçi Taylor, kendisi katılmıyor görünmekle birlikte, "Bri-tiş ve Fransız Devlet adamları olmasa bile Britiş ve Fransız kapitalistlerinin", Hitler'i, Almanya'yı komünizmden kurtaran

adam ve Sovyet komünizmine karşı Avrupa'nın "koruyucusu", ayrıca ileri bir zamanda anti-Bolşevik haçlı seferin önderi olarak, memnuniyetle karşıladıklarının ileri sürüldüğünü kaydediyor[1]. Devlet adamları ise, bu kadar olmasa da, en azından Hitler'in misyonu'ndan yararlanmaya özen gösterdikleri konusunda hiç kuşku bırakmıyorlar. Türkçe'deki "iti ite kırdırma" deyişi, belki de en-çok Hitler karşısında Batılı devlet adamlarının tutumunu açıklamaya uygun düşüyor; Hitler'i, Sovyet sosyalizmini kıracak bir imkân olarak görüyorlar.

Şu sözler Truman'a aittir: "Eğer Almanya'nın savaşı kazandığını görürsek, Rusya'ya yardım etmeliyiz ve eğer Rusya kazanıyorsa Almanya'ya yardım etmeliyiz ve böylece mümkün olduğu kadar daha çok birbirlerini öldürmelerini sağlamalıyız"^ Truman, pek çok Batılı devlet adamının hislerine tercüman olarak bu görüşleri telaffuz ettiği zaman henüz bir Amerikan senatörü'dür; daha sonra başkan yardımcısı ve tarihin bir uygun seçimiyle, Soğuk Savaş'ı başlatmak üzere başkan oluyor.

Savaş, öldürme üzerine kuruludur; ancak yine de kahramanı olmayan savaş yok sayılabilir. Soğuk Savaş, bunun tersi oluyor; Soğuk Savaş kahramanı olmayan bir savaş'tır. Vasat ve ilkesiz insanların işidir ve insanlarını daha vasat ve daha ilkesiz yapıyor. İlerde kısmen değinme imkânı bulacağım; pek çok kaynak, Truman'ı vasat ve çapsız, bir bölümü de alık olarak çiziyor. Bunları söyleyen bir insanın dünyanın en güçlü ülkesine, büyük yetkilerle başkan olması, hem o ülke ve hem de tüm insanlık için büyük bir şanssızlığa tanıklık ediyor.

Fakat bulunduğu yerden bunları söylemesi zorunludur; zorunluluğun baskısıyla vasat bir insan oluyor veya vasat bir insan, A.B.D. başkanı oluyor. Çünkü bir yeni düzen bir eski düzeni tehditediyorve iki sistemin bir arada yaşayıp yaşayamayacağı bilinmiyor; sınanması zorunluluğu var.

Hitler'in ise iki işlevi olduğu ortaya çıkıyor: Birincisi, içerde yeni düzenin tüm gerçekleşme imkânlarını kazıyor. İkincisi, dünyayı yeni bir dünya savaşına sürüklüyor. Truman bu sözleri telaffuz ettiği zaman, henüz Amerika, kendisini bu savaşın dışında tutabileceğini umut ediyor; yeni düzen tehditi ve özellikle dünya savaşı, Amerika'ya uzak görünüyor. Ancak yine de ihtimal var; bir kuşak boyundan daha kısa bir zamanda Amerika'nın Avrupa yüzünden iki kez dünya savaşına girmesi, Amerikan düşüncesinde

çok büyük değişikliklere yol açma etkisine sahiptir. Etki, İkinci Savaş'ın hemen sonundan itibaren, belli tereddüt ve zigzaglarla birlikte kendisini belli ediyor.

Bu daha sonradır; daha önce ön planda olan ise Hitler'in birinci işlevi'dir. Bu işlevin yerine getirilmesi sırasında bazı istenmeyen çıkışlar da bulunuyor; kapitalist sistemden tekeller düzenine geçiş, bir anlamda, Hitler misyonunun istenmeyen sonuçlarını ortadan kaldırıp kendisini saklı tutacak mekanizmaları geliştirme noktasında düğümleniyor. Bu daha yeni'dir; kısmen İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde faşist denemelerin tekrarlanmamasını açıklıyor.

Geçerken söylenmesi gereken bir nokta görünüyor; Hitler, hiçbir zaman vasat bir insan değildir. Bunun büyük bir keşif olmadığını biliyorum; özellikle çavuşluğunun çok tekrarlanması nedeniyle de tekrarlamak gereğini duymuyorum. Yaptığını ve işlevini çok iyi bilmesi vasat bir insan olmadığını kanıtlıyor. Auswartiges Anıt arşivleri[3] 26 Eylül 1933 tarihinde, görevlilerle yaptığı bir toplantıda, Hitler'in şunları söylemiş olduğunu ortaya çıkarıyor: "Almanya'daki transformasyon dünya devrimi yaratma konusundaki bütün Rus ümitlerini imha ettiği için Alman-Rus ilişkilerinin restorasyonu mümkün değildir." Arşivlere göre Hitler şunları ekliyor: "Doğallıkla, Almanya ile Rusya arasında daha keskin bir antagonizm devam edecektir." Böylece, söyledikleri bir ölçüde ge-nişletilirse, Hitler'in, yeni düzen ile eski düzen arasında keskin bir antagonizmin devam edeceğini gördüğü de ortaya çıkmış oluyor.

Keskin antagonizm savaş değildir; iki düzen arasında, iki savaş arasında bir savaş olmamasının bir nedeni, kapitalizmin faşist yöntemleri bulmasıdır. Faşist yöntemlerin bulunması üzerinde, kısaca, söylenecekler oldukça fazla görünüyor; bir kez, yeni düzenin pek çok alanda, Fransa Devrimi'nin pek çok coğrafyada olduğundan çok daha fazla bir gücü ve tehditi içerdiği ortaya çıkıyor. Bu nokta, üzerinde ne kadar çok durulursa durulsun, abartma olmayacağını düşünüyorum. Fransa Devrimi patladığı zaman, Avrupa'nın pek çok bölgesinde içerden bir gücü ve tehditi, Rusya Devrimi'nin çıkışındaki ölçüde temsil etmediği saptaması düşündürücüdür: Burjuva devrimi Avrupa'nın pek çok bölgesinde daha az olgunlaşmış olduğu için Fransa bir devrimci savaşı tercih ediyor ve sosyalist devrim, Avrupa'nın

pek çok bölgesinde daha çok olgunlaşmış olduğu için, Rusya, olgunlukların patlamaya dönüşmesini bekleme yoluna gidiyor. Ayrıca Rusya'nın sınıfsal ve askeri gücü bir devrim savaşına da elverişli görünmüyor; böyle bir değerlendirme var.

İki sistemin birbirini bir savaşla sınamadığı bir zamanda, eski düzen yeni düzenin yayılma yollarını faşizan önlemler demeti ile kesmeye çalışıyor; burada şimdi kesinlikle söylenebilecek olan, İtalya ve Almanya'da yeni düzen yanlılarının, kendilerini, işin daha başında, mağlubiyete mahkum etmeleridir. Sürekli gerileyen bir savunma çizgisi içinde sürekli olarak karşı tarafın bakış açısını benimseyen bir konuma giriyorlar ve kazanma şansının tümünü, çatışmanın başında, imha ediyorlar.

Bir parantez açabilecek noktadayım: Toplumların tarihinde mevcut durumu koruma, saf haliyle, hiçbir zaman gerçekleşmiyor. Durum, hiçbir zaman korunamıyor ve mutlaka bir transformasyonla birlikte realize ediliyor[2]. En görünür biçimde İtalya ve Almanya'da tehdite uğrayan kapitalizm, kendisini korurken, artık tümüyle havası'nı değiştiriyor. En sert biçimini İtalya ve Almanya'da yaşayan iki sistemin iç savaşı sonucunda, kapitalizmin havası, bir daha gelmemek üzere gidiyor ve yerine tekellerin havası geliyor.

"Hava" sözcüğünü bilerek kullanıyorum; sistemler, eninde-sonunda, birer ayrı hava'dırlar. Sistemler, bütün davranışlara egemen hava ile birbirinden ayrılıyorlar. Bu, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru tekellerin ekonomik ve siyasal egemenliği ellerine aldıkları gerçeğini ortadan kaldırmıyor; ancak tekellerin yeni havası'nın bir ayrı düzen olarak çıkışı, bu Avrupa iç savaşından sonra oluyor.

İki ayrı düzenin iki büyük savaş arasında bir savaşı gerçekleştirmemelerinin, eski düzen açısından, bazı pratik gerekçeleri de var. Avrupa'nın Birinci Savaş'tan çok yorgun çıkması ve 1929 yılından itibaren çok büyük bir ekonomik bunalım içine girmesi, bir dış savaş şansını azaltıyor; özellikle büyük ekonomik bunalımdan çıkış yollarının aranması da eski düzenin yeni transformasyonunu hazırlıyor.

Birinci Savaş, bilimsel açıdan belli bir saflığı taşıyor; bir paylaşım savaşı olduğu söylenebiliyor. İkinci Savaş, daha karışık bir görünüm veriyor ve ilk

bakışta bir sistemler savaşı izlenimi vermiyor. Yeni ve eski düzenler arasında net bir karşılaşma anlamında sistemler savaşı olmadığından kuşku duymamak gerekiyor; ancak bu savaşı, aynı zamanda, nasyonal-kapitalizmin son varlık ve bu anlamda da, sistem savaşı olarak görme eğilimi taşıyorum. Nasyonal-kapitalizmin hem Doğu ve hem de Batı ile savaşması da bunu gösteriyor.

Pratik, nasyonal-kapitalizmin karşısına tekeller düzeni ile sosyalist düzenin ittifakını çıkarıyor; geçici bir ittifak olmalıdır. Zorunluluktan doğuyor ve Stalingrad Savunması'ndan sonra ittifakın geçiciliği belli oluyor; tekeller düzeni, sosyalist düzenin genişlemesi kaygısını, nasyonal-kapitalizmin yenilmesi sorunu ile eş düzeyde tutmaya başlıyor. Giderek sosyalist düzenin yayılması kaygıları, diğerinin önüne geçiyor.

Atom bombasının kullanılmasını, bütünüyle, yeni düzenin yayılmasını durdurmaya yönelik büyük bir çaresizlik olarak görenlere katılıyorum. Çok daha açık söylenebilir; atom bombası, Sovyet sosyalizminin Mançurya'ya doğru yayılmasını önlemek ve Avrupa'da ulaştığı topraklardan, geri çekilmeye zorlayabilmek için atılmıştır. Daha da açık formüle edilebilir; atom bombası, Japonya'ya değil Sovyetler Biriiği'ne düşmüştür. Asıl etkilerinin Sovyet, topraklarında görülmesi istenmiştir; Hiroşima ve Nagazaki'de ölenler, bu nedenle, bir kez değil iki kez kurban edilmiştir. Bu bölümde, bu noktayı inandırıcı bir biçimde çözümleyebilmeyi umuyorum.

Soğuk Savaş, toptan savaş ortaya çıkmadığı zaman, yerini alıyor. Toptan savaş öldürücüdür; Soğuk Savaş, sadece kemiriyor. Her savaş her tarafında yiğitler çıkarıyor ve yiğitlemelere yol açıyor; Soğuk Savaş bu haliyle de insanlık için aşağılayıcı bir yazgı oluyor. Kurbanları olan, acz içinde sürünmeyi bir çizgi haline getiren, bir tek yiğit'e bile imkân vermeyen, insanları sürüye, aydınlarını fırsatçılığa ve bu nedenle de bürokrat kimliğe dönüştüren bir havasızlık dönemi'dir. Yürekliliği değil korkuyu, kararlılığı değil kaygıyı, bağlılığı değil sinirliliği insanın tarifi haline getiriyor. Tekeller düzeninin yerleşmesinde, sonucundan bakıldığında, hiçbir mekanizma soğuk Savaş kadar gerekli çıkmıyor; bir düzenin içine giren bir mekanizma'dır. Hitler, kütlelerdeki yeni düzen korkusunu, bir cürete ve saldırganlığa çeviriyor ve Soğuk Savaş, cüret ve saldırganlığı, kütlelerin tanımından çıkarma misyonunu realize ediyor.

Başlangıcında, somut olarak Japonya'ya ve soyut olarak Sovyetler Birliği'ne, atılan atom bombası var. Çıkışıyla birlikte, Hitler'in çıkışıyla sistem anlamı bulutlanan, uluslararası karşıtlığı netleştiriyor ve sistemler eksenini oturtuyor. Ancak Soğuk Savaş'ın başlamasında önemli bir rol oynamakla birlikte atom bombasının sistemler arası bir toptan savaşın tek engeli olduğu görüşüne katılamıyorum; sistemler arası bir topyekun savaşın olmamasında atom bombasının etkisinin abartılmaması gerektiğini düşünüyorum. Daha İkinci Savaş'ın içinde Komintern'in ortadan kaldırılması ve pek çok resmi konuşmadan "dünya devrimi" sözlerinin çıkarılmasının atom bombası kadar etkili olduğuna inanmak gerekiyor; Komintern'in sonunun ilan edilmesi, 1935 yılında Yedinci Kongre kararıyla ve "cephe" politikasının kabulüyle belli olan bir sonun resmi hale getirilmesidir. Resmi hale getirilmesi bir başka ve daha önemli mesaj'dır. 1935 yılında kabul edilen Halk Cephesi politikası sınıfı toplumların varlığı bir ilke haline getirildiği için dünya devriminden ve iki sistem arasındaki bir arada yaşayamama karşıtlığından vazgeçmek anlamına geliyor; ancak bu, önemli ölçüde bir bilimsel değerlendirmeye dayanıyor. Komintern'in sonunun ilanı ve dünya devrimi sözlerinden kopuş ise bir bilimsel değerlendirme değil politik öneri oluyor.

Sosyalizmi Dondurma Savaşı

Savaşı tanımlamak ve başlangıç tarihini bulmak o kadar zor görünmüyor; ya bir ilan ile başlıyor ya da bir taraf diğer tarafa hücum ediyor. Fakat Soğuk Savaş için bu tür kolaylıklar söz konusu olmuyor; başlangıcını bulmak zorunlu oluyor.

Bunun için ise amacı net bir biçimde tanımlamak gereklidir; Soğuk Savaş'ın amacı nedir? Buna verebileceğim bir tek cevap var: Sosyalizmi dondurmak. Soğuk Savaş'ın amacını "dondurma" olarak görmek, Sovyetler Birliği'ni "kuşatma", containment, kavramından daha verimlidir; dondurma işleminde, eninde-sonunda yok etme düşüncesi de yer alıyor. Kuşatma, sosyalizmin kendi sınırları içinde yaşayabileceği izlenimini verebilir; halbuki Soğuk Savaş sürecinde böyle bir anlam bulunmuyor.

Encyclopedia Americane, "Sovyetler Birliği tarafından başı çekilen komünist ülkelerle, Birleşik Devletler tarafından başı çekilen Batılı devletler arasında, toptan bir savaş dışında, ideolojik, ekonomik, politik ve

sınırlı askeri harekat da dahil her türlü imkânlarla sürdürülen ihtilaf' olarak tanımlıyor^ Kratkiy Politiçeskiy Slovar, "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist ülkelerin Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerinde izledikleri politikayı, belirlemek için kullanılan deyim" tanımını getiriyor. Küçük Siyasal Sözlük, Soğuk Savaş'ın açılış açıklamasını, Churchill'in 1946 başında, Amerika'da yaptığı ünlü "Iron Curtain" konuşmasında buluyor[5]. Churchill, iktidarı kaybettiği bir zamanda, Amerika'da Fulton College'de, Başkan Truman'ın da dinlediği konuşmasında iki sistem arasına bir "Demir Perde" çekildiğini ileri sürüyor. Bu İkinci Savaş sırasında yaratılan dostluk ve yakınlık havasına indirilen bir darbe ve iki sistem arasında, diplomatik alanının sınırlarını aşarak açığa vurulan ilk gerginlik işareti olarak anlaşılıyor; bugün gelinen noktada önemi kaybolmuş durumdadır.

Encylopedia Britanica, "'Soğuk Savaş' terimi, 1947 yılına kadar genel bir kullanıma sahip olmamakla birlikte, Soğuk Savaş'ın kendisi Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru başlangıç halinde mevcuttu" diyor.[6] Böyle bir yaklaşım, çok gerçekçi ve doğru bir biçimde, Soğuk Savaş'ın bir süreç olduğunu ortaya çıkarıyor; pek çok yerde başlangıcının 1947 olarak alınmasına karşılık, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru temellerinin atılmış olması gerekiyor.

Bu noktaya katılıyorum; başlangıcını, İkinci Dünya Savaşı'nın resmen bitmesinden önceki bir zamana almak gerektiğini düşünüyorum. Şöyle de söylenebilir; Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndaki bulaşık.lığı gideren bir süreç olduğuna göre, ikincisi biterken birincisi başlamak durumundadır. Hitler'in nasyonal-kapitalizme son bir yaşama şansı sağlayabilmek için hem Doğu'ya, sosyalizme, ve hem de Batı'ya tekeller düzenine saldırması, bilimsel anlamda, bir bulaşık pratiği sergiliyor. Soğuk Savaş, eski ve yeni düzenleri birbirinin karşısına koyarak ve kampları saflaştırarak, gecikmiş bir bilimsel gerekliliğine cevap sağlıyor. İki sistemin bir arada yaşayıp yaşamayacağını sınamaya sokuyor ve eski düzen açısından, sosyalizmi, toptan bir savaşla değil, Soğuk Savaş ile dondurarak ortadan kaldırmayı anlatıyor.

Üç başlangıç noktası ortaya çıkıyor; 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini, He-lenler ile Türkiye'nin Amerika'nın şemsiyesi altına alınması

ve Marshall Planı ile Batı Avrupa’nın yazgısının Amerika’nın yazgısına bağlanması, muhtemel başlangıç tarihlerinden birisidir. İkincisi, Mart 1946 tarihinde yapılan Churchill’in "Demir perde" nutkudur; üçüncü tarihin ise burada ortaya çıkarılması gerekiyor.

Soğuk Savaş’ın başlangıcı daha geriye ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru bir tarihe alınmalıdır; ancak kolay olmadığını düşünüyorum. Bu başlangıç kaydırmasının önünde ciddi engeller bulunuyor ve bunların aşılması gerekiyor. Bunun için de olaylar, kişiler ve süreçler üzerinde ciddi akıl işlemlerinin uygulanması zorunlu oluyor; yerlerinin, biçimlerinin ve anlamlarının değişmesi sonucu ortaya çıkıyor.

Soğuk Savaş’ı, daha geriye alabilmek için gerekli değişikliklerin birisi ve belki de birincisi, aktörlerdedir; en önemli aktörler ya değişmek durumunda ya da rollerini yenilemek zorundadır. En önemli aktörlerden birisi A.B.D. Başkanı Franklin Delano Ro-osevelt oluyor; kim ne derse desin, bir Soğuk Savaş için fazla görünüyor. Franklin Ro-osevelt, bir Soğuk Savaş için fazla entellektüel ve fazla ciddi bir liderdir; bu kemiren savaşı, kendi içini kemirmeden, yönetmesi mümkün değildir.

Amerikan Başkanları içinde üzerinde en çok tartışma yapılanların başında yer alıyor; zengin bir taşralı ailenin politika için büyütülmüş çocuğudur. Büyük Bunalım’ın en tahripkâr olduğu bir zamanda, 1932 yılı sonunda, tutucu ve aciz Hoover’e karşı başkanlık seçimini kazanıyor ve bir daha da girdiği seçimlerin hiçbirisini kaybetmeyerek Amerikan tarihinde dört kez seçilen tek başkan durumuna geliyor.

Bir düzenleyicidir. "New Deal" bir düzenleme paketidir; sürekli yeni kurumlar kurarak, Keynes’in ekonomik reçetelerini daha tam formüle edilmeden uygulayan ve Amerikan ekonomi ve toplum yaşamını "administered", yönetilen bir hale getiren bir örgütçü oluyor. Yönetime gelir gelmez, kendinden önceki Amerikan başkanlarının yapmadıkları bir işi gerçekleştiriyor ve Sovyetler Birliği’ni tanıyor. Savaş çıkınca savaşın dışında kalmaya çalışıyor; ancak Lend-Lease Yasası ile Büyük Britanya’ya yardım elini uzatmaktan geri kalmıyor. Ödünç Verme ve Kiralama yasasının imkânlarını, Hitler Sovyetler Birliği’ne saldırır saldırmaz, Sovyetler’e de uzatıyor. Sovyetler Birliği, 1930 yıllarında sanayileşme ve kollektivizasyon ile kent ve kır kesimini modernize ederken Roosevelt, Tenesse Valey

Authority de dahil pek çok yeni mekanizma ile, bunlar arasında işsizliği ortadan kaldırıcı ve planlamaya imkân veren adımlar da var, hem Amerikan toplumunu içine girdiği büyük depresyondan kurtarmaya ve hem de yeni bir biçim vermeye çalışıyor. Roosevelt'in politikalarını, ve kullandığı adamların ve özellikle Dışişleri Bakanlığındaki takımını "komünist" sayanlar çoktur; ancak Roosevelt'in kendisinin eski düzene bir yeni iskelet hazırlama çabalarıyla Stalin'in yeni düzeni biçimlendirme programı arasında bir garip paralellik kurması mümkündür.

Bir öğreti adamı değildir; ancak kolonyalizmden ve özellikle Britiş kolonyaliz-minden tiksindiği kesin görünüyor. Bütün savaş sırasında kaygılarından birisi, Anglo-Amerikan dünyasındaki güzel bir söyleyiş ile, İngiliz kestanelerini ateşten alan adam durumuna düşmemek oluyor. Churchill'den, oğlu Elliot'a verdiği sırlarına göre, Churchill'in sürekli olarak savaş sonrasını ve savaş sonrasında İngiltere'nin yerini düşünmesinden rahatsız görünüyor. Britanya Başbakanı'nın Savaş'ın sonunda Sovyetler'in "çok kuvvetli" hale gelmesinden ürktüğünü kaydederek, "Avrupa Kıtası'ndaki gerçek ve hayali Britiş çıkarlarını korumak amacıyla Amerikan askerlerinin hayatını tehlikeye atmak için hiçbir neden göremiyorum" diyor7 Savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin kendisini güvenlik içinde duyma ihtiyacını kabul etmiş görünüyor.

Bir düzenleyici ve görüşmecidir. Cok ciddi sağlık sorunu olmasına karşın, savaş sırasında birbiri ardından konferanslar düzenliyor; savaş sonrası düzenin ve barışın sağlanmasında Sovyetler Birliği'nin içten katılımını vazgeçilmez sayıyor ve daha savaş bitmeden bir Birleşmiş Milletler kurulması için çaba harcıyor. 1943 yılının son aylarında ise Tahran'da Churchill ile birlikte Stalin'le buluşuyor; iki düzenin liderlerinin ilk buluşmasıdır. Roosevelt, Tahran'da Stalin'in güvenini kazanmaya çok önem veriyor ve Batı'da Amerika'nın da katılımıyla bir yeni cephe açılması ve Doğu'da da Japonya'ya karşı Sovyetler'in savaşa girmeleri karara bağlanıyor.

Tahran Buluşması, 1943 yılı sonu, 1943 yılında Komintern'in lağvedildiğinin ilan edilmesinden sonra gerçekleşiyor[3]. Amerikan Komünist Partisi, Tahran Görüşmesi'ni bir büyük temel yasa olarak görüyor ve bundan sonra "communism is ewentieth-Century Americanism",

"komünizm, Yirminci yüzyıl Amerikanizmi'dir" sloganını bularak kendisini feshediyor ve yerine komünist dernekler kuruyor. Amerika içindeki yayın ve açıklamalarla komünizmin tehlike olmadığı vurgulanıyor; komünizm ve Stalin çevresinde sempati yaratılıyor.

1945 yılının başlarında artık savaşın en azından Batı cephesindeki sonu belli olunca, Roosevelt, Churchill ve Stalin, Kırım'da, Yalta'da buluşuyorlar; savaş sonrası Avrupa için bir kaba harita çiziliyor. Bulgarların Ruslara yakınlığı nedeniyle, Bulgaristan'da, Hitler kuvvetlerine 28 tümenle katılarak Sovyetler üzerine en çetin hücumlardan birisini sağlayan Romanya'da, daha önce Rusya ve sonra Sovyetler'e karşı bir koridor olarak kabul edilen Polonya'da, her üçü de Sovyetler Birliği'ne doğrudan komşudurlar, Sov-yetler Birliği'ne düşman olmayan hükümetlerin kurulması kabul ediliyor. Bu üç ülke Sovyet nüfuzunda sayılıyor ve Yunanistan kesinlikle Britanya'nın etki bölgesine bırakılıyor. Ayrıca Avrupa'da müttefik ordularının her birisinin ilerleyecekleri ve işgal edecekleri bölgeler belirleniyor.

Roosevelt, Yalta'dan geldiğinde, Yalta, değerlendirmesini yaparken Kongre'de ayakta duramıyor ve bir başkan için en zoru seçiyor ve izin alarak oturup konuşuyor. Bir daha da sağlığı düzelmiyor; 12 Nisan 1945 tarihinde, savaşın resmen sona erdiğini ve Birleşmiş Milletler'in resmen açıldığını göremeden ölüyor. Yerine başkan yardımcısı Harry S. Truman geçiyor; Amerika'da hep gülen, pek ciddiye alınmayan, kesinlikle entellektüel olmayan, halk arasında "hata yapmak Truman'a mahsustur" veya hayatta iken, "şimdi Truman hayatta olsaydı bu konuda ne derdi" türünden şakalara konu olan bir politikacıdır. Roosevelt ölünce Beyaz Saray'a çağrılıyor ve Elaenor Roosevelt, yeni başkana, "Harry, Başkan öldü" diye haber veriyor. Truman, anılarında yazdığına göre, çok üzülüyor ve ağlamamak için kendisini zor tutarak, Mrs Roosevelt'e, "sizin için yapabileceğim bir şey var mı" diye sorabiliyor. Mrs Roosevelt'in cevabının, "bizim sizin için yapabileceğimiz bir şey var mı, çünkü, şimdi sıkıntıda olan sizsiniz" olduğunu kaydediyor[8]. Anılarında yine bu an ile ilgili şu kayıt yer alıyor: "Birkaç haftadan beri bu büyük liderin başına bir şeygelecek diye korkuyordum, en kötüsü oldu ve ben bunun için hazırlıksızım." Savaşın sonlarına doğru, dış politika konularında hiçbir hazırlığı olmayan, sıradan,

herhangi bir vizyondan yoksun, zevkleri ve düşünceleri basit bir Amerikalı, Amerikan başkanı oluyor.

Aktörler değişmiştir; sıra görüşlerin değişmesine geliyor. Görüşleri olmayanların görüşlerini değiştirmesi son derece kolaydır; 1848 Devrimi'nden sonra sahneye çıkan, önce cumhuriyetçi ve sonra imparator Louis Napolyon veya 1985 yılından sonra yine sahneye çıkan Mihail Garbaçov kolaylıkla görüş değiştiren yöneticilere örnektirler. Bunlar, kolaylıkla görüş değiştirenler, olayların mantığından veya güçlü danışmanlardan kolaylıkla etkileniyorlar.

Amerikan politikasındaki en önemli çizgilerden birisinin bu hiçbir görüşü olmayan Başkan zamanında gerçekleşmesi ilgi çekici oluyor; anılarında, "Amerikan izalos-yanizminin canlanmasının dünya için anlamı konusunda net bir anlayışım vardı" diyor[9]. Şunları ekliyor: "İkinci Dünya Savaşı sonunda, Amerika'nın katılımı olmadan Rusya'nın karşısına eşit olarak çıkacak bir gücün bulunmadığı açıklıkla belli oldu;" Tru-man, Sovyetler'in Yunanistan ve benzeri ülkelerde başarı sağlamalarının, komünistlerin önemli bir "tehdit" olduğu İtalya ve Fransa'da komünist partilerin gelişmesine yol açacağını düşünüyor. "Hareketsizlik", geri çekilme, "Amerika'yı takviye etme" türünden düşüncelerin, şimdi Sovyet kontrolünde olmayan geniş bir bölgeyi "Ruslar'a teslim etme" sonucunu doğuracağını ileri sürüyor.

Bunlar daha sonra yazdıklarıdır; başında, yalnızca böyle bir politikaya yatkın bir ideolojiye ve boşluğa sahip olduğunu düşünmek gerekiyor. Daha basit bir senatörken, Almanya ile Sovyetler'in boğuşmasını uzatarak birbirini kırmalarını savunduğuna değinmiş bulunuyorum ve yine senatör olduğu sırada Roosevelt'in Maliye Bakanı Morgenthau'nun Alman ekonomisini zayıflatma politikasına karşı çıktığı biliniyor. Başkan olduğunda kendisine atom bombası üzerindeki çalışmalar ilk kez duyurulunca heyecanlanıyor ve bunu önemli bir politika mekanizması haline getiriyor; Potsdam'a henüz denemeler yapılmadan giderken, "eğer patlarsa, patlayacağına inanıyorum, kesin, bu oğlanların kafasına vuracak bir çekicim olmuş olacak" diyor. "Bu oğlanlar" dediği Sovyetler'dir; atom bombasının asıl Sovyetler Birliği'ne karşı bir silah olduğunu hemen hissedebilen bir yapısı olduğunu belirtmek gerekiyor.

Fakat yeni politikayı Savaş Bakanı Henry Stimson çiziyor; ilk kez 1911 yılında Başkan Talf zamanında Savaş Bakanı olan Stimson, Hoover zamanında da Dışişleri Bakanlığı yapıyor. Cumhuriyetçidir; fakat Hoover'i mağlup eden Roosevelt, İkinci Dünya Savaşı başlayınca Stimson'u demokrat bir yönetimde yine Savaş Bakanı yapmaktan çekinmiyor. Yaşlı ve saygın Stimson'un Truman türünden basitlikler üzerinde hayranlık uyandırması zor olmuyor; Stimson, hem atom bombasının kullanılmasında, ve hem de atom bombasının koz olarak kullanılarak Sovyetler ile ilişkilerin gerilmesi politikasında çok önemli bir rol oynuyor[4]. Ancak asıl etkisi bu hiçbir kesin inancı olmayan yeni başkana yepyeni bir Amerikan politikası çizmesinde görülüyor.

Stimson iki Dünya Savaşı görmüş ve uzun yıllar Savaş ve Dışişleri Bakanlığı deneyimlerini yaşamış bir politikacı olarak, barışın bölünmezliği sonucuna varıyor. Amerika için barış, Avrupa için barıştan ayrılamıyor; Birleşik Devletlerin iki kez Avrupa için ve bütün isteksizliğine karşın savaşmak zorunda kalması, Avrupa'da istikrar olmadan Amerika'da istikrarın olamayacağı düşüncesinin ortaya çıkışına yol açıyor. Böylece ilk kez Avrupa'nın istikrarı Amerikan politikasının temellerinden birisini oluşturuyor.

Burada bir tez yazabiliyorum: Avrupa istikrarının Amerikan barışıyla birleştirilmesiyle birlikte Soğuk Savaş başlamış oluyor.

Birincisi budur; Avrupa'nın güvenliğinin Amerika'nın sorumluluklarından birisi ve belki de en önemlisi olması, yepyeni bir bakışı içeriyor. Burada kalması miim-kün değildir; Stimson'un ikinci ve daha önemli düşüncesi, güçlü bir Almanya olmadan Avrupa'nın istikrarının sağlanamayacağıdır. Böylece daha Almanya'ya karşı savaş bitmeden ve Almanya teslim olmadan Almanya'nın güçlendirilmesi politikası ortaya çıkıyor. Bunu bir üçüncü düşünce izliyor; güçlü bir Almanya ancak güçlü bir ekonomiye dayanıyor. Bu nedenle Truman'ın yaptığı ilk işlerden birisi Almanya'nın ekonomisiyle ilgili komisyondaki Roosevelt'in adamını, bir yahudidir, değiştirmek oluyor.

Bu üç düşünce ortaya çıkınca, bir dördüncüsü, kaçınılmaz olarak, bunları tamamlıyor; Sovyetler Birliği'nin etkisini Avrupa'nın dışına çıkarma politikası yavaş yavaş Amerika'nın temel eğilimlerinden birisi haline

geliyor. Bu ise hem Roosevelt çizgisinden dönmek ve hem de Yalta’da varılan görüş birliklerini bozmakla başlıyor; artıkWas-hington yeni bir politikaya yöneliyor.

Her yeni politika yeni imkânlara dayanmak durumundadır; bugün gelinen noktada bu yön değişikliği pek kolay görünebiliyor. Olmuş’u anlatmanın her açıdan kolaylıkları vardır; ancak Roosevelt’in Sovyetler Birliği ile karşılıklı güvene ve güven vermeye dayalı politikasına dayandığı çıkar platformları olmak durumundadır. Tahran ve Yalta’da Birleşik Devletler, Sovyetler’in Japonya’ya karşı savaşa girmesinin ısrarlı iste-yicisi oldular; eğer bu katılım olmazsa, sonucun çok daha gecikeceğini ve Amerika’ya çok pahalıya mal olacağını düşünüyorlar. Şimdi değerlendirme değişiyor; Sovyetler’in her girdiği yere bir yeni düzen sokacağına inanılıyor ve Japonya’ya savaş açarken Sov-yetler Birliği’nin Mançurya’ya da yerleşmesinden kaygılanılıyor.

Yeni yöneliş, Sovyetler’in Japonya’ya savaş ilanını da önlemeyi içeriyor; peki, ortaya çıkan boşluğun nasıl doldurulacağı ve Sovyetler Birliği’nin, Kızıl Ordu’nun girdiği yerlerden nasıl püskürtüleceği sorusu ortaya çıkıyor. Truman böyle sorulara kafasını yorabilecek bir insan değildir; üstelik imkân sorudan daha önce geliyor.

Truman başkan olur olmaz, 12 Nisan 1945 tarihinde Roosevelt ölüyor ve 24 Nisan 1945 tarihinde Savaş Bakanı Henry Stimson’dan, "mümkün olan en kısa zamanda çok gizli bir konuda sizinle bir görüşme yapmamın çok önemli olduğunu düşünüyorum" cümlesini de içeren bir kısa mektup alıyor. Anılarında, "Stimson, bana, benim, hemen hemen inanılmaz büyüklükte bir tahrip gücüne sahip bir yeni patlayıcının geliştirilmesini sağlayacağa benzeyen bir proje, devam eden müthiş bir proje, hakkında bilgi sahibi olmamı istediğini söyledi"[10] diye yazıyor. Amerikan sisteminde bazı gariplikler bulunuyor; başkan yardımcıları, görevdeki başkanın ölümüne kadar, son derece önemsiz tutulan ve önemli hiçbir konuda bilgisi olmayan kimseler oluyorlar. Truman, atom bombası üzerinde çalışıldığını ilk kez Stimson’un bu randevusunda duyuyor; duydukları karşısında sarsılıyor.

İşte bu andan itibaren Amerikan yaşamına atom bombası düşmüş oluyor ve Amerikan politikasını tümüyle değiştiriyor. Son derece basit kafalı bir kimsenin başkan olduğu bir zamanda Amerika’nın atom bombasına sahip

olabileceği düşüncesi ve daha sonra sahip olması, Amerika’yı hızla bir büyük devlet uzlaşmazlığına ve küstahlığına götürüyor. Amerika, eline geçirmek üzere olduğu ve kısa bir zaman sonra geçirdiği bu müthiş imkân ile dünya politikasına iradesini hakim kılabileceğini düşünmeye başlıyor ve eski bağlantılarından hızla dönmek istiyor.

Yapılacak ilk iki iş şudur: Yalta mutabakatlarını yeniden tanımlamak ve Potsdam toplantısını başarılı denemeye kadar ertelemek. Bunlar yapılıyor; sanki bomba sosyalizmi durdurmak ve kuşatmak, burada seçtiğim sözcükle "dondurmak" için icat ediliyor ve sanki atom bombasıyanlışlıkla Japonya’ya atılıyor. Doğrusu, atom bombası Sov-yetler Birliği’ne düşüyor.

Burada, pratiğin,bu Hiroşimalılar için acımasız yanlışlığını düzelterek, atom bombasının Sovyetler Birliği’ne atıldığını söyleyebilirim. Atom bombasının ilk ve şimdilik son iki düşüşü, Amerikan yöneticilerinin Sovyetler Birliğinden bekledikleri bütün tepkileri ortaya çıkarmaya yetiyor; ancak, bunlar, ilk tepkiler oluyorlar. Daha sonra Sov-yetler Birliği’nin, Amerikan yöneticilerinin hiç beklemedikleri tepkileri geliyor; Sov-yetler Birliği, 1989 yılı sonlarında tasfiye edilen komünist ülke rejimlerinin çoğunu, bu ikinci dalga tepkilerle kuruyorlar.

Bunları gösterebilecek durumdayım; atom bombasının, soyut ve teorik açıdan, Sovyetler Birliği’ne atılışını kanıtlamak zor görünmüyor. Yapılmıştır ve aktarma yapmakla bu kanıtı buraya aktarmak imkânına sahip bulunuyorum; ancak bundan önce Profesör May’ın, "Tarihin Amerikan Dış Politikasında Kullanımı ve Suistimali" konusuna ayırdığı çalışmada kullandığı "revizyonist" nitelemesinden söz etmek istiyorum. Profesör May, "İkinci Dünya Savaşı’nın arkasından hızla Soğuk Savaş geldi" dedikten sonra, uzun zaman pek çok Amerikalının Soğuk Savaş’ın Amerika’nın sadece Sovyet komünizminin yayılmacı eğilime tepkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığına inandıklarını belirtiyor. Fakat daha sonra, bir takım "revizyonist" açıklamaların ortaya çıktığını ve bunların, Soğuk Savaş’ı Amerika’nın yarattığını ileri sürdüklerini belirtiyor.

Profesör May, "ilk kez 'revizyonist’ yazar Gar Alperovitz tarafından yayılan hipoteze göre Roosevelt’in ölümünden sonra Truman başkanlığıyla birlikte yönetimin, "anti-sovyet ideolojiye bağlı adamlar tarafından devir alındığını"

yazıyor[1]^ Alperovitz, Soğuk Savaş ile ilgili Batı'da egemen görüşleri "revize" ediyor ve yerine yepyenisini koyuyor.

Alperovitz'in önsözünden bir uzun aktarma yapıyorum: "Amerikan politikasının bir uzlaşmacı çizgi izlediğine, Sovyet uzlaşmazlığına bir tepki olarak, sadece 1947 yılında Truman Doktrini ve Marshall Planı ile değiştiğine hep inanılıyor. Benim inancım pek buna uymuyor. Benimki önce, Truman'ın Dışişleri Bakanı'nın 1945 Sonbaharı'nın başlarında yaptığı, Sovyet liderlerinin Roosevelt'in ölümünden sonra Amerikan politikasının temelli olarak değiştiğini düşünmelerinin 'anlaşılır' olduğu biçimindeki bir yorumundan çıkıyor. Artık şimdi çok açıktır; selefinin işbirliği politikasını terketmekten başka Truman, göreve başlar başlamaz, Avrupa'da Sovyet etkisini azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik güçlü bir dış politika inisiyatifini harekete geçirdi"[1]^ Truman, bu politikayı uygulayabilmek için bir yeni kadro seçiyor ve daha da önemlisi, yeni çizgisini tümüyle atom bombasına dayandırıyor.

Gar Alperovitz'in çalışması, "Atomic Diplomacy" başlığını taşıyor ve Hiroşima'ya bomba atılmasıyla Potsdam Konferansı arasındaki zamanı kapsıyor. Çalışmanın alt başlığı, içeriğini daha iyi anlatıyor: "Atom Bombasının Kullanılışı ve Sovyet İktidarına Karşı Amerikan Konfrontasyonu". Çalışma bütünüyle bomba imkânının Sovyet iktidarına karşı kullanımı üzerine gelişiyor; belgelere ve anılara dayanıyor.

Burada Alperovitz'in bazı bulgularını özetlemekle yetinmek istiyorum. Bunları şöyle sıralayabiliyorum; birincisi, hiçbir Amerikan komutanı Japonya'ya karşı bu bombanın kullanılmasını gerekli görmüyor. General Mac Arthur ve General Eisenhower, Japonya'ya karşı atom bombası kullanılmasını hiçbir zaman istemiyorlar; Eisenhower, yıllar sonra, 1945 yılı ortasında, bu bombanın kullanılmasına karşı olduğunu Savaş Bakanı Stimson'a bildirdiğini söylediğini ifade ediyor. "Ben O'na iki nedenle karşı olduğumu söyledim. Birincisi, Japonlar teslim olmaya hazırlar ve onları bu berbat şeyle vurmak gerekli değildir. İkincisi, benim ülkemin bu silahı ilk kullanan ülke olmasını görmekten nefret ediyorum.' General Eisenhower, atom bombasının kullanılmasını önlemeye çalışıyor ve kullanıldıktan sonra Sovyetler ile barış yapma imkânlarının azaldığına inanıyor. Şöyle söylüyor: "Atom bombasının kullanılmasından önce, evet, Rusya'yla barışı

sürdürebiliriz derdim. Şimdi ise bilmiyorum. Şimdi her yerde insanlar ürkmüşler ve rahatsızlık duyuyorlar. Herkes yeniden güvensizlik duyuyor." Daha önce de değindim; Sovyetler’in ilk tepkisi uzlaşma yönündedir. Ancak atom bombasıyla desteklenen yeni çizgi çok büyük bir güvensizlik kaynağı oluyor; Eisenhower, Sovyet askerleriyle birlikte savaşmış bir komutan olarak bunu önceden görüyor.

İkinci nokta şudur: Amerikalılar savaş sırasında ve atom bombasını kullanmadan hemen önce, bazı gizli Japon telgraflarını elde ediyorlar. Japonlar, harp alanlarından gelenler dahil, teslime hazır olduklarını belli ediyorlar. Alperovitz, elde edilen telgrafların, "sadece Japonların savaşı sona erdirme isteklerini değil, nihai teslimiyet şartlarında Japon ve Amerikan hükümetlerinin birbirine pek uzak olmadıklarını da gösterdiğini" yazıyor. Japonlar teslime hazır iken, Amerika atom bombasını Japonların üzerine atıyor. Alperovitz, Dışişleri Bakanı Bymes’in atom bombası ile ilgili görüşünü şöyle saptıyor: "Bombaya sahip olmamız ve göstermemiz, Avrupa’da Rusları çok daha idare edebilir, manageable, yapacaktır." Japonlar, teslime hazırlanırken, atom bombasının kullanılması bunun gösterilmesini, demonstration, sağlıyor.

Bu "demonstration" işlemi üzerinde durmak istiyorum; başta Stimson ve Trurrian, tüm Amerikan yöneticilerine haksızlık yapmaktan korkuyorum. Gerçekten de Truman dahil bombanın kullanılmasında hiç tereddütü olmayan yöneticiler, bir ara, bombayı kullanmak yerine bir "demonstration" yapmanın imkânlarını araştırmaktan geri kalmıyorlar. Uçakların gösteri uçuşu türünden bombanın da bir gösterisinin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği üzerinde duruluyor; bilim adamları ve kurmaylar karşı çıkıyorlar. En önemli karşı görüş, bombanın asıl etkisinin ancak kullanıldığında ortaya çıkacağı ve mutlaka şok etkisinin yaratılmasıdır; ayrıca bir kez duyulduktan sonra bombayı taşıyacak uçağın güvenliğinin tehlikeye girebileceği de, kurmaylarca, ekleniyor.

"Demonstration", gösteri, böylece, yapılamıyor; ancak bunu, Japonlar için gösterinin yapılamadığı biçiminde anlamak gerektiğini düşünüyorum. Bu nedenle, Hiroşima ve Nagasaki’ye atılan atom bombalarının sosyalizmi dondurmak için, Sovyetler Birliği’ ne yapılmış iki gösteri olduğuna inanıyorum.

Üçüncü noktaya geliyorum: 29 Temmuz 1945 tarihinde Molotov, Truman’a başvurarak, Sovyetler Birliği’nin Japonya’ya savaş açabilmesi için Amerika’nın Sovyetler’i resmen davet etmesini ve bir yazı yazmasını istiyor. Atom bombası Hiroşima’ya 5 Ağustos 1945 tarihinde atılıyor; Truman, Washington’un 1943 yılından beri peşinde koştuğu bir istek gerçekleştirileceği zaman önce istenen daveti yapmıyor. Daha sonra bunun yakışıksız olacağını düşünerek, henüz onaylanmamış Birleşmiş Milletler tüzüğüne göre her ülkenin bir mütecavize karşı savaşa girebileceğini yazarak Moskova’ya gönderiyor.

Alperovitz, artık Amerika’nın Sovyetler’in Japonya’ya karşı savaşa girmesini istemediğini açıklıkla ortaya çıkarabiliyor. Alperovitz, şunları kaydediyor: "Gerçekte şimdi Amerikan politikasını hazırlayanlar, Rusya’nın bir savaş ilanı ile atom bombasını, askeri ve psikolojik açılardan, birbirine özdeş tutuyorlardı." Gar Alperovitz, Dışişleri Bakanı Bymes’in Sovyetler savaşa girmeden Japon savaşını bitirmekten yana olduğunu, Bymes’in, "Kızıl Ordu Mançurya’ya girdiğinde ne olacağından korkuyordum" diye düşündüğünü de ortaya çıkarıyor.

Bu üç noktadan bir sonuç çıkıyor: Japonya’ya atom bombası atılmasının Japonya sorunuyla hiçbir ilgisi bulunmuyor. Japonya’ya, Sovyetler Birliği için, atom bombası atılıyor.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta var: 25 Nisan 1945 tarihinde Truman, böyle bir patlayıcının hazırlanmakta olduğunu duyduğu andan itibaren kullanılması konusunda hiçbir tereddüte kapılmıyor. Anılarında bir iç muhasebe yaptığını gösteren hiçbir işaret de bulunmuyor; sadece bombanın, diğer ülkelerle ilişkilerde "belirleyici" etkiye sahip olduğunu görüyor.

Bomba hazırlanıyor; ancak sonuçtan emin olabilmek için mutlaka bir deneme gerekiyor. Deneme Temmuz Ayı’na göre planlanmıştır; Sovyetler Birliği’nin böyle bir hazırlığın olduğunu muhtemelen bilmekle birlikte, kapsamı ve deneme ihtimallerinden habersiz olduğunu kabul etmek gerekiyor. Amerika ise denemeden bir sonuç almadan Sovyetler ile karşı karşıya gelmek istemiyor; bu nedenle Yalta’yı izleyecek Pots-dam Toplantısı’nı sürekli olarak erteliyor. Nitekim denemeyi ve tahmin edilenden daha olumlu sonuçlar alındığını Truman, Potsdam’da öğreniyor. Churchill, anılarında, konferansın ikinci gününde Truman’ın birdenbire

değiştiğini ve masaya hakim bir havaya büründüğünü kaydediyor. Kendisi de, daha önce değindim, Sovyet Delegasyonu ile ilk karşılaşmadan önce, yanındakilere eğer patlarsa, bu oğlanların başına vuracak çekice sahip olacağını söylüyor. Çok basit bir insan olduğu bir kez daha anlaşılıyor; Hiroşima’ya bomba atıldığını Potsdam’dan dönerken gemide öğreniyor ve bir odadan diğerine koşarak, hem sevincini ifade ediyor ve hem de tayfaya bilgi veriyor. Anılarında da, etrafındaki bir grup "denizciye", bunun, "tarihteki en büyük iş" olduğunu söylediğini yazıyor. Başkan Truman, bütün görgü tanıklarına göre, ölenler için en küçük bir acıma duygusu dile getirmiyor; Alperovitz, Amerikan Başkanı’nın sevincinin eksiksiz olduğunu kaydetmekten kendisini alamıyor.

Alperovitz’in, çalışmasında, net bir biçimde ortaya çıkardığı bir olgu daha var; Truman’ın böyle bir patlayıcının hazırlanmakta olduğunu öğrendiği andan, başarılı ilk denemenin yapıldığı zamana kadar geçen sürede Amerika, hem Sovyetler ile görüşme masasına oturmamayı ve hem de Yalta’da anlaşılan her konuda sorun çıkarmayı bir po-litikakabul ediyor, Yalta’nın Romanya, Bulgaristan ve Polonya’daki hükümetlerle ilgili kabullerin hepsine Amerika itiraz etmeye başlıyor. Yalta’da Roosevelt’in de etkisiyle bu üç ülkede Sovyetler Birliği’ne güven verici rejimler kabul edilmişken, şimdi bunlar yeniden tartışma masasına getiriliyor. Güven, yerini güvensizliğe bırakıyor.

Devam etmeden önce bir özet gerekiyor; 1945 yazında Soğuk Savaş’ın doğduğunu düşünmekte hiçbir sakınca görmüyorum, Ancak gelişmesinin engelleri var; düşünce düşmüştür ve gelişebilmesi için önündeki pratik engellerin kalkması zorunlu oluyor.

Yazmak, pratik engellerin kalkması anlamına geliyor. Çözümleyerek tarihin akışını tökezleten pratik blokları bir kenara koyma işini de üstlenmiş oluyorum ve buradan devam ediyorum.

Engellerin birincisi, savaş ile birlikte ortaya çıkan Amerikan aşkı’dır; "History of the Cold War" başlıklı çalışmasında Andre Fontaine, "işin esasında, savaş sırasında Rus müttefikine çılgın bir biçimde tutulan tümüyle Amerikan ulusudur" diyor[13]^ Sokaktaki Amerikalı, Ruslar olarak bildiği Sovyet yurttaşını seviyor ve güveniyor. Amerika’nın savaşa girmesinden altı ay önce Gallup’un yaptığı bir kamu araştırması, cevap verenlerin yüzde

73 ünün savaşta Sovyetlerin galip gelmesini istediklerini ve umut ettiklerini ortaya çıkarıyor. Savaş devam ettikçe Amerikan yayın hayatı Sovyetler'e övgülerle doluyor; Ruslar ile Amerikalılar arasındaki "kardeşlik", ideallerin ortaklığı ve hatta kültürlerin benzerliği en çok vurgulanan noktalar oluyor.

Amerika'daki bu "Rus Aşkı" sıradan insanlarla ve sokaktaki adamlarla sınırlı kalmıyor; daha yukarlara ve bilgili kesitlere de çıkıyor. Sir Bernard Pares, ünlü bir Rusya uzmanı Britiş olarak Amerika'yı ziyaret ediyor ve Amerikan radyolarında yaptığı konuşmalarda, "başka nedir bilemem, ama şimdi artık Rusya komünist değildir ve orada kimse, de öyle olduğunu iddia etmiyor" savlarını savunuyor[1]^ Harvard Üniversitesi'nden Profesör Ralph Barton Perry, Sovyetlerin sürekli olarak net ve dar Marksist ideolojiden yan çizdiğini ve "demokratik" denilebilecek bir yönde ilerlediğini yazıyor. Ohio Üniversitesi'nden Profesör Poster Rnea Dulles, Büyük Katerina döneminden Tahran Konferansı'na kadar uzanan bir zaman kesitinde Rus-Amerikan ilişkilerini inceliyor ve iki ulus arasında bir ihtilafın olmadığını ortaya çıkarıyor. Yale Üniversitesi'nden tarihçi George Vernadsky, 1939-1940 yıllarında Stalin'in yeni toprak kazanımını savunuyor, bunların Almanya'ya karşı "koruyucu önlemler" olduğunu ileri sürerek geçmişin yorumunu yeniden ele almak ve eski görüşleri "revizyona" tabi tutmak gerektiğini yazıyor. Sadece Rusya ile ilgili değil Stalin açısından da bir güzelleştirme, "prettify Stalin", kampanyası başlıyor.

Eric F. Goldman, 1945-1955 dönemini kapsayan ve "The Crucial Decade" adını verdiği çalışmasında Sovyetler Birliği ile ilgili bu hava ve kampanyada Amerikan politikasının bir bütünlük içinde olduğunu saptıyor ve gösteriyor. Amerikalılar, Staling-rad Savunması'nı aynı zamanda kendilerinin savunması sayıyorlar ve bir büyük kahramanlık olarak görüyorlar. İş adamları, savaş sonrası Sovyet niyetleri konusunda çok iyimser düşünüyorlar; Roosevelt'in New Deal programının belli başlı karşıtlarından Luce ve yayın imparatorluğu, Sovyet gizli polisinin "FBI benzeri bir milli örgüt" olduğunu ve "hainleri ezdiğini" savunuyor ve yazıyor. Yeni Sovyet marşını çalan ünlü Philadelphia Orchestrası'nın konserini en katı Cumhuriyetçi tutucular da izliyor. Yalta Mutabakatı'nın bir barış zaferi olduğunda bütün Amerika birleşiyor.

Amerikan halkının ve bilim adamlarının bu Rus Aşkı olduğu sürece bir Soğuk Savaş'ı derhal başlatmak mümkün olmuyor; Amerikalılar, genellikle, "Rus komünizmini" bir tehlike görmüyorlar. Bir tek sorunları var; Amerika'daki komünistleri hiç beğenmiyorlar. Harry Hopkins, 1942 yılında Molotov'la görüşürken Amerikalıların Amerikan komünistlerini değerlendirmesini de aktarıyor; "huysuz, umutsuz, etkisiz, kavgacı, büyük bölümü belli bir biçimde düzensiz yahudilerden" oluştuğunu aktarıyor^ Amerikan yöneticileri, bu dönemde, bu büyük aşka gölgedüşüren Amerikan komünistlerinin durumunu Sovyet liderlerinin dikkatlerine sunmaktan geri kalmıyorlar.

Tahran Konferansı, Sovyet-Amerikan ilişkilerindeki bu pürüzün de ortadan kalkmasını sağlıyor; Amerikan Komünist Partisi'nin lideri Earl Russel Browder, Komintern'in de tasfiye edildiği bir zamanda, Tahran Konferansı'nın sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde, bir arada ve işbirliği halinde yaşamlarının kapısını açtığını ilan ediyor. Earl Browder, Truman Başkan olunca Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bir memorandumdan anlaşıldığına göre, şunları savunuyor: "Bu yüzden Birleşik Devletler'deki marksistlerin izleyecekleri politika, Birleşik Devletler'de savaş sonrasında kapitalist yeniden kuruluş perspektifine, bütün sonuçlarıyla birlikte, hazır olmak, tüm planları bu temele göre değerlendirmek, ve Tahran politikalarını realize edecek bir genişlik ve etkinlikte bir ulusal birlik içinde, ülkedeki en demokratik ve progresif çoğunlukla aktif bir işbirliğine girmektir"i[6]. Browder, böyle bir beraberlik için Amerikan Komünist Partisi'ni kapatıp yerine, 1944, yılında Communist Political Associati-ons, Komünist Siyasal Dernekler, kuruyor. Faşistlerin dışında herkesin bu derneklere girebileceğini açıklıyor ve programını da Marksizm'den uzaklaşma anlamında son derece yumuşatıyor.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın yeni Başkan Truman'a verdikleri memorandumda bu gelişmenin Sovyetler Birliği'nden bağımsız olmadığı belirtiliyor; Fransa Komünist Partisi'nin yayın organı, France Nouvelle'in Mayıs 1944 sayısında, Fransa Komünist Partisi'nin Browder'in çizgisini onayladığını yazıyor. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, bunun, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin onayı anlamına geldiğini kabul ediyor.

Earl Browder'in komünizmi, Yirminci yüzyıl amerikanizmi olarak tanımladığını ve Lenin ile Lincoln'u aynı yerde düşündüğünü tekrarlamak durumundayım; bunlar var olduğu müddetçe ve birdenbire Soğuk Savaş'ı yaymak kolay olmuyor. Ayrıca başka engeller de var; Amerikan hükümeti içinde ve özellikle Dışişleri Bakanlığında "liberal" sayılan, Sovyetler Birliği ile barış içinde yaşanabileceğine inanan kadrolar bulunuyor. Bu ikinci engeldir; Soğuk Savaş'ın önüne çıkıyor. Bunların da temizlenmesi zorunlu oluyor.

Eski başkan yardımcısı, tarım bakanı ve şimdiki Ticaret Bakanı HenryWallace, Roo-sevelt yönetiminden Truman yönetimine kalan liberallerin başı ve en önemlisi durumundadır; Wallace, bir hükümet üyesi olmasına karşın, daha sonraki yıllarda Churchill'in Fulton'da yaptığı "Demir Perde" konuşmasını açıkça dünya barışına bir tehdit olarak görüyor ve bunu açıklamaktan çekinmiyor. Hükümet üyesi olarak Truman'a gönderdiği uzun raporlarda, Sovyetler Birliği'nin "Birleşik Devletler'den korkmada haklı nedenleri olduğunu" ifade ediyor ve bunların değiştirilmesini istiyor. Sovyetler Birliği'ne karşı yapıcı politikalar geliştirilmesini isteyen Wallace'in kabine dışına atılması 1946 yazında gerçekleştiriliyor. Buna paralel olarak anti-Sovyet tutum ve inadı yüzünden Roosevelt zamanında Sovyetler ile ilgili konularla ilgilenmesi yasaklanan Lay Henderson türünden diplomatlar ön plana çıkarılıyor[5]. Böylece hükümet kadroları da bir yeni savaş için, Soğuk Savaş oluyor, daha uygun ve hazır bir duruma getiriliyor.

Bir sonuç çıkıyor; 1945 yaz ve sonbahar aylarında Soğuk Savaş'ı bütün şiddeti ve kapsamıyla geliştirmek imkânsız görünüyor. Hem Amerikan toplumu ve hem de Amerikan yönetimi, tümüyle, buna hazırlıklı görünmüyor; Amerikan toplumunun Rusya aşkı ve yönetim içinde Sovyetler ile işbirliği halinde barışın kurulabileceğine inananların bulunması, savaşın hızını kesiyor. Bunun dışında, Sovyet tarafı, Amerika Birleşik Devletleri'nin niyetini öğrenmeye yönelik bir takım girişimler gerçekleştiriyor; bunlar da savaşın yayılması için bir zamanın geçmesini zorunlu yapıyor.

Burada daha ilerde değinmek üzere bir parantez açmak istiyorum: İkinci Dünya Savaşı sonlarında başta Stalin, Sovyet yönetimine egemen olan

güvenlik bölgeleri düşüncesinin son derece sınırlı olduğunu düşünüyorum. Çok açık olarak şöyle yazılabilir; Sovyetler Birliği'nin 1945 yılı yaz ayında, bundan sonraki güvenliği açısından, Bulgaristan, Romanya ve Polonya ile yetindiğine kesinlikle inanıyorum. Sovyet yönetimi, bu ülkelerin sosyalist veya Sovyetler Birliği'ne dost olmasını, kendi güvenliği açısından gerekli ve yeterli görüyor ve ötesine gerek duymuyor. Örnek olsun, Sovyet yönetiminin Almanya'nın bir bölümünü sosyalist yapmayı ve kendi etki alanında tutmayı hiç planlamadığını sanıyorum; daha sonraki tüm yönetimlerin, Beria, Hruşov, Brejniev ve Garbaçov'un Doğu Almanya'yı kolay bir pazarlık malzemesi yapması da bunu, gösteriyor.

Bu söylenenler, artık pek çok Amerikan yazarı tarafından da yazılıyor ve öne sürülüyor. Bunlardan Schuman, "Rusya'ya Batı'nın askeri agresyonunun" söz konusu olmadığı 1921-1939 yılları arasında Sovyetler'in yeni toprak kazanımları peşinde koşmamalarına dikkati çekiyor. Schuman, 1962 yılında Louisiana Üniversitesi'nde verdiği "Soğuk Savaş" konferanslarında, 1939-1940 yıllarında Sovyetler'in Polonya, Estonya, Lit-vanya ve benzeri ülkeler aleyhine toprak kazanımlarını da eninde-sonunda Naziler'den ve müttefiki faşistlerden beklenen hücuma karşı Rusya'nın savunmasını kuvvetlendirmek için ortaya çıkan "hemen hemen umutsuz ihtiyaçtan" kaynaklandığını ileri sürüyor[17]. Frederick Schuman, eğer diğer tüm ülkelerden kat kat fazla Sovyet kayıplarına yol açan "faşist Avrupa'nın Rusya'ya caniyane saldırısı" olmasaydı, 1944 ve 1945 yılındaki "toprak kazanımları ve komşu topraklara Sovyet nüfuzunun yayılması" olgularının kesinlikle ortaya çıkmayacağını da ekliyor. Bütün kaynaklar, Sovyet liderliğinin Yal-ta Konferansı mutabakatına "katı ve sadık" bir biçimde uyum gösterdiğinde birleşiyor-lar. Pek çok kaynak, Yunanistan'da ve sokaklarda komünist avının sürdüğü bir zamanda İzvestiya ve Pravda'nın böyle olaylardan habersiz gibi davranmasını, tümüyle Yalta mutabakatına ve Stalin'in buradaki sadakatına bağlıyorlar.

Bulgaristan, Romanya, Polonya dışında, ilk ikisi daha 1944 yılında Kızıl Ordu'ya teslim oluyor, Sovyetler diğer ülkelerde kapitalizan, ancak Sovyetler Birliği'ne düşman olmayan hükümetler peşinde koşuyor. Profesör May, Sovyetler'in, düşman olmaması koşuluyla Finlandiya'da komünist olmayan bir hükümeti kabul etmesini ve Macaristan'da, Kızıl Ordu'nun kontrolü altında komünistlerin hezimetiyle sonuçlanan bir seçime müdahale

etmemesini, 1945 yılında net olan Sovyet politikasının doğal sonuçları olarak gö-rüyor[18]. Sovyetler Birliği, Truman Doktrini ilan edilinceye kadar Macaristan'da bir komünist yönetime ilgi duymuyor; Profesör May, bu zamana kadar İtalya ne kadar Anglo-Amerikan uydusuysa, Macaristan'ın da aynı ölçüde Sovyet uydusu sayılabileceğini kaydediyor. Çekoslovakya'da bir komünist rejimin kurdurulması ise çok daha sonra gerçekleşiyor[6]. Almanya'nın ikiye ayrılması ise çok daha sonralara rastlıyor.

Bundan sonrasının izlenebilmesi için böyle bir parantez gerekli oldu; çünkü Soğuk Savaş'ın yaydığı görüşler ile burada çıkarılanlar birbirine ters düşüyor. 1945 yılında, Nisan Ayı'nda Truman'ın başkanlık görevine başlamasıyla birlikte Amerika'nın tutumunda değişiklikler, 1945 Nisan Ayı sonlarında Molotov Truman'la buluşuyor ve Truman ilk uzlaşmaz tutumunu Molotov'da deniyor, Sovyetlerin politika değişikliğine yol açmamakla birlikte büyük bir tedirginlik nedeni oluyor. Sovyet yönetimi, Amerikan politikasının ne yönde gelişeceği konusunda bazı keşifler yapma gereğini duyuyor; en kolay ve en etkili olabilecek olanı, Bowder'i eleştirmekle başlıyor. Fransa Komünist Partisi'nin yayın organı Cahiers du Communisme'in Nisan 1945 sayısında, üstelik Duclos gibi bir çok etkin imzayla çıkan yazıda, Tahran Mutabakatı ve "Anglo-Sovyet-Amerikan Koalisyonu" ilkelerine karşı çıkan herkesle mücadele edilmesi gerektiğini, bir komünist lider olarak ünlü Zengin Morgan ile el sıkışmaya hazır olduğunu, artık sınıf ayrılıklarının sona erdiğini yazan Bowder sert bir biçimde eleştiriliyor. Komintern'de yöneticilik de yapan Duclos, Bowder'i oportünist olmakla ve burjuvazinin kuyrukçuluğunu yapmakla suçluyor.

EKİM DEVRİMİ: KISA ZAMAN DİZİNİ

1917 Ekim Devrimi.

1918 Kurucu Meclis lağvediliyor. Brest-Litovsk Antlaşması imzalanıyor. îç Savaş başlıyor. Çar ve ailesi idam ediliyor.

Plehanov ölüyor.

1919 Liebknecht ve Lüksemburg öldürülüyor. Komintern kuruluyor.

1920 Polonya Savaşı ve Varşova önünde yenilgi. îç Savaş'ın sonu.

1921 Sovyet-îngiliz Ticaret Antlaşması imzalanıyor.

Türk-Sovyet, îran-Sovyet, Afganistan-Sovyet Dostluk Antlaşmaları imzalanıyor. Onuncu Kongre toplanıyor. NEP ilan ediliyor.

1922 SSCB kuruluyor.

Mussolini Roma üzerine yürüyor. İtalya'da faşist hükümet kuruluyor.

1924 Lenin ölüyor.

Trotskiy'e karşı blok oluşturuluyor.

' 1926 İngiltere'de Genel Grev ilan ediliyor.

1927 "Kara Cuma" ve Alınan ekonomisi çöküyor.

Trotskiy partiden çıkarılıyor, NEP'ten çıkış, kollektivizasyon ve sanayileşme doğrultusunda kararlar alınıyor.

1928 Birinci Beş Yıllık Plan başlıyor.

1929 Trotskiy Sovyetler'den çıkarılıyor. Kollektivizasyon kütlesel boyutlara ulaşıyor.

1932 Dinyeper hidro-elektrik santralı hizmete açılıyor.

İkinci Beş Yıllık Plan başlıyor.

1933 Hitler, Almanya Şansölyesi oluyor.

1934 Hitler ve Mussolini Venedik'te buluşuyor. SB Milletler Cemiyeti'ne giriyor.

Kirov öldürülüyor ve tasfiyeler başlıyor.

1935 Komintern'in Yedinci Kongresi: Halk Cephesi programı kabul ediliyor.

1936 Hitler ve Mussolini: Roma-Berlin ekseni ilan ediliyor.

Yeni Sovyet Anayasası kabul ediliyor.

1937 Karl Radek ve diğerlerinin yargılanması yapılıyor.

Tuhaçevskiy idam ediliyor.

1938 Münih'te teslimiyet antlaşması yapılıyor. Buharın ve Rıkov mahkûm oluyorlar.

1939 Sovyet-Alman Saldırmazlık Antlaşması yapılıyor.

Almanya, Polonya'ya saldırıyor. İkinci Dünya Savaşı başlıyor.

1940 Trotskiy öldürülüyor.

1941 Ödünç verme - Kiralama yasası çıkarılıyor. Almanya, Sovyetler'e saldırıyor. Amerika savaşa giriyor.

1943 Stalingrad Savunması yapılıyor.

Tahran ve Kahire Konferansları gerçekleşiyor.

İkinci Cephe açılması kararlaştırılıyor. Komintern feshediliyor.

1944 Dokuz yüz günlük Leningrad kuşatması yıkılıyor. Normandiya'da çıkartma ile İkinci Cephe açılıyor.

Romanya ve Bulgaristan Sovyetler'e teslim oluyor.

1945 Yalta Konferansı yapılıyor. Roosevelt ölüyor.

Hitler intihar ediyor. Almanya teslim oluyor.

Potsdam Konferansı yapılıyor. Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılıyor.

1946 Churchill "Demir Perde" konuşmasını yapıyor.

1947 Marshall Planı ilan ediliyor. Truman Doktrini açıklanıyor. Ko-mintern kuruluyor.

1948 Çekoslovakya’da komünist yönetim kuruluyor.

Bedin Ablukası başlıyor. Jdanov ölüyor.

1949 Amerika Berlin’de hava köprüsü kuruyor. Abluka kalkıyor. NATO kuruluyor.

Sovyetler atom bombası yapıyorlar.

1950 Kore Savaşı başlıyor.

1951 Julius ve Ethel Rosenberg’ler elektrikli sandalyaya gönderiliyor.

1952 On Dokuzuncu Parti Kongresi toplanıyor.

1953 Stalin ölüyor. Malenkov başbakan ve Hruşov birinci sekreter oluyor.

Beria öldürülüyor.

Sovyetler H-bombası yapıyorlar.

1954 SEATO kuruluyor.

1955 Malenkov çekiliyor. Bulganin başbakan oluyor.

CENTO kuruluyor.

1956 Yirminci Parti Kongresi toplanıyor. Destalinizasyon başlıyor. Macaristan’da başkaldırı oluyor. Britanya ve Fransa, Süveyş’i bombalıyor.

1957 Sputnik 1 ve II atılıyor. ".Anti-Parti" Grup tasfiye ediliyor. Eisen-hower Doktrini ilan ediliyor. Roma Anlaşması imzalanıyor.

1958 Ortak Pazar kuruluyor. Hruşov başbakan oluyor. Castro yönetim için savaşı başlatıyor.

1959 Küba Devrimi başarıya ulaşıyor. Hruşov Amerika’yı ziyaret ediyor.

1960 De Gaulle, Eisenhower, Mac Millan, Hruşov’un Paris’te buluşmaları başarısızlığa uğruyor.

Çin-Sovyet ilişkilerinde hızlı bozulma başlıyor.

1961 İlk insan, Sovyet Gagarin, uzaya çıkıyor. Kennedy ve Hruşov Viyana’da buluşuyorlar.

Berlin Duvarı yapılıyor.

A.B.D., Küba ile ilişkilerini kesiyor.

1962 Küba ablukası ve bunalımı yaşanıyor. Küba ve Türkiye’den füzeler sökülüyor.

1963 Beyaz Saray ile Kremlin arasında kırmızı hat çekiliyor. Kennedy öldürülüyor.

1964 Hruşov düşüyor.

Kosıgin başbakan ve Brejniev genel sekreter oluyor.

1965 Podgorniy Yüksek Sovyet başkanı oluyor.

1966 Vietnam’da Amerikan müdahalesini protesto için "Enternasyonal Günü" gerçekleştiriliyor.

1967 Svetlana Alliluyeva, Amerika’ya sığınıyor.

Altı Gün Savaşı’nda İsrail Mısır’ı hezimete uğratıyor. Che öldürülüyor.

1968 Varşova Paktı kuvvetleri Çekoslovakya’ya müdahale ediyor. A.B.D. Vietnam’dan çekilmeye başlıyor. Ho Şi Minh, Vietnam Cumhurbaşkanı oluyor.

1971 A.B.D. - S.B. Okyanus’ta denemeleri yasaklama antlaşması imzalıyorlar. Nixon ücret ve fiyatları dondurma kararını açıklıyor.

1972 Yumuşama başlıyor. Batı Almanya Doğu Almanya'yı tanıyor. Nixon, Moskova'yı ziyaret ediyor. Ücret ve Fiyatları Dondurma programının ikinci aşamasına geçiliyor.

1973 Watergate Skandali. Vietnam'da ateşkes imzalanıyor. Brejniev,

Amerika'yı ziyaret ediyor. Nükleer Savaşı Sınırlama Antlaşması imzalanıyor.

Şili'de darbe ve Ailende öldürülüyor.

1974 Dünya enflasyonu yaşanıyor. Büyüme hızı sıfıra düşüyor. Portekiz'de devrim oluyor. Watergate Skandalı sonucunda Ni-xon istifa ediyor.

1975 Andrey Saharov'a Nobel Barış ödülü veriliyor.

1976 Carter, A.B.D. Başkanı oluyor.

1978 Afganistan'da devrim oluyor.

1979 İran'da devrim oluyor.

Sovyetler, Afganistan'a kuvvet gönderiyor. Avrupa'ya Cruise ve Pershing II füzeleri yerleştiriliyor.

Bütün bunları Potsdam'a gitmeden bir hafta önce Truman'a verilen bir Dışişleri Bakanlığı memorandumundan aktarıyorum; Amerikan Dışişleri Bakanlığı kadroları Duclos'un yazısını Komintern'in yeniden kuruluşunun işareti olarak alıyorlar. Bir yıl önce Bowder'i onayladığını yazan bir partinin görüşünü bu kadar keskin olarak değiştirmesi, Dışişleri Bakanlığı'nı kaygılandırıyor; öyle anlaşılıyor. 27 Haziran 1945 tarihinde "Uluslararası Komünizm" üzerine yazdıkları bu memorandumda "Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmek için", Amerikan komünist hareketini bir 'potansiyel beşinci kol" olarak kabul etmek gerektiğini savunuyorlar.

Sovyetler Birliği'nin Amerikan Komünist Partisi'nin "açılımları" ve bunlara Fransa Komünist Partisi aracılığıyla yöneltilen gecikmiş eleştiriler, gerekli mesajlar olarak işlevlerini yerine getiriyorlar. Yalnız Sovyetler'in keşif hareketleri bunlarla sınırlı kalmıyor; 12 Aralık 1945 tarihinde İran

Azerbeycanı’nda kurulan özerk Azeri Devleti, son derece minyatür olsa da, tepkinin ne olabileceğini göstermesi açısından önem kazanıyor. Aynı tarihte hazırlıkları yapılan, ancak, 22 Ocak 1946 tarihine yerleştirilebilen Mehabad Kürt Cumhuriyeti de Sovyetler’in keşif hareketleri kategorisine giriyor; Kadı Muhammed Kürt Cumhuriyetini ilan ettiği zaman başında sarık ve üzerinde Sovyet generali üniforması taşıması son derece ilgi çekici bulunuyor. Bu tarihte Sovyet Kızıl Ordusu, Mançurya’ya girmiştir; 1946 yılına girildiğinde Amerikan tarafı büyük bir istekle, Sovyet tarafı ise istemeyerek Soğuk Savaş’a hazırlanıyor ve alışıyorlar.

Amerikan tarafının hazırlıkları içinde Churchill’in, artık başbakanlıktan ayrılmıştır, çağrılı olduğu minisķül Westminster College’de yaptığı konuşma önemli bir yer tutuyor; Başkan Truman, dinleyicileri arasında, yerini alıyor. Churchill, "Kıta üzerine, Baltık’ta Stettin’den Adriyatik’te Trieste’ye kadar bir Demir Perde inmiştir", from Stet-tin in the Baltic to Trieste in the Adriatic an iron curtain has descended across the Con-tinent diyor: Soğuk Savaş’ın muhtemel ikinci tarihini düşürüyor. Artık herkesçe kabul edilen üçüncü tarihi için, Truman Doktrini ve Marshall Planı’na doğru çok kısa bir mesafe kalıyor.

Ne yapılabilir; Birleşik Devletler, komünizmi doğum yerinde ortadan kaldırmaya yönelik bir savaşı göze alacak durumda görünmüyor ve daha önemlisi, öyle sanıyorum, toptan bir savaşı çare sayamıyor. Bu nokta üzerinde durulmalıdır; Amerika’nın atom bombasını, somut olarak da, neden Sovyetler üzerine atmadığı iyice tartışma gerektiriyor. Bunun karşılıklı intihar olacağı görüşü, daha sonra ve en azından Sovyetler’in de bombaya sahip olmalarının sonrasında bir zamanda anlamlı olabilir. Fakat bu görüşün temelde de çok anlamlı olmadığını düşünüyorum; bomba, komünizm tehlikesini ortadan kaldıracak bir güce sahip olmaktan uzaktır. Sovyetler’e atılacak bir bombanın, aynı tarihlerde, daha açıkça İkinci Dünya savaşı çevresinde bir zamanda, Batı Avrupa’da çok daha kalıcı komünist rejimleri davet etmesini büyük bir ihtimal olarak görmek gerekiyor. Dolayısıyla, birinci almaşık, bir yol olmaktan çıkıyor.

İkincisi, Sovyet sosyalizminin sürekli yayılmasına Amerika Birleşik Devletleri’nin seyirci kalmasını da beklememek zorunludur; tehdit altında bir Avrupa, Amerika barışını da tehdit etmiş sayılıyor. Bu sayma, son

derece dinamiktir ve sürekli yayılma gücünü de içinde barındırıyor. Daha sonraki gelişmeler gösteriyor; Batı Avrupa’yı Amerika’nın güvenlik bölgesi saymak, derhal Helenler’i ve Türkiye’yi saymaya yol açıyor ve arkasından çok uzun olmayan bir zaman sonrasında, SEATO ve CENTO paktları çıkıyor.

Üçüncü almaşık, kendiliğinden beliriyor; tek yol, sosyalizmi dondurmak oluyor. Bu ise politik ve ekonomik olduğu kadar ideolojik bir mücadeleyi zorluyor; ilk adım, Rusya Aşkı’ndan vazgeçmektir. Çok kısa bir zaman önce Amerika için de mücadele ettiği kabul edilen, gizli polisi FBI ile özdeş tutulan bir ülke ile eski dünya arasına bir "Demir Perde" çekmek, sanıldığından çok daha büyük bir başlangıç oluyor; iki sistem ve kamp tanımı yapılmıyor.

Geriye bakılınca yapılanlara ve başarıya şaşmamak mümkün değil; Amerikan top-lumunun bakışında bu kadar kısa bir zamanda bu kadar radikal değişiklik inanılmaz sayılmalıdır. Bu performansın burada yaptığım çözümleme ve tartışmayı çok aşan bir yanı var; devlet ile basın arasındaki bağlantı, ürkütücü bir çıplaklıkla ortaya çıkıyor. Eğer basın "özgür" olmuş olsaydı, "özgür dünya" "demir perde" ikilemi Amerikan halkının beynine böylesine bir hızla kakılamazdı daha fazla geliştirmeden bu noktanın altını çizmekle yetiniyorum.

Amerikan halkını ürkütmek gerekiyor; Senatör Arthur K. Vandenberg, yeni politikayı uygulayabilmek için, "Amerikan halkını müthiş ürkütmek", to scare hell out of American people, zorunlu görüyor[1]^ Ürkmek, korkunun azını duymak veya kısa süreli korkmak demektir; aklın çalışması tökezliyor. Soğuk Savaş’ın 1945 yazından 1947 başına kadar yeterli hızla gelişememesinde, aklın tökezlemesini sağlamanın bir zaman gerektirmesinin önemli bir rolünün olduğuna inanıyorum.

Hazırlıklar bu kadar değil; "Iron Curtain" konuşmasından, has anlamda Soğuk Savaş’ın açılışına kadar yapılanlar arasından ikisine daha değinebilecek durumdayım. Bunlardan birisi Amerikan Donanması’na mensup Missouri harp gemisinin İstanbul limanını ziyaret etmesidir; bunun, Türkiye basınındaki yansımalarını bir başka çalışmamda göstermiş bulunuyorum. Missouri, General Mac Arthur’un Japonya’nın teslimini kabul ettiği gemidir; İran’da Mehabad Kürt Devleti ile Özerk Azerbeycan

Cumhuriyeti’nin kurulduğu bir zamanda Türkiye’yi ziyaret ediyor. 12 Nisan 1946 tarihli kriptoda, Ankara’daki Amerikan Büyükelçisi Washington’daki Dışişleri Bakanı’na gönderiyor, "Missouri’nin ziyaretinin etkilerinin Türkiye sınırları dışında da duyulduğunu gösteren işaretler var" diyor™ Bilgi olarak, İstanbul’daki Ortodoks Patrikhanesinin bu ziyareti bölgede Amerikan nüfuzuna başlangıç saydığını ve Sovyet etkisine karşı çıkılışı biçiminde anladığını, aktarıyor. Ayrıca İstanbul’daki Bulgar çevreleri de bu ziyaretin Bulgaristan’daki muhalefetin güçlenmesine katkıda bulunacağını düşünüyorlar; Amerikan Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı’na rapor ediyor.

Hazırlıklar zinciri içinde Dışişleri Bakanı Byrnes de ayrılmak zorunda bırakılıyor; atom bombasının atılmasının ateşli savunucularından Byrnes, Çin’de bir çözüm olarak milliyetçi Çan Kay Şek liderliğindeki hükümette komünistlerin de temsilci bulundurmasını istiyor; Truman’ın en etkili adamlarından Amiral Leahy, komünistlerle her türlü anlaşma önerisinin sahibini "teskin eden" olarak niteliyor ve Byrnes’ı eleştiriyor. Byrnes, yerini General Marshall’a bırakıyor.

Bundan sonra birbiri içinde üç gelişme var; hepsi de 1947 yılında gerçekleşiyor. Bu nedenle ve genellikle Soğuk Savaş’ın 1947 yılında açıldığı sanılıyor.

Birincisi şudur: 1947 yılı başlarında Truman Doktrini açıklanıyor. Böylece Türkiye ve Helenler, Amerika’nın şemsiyesi altına alınıyor ve Avrupa’nın Doğusu’nda iki ülke Sovyetler Birliği’ne karşı ileri karakol haline getirilmek için ayrılıyorlar, fkifıcisi; bunu, 1947 yılı ortalarında Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall’ın ağzından Marshall Planı’nın açıklanması izliyor. Marshall Planı, Batı Avrupa’nın ekonomik olarak kalkınmasını amaçlıyor ve içerden gelecek komünist tehdite karşı güçlendirilmesi sürecini başlatıyor. Bunun arkasından da, üçüncü olarak, Temmuz 1947 tarihinde, Foreign Af-fairs Dergisi’nde "X" imzalı ve Sovyetler’in kuşatılmasını, "containment", savunan makale yayınlanıyor. Soğuk Savaş’ı kuramlaştırmada önemli bir kilometre taşı olan bu makalenin, kısa bir zaman öncesine kadar Moskova’da Amerikan işgüderi olan ve "Long Cable" ile Amerika Dışişleri Bakanlığı’nın yeni politikaya kanalize olmasını sağlayan ve "X" imzalı yazı sırasında Amerikan Dışişleri

Bakanlığı siyaset planlama dairesi başkanı George Kennan[7] tarafından yazıldığı çok sonraları anlaşılıyor.

TÜRKİYE ÖRNEĞİ: ÇÖZÜLÜŞTE DIŞ BAĞLANTI

îkinci Dünya Savaşının sonundan itibaren Başkan İnönü'nün izlediği politika, Türkiye'de kapitalizm üzerindeki vesayetin kaldırılması biçiminde özetlenebilir; üç çizgiyi ortaya çıkarıyor. Birincisi, vesayetten kurtulmuş bir Türkiye'yi savunan bir partinin gerekliliği ile ilgilidir ve Demokrat Parti bu rolü üstleniyor. Demokrat Parti, siyasette Batı "demokrasisi" kurumlarına eğilim gösteren, ekonomide kapitalizmin engelsiz ve plansız gelişimini planlayan ve dış ilişkilerde kapitalist dünyanın yeni liderine meyleden bir politik hareket olmak durumundadır; Türkiye'nin içinde bir Amerikan Partisi oluyor. İkincisi, Başkan înönü, bu geçişin patlamalara imkân vermeden ve rejimin temellerinde büyük yıkıntılar olmadan realize edilmesini istiyor. înönü ile yeni Amerikan Partisi arasındaki çekişme ve pazarlıklar, sonuçta, ke-malizmin restorasyonuna yol açıyor. Üçüncüsü, kemalizmin restorasyonu ve kapitalizmin vesayetten kurtuluşu, bunu gerçekleştiren politika, kadrolar ve iş çevreleri açısından mutlaka en güçlü kapitalist ülke ile bağlantılar kurmayı gerektiriyor; bu nedenle Amerika'nın yalnızca bir model olarak alınması değil, daha da ilerisinde, bir güvence kaynağı sayılması süreci başlıyor.

Bu bir süreç'tir. Süreç, ilgisizlikten ilgiye ve bağlantısızlıktan bağlantıya doğru kayıyor. Yalta Konferansında tarafların pek Türkiye ile ilgilenmediği görülüyor ve bütün kaynaklar, 1945 yılı Ağustos başında Amerika'nın atom bombasını patlatmasına kadar Türkiye'deki yeni çizgi arayışlarının pek Amerika'nın farkında olmadıklarını gösteriyor. Büyük Britanya ve Amerika için Türkiye ile ilgilenmemenin haklı gerekçeleri var; Türkiye, Tahran Konferansından itibaren müttefikler açısından güvenilir olmayan bir ülkedir. Tahran'da Türkiye'nin savaşa katılmasının istenmesine ve Kahire Konferansı ile Adana Mülakatları'nda bu isteğin Türkiye'ye aktarılması ve Başkan İnönü'nün bunu kabul etmesine karşın Türkiye sürekli olarak sözünde durmuyor. Savaş içinde iki taraf arasında sallanan Türkiye, savaştan, dış ilişkilerinde güven vermeyen bir ülke olarak çıkıyor.

Bağlantısızlık ise Türkiye'deki bir kemalist kalıntıdır; Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun parçalanma dönemlerinde tabi statüsüne alışmış ve

bunu yöneticilerin bir kimliği haline getirmiş Türkiye, tam olmamakla birlikte, Kemal Paşa yönetiminde belli bir güveni kazanıyor ve bağlantısızlığı kendisine kişilik yapıyor. Savaş'ta bu kişiliğine gölge düşürünce, içerde vesayetini yırtmak isteyen kapitalizmin kendisini güvenli hissetmeyerek bu serüveninde bir dış dayanak arayınca ve tam bu zamanda, insanlığı sarsan bir bombayı atabilen bir ülkeye yönelmek doğal görünüyor.

Yönelme ile ilgili olarak söylenebilecekler iki noktada toplanabilir; bir, Türkiye yönetimi her zaman deneyimlidir. Hâlâ yönetimde olan Osmanlı zabiti kadrolar uluslararası entrikaları ve bunun iç bağlantısını pekalâ biliyorlar ve içerde, başta Amerika olmak üzere Batı güçlerinin dikkatini çekmek için bazı gösteriler ve bir başka çalışmamda kullandığım niteleme ile, sağ terör kampanyaları başlatıyorlar. Ancak başta Amerika olmak üzere Batı, bu sırada, Türkiye'ye güvenme-meyi öğrenmiş durumdadır.

Tümüyle Amerikan kaynaklarını kullanmayı tercih ediyorum; çoğu zamanında gizli ve yıllar sonra yayınlanıyor. 19 Aralık 1945 tarihini taşıyan Amerikan Dışişleri Bakanlığı içinde hazırlanan bir memorandum hem güvensizliği ve hem de ilgisizliği yansıtıyor; memorandum, Türkiye'de komünist tehlikeye karşı başlatılan 4 Aralık 1945 tarihli sağ terörden hemen sonrasına denk düşüyor. Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Asemblesi'nde veya Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler ile ilişkilerinden söz ederek, "Sovyet taleplerinin Türkiye'nin güvenliğine bir tehdit oluşturduğunu" söylemesinin mümkün olduğu belirtiliyor[8]. Bu aşamada Washington, bu tür Türk yakınmalarını ciddiye almıyor ve Amerikan delegelerinin "dostça görüşmelerle bir çözüm" bulmayı zorlamalarının gerektiği yazılıyor.

İstanbul'da düzenlenen ve Tan Matbaası ile solcu kitabevleri-nin tahribiyle sonuçlanan gösterinin Washington'u etkilemediği anlaşılıyor; memorandum, 12 Aralık'ta ilan edilen Azerbeycan Özerk Cumhuriyeti'ni belki de henüz hesaba katamıyor ve 22 Ocak 1946 tarihinde Mehabad Kürt Devleti'nin kuruluşundan önceki bir tarihe düşüyor.

Fakat Amerikan gizli belgeleri, Türkiye'deki yeni politikanın sahiplerinin, Amerika'nın ilgisini çekme politikasından vazgeçmediklerini gösteriyor. 3 Ocak 1946 tarihli bir gizli raporda, Ankara'da Amerikan Büyükelçisi Wilson, Washington'da Dışişleri Bakanı'nı, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'le yaptığı görüşmeden haberdar

ediyor. İbret vericidir; bir ülke Dışişleri bürokrasisinin başının, bir yeni politikada dayanak olarak görülen bir büyük devlet büyükelçisi ile neler konuşabileceğini göstermesi açısından çok öğretici buluyorum.

Erkin, Amerikan Büyükelçisi'ne Türkler'in sabrının tükenmekte olduğunu, ancak 4 Aralık 1945 tarihindekine benzer gösterilerin, sağ terör, devam edeceğini haber veriyor. Erkin, Amerikan gizli belgelerine göre, Amerikan Büyükelçisi'ne, Sovyetler'e karşı, "Türk basınında cevap mahiyetinde sert makalelerin ve ülke çapında vatansever gösterilerin", strong articles in reply in Turkish press and patriotic demons-trations throughout republic, devam edeceğini bildiriyor ve bunların düşmanca veya provokatif bir mahiyet almayacağını, hostile or pro-vocative character, ekliyor. Kuşkusuz Büyükelçi Wilson, Ermeniler'i merak ediyor ve Genel Sekreter Erkin, Ermenilere karşı bir gösteri, no manifestation against Armenians, olmayacağı konusunda güvence veriyor.

Parantez açıyorum ve başka bir çalışmamda daha ayrıntılı bir biçimde göstermiş olduğumu tekrarlıyorum: Türkiye'de dış politika uzantısı olan bütün iç gösterileri ve terörü, Dışişleri Bakanlığının direktifi üzerine gizli örgütler ve İçişleri Bakanlığı hazırlıyor. Bunu her defasında kanıtlayabildiğimi düşünüyorum. Diğer yandan Genel Sekreter ve daha sonra Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Amerikan Büyükelçisi ile görüşmelerini utanç verici buluyorum.

Parantezi sürdürürken şunları eklemek gereğini duyuyorum: Çözülüş yaşayan her ülkede, yönetimdeki bir görevli ile o zamanın güçlü Batılı ülkesi, Büyük Britanya veya Birleşik Devletler olabiliyor, temsilcisi ile benzer görüşmelerin yapıldığından kuşku duyulmamalıdır.

Devam ediyorum; 1947 yılının ortalarında Amerika'nın Türkiye ile kendisini bağlamamasını savunan uzman görüşler azınlıktadır. Fakat 1946 yılı başında temel eğilimin hâlâ, Türkiye yüzünden Sovyetler ile bir tartışmaya girmemek merkezinde olduğu anlaşılıyor; Amerika'nın bu aşamadaki Türkiye ilgisi bir devamlılık mesajından daha çok bir genel kararlılık tonunu yansıtıyor. Truman, anılarının bu bölümünde, şunları not ediyor: "Bütün bu noktalar üzerinde Bakan Byrnes ve Amiral Leahy ile görüştüm. Sonra Byrnes'e, Başbakan Stalin'e şöyle kalın hatlarla yazılmış bir mesaj göndermesini söyledim. 24 Mart tarihinde Moskova, İran'daki

birliklerinin derhal çekileceğini açıkladı. Her ne kadar tümüyle ortadan kalkmamak ve bizim dikkatimizi çekmeye devam etmekle birlikte Türkiye'ye tehdit bertaraf edilmiş oldu"[9]. Geçmişin olaylarını çok sonra dillendirmekle birlikte Truman bu dönemle ilgili saptamalarında, Rusya'nın nerede bir zayıflık görürse buradan bastıracağının anlaşıldığını, buna, "Rusya'nın ve bütün dünyanın anlayacağı bir biçimde cevap vermenin" zorunluluğunu ön plana çıkarıyor. Şunları ekliyor: "Komünist baskılar Helenler ve Türkiye'yi tehlikeye sokmaya başlayınca, hemen, bu politikayı daha açık ve sağlam hale getirmeye yöneldim." İlgi daha somut bir çizgiye doğru yol alıyor.

Truman'ın sözünü ettiği mesa} veya nota 6 Mart 1946 günü Moskova'da Sovyet yöneticilerine veriliyor; Tarihçi Halûk Ülman, İran ile ilgili bu notanın Moskova'da tevdi edildiği gün Washington'da Missouri harp gemisinin Türkiye'ye hareket edeceğinin açıklanmasına dikkati çekiyor[10]. Missiuri'nin gelişine gerekçe olarak daha önce ölen ve Amerika'da gömülen Türkiye'nin eski Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün kemiklerinin Türkiye'ye taşınması gösteriliyor.

1946 yılı Nisan Ayı'nda, 11 Kasım 1944 tarihinde Washington'da ölen zamanın Türkiye Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün Was-hington mezarlığındaki kemiklerini Türkiye'ye taşımayı akıl eden Missouri savaş gemisinin Türkiye'ye gelişi, önemli bir olay ve Soğuk Savaş'ln gelişiminde önemli bir aşama oluyor. Büyükelçi Wil-son, Ankara'dan Washington'a gönderdiği gizli raporunda, "Missouri ziyareti, etkisi vuku bulduğu alanın çok ötesine taşan ölçülmesi zor olaylardan birisi olacağa benziyor" diyor. Elçilik istihbaratına göre İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesi bu ziyareti, bu bölgede Amerikan nüfuzun başlangıcı ve Sovyet etkisinin durdurulacağının ilk işareti olarak görüyor. Aynıistihbarata göre, İstanbul'daki Bulgar çevreleri bu ziyaretin Bulgaristan'daki muhalefeti güçlendireceğini tahmin ediyorlar. Yalta Mutabakatı'nda çok büyük ölçüde Sovyet etkisine terk edilen Bulgaristan'da şimdi Amerika bu etkiyi ortadan kaldıracak bir muhalefeti desteklemeye karar vermiş durumdadır.

Bütün bunlar 1946 yılının başında oluyor ve aynı yılın sonuna doğru, Amerika'nın Sovyetler'i kuşatma politikası önemli ölçüde belirlenmiş görünüyor. 12 Eylül 1946 tarihli bir belge, Washington'daki Dışişleri

Bakanı’nın, Paris’teki Amerikan Dışişleri Bakanı’na gönderdiği yazıda, "Birleşik Devletler’in Türkiye’ye bir askeri misyon göndermesi" sorunu tartışılıyor. Başkan Vekili, bu konuda bakanlıkta mevcut kuşkuları dile getiriyor; kuşkular, sadece henüz Türkiye’nin böyle bir istekte bulunmamış olmasından kaynaklanıyor. Türkiye’nin bir süre sonra böyle bir istekte bulunacağı ve misyon gönderme kararının o zaman alınması gerektiği öneriliyor.

Bu kadarı önemli olmayabilir; bu mesajda önemli olan birkaç nokta var. Bir kez Bakan vekili, Bakanı’na gönderdiği bu raporda, "biz tezekkür ettik ki" diyor ve "siz, sizin uygun gördüğünüz bir zaman ve biçimde bu konuyu, lütfen, Molotov ile konuşacaksınız" diye ekliyor. Amerika, Türkiye ile ilgili olarak, İran’daki Sovyet manevraları sona erdirildikten sonra, her türlü çıkışı, önceden Sovyetler Birliği ile konuşmaya önem veriyor. İkincisi, Bakan Vekili, bu mektubunu, Savaş Bakanı’na ve Donanma Bakan Müsteşarı’na okuduğunu ve bunların tümüyle onaylarını verdiklerini ekliyor. Üçüncüsü, bu raporu, Bakan Vekili olarak William Clayton imzalıyor. Clayton, sıfırdan başlamış, Amerikan sözcükleriyle, "self-made man" olmuş bir iş adamıdır. Amerika’nın en büyükpamuklu dokuma ihracatçısı iken, Dışişleri Bakan yardımcısı ve söz konusu tarihte de bakan vekili görevine geliyor. Bir temel görüşü var. Britanya’nın elindeki pazarlara girişilmesine çok önem veriyor. Bu nedenle Türkiye’yi bir atlama tahtası olarak düşündüğünü tahmin etmek zor olmuyor.

Pamuklu dokuma ihracatçısı Clayton, 24 Eylül 1946 tarihinde, Dışişleri Bakan Vekili kapasitesinde, Paris'te görüşmeler yapan Dışişleri Bakanı Byrnes’ten "top secret" işaretli bir cevap memorandumu alıyor. B^rces, yerine vekil olarak bıraktığı pamuklu dokuma ihracatçısına, "tek sözcükle" diyor, "biz dostlarımıza her türlü yardımı yapmalıyız veya çaresizlikten ya da başka nedenlerle bizim savunduğumuz ilkelere muhalefet edenlere de yardımdan kaçınmalıyız" diye devam ediyor.

Bu sözleri, doğrudan doğruya şunlar izliyor: "Şu anda aklımda, özel yere sahip ve bizim yardımımız açısından çok büyük önemi olan iki ülke, Türkiye ve Helenler var." Byrnes, vekiline gönderdiği notta, bu konuyu, Birleşik Krallık Dış işleri Bakanı Bevin ile de görüştüğünü, Britanya’nın Türkiye’ye askeri yardım yapmasını ve Amerika’nın da ekonomik açıdan

takviye etmesini söylediğini belirtiyor. Bu kadar da değil, Byrnes, "eğer Türkler birkaç seçme teknisyen isteyecek olurlarsa, ben bunu kabul etmekten yana olacağım" diye ekliyor.

Artık Truman Doktrininin ilan edilmeden önce yürürlüğe konmakta olduğunu düşünmek için nedenler bulunuyor. 29 Ekim 1946 tarihli Dişişleri Bakanlığı iç tutanağı, Bakan dahil bakanlığın üst düzey yöneticilerinin toplantısını ve sonuçlarını yansıtıyor; Bakanlık, Britanya'nın Türkiye'ye askeri yard\md\m yapmasını, eğer göndereceği silahlar kendisinde yoksa bunun Amerika tarafından sağlanmasını bir politika haline getiriyor.

Bundan sonrasının anlaşılması son derece kolaydır ve fazla bir çözümsel anlam taşımıyor. Birkaç "teknik" nokta var; bunlardan birisi, Büyük Britanya'nın, Washington'a verdiği notadır. Londra, bundan sonra, Helenler'in ve Türkiye'nin sorumluluğunu taşıyamayacağını Washington'a bildiriyor; notada, Türkiye'nin birisi ekonomik kalkınması ve diğeri de ordusunu güçlendirmesi olmak üzere iki işi olduğu belirtiliyor. Notanın mesajı, Türkiye'nin hem iktisadi kalkınmasını aynı zamanda yapamayacağı, bu iktisat ders kitaplarının başında verilen bir derstir, noktasında toplanıyor. Amerikalılar bu mesajı önemsiyorlar.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu dersten üç ders çıkarıyorlar; birincisi, Türkiye'nin durumunun Helenler kadar tehlikeli olmadığının tespitidir. Ancak, ikinci ders budur, Helenler ülkesi komünizme düşerse, Türkiye'nin durumunun çok tehlikeli olacağı sonucuna ulaşıyorlar ve üçüncüsü, eğer hem ekonomisini ve hem de silahlı kuvvetleri aynı zamanda modernize etmeye kalkışırsa Türkiye'nin çok büyük bir ekonomik sıkıntı içine gireceğini karar altına alıyorlar.[11] Bu kararlar sonucunda, Truman Doktrini formüle ediliyor; 1946 yılının gelişmeleri ve Britanya'nın notası mevcut ise, bu formülasyonun çok

zor olmayacağını düşünüyorum.

Fakat bundan önce basın ele alınıyor ve dış politika alanında her çalışma, tekellerin önemli olduğu her ülkede, basının Dışişleri Bakanlığının bir dairesi olduğunu gösteriyor. Bakan yardımcısı Dean Ache-son, Dışişleri Bakanlığı muhabirleriyle ilgili bir "off-the record" görüşme yapıyor; 27 Şubat 1947 tarihinde yapılan bu görüşmede Acheson, Helenler'deki

durumun kötü olduğunu anlatıyor ve Türkiye’den hiç söz etmiyor. Çünkü doğmakta olan bir doktrin veya Amerikan şemsiyesinin altına Türkiye’nin alınmasına itiraz eden etkili ağızlar bulunuyor ve ayrıca Amerikan toplumuna Türkiye’ye uzanan bir şemsiyeyi anlatmak ve kabul ettirmek zor görünüyor.

Bu aradahızlı bir tartışma ve ikna süreci yaşanıyor. Bütün bakanlıklar olağan üstü bir hızla çalışıyorlar; Acheson, SWNCC çalışmasını başlatıyor. İngilizce’de Dışişleri, "State", Savaş, "War" ile Donanma, "Navy" Bakanlıklarının baş harflerine Coordinating Committee, sözcüklerinin eklenmesiyle oluşan bu çalışma grubu bakanlıklar arasında bir mutabakat oluşturmaya çalışıyor. Aynı zamanda pamuklu dokuma ihracatçılığından Bakan Yardımcılığına gelen Clayton da bir memorandum hazırlıyor. Clayton, bir bölgeden Birleşik Krallık’ın çekildiğini ve yaratılan boşluğun ya Birleşik Devletler ya da Sovyetler Birliği tarafından doldurulacağını kaydedıyor. Clayton’a göre eğer bu boşluğu Sovyetler doldurursa, on yıl içinde mutlaka bir savaş çıkacaktır; savaşı önlemek için boşluğa Amerika’mn yönelmesi gerektiğini ileri sürüyor. Clayton’a göre Amerika "dünya liderliğini" üzerine almalıdır; fakat pamuklu ihracatçısı diplomat bunun imkânsızlığını da görüyor. Clayton, eğer Amerikan halkı böyle bir rolü kabul etmek için şoke edilmezse, bunun mümkün olmadığını ileri sürüyor[12]. Clayton, Başkan Truman’ın Amerikan halkını şoke etmesini tavsiye ediyor ve bunun ısrarcısı oluyor.

Aslında "Domino Teorisi’ bir şok teorisidir; korkutmayı ve aklın durdurulmasını amaçlıyor. 12 Mart 1947 tarihinde, Başkan Truman, Kongre’nin ortak toplantısında Truman Doktrinini açıyor ve böylece Türkiye’nin Amerikan yörüngesine girmesi operasyonu tamamlanıyor.

Truman, doktrini açıkladıktan sonra, doğru hava alanına gidiyor ve birkaç gün tatil yapacağı yere uçmak üzere, "sacred cow", kutsal sığır uçağına biniyor. Aynı tarihli Türkiye’deki gazeteler, Türkiye’nin Dünya Bankası olarak bilinen Uluslararası îskan ve Kalkınma Bankası ile o zamanlar "Para Sandığı" olarak anılan Uluslararası Para Fonu’na girdiğini yazıyor.

yıl içinde dünya düzenine bir istikrar getirdiğini düşünüyor ve hayranlık duyuyor; eğer Britanya bu rolden ayrılıyorsa, doldurulması gerektiğine inanıyor.

Acheson'un hazırlıkları olgunlaşınca, 27 Şubat 1947 günü Başkan Truman, her iki partiden Kongre'nin ileri gelenlerini bir brifing'e çağırıyor; sözü, yeni Bakan General Marshall alıyor. Ancak Marshall'ın, Gaddis'in yazdıklarına göre "kuru ve kısa" açıklamaları Kongre üyeleri üzerinde pek etkili olamıyor ve üyelerin çoğu, pulling Bri-tish chesnuts out of fire, "ateşten Britiş kestanelerini alıyoruz" diye mırıldanmaya başlıyorlar. Sözü Dean Acheson alıyor ve "dünyanın birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan iki ideolojiye bölündüğünü" ve böyle bir durumun Roma ve Kartaca döneminden beri ilk kez ortaya çıktığını renkli bir biçimde anlatmaya başlıyor, Acheson, Türkiye ve Helenler'in komünizme düşmesinin dünyanın komünizme kaptırılması yönünde bir etki yapacağını ön plana çıkarıyor ve eğer dünyanın üçte ikisi "Rusya" kontrolüne girerse, bundan Birleşik Devletleri'nin güvenliğinin tehlikeye düşeceği sonucunu çıkarıyor. Bu nedenle, Acheson'a göre, Türkiye ve Helenler'in Birleşik Devletlerşemsiyesi altına alınması, Britiş kestanelerini ateşten almak değil, Amerika'nın güvenliğini sağlamlaştırmak anlamına geliyor.

Bir nokta açık olmalıdır; daha sonraki yıllarda Kissinger'e mal edilen "Domino Teorisinin" herhangi bir mucidinin olmadığı anlaşılıyor. Öyle görülüyor. Domino Teorisi bir emperyal devlet için sine qua non, olmazsa olmaz, koşuludur. Emperyal devlet olmak, uzak bir devletin kendi nüfuz alanından çıkmasının mutlaka yanındakini, bunun da bir sonrakini olumsuz olarak etkileyeceği düşüncesiyle bir arada ortaya çıkıyor; çünkü, Acheson'un bu görüşlerini, Truman kendi görüşleri olarak anılarında tekrarlıyor. Şunları yazıyor: "Eğer Grekler kaybedilirse, Türkiye komünizm denizinde korunması mümkün olmayan bir ileri mevzi durumuna gelecektir. Aynı biçimde, eğer Türkiye Sovyet taleplerine baş eğerse, Grekler'in durumu son derece tehlikeli bir hal alacaktır." Bunlara, doğallıkla, şunları ekliyor: "Marshall ve Acheson'un getirdiği ve birlikte gözden geçirdiğimiz incelemeler ciddi risklerin bulunduğunu açıkça gösteriyordu. Fakat alternatif bizim güvenliğimiz ve hür milletlerin güvenliği açısından bir felaket olurdu." Açıklanmakta olan Truman Doktrini'ne Amerikan yönetiminde hâlâ büyük itirazlar var; özellikle Türkiye'nin bu doktrininin kapsamına alınmasının, Sovyetler ile bir savaş anlamına geleceğini ileri sürenler bulunuyor ve bunlar arasında Soğuk Savaş'ın kuramlaştırtmasında çok büyük rolü olan George Kennan'da yer alıyor. Fakat başta Truman, yönetimde bir taraf, daha sonra Truman Doktrini adını alan politikaya

kararlı görünüyor ve güçlükleri yenmek için "komünist tehlikesini" abartmayı ve böylece Soğuk Savaş çizgisini derinleştirmeyi tek yol olarak görüyor.

Marshall, bu sırada Paris’tedir ve yanında yardımcı Charles Bohlen var. Bohlen de bir Soğuk Savaş savaşçısıdır ve Grekler konusunda aynı abartmalı görüşü paylaşıyor. Buna karşın, bu dönemi anlatan anılarında, "Stalin’in tutumu oldukça ikircikliydi" demekten de kendisini alamıyor; bunu, bir yanda Yalta’da Churchill-Stalin mutabakatına ve diğer yandan da Stalin’in Grekler’de bir kalıcı komünist yönetime fazla ihtimal vermemesine bağlıyor. Fakat Doktrin’de bir kuşkusu yok; Paris’te, Marsnall’a gönderilen Truman’ın Kongre’ye mesajını okuyunca, belli konularda, tereddüt ifade etme gereğini duyuyor. Anılarında, "General Marshall’a ve bana, nutuk, biraz fazla anti-komünizm savaşçısı göründü" diye yazıyor; bu görüş, Washington’a bildiriliyor. Bohlen, cevap olarak, Washington’un, "Başkan dahil yürütmenin iyice tartışılmışgörüşüne göre, eğer komünist tehlike vurgulanmazsa Senato’nun doktrini onaylamayacağını” bildirdiğini yazıyor[2]-[1]. Bütün Soğuk Savaş operasyonlarında, bilerek, komünist tehlikeyi abartmak ilke oluyor.

Amerikan tarihinin en kişiliksiz başkanlarından birisinin en önemli değişikliklerden birisini imzalamış olması son derece düşündürücüdür; tarihin mantığının bireylerin ve olayların mantığından güçlü olduğunu gösteriyor. Bütün, parçalara damgasını vuruyor ve değiştiriyor. Ferrell, Marshall’ı yazdığı kitabında, New York Times’ın bunu, "izolasyon ve arada bir müdahale döneminin" yerini, "Amerikan sorumluluğu dönemine" bırakması olarak yorumlamasına dikkati çekiyor[24]; New York Times’ın zamanındaki yorumunu kalıcı buluyorum.

Marshall’ın biyografisini yazan Ferrel, "Marshall Planı’nı ilk önce kimin düşündüğünü söylemek zordur"[25] diyor; anonim keşiflerden birisi olduğu anlaşılıyor. Aslına bakılırsa bunun, Truman Doktrini’nin zorunlu bir uzantısı olduğunu düşünmekte sakınca görmüyorum; 15 Nisan 1947 tarihinde, Marshall’ın Stalin’le görüşmesinin hemen arkasından bu planı arayan bir ortam doğuyor. Bu görüşmede Stalin'in yanında Molo-tov ve Marshall’ın yanında Charles Bohlen ve Amerikan Büyükelçisi W. Bedeli Smith bulunuyorlar; samimi bir hava içinde Truman Doktrini tartışılıyor.

Jones, bu sırada Marshall’ın nutuk yazarıdır, Amerikan tarafının çıkardığı sonucu, "Avrupa çözülüyor-ken Stalin zaman kazanmak için eveliyor-geveliyor" biçiminde formüle ediyor; bir gün sonra General Marshall, Soğuk Savaş'ın harika çocuğu ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesi yöneticisi Kennan’a yapılması gerekenleri incelemesi için yazılı talimat veriyor. Talimat geniştir; Kennan, ayrıca direktif isteyince, General Marshall, "avoid trivia" diyor ve Kennan’ın boş, ufak-tefek önerilerle vakit geçirmemesini istiyor.

"The Origins of the Marshall Plan" kitabının yazarı Gimbel, Marshall Planı’nın doğuşunda, "iç ressesyon korkularının" rolünün olduğunu inkâr etmenin mümkün olmadığına işaret ediyoH* Ayrıca Almanya’da bulundurulan Amerikan birliklerinin masrafları ön plana çıkarılıyor; Avrupa’nın komünist düzene kaptırılmasının önlenmesi kaygısı, başta Almanya’nınki olmak üzere güçlü bir Avrupa ekonomisinin yaratılması düşüncesiyle birleşiyor. Bu sırada Keynesian ekonomik reçeteler, tam bir felsefe haline gelmiştir; sürekli su elde edebilmek için tulumbaya bir miktar su atmak, bir kurtuluş formülü de oluyor.

Kennan, Bakan Marshall’a rapor hazırlarken, tekstilci ve diplomat Clayton, altı haftalık bir Avrupa gezisinden büyük bir moralsizlik içinde dönüyor; Avrupa’nın yıkılmakta olduğu kanısına kapılıyor. Uçakta dört sayfalık bir memorandum yazıyor; ancak, soğuk algınlığı ile yatağa bağlandığı için Marshall ile görüşemiyor. Acheson,

Clayton’un memorandumunu Marshall’a veriyor ve Marshall, bu sırada, 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesinde yapacağı konuşmaya hazırlanıyor.

Bu konuşma Londra’ya ulaştığında, fil ölçüsünde olduğu yazılan Britanya’nın İşçi Partili Dışişleri Bakanı Bevin, henüz yatağındadır; "bu bir dönüş noktasıdır" diye fırlıyor[27], Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bidault’un tepkisi de benzer biçimde oluyor; Amerika, Avrupa’nın canlanması ve komünizm tehlikesinden kurtulması için iktisadi yardım planı açıklıyor. Washington Post, Marshall Planı’nı "hür dünyanın hayatta kalma operasyonu" olarak niteliyor. 1947 yılı biterken Truman, bir mesajla, Marshall Planı’nı Kongre’ye sunuyor.

Artık Türkiye’den Atlantik’e kadar Avrupa, tümüyle ve en ayrıntısına kadar Amerika’nın kontrolündedir. Bundan sonra Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü, NATO, çok doğallıkla tarih sahnesine çıkıyor. Bu çıkışta olmasa bile çıkışın anlatılmasında ve gerekçelendirilmesinde Kennan’ın bir rolü var. 1947 yaz ayında, etkin Foreign Affa-irs Dergisi’nde çıkan "X" imzalı yazısı, kuşatma bakış açısının ilk formülasyonu da oluyor. 1949 yılındaki NATO’dan sonra Amerika, Sovyetler Birliği ile sınırı olan ülkelerde, SEATO ve CENTO türünden askeri örgütler kurarak Sovyetler Birliği’ni kuşatmayı temel politika sayıyor. Bu nedenle Soğuk Savaş aynı zamanda bir kuşatma savaşı olarak da kabul görüyor.

1

Soğuk Savaş dönemi A.B.D. Dışişleri Bakanı yardımcısı ve daha sonra Dışişleri Bakanı Dean Aeheson'un biyografi yazarının, "Hitler'in imajı kendisiyle savaşların hepsinin gözlerini dağlamıştır" sözleri, öyle sanıyorum, bunu da anlatıyor. Tekeller düzeni, Hitler'de gördüğü bazı olumsuzluklar dışında, kütlelere "kişilik" içererek saldırgan hale getirmekve önemlisi bağımsızlaştırmak bunlar arasındadır. Hitler'in temsil ettiği ideolojiyi, sistemleştirdiği kapitalist planlamayı ve Hitler'in kütleleri kullanma mantığını benimsiyor ve sürekli yapmaya çalışıyor.

Aktarmayı May'in çalışmasından alıyorum.

Ernest R. May, "Lessoıis" of The Post - Tlıe Use anıl Misuse ofHistory In American Foreign Policy, Oxford Uni-versityPress, 1973, s. 49.

2

1970 yılları, Türkiye'de 1965 yıllarının sanayi demokrasisine razı olmayan burjuvazi ile doğası gereği bunları aşmak durumunda olanyeni düzen yanlıları arasında bir iç savaştır. Yeni düzen yanlıları, bir yeni düzen edebiyatı ile, burjuva demokrasisi kurumlarını savunurken, eski düzen de kendisini koruyabilmek amacıyla, 1965 öncesine dönüşün kavgasını veriyor. 1980 yılından itibaren ise hem burjuva iktidarı ve hem de bunun muhalefetinde net bir hava değişikliği ortaya çıkıyor; her ikisi de tekeller düzenine, çok hızlı bir uyum gösteriyorlar.

3

1989 yılı sonunda, Amerikan Başkanı Bush ile Sovyet lideri Garbaçov arasındaki Malta Görüşmesi de, Sovyetler Birliği'nin, Afganistan'a asker gönderme politikalarının yanlış olduğunu ilan etmelerinden hemen sonra gerçekleşiyor.

4

Stimson'un politikası Avrupa'da Sovyet etkisini sınırlamaktır; yoksa, Sovyet düzenini tümüyle ortadan kaldırmayı savunmuyor. Tam tersine, hem Potsdam'da ve hem de görevden ayrılırken Başkan Truman'a verdiği bir memorandum ile, derhal atom bombası konusunda Sovyetler ile işbirliği yapılmasını öneriyor. Stimson'a göre atom bombasına Sovyetler ortak edilmedikleri sürece, kendilerini güvenlikte hissetmeyeceklerdir; dünya barışı için bunu büyük tehlike olarak görüyor.

Stimson'un memorandumu, Gar Alperovitz'in çalışmasında yer alıyor.

Gar Alperovitz, Atomic Diplomacy: Hiroshima and Pot sam The Use of the Atomic Bomb and the American Confrontation with Soviet Union, Landon, 1965, s, 277-279.

5

Türkiye Üzerine Tezler çalışmamınikinci kitabında bu yenikadrolaşmayı ve Türkiye ile bağlarını da kurarak ayrıntı ile ele almış olduğum için burada tekrarlamıyorum.

6

Tartışmanın daha çok bilgiyle sürdürülmesi için hazırladığım zaman dizinini metin içinde ek olarak veriyorum.

7

The End of History?" yazarı Francis Fukuyama, Kennan'ın başında bulunduğu siyaset planlama dairesinde, yıllar sonra, yöneticilik yapıyor. "To

Stalin Mausaleum" yazısı ise, "Z" imzası taşıdığı ve daha önce çok etkili olan "X" imzalı makaleyi hatırlattığı, için de ilgi çekiyor.

8

Foreign Relations ofthe United States 1946, Vol. VII, Wash., *1969,* s. 801-802.

9

Harry S. Truman, Memoirs, Vol. Il, N.Y. 1956, s. *95-96.*

10

A. Haluk Ülman, Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri *1939-1947,* Ankara, 1961, s. *73.*

11

Joseph Marion Jones, The Fifteen Weeks, N. Y. . 1955-1964, s. 8.

12

Bu üç gelişme, Türkiye’deki çok çapraşık gelişmelerle birlikte, bir diğer çalışmamda ve çok daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmış bulunuyor; bu nedenle tekrarlamak gereğini duymuyorum. Burada son derece kısa olarak ele almak durumundayım; aslında Truman Doktrini’nin ilan edilmeden önce, 1946 yılından itibaren uygulandığından kuşku duyulmaması gerekiyor. Doktrini’nin" resmen açıklanması ise 21 Şubat 1947 tarihinde Büyük Britanya’nın Amerika Birleşik Devletleri’ne verdiği nota üzerine bir zorunluluk oluyor; bu notayı alan Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, notayı verenlerin bu notanın önem ve anlamını anlayıp anlamadıklarından kuşku duymaya başlıyorlar. Amerikan Dışişleri yetkilileri, o sırada Marshall ve Truman’ın nutuk yazarlığını da üstlenen Jones’ın yazdıklarına göre, bu notayı bir devir teslim işlemi olarak değerlendiriyorlar; çok kısa bir zamanda, Büyük Britanya, "dünya liderliği işini, tüm yükü ve şanıyla birlikte. Birleşik Devletler’e devrediyor"[2]^ Jones, kitabına, "Onbeş Hafta" başlığını koyuyor ve bu notanın verilmesini başlangıç sayıyor. Onbeş hafta

içinde Soğuk Savaş, dört başı bayındır olarak açılmış oluyor; buradan devam etmek istiyorum.

Washington'da nota verilirken, Londra'da İşçi Partisi Hükümeti, bir "Beyaz Kitap" yayınlıyor; the Times Gazetesi, "Economic Survey for 1947" başlıklı bu kitabı, "bir Bri-tiş hükümetinin yayınlayabileceği en rahatsız edici açıklama' olarak niteliyor. Kitap, Büyük Britanya ekonomisi ve maliyesinin son derece büyük sıkıntılar içine girmiş olduğunu açıklıyor ve aynı tarihte Washington'a verilen notada ise, artık Büyük Britanya'nın Türkiye ve Helenler'in siyasi sorumluluğunu taşıyacak takati kalmadığı belirtiliyor; Büyük Britanya, bu sorumluluğu, Birleşik Devletler'e vermek istiyor. Daha açık bir söyleyişle Birleşik Devletler'i, kolayca kabul edebileceği bir emrivaki ile karşı karşıya bırakıyor.

Nota ile ilgili Amerikan politikasını oluşturmak işi, Dışişleri Bakanlığı'nın iki numaralı adamı Dean Acheson'a düşüyor; yeni Bakan General Marshall, bu sırada hem gezilerle hem de yeni işine ısınmakla meşgul görünüyor. Tutucu Acheson, hemen Doğu Akdeniz'in petrol rezervleri açısından önemini hatırlıyor ve daha da önemlisi, burasının sosyalizme düşmesi halinde 'Batı Avrupa'nın moral ve güvenliği üzerinde şok etkisi yapacağını" düşünüyo^ Roosevelt yönetiminde Maliye Bakan yardımcılığı görevinden, Roosevelt politikalarını onaylamadığı için ayrılan Acheson, Britanya'nın son yüz-

İki Yol: Jdanov ve Beria

Amerika Birleşik Devletleri siyaset planlama dairesi yöneticisi George Kennan'ın 1947 yılı yaz ayında, etkin Foreign Affairs Dergisi'nde "X" takma adıyla çıkan yazısından hatırlanan tek sözcük "containment", kuşatma'dır. Şanslı sözcükler arasına giriyor, birdenbire tekrarlanıyor ve Amerikan araştırıcısının yazdığı türden, "her eve giren bir deyim" oluyor[28]. Aslında o zamana kadar yapılanı ve daha sonra da yapılacak olanı, popülerize etme işlevini üstleniyor; Sovyet sosyalizminin daha fazla yayılmasını durdurmayı ve "hür" dünyanın periferi'sinin bekçiliğini yapmayı anlatıyor. Truman Doktrini, bu anlayışın gerektirdiği eylemlerden birisidir.

Aslında "X" yazısının tarihin akışındaki rolü son derece sınırlıdır; Kennan'm asıl önemli rolü, 1946 yılında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bakış açısını değiştirmede ortaya çıkıyor. Bu, Amerikan diplomasi tarihinde "Long Cable" olarak bilinen, uzun telgrafla gerçekleşiyor; Kennan, bu sırada Amerika'nın, Moskova Büyükelçiliği maslahatgüzarıdır ve Büyükelçi Harriman ülkesine döndüğü için elçilik sorumluluğu kendisine düşüyor.

Bu arada, Washington'a göre çok daha soğuk olan Moskova'da üşütüyor ve yatağa düşüyor; Uzun Telgraf, bu üşütme sırasında yazılıyor. Anılarında, bu dönemle ilgili olarak, şunları kaydediyor: "1946 yılı Şubat Ayı ortalarında üşütmüştüm; ateş, sinüzit ve diş ağrıları ve bir de bunlara ek olarak aldığım sultaların yan etkilerinin verdiği ıstırapla yatıyordum. Büyükelçi yine yoktu ve tümüyle ayrılma hazırlıkları içindeydi. Bu tür dertlerle yatağa kapanmış olarak, günlük telgraf akışı ve yatağıma getirilen cari işlerle uğraşmak ve tüm sorumlulukları mümkün olduğu kadar iyi bir şekilde yerine getirmek zorundaydım"[2]^ Kennan, hastalığı içinde daha çok sinirli oluyor ve bu arada, Washington'dan gelen telgrafların çoğuna ateş püskürüyor. Bunlar içinde, Kennan'ın anılarındaki sözcüklerle, "Rusların Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'na katılmakta isteksizlik gösterdiğini bildiren telgraf' en çok canını sıkıyor; Kennan, 1946 yılı başında Washington'da hâlâ Sovyetler ile işbirliği yapmak isteyenlerin bulunmasına kesinlikle tahammül

edemiyor. Daha çok Hazine Bakanlığı'nda varlığını sürdüren bu "safça veya inat" dolu yaklaşıma bir cevap vermek gerektiğini düşünüyor.

Bir vurgu paragrafına itiraz edilmeyeceğini umuyorum; Soğuk Savaş döneminde Amerikan politikasının önemli araçları haline gelen, Dünya Bankası veya Para Fonu'nun kuruluşunda çok yakın bir işbirliği havası var. O kadar öyle ki, her iki kuruluşa da Sovyetler Birliği'nin katılacağı kabulü ile hareket ediliyor; bu kabul, bir buçuk yıl sonra Dışişleri Bakanı General Marshall'ı, kendi adına yazılı planı açıklarken de te-reddüte düşürüyor. Marshall, Marshall Planı'na Sovyetlerin ve Doğu Avrupa ülkelerini katılmayı istemeleri ihtimali karşısında rahatsızlık duyuyor.

Kennan'ın anılarında şunlar da var "Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi konularda Sovyet görüşlerini anlatan birkaç rutin cümle ile sorunu geçiştirmede yarar yoktu. Burada gerçeğin tamamından azının hiçbir işe yaramayacağı bir durum vardı. Bunu istediler. Şimdi, Tanrım, istediklerini alacaklar." İşgüder Kennan, bu kızgınlıkla sekreteri Miss Dorothy Hessman'ı çağırıyor ve daha sonra "Long Telegram" adını alan, uzun telgrafını yazdırmaya başlıyor.

Uzun Telgrafın etkileri büyüktür; o sırada Dışişleri Bakanlığı'nda bulunan ve daha sonra deneyimlerini yazanların tümü bu etkiden söz ediyor. Jones, "bir dikkate değer telgraf' ile Kennan'ın, "Sovyet ekspansiyonizmine karşı Birleşik Devletler politikasının katılaşmasına katkıda" bulunduğunu kaydediyor. Acheson'un biyografisini yazan McLellan, o sırada Acheson'un, telgrafın, hükümet içinde derin bir etki yaptığını not aldığını yazıyor; Acheson'a göre Kennan'ın tarihsel çözümlemeleri doğru ya da yanlış olabilir, fakat, tahminleri ve uyarılarının daha iyi olmasını düşünmek mümkün değildir. Öyle anlaşılıyor, Kennan, o sırada Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda etkin çevrelerin düşünüp de ifade edemediği eğilimleri bir güzel formüle ediyor; anılarında, "Moskova'dan gönderdiğim uzun telgrafın başarısı hayatımı değiştirdi" diye not düşüyor. Derhal Washington'a çağrılıyor ve daha önemli görevler verilmesinin yanında, Soğuk Savaş politikalarında her atılan adımda görüşü alınıyor.

Kırk sayfayı bulan bu elçilik telgrafının mesajı üç noktada toplanıyor. Birincisi, Sovyetler Birliği ile barış içinde bir arada yaşamanın

imkânsızlığına inanılıyor. İkincisi, Sovyetlerin sadece kuvvetten anladığı ve kuvvet görünce geri çekildiği ileri sürülüyor.

Ve üçüncüsü, Sovyetler'e karşı topyekün bir mücadelenin yapılması, Amerikan halkının uyarılması dile getiriliyor.

Uzun Telgrafı'nda Kennan önce, Sovyetler'in gözüyle dünyayı veya dünya ile ilgili Sovyet görüşü hakkında kendi bakışını anlatıyor. Şunları yazıyor: "Kapitalist dünya, kapitalist toplumun tabiatında olan iç ihtilaflarla karşı karşıyadır. Bu ihtilaflar barışçıl uyuşmalarla çözülemez. Bunların içinde en önemlisi, Britanya ile Amerika arasında olanıdır." Şöyle sürdürüyor: "Kapitalizmin iç ihtilafları, kaçınılmaz olarak, savaşları doğurur. Böylece ortaya çıkan savaşlar iki türlüdür. İki kapitalist ülkenin taraf olduğu kapitalistler arası savaş ve sosyalist dünyaya karşı işgal savaşları. Kapitalizmin iç ihtilaflarından beyhude olarak kurtulmaya çalışan zeki kapitalistler sonuncu savaşlara meylederler." İşgüder Kennan, Sovyetler Birliği yöneticilerin dış dünyaya böyle baktığını yazıyor.

Kuşkusuz bu tür bakışın doğru olmadığını ekliyor; ancak yine de Sovyet yönetimine egemen olduğunu belirtiyor. O zaman, bu egemenliğin bir dayanağı bulunmalıdır ve Kennan, kendisine göre, bunları şöyle formüle ediyor: "Halbuki, tüm bu tezler, ne kadar temelsiz ve çürütülmüş olursa olsun, bugün yine cüretle öne sürülüyor. Bunun anlamı ne? Bu, Sovyet parti çizgisinin Rusya'nın sınırları dışındaki durumun nesnel bir çözümlemesine dayanmadığı anlamına geliyor; gerçekten de bu çözümlemenin Rusya'nın dışındaki koşullarla hiçbir ilgisi yok, son savaştan önce var olan ve şimdi de varlığını sürdüren Rusya'nın temel ihtiyaçlarından doğuyor." Öyle görünüyor, bu telgrafı ile Soğuk Savaş'ın akıl hocası durumuna gelen Kennan, Sovyetler'deki sosyalist düzenlemeleri hiç önemsemiyor ve ortaya çıkan durumu tümüyle Rusya'nın geleneksel politikasına bağlıyor. Çıkardığı sonuç şudur: "Kremlin'in dünya sorunlarına nörotik bakışının temelinde, Rusya'nın geleneksel ve içgüdüsel güvensizlik duygusu yatıyor." Kennan, Uzun Telgrafında Rusya'dan gelen güvensizlik duygusunun Sovyetler'i uzlaşmaz yaptığını ileri sürüyor.

Burada kısaca durmak zorunluluğunu duyuyorum; Kennan'ın bu görüşleri, 1946 yılının damgasını taşıyor. Daha önce, 1952 yılında yayınladığı, "American Diplomacy 1900-1950" başlıklı çalışmasında ise bir başka görüş

yer alıyor. Buradan şunları aktarabiliyorum: "Yarım yüzyıl önce bu ülkede insanlar, yaşadıkları dünya karşısında Roma İınparatorluğu'ndan beri hiçbir halkın sahip olmadığını sandığım bir güvenlik duygusuna sahiptiler. Şimdi bu durum hemen hemen tersine çevrilmiştir"[3]^ Tersine çevrileni çok açık olarak da yazıyor: "1900 yılında, siyasal've askeri realiteler öyle bir durumda idi ki, bizim, yakın tehlike anlamında korkacağımız, görece olarak, çok az şey vardı; halbuki şimdi, önümüzde, samimiyetle kabul ediyorum, bana tehlikeli ve son derece karışık gelen bir durum var." Kennan, Sovyet iktidarının Amerikan güvenlik ve refahını tehdit ettiğini, 1952 çalışmasında açıklıkla kaydediyor.

Fakat ne yazık, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Amerikan yönetiminde pek çok etkin kadro böyle bir tehlikeyi kabul etmekten uzak görünüyor ve öyle anlaşılıyor, Kennan Amerikan yönetiminin önüne bir tehlike projesiyle çıkmak istiyor. Sovyetler Birliği'nin dünyaya bakışını çözümlemeyi sürdürürken bir de özet yapıyor ve aktarıyorum: "Özet olarak burada, Birleşik Devletler ile sürekli bir modüs vivendi yapılamayacağı, toplumumuzun iç ahenginin parçalanmasının gerekli ve zorunlu olduğu, bizim geleneksel yaşam biçimimizin yok edilmesi gerektiği, Sovyet iktidarının güvenliği için devletimizin uluslararası otoritesinin tahrip edilmesinin zorunlu olduğu inancına fanatik bir biçimde bağlı bir siyasal gücün karşısındayız." Kennan, Sovyet bakışının, iki düzen arasında mutlak çatışmaya dayandığını ileri sürüyor.

Peki ne yapılabilir; yeni bir savaşın imkânsızlığını düşünüyor. Şunu öneriyor: "Sovyet iktidarı, Hitler Almanyası'ndan farklı olarak ne şematiktir ne de maceracı. Sabit plana göre hareket etmez. Gereksiz risk almaz. Aklın mantığından etkilenmez, fakat, kuvvetin mantığına çok duyarlıdır. Bu yüzden bir noktada güçlü bir mukavemet ile karşılaşınca kolaylıkla geri çekilir ve genellikle de çekilir." İşgüder Kennan, Sovyet dış politikasının, sanıldığı türden ideolojik olmadığını ve Sovyetlerin hem kullanırken ve hem de karşılaştıklarında güce tapındıklarını anlatmaya çalışıyor; kuvvet politikasını öneriyor.

Kabul edilebilir, uzun yıllar Amerika'nın Sovyet politikası bu mantığa dayanıyor. Önemli sonuçlar sağlıyor. Bu sonuçların sağlanmasında Kennan'ın bir başka pratik önerisi de etkili oluyor. Aktarıyorum:

"Halkımızın Rusya sorununun realitelerine göre eğitilmesini sağlamalıyız. Bunun önemini ne kadar vurgulasam yeridir. Basın tek başına bu işi yapamaz. Bu, esas olarak ve mecburen, daha deneyimli ve pratik problemler hakkında daha iyi enformasyona sahip hükümet tarafından yapılmalıdır. Bu işte, tablonun çirkinliği karşısında, duraklamamalıyız." Basını, üniversiteleri ve sosyal kuruluşları içine alan bir ideolojik mücadele düşünüyor ve zaman içinde gerçekleşiyor.

Şimdi burada bir soru çıkıyor: Bunun karşılığı nedir? Sovyetler Birliği'nde bunun bir karşılığı olmalıdır; karşılık bir yol arayışı, bir yol ayrılığı, bir kavga ve bir iç savaş olarak ortaya çıkıyor.

Ekim Devrimi'nden itibaren Sovyet dış ve buna bağlı iç politikası hep, Batı'nın gelişmiş ülkelerini ikiye ayırma amacına yöneliyor; Batı'nın gelişmiş ülkeleri Soğuk Savaş politikasında birleşince, Sovyet iç yapısı ikiye ayrılıyor.

Şimdi bu noktada bulunuyorum. Ancak bu noktayı geliştirmeden önce bir bölümü yöntemsel olmak üzere bazı görüş, ipuçları ve tezleri açıklamak istiyorum. Bunlardan ilki, karanlık ile ilgilidir; bilimsel çalışmalarda karanlıkların, çoğunun iradi ve seçmeli olduğunu ve aydınlıktan kaçışı yansıttığını ileri sürebiliyorum. Batı Sovyet araştırmaları uzun yıllar, 1929 yılı sonrasında Sovyet toplumunda araştırmaya değer bir yan ve alan bulunmadığı kararına dayandı; en saygın Sovyet araştırmacılarından E.H. Carr, yaşamının sonlarına doğru ve Komintern'i araştırdığı bir zamanda yanıldığını yazmaktan kaçınmadı. Ancak çok geç; kendimi Batı'da saymamakla birlikte benim araştırmamın dışında, bir bütün olarak 1930 yıllarını içine alan bir başka çalışma bilmiyorum ve bundan sonra da olacağını sanmıyorum.

Bu bir yoksulluktur; tesadüf olmadığını düşünüyorum. Aydınlıktan ve doğru'dan kaçışı temsil ediyor ve genelleme yapma imkânı bulunuyor.

Aynı yoksulluk, 1946-1956 dönemi için de geçerlidir; hem Sovyetler Birliği'nde ve hem de Batı'da bu döneme ve sorunlarına, anlaşılması zor bir isteksizlik görülüyor. Halbuki ilgilenmek ve özellikle Sovyetler Birliği'ni Orta Çağ suikastları veya modern zaman polisiye kurgularıyla açıklama eğilimi gösteren Batılı araştırıcılar için yeterli zenginlikte malzeme

bulunuyor. 1948 yılında, rejimin ikinci adamı Andrey Alek-sandroviç Jdanov, ansızın ölüyor; kendi ölümüne yakın bir zamanda Stalin, Jdanov'un öldürüldüğünü ileri sürebiliyor ve DoktorlarTutuklaması'nı başlatıyor. 1953 yılında ise rejimin protokolda ikinci ve belki de de facto birinci adamı Lavrenti Beria öldürülüyor; Beria için, en azından üç ölüm versiyonu var. Ayrıca ilginçtir, Stalin'in bütün "günahları" için cellat ya da ortak rolü verilen Beria, Stalin ölür ölmez, hem doktorları serbest bıraktırıyor ve hem de Jdanov ile ilgili iddialarının üstünü örtüyor.

Jdanov'un neden ve nasıl öldüğü ve Beria'nın düşüncelerinin neler olduğu, Batı-lıların, düşünmek istememeleri bir yana üstünü özenle örtmeye çalıştıkları iki soru ve sorun'dur; burada açmaya çalışıyorum. Kaynaklarım son derece sınırlıdır; bu sınırı hipotezleri güçlendirerek ve aynı anlama gelmek üzere düşünme ve kurguyu artırarak yenmeye çalışıyorum.

Bir saptama yapmanın zamanıdır; Batı, bütün Sovyet tarihinde yalnızca ve yalnızca dört isme katıksız ve ödünsüz karşıtlık sergiliyor. Bunlar, Stalin, Beria, Jdanov ve Lısenko'dur; Lısenko, çevreyi değiştirerek türleri etkilemeyi öneren bir biyolog'tur ve Batı, bu son derece masum çabalardan hem bir Soğuk Savaş kampanyası ve hem de bilimsel düşmanlık çıkarıyor.

Lisenko, doğrudan bu çalışmamı ilgilendirmiyor ve bu nedenle üzerinde durma ihtiyacını duymuyorum. Diğerleriyle ilgili ise söylenecekler var; bu isimlerle ilgili sınırsız ve katıksız karşıtlık soğukkanlı düşünmeyi engelliyor. Soğukkanlı düşünme ise bir büyük zenginliği ve yaratıcılığı gizliyor.

Yalnızca zenginlikle ilgili değil, düşünme, aynı zamanda, görmenin de faktörlerinden birisidir; akıl, görüşü açıyor. Az görme ise yavaş görme oluyor.

Bu dönemde Sovyetler de, tıpkı Amerikan yöneticileri türünden, yavaş görüyorlar. Düşünmeleri veya var olan düşünceleri, hızlı görmelerini engelliyor; hızlı görmek için engelleri kaldırmak ve bunun için de bir savaş gerekiyor. İç savaş'tır; 1946-1956 Dönemi'ni Sovyet tarihinde sınırlı bir iç savaş sayma eğilimindeyim.

Tereddüt yavaş düşünme'dir; bu dönemde Sovyet yönetimi de hem yavaş düşünüyor ve hem de az görüyor. Eski düşünmeleri var; savaş sonrasında Amerika ile bir arada yaşanabileceğine Stalin dahil Sovyet yönetiminin ciddi bir biçimde inandığını sanıyorum. Bu nedenle atom bombasını tereddütle düşünebiliyor ve çözümleyebiliyorlar; bir gerginlik yaratılıyor. Bir sonraki yılın başında Churchill'in Fulton'daki "Demir Perde" konuşmasını da, Churchill'in o sırada hükümetten düşmüş olmasının da etkisiyle, tam yorumlayamıyorlar. Az ve yavaş görüyorlar ve tereddütlü düşünüyorlar; 1945 yazından sonra 1946 başları, iki düzenin birbirini deneme-sınama çatışmaları ve manevralarıyla geçiyor.

Öyle anlaşılıyor, Sovyet yöneticileri, Moskova'da işgüder Kennan'ın yatağında yazarak telgrafla Washington'a gönderdiği küçük kitabını çözememişler; çünkü, tam bu sırada ve 1946 yılında, çok etkin bir Sovyet iktisatçısı olan Evgeniy Varga'nın "İzmeniya v Ekonomike Kapitalizma v İtoge Vtoroy Mirovoy Voynı" başlıklı çalışması yayınlanıyor. Moskova'daki "Dünya Ekonomisi Enstitüsü" direktörü ve "Dünya İktisatı ve Dünya Politikası" Dergisi'nin editörü olan Profesör Varga'nın bu kitabı tümüyle Tahran Konferansı havasındadır; Varga, Amerikan ekonomisinin krizlerini çözebileceğini ve istikrarlı bir gelişme sağlayabileceğini ileri sürüyor. Bu, Amerikan açısından, ekonomik nedenli bir savaşın çıkmayacağının teorik açıklamasıdır ve Varga, giderek Amerika'nın kolonilere daha az ihtiyaç duyacağını da düşündüğü için kolonilerin bir savaşa gerek olmadan özgürleştirilebileceğini de ekliyor.

Profesör Varga'nın, "İkinci Dünya Savaşı Sonunda Kapitalizmin Ekonomisinde Değişmeler" başlıklı bu kitabının ruhu ile Tahran Konferansı'ndan sonra komünizm ile amerikanizmi özdeşleştiren Amerikan Komünist Partisi Lideri Eric Browder'in görüşleri arasında önemli bir fark bulunmuyor; sonuçları da farklı olmuyor. Atom bombasının atılmasından sonra sınama-deneme manevraları çerçevesinde Fransız J. Duclos'un birkaç atışı sonucunda Browder, önce liderliğini ve daha sonra da Komünist Partisi üyeliğini kaybediyor. 1947 yılı da Sovyetler Birliği'nde "Varga İhtilafı" toplantı ve konferanslarına sahne oluyor; kitabının çıkışından bir yıl sonra bütün görüşleri reddediliyor ve Varga'nın kendisi de Stalin'in ekonomi danışmanlığı dahil pek çok görevini kaybediyor.

İnsanları ve görüşleri, böylesine kısa dönemli dış politika mesajlarının konusu yapmayı son derece şaşırtıcı ve üzücü buluyorum. Ancak üzücü olmasından daha büyük etkileri de var; insan kişiliğine az değer vermekle birlikte daha olumsuz etkilenme-lereyol açıyor. Sovyet insanının kendisini saklayan, görüşünü açıklamayan ve çok dinli bir kimliğe bürünmesinde, insanın mesaj olarak ve sık ve kolay kullanılmasının da büyük rolü bulunuyor.

Bunun sadece yeni düzende olduğunu sanmamak gerekiyor; tekeller düzeni de daha yaygın olarak insan kullanıyor ve belki daha çok kâra dayanıyor. Tekeller düzeni, insan aklını, sürekli kampanyalarla işlemez hale getirirken sürekli olarak insanlardan şöhret yapıyor ve bir süre sonra da şöhreti unutuyor. Gerçi, tekeller düzenin aşırı artıklarından gerekli ödemeler yapılmakla birlikte, şöhreti birdenbire yalnızlığa bırakmanın, özellikle yapay şöhretler için kabul edilebilir olduğunu sanmıyorum. Büyük bir yıkımı getirebiliyor.

1968 yılında Batı dünyasında, başta üniversite öğrencileri olmak üzere gençliğin düzeniyle sorunları patlamalı boyutlara ulaşınca birdenbire, bir başka cazibeye kapıl-mamaları için, Herbert Marcuse’nin adı ortaya atıldı; Marcuse’nin basit "One Dimensi-onal Man" kitabı, bir başucu kitabı haline getirildi. Marcuse, büyük bir filozof düzeyine yükseltildi ve daha sonra bırakıldı.

Derinliğe hiç inemediği için Marcuse’in bir filozof olabileceğine ihtimal veremiyorum; ilk basımı 1958 tarihini taşıyan "Soviet Marxism" başlıklı çalışmasında da derinliğe inemiyor. Ancak çok zaman başka kaynaklarda bulunamayan değinmeler yapabiliyor; çalışmasının bir yerinde, 1946 ve 1947 yılları için, önemli gelişmeler olarak sırasıyla, Churchill’in Fulton konuşmasını, Truman Doktrini ve Marshall Planı’nı, ve 1947 yılında Ruhr Havzası üzerine Anglo-Amerikan görüşmelerini kaydediyor. Bundan hemen sonrayazdıkları ise şöyle devam ediyor: "Stalinis cevap, genelikle Jdanov’un adına bağlanan ‘İki Kamp’ doktrini ve 1947-1948 yıllarının agresif stratejisi oldu"[31]^ Amerika’nın önderliğinde "Soğuk Savaş" politikalarının karşılığı, Sovyetler Birliği’nde Jdanov’un liderliğinde "İki Kamp" doktrini oluyor.

"İki Kamp" öğretisinin sahibi Andrey Aleksandroviç Jdanov, eski, adı Mariupol olan ve daha sonra Jdanov'a çevrilen bir kentte, 1896 yılında dünyaya geliyor; pek çok Bolşevik liderden farklı olarak, bir işçi ya da köylü ailenin değil, Rusya koşullarında yüksek bürokrat sayılabilen bir eğitim müfettişinin çocuğu olarak doğuyor. 1915 yılında Bolşevik Partisi'ne giriyor, 1934 yılında Merkez Komitesi, 1939 yılında da Politbüro üyesi oluyor. Yine 1934 yılında Kirov'un bir suikastla öldürülmesi üzerine Leningrad Parti yöneticiliğini üstleniyor ve 1944 yılında, Komünist Partisi'nin ideolojik sorunlarından sorumlu olarak Moskova'ya çağırılıncaya kadar Leningrad'ta kalıyor.

Jdanov'un uzlaşmaz bir kişiliği var; eski bir Rus entelijansiya ailesinden geldiği için, aydınlara karşı bir kompleks duymuyor ve şiddetle eleştiriyor. Hakkında kısa bir biyografi yazan bir Batılı, Alexander Werth, yüzünün kediyi, ya da panter veya leopar'ı andırdığını kaydediyor. Diğer Sovyet liderliğinin sadeliği karşısında her halde show'u sevdiği ve bunu da kabul ettirdiği belirtiliyor. Bu hali, Beria ile tam bir kontrast çiziyor; Beria, ön plana çıkmamayı ve gölgede çalışmayı seven bir politikacı olarak temayüz ediyor.

Ölümüne yakın, Sovyetler Birliği'nin ikinci adamı durumuna geldiği kesindir; birinci adam Stalin'in yanında hükümeti ilgilendiren işlerde ikinci adam olarak Molotov'un ve parti ve temel politika alanlarında ise Jdanov'un imzası yer alıyor. Jda-nov, Lenin, Trotskiy, ve Stalin ile birlikte adının arkasına isim ekletebilen dördüncü lider oluyor; Jdanovism, Jdanovisme*, veya Rusçası ile Idanovşina, teori ve sanatta Batı değer ve yargılarından arınmayı ve Parti görüşüne bağlılığı anlatıyor.

Üzerine aldığı işleri iyi yaptığı yazılıyor ve Leningrad, Savunması'nda gerçekten önemli işler yaptığında görüş birliği bulunuyor. Ansiklopedilerde kısa bilgiler hariç, hakkında bulabildiğim** tek biyografide Werth, "kalp sorunu bir yana, aleyhine çalışan başka faktörlerin bulunduğu doğru olmakla birlikte, dünyadaki en güçlü insanlar-

• Jdanov, secretaire du cornite central et membre du bureau politique de Parti, communiste d'Union sovi-etique, plus specialment charge du domaine culturel, avait fixe, sous leur forme la plus ektreme, un certa-in nombre de principes de la, politique culturelle de Parti communiste pendant la pariode

stalinienne. C'est l'ensemble de cette doctrine, dans l'apresguerre qui reçu le nom de jdanovisme. *Encyclepedui Universuilis, Vol. 19,* s. *980.*

“ Uzun süren rahatsızlığımdan sonra hızla bitirmek istediğim bu çalışmamda, Paris’teki arkadaşlarım Aslı ile Alper, Paris kütüphanelerini benim incelememe sunma işini gerçekleştirdiler; bu kaynakları da Aslı ile Alper gönderdi. Hepsi için teşekkür ediyorum.

dan birisi olabilecekti" diye yazıyor[3]^ Werth şunları ekliyor: "Bir parti örgütçüsü, Sovyet Devleti’nin kurucusu ve Leningrad savunucusu olarak bir büyük adam sayılmalıdır." Ancak bir Batılı olarak, eğer Sovyetler’in yazgısını eline alabilseydi, "tehlikeli olabilecekti" demekten de kendisini alamıyor.

Bunun iki gerekçesi var; Werth, bunlardan birisi olarak, Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne tam hakim olmasını gösteriyor. İkincisi, Batı’ya, uzlaşmaz ve acımasız görünmesidir; Sovyet yönetiminde hiç kimse Jdanov kadar uzlaşmaz görünmüyor. Werth, Batı ile Sovyet ilişkinleri çok kızgın bir noktaya gelince, biraz yumuşatmak için, "bir kaşık sabun sürme işini kendisi değil Stalin üstleniyordu" diye yazıyor.

Werth, Jdanov ile ilgili kısa biyografisini, "bildiğimiz gibi Sovyetler Birliği’nde bu kalitede insanlar pek şanslı olmuyorlar" diye tamamlıyor; Jdanov umulmadık bir zamanda ölüyor. Bolşaya Sovyetkaya Ansiklopediya, en azından İngilizce baskısında, neden ve nasıl öldüğüne değinmeme özenini gösteriyor” Ancak böyle olsa da Jdanov’un ölümü dikkat çekicidir; çünkü, Leningrad Örgütü yöneticilerinden çıkarak yukarıya doğru tırmanan ve birinci yere yaklaşanların hemen hemen hepsi ölüyor. Zinovyev ve bir suikastla öldürülmesinden sonra yerini Jdanov’a bırakan Kirov’dan sonra Jdanov esrarengiz bir biçimde sahneden çekiliyor ve yine Jdanov’un takımından olan, 1960 yıllarında Hruşov’un kendi yerine geçeceğini açıkladığı, Hruşov’u destalinizasyon ve Batı politikaları nedeniyle şiddetle eleştiren Frol Kozlov da, umulmadık bir zamanda bir felç yaşıyor ve politik yaşamını sona erdiriyor. Demek oluyor ki, Leningrad Parti örgütü, Sovyet sisteminde birinci adam adayı çıkarabiliyor; ancak bunların yaşayabilirliğini güvence altına alamıyor.

Jdanov’un ölümü hakettiğinde hiç kuşku yok; çünkü, nehrin akışını tersine çevirmek istiyor. Jdanovşina, çok basit olarak ifade edilecek olursa, şudur: Kültür Devrimi. Jdanov, İkinci Savaş boyunca, Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak ve birlikte savaşmanın bazı sonuçları olduğuna inanıyor; bu, en çok aydınlar üzerinde etkili oluyor. Aydınlar arasında, "çağdaş burjuva Batı kültürüne tapınırcasına övgü" yarışı görülüyor ve Jdanov, bunun kökünü kazımayı üstüne alıyor.

Yaptığı, entellektüel yaşamın her alanını teker teker ele almaktan ibarettir; buradaki bütün yabancı ve Amerikan etkilerine karşısavaş açıyor. Savaş stratejisi, Jdanov’un hücum borusu ile açılıyor ve her alanda, çeşitli toplantı, konferans ve sempozyumlar düzenleniyor; Jdanov, savaş ilan ettiği her entellektüel alanı, en uzak köye kadar taşıyor.

Jdanov, Sovyet toplumunu yabancı etkilerden arındırma ve Komünist Partisi çizgisine çekme savaşına, ünlü şair Anna Ahmatova ile başlıyor ve kullandığı sözcükleri seçerken nazik olmak için hiçbir özen göstermiyor; zamanın en ünlü şairini, "rahibe ile fahişe karışımı" olarak suçluyor. Salon şairi ve halka yabancı olduğunu söylüyor ve Ah-matova ile başlattığı hücum listesine Prokovief, Şostakoviç, Pasternak türünden isimleri almakta fazla tereddüt etmiyor.

Batı ve özellikle Amerikan etkisinden arındırmak ile anti-Amerikan çizgi Jdanov’un etkin olduğu dönemde, Sovyet sanatı ve düşüncesine egemen yapılmak isteniyor; 1947 yılı başında Moskova’da oynanan Konstantin Sminov’un "Rusya Meselesi" adlı oyunu, tümüyle anti-Amerikan bir ton taşıyor. 19 Nisan 1947 tarihli Moskova Gözetleri, Moskova Sanat Tiyatrosu’ndaki sahnelemeyi, Stalin’in, ve Molotov, Jdanov, Be-riya, Malenkov, Kaganoviç ve Voznesenskiy’in, isimler bu sırayla yazılıyor, seyrettiklerini ve alkışlarıyla, oyunu beğendiklerini belli ettiklerini yazıyor, Anti-Amerikan "Rusya Meselesi" oyununun beş yüz tiyatroda birden oynanacağı haber veriliyor.

"Rusya Meselesi" oyunu doğrudan doğruya Amerikan basınını hedef alıyor; Jdanov’un kültür devrimi’nin hedeflerinden birisi de, Amerikan basınının, Sovyet aydınları üzerindeki etkisini kırmaktır. Savaş ile birlikte ve özellikle Almanya’da savaşan askerler ve aydınlar arasında Amerikan basınına karşı bir ilgi ve okuma alışkanlığının bulunduğu kaydediliyor; kampanya

öylesine yaygın ki, Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği, bu konuda, Washington'a bir rapor gönderme gereğini duyuyor.

Daha sonra gizliliği kaldırılan bu rapora göre, basına yapılan bu hücumun nedenlerinden birisi ve birincisi şudur: "Geçen yaz (1946 yazı, y.k.) başlayan Jdanov'un ideolojik kampanyasının bir parçası olarak, Batı dünyasında basın özgürlüğünün olmadığını göstermek suretiyle 'Batı etkisini' itibarsız hale getirmek"[3]^ Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği, kampanyanın, diğer ülke komünist partisi üyelerini de Amerikan basınını izlemek ve radyolarını dinlemekten caydırmak amacının da olduğuna işaret ediyor; eğer karşılık verilmezse "çok büyük etkisi" olacağına inanıyorlar.

Daha sonra gizlilikleri kaldırılan Amerikan diplomatik belgelerinin incelenmesi, Jdanov'un çıkışına geniş yer ve önem verildiğini gösteriyor; 1944 yılında Leningrad'dan Moskova'ya çağrılışından itibaren, 1946 yılı ortalarına kadar Jdanov'un fazla etkili olmadığı anlaşılıyor. 1946 yılı sonlarına doğru Moskova'dan Washington'a gönderilen bir başka raporda, Jdanov'un gençliğin siyasal eğitimi sorununu ele aldığı bildiriliyor. Jdanov, gençliğin siyasal eğitiminin ciddiyetle ele alınması ve Bolşevik ülküleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesini savunuyor. Amerikan Elçiliği, Jdanov'un bu konuşmasını, "Sov yet halkına ve dünyaya, baskının gevşeyeceği veya Bolşevik ilkelerin ya da yöntemlerin bırakılacağı yönünde hiç umut bırakmıyor" biçiminde değerlendiriyor ve Washington'a rapor ediyo^ Jdanov'un konuşmasında, tarımda kapitalist kalıntıların hâlâ temizlenmediğini vurguladığı anlaşılıyor; Amerikan Elçiliği bundan otuz yıllık marksist aşılanmaya karşın insanın bireysel çıkarlarına öncelik vermesinin önünün alınamadığı sonucunu çıkarıyor.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüş sürecine ve 1947 yılından kırk yıl sonrasına bakıldığında, Jdanov'un çözülmenin nereden başlayacağını gördüğünden kuşku duymamak gerekiyor; küçük meta üretimi ve aydınların Batı ve burjuva değerleri hayranlığı jdanovşina hareketinin temel kaygıları oluyorlar. Tüm toplum bilimleri, "kosmopoli-tan" ve "burjuva" etkilerden temizlenmek üzere, ayrı ayrı kampanya konusu yapılıyorlar.

İkisine değinmek durumundayım; fakat bundan önce, genetikte Lısenko'nun yarattığı tartışma ve gelişmelerden söz etmek zorunluluğunu duyuyorum. Lısenko'nun doğrudan doğruya jdanovşina ile bir ilgisi yok;

çok daha önceleri duyuluyor ve jdanov-şina sonrasında, daha az olmakla birlikte, etkisini sürdürüyor. Jdanovşina ile ilgisi, Lı-senka iddialarının, bu dönemde resmen kabul edilmesi ve Lısenko’nun kendisinin en yüksek etki yerlerine çıkabilmesidir.

Katkasya'dan bir tohum uzmanı olan Trofim Lısenko, türlerin kalıtım yoluyla etkilenmesinin yanında çevrenin değişimiyle de geliştirilebileceğini iddia ediyor; bu iddiasını 1929 yılında bir bilimsel toplantıya sunuyor ve herhangi bir ilgi yaratamıyor. Anlaşılabilir; Rusya’da genetik büyük bir köke sahiptir. Ancak türleri çevre düzenlemeleriyle etkilemek ve verimi artırmak, Birinci Beş Yıllık Plan’ın büyük bir başarıyla uygulandığı 1931 yılında tarım komiseryasının önde gelenlerini kolaylıkla etkileyebiliyor ve Tarım Komiseri, Lısenko'nun görüşlerinin "gerçekten bilimsel ve gerçekten devrimci bir yolla" ve kütlesel bir biçimde denenmesini istiyor[5<]\ Bundan sonra, 1930 yılları Lısenko’nun görüşlerinin sınanması ve yıldızının parlayıp sönmesiyle geçiyor.

Bir tohum uzmanı ve bitki fizyolojisti olan Lısenko'nun ortaya attığı görüşlerin tarımın sınırlarını aştığı ve marksist felsefenin temel konularına uzandığında hiç kuşku yok; tartışma, determinizm ile planlı iradeciliğin ortak sınırında gelişiyor. İlk sosyalist devrimi yapmış ve ilk sanayileşme denemesinde ciddi adımlar atan bir ülkenin insanlarının çevreyi değiştirerek türlerde iyileştirme elde etmeyi denemesini doğal bulmak gerekiyor; ancak, içerdeki genetikçiler bilimsel açıdan ve Sovyetler Birliği’nin dışındakiler de felsefi ve ideolojik bakışlardan Lısenko’nun görüşlerine soğukkanlı bakmak yerine bunları ileri sürmeyi ve denemeyi bir bilimsel günah haline getiriyorlar.

Lısenko ise jdanovşina hareketini kendi görüşleri için en uygun ortam olarak buluyor; tersinden söylendiğinde, 1929 yılında ilk kez 31 yaşındaki Trofım Lısenko tarafından ortaya atılan bu görüşler, 1948 yılı Ağustos ayında, Lısenko'nun bir bilimsel toplantısında yaptığı açıklamaya göre, Merkez Komitesi tarafından "inceleniyor ve onay-lanıyor"3[7]. Bundan sonra ise mevcut genetik enstitüsü kapatılıyor, eski biyoloji kitapları kaldırılıyor. Lısenko’nun kendisi Lenin Tarım Akademisi başkanı oluyor ve bu çizgide araştırma yapacak genç biyologlar yetiştiriliyor.

Sovyet tarihinde 1930 yıllarında bir "Kültür Devrimi" süreci var; ancak bu ad kon-mamakla birlikte jdanovşina gerçek bir kültür devrimi olarak gelişiyor. Jdanov, merkez komitesi üzerindeki kontrolünü de güvenerek, sosyal düşüncenin her alanını sallıyor; Sovyet historigrafısi veya Sovyet Doğu çalışmaları da Jdanov'un hücumundan ve bu hücumun yol açtığı sarsıntıdan kurtulamıyor.

Fakat jdanovşina sürecinin en kapsamlı ve sürprizli hücumları felsefe ve iktisat alanlarında ortaya çıkıyor; bunlar üzerinde durmak gereğini duyuyorum. İki hücumun ortak yanı şudur: 1946 yılında çıkmış ve ödüllendirilmiş çalışmaları hedef alıyor. Bu hali bile jdanovşina'nın sadece bir entellektüel açılım değil aynı zamanda politik bir çıkış olduğunu gösteriyor; Andrey Aleksandroviç Jdanov'un fiilen birinci adam durumuna geldiği izlenimini veriyor.

Bu izlenim doğru veya yanlış; bu nokta ayrıdır. Ancak ben devam etmeden önce bu dönemle ilgili temel görüşümü ve tezimi formüle etmek istiyorum. Bu tezimin, İkinci Dünya Savaşı'ndan Stalin'in ölümünü de içine alan ve 1956 yılında yapılan Yirminci Kongre'ye kadar geçen zamanda anlaşılmaz görünen veya yalnızca Stalin'i birbirinin zıttı da olsa her türlü kötülükleri yapan bir şeytan sayan bilim dışı reçetelerle sözde anlaşılır yapılan bütün gelişmeleri düzeltebilen tek görüş olduğunu ileri sürebiliyorum. Bu tezim için fazla destekleyici olgusal bilgi bulabilecek durumda değilim; en büyükda-yanağı bütün olguları açıklayabilen ve düzenleyen tek görüş olmasındadır.

Tez şudur: İkinci Dünya Savaşı ile birlikte yönetim Stalin'in elinden kaymış durumdadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Sovyet yönetimi, savaş sırasında savaşı ve savaş ekonomisini başarıyla yönetmiş ve kendine güven duymaya başlamış bir kadronun eline geçiyor.

Bu tezin uzantıları var: Yönetici kadronun homojen olmadığını kesinlikle söylemek gerekiyor. En azından iki takım veya tarafa ayrıldığı ve arada pek çok anafor akımın bulunduğundan kuşku duymuyorum.

Uzantının altında ise şu yatıyor: Sovyet işçi sınıfı ve bu sınıfın nabzını, bu nabız her ne ise, her zaman tutabilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde de iki tarafın olması gerekiyor.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Sovyetler Birliği’nde, Parti’de ve yönetimde, ortaya çıkan iki tarafı şöyle özetlemek mümkün görünüyor: Bir tarafta Batı’ya kapanmak isteyenler ve diğer tarafta Batı’ya açılmak isteyenler var.

Bir taraf, teorik’tir, entellektüel’dir ve uzlaşmaz’dır ve diğer taraf, pratik’tir, teknokrat’tır ve uzlaşma peşinde yürüyor.

Bir tarafta, hem vitrinde ve hem motor olarak Jdanov bulunuyor ve diğer tarafta, vitrin ile motor birbirinden ayrılıyor. Diğer tarafta ön planda Malenkov ve arkada ise, hep arkada kalmayı seven ve bunu bir kişilik haline getiren Beria yer alıyor.

Saf olanlar Jdanov ile Beria’dır; ikisi de öldürülüyor. Kanıtlayabilecek bir durumda değilim; ancak Jdanov’un da öldürüldüğüne inanıyorum.

Jdanov, Stalin’den daha saftır; bu sözcüğü, düşüncelerin karışık ve eklektik olmaması anlamında, kullanıyorum. Georgiy Aleksandrov’un "Batı Avrupa Felsefe Tarihi" adlı kitabıyla ilgili hücum konuşmasını, Batı’da çıkan Soviet Studies Dergisi ilk sayısında, "bir profesyonel politikacı olan Jdanov’un felsefe çalışması, en yüksek standartlara göre de, birinci sınıftır" diye niteliyor. Jdanov, marksizm-leninizm verimleriyle Doğu’nun ve başta Rusya’nın entellektüel geleneğine dayanmak istiyor; Stalin’in içten bir biçimde Jdanov’a meylettiğini gösteren işaretler buluyorum.

Stalin, Jdanov’da, Ekim Devrimi’ni devam ettirecek ve geliştirecek bir lider buluyor; Hruşov ise hiçbir zaman safbir politikacı olarak ortaya çıkamıyor. Pratik’tir ve düşünce yapısı karışıklığı sergiliyor; fakat, Jdanov’a yakın olduğunu ve Beria’dan nefret ettiğini düşünüyorum. Daha da ileri adım atarak, Hruşov’un, Stalin öldükten sonra, Beria’nın 1953 yazında savlarını açıkladığı zamanda da, ateşli bir Stalinci olduğuna kesin gözüyle bakıyorum; Hruşov, Beria’nın önerilerinin uygulamaya konması halinde, sistemin yıkılacağına inanan bir eski bolşevik’tir.

Beria, çok önce gelmiş bir Garbaçov’dur.

Beria’ya mal edilen "cinayetler" ne kanıtlanabiliyor ve ne de bir Sovyet yöneticisini diğerinden ayırmaya yetebiliyor. Her devrimde bir süre, tarihin

haklı veya haksız bulduğu pek çok ölümler ortaya çıkıyor; Beria'nın ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak elde mevcut olan üç senaryo da, acımasız cinayetler olmaktan öteye geçemiyor.

Savaşı ve savaş ekonomisini yönetme, tasfiyelerden ayakta kalma, Aleksandrov'un "Batı Avrupa Felsefe Tarihi" türünden yayınlandığı 1946 yılında Stalin Ödülü'ne layık görüldükten sonra 1947 yılında reddedilme olaylarının çokluğu, Sovyet politikacısını, pek az istisna ile, çok dinli insanlar haline getiriyor. Hruşov'un da çok dinli olduğunu, Stalin'in ölümünde içtenlikle hüngür hüngür ağlamasına, "artık ne yapabiliriz?" çaresizliğine düşmesine karşın, Beria'nın öldürülmesine karşı tepkisizlik ve bu ölümü onaylama toplantılarının bir orgy'ye dönüşmesinden çok etkilendiğini düşünmek zorundayım. Çok dinli ve pratisyen Hruşov'un bunu, Sovyet toplumunun geçmiş proletarya diktatoryası uygulanılan için bir "günah keçisi" aradığı biçiminde yorumladığını sanıyorum.

Ayrıca Batı'ya insan-mesaj gönderme alışkanlığı var.

Hruşov, Beria'nın programını alıyor ve ılımlı bir biçimde uygulamaya koyuyor.

Garbaçov'u önceleyen Hruşov değil Beria'dır. Garbaçov'un Beria'yı rehabili-te etmesi gerekiyor; ancak işin başında Beria'nın sonuyla karşılaşmaktan korkuyor ve sonlarına doğru, bunu Batı'ya anlatamamaktan ve ürkütmekten çekiniyor[1]. Garbaçov, çıkışına, bir İkinci Hruşov tarafından temizlenmemek için çok temkinli başlıyor.

Bundan sonraki çözümlemeler, bu tezin daha da geliştirilmesine yarıyor; Jdanov, daha sonra "Vıstoplenie na Diskussii po Knige G.F. Aleksandrova 'İstoria Zapadnoev-ropeyskoy Filosofii'" adıyla yayınlanan konuşmasını, 24 Haziran 1947 tarihinde Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'nin düzenlediği felsefe kongresinde yapıyor. Batı'da veya Sovyetler Birliği dışında her zaman anlaşılması kolay olmayan bir durum ortaya çıkıyor; Komünist Partisi Merkez Komitesi, sadece bir kitap üzerine büyük bir kongre toplayabiliyor.

J. ve M. Miller, Soviet Studies Dergisi'nin ilk sayısında yer alan değerlendirme yazılarında, Jdanov'un Aleksandrov'a yönelttiği eleştirileri

sekiz noktada özetliyorlar; bunu üçe indirmek mümkün görünüyor™ Birincisi, Jdanov, bütün entellektüel çalışmalarda olduğu türden felsefede de, "partililik", partiinost, istiyor; felsefenin, parti çizgisinin dışına çıkmamasını ve parti çizgisini geliştirmesini savunuyor. İkincisi Doğu ve Rusya felsefesinin ihmal edildiğini vurguluyor ve üçüncü, Marx öncesi felsefenin gelişimini ve özellikle Marx'ın felsefesinin oluşumunun çözümlenmesinin yanlış olduğunu vurguluyor. Jdanov, Marx'ın felsefesinin oluşumunu açıklarken Hegel'e fazla kredi açılmasından açıkça rahatsızlık duyuyor ve bunu belirtiyor[2]. Jdanov, konuşmasında, "Yoldaş Aleksandrov, diğer tüm filozoflar için güzel bir söz söyleme fırsatı buluyor" diyor ve Aleksandrov'un bu militan olmayan ve "objektif' tutumuyla alay ediyor.

Jdanov'un Aleksandrov eleştirisini, konuşmasından aldığım ve görüşlerini özetleyen bir paragrafla ortaya koymak ve açıklamak mümkün görünüyor. Şöyle: "Bütün .bunlar, muhtemelen kendisi de fark etmeden, Yoldaş Aleksandrov'un, başlangıç noktasında her filozofta mesleki bir müttefik bulan ve ancak bundan sonra kendisini bir karşıt sayan, burjuva felsefe tarihçilerine teslim olması sonucunu doğuruyor. Eğer böy-lesi yaklaşımların bizim aramızda da gelişmesine izin verilecek olursa, bu da kaçınılmaz olarak, objektivizmi, burjuva felsefeleri önünde yer öpmeyi, bunların meziyetlerini abartmayı, bizim felsefemizi militan ve saldırgan ruhundan yoksun etmeyi doğuracaktır. Bu ise, mcteryalizmin temel ilkelerinden, yön duygusundan, partililik ruhundan, ayrılmak demek olacaktır." Jdanov'un Batı'ya kapanmayı, felsefeyi de içine alabilecek genişlikte planladığı anlaşılıyor.

Aktardığım bu paragraf esastır ve Jdanov için bir kalıp özelliği taşıyor; entellektüel yaşamın çeşitli alanlarına gelince kalıpta, öyle görünüyor, yalnızca bazı isimler değişiyor. Jdanov, bir yıl kadar önce, üteraturnaya Gazyeta'da çıkan Leningrad edebiyatçılarını hedef alan konuşmasında da şunları dile getiriyor: "Leningrad edebiyat dergilerinde, çağdaş ve Batı'nın düşük kaliteli burjuva edebiyatı için bir coşku yaratılması bir rastlantı değildir. Bizim edebiyat adamlarımızın bir bölümü, kendilerini, burjuva ve küçük burjuva edebiyatçıların öğretmeni değil öğrencisi olarak görmeye başlamışlar ve yabancı küçük burjuva edebiyatı önünde etek öper ve baş eğer bir duruma düşmüşlerdir. Böylesine bir etek öpme, bize, Sovyet yurtseverlerine, her türlü burjuva düzeninden yüzlerce daha azametli ve

güzel olan Sovyet düzenini kurmuş olan bize uygun mudur? Önünde etek öpülen Batı'nın küçük burjuva edebiyatı, bizim ilerici edebiyatımıza, dünyadaki en devrimci edebiyata uygun mudur?"" Jdanov bu mantığı, Batı entellektü-el düzeyini kötülemeyi ve Sovyet verimlerini yüceltmeyi, entellektüel yaşamın her alanında ve hırsla tekrarlıyor.

Fakat felsefeyle birlikte en önemlisi ekonomidir; Yevgeniy Varga'nın yine 1946 yılında yayınlanan "İzmeniya v Ekonomike Kapitalizme v İtoge Vtoroy Mirovoy Voy-nı", 1947 yılında, Mayıs Ayı'nda, "Diskussiyg po Knige Y. Varga 'İzmeniya v Ekonomi-ke Kapitalizme v İtoge Vtoroy Mirovoy Voynı"" başlığında yayınlanan tartışmalara ve konferansa neden oluyor[4]® Sonunda Varga'nın başında bulunduğu enstitü kapatılıyor ve dergisi elinden alınıyor.

Batılıların "Varga Controversy" adını verdikleri[41] bu tartışmada, bir tarafta Varga'nın 1946 yılında çıkan "İkinci Dünya Savaşı Sonunda Kapitalizm İktisadında Değişmeler" adlı çalışması var ve buradaki görüşlerini üç noktada özetlemek mümkün oluyor. Birinci nokta, Batı hükümetleri tekellerin çıkarlarını savunmakla birlikte zaman zaman bu bağlantıdan kurtulabiliyorlar ve burjuva sınıfının hükümeti oluyorlar; kuşkusuz, burjuva hükümeti olmaları, geniş halk yığınlarının özlem ve isteklerine daha duyarlı ve bağlı olmaları anlamına geliyor. İkincisi, Varga, Amerikan ekonomisinin gelecek on yıl içinde ciddi bir depresyon yaşamayacağını ileri sürüyor; savaş sonrasında geliştirilen planlama mekanizmalarının, önemli bir depresyonu önleyebileceğini yazıyor. Üçüncüsü, savaş sonrasında Batı ekonomilerinin Sovyetler Birliği'ne karşı artık bir savaş ihtiyacında olmadıklarını belirtiyor; durumun değiştiğini vurguluyor.

Kuşkusuz Varga'nın yazdıkları, 1943 Tahran Mutabakatı ruhuna uygundur; iki sistemin barış içinde yaşayabileceği, Varga'nın kapitalizmde bulduğu değişikliklerin tümünün temelini oluşturuyor. Şöyle de söylenebilir; Varga, önce bu kararı almıştır ve daha sonra ekonomideki değişiklikleri yazıyor. Varga, hem iki düzenin bir arada yaşayabileceğinin koşullarının oluştuğunu belirtiyor ve hem de tek tek kapitalist ekonomilerin kendiliğinden sosyalizme dönüşebileceğini ifade ediyor.

Bu ikinci ifade çalışmasında yer almıyor; Varga, "Diskussiya" döneminde bunları açıkça belirtiyor. 1947 yılında, "bugün, Ekim Devrimi'nin zaferinden otuz yıl sonra" diyor ve şunları ekliyor: "Avrupa'da mücadele, tarihsel gelişimi içinde, giderek, kapitalizmden sosyalizme geçişin hızı ve biçimi üzerinde bir mücadele haline geliyor. Her ne kadar Rusya yolu, Sovyet sistemi, kapitalizmden sosyalizme geçişin kuşkusuz, en iyi ve en hızlı yolu ise de, Lenin'in teorik olarak öngördüğü gibi, tarihsel gelişme, bu amacın gerçekleşmesi için başka yolların da bulunduğunu gösteriyor'i^ Varga, iki sistemin barış içinde yaşamasının ekonomik çerçevesi kadar herhangi bir ülkede kapitalizmden sosyalizme barışçıl geçişi de mümkün görüyor ve "canoniser" etmeye çalışıyor.

Bir parantez açmanın çok öğretici olduğunu düşünüyorum; Varga, Yirminci Kongre'den hemen sonra da ön plana çıkamıyor. Ancak hem barış içinde bir arada yaşama ve hem de barışçıl geçiş, Yirminci Kongre ile "kanonize" ediliyor. Varga'nın kapitalizmin savaşçılığını yitirdiği yolundaki görüşleri ise, bu 1947 yılında yazılıyor, 1987 yılında Mihail Garbaçov'un, Ekim Devrimi'nin yetmişinci yılı konuşmasında sorduğu soruların cevabı oluyor.

1947 yılındaki tartışmalarda Varga, P.E. Mosely'nin (özetlemesiyle, "objektif ekonomik faktörler lehine iktidar sürecinin siyasal faktörlerini ihmal etmek, burjuva devletinin, ekonomiyi, genel, sınıfsız ya da sınıf-dışı amaçla yönetebileceğini iddia etmek ve metropollerden kolonilerin devrimci mücadele olmadan kurtulabileceğimi, ileri sürmekle suçlanıyor." Bu suçlamalar yapıldığı zaman Truman Doktrini ilan edilmiş durumdadır ve Marshall Planı'nın hazırlıkları ilerliyor. Ayrıca Batı Avrupa' da komünist sendikal ve politik hareket hızlı bir gerileme sürecine giriyor.

Olayların gelişimi Varga'yı mağlup ediyor ve 1947 yılında Kominform kuruluyor. Kominform'un kuruluşu da Jdanov'un damgasını taşıyor; şimdi sıra, bunun çözümlemesine geliyor.

Kominform'un, Komünist ve İşçi Partileri Enformasyonunun kuruluşu, 1947 yılının son aylarını bekliyor; Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı da şeklini alıyor. Doğu Avrupa'nın yeni sosyalist ülkeleri Marshall Planı'nın dışında kalıyorlar ve Sovyetler Birliği ile Fransa ve İtalya Komünist Partileri'nin katılımıyla Kominform'u kuruyorlar.

Kuruluşun tümüyle Jdanov'un marifeti olduğunu kanıtlamak çok zor görünmüyor; kuruluş ile ilgili olarak iki belge var. Birisi Jdanov'un konuşması ve diğeri de "kuruluş kararıdır; aynı elden çıkmış oldukları izlenimini vermeleri bir yana aynı kavramları kullanıyorlar. Kominform'un kuruluş toplantısı, 1947 yılı Eylül Ayı sonlarında, Varşova'da, yapılıyor; Yugoslavya'dan Cilas'in, Fransa'dan Duclos'nun, İtalya'dan Longo'nun da yer aldığı dokuz komünist ve işçi partisinin konferansına, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden Jdanov ve Malenkov birlikte katılıyorlar. Fakat temel belge işlevini, Fransa'da "un document d'une importance capitale" üst başlığıyla yaylanan Jdanov'un "La Situation Internationale" içerikli raporu oluşturuyor.

Jdanov, 1943 yılında, Komintern'in lağvedilmesine karar veren Komintern yürütme kurulu üyelerinden birisidir; konuşmasında, Komintern'in kapatılmasını da savunuyor. "Par le dissolution du Komintern, il a ete mis fin pour toujours a la calomnie re-pandue par les adver-sares du communisme et du mouvement ouvrier"[43] Komintern'in kapatılmasının, komünizm ve işçi hareketi düşmanlarını küfüre varan iftiralarına, kökten, son verdiğini ileri sürüyor. İftiralar, komünist partilerinin Moskova'dan yöneltildiği merkezindedir; Komintern, bunlara son vermek için, Stalingrad'ın başarılı savunmasıyla Fahran'da kapitalist dünyanın önde gelen liderleri ile buluşma tarihi arasında bir zamanı uygun buluyor. Jdanov, Komintern'in, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve komünist partilerin hâlâ pek zayıf oldukları bir zamanda kurulduklarına dikkati çekiyor. Kuşkusuz, Jdanov'un mantığına göre, 1943 yılında komünist partileri güçlenince, kapatılması gerekiyor veya en azından kapatılmasında sakınca görülmüyor.

Kuruluş konuşmasında Jdanov'un öne sürdüğü bir ciddi gerekçe var: Actuelle-ment, la danger principal pour la classe ouvriere consiste en la sous-estimastion de ses propres forces et en la surestimation deforces de l'adversaire. Kominform, tümüyle, bu, gerekçenin üzerine oturuyor; Jdanov, işçi hareketi için en büyük tehlikenin kendi gücünü küçümsemek ve düşmanın gücünü abartmak olduğunu ileri sürüyor[3]. Kuşkusuz böyle bir tehlike, ancak komünist ve işçi partileri arasında bilgi alışverişi ve haberleşme olmadığı zaman ortaya çıkabiliyor; bunu eklemek fazla oluyor.

Öyle görünüyor, Jdanov, bu kuruluş konuşmasında, diğer komünist partileri için ilk bilgileri de sağlamaktan geri kalmıyor; dünyanın artık iki kampa ayrıldığını ilan ediyor. Jdanov'un "İki-Kamp Teorisi" denilen bu görüşe göre, Kominform'un kuruluş deklarasyonunda "ainsi deux camps se sont formes dans le monde" ifadesi yer alıyor, bu iki kampın dışında herhangi bir ülke veya kişi kalmıyor. Bir tarafta, başını Amerika Birleşik Devletleri'nin çektiği "emperyalist kamp" var ve sürekli olarak yayılmaya çalışıyor; Truman Doktrini, ile Marshall Planı, Jdanov'a göre, emperyalist kampın yayılma araçları oluyor. Diğer kamp, anti-emperyalist ve an ti-faşist güçlerden oluşuyor; burada Sovyetler Birliği ile yeni kurulan sosyalist rejimler yer alıyorlar.

"İki-Kamp" teorisi, Britanya ile Fransa'yı Birleşik Devletler'in peyki olarak kabul ediyor; emperyalist kampta, Belçika ve Hollanda türünden sömürge sahibi ülkeler ve Türkiye ve Helenler türünden anti-demokratik rejimler de bulunuyor. Kuşkusuz kişiler ve örgütler de var; Jdanov, Britanya'da Attlee ve Bevin, Almanya'da Schumader, Fransa'da Blum, İtalya'da Saragat gibi "sağ" sosyalist ya da işçi liderlerini tümüyle emperyalist kampın aletten olarak görüyor.

Üçüncü Dünya ülkeleri de bu "İki-Kamp" teorisine göre değerlendiriliyorlar; kuşkusuz o sırada henüz bağımsızlık hareketleri ve buna uygun Sovyet "teorileri", olmadığı için bunların hemen hemen tümü emperyalist kamp içine konuyor[4]. Dolayısıyla bunlar da karşıya, ve mücadele edilecekler arasına konuyor.

Kominform'un kuruluşu ve "İki-Kamp" teorisi, Amerika Birleşik Devletleri tarafından, doğrudan doğruya, Komintern'in Avrupa bölümünün canlandırılması ve Avrupa'da komünist eylemlerin hızlandırılması biçiminde anlaşılıyor. Ekim Ayı'nda Moskova'dan Washington'a gönderilen bir değerlendirme raporunda, kamplardan birisi "emperyalist ve anti-demokratik" ve diğeri de "anti-emperyalist ve demokratik" olarak adlandırılıyor; birincisinin amacı, yayılma ve ikincisinin amacı ise emperyalizmi ortadan kaldırmak, demokrasiyi güçlendirmek ve faşizmin kalıntılarını tasfiye etmek olarak anlaşılıyor. Moskova'daki Amerikan elçiliği, Tito ve Dimitrov'un Kominform'un kuruluşundan sonra yaptıkları

açıklamalara bakarak, Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler'den de çekilebileceği ve yeni bir örgüt kuracağı tahmininde bulunuyorlar.

Bir ay sonra ise bu kez Moskova'daki Amerikan Büyükelçisi doğrudan doğruya

Washington'da Dışişleri Bakanı'na bir değerlendirme raporu gönderiyor; bunda, dokuz komünist partisinin Varşova Deklarasyonu ve Sovyetler Birliği'ndeki kapsamlı ideolojik kampanya, "Kremlin'in temel amacından, kapitalizmi yenme ve dünyanın mümkün olduğu kadar geniş bölgelerini alma amacından vazgeçmediğini” gösterdiği yazılıyor.

Amerika'nın "Kuşatma” öğretisi, Sovyetler Birliği'nde ”İki-Kamp" teorisine yol açıyor. Amerika'nın aksine değerlendirmesine karşın, Jdanov'un konuşmasında ve Kominform'un kuruluş deklarasyonunda, sosyalizm veya devrim çözümlemeleri geçmiyor; bunlar çoktan arka plana atılmış durumdalar.

Amerikan Büyükelçiliği, Jdanov'un yaptıklarını önemsiyor; fakat kendisini hiç önemsemiyor. Ayrıca ölümünü de hiç ciddiye almıyor; Büyükelçi Bedel-Smith, Washington'a gönderdiği bir kriptoda Jdanov'un ölümünün olayların gelişmesine hiç bir etkisi olmayacağını ifade ediyor. Şunları bildiriyor: ”Bu bağlamda ölümü, Sovyet iç ve dış politikasında veya Parti'nin ideolojik çizgisinde herhangi bir etki yapma ihtimalini taşımıyor. Çünkü bu konularda Jdanov, Rusya'nın ve Enternasyonal komünizmin gerçek yöneticisi Stalin'in onayı olmadan hiçbir söz söylemeye cesaret edemez-di'^[4]. Büyükelçi'nin bu değerlendirmesine hiç katılmıyorum; üstelik gelişmeler, bunları, doğrulamıyor.

Jdanov, Komünist Partisi'nde ikinci sırada olmakla birlikte hiçbir hükümet görevinin sahibi değildir; buna karşın kendisine büyük ve daha önce ölen devlet başkanı Kalinin'inkine eşit bir devlet töreni düzenleniyor. Başta Stalin, ülkenin tüm önde gelen yöneticileri tabutunun arkasından yürüyorlar.

Arkasından ise "Leningrad Olayı” adı verilen büyük bir katliam başlıyor; 1934 yılında Kirov'un öldürülmesinden sonra olduğu gibi Leningrad Parti örgütünün önde gelenleri, bazı iddialara göre, iki bin partili ortadan

kaldırılıyor. Bu o kadar önemli değil, Jdanov'un ölümünün arkasından Başbakan Yardımcısı, Stalin'in yardımcısı anlamına geliyor, ve Gossplan Başkanı Voznesenskiy, kardeşi Leningrad Üniversitesi Rektörü, Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri Kuznetsov hayatlarını kaybediyor. Bu kadar da değil; Jdanov'un ölümünden sonra başlatılan tutuklamalar Stalin'in akrabalarına kadar uzanıyor. Kızı Svetlana Alliluyeva, teyzesinin ve yakınlarının tutuklandıklarını işitip babasına koştuğunda, "diktatör" babasının çaresiz kaldığını görüyor. Fevkalade anti-Stalinist ve anti-Sovyet bir kaynak, "Jdanov'un taraftarlarının tasfiyesi sırasında Stalin'in, daha önceki zamanlara göre çok daha fazla marazi, sabırsız ve kaba olduğunu" yazıyor. Ben de böyle olması gerektiğini düşünüyorum; burada Stalin'i, yerine geçmesinden memnun olacağı şehzadesi karşı hizip tarafından zehirlenen Osmanlı hükümdarına benzetiyorum. Üzerine gidemiyor ve kendisine kadar gelmesinden çekiniyor; zamanını bekliyor.

Jdanov'un neden ve nasıl öldüğü üzerinde ikna edici bir açıklama bulunmuyor; fazla içkiden olduğu ileri sürülebiliyor. Bu da ciddi bir görüş olarak ortaya konmuyor; Hruşov, anılarında, Stalin'in herkesi içki içmeye özendirmesi veya zorlaması karşısında sürekli olarak Jdanov'u daha az içmeye davet etmesinden bahsediyor. Bu, yerine geçecek bir kimseye gösterilen özen de olabilir; ayrıca kızı Svetlana ile Jdanov'un oğlunu evlendirmeye çalıştığından daha önce söz etmiş bulunuyorum. Başka kaynaklar Jdanov'un bir kalp hastalığından öldüğünü yazıyorlar ve buna, böyle bir hastalığı olduğunun; daha önce duyulmadığını ekliyorlar.

Ölümünün yarattığı dönüşe veya mutlaka gerçekleşeceği öne sürülebilecek bir dönüşün daha erkene alınmasına yol açmasına bakarak, Jdanov'un tam zamanında ve bir rastlantı sonucu alkolden ya da kalpten ölümüne inanma eğiliminde değilim; öldürülmüş olması gerekiyor. Yöneticiler için yazılmamış tarihten çıkartabileceğim bilgi parçaları da bu görüşümü doğruluyor.

Bunları şöyle sıralayabiliyorum. Bir: Stalin'in son günlerini yazan Koendic, "Sta-line accusait les medecins d'avoir tue â l'hospital du Kremlin deux hommes politiqu-es: A.A. Jdanov et A.S. Chtcherbakov"45 Stalin'in ölümünden hemen önce üzerine gittiği "Doktorlar Suikastı" davasında, tutuklanan doktorları Jdanov'u öldürmekle suçlamasını önemli buluyorum;

bu suçlamanın doğru olup-olmamasından daha çok Stalin’in Jdanov’un öldürüldüğüne inanmasını önemli görüyorum.

İki: Hruşov’un "gizli" konuşmasının tümüyle gerçekleri yansıttığına hiç inanmıyorum. Mantıksal tutarlılıktan’ da yoksun bu açıklamalarda bazı iddialar var; bunlardan birisi, Leningrad Olayı’nın, bir fesat planı olduğudur. Hruşov, savaştan parti kadrolarının birlik içinde, savaşır ateşinden geçerek çelikleşmiş bir biçimde çıktıklarını ve işte tam bu sırada bu Leningrad Olayı’nın "doğduğunu" anlatıyor. "Voznesenkiy ve Kuznetsov’un çok yetenekli ve önde gelen liderler” olarak bir zamanlar Stalin’e çok yakın olduklarını kaydediyor; ve "Voznesenkiy ile Kuznetsov’un yükselmesi Beria’yı alar-me etti" diye devam ediyor.

Bundan sonrası kolaydır; Hruşov’un Stalin’i kötüleme kampanyasının temel amaçlarından birisinin ve belki de en önemlisinin Amerika’ya mesaj vermek olduğunu düşünüyorum. Hruşov, yine de katliamın, Stalin’in emriyle gerçekleştiğini ileri sürüyor; ancak hem hazırlığın ve hem de uygulamanın Beria’ya ait olduğunda ısrar ediyor.

Üç: Yirmi İkinci Kongre’ye gelirken Hruşov yine hazırlıklar yaptırıyor; daha önce, 1957 yılında Anti-Parti Grup’un tasfiyesi var. Kısaca şudur; Macaristan’da ayaklanma, Stalin’i karalama ve diğer nedenlerle Hruşov’un giderek tüm kontrolü elinde toplaması, Malenkov ve Molotov başta olmak üzere tüm eski bolşevikleri bir anti-Hruşov kampta toplamaya yetiyor. 1957 yılında yapılan bir politbüro toplantısında Hruşov’u tek bırakıyorlar ve istifasını istiyorlar; Beria da tam böyle bir çoğunlukla tasfiye ediliyor, ama, Hruşov istifayı kabul etmiyor. Hemen toplanan merkez komitesinde tam bir ittifakla kendisine karşı gelenleri yeniyor ve tasfiye ediyor. Sonuçlardan emin olmak için Yirmi İkinci Kongre’ye gitmeden önce KGB Başkanı A.N. Şelepin’in hazırlıklı olmasını istiyor; Şelepin, Kongre’de Leningrad Olayı ve Voznesenskiy, Kuznetsov ve diğerlerinin öldürülmesinden Malenkov’un "kişisel sorumlu”olduğunu ilan ediyor[4]^ Bunun doğruluğundan kuşku duymuyorum.

Devam ederken ortaya bir soru çıkıyor; hem Jdanov’un öldürülmesi ve hem de izleyen katliamın Stalin’in işi olup olmadığı sorusu ortada duruyor. Batılı araştırıcılar, Jdanov’un ölümünden ve Leningrad katliamından memnun, bu sorunu düşünmeme-ye ve tutarsızlıkları deşmemeye özen gösteriyorlar;

ayrıca büyük bir tembellik makina-sına da sahip görünüyorlar. Çünkü Batı için, Tahran Konferansı ile Soğuk Savaş başlangıcı arasında geçen zaman hariç, Stalin, cehennemde bir joker ve cennete sızmış bir şeytan'dır; bütün iyiliklerin önünü kapatıyor ve bütün kötülüklerin kapısını açıyor. Bu tür değerlendirmeleri son derece ilkel bulduğumu ve insanlık düşüncesini bir yere götüremeyeceğine inandığımı tekrarlamak zorundayım.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün insanlık düşüncesindeki bu tür ilkelliklere ihtiyacı da ortadan kaldırmaya başladığı görülüyor; ilkellik iki düzenin bir arada yaşama zorluğundan doğuyor. Birbirine zıt iki düzenin bir arada yaşamasının imkânsızlığı, varolan düzenlerden birisinin kendisini reddetme sürecini başlatarak, çözülürken, Stalin hakkında da daha soğukkanlı ve "dengeli" değerlendirmeler ortaya çıkıyor; "Science' and Society"de çıkan bazı incelemeleri, bu görüşümün, kanıtı olarak gösterebiliyorum. Bunlardan birisinde P. Flaherty, "Stalinizmin siyasal morfolojisi krizde ve kütlesel seferberlikle başlıyor ve kurumsallaştırma ve mecburi kütlesel demöbi-lizasyon ile sona eriyor"[47] diyor; gerçekten de Stalin'in büyük kütleleri, bir amaç uğruna seferber etmedeki becerisinin eşi çok az görünüyor[5]. Stalin bunu bir kez değil, iki ve daha çok kez yapmak zorunda kalıyor.

Burada bir görüşümü ve tez olarak tekrarlamak gereğini duyuyorum. Bir: Lenin olmasaydı, Marx felsefe tarihinde bir dipnot ve sosyal mücadelede bir kritik olarak kalırdı. İki: Stalin olmasaydı, Lenin'in Ekim Devrimi, bugün sadece uzmanlarının bildiği Avrupa'daki kısa ömürlü kent devrimleri kadar önemli olabilirdi. Üç: Garbaçov ve yol arkadaşlarının NEP Lenin'ini başlangıç almalarında veya Lenin'i, en son halinde, bir NEP düşünürü olarak görmelerinde fazla tarihsel zorlama bulunmuyor. Çünkü Lenin, yerini kimin geçebileceği konusunda bir ”vasiyetname" bırakmasına karşın, NEP'ten nasıl ve ne zaman çıkılacağı konusunda söz etmekten kaçınıyor. Dört: Lenin'in daha önceki yazdıklarından hareketle ve yer yer Marx'ın ve Engels'in yazdıklarına karşı çıkarak Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kuran Stalin'dir.

Stalin, belki de dünyaya gelmiş en şanssız kurucu'dur; okuduğu kitaplardaki koşulların hiçbirisi mevcut olmadan bir kuruluşu gerçekleştirmek zorunda kalıyor. Bir: Sosyalizmin dünya devrimi olarak

gerçekleşmesi yazılıyor ve ancak bir ülkede anlamlı bir başlangıç yapabiliyor. İki: Dünya devrimi olarak doğamadığı için, çok güçlü bir eski dünya ile kuşatılıyor. Böyle bir durumu ne Marx ve ne de Engels getirebiliyor; Lenin'in, böyle bir ihtimalin gerçekliğini kabul etmek zorunda kaldığı zaman, o zamanki en güçlü çevreleyen ülke olan Büyük Britanya ile anlaşıyor. Doğu Kurultay'ı adıyla mücadeleyi geri ve köylü topraklara çekiyor ve NEP ile kapitalizme kapı açıyor. Üç: Kapitalizmi gelişkin ve dolayısıyla proletaryası yaygın bir ülkede değil, köylülüğün ve küçük meta üretiminin hâlâ çok güçlü olduğu, gericilikle ilericiliğin her toplumsal hücrede bir arada yaşadığı Rusya'da, sosyalizmi, kurmak zorunda kalıyor.

Bu kuruluş önemlidir; NEP'ten bir Sovyet düzeni çıkarmak, adına Stalin düzeni de denebilir, bir sıçramadır. İnsanlık tarihinde böyle sıçramaların fazla olduğunu sanmıyorum.

Şanssızlıklar, Stalin'in, ödemek zorunda kaldığı üç büyük fiyata dönüşüyor. Stalin, kuruluşunu, üç büyük fiyatı ödeyerekgerçekleştiriyor. Şimdi sıra, bu fiyatların gösterilmesine geliyor.

Bir: İş cephesi ya da süreçlerinde kapitalizan felsefe yürüten ilke haline getiriliyor. İşçi dünyasında katkı ile ödülü arasında birebir ilişki ve fabrika yönetimde kapitalizan meneceryel düzen egemenlik alanını sürekli olarak, genişletiyor. İş süreçlerinin her yanında ortak yaratıcılık ve birbirini geliştirme yerine, edinonaçaliye, bir kişinin yönetimi, ilkesi geçerlilik kazanıyor; bu, iş süreçlerini aşarak bir genel kimlik haline geliyor.

İki: Dünya devriminden hem özde ve hem de sözde vazgeçiliyor. En son, 1938 yılında, Ekim Devrimi'nin yirmibirinci yıl dönümünde, "kahrolsun kapitalizm" ve "yaşasın tüm dünyada proletarya devrimi" sloganları çağrılıyor. 1941 yılında, Hitler'in hücumundan önceki son 1 Mayıs Gösterileri'nde uluslararası dayanışma sloganları çağrılmakla birlikte dünya devriminden hiç söz edilmiyor.

Bunu 1943 yılında, Stalingrad Savunması'nın başarısından sonra, Komintern'in lağvedilmesi izliyor; dünya devriminden vazgeçildiği zaman, Komintern'in şeklen de olsa varlığını sürdürmesinin bir anlamı kalmıyor.

Üç: Bütün mücadelelerde Sınıf bakış açısı sessizce ve de facto çekilirken, tanımları gereği sınıfsızlığı içeren halk ve ulus ölçütleri, sürünerek giriyor ve yerlerini alıyor. Hitler’in nasyonalizmine karşı Stalin, uzun süre direndikten sonra, Komintern’in 1935 yılında toplanan Yedinci Kongresi ile "Halk Cephesi" programını kabul ediyor; aslında bu tarihte Komintern’in ömrünü tamamladığı kabul edilmelidir. Bunu İkinci Dünya Savaşı’na "vatan" savaşı adını vermek ve Sovyetler Birliğj’nde en gelişmiş ve birikimli olan Rus milliyetçiliğini Sovyet halkı için ortak milliyetçilik haline getirme süreci izliyor. Stalin, İkinci Dünya Savaşı’nda Japonya’ya karşı bir zaferin, 1905 yılında, Japonya önündeki yenilgisinin karşılığı olacağını söyleyebiliyor ve Rusya milliyetçiliği yanında, milliyetçilikten, ayrılmayarak gelişen, bir dinsellik dönemi de kendisini gösteriyor.

Temel özelliklerini böylece gördüğüm Stalin düzeni ile Stalin, İkinci Dünya

Savaşı’ndan sonra Deutcher’in kısa bir paragrafta çok güzel özetlediği gibi, çok kısa bir zamanda, Sovyet kütlesini yeniden bir seferberliğe koşabiliyor ve ekonominin restorasyonu bir yana, 1949 yılında atom bombasını yapabilecek ve kendisi görmese de, 1957 yılında ilk sputnik’i fırlatacak bir bilimsel - teknolojik - ekonomik platform hazırlayabiliyor. Peki bundan sonra?

Yine Science and Society Dergisi’nde Thomas Angotti, "Stalin, sosyalizmin kon-solidasyonu yönünde, 1929 yılında zamanında bir dümen kırışı başlattı, fakat 1950 yıllarında zamanı gelmişken dümeni kıramadı^[8] diyor; doğru bir saptama yapıyor. Ancak buna şunu ekleyebiliyorum; yapmasını mümkün görmüyorum.

Başka nedenler bir yana, 1929 yılında Stalin, kendisinin olmayan bir rejimden ve yine kendisinin yaratmadığı kadrolar arasında bir ayrım yaparak, bir çıkışı ve sıçrayışı gerçekleştirdi. Üstelik ve belki de daha önemlisi, 1921-1928 rejiminin, hırslı ve sahiplenen kadroları da pek bulunmuyordu; bulunanlar, kulaklar ve Buharin türü temsilcileri, henüz kent ve işçi kesiminde önemli müttefik bulmaktan uzaktılar. İkinci Dünya Savaşı sonrası düzen ise çok farklıdır; bu, Stalin’in yarattığı bir düzen oluyor. Yönetim kadroları da, Stalin’in damgasını taşıyor ve her birisi Stalin’den bir parçayı içeriyor; pragmatizm ve meneçeryel kimlik, hepsinin ortak yanı olarak görünüyor.

Stalin’in kendi düzeninden ve kendi kadrolarından bir dümen kırışı ile kurtulması kolay olmuyor; hiçbir yerde kolay olmadığını sanıyorum. Stalin, bu zorluğu ve Sovyet halkının büyük yorgunluğunu karşısında buluyor; Sovyet işçi sınıfı, içerde ve dışar-da derinlemesine hareketlere uzak düşüyor.

İkinciDünya Savaşı ile birlikte Sovyet işçi sınıfının temel amacı, kazanımlarını konsolide etmektir. Bu amaç, Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin çözülüşünün tohumlarını oluşturuyor.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde artık Stalin düzeni Stalin’e yabancı düşüyor.

Eğer Stalin düzeni, Stalin’i, ölmeden başaşağı etmiyorsa, bu kendisine güveni olmamasından, Stalinsiz bu düzeni sürdürebileceklerine güvenememelerinden kaynaklanıyor.

Beraber olduklarının, yakın çalışma arkadaşlarının, hiçbirisine güvenmemek; 1948 yılından ölümüne kadar, bunun, Stalin’in dramı olduğunu sanıyorum. Sevgisiz insanlar ve sevgisiz yöneticiler yetiştiriyor; yöneticileri ile en çok kendisi başbaşa olduğu için sevgisizliklerini’ ilk önce ve en çok kendisi görüyor. Kızı Svetlana’ın daha son-rayazılan ve yayınlanan mektuplarından başka Stalin hakkında sevgi ifade eden bir satır yoktur; eğer, Malenkov, Beria, Hruşov ve diğerlerinin, Stalin’siz yönetme anında duydukları paniği duymamış olsam, Stalin’i de öldürdüklerine inanabilir ve yazabilirdim. Ölüm haberini aldıklarında katı ancak sevecen babalarını yitirmiş bebekler ya da Tann’larını kaybetmiş kardinaller gibi ağlıyorlar.

Stalin’de bir temel özellik görüyorum; Stalin, tutkun bir determinist’tir. Yoksul kökeni, Bolşevik mücadelesi, geniş halk yığınlarını harekete geçirebilmesi ve hareketini görmesi, Stalin’in determinizmini kalıcı yapıyor; ancak Stalin, determinizmini hiçbir zaman felsefi düzeye çıkaramıyor. Halbuki felsefi boyutlar kazanamayan her determinizm, ampirisizm tehlikesiyle karşı karşıya geliyor; Trotskiy, Stalin’de ampirisizm görürken haksızlık yapmıyor.

Ampirisist felsefi içeriği olmayan determinist’tir.

Burada durup bir parantez açabiliyorum. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünü çözümlerken, bir ayırıcı düzlem ortaya koymaya çalışıyorum; barış içinde bir arada yaşayıp yaşamama çözülüşün temel düzlemidir. Bu düzlem üzerinde, 1917-1987 arasındaki yetmiş yıllık zamanı, Sovyet iktidarı açısından, yeni işçi iktidarları kurmak üzere, bir savaş stratejisinin olmadığı bir dönem olarak nitelendirmek mümkün görünüyor; bu zaman kesitinde, yeni işçi iktidarları, Sovyet iktidarının dışında kalıyor ve mümkün oldukça gelişiyor.

Bu yetmiş yıllık sosyalizm denemesini, artık 1987 yılından sonraki dönemi sosyalizmden kopuş olarak görmek gerekiyor, ikiye ayırmayı öneriyorum; 1947 yılına kadar olan dönemde, eski düzenin yeni düzene saldıracağı inancıkesindir. 1948 yılından başlayan ve 1987 yılına kadar süren bu ikinci dönemde ise, eski düzenin yeni düzene saldırmasının önlenebileceği inancı var. Önleme programı yalnızca askeri ve dış politika ile ilgili gelişmiyor; çok daha önemli olarak iç düzeni de içine alıyor, 1987 yılı sonundan, 1988 yılı başından itibaren başlayan yeni dönemde ise eski düzenin yeni düzene savaş halini önleyebilmek için yeni düzeni tasfiye etme ve eski düzene dönüşme politikası ön plana çıkıyor.

Bu peryodizasyon çözümlemesi içinde kısa süreli jdanovşinai iki düzen arasında savaşı göze almamakla birlikte, kendi düzeninin özelliklerini koruma ve bu nedenle eski düzene kapanma programını anlatıyor; dışarıya doğru genişlemeden, mümkünse içerde, derine inmeyi öneriyor. Dışarıya doğru genişlemeden içerde derinleşme mümkün müdür; teorik imkânları son derece dar görünüyor.

Pratik planda ise Stalin'in de bu eğilime yatkın olduğunu düşünüyorum; Jdanov'u tuttuğunu ve öldürülmesini, kendisine de yönelik, bir darbe olarak algıladığını sanıyorum. Stalin'in kendi ölümüne yakın bütün çalışmalarını da içerde kapitalizan eğilimlerin güçlenmesine ve 1930 yıllarında temizlendiği ilan edilen çelişkilerin tekrar çıkışma karşı son derece çekingen uyarılar olarak algılıyorum.

Batıcı, tüketimci, menecer kafalı Malenkov-Beria ekibine karşı tutumu da bunu gösteriyor; ve öyle görünüyor, Jdanov ortadan kalktıktan sonra Stalin'in en güvendiği insan Hruşov oluyor. Şaşırtıcıdır; ancak bu çalışmadageliştirdiğim çözümlemeler çerçevesinde artık şaşırtıcı

gelmeyeceğini umuyorum. Jdanov, 1930 yıllarının tasfiye sürecinden geçerek İkinci Dünya Savaşı süresinde savaşı ve ekonomiyi yöneten yönetici kadro içinde bir ayrık otudur; diğerlerinin hepsi, ampirisisttirler ve pek çok din saklıyorlar. Hruşov da bu damgayı taşıyor; fakat, Jdanov-Malenkov zıtlığında, pek çok yorumcunun, "orta yolcu" nitelemesine karşın daha çok Stalin'e ve Jdanov'a yakın olduğunu düşünüyorum.

Birbiriyle hiç ilgisi olmayan ve aslında kendi başlarına da hiçbir derinliği bulunmayan üç ayrı çalışmadan aldığım, her biri geçerken verilen üç ayrı, olgusal bilgi, bu konuda, en küçük bir kuşku bırakmıyor. Birisi, Brejniev'in hayatını anlatıyor ve bu anlatım içinde, "Stalinist terörün ikinci karanlık aşaması, 1946 yılında Andrey Jdanov'un Moskova'ya dönüşü ve jdanovşina ile başladı" diyor^ Burada jdanovşina, "tüm idari yapıda mengenelerin sıkıştırılmasıyla birlikte ideolojik temizlik ve canlanma için başlatılan kampanya" olarak tanımlanıyor ve sonunda, Jdanov'un içkiden öldüğünün ileri sürülmesine karşın, "hem tatmin edici bir açıklama bulunamadı ve hem de cinayet kuşkusu, hiçbir zaman ortadan kaldırılamadı" deniyor. Bir de şu ekleniyor: "1949 yılının sonunda Stalin, çok fazla güçlenen Malenkov'a bir karşı ağırlık olarak Hruşov'u Moskova'ya çağırdık Stalin, 1946 yılında Jdanov'u ve 1949 yılında ise Hruşov'u, Moskova'ya ve kendi cephesine çağırıyor; Batıcı, menecer kafalı ve tüketim-ci Malenkov-Beria ekibine karşı kendisini zayıf hissediyor.

Bir başka Batılı çalışma, Hruşov'un düşüşünü konu alan bir inceleme, Jdanov'un tasfiyesinden sonra sağ kalabilen taraftarlarını, Hruşov'un koruduğu izlenimini veriyor; bunlardan birisi, düşüşüne yakın Hruşov'un açık muhalifi olan ve destalinizasyon politikasını durdurmak İsteyen ve diğer taraftan Hruşov'un yerine geçeceğini ilan ettiği Frol Romanoviç Kozlov'dur[6]. Bu çalışmada Kozlov'un, 1948-49 yıllarında, "iki parti devi, Andrey Jdanov ile Georgiy Malenkov" arasındaki savaşta, ya şans eseri ya da becerisiyle hayatta kaldığı belirtiliyor; "Jdanov, 1948 yılında aniden öldü ve Malenkov, Leningrad'ta Jdanov taraftarlarını acımasızca tasfiye etmek için hızla hareket etti" deniliyor.

Bu anlatıma göre Kozlov, bir süre Malenkov takımı içinde yer alıyor, belki de "saklanıyor" demek daha uygundur, Stalin'in ölümü üzerine bir ara yıldızı sönüyor ve Hruşov'un yükselişiyle birlikte "bu kez Hruşov'un

himayesinde hızlı bir yeniden çıkış" yapıyor; Hruşov, Kozlov'u Leningrad Bölgesi birinci sekreterliğine getiriyo^[1]”. Burada Kozlov, daha da güçleniyor ve Komünist Partisi birinci sekreterliğine çok yaklaştığı bir zamanda, umulmadık bir zamanda bir felç geçirerek siyasi yaşamını sona erdiriyor ve böylece, parti liderliğinin doğal adayı olduğu sırada hayatını yitiren dördüncü Leningrad yöneticisi oluyor.

Jdanov’un geçirdiği kalp krizi veya alkol koması Hruşov'a ve Kozlov'un geçirdiği felç de Brejniev’e yarıyor Ancak Hruşov, ölümle gelen bu talihten yararlanabilmek için insafsız bir mücadeleden geçmek zorunda kalıyor.

Değinmek istediğim üçüncü çalışma, diğerlerinden ayrı olarak, bir eski Sovyet yurttaşına ait; Buharin’in son mektubunu Batı'ya duyuran Nicolaevsky, Sovyetler’deki iktidar savaşı üzerinde duruyor. 1946-1951 yılları arasında Devlet Güvenliği Bakanı olan ve Jdanov’cuların tasfiyesini gerçekleştiren Abakumov da, Beria’yla birlikte ortadan kaldırılıyor. Nicolaevskiy, bu konuda, şunları yazıyor: "1949 yılında Leningrad Jdanovcularının tasfiyesinde komünist menecerler de kurban edildi; fakat Abakumov ile ilgili temel suçlama, Jdanovculara karşı yürüttüğü savaş oldu. Bu Leningrad duruşmalarının örgütleyicileri Hruşov-Bulganin kampındandılar. Açık olarak Beria’ya vururlarken, Jdanov’a karşı Beria’nın yanında yer alan Malenkov’a da darbe indirmiş oluyorlardı’^ Böylece, Stalin ile birlikte Hruşov’un da yeri ve kampı netleşiyor.

Buraya kadar güzel; artık ikinci yoldan ve Beria’dan söz etmenin sırasıdır. Batılı tasvirlere göre "hadım” yüzlü Malenkov’un itici gücünün Beria’dan geldiğinde kuşku duymuyorum; Sovyetler’de rejim muhalefetine erken başlayan ve çalışma kampında kalan, bundan Beria’yı sorumlu tutan Thaddeus Wittlin, Batı’da yayınlanan Beria ile ilgili tek biyografik çalışmasında, "Jdanov’un yazgısının Beria tarafından icra edildiğinde hiç kuşku yok" diye yazıyo^[3]. Wittlin, Jdanovcuların tasfiyesi sırasında, Stalin’in çok sinirli ve kaygılı olduğunu kaydetmekle birlikte, Stalin’i, cehennemde bir joker ve cennette bir şeytan görme ideolojisinden de kurtulamayarak bunun Stalin’in isteğine uygun olduğunu da eklemekten geri kalamıyor[7]. Batılı kaynaklarda bu tür tutarsızlıkları pek çok doğal kabul ediyorum; bilim, bu tutarsızlıkları da ayıklayarak gelişiyor.

Lavrentiy Pavloviç Beria, 1899 yılında bir Gürcü olarak dünyaya geliyor; 1917 yılında Bolşevik Partisi'ne, 1934 yılında Merkez Komitesi'ne ve 1946 yılında, Jdanov'un Moskova'ya geldiği yılda da, Pdlitbüro'ya giriyor. Jdanov türünden savaşta büyük yararlıklar gösteriyor ve bu nedenle, 1945 yılında mareşal yapılıyor.

Thaddeus Wittlin, Beria'nın zeki bir insan olduğunu, şöhrete düşkün olmadığını ve gölgede kalmayı tercih ettiğini yazıyor; Beria, Yejofun yerine içişleri Bakanı olduğu zaman, "halkın kurtarıcısı" olarak övülüyor. Beria'nın göreve gelmesiyle birlikte bütün tasfiyeler, gösterişli ve itiraflı duruşmalar, hepsi, sona eriyor; Beria, "liberator" olarak adlandırılıyor ve bütün kaynaklar, bu dönemde gerçekleştirilen iki siyasi affın Beria'nın inisiyatifiyle yapıldığında birleşiyorlar. Beria'nın yönetiminde, "ben, insanın daha özgürce nefes aldığı bir başka ülke bilmiyorum" anlamına gelen dörtlükler, radyolarda ve okullarda sürekli olarak söyleniyor ve insanlar buna inanıyorlar.

Stalin'in Beria için "Devrimin Kılıcı" dediği tekrarlanıyor; Balşoya Sovyetkaya An-siklopedya, Stalin'in "en sadık ve.en fedakâr çalışma arkadaşı" olduğunu kaydediyor. Stalin'in ölümüne yakın bir zamanda, ülke, "sınırlandırılmış yönetim" denilen bir grup tarafından yönetiliyor; bunlar, Stalin ile beraber, Beria, Malenkov, Mikoyan, Molotov, Voroşilov, Kaganoviç ve Hruşov'dan oluşuyor. Bulganin, bu yönetimin sınırında bir yerde duruyor; Stalin öldüğü zaman bu sınırlandırılmış yönetimin hepsi, Beria hariç, şaşkınlık içinde ne olacağını bilmiyor.

Bütün kaynaklar ve bu arada Hruşov'un anılarına göre de, soğukkanlı kalabilen tek kimse Beria'dır; Beria, önce, Stalin'in ölümüyle ilgili çok ciddi doktor raporları alıyor ve sonra da ölümün duyurulmasını geciktiriyor. Stalin 3 Mart 1953 tarihinde öldüğü halde, Beria, yayınladığı bildirilerle, Stalin'in ağır bir beyin kanaması geçirdiğini duyuruyor ve Sovyet halkını ölüme hazırlıyor. Bu arada yönetimi de hazırladığı görülüyor; Malen-kov, başbakan ve parti birinci sekreteri ve kendisi de başbakan birinci yardımcısı oluyor.

Stalin'in cenazesi ancak yakın zamanlarda Humeyni'ninkiyle karşılaştırabilir; umulmadık bir anda, Stalin'in tabutuna dokunabilmek için, yan sokaklardan bastıran insan selinin önünde insanlar ölüyor. Törende ise,

sırasıyla, Malenkov, Beria ve Mo-lotov konuşuyorlar; Malenkov, "önderimiz, öğretmenimiz, insanlığın en büyük dehası, İyusifVisorinoviç Stalin, şanlı yaşamının sonuna ulaştı" diyor ve henüz aklına üç yıl sonra söyleyeceklerini getirmiyor.

Beria ise sözlerine "Lenin’in ölümünden sonra yaklaşık otuz yıl Stalin, partimizi ve ülkemizi Lenin’in çizgisinde yönetti" diye başlıyo^ Beria, iktidarın gerçek sahibi gibi konuşuyor ve bu konuşmasında ciddi sorunlara değiniyor; "bizim dış politikamız açıkve anlaşılması kolaydır" diyor. Lenin’in, iktidarın ilk gününde, yeni düzenin dış politikasını "barış politikası" olarak koyduğunu belirttikten sonra, "bizim bilge önderimiz, Lenin’in eserinin büyük sürdürücüsü Stalin, bu barış politikasını, eksiksiz olarak uyguladı" diye devam ediyor. Beria, yeni yönetimin, Leninist-Stalinist politikayı, barışın sağlamlaştırılması, bir yeni savaşın önlenmesi, uluslararası işbirliği ve karşılıklılık temeline göre ilişkileri geliştirme politikasını, sürdüreceğini ilan ediyor. Sözlerini, "bizim aziz ve çok sevgili önderimiz ve öğretmenimiz, büyük Stalin’e, ebediyete kadar şan olsun" diyerek tamamlıyor.

Hem cenaze töreninde ikinci sırada konuşması, ve hem de birinci konuşan Malenkov’dan daha çok politik sorunlara değinmesi, Beria’nın gücünü gösteriyor ve bu güç, daha önceki zamanlara kadar gidiyor. Daha önce değindim; hem Jdanovcuların tasfiyesi sırasında hem de yahudilerin tutuklanmasında, Stalin’in birinci eşi Ekatirina Svenid-ze ve ikinci eşi Nadejda Alliluyeva’nın akrabaları, Stalin'in sohbet arkadaşı Profesör Lina Ştern ve benzerleri hep tutuklanıyor; Stalin, tutuklamalar karşısında söz söyleyemiyor ve kuşkusuz Batılı kaynaklar, bütün bu tutuklamların Stalin’in isteğiyle ve Stalin’in sık sık buluştuğu bu gruptan sıkılması nedeniyle tutuklandıklarını ileri sürebiliyorlar. Bu çokba-sit bir mantık oluyor ve bu mantıkla ne Sovyetler'in yönetimini anlamak ve anlatmak, ne de bu mantığın zorunlu sonucu olarak çıkacak pekçok tutarsızlığı, cehennemde joker ve cennette şeytan rolünde bir kimse olmadıkça, gidermek mümkün olamıyor.

Şimdi üç ayrı kaynaktan aktarmalar yapmak istiyorum; birisi çok geneldir ve marksist açıdan ulusal sorunu ele alıyor. Bu birinci çalışmada, H.B. Davis, "anti-İslam kampanyası, savaştan sonra, 1947 yılında canlandırıldı”

diyor55^ Sovyetler Birliği içindeki tüm ulusların alfabeleri tekrar kril alfabesine çevriliyor, dilleri temizleniyor ve tarihleri yeniden yazılıyor; eskiden anti-emperyalist değerler bulunan İmam Şamil, bu dönemde, Rus Çarları'na karşı savaştığı için tarihin ilerleyişine karşı çıkan bir hain durumuna getiriliyor. Davis bu bilgileri verdikten sonra şöyle sürdürüyor: "Rus olmayan halkları daha fazla kendini ifade etme özgürlüğü verme sorunu, Stalin'in ölümünden sonra yerine geçecekler arasındaki mücadelenin konularından birisi idi. Beria, daha fazla özgürlük hareketini başlattı ve Hruşov karşı çıktı." Hem boşta islam olmak üzere dinsel canlanmada ve hem de diğer halkların Rus olmayanlar tarafından yönetilmesinde Beria büyük bir mücadele veriyor.

İkinci aktarmayı Boris Nicolaevsky'den yapıyorum; şunları söylüyor: "Ne kadar inanılmaz görünürse görünsün Beria'nın bir liberal reformlar planı önerdiğinde kuşku yoktur".5[6] Bunun üzerinde durmak gerekiyor ve üzeri örtülemiyor.

Thaddeus Wittin ise "Komiser" adını verdiği ve Beria'yı yermenin tek amaç olarak göründüğü biyografik çalışmasında, Beria'nın 1951 yılında dillendirdiği programını özetliyor. Buradan da aktarma yapmak istiyorum.

"Ağır sanayi, silah ve savaş malzemesi üretiminin, hafif sanayi ve daha iyi şekerleme, sabun ve kırtasiye üretiminin lehine azaltılabileceğini öneriyordu. Bu alanda, bir ölçüye kadar özel teşebbüse izin verilmelidir. 1921 yılında uygulamaya konan ve daha sonra Stalin tarafından bir suçmuş gibi acımasızca kovuşturulan NEP'e, Yeni Ekonomik Politika'ya dönüş de olsa bu yapılmalıdır'^ Wittlin, bunları kaydettikten sonra, "peki ne oluyor?" diye sormaktan kendisini alamıyor. Ancak Beria'nın 1951 programını özetlemeyi de sürdürüyor.

"Beria, tarımsal kentler programını gerçekleştirmeye ve kolhozların birleştirilmesine yönelik her türlü çabayı durdurmayı ve kollektifçiftlik sistemini ılımlılaştırmayı planlıyordu."

"Beria, bunu, savaş sonrası durumun gereklerine göre değiştirilmiş NEP'e, Stalin öncesi yönteme, dönülerek gerçekleştirmek istiyordu."

Bunlarla birlikte Beria, "Batı ülkeleriyle iyi diplomatik ilişkilerin kurulmasını istiyordu"; ayrıca Tito ile ilişkilerin restorasyonunu savunuyordu. Ayrıca Beria, Ukrayna, Özbekistan, Tacikistan, Kazak türünden cumhuriyet veya özerk devletlerin "Rus olmayan halklarının rusifıkasyon politikasına" karşı çıkıyordu.

Beria'nın 1951 yılında bu açıklıkla bir program önermiş olması tartışma götürür; çünkü, Stalin hâlâ hayattadır. Ancak benim geliştirdiğim çözümleme eksenine göre büyük bir ihtimalle böyle bir program açıklanmıştır; çünkü, bu yıllarda Stalin'in yönetimdeki hegemonyasını kaybettiğini ileri sürüyorum. Ayrıca Stalin'in, ölümüne yakın lin-guistik ve iktisatta açtığı tartışmaları, gecikmiş ve hızını yitirmiş jdanovsina dalgaları olarak görüyorum; 1930 yıllarında dümen çevirme konuşma ve yazılarıyla karşılaştırıldığında, hem çekingen görünüyor ve hem de görevini yapma ihtiyacını yansıtıyor.

Bunun ötesinde, böyle bir programın dillendirilmiş olması ihtimali lehinde, iki nokta daha var; Beria'nın Stalin ölür ölmez Politbüro'ya sunduğu program, olsa olsa bunun geliştirilmiş biçimi sayılabiliyor. İkincisi, 1951 yılında. Ekim Devrimi'nin otuz-dördüncü yıl dönümü nedeniyle Beria'nın yaptığı ve İngilizce olarak Washjngton'da da yayınlanan konuşması, dış politika açısından, bu önerilere denk düşüyor.

Bu konuşmasında Beria, iki yeniliği öne sürüyor; sadece bunlar üzerinde durmak istiyorum. İkincisi Jdanov'un "kamp" edebiyatını değiştirmek eğilimini sergiliyor ve "in the past year it has become clearer than ever that there are two poles, two centers of att-raction, in the world"58 diyor. Dünya iki kampa değil, iki kutba ve iki cazibe merkezine ayrılmış oluyor.

Beria, Batı'da çizilen imajına hiç uygun olmayan bir biçimde sözcükleri kibarlaştırıyor ve kutup ya da cazibe merkezinden birisini, belki de cazibesini artırmak için, "anti-emperyalist" ve "anti-faşist" olmaktan çıkarıyor ve "sosyalizm ve demokrasi kampı" ya da "barış ve demokrasi" merkezi haline getiriyor; demek oluyor, "sosyalizm", "demokrasi" ve "barış" sözcüklerinin bir araya ve bir mücadelenin hedefi haline gelmesi, başlangıcını ve çok büyük ölçüde, Beria'ya borçlanıyor.

Lavrentiy Beria’nın ikinci yeniliği şudur: "The peaceful coexistence of two systems also presumes political agreements". Beria, barış içinde bir arada yaşamanın, "coexisten-ce in peace" ya da "peaceful coexistence" siyasal mutabakatlar gerektirdiğini söyleyerek, Amerika Birleşik Devletleri’ni siyasal mutabakatlara davet ediyor.

Böylece Beria’nın "barış içinde bir arada yaşama" formülünü, savaştan sonra, Hruşov’dan önce ortaya atmış olduğu ortaya çııkyor. Hruşov, hem Beria’nın öldürülmesinde baş rolü oynuyor ve hem de bunu sağladıktan sonra Beria’nın rolünü çalıyor; ilk kez olmadığını söyleyebilecek durumdayım. Ancak kabul etmek gerekiyor; Hruşov, Beria’nın programını çok daha temkinli ve büyük zikzaglarla uygulamaya koyuyor.

Öyleyse Sovyet düzeniyle ilgili bir eğilim daha ortaya çıkmış oluyor: Sovyet düzeninde eğilimler var ve bir de bunların etrafında zigzaglar yaşanıyor.

Beria’nın Stalin’in ölümüne çok iyi hazırlanmış olduğunda kuşku yok; daha cenazesi kalkmadan Politbüro’yu program taslaklarıyla bombardıman ediyor. Daha sonra bir kez daha getiriyor ve hızla ölümünü sağlıyor. Nasıl öldürüldüğü konusunda üç senaryo var; Hruşov’un anılarında çizdiği senaryoya göre Politbüro toplantısında, önce hücuma uğruyor ve daha sonra yan odada bekleyen generaller tarafından tutuklanıyor. Tam bir Orta Çağ saray senaryosudur; tutuklanır tutuklanmaz öldürülüp öldürülmediği de tartışılıyor. Anton Kolendic, yazdığı kitapta mahkemedeki tutumu ve konuşmalarından söz ediyor ve R. Service’in incelemesiyle birlikte Beria Dosyası’na önemli açıklık getiriyor. Service, ciddi olarak Politbüro arkadaşlarını Beria’yı öldürmeye sevkeden nedeni soruyor ve "onun, ekonomik, kültürel, ve dış politikada reformcu gayretkeşliği onları ürkütmüş olabilir" cevabını veriyor.5[9] Bu yargıda büyük bir gerçeklik payı olduğunu düşünüyorum; Hruşov’un Silahlı Kuvvetleri de, düzenin, emperyalizme teslim edileceği konusunda, tahrik ve ikna etmiş olmasını büyük ihtimal olarak görüyorum.

Beria yeni programını ne zaman ve nerede açıklamış olabilir; bu tarihi ve yerini saptamak zor görünmüyor. Bir kez, Keele Üniversitesi’nden R.J. Service’in açıklık getirdi, "Merkez Komitesi Temmuz 1953 Plenumu" var; Service, bu Plenum’un, destalinizasyon’un kararlaştırıldığı toplantı

olduğunu ileri sürüyor. Gerçekten de Beria’nın 26 Haziran’da tutuklanmış olduğu düşünülüyor ve 2-7 Temmuz 1953 tarihleri arasında gerçekleşen, ancak Sovyetler Birliği’nde hâlâ kararları yayınlanmayan bu Plenum’dan üç gün sonra, 10 Temmuz 1953 tarihinde Pravda, çok kısa olarak, Malenkov’un Beria’nm kriminal faaliyetleri üzerine bir açıklama yaptığı kaydediliyor.

Anton Kolendic ise, 7 Mart 1953 tarihinde ve cenaze töreniyle burada yapılacak konuşmaları ele almak üzere Politbüro’nun bir araya geldiğini ve bundan sonraki ilk toplantıda ise Beria’nm hazırlıklı olarak programını açıkladığını yazıyo^ Molotov ile Hruşov’un şiddetle karşı çıktıkları bu program açıklaması için Anastas Mikoyan, "çoktandır bu kadar sağlam bir analiz dinlememiştik" diyor. Malenkov, muhtemelen susmuştur; Hruşov, anılarında, Malenkov’u daha geç kendi tarafına aldığını kaydediyor.

Bu açıklamadan sonra Hruşov’un Politbüro üyelerini ve Silahlı Kuvvetleri Beria’nın tasfiyesine ikna etmesi için birzamana ihtiyaç duyacağı açıktır; Beria’nın daboş durmamış olması gerekiyor. Fakat böyle durumlarda boş durmamak, dış güçler ile bağlantıya geçmek anlamına gediyor; çok geç gelmiş bir Beria izleyicisi olan Garbaçov’un da dış güçleri kendi tarafına almaya çok önem verdiği biliniyor.

Beria ile ilgili resmi suçlamada yabancı güçlerle işbirliği yaptığı açıkça yer alıyor; önce genel olan bu suçlama daha sonra, İç Savaş döneminde Azerbeycan’daki burjuva Müsavat Partisi ile işbirliğine indirgenerek redikülize ediliyor. Halbuki, 11 Mayıs 1953 tarihinde Churchill Avam Kamarası’nda önemli bir konuşma yapıyor ve Batı’nın Sov-yetler Birliği’nde "sağlıklı iç evrimler" için beklemek durumunda olduğunu kaydediyor; Britanya, Birleşik Devletler ve Sovyet liderlerinin buluşmasını öneriyor. Aynı tarihte, zamanın en güçlü bilgi kaynaklarına sahip gazetecilerinden birisi olan Joseph Al-sop, New York Herald Tribune Gazetesi’nde, Sovyet yöneticilerinin, Londra ve Was-hington ile temas aradıklarını haber veriyo^ Beria’ya indirilen darbe, temasın gerçekleşmesini önlüyor.

Bir ara sonuç çıkıyor: İkinci Savaş sonrasında, Sovyetler Birliği’nde, Batı’ya tümüyle kapanmak isteyen de, Batı’ya tümüyle açılmak isteyen de, yaşamını yitiriyor.

Beria’nın programını Nisan 1953 tarihinde açıklamış olması mümkündür; içeriği hakkında çok net olmanın imkânsızlığının kabul edileceğini umuyorum. Hruşov yönetiminde olduğu gibi Garbaçov ekibinin ve izleyicilerinin bu noktaya bir açıklık getireceklerini sanmıyorum; çünkü yollarının, böylesine "lanetli" bir kimse tarafından açıldığının bilinmesini istememek durumundadırlar.

Ne yazık, Beria ile iglili mümkün olan en derli-toplu bilgi ve çözümleme, bu çalışmamda, yer alıyor; bu bilgilerin önemli kaynaklarından birisi olan Service, 1953 Temmuz Plenumu ile Yirminci Kongre arasında köprü kurma üzerinde durduğu için* Beria Programı hakkında daha az bilgi veriyor. R. Service, Beria’nın "kollektif çiftlikler ve Rus olmayan milliyetler" ile ilgili resmi politikayı değiştirmek istediğini ve Doğu Avrupa’da ve özellikle Demokratik Almanya konusunda daha "yumuşak" yaklaşımları savunduğunu yazıyor.

Anton Kolendic’in yazdıklarına göre, Beria, önce ekonomi üzerinde duruyor ve görüşlerini üç noktada özetliyor. Birincisi, son iki yılda plan uygulamasında olumsuzluklar görüldüğüdür. İkincisi, "B" Grubu sektörlerde, tarım, tüketim, konut ve benzerleri buraya giriyor, geri kalmaların "çok tehlikeli" boyutlara ulaştığını ileri sürüyor. Üçüncüsü, işlerin böyle gidemeyeceğini ifade ediyor.

Dış politikada 1953 yılı Ocak ayında göreve başlayan yeni başkan Eisenhower’in durumunu ele alıyor ve Eisenhower’in Beyaz Saray’a girerken yaptığı konuşmaya dayanarak, savaşın acılarını bildiğini ve bir daha savaş istemediğini belirtiyor. Beria "bu bizim A.B.D. ile ilişkilerimizde hareket noktası olmalıdır" diyor. Bununla birlikte, Kore Savaşı’nın Sovyetler’e çok pahalıya mal olduğunu, savaşın hemen bitirilmesi ve bu nedenle Kuzey Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin ikna edilmesi gerektiğini savunuyor. Konuşmasını, "Avrupa’nın bir numaralı sorunu olan Almanya meselesine bir çözüm bulunmalıdır" diye sürdüren Beria en şaşırtıcı önerilerini, milliyetler meselesinde yapıyor.

"Bundan böyle, cumhuriyetlerin yönetici kadroları, her şeyden önce, yerli halktan seçilmesi ilkesi uygulanmalıdır"; Beria, bu ilkeyi getiriyor. Bunu güçlendirmek için cumhuriyetlerdeki ve özerk yönetimlerin parti merkez komitelerinin birinci sekreterlerinin Moskova’dan gönderilmesi

uygulamasına son verilmesini öneriyor. Beria, Garbaçov’dan çok önce gelmiş bir Garbaçov’cu olarak, bunlar yapılmadığı takdirde Baltık kıyısındaki cumhuriyetleri ve Kafkas halklarını Sovyet birliği içinde tutmanın imkânsız olduğunu İsrarla savunuyor.

Beria’nın önerilerinin arasında, Kolendic bu önerinin Politbüro’nun 9 Nisan 1953 tarihli oturumunda yapıldığını belirtiyor, sürgünden ve hapisten dönecekler ile ilgili bir bölüm var; Beria, bunların birdenbire dönmesinin güvenlik açısından sakıncalar yaratacağını ileri sürüyor ve İçişleri Bakanlığı’nın iznine bağlanmasını veya gösterilecek yerde ikamet etmelerini istiyor. Bu nokta, Hruşov’un taarruzlarının başlangıcını oluşturuyor. Hruşov, Beria’nın önerilerine "kategorik" olarak karşı olduğunu açıklıyor ve Beria’yı bu son önerisini geri almak zorunda bırakıyor.

1

Bu çalışmam Rusça'ya çevrilirse, sanmıyorum, veya Sovyetler'de okunursa, tahmin ediyorum, bu yönde eğilimler çıkabilir. Pratikve politik bir sonucu olacağını düşünmüyorum; sadece Sovyet tarihi daha düzgün bir hale gelebilir.

2

Marx’ın felsefesinin oluşumunda Hegcl’in yerini daraltan her çıkışa sempati duyduğumu saklamıyorum; Marx’ın yetişmesinde rolü olabilir, ancak marksizm’deki yerinin sanıldığı türden olumlu olmadığını düşünüyorum. Lenin'in, Hegel'i marksizm’in kuruluşunda "canoniser" etmesini de doğru bulmuyorum.

Ayrıca Hegel'in etkisi, dünya düşüncesinde hep kalıcı olamıyor; inişi ve çıkışı var. 1840 yıllarına gelindiğinde, Hegel felsefesinin "hem Ortodokslar ve hem de imansızlar tarafından beraberce kullanılması”, bu felsefenin etkisinin azalmasına yol açıyor. Bu nedenle Marx’ın Hegel'den soğuması bireysel bir başarı değil kol-lektifve toplumsal bir eğilimdir.

Jolın T. Merz, A History of Europem Thouglıt in TlıeNineteenth Century, Vol. Ill, N.Y., *1912-1965,* s. *76.* Ayrıca Hegel felsefesi İngiltere'de, 1870

yılında Almanya'nın Fransa'ya zaferiyle canlanıyor. Fransa'da ilgisizlik başlıyor. Fransa'da 1920 yıllarında sürrealist-marksistler, yeniden Hegel'i yaratmayı başarıyorlar.

3

Kominform'un kuruluş açıklamasında bu cümle, Jdanov'un diğer pek çok cümlesi gibi, tümüyle yer alıyor. "Thc principal danger for the working dass today lies to undurcstimating their own strength and ovcresti-mating the imperialist camp."

Robert H. McNeal (ed.)t International Relations Among Communists, Prcntice-Hall Inc., 1967, s. *55*.

4

Amerikan Sovyet uzmanı Profesör J. Hough, "İki Kamp” teorisi açıklandıktan sonra başlayan tartışmalardan, Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist kampa konmasında, Türkiye'nin model olarak kullanıldığı sonucuna varıyor. Türkiye, 1920 yıllarının başında, Mustafa Kemal'in, "burjuva" lider olmasına karşın, "ulusal kurtuluş hareketi" yönettiği için, Sovyet yardımı alınası, Profesör Hough, Stalin'in bu yardıma karşı olduğunu saptıyorve sonunda, Truman Doktrini ve NATO üyeliğiyle emperyalist kampta yerini bulmasıyla, "iki-Kamp" teorisinin oluşumuna katkıda bulunuyor.

Jerry F. Hough, Tlıe Struggle for tlıe Tlıird World, Bmokings, 1986, s. 113.

5

Anli-Stalinist ve Trotskist Dcutcher’in çok zaman değerlendirmelerinde nesnelliği kaybetmediğini söylemek mümkündür; Stalin çalışmasına postcript’ten uzun bir aktarmanın yararlı olabileceğini düşünüyorum. İkinci Savaş'tan sonraki durumla ilgilidir.

"Aynı zamanda Sovyetler Birliği’ndeki değişiklikler, yavaş yavaş, ancak kesinlikle, Stalinizmi içinden kemiriyordu. Savaş gerilettiği, büyüme ve kalkınmayı, durdurduğu için halk, 1930 yıllarının deneyimlerinin bir

bölümünü yeniden yaşıyordu. Stalin, ‘ilkel sosyalist akümülasyonu' yeniden başlattı. Halka, savaşın zahmetlerinden sonra bir paydos verecek hali yoktu. Halkı tekrar seferber etmek ve yıkılmış veya aşırı yük taşımış sanayileri canlandırmak ve harabe haline gelmiş yüzlerce kenti yeniden kurmak üzere, halkın en son enerjisini de harekete geçirmek zorundaydı. Halkın maksimum yorgunluğunu, kendisinin yorgunluk tanımaz acımasızlığıyla karşılıyordu."

1. Deutcher, Stalin, Penguin, 1966, s, 556.

6

Bu kırımda Başbakan Yardımcısı ve Gossplan Başkanı Nikolay Voznesenkiy'i nereye koymak gerektiği konusunda net olmaktan uzağım; savaş ekonomisi üzerine yazdığı kitabı okuma imkanı bulamıyorum. Ancak başka dillerdeki sınırlı atıflardan fiyat mekanizmasının gücünü artırmayı savunduğu anlaşılıyor.

Gerçekten de 1949 yılında bir fiyat reformu yapılıyor. Nove'un verdiği bilgiye göre, 1948 yılında 41,2 milyar ruble olan sanayi yapılan sübvansiyon 1949 yılında 2,9 milyar rubleye iniyor. Sübvansiyon azalınca, sanayi fiyatlarında yüzde 60 oranında artış oluyor/ Fakat Voznesenkiy’in tasfiyesinden sonra yapılan fiyat indirimleriyle 1952 yılında, fiyatlar yeniden, 1949 düzeyinin altına düşürülüyor.

Kaser de, 1949 reformu ile fiyat mekanizmasının planlamada önemli ölçüde kullanılma kararı alındığını ileri sürüyor. Bütün kaynaklar tasfiye edilen Voznesenkiy ve Kuznetsov ile Kosıgin'in bir triumvira oluşturduklarında birleşiyorlar; Hruşov, Stalin’i suçladığı zamanda da Voznesenkiy, Kuznetsov ve Kosigıne sahip çıkıyor. Hruşov döneminde de önemli görevler yapan Kosigin, Brejniev döneminin değişmez başbakanı oluyor.

Alec Nove, An Economic History of the USRR, London, 1969, s. 306.

M.C. Kaser, Soviet Planning and Price Mechanism, Economic Journal, Vol. LX, 1950, s. *91.*

7

Bu tür kaynakları incelemenin ve değerlendirmenin son derece zor ve yorucu olduğunu belirtmek zorunluluğunu duyuyorum. Wittlin, Jdanov'un ölümünü Beria'ya bağladıktan sonra, bunun Stalin tarafından kararlaştırıldığını da ekliyor; kanıt değil, mantık bile görünmüyor. Ancak hemen arkasından da, Stalin için, “Leningrad Vakası kendisine telkin edilmiştir, kendisi tarafından başlatılmamıştır" demek gereğini duyuyor. Bundan bilimsel niyet eksikliği kadar, benim ileri sürdüğüm gibi bu dönemde artık Stalin’in hakimiyetinin çok azaldığını görmenin etkisi var.

Thaddeus Wittlin, Commissar - The Life and Death ofLavrenty Pavlovich Beria, N.Y., *1972,* s. 348. Beria konusunda bu tür kaynakları değerlendirmenin güçlüğünün yanında kaynak kıtlığından da söz etmek durumundayım. Sovyet arşivlerine inilmediği takdirde, Sovyet yazınında sadece küfürle karşılaşılıyor; Fransızcaya çevrilen Kolcndic'in çalışması ve R.J. Service’in Soviet Studies’teki incelemenin dışında Batı'da ise küfürden de öte bir malzeme ortaya çıkıyor. New Yörk'ta "Beria Papers", Beria'nın Yazıları, “başlığıyla yayınlanan kitabı, insan yüzü kızarmadan, pek okuyamıyor; ölümüne kadar güzel eşiyle Moskova sosyetesinde saygın bir yaşam sürdüğü kabul edilen Beria, idam edildikten sonra, bir de seks manyağı haline getirilince, gerekli yazıları, Amerikalılar sağlıyorlar. Beria'nın bir konsomol ile macerasından bir bölümü İngilizce aktarıyorum.

"Soon 1 could feel myself growino stiff inside my trunks until my prick was straining like a beast and I colud bear it no longer! ‘I Shouted enough ofthis', and seizing the back ofher neck with one hand and the top of my trunks with -other, I bared myself in front her, my prick rearing up like a great peper pot. I pulled her head down toward me, and to my delight she offered ne resistance."

Alan Williams, The Beria Papers, N. Y., *1973, s. 14.*

"Yazılı olmayan yöneticiler için tarihi" anlayabilmek için R. Service'in Temmuz 1953 Plenumu çalışmasının temel kaynağı üzerinde durulabilir. Kaynak, Giulio Seniga adlı bir eski İtalyan Komünist'inin kitabıdır; Seniga, İtalyan Komünist Partisi'nin önde gelenlerinden Pietro Secchia'nın yakını ve sekreteri oluyor.

Komünist Parti'lcrde önemli açıklama ve karalamalarda usül şudur: Tek tek gidilip konuşuluyor, anlatıyor veya toplantı yapılıyor, ancak not alınmasına kesinlikle izin verilmiyor. Beria ile suçlama yapılınca, Duc-los, Togliatti, Secchia, Çin Komünist Partisi'nden insanlar geliyor ve bunlara Beria'nın günahları ve Plenum kararları hikaye ediliyor. Secchia'ya Şevluagin adında bir Sovyet geliyor ve kararı anlatıyor; çevirisini yapıyor. Secchia, gizlice bunu ülkesine götürüyor ve uzun yıllar saklıyor; Seniga, İtalyan Komünist Partisi'nden ve Secchia'dan ayrılırken bunları da "alıyor" ve bir süre sonra yayınlıyor.

R. /. Service, The Road to the Twentieth Party Congress: an Analysis of the Events Surrounding the Central Commitee Plenum of/uly, 1953, Soviet Studies, Vol. XXXIIINo. 2, 1981, s.234

Hruşov'un Yirminci Kongre'de Stalin'i suçlayan konuşmasında da not alınmasına izin verilmiyor. Diğer parti yöneticilerine anlatma "seansları" yapılıyor. Hruşov'un bunun Batı'ya Polanya'dan sızdığını idda etmesine karşın, adamlarının birisinin, isteyerek, sızdırması daha büyük ihtimal olarak görünüyor.

Birinci Devşirme: Hruşov

Beria’nın en ateşli karşıtının, Hruşov’un, Beria’nın programını uygulamasını son derece öğretici bulmamak mümkün mü? Hruşov, Beria’ya, kişisel olarak değil ideolojik, planda karşı çıkıyor ve daha sonra Beria ne önermişse hepsini yerine getiriyor veya getirmek için çalışıyor.

Bu kadar değil; Beria’nın programının Hruşov’a transferi doğrudan doğruya olmuyor. Arada Malenkov var; Malenkov, hem Amerika Birleşik Devletleri’yle uzlaşmanın ve hem de tüketim malları sanayine öncülük vermenin öncülüğünü yapıyor. Hru-şov, Beria’nın isteği üzerine, Stalin’in ölümünden sonra hem genel sekreter ve hem de başbakan olan Malenkov’u, önce Beria ile anlaşarak ve önce, 21 Mart 1953 tarihinde genel sekreterlikten ve daha sonra da başbakanlıktan uzaklaştırıyor; daha sonra da Malenkov’un Beria’dan aldığı programı yürütüyor.

Lenin’in yerine Trotskiy’in geçmesi bekleniyor ve Stalin, bekleneni önleyerek, Lenin’den sonra yönetici olmayı başarıyor; Stalin’in yerine ise Malenkov geçiyor. Aradan Stalin çıktıktan sonra Trotskiy ile Malenkov arasındaki karşılaştırmayı Brezinski, üstelik pek güzel bir biçimde, yapıyor: "Hiçbir zıtlık, parlak ve ateşli revolüsyoner ile kendisine rağmen meneceryal teknokrasinin sembolü ve belki de sözcüsü olan, aparatçik Malenkov’un, sakin donukluğu arasındaki karşılaştırma kadar keskin olamaz"62 Gerçekten yerinde sözcükler seçilmiş bir karşılaştırma yapılıyor; hiçbir sözcük, Stalin sonrası liderleri, Garbaçov dahil, "kendisine rağmen" nitelemesi kadar güzel ifade etmiyor.

Malenkov ve Hruşov, bunlar yalnızca Sovyet lideri değil, aynı zamanda, Sovyet sosyalizmin yarattığı İnsanın da prototipidirler; İnançsız ve çok dinlidirler. Beklenenin tam aksine, Sovyet sosyalizminin, Goethe’yi, Rousseau’yu sokağa indiremeyeceği-ni anladılar; sokakları, beklenenin aksine, Rousseau kadar yeniyi arayan ve düşünenlerle dolduramayacaklarını gördükleri zaman kültürsüzlüğü seçtiler. Güçlerini derinliklerinden değil, bir kenarına oturdukları masadan aldılar ve masanın kaymakta olduğunu gördükleri zaman birer zavallıya dönüştüler.

Malenkov, Jdanov'akarşıhep Beria ile birlikte hareket etti; Beria, Sovyetler'den önce, 1953 yılında Doğu Almanya'da NEP uygulamasını başlattığı zaman her halde Malenkov'la beraber hareket ediyordu. Doğu Almanya'dan kurtulma ve Kore Savaşı'nı sona erdirme açılımlarında Beria'nın uzun yıllar müttefiki ve Başbakan Malenkov ile görüş birliğine varmamış olmasını düşünmeyi mümkün görmüyorum. Ancak en yaygın versiyona göre Beria'nın Politbüro'da tutuklanması sırasında, yan odada bekleyen generalleri, Malenkov çağırıyor ve ölüm fermanını, Merkez Komitesi adına, kendisi çağırıyor. Beria'nın Malenkov'u pek hoşnut eden ve muhtemelen daha önce tartıştıkları, programını okuduğu Politbüro toplantısıyla, Malenkov'un Beria'yı hain ilan ederek generallere tutuklanmasını emrettiği Politbüro toplantısı arasında iki aydan daha kısa bir zaman var. Böylesine hızlı bir transformasyonu, ancak Orta Çağ saraylarında okumak mümkün oluyor.

Tam bir pratisyen ve tam bir menecer olarak, bundan sonra, gücünü ve programi-nı adım adım Hruşov'a kaybediyor; ancak, 1956 yılının Macar Ayaklanmaları arkasından ve destalinizasyon kampanyasının yarattığı tereddütler içinde, Politbüro'da, tıpkı Beria'ya yapılan gibi Hruşov'a bir darbe hazırlıyor; 1957 yılı yaz ayında, daha önceden beraber olduğu Molotov ve Kaganoviç'e, Bulganin, Voroşilov, Peruvhin ve Şaburov'un da katılmasıyla, on bir kişilik Politbüro'da yedi kişilik net bir çoğunlukla, Hruşov'u suçluyor ve istifasını istiyor. Fakat hesap etmediği üç nokta ortaya çıkıyor; birincisi, Hruşov, bir yıl önceki Yirminci Kongre'de, 133 kişilik Merkez Komitesi'nin 53 üyesini ve 122 aday üyeliğin de 76 sahibini değiştirmiş bulunuyor. İkincisi, Sputnik henüz atılmış olmamakla birlikte yöneticilerin pek çoğunun atılmak üzere olduğunu bildiklerini düşünmek gerekiyor. Üçüncüsü; destalinizasyon kampanyasının yarattığı önemli tereddütlerle birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nda yirmi milyonunu kaybetmiş ve kentleri ile sanayii yıkılmış yorgun Sovyet işçi sınıfı ve halkının, mevcut kazanımları güvence altına almak koşuluyla, eski düzenle uzlaşmaya yatkın olduğu anlaşılıyor.

Hruşov'un, düzenin de facto lideri, Savaş'ta mareşal, atom bombası projesinin, yürütücüsü ve başarıya ulaştırıcısı, toplumu liberaleştirme şampiyonu ve sembolü Beria'nın ansızın ortadan kaldırılmasının Sovyet halkının tepkisizlik ile karşılamasından, her yerleşim yerinde düzenlenen

lanetleme toplantılarından çok etkilendiğini sanıyorum; bunu, tekrarlıyorum. Bundan dersler çıkarmış olmasına muhakkak gözüyle bakıyorum ve dolayısıyla, destalinizasyon politikasının dışında ve içerde verimli olacağına inandığını sanıyorum. Bu nedenle Politbüro’daki karşı darbeye karşı direniyor ve derhal bir Merkez Komitesi toplantısı düzenliyor.

Ne kadar ilginçtir; Molotov hariç Merkez Komitesi’nin tümü, Politbüro’da Hruşov’a darbe hazırlayanlar dahil, Hruşov’u destekliyorlar. Beria programını okurken

Beria'ya da karşı çıkan Molotov dahil, Politbüro'da Hruşov’a karşı darbe hazırlayanlar, başta Malenkov, "Anti-Parti Grup" adına layık görülerek, ve Leningrad Vakası da dahil yeni suçlamalarlabirlikte, Sovyet yaşamından siliniyorlar. Hiçbir itirazlarıolamıyor.

Burada Sovyet insanının, işçi sınıfının ve emekçilerinin, bir temel çizgisini çıkarmak zorunluluğunu duyuyorum; Sovyet insanı, işçisi ve emekçisi, kazanımlarını artırmak değil korumak kaygusundadır. Bu, temelde, iki fonksiyon üzerinde toplanıyor; birincisi, eşitlik ve diğeri işsiz kalmama oluyor. Sovyet işçi sınıfının sosyalizm anlayışı, eşitlik ilkesi ve fabrika yönetiminin işten çıkarma yetkisinin olmamasında özetlenebilir; bunlarla ilgili içerden bir tehlike beklemiyor. Bu kazanımın kalıcılığına inanıyor ve tehlikeyi dışarda görüyor; kapitalistlerin gelerek bu düzeni bozmasını, tek tehlike sayıyor. Bu nedenle Sovyet insanı, bir yanıyla, Doğu Avrupa’da ve diğer yanıyla Za-Kafkasya'da oluşturan iki güvenlik kordonuna ve diğer yanıyla, savunma ve dış politika başarılarına çok önem veriyor.

Macaristan’daki ayaklanmaya karşın, 1956 yılında Hruşov'un başarılı bir Britanya seyahati yapması, tıpkı Tahran Konferansı gibi, Sovyet insanında olumlu etki yapıyor; 1957 yılında ilk kez Sputnik’in atılması ve yeni roketlerin üretilmesi, Sovyet insanı için büyük bir güvence ve rahatlık kaynağıdır; Hruşov’un popülaritesi artıyor. 1959 yılındaki Amerika gezisi ise büyük bir rahatlamaya yol açıyor; ancak burada duruyor.

1960 yılında Sovyet semalarında, birisi düşürülmüş olsa da, U-2 casus uçaklarının uçmakta olduğunun saptanması büyük bir kaygı nedenidir; 1961 yılında, Berlin Krizi'nin Hruşov tarafından alevlendirilmesi ve sonunda, Berlin Duvarı ile yetinmek zorunda kalınması bir başarısızlık olarak

görülüyor. 1962 yılında Küba Krizi ve burada, Amerika'nın tehditi ile Sovyetler'in Küba'ya gönderdikleri füzeleri, artık demode olduğu çoktan kabul edilen Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin de kaldırılacağı vaadi ile, sökmek zorunda kalmaları, önemli bir yenilgi olarak değerlendiriliyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise savaşsız bir zafer olarak kabul edilmesi, Sovyet insanının basit kazanım ve güvenlik kavramında önemli sarsıntılara yol açıyor.

Belki Hruşov da gücünü ve güçsüzlüğünü biliyor; 1963 yılında bir Stalinist dalgayı göğüsledikten sonra, 1964 yılında, Brejniev'in liderliğindeki ekibin Hruşov'u görevden aldığı toplantıda, Hruşov ağzını bile açmıyor; taraftarlarına cüret bile vermiyor. Beria kadar canlılık göstermiyor ve oturduğu yerde yıkılıyor.

Tam bir orta yolcudur.

Bir yanda, Jdanov'un kuşatmaya karşı kapanma teorisi bir kenara konacak olursa, açıkça çürüyen yerleri onararak, 1930 yıllarında kurulan sistemi sürdürme eğilimi var; bu taraf ya da parti, giderek azalıyor ve hep savunma savaşı yapıyor. Bu, çok zaman elindeki mevzileri savunarak terketme anlamına geliyor. Diğer tarafta, teknolojik ve sanayi yapısını kurmak ve bu yapıyı kurduktan sonra, bunun gereklerini, herhangi bir ideolojik ve teorik titizlik göstermeden, yapmayı savunanlar bulunuyor; Jdanov ve Be-ria temizlendikten sonra, birincisine Molotov ve ikincisine Malenkov uygun düşüyor. Hruşov, arkadan geliyor ve resmi dininin arkasında sakladığı dinlerinin zenginliği açısından, çok arkadan gelen Garbaçov'u pek çok hatırlatıyor.

Hem Hruşov ve hem de Garbaçov, Soğuk Savaş'ın devşirmeleridirler.

Hem Garbaçovve hemde Hruşov'un resmi dinlerini atmaları ve Soğuk Savaş'ın baskılarına teslim olmaları için bunu, Beria ile ilgili kararın alındığı Temmuz 1953 Plenumu ile Hruşov'un önerisi üzerine Stalin'in "cinayetleri" üzerinde araştırma yapmak için Pyotr Pospelov başkanlığında bir komisyonun kurulduğu Temmuz 1955 Plenumu arasındaki zaman olarak görmek mümkün oluyor. Garbaçov ne ile ilgili çözümleme bundan sonraki bölüme kalıyor.

Görevden alındıktan sonra, kendisine, en önemli başarısının ne olduğu sorulduğunda, Hruşov'un "Beria'nın ortadan kaldırılması" olarak cevap verdiği ileri sürülüyo^[3]; zor bir işi gerçekleştirme anlamında katılmak mümkündür. Ancak Hrusov'un geldiği nokta ve hızlandırdığı-süreç düşünüldüğünde, hem bir başarı ve hem de önemli olmaktan kesinlikle çıkıyor; kişilerin tasfiyesi, yolun değiştirilmesi halinde önemli olabiliyor. Jdanov tasfiye edildiği zaman, açtığı yol terkediliyor; ortadan kalkışı önemlidir. Beria öldürüldüğü zaman açtığı yoldan öldürülen Hruşov yürüyor; ortadan kaldırılması önemli olabilir mi?

Asıl önemlisi ve üzerinde durulması gereken, Hrusov'un çizdiği eğri olmalıdır; koyu bir stalinizmden Stalin'in küfürbazı haline geliyor. Bunun açıklanması gerekiyor[1] ve üç parçalı bir açıklama öne sürebiliyorum.

Bir: Atom bombasıyla başlayan, Churchill'in "Iron Curtain" konuşmasıyla dünyaya duyurulan ve Truman Doktrini ve Marshall Planı ile kurumlarına kavuşan Soğuk Savaş, bu dönemde hızla ilerliyor ve derinleşiyor. 1949 yılında NATO kuruluyor, daha sonra, Sovyetler'in güney güvenlik kordonunda Türkiye NATO'ya alınıyor, 1954 yılında SEATO ve 1955 yılında, Türkiye, Irak, İran ve Pakistan ile CENTO ortaya çıkarılıyor. Batı, genellikle "Batı Almanya" denilen Federal Alman Cumhuriyeti'ni kuruyor ve sosyalist sistem her tarafından kuşatılıyor.

Dahası var; McCarthyism, içerde güçlü bir anti-sovyetizm silahı haline getiriliyor. McCarthyism ile Jdanov'un "İki-Kamp" teorisi, Birleşik Amerika içinde başlı-yarak, Latin Amerika'ya uzatılıyor ve Avrupa'yı etkisi altına alıyor; Mc-Carthyism ile "hür dünya", insanlarına, Sovyetler Birliği'ne ve sosyalizme karşı olmanın dışında hiçbir yaşam alanı bırakmak istemiyor. Senatör McCarthy'nin inisiyatifiyle kurulan "Un-American"** faaliyetleri araştırma komisyonu, Holywood'lu ünlü aktör ve aktristlerle başlıyarak, hepsini, komünizme bulaşıklık testinden geçiriyor, küçük düşürüyor, çocukça itirazlara zorluyor; dünyanın her tarafında radyolardan düzenli olarak tekrarlanan "yılan uyur, komünist uyumaz" türünden anonslarla, dünya komünizme çok dar bir hale getiriliyor. Mc Carthy'cilik bir model ve sistem oluyor; bununla, Komintern yerine geçen "cephe örgütleri" tümden işlemez hale getiriliyor.

İki: İkinci kez çok ağır bir süreçten geçen Sovyet işçi sınıfı ve Komünist Partisi, dünya devrimi projesinden vazgeçtikten sonra, artık sürekli savunma savaşları yapan bir ordu durumuna geliyor; kendisini değil, karşı tarafı inceleyen bir organizmaya dönüşüyor. Sürekli savunma savaşı, kaybetmeyi garantileyen bir mücadele yolu oluyor ve kendisini, koruma bile değil sürekli savunma için düşünme düşünmenin de sonunu getiriyor.

İçerde Sovyet sistemi ve dışarda komünizm sürekli mevzi kaybediyor ve kaybedilen mevziler yerine gerçekliği yansıtmayan ve sadece göz kamaştıran başarılarla avunma dönemi başlıyor. Düşünme ile gerçeklik birbirinden ayrılmaya başlıyor ve düşüncenin vulgarizasyonu buradan kaynaklanıyor.

Üç: Stalin karalamasının içerdeki bir ihtiyaçla bir bağlantısını kuramıyorum. Bunun iki dayanağı görünüyor; birincisi, Batı’ya güvence vermeyi amaçlıyor. Hangi yöntemlerin kullanılacağı araştırılacaktır; ancak Sovyet sisteminin şimdiye kadar kullana geldiği araçlardan vazgeçileceği haber veriliyor. İkincisi, entelijansiyadan başlayarak yeni bir parti kuruluşuna adım atılıyor. Sovyet sosyalizminin ilkelerine inancı kırarak kuruluş adımı atılan bu parti, Brejniev zamanında daha da genişliyor ve Garbaçov'un, Saharov’u sürgünden çağırarak Moskova’da zamanın Amerikan Başkanı Reagan ile buluşturmasından sonra iktidara yürümeye başlıyor.

Bu açıklama ile bu bölümü bitirme noktasına gelmiş bulunuyorum. Şimdi sadece çoğunluğu 1956 yılına ait bir kaç olgudan söz etmek durumundayım.

Bir: Din cephesindeki gelişmeler, hem Stalin’in son dönemini ve hem de Hrusov’u anlamakta son derece öğreticidir; Hruşov’un dine karşı tutumu sadece çok dinli olduğu görüşünü güçlendiriyor. İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonraki dönem, 1945 yılından başlayarak, M. Bourdeaux'nun sözleriyle, "Stalin döneminde kilisenin rönesan-sı" olarak nitelendiriliyor[6]^ Bu dönemde, İhtilalden beri ilk kez teoloji seminerleri açılmaya başlıyor ve bağımsız bir kilise yönetimi kabul ediliyor, Moskova Patrikhanesinin dergisinin yayınlanmasına izin veriliyor.

Bu kadar değil; Hruşov döneminde, 1956 yılında, Ekim Devrimi'nden sonra ilk kez İncil yayınlanıyor. Yine aynı yılda Moskova Patrikhanesi ilk kez

kitap yayınlamaya başlıyor.

Ancak bu kadar da değil; Sovyetler Birliği’nde dinsel cephedeki gelişmelerin bir uzmanı olan Bourdeaux, şunları kaydediyor: "Yönetimin pek çok alanına, kuşkusuz, pek çok yeni düşünce getirmiş olan Hruşov’un Hıristiyan tarihinin bildiği en büyük kilise baskıcılarından birisi olduğu gerçeği sessizlikle geçiştiriliyor'^^ Bu, 1959 yılından sonra başlıyor.

Yönetime geldiği zaman, uzun süre, Sovyet insanının, kaba, vulgar ve geveze bulduğu, köylülerin hakkında çastuşki’ler söyledikleri ve "kukuruznik", darıcı, adını verdikleri Hruşov’un Sovyet halkı tarafından kabulü uzun zaman alıyor; bunda dış başarı gereklidir. 1956 yılı Nisan Ayi’nda Britanya’ya yaptığı seyahat, ancak, Washington'un kapısını açabildiği takdirde önemli görülüyor ve Hruşov'un 1957 yılında dünyayı sarsan Sputnik başarısından sonra, 1959 yılı Sonbaharı'nda Amerika'yı ziyareti, Sovyet insanına, ayrı ve büyük bir başarı olarak görünüyor. Amerika'da Başkan Eisenhower ile görüşmesi ve konuşması, içerde, Amerikan Başkanı'na denk bir lider imajı veriyor ve Hruşov’un, Amerika'daki "barış sever" halkın kalbini fethetmesi biçiminde yorumlanıyor.

Rusya’da benimsemeyi göstermenin bir yolu var; Amerika seferinden sonra, Sov-yetlerBirliği’nde, artık Hruşov’a "Nikita Sergeyeviç" olarak hitap edilmeye başlanıyor. Halk Hruşov’a küçük adı ve babasını hatırlatan ismiyle hitap etmeye başlayınca, Hru-şov, Bolşevik günlerini ve, marksizmi hatırlamış olmalı, bütün kilise ve diğer ibadet yerlerini kapatmaya başlıyor. Dindar insan yerin altına ve müslüman olanlar ise gizli tarikatlara çekiliyor; daha sonra bunlar, "insan hakları" ve muhalif hareketler olarak ortaya çıkıyorlar. Böylece Garbaçov zamanında iktidarı alan hareketin din ile içice geçmiş-liği buradan başlıyor.

Hitler'in hücumundan sonra savunma gücünü artırabilmek için Rusya milliyetçiliğini ön plana çıkaran Stalin, milliyetçiliğin hep din ile elele gittiğini biliyor; yaptığının bir tutarlılığı görülüyor. Hruşov’da ise tutarlılık aranmamalıdır; İncil'in yayınlanması türünden önemli bir adım atarak iç ve dış tutuculuğu teskin ederken, dış güçlerle bağlarının geliştiğini düşündüğü bir zamanda milliyetçi ve dinsel akımların hızlı gelişmesinin doğuracağı tehlikeleri farkediyor ve hızla dönüş yapıyor. Fakat gelişmeler ve Garbaçov

döneminin önündeki bütün engelleri kaldırdığı akımlar, bu dönüşün çok geç olduğunu gösteriyor.

İki: 1919 yılında Komintern kuruluyor ve 1943 yılında lağvediliyor. Soğuk Savaş'ın kuşatma politikasına karşı bir önlem olarak 1947 yılı Sonbahar'ında Jdanov'un öncülüğüyle Kominform ortaya çıkıyor. Kominform'u, dönemi ve enerjisi açısından Komin-tern ile karşılaştırmak mümkün olmamakla birlikte, başta Amerikan yetkilileri olmak üzere tüm Batı dünyası bu kuruluşu, Sovyetler Birliği'nin dünya devrimi projesine yeniden dönüşü olarak niteliyorlar.

Fakat Nisan 1956 tarihinde, Yirminci Kongre'den hemen sonra, kurucu partilerin merkez komiteleri adına yapılan bir açıklamayla, dünyada önemli değişiklikler olduğu, bir barış bölgesi, "peace zone" ortaya çıktığı, ve "barış ve sosyalizm" mücadelesi yönünde başarılı gelişmeler gözlendiği belirtiliyor ve "Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu'nun artık hem kompozisyonu ve hem de eylemlerinin içeriği açısından yeni durumlara uymadığı" ilan edilerek kapatılıyor. Böylece Batılılar bir can sıkıcı kuruluştan daha kurtulmuş oluyorlar.

Üç: Yirminci Kongre, iki teorik karar alıyor[2]. Bunlardan birisiyle, Lenin'in ilk kez telaffuz ettiği ve 1951 yılında Beria'nın yeniden dillendirdiği "barış içinde bir arada" yaşanabileceğini bir politika haline getiriyor. Bu, Sovyet düzeni açısından, sosyalizm için iki düzen arasında bir savaşın başlatılmayacağının teorik ve politik ifadesi oluyor. Burada kalmıyor ve belki de daha önemlisi, eski düzenden yeni düzene ihtilal yapmadan ve barışçıl yollarla geçilebileceği temel teori haline getiriliyor; bu teorinin öncelikle Batı Avrupa'ya hitap ettiğinden kuşku duyulmuyor. Marx'ta ve Engels'de bir ihtimal olarak saklı tutulan, devrim yapmadan sosyalizmi açma projesi, Yirminci Kongre tarafından temel teorik görüş olarak kabul ediliyor.

Dört: Beria'nın Nisan 1953 tarihinde yaptığı öneriler arasında, sürgün ve hapisten dönecekler için bazı önlemler alınması da yer alıyordu; Beria, bunların, Bakanlık yazısıyla yerlerine dönmelerini veya başka bir yerde ikamet etmelerinin sağlanmasını öneriyor. Hatırlanacak, Hruşov, buna şiddetle karşı çıkıyor. Fakat aynı Hruşov, Yirminci Kongre biterken ve hiç kimseden bir talep yokken, Pospelov başkanlığında bir komisyon tarafından

hazırlanan "Stalin’in Cinayetleri" raporunun Kongre’ye okunmasını istiyor. Başta Molotov, bütün eski tüfekler karşı çıkıyor; î. Deutscher bir başka incelemesinde, kongre sırasında toplanan merkez komitesinde, "Molotov ve Kaganoviç tarafından başı çekilen üyelerin yarısı, son ana kadar, ümitsiz bir mücadele verdiler" diyor66. Hruşov ise anılarında, raporun yayınlanması için ileri sürdüğü gerekçeyi şöyle yazıyor: "Ergeç hapisteki ve sürgündeki insanlar evlerine dönecekler. Akrabalarına, dostlarına, yoldaşlarına herşeyi anlatacaklar. Bütün millet ve bütün parti bunların on yıl, on beş yıl hapiste kaldıklarını öğrenecek." îleri sürebildiği gerekçe budur; bu gerekçeyi ikna edici bulmak imkânsız görünüyor.

Sovyet uzmanı Jane Degras, Hruşov’un açıklamaları hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor: "Burada anlatıldığı biçimiyle 1934 ve 1953 yılları arası Sovyetler Birliği için Hruşov’un çizdiği tablo, en ekstrem anti-komünist ekolün pek dehşetli gayretlerine şaşırtıcı birbenzerlik taşıyor'^ Gerçekten de Hruşov’un okuduğu "Stalin Karalaması” raporu, hâlâ yalnızca Amerikan istihbaratı tarafından elde edilip Batı’da yayınlanan biliniyor, hiçbir yeni suçlama getirmiyor; iskeleti, Beria’nın kötülüklerine ve bunların da Stalin tarafından istendiği savına dayanıyor.

Batı’nın tüm Sovyet sisteminde "günah keçisi" yaptıkları ve her fırsatta taşladığı, taşlamanın Moskova’dan başlatıldığı Beria bir kenara konulursa, üç’tür; Lısen-ko, Jdanov ve Stalin üçlüsü ortaya çıkıyor. Soğuk Savaş’tan hemen önce îkinci Dünya Savaşı’nın önemli bölümünde Amerikalıların da kahramanı haline getirilen Stalin’in karalanması, Batı için ayrıca bir değer taşıyor; Hruşov’un Stalin karalamasını, Amerika Birleşik Devletleri’ni hoşnut etme düşüncesine dayandırdığından kuşku duymuyorum.

Bir ikinci gerekçesi daha olmalıdır; Hruşov, bir partiye muhtaçtır. Toplumda, tüketim araçlarına kavuşma ve Amerika Birleşik Devletleri ile uzlaşma yönünde bir eğilim görülüyor; Hruşov, bunu seziyor. Buna binmek istiyor; Beria’nın öldürülmesini gerçekleştirmekten Beria çizgisine dönüşünü, ancak bu istekle açıklamak mümkün olabiliyor. Ancak, bir politikacı olarak, toplumdaki bu eğiliminin bir partiye dönüşmesini istemesini ve harekete getirmesini düşündüğünden kuşku duymamak gerekiyor.

Dönüş anları, devrimci mayada olmayanlar için, büyük kaygı ve ikircik zamanlarıdır. Her ileriye adım bir de freni ile karşılaşıyor; adımı atan ve frene basan aynı oluyor.

Toplumsal dinamik, dönüş başladıktan ve adımlar atıldıktan sonra, frenler, hep aynı yönde çalışıyor ve adımların etkisini artırmaktan başka bir sonuç vermiyor.

Hruşov'un, Pasternak'ın Dr. Jivago romanına karşı tutumu buna örnektir; açık bir biçimde çarlık özlemi ile dolu olan* bu roman, sürpriz sayılmayacak bir biçimde, Nobel edebiyat ödülüne layık görülüyor. Pasternak'ın ödülü almaması sağlanıyor ve romanına ilgi artıyor.

Hruşov, kendi yerinden korktuğu için, destalinizasyonu başlatmakla birlikte, bunun dizginsiz olarak gitmesine de göz yumamıyor; gerçekten de entelijansiya, Yirminci Kongre'yi, çok büyük ölçüde, bir çağrı olarak kabul ediyorlar. Büyük çoğunluğu, bilinçli veya bilinçsiz olarak, bunu, sadece Stalin'i karalama değil aynı zamanda sosyalizm dışında bir arayışın başlangıcı olarak görüyor. Hruşov, zaman zaman bundan kaygılanarak dizginleri çekiyor ve bu da bir yandan bir "edebi muhalefet" oluşumuna ve diğer yandan da, yeni bir dil arayışına yol açıyor. Muhalefetin bir bölümü yeraltına iniyor ve bir bölümü de Komünist Partisi içinde saklanıyor.

Bir kuluçka ve gelişme dönemine ihtiyaç var; Hruşov düştüğünde bu muhalefet henüz bir güç olmaktan uzak görünüyor. Brejniev zamanında samizdat yayınlara; başlıyorlar ve dinciler, milliyetçiler ve özellikle çarlık yanlıları birbirini buluyorlar; Gar-baçov zamanında önemli bir güç olarak açılıyorlar**. Saharov'un Moskova'da zamanın Amerikan Başkanı Reagan ile buluşmasından sonra da iktidara yürüyorlar.

Böylece bu bölümü tamamlamış oluyorum ve yalnızca bir nokta kalıyor. Burada yapılan çözümlemenin sağlığı açısından Hruşov'un Çin politikasına da değinmek zorunluluğunu duyuyorum. Her iki taraftan gelen karartmalar ışığında, burada yaptığım çözümlemeye uygunluğunu denemek durumunda kalıyorum.

Bir kez Maoist Çin'in Sovyetler Birliği ile bozuşmasında, Yirminci Kongre'nin bir rolünün bulunduğunu iddia etmek son derece güçtür; Stalin'i

karalama raporu, daha sonra, diğer partilerle birlikte Çin Komünist Partisi yöneticilerine de "okundu", hiçbir kayıt Çin komünistlerinin, Stalin'in karalanmasına ve barış içinde bir arada yaşama teorisi ile sosyalizme barışçıl geçiş doktrinlerine bir itirazlarının olduğunu göstermiyor. Kominform'un lağvedilmesinden sonra komünist,ve işçi partileri, arada bir yapılan konferanslar nedeniyle bir araya geliyorlar; 1957 yılında yapılan Moskova Konferansı tam kadro gerçekleştiriliyor. Sadece sosyalizmi kurmuş ülkelerin partilerinin ve hiç kuşkusuz Çin Komünist Partisi’nin katıldığı bu toplantı sonunda yayınlanan bildiride, "toplantının komünist ve işçi partisi saflarında revizyonizm ve dogmatizmin kararlı bir biçimde üstesinden gelinmesi zorunluluğunu vurguladığı" açıklanıyor. Revizyonizm, herhalde Yugoslav Komünist Birliği’ni anlatıyor ve Yugoslav komünistleri, katıldıkları toplantının ortak bildirisini imzalamıyorlar.

"Komünizmin sözde kriziyle ilgili olarak emperyalizmin saçma iddialarına karşın, komünist hareket gelişiyor ve güç kazanıyor. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Yirminci Kongresi, sadece SBKP ve SSCB içinde sosyalizmin kuruluşu açısından değil, dünya komünist hareketinde yeni bir aşamayı başlatması ve Marksist-Leninist doğrultuda yeni gelişmeleri imkân dahiline sokması bakımından da, tarihi öneme sahiptir." Çin Komünist Partisi’nin de imzasını taşıyan bildiride, Sovyetler Birliği ve Stalin’in karalandığı, barış içinde bir arada yaşama ile sosyalizme barış yoluyla geçişin kanonize edildiği Yirminci Kongre böylece övülüyor.

Kesindir; bu sırada Çin komünistlerinin herhangi bir itirazı görülmüyor. Doğrudur; Çin Komünistleri, Sovyetler Birliği ile bozuştukları zaman, barışçıl geçişi de ortaya döküyorlar ve bir yandan Stalin’i savunurken, diğer yandan da kökleri Stalin’e giden maddi özendirici kullanılmasını eleştiriyorlar.

Çin Komünistleri’nin Sovyet komünizmi ile sorunu, kuşkusuz, iki düzen arasında savaşın kaçınılmaz olup olmaması üzerinedir; ilk işaret, 16 Nisan 1960 tarihinde Peking’de yayınlanan "Yaşasın Leninizm" başlıklı yazıyla veriliyor. "Biz Lenin’in düşüncesinin mutlak doğruluğuna inanıyoruz: Savaş sömürü sisteminin kaçınılmaz sonucudur ve modern savaşların kaynağı emperyalist sistemdir." Bu, hiç kuşkusuz, Çin komünistlerinin 1957

yılında göklere çıkardıkları Yirminci Kongre’nin teorikaçılımlarına taban tabana zıt düşüyor.

"Modern revizyonistler, sosyalist ülkelerin barışçıl dış politikasını, kapitalist ülkelerdeki proletaryanın iç politikasıyla karıştırmanın yollarını arıyorlar. Bunlar, böyle-ce, farklı sosyal sistemlere sahip ülkelerin barış içinde bir arada yaşamalarının, kapitalizmin barışçıl yoldan sosyalizme geçeceği, burjuvazinin yönetimindeki ülkelerde proletaryanın sınıf mücadelesini reddederek burjuvazi ve emperyalizm ile ‘barışçıl işbirliğine’ girebilecekleri, proletarya ve diğer sömürülen sınıfların bir sınıflı toplumda yaşadıklarını unutmaları gerektiği ve benzeri anlama geldiğini söylüyorlar." Nisan 1960 tarihinde Peking’de yayınlanan bu yazı, içerde de barışçıl geçişe cepheden hücum ediyor.

Peking’in bu çıkışlarına cevap, Haziran 1960 tarihinde, Bükreş’te yapılan komünist partiler toplantısında, Hruşov’dan geliyor; Hruşov, kendisini, Lenin’in söylediklerinin bir bölümünün artık geçersiz olduğunu söyleyerek savunuyor. "Diğer yandan Yoldaşlar, bu sorunda, Vladimir îliç Lenin’in on yıllarca önce emperyalizm üzerinde söylediklerini mekanik olarak tekrarlamak ve sosyalizm bütün dünyada zafere ulaşıncaya kadar emperyalist savaşların kaçınılmaz olduğunu ileri sürmek mümkün değildir." Bunları söyledikten sonra ve diğer görüşlerini de açıklayarak, konuşmasının sonlarına doğru, şu tekrarı yapıyor: "Bütün bunlar, güvenle, bugünkü koşullarda savaşın kaçınılmaz olmadığını söylemek için dayanaklar sağlıyorlar." îki yol ayrılıyor.

Peki neden ayrılıyor? Ayrılık kitaplardan çıkmıyor; mevcut durumun değerlendirmesinden ve bu değerlendirmeye göre açılan yolun kararlaştırılması sırasında ortaya çıkıyor. Çok basit olarak, 1957 yılından itibaren bazı önemli, değişiklikler gerçekleşiyor. Bir: Uzaya ilk uydu, Sputnik, Sovyetler Birliği tarafından atılıyor. İki: İlk kez Sovyetler tarafından kıtalararası balistik mermilerle, Amerika’yı, Sovyet topraklarından vurma imkânı çıkıyor. Üç: Küba’da, Amerika Birleşik Devletieri’nin böğründe, bir devrim başarıya ulaşıyor. Bunlardan sonra, Hruşov yönetiminde Sovyetler, "sizi gömeriz" sloganını çağırmakla birlikte, Hruşov’un temel amacı gibi görünen Amerika Birleşik Devletleri ile anlaşma amacını ve bu amacı hızlandırma niyetini açığa vuruyor. Başkan

Mao ise, güç dengesinin, sosyalizm lehine döndüğünü ve çeşitli ülkelerde devrimleri hazırlayarak sosyalizmin alanını genişletmek gerektiğini savunuyor.

Hruşov, Çin'e sırtını dönüyor. Bu, Batı'ya önünü açmak demek oluyor.

Bu kadar da değil; Hruşov, Çin'e atom bombası sırlarını vermemekte direniyor. O zamanlar daha uzlaşmaz görünen Çin'e güvenmediğini göstererek Amerika'nın güvenini kazanmaya çalışıyor. Çin ile koparak, kapitalizmin restorasyonu yönünde yol alan Yugoslavya ile uzlaşma yolları arayarak, Yugoslavya'da uygulananın da sosyalizm olduğu biçiminde icazetlerçıkarmayaçalışarak, Amerika Birleşik Devletleri ile daha hızlı bir biçimde anlaşabilmeyi planlıyor.

Burası, Sovyet cephesidir; Sovyetler, savaşın kaçınılmaz olmadığını ve önlenebileceğini bir teori haline getiriyorlar. Eski düzenin hücumunu önleyebilmek için iç düzenlerinde değişiklikler peşinde koşuyorlar ve sosyalistler arasındaki ilişkileri, kendilerini, eski düzene beğendirecek biçimde düzenliyorlar.

Bu, Sovyet cephesidir; eski düzen cephesinde durum daha değişik gelişiyor. Le-nin de, Beria da, Hruşov da, iki sistemin barış içinde bir arada yaşayabileceğini söylerlerken, gerçekçi değil, safdil ölçüsünde iyi niyetli davranıyorlar. Diğer düzen, yeni düzeninin tehditini dışında görmüyor; yeni düzen olduğu sürece tehdit içinden çıkıyor.

Eski düzen için barış içinde yaşamanın bir koşulu görünüyor; yeni düzenin eski düzene dönüşmesidir. Bu ise, Garbaçov'a düşüyor.

	--
	UZAY YARIŞI: 1957-1972*
1957	4 Ekim SSCB: îlk uydu Sputnik I, 184 libre.

	3 Kasım SSCB: İkinci uydu Sputnik II, 1121 libre.
1958	31 Ocak ABD: îlk uydu Explorer l, 18 libre. 17 Mart ABD: İkinci uydu Vanguard I, 8 libre. 15 Mayıs SSCB: Sputnik III, 2926 libre. 6 Aralık ABD: Pioneer III, Ay Sondajı, başarısız. 18 Aralık ABD: Score, 8750 libre.
1959	7 Ağustos ABD: Explorer VI, yerin ilkTV fotoğrafı. 12 Eylül SSCB: Luna 3, Ay Sondajı, ayın yanının ilk fotoğrafı. 4 Ekim SSCB: Luna 3, Ay Sondajı, ayın yanının ilk fotoğrafı.
1960	11 Mart ABD: Pioneer V, güneş uydusu. 1 Nisan ABD: Tiros I, ilk başarılı meteoroloji uydusu. 10 Ağustos ABD: Discoverer XIII, uzaydan geri dönen ilk uydu. 12 Ağustos, ABD: Echo I, ilk pasif komünikasyon uydusu.
1961	12 Nisan, SSCB: Vostok I, uzayda ilk insan, Gagarin'in anı yörüngesi, uzayda 48 dakika.
* Bu dizini, Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanıdığı ve detant'm başladığı yılda bitiriyorum. Bu yarışta, ay gezileri söz konusu olduğunda, iki sistem arasında bir sistem farkı çıkıyor. Amerika, aya insan indirerek, sputnik ve uzayda ilk insan alanlarında kaybettiği öncülüğü telafi etmek	

istiyor. Sovyetler ise bu yolu tercih etmiyorlar; aya, insanın işini yapacak bir araç göndermeyi planlıyorlar. Sovyetler'in 1973 yılında aya indirdikleri Lunahod, ayda, insan gibimalzeme topluyor ve bilgileri dünyaya gönderiyor.

	5 Mayıs, ABD: Freedom VII, Shepard Jr.'ün yarım yörüngesi, uzayda 45 dakika. • 21 Haziran, ABD: Liberty Bell VII, Grissomun yarım yörüngesi, uzayda 16 dakika. 6 Ağustos, SSCB: Vostok Il, Titov'un 17 yörüngesi, uzayda 25 saat 11 dakika.
1962	20 Şubat, ABD: Friendship VII, ilk Amerikan uzayda, Gleen Jr., uzayda 4 saat 56 dakika. 24 Mayıs, ABD: Aurora VII, Carpenter'in üç yörüngesi. 11 Ağustos, SSCB: Vostok IV, Nikolayev'in 64 yörüngesi. 12 Ağustos, SSCB: Vostok IV, Popoviç'in 48 yörüngesi. • 3 Ekim, ABD: Sigma VII, Scirra'nın 6 yörüngesi.
1963	15 Mayıs, ABD: Faith VII, Cooper'in 22 yörüngesi. 14 Haziran, SSCB: Vostok V, Bıkovskiy'in 81 yörüngesi. 16 Haziran, SSCB: Vostok VI, ilk kadın uzayda Tereşkova'nın 48 yörüngesi. 16 Ekim, ABD: Vela I ve II, nükleer deteksiyon uyduları.

1964	30 Ocak, SSCB: Elektron I ve II, ilk Sovyet çifte uydu fırlatışı. 4 Eylül, ABD: Ogo I, ilk jefizik rasathane. 12 Ekim, SSCB: Voshod I, ilk kez birden fazla astronot uzayda, üç sovyet.
1965	23 Mart, ABD: Gemini III, Grissom yine uzayda üç yörünge. 6 Nisan, ABD: Early Bird, ilk ticari komünikasyon, uydusu.
	23 Nisan, SSCB: Molniya IA, ilk sovyet komünikasyon uydusu. 4 Haziran, ABD: Gemini IV, ilk kez iki Amerikan astronot uzayda. 21 Ağustos, ABD: Gemini V, iki Amerikan astronot uzayda. 15 Aralık, ABD: Gemini VI, Schirra ve Statford, uzayda ilk randevu.
1966	31 Ocak, SSCB: Luna IX, aya ilk yumuşak iniş. 16 Mart, ABD: Gemini VIII, uzayda iki uydunun ilk kez yanaşması. 31 Mart, SSCB: Luna X, ay yörüngesinde ilk sondaj. 30 Mayıs, ABD: Surveyor 1, ilk Amerikan yumuşak inişi. 18 Temmuz, ABD: Gemini X, hedef araçla randevu.
1967	23 Nisan, SSCB: Sayuz 1, Komarov'un 18 yörüngesi, dönerken Komarov ölüyor. 18 Ekim, SSCB: Venera IV, Venüs sondajı.

	19 Ekim, ABD: Mariner V, Venüs sondajı. 30 Ekim, SSCB: Cosmos 186, ilk otomatik randevu ve yanaşma.
1968	15 Eylül, SSCB: Zond V, ilk insansız gidiş geliş aya yolculuk. 11 Ekim, ABD: Apollo VII, ilk insanlı ay gemisi. 22 Aralık, ABD: Apollo VII, ayın etrafında 10 yörünge, üç astronot.
1969	16 Temmuz, ABD: Apollo XI, üç Amerikan astronot ilk kez aya iniyor. 14 Kasım, ABD: Apollo XII, üç Amerikan astronot aya iniyor.

11 Şubat, J. Rising Sun l, ilk Japon uydusu.

20 Mart, N: IlkNATO telekomünikasyon uydusu, Cape Kennedy’den atılıyor.

1970

24 Nisan, Ç: Çin, ilk uyduyu atıyor.

12 Eylül, SSCB: Luna, XVI, lunar sondaj.

19 Nisan, SSCB: Salyut I,yörüngede laboratuar. 23 Nisan, SSCB: Sayuz X, Sovyet astronotlar Salyut’la buluşuyor.

1971

6 Haziran, SSCB: Sayuz XI, Sovyet astronotlar Salyut’a bağlanıyor, dönerken ölüyorlar.

28 Ekim, B: Prespore, Britanya’nın ilk teknoloji uydusu.

14 Şubat, SSCB: Luna XX, aya iniyor ve çalışma yapıyor.

İKİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

A.J.P. Taylor, From Sarajevo to Potsdam, London, 1966, s. 138

Gar Alperovitz, Atomic Diplomacy: Hiroshima and Podsdam - The Use of Atomic Bomh and American Confrontation with Soviet Power, London, 1965, s. 30 E.H. Carr, The Twilight ofComintern, 1930-1935, Macmillan, 1982, s. 99 Encyclopedia Americana, Vol. 7, s. 222 Kratkiy Politiçeskiy Slovar', M., 1989, s. 589 Encyclopedia Britanica, Vol. 6, s. 43 Elliot Roosevelt, As He Sa It, N.Y., 1946, s. 185-186 Harry S. Truman, Memoirs, Vol. I, N.Y., 1955, s. 5.

Harry S. Truınan, Memoirs, Vol. il, N.Y., 1956, s. 102 Harry S. Truman, Memoirs, Vol. I, op. cit., s. 10.

Ernest R. May, "Lessons" oft he Past - The Use and Misuse of History in American Forcign Policy, Ox-

ford Univcrsity Prcss, 1973, s. 20

Gar Alperovitz, Atomic Diplomacy, op. cit., s. 13

Andre Fontaine, History of the Cold War - Prom The Octoher to the Koreian War, 1917-1950, Pahther Books, 1968, s. 172

John Lewis Gaddis, The United States and The Origins ofthe Cold War 1941-1947, N.Y., 1972, s. 38-43 ibid., s. 56

A.M. Schlesinger Jr., (general editor) The Dynamics ofWorld Power - A Documentary History ofUni-ted States Foreign Policy 1945-1973, Vol. Il, N.Y., 1973, s. 116

Prederich L. Schuınan, The Cold.war, Retrospect and Prospect, Lousiana State Univcrsity Press, 1962, s. 22

Ernest R. May, "‘Lessons" of the Past,op. cit., s. 44

Norman A. Graebner (ed.), The Cold War, A Conflict ofldeology and Power, 1976, Lexington, s. 55-56

Forcign Relations ofthe United States, 1946, Vol. VII, Washington, 1969, s. 823

Joseph MarionJones, The Fifteen Weeks, NY., 1955-1964, s. 7

David S. McLennan, Dean Acheson, The State Dcportment Yeras, N.Y., s. 155

Charles Bohlen, Witness to History 1928-1969, N.Y., 1973, s. 261

Rohert H. Perrell, George C. Marshall, N.Y., 1966, s. 75

ibid., s. 104

J. Ginıhel, The Origins ofthe Marshall Plan, Stanford, 1976, s. 270

Eric F. Goldnıan, The Crucial Decade, America 1945-1955, N.Y., 1956, s. 75-76

Adam B. Ulam, FortyYears ofTrouhled Coexistence, Forcign Affairs, Sonbahar 1985, s, 18

George F. Kennan, Memoirs 1925-1950, Boston, 1967, s. 292

George F. Kennan, American Diplomacy 1900-1950, N.Y., 1952, s. 9

Herbcrt Marcuse, Soviet Marxisnı, A. Critical Analysis, Columbia University Press, 1958-1961, s. 56 Alexander Werth, The Struggle For Europe, Contact Books, S., 15 Great Soviet Encyclopedia, Vol. 9, s. 630

Foreign Relations ofthe United States 1947, Vol. IV, Washington, s. 559 Foreign. Relations ofthe United States 1946, Vol. VI, Washington, s. 802

David Joravsky, Soviet Marxism and Natura! Science 1917-1932, Colunıbia UniversityPress, 1961, s. 239

37 E. Rabinovitch, Russian Science, A. Inkeles - K. Griger (eds.), Soviet Society: A Book of Readings, Boston, 1961. s. 463

38 J.M. Miller, Andrei Zhadonv’s Speech to the Philosophers: An Essay in Interpretation, Soviet Studies, Vol. I, No. 1, s. 45

39 Andrey A. Jdanov, Doklad O Jurrialah Zvezda i Leningrad, Literattirnaya Gazyeta. 2 M_art 1946

40 Mirovoe Hozyaistvo i Mirövaya Politika, Kasım 1947, No. 11

Jerry F. Hough, The Slruggle-for the Third World-Soviet Debates and American Options, The Broo-kings Institution, 1986, s. 106-111

41)erry Hough, ibid., s. 109

H. Marcuse, Soviet Marxism, op. cit., s. 57

P.E. Mosely, Social Science in the Service op Politics A. Inkeles - K. Geiger, Soviet Society, op. cit., s. 480

42 Y. Varga, Sqtsialism i Kapitalizm za Tridtsat' Let, Mirovoe Hosyaistvo i Mirövaya Politika, Ekim 1947, N. 10, s. 4-5

43 Rapport d’Andre' Jdanov Sur La Situation Internationale,. Septembre 1947, s. 24

44 Foreign Relations of tlıe United States 1948, Vol. IV, Washington, s. 918

45 Anton Kolendic, Les Derniers Jours De la Mort de Staline a Celle de Beria, Fayard, 1982, s. 56

46 M. Fainsod, The Twenty-Second Party Congress, A. Brumberg (ed.), Russia Under Khrushchev, N.Y., 1962, s. 136

47 Patrick Flaherty, The Socio-Economic Dynamics of Stalinism, Science and Society, Bahar 1988, Vol. 52, No. 1, s. 35

48 Thomas Angotti, The Stalin Period: Opening up History,. Science and Society, Bahar 1988, Vol. 52, No.

I, s. 31

49 John Dornberg, Brezhnev, N.Y., 1974, s. 115

50 ibid., s. 117

51 W. Hyland - R.W. Shryock, The Fail of Khrushchev, N.Y., 1966, s. 72

52 Boris I. Nicolaevsky, Power and The Soviet Elite, NY., 1965, s. 179

53 Thaddeus Wittlin, Commisar, The Life and Death ofLavrenty Pavlovich Beria, N.Y., 1972, s. 346

54 Discours Prononces Aux Obseques de J.V. Staline, Le 9 Mars, 1953, Paris, s. 6

55 Horace B. Davis, Toward a Marxist Theory ofNationalism, N.Y., 1978, S. 106

56 Boris I. Nicolaevsky, Power, op. cit., X, 134

57 Thaddeus Wittlin, Commissar, op. cit., s. 363

58 L.P. Beria, Thirty-Fourth Anniversary of the Great October Socialist Revolution, Kasım 1951, Was-hington, s. 6

59 R.S. Service, The Road to the Twentietlı Party Coıgress: An Analysis of the Event Surrounding the Central Commitlee Plenum ofJuly 1953, Soviet Studies Vol. XXXIII, No. 2, 1981, s. 238

60 Antoıı Koleııdic, Les Derniers Jorus, op.cit.* s. 130

61 Boris I. Nicolaevsky, Power, op, cit., s. 135

62 Zbigniew K. Brzezinski, Ideology and Power in Soviet Politics, N.Y., 1962, s. 74.

63 Nikita Khrushchev: Life and Distiny, M., 1989, s. 10

64 Michael Bourdeaux, Religion, A. Brown-M. Kaser (eds.),. The Soviet Union, op. cit., s. 157

65 ibid., s. 157

66 I. Deutscher, The USSR Under Khrushchev, A. Inkeles-K. Geiger, Soviet Society, op. cit., s. 40

67 Jane. Deras, Anatomy of Tyranny: Khrushchev’s Attack on Stalin, A. Brumberg (ed.), Russia Under

Khrushchev, op. cit., s. 77

ikinci bölüm için birinci ek

1

Deutscher, "Rusya adına konuşan ve onu dünya sahnesinde temsil eden son mujik" olarak nitelediği Hruşov'un orta yolcu da olduğunu yazıyor. Yaptığı çözümleme, benimkinin bir parçasına çok uzak düşmüyor.

"İktidar mücadelesinde hem Stalin gibi ve hem de Stalin’e benzemez bir biçimde davrandı."

”O da, birbirine muhalif gruplar arasında merkezi bir pozisyon tuttu ve muhaliflerinin fikirlerinden ba-zan bir bölümünü, bazen de diğer bölümünü benimsedi."

"Fakat şimdiye kadar reform çıkışını önleme çabaları yalnızca sınırlı ve kısa dönemli başarı sağladı. Kamu yaşamının bir kesiminde engellenince, bir başkasında patlıyordu ve buradan da önlenemez biçimde yayılıyordu. Bu çıkışa binerek Hruşov kendisi de yükseldi ve kendisini orada tuttu."

Isaac Dcutschcr, The Great Contest: Russia and the West, Oxford Univcrsity Press, 1960, s. 11-13.

2

EkteYirminci Kongre üzerine kısa bir not sunuyorum.

Alexander Werth, Hruşov döneminde Sovyetler’i yazarken Sovyetler Birliği'nde bazı söyleşiler de yapıyor; Boris Polevoy, görüştükleri arasında yer alıyor. Romancı Polevoy, "Peki, kabul, Pasternak Rusya'yı seviyor, fakat, sevdiği Rusya bizimki değil" diyor.

Alexander, Werth, Russia Under Khrushechev, N.Y., 1962, s. *238.*

Anadolu Devrimi üzerine daha büyük kuvvetlerle yürünmemesinde de bu yorgunluğun etkisi var.

KOMİNTERN ÜZERİNE TEZLER

Teorik zaman ile pratik zaman arasındaki ayrım en çok devrimlerin uzunluğu söz konusu olduğu zaman ortaya çıkıyor. Uzay-mekan düzlemi ve hareket halinde ışık düşünülmeden teorik zamanı kavramak kolay olmuyor; pratik zaman ise süjenin kontrolü dışında her türlü düzenli hareket ile ölçülebilir. "Ritm" veya "tempo" ve bunların her türlüsü pratik zamanı anlatabiliyor.

Pratik zaman açısından devrimler sanıldığından çok kısadır. Fransız Devrimi'ni, 1791 yılında başlamış ve 1793 yılında bitmiş bir hızlılık olarak düşünebiliyorum. Ekim Devrimi'nin başlangıcını ise 1928 yılı olarak alabilirim; SBKP On Yedinci Kongresi, 1934, veya Komünist Enternasyonal'ın Yedinci Kongresi, 1935, Ekim Devrimi'nin sonu sayılabilir. Bu sayma, teorik devrimin pratik zamanı olarak anlaşılmalıdır.

Modern çağlarda insanoğlu, kendi yazgısıyla ve toplum yapısıyla en çok 1791-1793 ve 1928-1935 arasında "oynamıştır"; "oynama" sözcüğünü yeni'yi bulmak için sürekli deneme anlamında kullanıyorum. Devrimlerin teorik özünü de burada görüyorum.

1791-1793 tarihleri arasında insanoğlu pratik zamanın çizelgesi olan takvimi değiştirmeyi denemiştir; tarihin başka hiçbir zamanında insanoğlunun takvimi değiştirmeyi "akıl" edebileceğini sanmıyorum. 1928-1935 tarihleri arasında insanoğlu, yeni ve "sosyalist" bir dil peşinde koşuyor ve genetik yasalarını bir kenara atabileceğini hayal ediyor. O zamandan beri insanoğlunun çok büyük bir bölümü bu tür hayallerin "günah" olduğunu göstermeye çalışıyor.

Hızlılık, pratik zamanda kısa bir aralığı gösteriyor.

Komintern ya da Komünist Enternasyonal, sanıldığından kısadır.

Ancak Komünist Enternasyonalin kendisi yenidir. Tüm tarihinde ise hiçbir yenilgi denemiyor. Tam tersine Komünist Enternasyonal, kuruluş yeniliğine ve yeni bir düzeni yaşatma için aldığı sorumluluğa karşın hep eski düşünce ve programlan ön plana çıkarıyor.

Bunun çözümlemesine girmeyeceğim; burada sadece "tezler" yazıyorum. Fakat yine de burada geliştirmek üzere olduğum tezler açısından önemli olan Lenin’in "Çocukluk Hastalığı" çalışmasından bir aktarına yapmak istiyorum.

"It would also be erroneous to lose sight of the fact that, soon after the victory of the proletarian revol ution in at least one of the advanced countries, a sharp change will probably come about: Russia will cease to be the model and will once-again become a backward country (in the "Soviet" and the socialist sense)."

Lenin’in söylediği açıktır; eğer Ekim Devrimi’nden sonra, gelişmiş bir kapitalist ülkede bir sosyalist devrim olsaydı, "Sovyet" devrimi hem mödel olma niteliğini yitirecekti ve hem de "sovyet" ve sosyalist anlamda geri olacaktı. Güzel; ancak bir soru çıkıyor. Daha gelişmiş bir kapitalist ülkeden bir sosyalist devrimin gelmeyişi, Sovyet Devrimi’nin "geri olma" durumunda ne tür ve hangi yönde değişiklik yapıyor? Gelişmiş kapitalist ülkelerin, Ekim Devrimi’nden sonra da kapitalist olarak kalmaları, "geri olma" durumunda bir etkiye sahip olmuyor mu; bu sorunun da tartışılması gerekiyor.

"Çocukluk Hastalığı" çalışmasını ikiye ayırıyorum; bir bölümü son derece kalıcıdır. Diğer bölümü ise son derece güncel görünüyor ve teorik bir öz taşımıyor; kalmaması gerekiyor. Zaman, klasiklerde, "klasik" olmayan bölümlerin ayıklanması zamanıdır.

Çocukluk Hastalığı’nda Lenin, Ekim Devrimi’nin enternasyonalist olduğunu ileri sürüyor ve bunu kanıtlamaya çalışıyor. Burada söylenmesi gereken şudur: Bütün toplumsal devrimler enternasyonalist’tir. Fransız Devrimi de son derece enternasyonalist-tir; sözcüğün pek çok boyutunda enternasyonalist bir nitelik taşıdı. Güçler dengesini değiştirdi ve iç savaş dış savaşla birleşti.

İç savaş ile dış savaşı birleştiren bütün devrimler enternasyonalisttir.

Bu anlamda ve bu ölçüde Anadolu Devrimi de enternasyonalist oldu.

Ekim Devrimi’ne içerden ve dışardan karşı konuldu. Polonya Kuvvetleri büyük başarı elde ettiler ve 1920 yılında püskürtüldüler.

Ancak dış savaşı bununla sınırlamamak gerekiyor. 1917 yılında, Avrupa, Sovyet Devrimi’nin* üzerine büyük ordularla yürüyemiyorsa, bu, uzun bir savaştan doğan yorgunluktan ve Avrupa’da çeşitli yerlerdeki devrimci patlamalardan kaynaklanıyor.

Hitler’in yükselişini yalnızca ekonomik nedenlerle açıklamak son derece yanıltıcıdır; Ekim Devrimi’ne karşı bir Haçlı Seferi hazırlığı, Hitler’in yükselişinin hazırlanmasında çok önemli bir yere sahip bulunuyor. Avrupa tekelciliği, Hitler’in, komünizmi "terbiye" etmek için gerekli olduğuna inanıyor ve Hitler, işin başında, eninde sonunda Sovyetler Birliği ile savaşacağını görüyor.

Şimdi bazı tezlere sıra geliyor.

İç savaş sınıf savaşıdır. Sınıf bakışını keskinleştiriyor.

Dış savaş ulusal savaştır. Sınıf bakışını köreltiyor.

Hitler’in "milliyetçi" sosyalist savaşı, marksizm-leninizm’i "çaresiz" yakalıyor. Komünist Manifesto’da en batıcı ifadesini bulan, Kapital’de, karşı eğilimleriyle birlikte, kendisini sürdüren, Rusya’da legal marksizm kanalıyla leninizme sızan, kapitalizme övgü, faşizmin bilimsel çözümlemesini son derece güç bir hale getirdi.

Bu güçlük karşısında ve güçsüzlük durumunda, Hitler’in "milliyetçi" hücumunu karşılamak için Almanya’da Thalmann, "Halk Devrimi" ve Fransa’da Thorez, "Halk

Cephesi” pratik programlarını ortaya attılar. Daha sonra, Moskova'da Bulgar kökenli Dimitrov, hem Sovyet toplumu içinde ve hem de dünyanın her yerinde "milliyetçi" eğilimleri okşama politikasını açıkça savundu.

Komintern içinde "sağ" eğilimleri, tümüyle FKP, bir bölümüyle AKP, temsil etti. Komintern'in Batı Avrupa Bürosunda, Şefik Hüsnü'nün yardımcısı Dimitrov, Almanya'da tahliye olup Moskova'ya döndükten sonra

Komintern içinde sağ eğilimlerin en prestijli ve en inatçı savunucusu ve uygulayıcısı oldu. Komintern içinde küçük partilerden TKP, Şefik Hüsnü'nün liderliği ve etkinliği sürdüğü ölçüde, Komintern içinde hep sağ grup içinde yer aldı[1]. Bunlara ilerde değinme imkânı bulmayı umut ediyorum.

SBKP, uzunca süre, sağ formülasyonları kabul etmek istemiyor.

Komintern, Thorez'in Halk Cephesi formülasyonunu önleyebilmek için, en son dakikada Thorez'e böyle bir konuşma yapmamasını bir telgrafla bildiriyor. Ancak Komin-tern içinde Dimitrov-Thorez Konspirasyonu, Komintern'i dinlememeyi tercih ediyor.

Çin Komünist Partisi, Komintern içindeki sağ eğilimlere uzunca süre karşı çıkıyor. Birleşik Devletler Komünist Partisi, Yedinci Kongre'den sonra bile, Yedinci Kongre'nin kararlarından habersiz görünüyor; sonra yeni politikaya boyun eğiyor.

Komintern'in Kuruluşu ve Sonu Üzerine Tezler

Komintern, dünya devriminin eşikte olduğu düşüncesiyle, dünya devrimini yönetmek amacıyla ve çok acele bir biçimde kurulmuştur.

1919 Mart Ayı'nda kurulan Komintern'in kurucu delegelerinin temsilciliği, 1920 Nisan Ayı'nda açılan TBMM milletvekillerinin seçilmişliği ölçüsünde tartışmalıdır.

Komintern, çok büyük ölçüde Lenin'in projesidir ve Lenin, İkinci Enternasyonal ile ilgili eleştirileri sırasında bir Üçüncü Entemasyonal'a kendisini angaje ediyor. Fakat tam kuruluş zamanında, Alman komünistlerinin karşı çıkması üzerine, projesini ertelemeye razı oluşuna bakılacak olursa, tam kararlı olduğunu söylemek de mümkün görünmüyor.

Her zaman öyledir; bu tür büyük projeler çok zaman marjinal öğelerin ısrarı ile ortaya çıkıyor. Komintern'in kuruluşunda da etkisiz komünist hareketlerin etkisi ağırlık taşıyor.

Komintern'in kuruluşundan tam on üç ay sonra, Lenin, "Çocukluk Hastalığı" çalışmasını yazmaya başlıyor ve bunu, Temmuz 1920 tarihinde toplanan Komintern'in ikinci kongresine yetiştirmek için çok büyük özen gösteriyor.

"Çocukluk Hastalığı" Lenin'in, ikinci bölümüyle, en çok sağa eğilim gösterdiği çalışmasıdır.

"Çocukluk Hastalığı", Lenin sonrasında, her türlü sosyalist ve komünist harekette, bütün sağ sapmaların temel kaynaklarından birisidir.

Buradan bir aktarma yapmak istiyorum.

"At present, Britisih Communists very often find it hard even to approach the mas-ses and even to get a hearing from them. Ifl came out as o Communist and cali upon them to vote for Henderson and against Lloyd George, they will certainly give me a hearing. And I shall be able to explain in a popular manner, not only why the Soviets are better than o parliment and why the dictatorship of Churchill (disguised with the sign board ofbourgeois 'democracy') but also that, with my vote, I want to support Henderson in the same way as the rope suports o hanged men the impending establishment of a government of the Henderson[2] will prove that I anı right, will bring the masses over to my side, and will hasten the political death of the Hendersons and the Snowdens just as was the case with their kindred spirist in Russia and Germany."

Lenin, Britiş komünistlerini kütlelere gitmeyi bilmedikleri gerekçesiyle azarlıyor. Kütlelere gidebilmek için Henderson'u desteklemeleri gerektiğini ileri sürüyor.

Henderson, Britanya'nın savaş çabalarını desteklemek için Britiş Emek Partisi'ni bölen ve savaş kabinesinde görev alan bir solcu'dur; Lenin, bunlardan ayrılmak için, Komünist Enternasyonalin kuruluşunu savundu ve kurulmasına ön ayak oldu.

Lenin, Henderson'u desteklemeyi, asılmış bir insanı tutan ipe, to support Hender-son in the same way as the rope supports a hanged man, benzetiyor.

Bu benzetmenin pek başarılı sayılamayacak bir edebiyat olduğunu kaydetmek durumundayım.

"Çocukluk Hastalığı" ile Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi arasında Kızıl Ordu'nun saldırgan Polonya kuvvetlerini püskürtmesi var.

"Çocukluk Hastalığı" çalışması, ilk bölümünde, Ekim Devrimi'nin evrenselliğini ve önemini anlatmaya çalışıyor. Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi, üye olabilmek için ünlü "Yirmi Bir Koşulu" formüle ediyor.

Komünist Enternasyonal'in dünya devrimini örgütleme amacına karşılık. Yirmi Bir Koşul, bir yanıyla, yapılmış devrimleri yönetmeye daha büyük önem verdiği izlenimini getiriyor. Bu çerçeve içinde, Üçüncü Enternasyonali üye olabilmek için, her durumda Sovyet Devrimi'ni desteklemeyi görev bilmenin bir koşul olarak ortaya konmasını, "Çocukluk Hastalığı" ile İkinci Kongre kararını aynı doğrultuda görmeme yol açıyor.

İkinci Kongre ile 1921 Haziran Ayı'nda toplanan Üçüncü Kongre arasında şunlar var: Kronştadt Ayaklanması, NEP ilanı, Britanya ile Ticaret Anlaşması ve Türkiye ve diğer iki güney komşusu ile Dostluk Antlaşmaları.

Üçüncü Kongre'de konuşmasında Lenin, Sovyet Rusya'nın uluslararası durumunu, istikrarsız denge, unstable equilibrium, olarak niteliyor ve Devrim'in bir "nefes alma" dönemine ihtiyacı olduğunu belirtiyor.

Üçüncü Kongre'ye sunulan tezler için, it is, ofcourse, no secret that our theses are a compromise, Lenin bunların bir kompromi olduğunu belirtiyor.

Kompromiyi kabul etmeyenlere, daha dinamik olmayı ve pasiflikten aktif politikalara geçişi savunanları, proletarya diktatörlüğünü hatırlatıyor; Sosyalist Devrimciler'in de bu tür sözler ettiklerini, şimdi hapiste olduklarını, başka bir diktatörlük yolu olamayacağını söylüyor. "Perhaps we, shall be blamed for preferring to keep such gende men in prison. But dictatorship is impossible in any other way."

Lenin, bu konuşmasında, Bolşevik Parti'nin tarihine işaret ederken, menşeviklerden "santrist" olarak söz ediyor ve "biz santristleri suçlamakla

kalmadık partiden de attık" diyor. "Şimdi, tehlikeli gördüğümüz bir başka yan ile uğraşmalıyız" diye ekliyor. Merkezcileri değil, artık daha sol eğilimlileri partilerden atma zamanının geldiğini belli ediyor. "Diktatörlük için hazır olmalıyız ve bu, bu tür sözlerle ve değişiklik önergeleriyle mücadele etmek demektir"; Lenin'in burada sol önerilere tahammülsüzlüğü, tersinden, Nisan Tezleri, sırasında Devrim'de tereddüt edenlere tahammülsüzlüğünü hatırlatıyor.

Üçüncü Kongre, Avrupa'da devrimin ricat ettiği saptamasını yapıyor ve "kütlelere!" sloganını kabul ediyor.

Üçüncü Kongre'den hemen sonra İspolkom Komintern, İKKİ, Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu, KEYK, "Birleşik İşçi Cephesi" programını kabul ediyor.

Şimdi bazı tezleri formüle edebilirim.

Önce bir digression ile TKP'nin konumuna değinmek durumundayım.

1921 yılı itibariyle artık TKP, hem Kemalist Devrimi ye hem de Sovyet Devrimi'ni desteklemek durumundadır. İki destek arasında kalmak, bir komünist partisine, son derece dar bir alan bırakıyor. Bu alanda güçlü olma şansı yoktur.

Buradan Komintern'in kuruluş ve sonu ile ilgili tezlerime gelmek durumundayım.

Trotskiy'in Komintern'in, 1935 yılında toplanan Yedinci Kongre ile sona erdiği yolundaki görüşlerinin elle tutulur bir yanı yoktur. Üçüncü Kongre ile Yedinci Kongre arasındaki mesafe son derece kısadır; 1919 Mart ayında kurulan Komintern'in 1921 yılı sonunda, teorik ömrünü tamamladığı kesinlikle söylenmelidir.

1921 yılına kadar Lenin kadar prestijlive Lenin'den sonra en etkiliolan Trotskiy'dir.

Stalin'in ise bu dönemde etkisi çok arkalarda bir yerdedir; Komintern'in teorik sonunda Stalin'in değil Trotskiy'in rolü bulunuyor.

Lenin'in Henderson ve türünden ayrılarak, komünist partileri kurulmasında ve aradan iki yıl geçmeden, dış ilişkilerde kötümser dalgalar yükseldiğinde, bu kez de Hen-derson ve türü ile birleşme ısrarında yanında, Stalin değil, Trotskiy var.

Komintern ve KP’lerde Tasfiyeler

Dünyadaki bütün komünist partilerin tek devrim olan Sovyet Devrimi'ni desteklemeleri ve bunu birinci görev ve sorumluluk haline getirmeleri anlaşılabilir; tek ülkede de sosyalizmi yaşatmak, enternasyonal bir görev olarak ortaya çıkıyor. Ancak tek ülkede sosyalizmi yaşatmanın pratik gereklerini dünya sosyalizminin teorik sorunları haline getirmek tartışılmalıdır.

Tartışmanın asıl yaratıcı yanı şudur: Böyle yapılmasaydı, pratik sorunlar, teorik açılımlar haline getirilmeseydi, gerekli destek sağlanamaz mıydı? Pratik her sorunu ve güncel içinde değişen her durumu bir teorik yenilik olarak sunmanın marksizm-leninizmi zenginleştirdiği ya da fakirleştirdiği ciddiyetle tartışma konusu olmalıdır.

Manuilskiy'in 1924 yılında TKP'yi sağ eğilimle suçlaması bir işaret olarak ele alınmalıdır. Güce dayanan bir darlık anlamında bürokrat Manuilskiy, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni Komintern'de temsil etmesinin yanında, tipik bir bürokratik yapıya sahip görünüyor, daha sonra Dimitrov'un en ateşli destekçisi oluyor. Manuilskiy'in eleştirisine kadar TKP, daha sağ çizgisine karşın, Komintern politikasının sadık bir izleyicisi olarak hareket ediyor.

İngiltere'deki Genel Grev'in yarattığı hayal kırıklığına karşın 1928 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde ve özellikle kır kesiminde büyük bir transformasyonun ve sınıf mücadelesinin başlatılması, aynı yıl toplanan Komünist Entemasyonal'ın Altıncı Kongresi’nde "sınıfa karşı sınıf' çizgisinin ve "sağ sapma en büyük tehlike" görüşünün kabulüne yol açıyor.

Lenin'in 1921 yılından itibaren Komünist Partiler'de sol eğilim gösterenlerin önlenmesi ve tasfiyesini istemesine karşılık 1928 yılından itibaren Komünist Partiler'de sağ eğilimin tasfiyesi süreci başlıyor.

Bunda hiçbir insaf tanınmadığını belirtmek durumundayım. Hiçbir parti bu iç kavga sürecinin dışında kalamıyor. 1928 yılında Komintern toplantılarında konuşan Japon delege Omura, Türkiye ve Kore partilerindeki tasfiyecilik hastalıklarından şikayet ediyor.

1930 yılından itibaren hem Komintern karargahında ve hem de ayrı ayrı komünist partilerinde çok keskin iç mücadeleler oluyor. İbre sola kayıyor, 1928 yılında toplanan Komintern'in Altıncı Kongresi'nin almış olduğu "sınıfa karşı sınıf' kararı ve sağ sapmanın en büyük tehlike kabul edilmesi, zaman içinde ve hızla temel görüş olmaya başlıyor.

İki nokta var; Sovyetler Birliği içinde ve kır kesiminde çok keskinleşen sınıf bakışı ve mücadelesi, bütün dünya komünist hareketinin bakışı ve mücadelesi oluyor. Bu yaklaşımın tartışılması ve kaçınılmaz olup olmadığının araştırılmasıyla ilgili görüşümü tekrarlıyorum.

İkinci nokta şudur: Ancak sınıf bakışının netleşmesini yalnızca Sovyetler Birliği içindeki gelişmelere bağlamamak gerekiyor. Dünya Bunalımı, Şili’de ayaklanma ve İspanya ile Çin’deki iç savaşlar da sınıflar konumunu açıyor ve sosyal demokrasinin iki yüzlü ve kaypak niteliğini daha da açık bir hale getiriyor.

Burada bir parantez açmak gereği var. Manuilskiy’in 1924 yılındaki sert eleştirisinden itibaren TKP radikalleşmek ihtiyacını duyuyor.

1 — Türkiye ortamı bu radikalleşmeye engeldir.

Reddetme geleneği ve ütopyacı bir çizgisi olmayan Türkiye solu ve aydınının 1930 öncesi zamanda radikalleşmesi çok zor görünüyor.

2 — Yirmi Bir Koşul’u çok ciddi bir görev sayan Türkiye komünizmi, Anglo-Sovyet karşıtlığında dış politika gereklerini çok daha fazla ön plana çıkararak teorik ve ideolojik tutarlılıktan sürekli uzaklaşma zorunda kalıyor.

Türkiye komünistleri, Şeyh Sait isyanında kemalist rejimi ve Irak’taki Kürt ayaklanmasında ise Kürtleri tutuyor. Temel Motivasyon, İngiltere’ye karşı Sovyetier’e dost bir Türkiye ve Irak’ta ise Irak’ı elinde tutan İngiltere’nin sorunlarını artırmak olarak görünüyor.

3 — Bu radikalleşme dürtüsü ile Türkiye Komünist Hareketi’nin şefi Şefik Hüsnü, Parti’de bir değişiklik ihtiyacı ile, güvendiği ve duygusallığı zaman zaman radikalizm çizgisine vardıran Vedat Nedim’i Katib-i Umumi yapıyor.

Vedat Nedim, Londra’daki gelişmeleri yakından izlemekle görevli olduğu için Ar-cos Şirketi'nin Londra bürosuna İngiliz polisinin saldırısı üzerine, Türkiye komünistleri İstanbul’da Arcos bürosuna yerleşmiş oldukları için, gidip polise teslim oluyor.

Bu parantezi kapatıp bir başkasını açıyorum: "sınıfa karşı sınıf' çizgisinin ve sosyal demokrasiyi kapitalizmin dayanağı sayma görüşünü Türkiye’de iki Hikmet ciddiye alıyorlar. Nazım Hikmet’in "putları yıkıyoruz" kampanyası bu çizginin yansımasıdır.

Parti yayınında değil, tiraj sorunu da olan "demokrat" bir yayında başlaması rastlantı değildir.

Eski komünistlerden bir bölümünün Kadro Dergisi ile kemalist ideolojiyi geliştirme politikalarına, benim daha önce yazdığımın aksine, Şefik Hüsnü değil Doktor Hikmet karşı çıkıyor.

Bir parantez daha açıyorum: Hüsnü, Komintern’in bu dönemindeki çizgisine çok uzaktır.

Hüsnü, Komintern’in Avrupa Barosu’nda yardımcısı Dimitrov ve Paris'te Fransız Komünist Partisi’nin önderlerinden Thorez ile birlikte Komintern içinde sağ eğilimleri temsil ediyor.

Komintern’in bu en sol döneminde Hüsnü, "kurtlarla birlikte ulumak" politikasına da uygun olarak karşı çıkmamakla birlikte daha sağ bir çizginin gelmesini bekliyor.

1935 yılı Temmuz Ayı’nda toplanan Yedinci Kongre, beklenenin geldiği dönemdir. Bundan sonra Komintern ve Partileri içinde büyük bir sol eğilim sahiplerinin tasfiyesi dönemi başlıyor.

1935 yılından sonra ve "Halk Cephesi" ile gelişmiş kapitalist ülkeler için de aşa-macılık Komintern'in ve partilerinin temel politikası olunca Komintern,

her bakımdan sona eriyor.

Böylece 1919-1935 yılları arasında Komintern ve bağlı partilerde, başlangıç ayrılığı sayılmazsa, birisi hafifolmak üzere üç tasfiye dönemi yaşanıyor. Otuzlar'ın başındaki sağ eğilimlerinin ve otuzların ortasındaki sol eğilimlerin tasfiyesi bağlı partileri önemli ölçüde zayıflatıyor.

Komintern, iki kez sol eğilim tasfiyesinden sonra, sağ kadroların elinde kalıyor. Bunların bir bölümü, ikinci savaş sonrasında Doğu Avrupa'da iktidara geliyorlar.

Komintern İdeolojisi Üzerine Çok Kısa Tezler

Komintern, dünya devrimini gerçekleştirmek için kuruluyor.

1920 yılında Çocukluk Hastalığı ve 1921 yılındaki Üçüncü Kongre ile dünya devrimi dil ucunda tekrarlanmakla birlikte politika olmaktan çıkıyor. Komintern, başta Büyük Britanya olmak üzere pek çok kapitalist ülke ile uzlaşmacı bir ilişkiyi öngörüyor.

1921 yılı sonunda Komintern, Birleşik İşçi Cephesi politikasını benimsiyor.

1920 yıllarının sonlarına doğru Komintern'in bu görüşleri terk ettiği görülüyor.

1920 yıllarının sonlarına doğru Komintern, kapitalizmin sosyal demokrasinin omuzlarında yaşadığı değerlendirmesine geçiyor ve her türlü "cephe" düşüncesini ve bu arada koşulsuz barış önerilerini reddediyor.

1930 ile 1935 arasındaki dönemde Komintern'in görüşlerinin net olduğunu söylemek mümkün değildir. Resmen sert bir sınıf mücadelesi çizgisi savunulurken belli başlı Komintern partileri bu çizgiyi fiilen ortadan kaldıran önemli katkıları dile getiriyorlar.

Burada bir parantez açmak istiyorum. Benim Sovyetler üzerine çalışmalarıma kadar, başta Davies ve Carr türünden dürüst sovyet uzmanları, 1930 yıllarını tek sesli görüyorlar ve böyle yansıtıyorlardı. Carr, Sovyetler Birliği'nde yayınlanan ve bu tezleri oluştururken yararlandığım

ancak hiçbir değerlendirme ve sonucuna katılmadığım bazı çalışmalara da dayanarak 1982 yılında yayınlanan Komintern üzerine çalışmasında bu görüşlerini değiştirmek gereğini duyduğunu belirtiyor.

Gerçekten de bu dönemde hem Komintern’in tek bir ideolojisinden söz edilemez ve hem de tek tek komünist partilerinin monolitik oldukları ileri sürülemez. Hepsinde çok büyük bir kavga var.

Alman KP önderlerinden Thalman, 1931 yılında "Halk Devrimi" kavramını ortaya atıyor. Resmi çizgi "Sosyalist Devrim" olmakla birlikte ters bir tepki almıyor. 1934 yılında Fransız KP önderlerinden Thorez, Komintern’in son anda karşı uyarısını da reddederek, "Halk Cephesi" kavramını dile getiriyor.

Bir parantez açıyorum. Gerek "Halk Devrimi" ve gerekse "Halk Cephesi" kavramlarını bugünkü kabul görmüşlüğü içinde ele almamak gerekiyor. İlk çıkışlarında her ikisi de kabul gören marksizm-leninizme göre büyük yenilik ve aykırılıklardır. 1930 yıllarında bu iki kavramı içlerine sindirebilecek pek az inançlı komünist ve devrimci vardı.

1930 yıllarının sonlarına doğru Dimitrov, Halk Devrimi ve HalkCephesi kavramlarından sonra dünya komünistlerini milliyetçiliği anlamaya ve anlayışlı olmaya davet etti.

Eldeki bütün belgeler Stalin’in bu yeni keşiflere en son olarak katıldığını gösteriyor.

Bu keşiflerle birlikte komünist hareketlere, Batı’da halk cephesi ve Doğu’da ise anti-emperyalist mücadele kalıyor.

Şimdi bazı tezleri sıralıyorum.

Halk Devrimi ve Halk Cephesi kavram ve politikaları Komintern’in istenmeyen ve sonradan kabul edilen çocuklarıdır.

Komintern, bir bütün olarak, Hitler’i ve faşizmi anlamadı. Komintern, faşizmi, ya kapitalizmin arada bir geçirdiği bir "nöbet" ya da bazı öğelerinin fazla büyümesi sonucunda bir "tümör" olarak kabul etti.

Komintern'in bu dönemki politika ve tartışmaları, bu dönemin marksist-leninistlerinin, son çözümlemede, kapitalizmi ve kapitalizmin politik ikizi olarak gördükleri burjuva demokrasisini son derece önemli ve değerli bulduklarını ortaya çıkarıyor.

Bu dönemde, dünyanın pek çok yerinde, marksist-leninistler, sosyalizmi kurmak için burjuva demokrasisini risk etmeyi göze alamıyorlar.

Bu dönemde üretim biçimlerinin tarih içinde birbirini izlemesi öğretisinin bir yansıması olan "aşamacı" kafa yapısı, marksist-leninistlerin bütün düşünce alanlarını kaplamaya başlıyor. Aşama çizgisinegöre burjuva-demokrasisinden sonraki aşama olarak sosyalizmin gelmesi gerekirken, faşizmin gelmesi üzerine ve marksist-leninistlerin bunu kavrayamamaları nedeniyle, sosyalist düzeni kurmadan önce bir de antitekelci mücadele aşaması çıkıyor.

Özetliyorum. Halk Devrimi, Halk Cephesi, Anti-tekelci Mücadele Aşaması, bütün bunlar, kapitalist gelişmiş ülkelerde komünist partilerin içine girdikleri zaaflardan çıkıyor ve tek ülkede sosyalizmi yaşatmak için genel bir itke olarak benimseniyor.

Geçici katkı nitelikleri var. Sürekli kalıyorlar.

Komintern'de Kanatlar Üzerine Notlar

Bulgar Dimitrov, Fransız Thorez, Komintern'de SBKP temsilcilerinden Manuils-kiy, Fin Kuusinen, İtalyan Togliatti, 1930-1935 dönemindeki iç mücadelede sağ eğilimleri temsil ediyorlar.

Macar Bela Kun, Komintern'de diğer SBKP temsilcisi Knorin, Lozovskiy, iktisatçı Y. Varga[3] sol eğilimleri temsil ediyorlar.

Çok sert bir mücadele sürüyor.

Bu mücadele içinde bu dönemde Komintern'de iki düzlem ortaya çıkıyor. Resmi politika, devrimci krizinin büyümesi ve sosyal demokrasiyi sosyal faşist olarak nitelemekle birlikte güçlü yerlerde bunu reddedenlerin

bulunduğu biliniyor. İspanya’da cephe politikası resmen kabul edilirken Komintern’de üst düzey bir görevli bunu ihanet sayan yazı yayınlıyor.

Bu mücadele içinde ve zamana göre, ülke komünist partilerinde önemli tasfiyeler yapılıyor.

Paris’te yerleşik AKP merkez komitesi çok büyük bir çoğunluğu ile oluşmakta olan Dimitrov-Thorez çizgisine karşı iken, Moskova’da bulunan Pieck ve Ulbricht[4] Alman Komünizminin temsilcisi sayılıyor.

Dimitrov, kendi ülkesinde kaybetmiş bir komünisttir. Bulgar Komünistleri, Dimitrov’un öteden beri savunduğu çizgiye karşıdırlar ve Dimitrov yandaşları parti içinde etkisizdirler. Bu mücadele içinde Moskova’da bulunan Kolarov ve Dimitrov Bulgaristan Komünist Partisi’nin yönetimini ellerine alıyorlar.

Yedinci Kongre’den sonra Macar komünistleri çok büyük tasfiyeler yapılıyor.

Çin Komünist Partisi, Komintern’in oluşmakta olan çizgisine karşı çıkıyor. Daha sonra parti içinde tasfiyeler yaşanıyor.

TKP, şimdiye kadar açık olan kayıtlara göre, birisi 1929 yılında ve diğeri 1933 yılında iki kez ”TKP Geçici Merkez Komitesi” adına bildiri yayınlıyor.

Şefik Hüsnü ve TKP

Şefik Hüsnü’nün ılımlı ve insanı fazla etkilemeyen bir kişiliği olduğunu sanıyorum. Bütün ömrünü hem kemalist ve hem de sovyet devrimini desteklemeye ayırıyor. Komintern’in Avrupa bürosunun yöneticisi oluyor. Reicstag yangınında Dimit-rov, Şefik Hüsnü’nün yardımcısıdır. Dimitrov’un yıldızı buradan itibaren yükseliyor ve Hüsnü’nünki ise sönüyor.

Ancak Hüsnü’nün komintern içinde bir saygınlığı olduğunu ve yükselen, giderek Komintern’i avucunun içine oian Dimitrov ile bir yakınlığı olduğunu sanıyorum.

Nazım Hikmet'in putları yıkma kampanyasına hiç sempati duymuyor. Halbuki, bu kampanya o zamanki Komintern politikasına uygundur ve buradan kaynaklandığını sanıyorum. Hüsnü'nün Nazım'ın ve Doktor Hikmet'in Kadroculara karşı tutumunu da onaylamadığını sanıyorum.

Komintern'de sağa dönüş bir politika olmadan Şefik Hüsnü, Nazım'ı ve arkadaşlarını TKP'den tasfiye edebiliyor. 1933 yılında Nazım'ı tasfiye işinin tamamlanmış olması gerekiyor. Hüsnü, 1933 yılında, Komintern'e, Nazım'ın Trotskist ve grubunun polis ajanı olduğunu bildirebiliyor. ”Türk burjuvazisi, çeşitli küçük burjuva dönek grupların, özellikle Nazım Hikmet'in trotskist muhalefet grubunu Komünist Partisi'ne karşı kullanmasını biliyor.” Bunları rapor eden Hüsnü şunları da ekliyor: ”Bu grubun üyelerinin polis ajanı olarak kullanıldıkları da saptanmıştır.” Şefik Hüsnü, Trotskist saydığı Nazım'ı ve polis ajanı olarak nitelediği arkadaşlarını 1933 yılı Temmuz ayından önce TKP'den tasfiye ediyor. 1933 yılında "TKP Geçici Merkez Komitesi” ilan edilmesininbu tasfiye ile ilgili olabileceğini sanıyorum.

Doktor Hikmet'in ise 1935 yılında toplanan Yedinci Kongre'den sonra tasfiye edilmiş olduğunu sanıyorum.

Doktor Hikmet, 1937 yılına gelince artık Komintern'in yeni çizgisine giriyor ve kendisiyle büyük bir tutarsızlığa razı olarak kemalist partinin önderlerini övmeye başlıyor.

Nazım ise 1955 yılında yazdığı bir kısa yazıda, 1929-1930 yıllarındaki kampanyasının ”cephe” adına yapıldığını ileri sürerek geçmişini düzeltmek ihtiyacı duyuyor.

Şefik Hüsnü'ye gelince yıldızının ve etkinliğinin Komintern'le birlikte körelmeye başladığını söyleyebilirim.

Hüsnü' nün politik yaşamı Komintern içindedir.

TKP ve Kürtler

Komintern'in iki destek politikası içinde TKP, son derece kemalisttir.

Kemalizm’i, yalnızca ideolojik çizgiyle sınırlı olmuyor; kemalizmin karşıtlarını, TKP ve bu arada Hüsnü, kendi karşıtı sayıyor. Çerkez Ethem ile ilgili tutumu böyledir.

Şeyh Sait isyanı ile tutumu da aynıdır. TKP için, komintern politikası çerçevesinde Büyük Britanya’ya uzak ve Sovyetler’e yakın bir kemalist devletin yaşaması son derece önemlidir. Bu nedenle TKP, Şeyh Sait isyanına, İngiltere’ye karşı üniter ve güçlü Türkiye Cumhuriyeti’ni zayıflatacak bir başkaldırı gözüyle bakıyor. Sovyet gazetecilerinin Komintern yayınlarında çıkan mesnetsiz yazılarını doğru kabul ederek Şeyh Sait’i bir İngiliz ajanı sayıyor.

İki destek arasında tutarsız TKP, Irak Kürdistan’ındaki Kürtlerin başkaldırısını ise büyük heyecanla destekliyor. Çünkü bu soruna bir Kürt sorunu olarak değil, Büyük Britanya İmparatorluğu’nu zayıflatacak ve dolayısıyla Sovyet Devrimi’nin nefes almasını sağlayacak hareketlerden birisi gözüyle bakıyor.

Komintern ve Devrim

Komintern’in bir Türkiye devrimi düşündüğüne dair hiçbir ip ucu görünmüyor.

Komintern ve SBKP, Türkiye Komünist Partisi’ni bir devrim partisi olarak değil, kemalist rejimi terbiye edecek “bir politik topluluk olarak görüyor.

Daha önce de değindim; 1921 yılından itibaren Komintern için "devrim" dil ucundan çıkarılan bir söz olmaktan ileri gitmiyor. Sovyetler Birliği ise güneyinde Mustafa Kemal Paşa ve Şah ile dostluk içinde olmayı, yerel komünistlerin gelişmesinden daha önemli sayıyor.

"Halk Cephesi" programı, açıkça sınıflı bir toplum ve mücadeleyi kabul etmek demektir; bu programın kabulü, bir yandan "cephe örgütleri" dizisini ön plana çıkarıyor ve diğer yandan da, Komintern sözcülerinin ağzından zaman zaman çıkan "devrim" sözcüğünü anlamsızlaştırıyor.

Bu dönemden itibaren Sovyet ders kitaplarında "devrim" sözcüğünün yer alması bir anamoli’dir; nitekim bir süre sonra ortadan kalkıyor. En son

olarak, 1938 yılında, Ekim Devrimi’nin yirmi birinci yıl dönümünde "kahrolsun kapitalizm" ve "yaşasın proleter devrimi" sloganları çağrılıyor. 1941 yılında yapılan 1 Mayıs yürüyüşlerinde uluslararası devrim sözleri yerini uluslararası dayanışmaya bırakmış durumdadır.

Bir yeni durum ortaya çıkıyor: Bir yanda komünist partiler ve diğer yanda, daha sonraki yıllarda "barış dernekleri", hukukçu birlikleri, sendikal federasyonlarla çeşitleri artan "cephe örgütleri" faaliyetlerini sürdürüyorlar. Ancak giderek, "barış" ve "demokrasi" sloganlarını çağıran ve sınıflar karışımı birlikleri savunan cephe örgütlerinin eylemleri ve kendileri ön plana çıkıyor; komünist partiler arkada siliniyorlar.

Böyle bir durumda, hem evrim sözcüğünün yalnızca orta düzey ders kitaplarıyla sınırlı kaldığı ve cephe örgütlerinin ön plana çıktığı bir zamanda, komünist partiler olmasa bile, Komintern’in varlığının anlamlı olduğunu iddia etmek güç görünüyor; gerçekten de, 1935 yılında yapılan Yedinci Kongre ile programatik açıdan da sona eren ve bundan sonra hiçbir kongre toplayamayan Komintern’e son vermek zamanı gelip geçiyor. Bunun için, Stalingrad’ta Sovyet savunmasının kazandığı başarı ile Stalin’in

Tahran’da kapitalist dünyanın iki lideri Churchill ve Roosevelt ile buluşacakları tarih arasında bir zaman uygun görülüyor.

Gottwald, Dimitrov, Jdanov, Kolarov, Koplening, Kuusinen, Manuilsky, Marti, Pieck, Throze, Florin, Togliatti, Komintern Yürütme Kurulu olarak, 15 Mayıs 1943 tarihinde bir araya geliyorlar ve bir kongre toplamaya gerek duymadan, seksiyonlar’a, tek tek komünist partilere, Komintern’in lağvını önermeyi kararlaştırıyorlar; bu karar, Komintern’in sonu kabul ediliyor. Komintern’i önerenlerden bir bölümü, savaşın hemen sonrasında, Doğu Almanya’da, Bulgaristan’da ve diğer Avrupa ülkelerinde iktidar haline geliyorlar.

Komintern’in ilga kararını yazanlar, Komintern’in kuruluş amacını da yeniden yorumlayarak, dünya devrimini, kuruluş amaçları arasından çıkarıyorlar. Kararın bu bölümünde şu yazılıyor: "1919 yılında, eski savaş öncesi işçi partilerinin çok büyük bölümünün siyasal olarak çöküşü üzerine kurulan Komünist Enternasyonal’in tarihsel rolü, marksist öğretiyi, işçi

hareketindeki oportünist elemanların tahrifat ve vulgarizasyonuna karşı savunmak, bir çok ülkede öncü ileri işçilerin gerçek işçi partisini konsolide etmelerine yardımcı olmak, işçi kütlelerini, kendi ekonomik ve politik çıkarlarını savunma, faşizme ve hazırladığı savaşa karşı mücadele ve faşizme karşı temel kale olan Sovyetler Birliği’ni savunma için seferber etmeye katkıda bulunmaktır." Komintern, ilga edildiği tarihte son derece mütevazi bir kimliğe büründürülüyor.

Öyle görünüyor, 1943 yılından itibaren, Sovyet yönetimi ve feshedilen Komintern yöneticileri barış içinde bir arada yaşamaya ve bunun gerçekleştirilebileceğine inanıyorlar. Komintern yöneticiliğinden ülke yönetimine geçen komünist liderlerin çeşitli açıklamaları bu izlenimi veriyor. Dimitrov, 1946 yılı Şubat ayında verdiği bir d' meçte, her ülkenin sosyalizme geçişinin ayrı bir yol izleyeceğini ve Sovyet yönteminin tekrarlanmayabileceğim, geçiş yönteminin, ülkelerin tarihsel, ulusal, toplumsal ve kültürel özelliklerine dayanacağını açıklıyor. Aynı şekilde Doğu Alman Komünist Partisi de, Sovyetler’inkinden ayrı bir yol çizileceğini, "demokratik anti-faşist bir rejim" kurulacağını ve bu rejimin, "tüm demokratik hak ve özgürlüklere sahip parlamenter demokratik cumhuriyet” olacağını ilan ediyor. Macar Komünist Partisi, Kasım 1944 yılında bir açıklamayla, Komünist Partisi’nin, "tek parti sistemini onaylamadığını” ve ülkenin yeniden kuruluşunda "kütle içinde çalışma tekeline ihtiyaç duymadığını” ilan ediyor. Yine Polonya’da Gomulka, 1946 yılı Ocak ayında, "demokratik parlamenter" yolla sosyalizmi kuracaklarını duyuruyor.

Bütün işaretler, 1943-1946 yılları arasında, Sovyet ve Doğu Avrupa liderlerinin hem demokratik parlamenter sisteme düşkünlüğünü vehem de Batı ile ilişkilerinde son derece yumuşak bir yaklaşımı tercih ettiğini gösteriyor. O kadar öyle ki, Amerika Birleşik Devletleri’nin eski Dışişleri Bakanları’ndan Profesör Henry Kissinger, "when Stalin was alive, he was generally considered a dove in western countries", diyor; Stalin’in hayatta olduğu zaman, Amerika’da çok kullanılan sembollerle, Stalin’in bir "şahin” değil, "güvercin” olduğunu, barışçı yöntemleri seçtiğini yazıyor.

Komintern’den Kominform’a

Andrey Aleksandroviç Jdanov’un kısa süren yükselişi, başta Sovyetler, bütün komünist partiler yöneticilerinin, iki düzenin barış içinde bir arada yaşama planında hayal kırıklığı yaşamalarının sonucunda gerçekleşiyor; Jdanov, Batı dünyasının, 1946 yılından itibaren, Sovyet düzeni ne yeni bir saldırıya hazırlandığı inancıyla yeni bir strateji geliştirmeye çalışıyor. Sonunda, Amerika’nın Sovyet düzenini "kuşatma" doktrinine karşı Jdanov, "iki kamp" düşüncesini kabul ettiriyor. Dünyada sadece iki kampın bulunduğu bir politika haline geliyor.

1947 yılı Sonbahar’ında Varşova’da toplanan komünist partileri yöneticileri, şartların değiştiğini ileri sürerek, Kominform adıyla bilinen Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu’nu kurmaya karar veriyorlar. Jdanov, kuruluş toplantısında yaptığı konuşmada, Komintern’in kapatılmasına yeni bir gerekçe buluyor; dünya komünist partilerinin, komintern aracılığıyla, Sovyetler Birliği tarafından yönetildikleri "iftirasını" kapatılmanın önemli dayanağı olarak sunuyor. Artık komünist partilerin güçlendiğini söylüyor; böyle bir iftiranın geçerli olamayacağına inandığı anlaşılıyor.

Eski örgütün kapanışı için bir yeni gerekçe ile yeni örgütlenme için bir açıklama gerekiyor; Jdanov, son gelişmeler karşısında, en büyük tehlikenin komünist ve işçi partilerinin, kendi güçlerini küçümsemeleri ve karşı tarafın gücünü abartmaları olacağını ileri sürüyor. Güçleri iyice saptayabilmek için ise yakın ilişki ve temaslara ihtiyaç duyuluyor; bu, merkezi Belgrad olarak kararlaştırılan ve "Edebi Barış ve Halk Demokrasisi İçin" adıyla bir yayın organı ile donatılan Kominform’dur.

Amerika Birleşik Devletleri, Kominform’un kuruluşunu, Komintern’in canlanması ve dünya devrimi programına yeniden dönüş olarak anlıyor ve büyük kaygı duyuyor. Gerçekte, Kominform, Komintern kadar bile yankı uyandıramıyor. Fakat yine de eski düzeni rahatsız ediyor.

Hruşov, eski düzeni rahatsızlıktan kurtarmayı görev sayıyor; 1956 yılı Nisan Ayı’nda, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Yirminci Kongresi’nden hemen sonra, Kominform da feshediliyor. Gerekçe yine, şartların değişmesi görüşü ile başlıyor ve artık temel görevin "barış ve demokrasi" için safların pekiştirilmesi olarak devam ediyor. Kominform’un

ise, hem kuruluşu ve hem de eylemlerinin içeriği açısından bu yeni göreve uymadığı saptanıyor ve sonuna karar veriliyor.

İki Sapma Üzerine

Komintern'in tarihi iki sapma ile, zaman zaman sırasıyla ve zaman zaman aynı anda mücadele tarihi olarak gelişiyor.

1930 yıllarının sonları yaklaştığında ise, hem marksist-leninist ideoloji ve hem de marksist-leninistler aynı anda iki sapma ile mücadeleyi kavrayacak ve kavratacak çözümsel zenginlikten oldukça uzaklaşmış görünüyorlar,

Aynı anda sağ ve sol sapma ile mücadele edebiyatı eldeki teorinin yoksullaşmasına neden oluyor,

Öğretiyi, "barış ve demokrasi" mücadelesi için kullanmaya çalışmak ise, hiç uygun olmadığı bir alana çekmek anlamına geliyor ve kısırlaşması sonucunu doğuruyor.

ikinci bölüm için ikinci ek

TARİF ve İSİM ÜZERİNE

Hayvanların neden isimleri yok?

Komünal toplumlarda insanların isimleri var mıydı?

İsmi olmakla insan olmak bir midir?

İnsan olmak ayrılmak mıdır?

Neden kızılderililer isim yerine kendilerini tarif ediyorlar veya tarif etmeyi isim sayıyorlar?

Neden eski toplumlarda, Doğu eski toplumdur, isimler anlam taşıyor?

Soruları artırabilirim; yerine, Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'yu kaleme alırken bu sorularla yorulup yorulmadıklarını sormakla yetinmek istiyorum. Bilmiyorum; bildiğim bir isim sorusuyla karşılaştıklarıdır.

Marx ve Engels, yola çıktıklarında bir yol vardı ve sosyalist mücadele, Marx ve Engels'den önce başlıyor. "Sosyalist" sözcüğü ilk kez 1827 yılında, Owen taraftarlarının çıkardığı bir kooperatifyayınında kullanılıyor. Marx ve Engels, bu yola giriyorlar.

"Sosyalist" sözcüğünün kaynağında ortaklık var; dernek veya cemiyet anlamındaki assosiasyon sözcüğüyle aynı anlam grubuna giriyor. Bu sözcükte bir beraberlik ve katılma yükü bulunuyor; "sosyal" sözcüğü de, bir iştiraki, katılmayı, birlikte yürüyüşü ifade ediyor. Bu sözcükle, "kompanyon" sözcüğü eş anlamlıdır; "kom" ve "pan" sözcüklerinin bir araya gelmesinden türüyor. "İle" ve "ekmek" sözcüklerinden oluştuğu için, "kompanyon" ve bunun özdeşi "sosyal" sözcükleri, birlikte ekmek yemeyi, yoldaşlığı anlatıyorlar.

Bütün bu açıklamalar şunun içindir: "Sosyalist", ya da sosyalizm ile "komünist", ya da komünizm, sözcükleri arasında büyük ve önemli farklar bulunmuyor. Birbirinden ayrı anlam yükleri, daha çok pratikten geliyor. Bunun ötesinde sözcük anlamında, komünizm, biraz daha yakın beraberliği ve ortaklığı anlatıyor.

Komünist Manifesto'yu kaleme alırken, Marx ve Engels, bir isim sorunuyla karşı karşıya geliyorlar; isimler, hemen anlatmak ve tanıtmak içindir. İsimler, başta ayırmak için kullanılıyor ve bu nedenle sürülerin isimleri olmuyor; fakat sadece ayırmak ve tanıtmak için değil, en hızlı ve tartışmasız bir biçimde ayırmak ve tanıtmak için gerekli oluyor. Belki de bu nedenle, Doğu'da ayrışma daha yavaş kaldığı için, insanlar daha çok anlam ve sıfat taşıyan isimleri tercih ediyorlar.

Marx ve Engels'in karşılaştıkları isim sorununun, sosyal mücadelede önemli karışıklıklara da neden olduğunu düşünüyorum; girdikleri sosyalist mücadele yoluna "komünizm" adını teklif ederlerken bir de sosyalizm ile komünizm arasına, teori ile pratik arasında kalan, düşünceler getiriyorlar. Başta Marx ve genel olarak Marx ve Engels, tarihi bölümlere veya aşamalara ayırma eğilimi taşıyorlar; büyük bir çözümsel olumluluk olmakla birlikte, ne yazık, bütün çalışmalarında bir bölümden diğerine veya bir aşamadan öbürüne geçiş, daha açık sözcüklerle geçiş süreçleri, hep geliştirilmeden kalıyor. Sosyalizm birinci aşamadır; fakat ikinci aşama olan

komünizme geçiş mekanizmaları ise azgelişmiş olarak duruyor. Hiç gelişmemiş olduğu bile söylenebilir; pratikte büyük sorunlar çıkarıyor.

Bir yan daha var; isimler, itibar içindir. Marx ve Engels'in isim sorunları, itibar sorunundan kaynaklanıyor. Bir mücadele yoluna giriyorlar ve ancak tam girdikleri sırada bu yolun adının itibarsızlaştığını görüyorlar. Engels, Komünist Manifesto'nun 1890 yılı basımına yazdığı önsözde, "ona bir Sosyalist Manifesto diyemezdik", we co-uld not have called it a Socialist Manifesto, diyor; ve gerekçelerini dillendirmeye çalışıyor. Manifesto'ya "sosyalist" denememesinin, Engels'e göre, iki nedeni bulunuyor. Bunlardan birincisi, o zamana kadar sosyalizm adına bilinen sistemler, bunlar öncelikle, Britanya'da Owenist ve Fransa'da Fourierists, ütopyacı sosyalistlerdir, "artık giderek ölmekte olan tarikatlara" inmiş durumdadırlar. Bunun dışında, ikincisi, bu zamanda ortalıkta pek çok sosyalist reçete ve öneri görülüyor; Engels, bunların tümünün, "sermaye ve kâra hiç zarar vermeden" sosyalizmi kurma peşinde olmalarına dikkati çekiyor.

Engels uzatmıyor; gerçekten de o sırada ütopyacı sistemler gittikçe kuruyan ve kurudukça birbiriyle dalaşan bir takım tarikatlara dönüşmüştür, itibarları bulunmuyor. Ayrıca diğer sosyalist projecilerle bir ortak yan taşıyorlar; hep "okumuş" sınıfları ikna ederek bir sonuç almayı planlıyorlar. Bu halleriyle, hem yönelişleri ve hem de tabanları açısından emekçi sınıfların dışına düşüyorlar; Engels, çalışan sınıfların bu sırada, "toplumun temelli olarak yeniden kuruluşunu" istediklerini ve kendilerini, "komünist" olarak adlandırdıklarını kaydediyor.

Engels'in bu yazımı da, sosyal mücadelede isim değişikliğinin, sosyalizm'den komünizm ismine geçişin, öyle bir önemli teorik içeriği olmadığını gösteriyor; ben de bu düşünceyi paylaşıyorum. Bu düşünceme dayanak olarak, başkalarının yanında, Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi çalışmasına, "Alman İşçi Partisi Programı Üzerine Marjinal Notlar" adını vermesini de gösterebilirim. Şu da eklenebilir; eğer ilk sosyalist devrim, daha gelişmiş bir ülkede doğmuş olsaydı, Marx'ın bu çalışması tümüyle ihmal edilebilirdi. Bu kenar notlarını, Avrupa'nın kapitalizm yolunda en az gelişmiş ülkesi için yazmış olması da kayda değer; burada vurgulanan aşama tariflerinin oldukça azgelişmiş olduğunu vurguluyorum.

Bütün teorilerin bir Darwinist yazgıları var; güçlerini yaşayabilmeden alıyorlar ve güçlü oldukları ölçüde yaşayabiliyorlar. Aynı ölçüde olmasa bile isimler de benzer bir yazgıyı izliyor; 1871 Paris Komünü yenilgisi, komünizm adını hızla itibarsızlaştırıyor. Bu nokta üzerinde hem tarihsel ve hem de isim bağlamında durmam gerekiyor.

Komünist Manifesto, 1848 Devrimleri'nden hemen önce yayınlanıyor ve bir dünya devrimi çağrısını ve inancını dile getiriyor. Güzel; ancak, 1848 Devrimleri'nin Avrupa'da son dünya devrimi olması bir yana, uzunca süre Avrupa'da sosyal bir devrim de gerçekleşmiyor. Uzun bir aradan sonra ve Fransa'nın onur kırıcı Almanya yenilgisiyle birlikte Paris Komünü patlıyor; devrimci durumlarda Paris ve işçileri Fransa ölçüsünde bir hareketliliği başlatabiliyorlar. Komün, Paris dışına yayılamıyor ve çok kısa sürüyor; pek acımasız bir biçimde bastırılması ve içerdiği büyük öğretici dersler, daha sonraki kuşakların verdiği önemin çağdaşları için de geçerli olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine, çağdaşları üzerinde, geç ve kapsamı dar gelen bu devrimin acımasız bir biçimde bastırılması, son derece olumsuz bir etki yapıyor ve yenikçi psikozunun ortaya çıkmasına neden oluyor.

"Sosyal Demokrasi" ismi, bu yenikçi psikozun sonucudur; bunu, insan düşüncesinin en büyük garabetinden birisi saymak zorunluluğunu duyuyorum. Böylesine bir ek-lektizism ve böylesine bir oportünizmin insan mücadelesine pek az gelebileceğini düşünüyorum; Marx daha az, ancak Engels'in böyle bir anomali ile uzun süren evliliğini anlamakta pek güçlük çekiyorum.

Anlamadığıma memnunum; çünkü, anlamak rahatlamak oluyor. Kaldı ki, pratik olarak anlıyorum; fakat, bu, rahatlatmıyor. Teorik planda ise "sosyal" ve "demokrasi" sözcüklerini yanyana getirmenin imkânsızlığına inanıyorum.

Pratik alanda anlamaktan daha çok kabul etmeyi zorlayan başarıdır; "sosyal demokrat" adının büyük bir yaygınlık kazanmasında başarı önemli rol oynuyor. 1848 yılına kadar İngiltere'de olan sosyal mücadelenin ağırlık merkezi, hem Kırk Sekiz Devrimi'nin Fransa'daki görkemi ve hem de Chartist hareketin Büyük Britanya'da sonunun görünmesi, mücadelenin sıkletini Fransa'ya kaydırıyor. Almanya'nın birliği, Fransa'yı yenmesi, Komün deneyimin minuskül kalması, Fransa'nın öncülüğünün de sonuna

işaret ediyor; Almanya'nın hızla canlanması, işçi hareketinin de yüksek dalgaları tutturmasına yol açıyor. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin büyük başarısı, hem bu anomali'nin kabulünü ve hem de yaygınlaşmasını sağlıyor; bir model oluyor. Geniş tabanı, seçimlerde aldığı oy, teorik çabalarda öncülüğü, yaşamının sonlarına doğru Engels'i de parlamenter yoldan sosyalizmin kuruluşu düşüncesine yatkın bir hale getiriyor.

"Sosyal Demokrat" adı, dünyanın her yeri için bir model'dir; Yüzyıl sonuna doğru Rusya'da kurulan Parti de, adının başına bu sıfatı alıyor ve kendisini Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi olarak isimlendiriyor. Dolayısıyla bu anomali bir zaman ve uzun bir zaman Lenin için de geçerli oluyor.

Fakat isimlere ısınma başarının türevi ise, isimlerden soğuma da başarısızlığın ve dağınıklığın sonucu olarak ortaya çıkıyor; Bernstein'ın çıkışı ve Birinci Savaş başında Avrupa partilerinin şovenist tutumları, tüm kalabalıklarına karşın bu partilerin içinin boşalmış olduğunu göstermekten geri kalmıyor. Yalnız yine de yetmiyor; başarısızlık ve güç, isim değiştirmenin motorudur.

İlk bakışta çok şaşırtıcı gelebilir; Lenin, "sosyal demokrasi" nitelemesindeki anomali'yi dillendirebilmek için hem Ekim Devrimi'ni ve hem de dünya devrimi kaygısının ön plana çıkışını beklemek zorunda kalıyor. Lenin'in, bu adı, "eski ve modası geçmiş" olarak nitelemesi tam Nisan Tezleri günlerine denk düşüyor; bu günlerde Lenin, iktidarı almaya kararlıdır.

1917 Nisan Günleri'nde Lenin, "sosyal demokrat" sıfatından boşanmaya karar verince, ilk başta bir önemli sorunla karşılaşıyor; Marx ve Engels'in neden bu sıfata tahammül ettiklerini açıklamak zorunluluğunu duyuyor. Lenin, "Marx ve Engels'in, bilerek, bu doğru olmayan ve oportünist olan "sosyal demokrasi" adına tahammül ettikleri 1871-1914 yılları" diyor ve bu yılların niteliğini çözümlemek istiyor; "Paris Komünü yenilgisinden sonra, bu günlerde, tarih, yavaş örgütsel ve eğitim çalışmalarını günün görevleri yaptı" diye ekliyor[5]. Daha hızlı gitmenin mümkün olmadığı bir zamanda, Lenin'in oportünist dediği, benim eklektizmi eklediğim "sosyal-demokrat" adı yaygınlaşıyor.

Uzun süre model olduktan sonra Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve birdenbire denilecek bir biçimde, yine Lenin'in sözleriyle, sosyal demokrat liderlerin davranışları ve sosyal demokrat parlamentarizmin sonucunda, "insanlar şaşırıyorlar, savruluyorlar ve aldatılıyorlar"; artık sosyal demokrasi, işçi sınıfında şaşkınlığın ve savrulmanın motoru haline geliyor. İşte bu nedenle Lenin, "İkinci Enternasyonal kadar kokuşmuş bu eski modası geçmiş parti adını muhafaza edecek olursak" diyor ve "bu aldanmayı tahrik etmiş ve buna yardım etmiş oluruz" diye ekliyor.

Görülüyor; Lenin'in isim değişikliği önerisi de tümüyle pratik gerekçelere dayanıyor. Bütün sorun, tıpkı Marx ve Engels'in ütopyacıların sosyalist adını itibarsızlaştırdıklarını düşünmeleri türünden Lenin'in de İkinci Enternasyonal partilerinin sosyal demokrasi adını kirlettiklerini inanmalarından kaynaklanıyor. Lenin, "tıpkı Marx ve Engels'in kendilerini isimlendirdikleri gibi biz de kendimize Komünist Partisi demeliyiz" diyor.

Buraya kadar güzel; fakat bir ölçüde de teorik gerekçe ekleme zorunluluğu var. Lenin, buna, "'sosyal demokrasi' adı bilimsel açıdan doğru değildir" sözleriyle başlıyor. Şöyle sürdürüyor: "Partimizin adının (Sosyal-Demokratlar) ikinci kısmı da bilimsel olarak doğru değildir. Demokrasi bir devlet biçimidir, halbuki biz marksistler devletin her türüne karşıyız." Devlet, sınıflar var olduğu sürece duruyor ve demokrasi hep sınıfların varlığında ortaya çıkıyor; teorik düzende sosyalizm ile taban tabana zıt olduğunu Lenin de, 1917 Şubat Devrimi'nden sonra hatırlıyor.

"Bir Komünist Partisi için kullanıldığında demokrasi sözcüğü sadece bilimsel anlamla yanlış olmakla kalmıyor, şimdi Mart 1917 tarihinden bu yana, en basitinden, devrimcilerin cesaretle ve özgürce, kendi inisiyatifleriyle yeni'yi kurmalarını engelleyen, devrimcilerin gözlerine konmuş at gözlükleri oluyor: Devlette -tek iktidar olarak ve her biçimiyle devletin 'sonüşünün' habercisi olarak, İşçiler ve Köylüler ve diğer tüm temsilciler Sovyeti'nin kuruluşunu önlüyor." Lenin, artık "demokrasi" sözcüğünü sadece bir itibarsız sözcük veya yanlışlık olarak görmüyor ve aynı zamanda önemli ayakbağı sayıyor.

Ekim Devrimi'nden sonra Lenin'in öncülüğünde, sosyalist cumhuriyetler birliği ile komünist partiler birliği, komintern, kuruluyor. Başta sosyalist partiler olmak üzere tüm partiler adlarını komüniste çeviriyorlar; aradan

uzun yıllar geçtikten ve komünist toplumun kurulacağı ilan edildikten sonra ise, pek çok parti adlarını yeniden değiştirdiler. Son olarak bu nokta üzerinde durmak istiyorum; çünkü komünist adının bu kez bırakılması, ismin itibarsızlaşması kadar tariflerin kendisiyle de ilgilidir.

Kurulmuş sosyalist rejimlerin yöneten partilerinin komünist adını reddetmelerinden önce, komünizm aşamasına geçmenin hedef olmaktan çıkarılması geliyor; pek çok kurulu rejim, çok sessiz bir biçimde, komünizm aşamasını resmi amaçlarının dışına itiyorlar[6]. Bu, komünizmin bir aşaması olarak gösterilen sosyalizmin, giderek ayrı ve bağımsız bir rejim türü olması anlamına geliyor; doğrudan doğruya tarif sorununu ilgilendiriyor.

Burada çok açık olarak ve üstünü örtmeye çalışmadan öne sürmek gereğini duyduğum bir düşünce var: Komünizmi aşamalandırma ve sosyalizm aşamasında katkıya göre ödüllendirme görüşlerinin geçerliliğinden önemli ölçüde kuşku duyuyorum. Şu nokta doğrudur; her yeni sistem bir öncekinin doğum işarelerini taşıyor. Adı ister sosyalizm ya da isterse komünizm olsun, yeni düzenin, içinden çıktığı eski düzenin izlerini taşıması çok doğaldır. Bu nedenle Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi'nde ortaya attıkları ve Marx'ın, başkayerlerle birlikte Gotha programı'nın Eleştirisi için yazdığı marjinal notlarda tekrarladığı bu saptama son derece yerindedir; ancak, komünizmin herhangi bir aşamasında, herkesin katkısına göre ödeme, eski düzenin izi olma sınırlarını çok aşıyor ve öyle sanıyorum, kendisi oluyor.

İster "kabiliyet" veya isterse "kapasite" sözcükleri kullanılsın, bunlara göre ödeme, kapitalizmin temel ilkesidir; yeni düzende kapitalizmin temel ilkesinin geçerli olacağını söylemek, kapitalizmin geçerli olmasıyla aynı anlama geliyor. Bunu, üstelik Avrupa toplumunda bunun dillendirilmesini, anlamakta güçlük çekiyorum. Güçlük çektiğim bir başka nokta ise şudur: Marx, kapasiteye göre katkı ve ihtiyaca karşı ödüllendirme şemasını kendisi bulmuyor. Bu, 1848 Devrimi'nde sokaklarda haykırılan bir ilkedir; herkesin kapasitesine göre katkıda bulunması ve ihtiyacına göre ödüllendirilmesi, 1848 Devrimi'nin, zaman zaman Louis Blanc'a atfedilen, fakat sokaklarda yüksek seslerle söylenen ilkelerinden birisidir. Marx'ın bunu ikiye

bölmesini ve bundan yeni düzenin iki aşamasını çıkarmasını anlamak gerçekten güçtür; herhangi bir pratik gelişmeye dayanmıyor.

Devam ederken ve burada bir parantez açarak bir görüşümü tekrarlamak istiyorum: Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi çalışmasında yazılı ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalınarak sosyalizmden ayrılmak mümkündür. En azından Doğu Avrupa'daki sosyalizm ya da komünizm denemeleri bu tezimin kanıtı olarak ortaya çıkıyorlar; Dorian Gray'ın Portresi türünden birdenbire bir başka düzene dönüşüyorlar.

Marx'ın sosyalizmi tarif ederken ileri sürdüğü bu vurguda, önemli ve anlaşılması zor olan bir noktada, kabiliyet veya kapasitenin kendi başına' ölçülmesinin imkânsızlığıdır; ancak sonuçlarıyla ve yine önemli zorluklarla ölçülebiliyor. Sonucu, emekçinin verimliliğidir; ölçülebilen verimliliğe göre ödeme ise, tartışmasız kapitalizmin ilkesidir.

Hem Sovyet sosyalist ve hem burjuva Amerikan iktisadı, verimliliğin ölçülmesinde kendi akademik komünitesini tatmin eden mekanizmalar geliştirebilmiş olmaktan çok uzaktadırlar; kabiliyete veya kapasiteye göre ödeme eninde sonunda eşitsiz ödemenin bir ilke olarak kabulünden başka bir anlama gelmiyor. Dolayısıyla Marx'ın sosyalizmin tarifine kapasiteyi sokmuş olması, eşitsizliğin geçerliliğine icazet çıkarmaktan başka bir anlam taşımıyor.

Gotha Programı'nın Eleştirisi'nde, kapasitenin farklı olduğu bir dünyada ve kapasiteye göre ödeme varsayılırsa, bunu Marx açıkça ifade etmiyor, eşitlik ilkesinin eşitsizlik anlamına geleceği belirtiliyor; kesin doğrudur. Burjuva dünyasında mutlak bir eşitlik bulunmuyor; eşitlik katkının karşılığını almak anlamında ve bu nedenle de göreceli olarak, anlaşılıyor. Bu kısa çalışmasında Marx, "komünist toplumun daha yüksek aşamasına" geçilmesinden söz ederken bu aşamanın tarifini de veriyor. Bunlar, bireyin iş bölümüne esir eden tabiyeti, kol ve kafa emeği arasındaki antitezin kalkışı, çalışmanın yaşamanın bir aracı olmaktan çıkarak yaşamın temel ihtiyacı haline gelmesi, üretici güçlerin bireyin tümleşik gelişmesiyle birlikte artması, kooperatif servetin tüm kaynaklarının bolluk akıtması olarak sıralanıyor. Böyle bir durumda, burjuva hak kavramının üstünün çizilebileceği ve toplumun "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına

göre" ilkesine geçebileceği ileri sürülüyor.[7] Eşitlik, ancak yeni düzenin yüksek aşamasında söz konusu olabiliyor.

Böyle bir tarife katılmadığımı ifade etmek durumundayım. Böyle bir tarifin Sovyet sosyalizminin çözülüşünün önemli nedenlerinden birisi olduğunu düşünüyorum. Yeteneğe göre ödüllendirme, somutta iş yapma farklılıklarının kabulünü de beraberinde getiriyor; Engels Anti-Dühring’te ısrarla buna karşı çıkıyor. Engels, Anti-Dühring’te değil hamal ile mimar arasında farklı ödemeye, bunların ayrı insanlar olarak varlığına bile karşı çıkıyor; "a fine sort of socialism that could beperpetuating professional porters?" diyerek, profesyonel hamallar ebedileştirilirsepek de hoş sosyalizm olur, sözleriyle Profesör Dühring ile alay ediyor.

Engels’ten farklı olarak Marx, sosyalizmin tarifine eşitliği koymuyor; kendinden önceki sosyalist mücadelenin önde gelenlerinin görüşlerinden ayrılmak, zaman zaman Marx’ın yazılarının önde gelen motiflerinden birisi oluyor. Eşitlik, Babeufta, politik ve sosyal mücadelenin temel ölçütü durumundadır; sosyalizmin temel tarifi olduğunu düşünüyorum. Toplumsal mülkiyet, eşitlik hedefinin bir uzantısı veya zorunlu sonucudur.

Burjuvazi, doğuşunda, mülkiyet karşısında ikircikli bir konumdadır; mülkiyetin sadece kralın ve feodallerin ayrıcalığında olması, geniş emekçi yığınlarında, bir yandan ortak mülkiyete bir eğilim ve diğer yandan da mülkiyete karşı bir düşkünlük yaratıyor. Mülkiyete karşı bu ikircikli hal, siyasal iktisatın doğuşunda kendisini belli etmekten geri kalmıyor; sosyal mücadele ilk çıkışlarında bu karışıklıktan önemli ölçüde etkileniyor. Bu nedenle sosyal mücadele açıklamalarında ortak mülkiyetin doğrudan ve katıksız bir savunmasına ve bu anlamda da tarifine rastlanmıyor. Sadece büyük iş yerlerinde çalışmanın, zorunlu ve doğal olarak, ortak mülkiyet bilincini yaratacağı varsayılıyor.

Halbuki, eşitlik ilkesi ile ortak mülkiyeti birbirinden ayırmak mümkün değildir; eşitliğin bozulması, özel mülkiyet’tir. Özel mülkiyet bir kurum olarak kabul edilmedikçe, eşitliğin sürekli ve önemli ölçüde bozulabileceğini sanmıyorum.

Bu nedenle eşitlik ve ortak mülkiyet ilkesinin, herhangi bir aşamalandırma çabasına girilmeden, sosyalizmin veya komünizmin olmazsa olmazı

olduğunu ileri sürebiliyorum. Ancak bu kadarının yetmeyeceğini düşünüyorum; bir de davranış ya da çalışma biçimini ya da felsefesini hesaba katmak gerekiyor. Bu, değer yasasının ya da kapasiteye göre ödüllendirme ilkesinin tam karşıtı olmak durumundadır. Lenin, bunu, "toplumun çıkarı için, gratis, karşılıksız olarak yapılan iş, belli bir görev, belli ürünlerden (pay) haketme amacıyla yapılmayan iş" olarak tarif ediliyor[8]. Bu, eğer bir aşamalandırma söz konusu değilse, başka bir felsefe oluyor.

Eşitlik ve toplumsal mülkiyet yetmiyor ve bir de yeni bir felsefe zorunluluğu ortaya çıkıyor. "Tek başıma kendimi ne kadar geliştiririm" ilkesinin yerine, "kendi başıma başkalarını nasıl geliştiririm" ilkesi, sosyalizmin olmazsa olmaz koşulu durumuna geliyor. Başta Sovyetler Birliği, sosyalist ülkelerdeki çözülüş, bunu açık olarak ortaya çıkarabiliyor.

Eşitlik, burjuva devriminin de ilkesidir; ancak tam gerçekliğini bulamıyor. Ortak mülkiyet, burjuvazinin çocukluk aşamasında, burjuvaziye tümüyle yabancı görünmeyebilir; kapitalizm güçlendikçe burjuvazi, ortak mülkiyet düşüncesine düşmanlık kazanıyor ve özel mülkiyeti kutsallaştırıyor. Ancak "kendi başıma başkalarını nasıl geliştiririm" düşüncesi, burjuva toplumunda hiçbir zaman yer etmiyor; bilinmiyor.

Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin çözülüşü süreci, politik ve pratik açıdan değil, teorik planda da isim sorununu yeniden ortaya çıkarıyor. Yeni bir isim kendisini zorluyor.

ikinci bölüm için üçüncü ek

1

Nazım Hikmet'in ön çıkışı. Komintern içinde sağ sapmanın en büyük sapma sayılmasıyla birliktedir. "Putları Yıkıyoruz" bu dönemin ürünüdür; Parti yayınlarında değil, "demokrat" bir yayında başlamasını, Komintern ve TKP içindeki mücadele ile açıklamak gerekiyor. Nazım Hikmet ve Doktor Hikmet, 1929"1935 Dönemi'nde, "sol” çıkışları temsil ediyorlar.

2

Lenin'in, Britiş komünistlerine destekleyerek kütleleri kazanmalarını önerdiği Henderson hakkında kısa bilgi vermek gereğini duyuyorum.

"Although never an outstanding orator, Henderson rapidly achieved parliamentary prominence. He was the chairman of the parliamentray Labour Party in 1906 and joint whip for several subsequent sessions. He became secretary of the Labour Party in 1911 and continued to hold that post until he resigned in 1934. When World War broke out Henderson, with the majority of the labour members of parliament, took up o position of general support ofthe British war effort and took over the parliamentary leadership from J. Ramsay Mac-donald, who led the pacifist minority. When H.H. Asquith formed the first coalition government in 1915, Henderson became president ofthe board ofeducation and a member of the cabinet. Later he was paymaster general and adviser on labour matters to government. He took no active part in the fail of Asquith, but when Lloyd George achieved the premiership in Dec. 1916, Henderson rallied the Labor Party to support the new government and became a member of the war cabinet of five."

Encyclopedia Britanica, Vol. 11, s. *354.*

3

Varga, savaş içinde, kapitalizmin değiştiğini ileri sürerek, saf değiştiriyor.

4

Savaş sonrasında Doğu Almanya'da iktidar oluyorlar.

5

V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 24, s. 86.

6

Bu konuda çeviri bir ek sunuyorum.

7

K.Marx - F. Engels, Selccted Works, s. 325

8

V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 30, s. *517*

YİRMİNCİ KONGRE

Belki daha önceden başlamak üzere, ancak kesinlikle Stalin'in ölümünden itibaren, her Sovyet yönetimi, teslim aldığı sistemi, bir başka yöntemle yönetme imkânlarını aradı ve aramayı sürdürdü. Yirminci Kongre, Stalinist olmayan bir sovyet işleyişi arayışının önemli kilometre taşlarından birisi oluyor; bundan sonra iki isme bağlı iki ayrı dönem ortaya çıkıyor. Hruşov döneminde, Stalin'in dışında, marksist-leninist olduğuna inanılan bir arayış var; Brejniev dönemi, Stalinist olmayan yönetimin, sosyalist sistemin sonu olabileceği kaygısını yansıtıyor. Garbaçov dönemi, 1987 yılının sonlarından başlatmak zorunluğuvar, bu kaygıdan kurtulmayı anlatıyor; Garbaçov, Stalinist olmayan bir yönetim ancak kapitalist olabilse de, buna net bir mutabakat demek oluyor.

Eğer yeterli bilgiyle ve yeteri ölçüde yakından izlenebiliyorsa, Sovyet sisteminde sürprizler ortaya çıkmıyor. Retrospektifbakıldığında, 1953 Temmuz Planumu ile bir provasının yapılmış olduğu görülüyor; Yirminci Kongre'nin en büyük açılımı olarak görülen iki sistemin barış içinde bir arada yaşaması ise, daha önce telaffuz edilmiş bulunuyor.

Barış içinde bir arada yaşama, ilk kez, 1920 yıllarının başlarında, Lenin tarafından dillendiriliyor ve sonra unutuluyor. Bunun unsurları var; açıklıkla hiçbir zaman geliştirilmiyor.

Barış içinde bir arada yaşama, eninde-sonunda, iki düzen arasında zorunlu savaşların olmayacağı düşüncesine dayanıyor; bu yeni düzen açısından bir iradi sorun'dur. Sosyalizm, Fransa Devrimi'nden farklı olarak, devrim savaşı yapmamayı kabul ediyorsa, barış içinde yaşamanın bir yanı belirleniyor, demektir; diğer yanı kapitalist düzeni ilgilendiriyor. Kapitalist düzen ile ilgili teorik çabalar, barış içinde bir aradayaşama açısından, yine yeni düzende geliştiriliyor; kapitalist ya da emperyalist sistem için, savaşın, kaçınılmaz olup olmadığının tartışılması gerekiyor.

Bu kadar değil; gelişmiş kapitalist ülkelerde ya da tekeller düzeninde sosyalizme geçişle ilgili, kaygılar beliriyor. İhtilal yoluyla geçiş söz konusu olursa, diğer tekel ülkelerinin bunu bir savaşla bastırıp bastırmayacakları sorunu ortaya çıkıyor; bastırabilirler ve bu, yine sistemler arası savaşa yol

açabilir. Böyle bir ihtimali ortadan kaldırmak için, sosyalistlerin, devrim yoluyla iktidara gelme yolunu kapamaları ve eski düzenin de, parlamento içinde kararlarla ve yavaş yavaş sosyalizme geçiş halinde bunu meşru görmesi ve savaş yöntemleriyle bastırmamayı kabul etmesi zorunlu oluyor.

Barış içinde bir arada yaşama politikası, İkinci Dünya Savaşı'ndan ve NATO'nun kurulmasından sonra da, 1951 yılında, Ekim Devrimi'nin 34 ncü yıl dönümü nedeniyle Lavrentı Pavloviç Beria'nın yaptığı, Washington'da da İngilizce yayınlanan, konuşmasında ifade ediliyor. Beria, "iki sistemin barış içinde bir arada yaşaması siyasal mutabakatları gerektirir" diyor[1]; kendisinin olan bu düşünceyi dillendirdikten sonra Stalin'e atıf yaparak silahsızlanma konusunda mutabakatlara hazır olduklarını açıklıyor.

Stalin'in ölümünden hemen sonra, muhtemelen 1953 yılı Nisan ayında yapılan bir dizi Politbüro toplantısında Beria, İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı, yeni Amerika Başkanı General Eisenhower'ın yönetiminde Amerika'nın yeni bir savaş yapmayacağı görüşünü ileri sürüyor; Sovyet politikasının buna dayandırılması gerektiğini açıklıyor. Tekeller düzeni için savaşın kaçınılmaz olmadığı yönündeki bu ilk açıklamalar, Beria'nın diğer öneri paketi ile de birleşince, Politbüro'nun diğer üyelerinin yaptıkları bir saray darbesiyle, muhtemelen Haziran 1953 tarihinde tutuklanmasına ve aynı zamanda veya muhtemelen daha sonra yargılanarak kurşuna dizilmesine yol açıyor.

R. Service, 1981 yılında yazdığı bir inceleme ile 1953 yılı Temmuz Ayı'nda yapılan bir Merkez Komitesi Plenumu'nu, İngilizce okuyan dünya için, gün ışığına çıkarıyor[2]. Bu, tam anlamıyla, üç yıl kadar sonra gerçekleştirilen Yirminci Kongre'nin bir provası oluyor; son anda Hruşov'un yaptığı gizli konuşma bir yana, Yirminci Kongre, Temmuz Plenumu kararını daha geniş bir kurulun onayına sunuyor.

Temmuz Plenumu, aslında, Beria'yı suçlama ve ortadan kaldırma toplantısıdır; ancak, Service'nin çok yerinde belirttiği üzere, "kral yerine danışmanını kötü adam gösterme" toplantısı demek de mümkün görünüyor. Mantık, Beria'yı suçlama, bunu Stalin'e getirme ve burada durma mantığı olarak ortaya çıkıyor. Son anda Hruşov'un açıkladığı Pospelov

Başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan "Stalin'in Cinayetleri" raporu hariç, Yirminci Kongre'nin mantığı da budur; ancak son açıklamalar, tarih içinde, damgayı vuruyor.

Temmuz Plenumu kararı, hâlâ açıklanmış olmaktan uzak duruyor; Service, anlatımını, toplantıdan sonra yapılan açıklama seanslarından birisinden sızanlara dayandırıyor. Usuldendir; böyle önemli kararlardan sonra, "kardeş" partinin önemli yöneticileri çağrılarak bunlara bilgi veriliyor ve ikna edilmeye çalışıyor; Temmuz Plenumu ve kararından sonra birisi Çin Komünist Partisi yöneticileri, diğeri diğer "kardeş" partiler ve birisi de İtalyan ve Fransız Partiler için ortak olmak üzere üç anlatma ve ikna etme toplantısı yapılıyor. Bu ikna toplantılarında dinleyenlerin not almaları ve kalem kullanmaları kesinlikle menediliyor; İtalyan Partisi'nden Secchia ve Fransa Partisi'nden Duclos'ya kararı Molotov okuyor ve Malenkov ile Hruşov da seansda hazır bulunarak dinliyorlar.

Molotov'un anlatımından sonra Secchia'ya bir de çevirmen geliyor ve Secchia her nasılsa bir çeviriyi yanında alıkoyabiliyor, bunu yakınlarından birisi, daha sonra yayınlıyor; Plenum kararından bilgilenme böyledir.

Service'in çeşitli kaynak ve anılardan çıkardığı bilgilere göre, Molotov, bu seansta sık sık Stalin ile ilgili Stalin'i küçük düşüren fıkralar anlatıyor; bir defasında Stalin'in her köylünün ağacından ağaç başına bir ruble vergi alarak Sovyetler Birliği'nin ekonomik sorunlarını çözmek istediğini söylüyor. Romanya'da bir askeri üs kurulmasını sağladıktan sonra, bunun, Sovyetler'e karşı kullanılabileceği konusunda krizler yaşadığını ekliyor. "Küçük parmağımı oynatsam, Tito yok olur" dediğini söylüyor ve sonra da, büyük bir kadirbilirlikle "maladie, maladie" diye mırıldanıyor. Molotov, Stalin'in hasta olduğunu anlatmak istiyor.

Güzel ancak bir nokta farkı oluyor; Stalin'in gizli konuşmasıyla Molotov'un anlatımı arasında, Molotov'un 1930 yıllarıyla ilgili bir suçlaması ve eleştirisi görülmüyor. Molotov'a göre lider, İkinci Savaş sonrasında bir Ölçüde akli düzenini yitiriyor; ancak, Molotov'un anlatımında yine de lideri tümden aşağılamak yerine sorunlu olduğu izlenimi vermek eğilimi ağır basıyor.

Temmuz Plenumu kararı, Sovyetler içinde de anlatma seanslarının konusu oluyor; kuşkusuz, anlatılana ve anlatana göre vurgu değişiyor. Stalin’in kızı Svetlana, anılarında, kendisine sadece Beria’nın ve Beria’nın seks öykülerinden bahsedildiğini söylüyor. Başkalarına, örnek olsun Pravda veya Izvestiya yöneticilerine daha politik seanslar yapılmış olması gerekiyor; bu dönemden sonra yavaş yavaş Yirminci Kongre hazırlanıyor. Temmuz 1955 Plenumu’nda da Merkez Komitesi Sekreterlerinden Pyitor Pospelov’un başkanlığında Stalin işlerini inceleme komisyonu kuruluyor. Pospelov, sonunda öyle gerçekleşiyor. Yirminci Kongre için malzeme topluyor.

Yirminci Kongre, Hruşov’un sunuş raporunda veya o zamanki ideolojik sorunlar sorumlusu Suslov'un konuşmasında veya Kongre kararlarında, barış içinde bir arada ilkesine, açıklık getiriyor. Hruşov, Merkez Komitesi’nin raporunu sunarken, "farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamalarıyla ilgili leninist ilke, ülkemizin dış politikasının genel yönünü çizmiştir ve çizmeye devam etmektedir" diyor[3]. Kongre’ye gelirken Merkez Komitesi eğilimi olan, barış içinde bir arada yaşama politikası, kongre sonunda, en yetkili kurulun onayından geçiyor.

Suslov, "sosyalist sistem ile kapitalist sistemin barış içinde bir arada yaşamalarıyla ilgili leninist ilkenin" Sovyetler Birliği’nin dış politikasının temeli olduğunu tekrarlıyor ve bunun için mücadelenin dünya sosyalizminin çıkarlarına uygun düşeceğini ilan ediyor. Suslov’un konuşması da, artık yeni sloganın "barış, demokrasi, sosyalizm" üçlüsü olduğunda kuşku bırakmıyor.

Suslov, Hruşov’dan sonra yaptığı konuşmada, "artık şimdi savaşlar yazgı değildir" hükmünü de getiriyor; artık emperyalistlerin bir savaş patlatmasını önleyecek ciddi imkânlara sahip güçlerin bulunduğunu haber veriyor. Suslov, ideolojik konumu nedeniyle, Hruşov’un konuşması için gerekli icazeti sağlarken, "Yoldaş Hruşov’un raporunda, çeşitli ülkelerde sosyalizme geçiş biçiminin çeşitliliği üzerine geliştirdiği ilkenin" önemine de işaret ediyor. Bu çeşitlilik içinde kapitalizmden sosyalizme geçişin mutlaka iç savaş yolunu izleyeceği görüşlerinin yanlışlığını ön plana çıkarıyor ve barışçıl yollardan geçiş kapısını sonuna kadar açıyor.

Yirminci Kongre bu ilkeleriyle hatırlanıyor ve bunlara ek olarak, "le culte de le per-solanite", kişiye tapınma alanında bir yeni savaşı başlatıyor ve

Beria’nın cinayetlerini açıkça lanetliyor. Beria ve adamlarının temizlenmesini büyük bir başarı ve rahatlık sayıyor; Parti’yi överken, halk temsilcilerinin iyi çalışmadığına dikkati çekiyor. Bunun dışında devletin küçülmesi gerektiğini belirtiyor.

Kongre tarafından kabul edilen karar tasarısında, "On Dokuzuncu Kongre’den kısa bir zaman sonra ölüm, aramızdan Josef Visorınoviç Stalin’i çekip aldı" denilmekle yetiniliyor; bu ölümle emperyalistlerin parti içinde huzursuzluk çıkmasını beklediklderi, ancak partinin birliğinin, Beria’nın temizlenmesiyle sağlandığı açıklanıyor. Hepsi bu kadar; Kongre’nin bitmesine yakın Hruşov, Pospelov raporunun okunmasını istiyor. Eski tüfeklerin karşı çıkmasına rağmen, Kongre sırasında yeniden toplanan Wler-kez Komitesi, bu raporun okunmasınakararveriyor; Hruşov, birbaşkasının okumasında ısrar ediyorsa da, bu iş üzerinde kalıyor.

"Okuma sırasında yerli ve yabancı konuklar dışarıya çıkarıldılar. Delegelerin not almaları yasaklandı"[4]. Buna rağmen, tıpkı 1953 Temmuz Plenumu türünden, Hruşov’un okuduğu rapordan sonra "kardeş" parti yöneticilerine anlatma ve ikna seansları uygulanıyor; rapor Amerikan istihbaratı tarafından çok geçmeden elde ediliyor. Önce New York Gazeteleri’nde ve daha sonra da kitaplarda yayınlanıyor; Jane Degras’ın kaydettiği, türden bu rapor, Batı’da yıllardır söylenenlere hiçbir yenilik getirmiyor. Sadece, Stalin’i suçluyor; Beria’yı uygulayan ve Stalin’i emreden durumuna getiriyor. Hru-şov, "partimizin kudurmuş düşmanı, dış gizli servislerinin ajanı Beria, Stalin’in güvenini çalmıştır"[5] diyor, ancak zaman içinde Beria ve tek tek eylemler unutularak sadece Stalin’in adı kötülüklerle özdeş hale getiriliyor.

Garbaçov hareketi, Yirminci Kongre’yi başlangıç sayıyor. Hruşov’u önemsiyorlar ve yeterli ölçüde kararlı hareket etmekle eleştiriyorlar. Kısa bir tereddütten sonra, Sta-lin eleştirisini en önemli politika haline getiriyorlar; önce Stalin’in sisteminin yerine bir başka sosyalist düzen kaygısını yansıtıyorlar ve bu izlenimi veriyorlar. Daha sonra kapitalizme dönüşmekten çekinmediklerini ilan etmekten çekinmiyorlar.

üçüncü bölüm

SOVYET DÜŞÜNCESİNİN VULGARİZASYONU

Önemli olan insanlığın ilerlemesidir.

İnsanlık, sistemlerle ilerliyor.

Her sistem, kendinden önceki sistemin hem izlerini taşıyor ve hem de bir kopuş olmak durumunda kalıyor.

Restorasyon, geçmişin kalıntılarının bir tümör örneği büyüyerek kopuşun üstünü örtmesidir; yeni düzenin kapanması anlamına geliyor.

Sistem, nedir ve nasıl yazılıyor; bu soruyu sormak gerekiyor. İnsanlar gerçek sistemde yaşıyorlar ve daha sonra ise, yazılan sistemi gerçek sayıyorlar. Bu durum, bir sistemin nasıl yazıldığı sorusunu ortaya çıkarıyor.

Kapitalizmin yazımı, büyük ölçüde, Marx'ın kaleminden çıkıyor; burada pek tartışma ve kuşku bulunmuyor. Hiç kuşkusuz Marx, bir fizikçiden farklı olarak, kendinden önce oluşan bir sistemi yazmak durumundadır; fizikçi, sistemini doğururken veya yaratırken yazabiliyor. Siyasal iktisatçının bu imkânı yok; jeoloji tabakaları türünden iktisat tarihi katlarına dayanmak zorunda kalıyor.

Marx, burjuvazinin çocukluk aşaması dediği manüfaktür dönemini çok iyi biliyor; bir de sanayi devriminin sonuçlarının görünür yaşama büyük bir hızla uygulandığı, temel enerji türü ile temel ulaşım sisteminin baş döndürücü bir hızla değiştiği bir dönemde yaşıyor. Basit meta üretimi şeması ve buna tıpatıp uyan emek değer yasası, bu birinci dönemden çıkıyor ve özellikle Komünist Manifesto'da ifadesini bulan kapitalizmin yıkıcı ve değiştirici gücünü coşkulu övgü, önemli ölçüde de güven, ikinci döneme dayanıyor.

Marx'ın sistem yazımının burada yapmaya çalıştığım çok kısa çözümlemesinden bir önemli sonuç çıkarıyorum: Bunlardan birisi varken diğeri yoktur. Emeğin tek motor ve Tanrı olduğu birinci dönemde, teknolojik devrim ve bununla birlikte giden dinamizm görünmüyor. Teknolojik dinamizmin baskın olduğu bu ikinci dönemde ise kapitalizm, bir bakış, bir bilim ve ideoloji açısından, kendi kaynağına ve emeğe karşı dönmüş durumdadır; kapitalizmin bu dönemdeki en seçkin yazıcıları Bastiat veya Say tü-ründendirve Marx, bunlara "vulgar" iktisatçılar ve

yaptıklarına da "vulgarizasyon" adını vererek, insanoğlunun düşüncesinde yeni bir açılım ve kolaylık sağlıyor.

Kapitalizmi çözümlerken ve Marx'ın kapitalizm çözümlemesini irdelerken, Marx'ın yapma gereği duymadığı, bu ayrımı yapmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Üstelik, kapitalizm ve özellikle ideoloji dendiğinde birinci dönem üzerinde durmanın daha yaratıcı olacağını sanıyorum.

Bu birinci aşamanın temel ideolojisi hümanizm'dir; hümanizmi ise insanın Tanrı'dan özgürleşmesi olarak tanımlamak mümkün görünüyor. Bu dönemin insanları, Orta Çağ'ın dinsel baskısından ve feodallerin zora dayalı sömürüsünden kaçıp, "bo-urg" ya da "borough" denilen kentlerde, burjuvazi sözcüğü buradan geliyor, özgürlüğü ve bir tür eşitliği yaşamaya başlıyorlar. Kilise de laik lordlar kadar baskıcı ve sömürücüdür; bu nedenle kentlerde ve küçük zanaat işletmelerinde yeni bir yaşamı başlatan bu insanların, kendiliğinden ateist olacaklarını düşünmek gerekiyor. Ayrıca yaptıkları iş dolayısıyla emeklerine ve giderek kendilerine tapınmaya başlıyorlar.

Hümanizm, insanın kendi gücüne inanmasıdır.

Bu kadar değil; bu insanlar, geldikleri yerlerde, bir yandan mülkiyet düşmanıdırlar ve diğer yandan da mülkiyet açlığını yansıtıyorlar. Manüfaktür aşamasında ise, giderek birbirine benziyorlar, aralarında çekiç, testere ve keser kadar fark kalıyor ve giderek kardeşliği ve birbirini sevmeyi öğreniyorlar. Bu dönem ortak mülkiyetin de özel mülkiyetin de tohumlarını taşıyor[6]; ütopyacıların, bütün yazılarında, mülkiyet sorununun kolaylıkla çözülebileceği izlenimini vermeleri bu ikili durumdan kaynaklanıyor. Çünkü, kapitalizmin doğuşunda mülkiyet değil emek kutsallık içeriyor. Kısa süren olgun döneminde ise, Marx'ın kapitalizmin değiştirici gücünü abarttığı zaman bu dönemdir, emek kutsallığını çoktan yitiriyor ve mülkiyet hakkı, yeni bir din haline getiriliyor.

Kapitalizm, insanlığın büyük hayal kırıklığıdır.

Sosyalizmin temelinde bu hayal kırıklığı var ve işi başladığı ve kaldığı yerden ileriye götürme çabası yatıyor.

Eşitlik, çıkışında, kapitalizmin de özlemlerinden birisidir; ancak, burjuvazinin elinde üretim araçları birikince ve üreticiler bunlardan yoksullaştırıldıkça, kapitalizm eşitlikten uzaklaşıyor ve eşitliği sadece, her zaman içi kolaylıkla boşaltılabilen hukuk düzeyinde eşitliğe indirgiyor. Sosyalist okul ise, kapitalizmin de çıkışında olan eşitlik düşüncesini güvence altına almaya kıskançlıkla bağlıdır; tek güvence, özel mülkiyeti yaşatmamakta görülüyor.

Bütün sorun, insanlığın ilerlemesidir ve bu, insanı özgürleştirmekten geçiyor. İnsanı özgürleştirmek, bütün başka etkilerden arındığı zaman, insanın gelişmesinin sınırsız olacağı inancını içeriyor; kabul etmek gerekir, bir değer hükmü olarak ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, sosyalizmin ateizmi, insanın iç dünyasındaki bütün başka güçleri ortadan kaldırmak ve kendisini yalnızlaştırmak; sosyalizmin, özel mülkiyet karşıtlığı da, dışından gelecek bütün baskıların kapısını kapamak anlamına geliyor. Birisi yalnızlaştırıyor ve diğeri sadece kendi türüne dayanmayı güvence altına alıyor.

Böyle yazıldığında sosyalizmin, kapitalizmin devamı olduğu netlikle ortaya çıkıyor; ancak başlangıç ilkelerinin devamı ve geliştirilmesidir. Sosyalizm bu nedenle, kapitalizmin başlangıç ilkelerinin gerçekleştiği bir örgütlenme arayışıdır; örgütlenme ve düzenleme içgüdüsü, sosyalizmin olmazsa olmaz koşulu durumundadır.

Yine böyle yazıldığında, ütopyacılarla Marx'ın tarihsel konumu arasındaki fark, Marx'ın kendisinin göstermek istediği ölçüde büyük görünmüyor; Engels'in ütopya-cıları, kapitalizmi anlamadan eleştirmekle eleştirmesi hiç kuşkusuz yerindedir. Ancak belki de, başlangıç ilkelerine bağlı olmakla birlikte, çok iyi anlamadıkları için hem kopuşun kolay olabileceğini sanıyorlar ve hem de bu ilkelerin gerçekleşebileceği örgüt şemasını oluşturmakta Marx'tan çok daha fazla gayretli davranabiliyorlar. Ütopyacılar, kapitalizmin, ne kadar değiştiğini, çıkış ilkelerinden ne kadar uzaklaştığını bir türlü göremiyorlar; artık üretim araçları mülkiyetini bir din haline getiren mülkiyet sahiplerini, sosyalist projelere, sadece bu projelerin daha insani ve aynı anlama gelmek üzere daha hümanist olduğunun gösterilmesi halinde, yaklaşabileceklerini düşünüyorlar. Marx'ın büyük katkısı, kapitalizmin çıkış ilkelerinin sosyalizm olarak realize edilmesinin

bir siyaset sorunu olduğunu göstermesidir; siyaset, gücü bulma, geliştirme ve bir hedef için seferber etme sanal ve bilimi oluyor.

Yalnız Marx kapitalizmi sistemleştiren olmakla beraber, yaşadığı zamana özgü bir ikilemden de kurtulamıyor; bir yandan kapitalizmin değiştirici gücünü vurgularken diğer taraftan da siyasal iktisatın vulgarizasyonundan ısrarla söz ediyor. Siyasal iktisatınç vulga-rizasyonunun[7] kapitalist sistemdeki yeni şekillenmelerden ayrı ortaya çıkabileceğini düşünmemek gerekiyor; bu nedenle de, siyasal iktisatın vulgarize olduğu bir zamanda kapitalizmin ilerletici determinizmini yitirdiğini düşünme zorunluluğu beliriyor.

Vulgarizasyon ileriye gidememekten doğar.

Bilim, yalnızca yönetenlerin ideolojisi haline geldiği andan itibaren, vulgarize olmaya başlamış demektir. Bu, aynı zamanda, yönetenlerle büyük kütlenin karşı karşıya gelmesi anlamına da geliyor.

Vulgarizasyon, her düşünce sisteminde, çıkış ilkelerine hücum ederek yol alıyor; çıkış ilkeleri, saf ya da kısmen bozulmuş biçimiyle, kütlede kalıyor.

Marx, burjuva siyasal iktisatın vulgarizasyonundan söz ederken, şaşırtıcı bir isabetle, vulgarizasyonun özünü ortaya çıkarıyor ve "bourgeois society reproduces in its own form everything against which ithad fought in feudal or absolutist form" diye yazıyor. Burjuvazi, feodal ya da mutlakiyetçi biçiminde karşı çıktığı her şeyi, kendi formu altında yeniden üretiyor[1]; öyle sanıyorum, bu formülasyon, hem siyasal iktisatın ve hem de Sovyet düşüncesinin vulgarizasyonunu, çok iyi anlatıyor. Gerçekten de Sovyetler Birliği, uzun zamandır, daha önce karşı çıktıkları her kurum ve kavramı yeniden yaratmaya çalışıyorlar.

Marx, bu cümlesine, örneklerle devam ediyor; düzenin "dalkavukları" ve özellikle "üst sınıflar" için, bu "verimsiz emekçilerin", unproductive labourers, parazit bölümlerini restore etmekve vazgeçilmez görülen bölümlerin abartılı taleplerini haklı göstermek temel görev oluyor. İdeolojik ve benzeri sınıfların kapitalistlere bağımlılıkları, resmen, ilan ediliyor. Bunlar Marx’ın söyledikleridir; kapitalizm, emek sürecine dayalı ve verimliliğe katkı ölçüsünde ödüllendiren bir sistem olmaktan çıkıyor. Bu

nedenle de burjuvazinin siyasal iktisatı, emek aktivitesine dayanmadığı için hak edilmeyen ve kazanılmayan gelirleri haklı göstermeye çalışan ve yenilebilir güçlükleri fetişleştirerek sistemin atalet ve israfını, metafizik faktörlerle açıklamayı deneyen bayağı, vulgar anlamına geliyor, ve tutarsız bir düşünce parçaları toplamı halini alıyor.

Marx'ın, "klasik" siyasal iktisata* büyük bir hayranlığı olduğu anlaşılıyor; "çeşitli sabit ve karşılıklı olarak birbirine yabancı servet biçimlerini", çözümleme yoluyla, içsel birliğine kavuşturmasını, yan yana birbirinden bağımsız olarak varoldukları biçimlerinden soymasını, klasik siyasal iktisatın büyük başarısı olarak görüyor. "Vulgar" siyasal iktisatı ise yalnızca görüntülerle uğraşan, "sığ" ve "yüzeysel" görüntülere yapıştıkça daha "doğal" hareket ettiğini ve soyut inceliklerden kurtulduğunu iddia eden bir düşünce bohçası olarak görüyor. Böyle bir formülasyon olunca Marx'ın klasik siyasal iktisata hayranlığını anlamak mümkündür; çünkü, Marx böylece kendi bilim anlayışını da ortaya koymuş oluyor. Bilim, derindeki tekliği bulabilme çabasıdır; Marx, böyle anlıyor ve katılıyorum.

Siyasal iktisatın vulgarizasyonu kaçınılmazdır; çünkü, burjuvazinin, çıkış ilkeleri doğrultusunda bir düzene doğru ısrarlı yol alması mümkün olamıyor. Bu imkânsızlığı, klasik siyasal iktisatın başlangıç kitabında ve siyasal iktisatta en yüksek soyutlama aşamasında da, Adam Smith ve David Ricardo, görmek imkân dahilindedir; her ikisi de, bilimsel çözümleme ve sistemleri içinde vulgar bölümleri yaşatıyorlar. Marx da bunu görüyor; "Say, Adam Smith'in eserindeki vulgar düşünceleri ayırıyor ve bunları, net ve kristal biçi iniyle ileri sürüyor" diye yazıyorl Ricardo ile ilgili olarak da, "Ricardo ve siyasal iktisatta sağladığı yeni ilerlemeler vulgar iktisatçılara yeni besin sağlıyor" diyor; Ricardo, emek değer yasasını en mükemmel biçimine sokarken, aynı zamanda, bu yasadan ayrılış için iyi döşenmiş yollar açıyor. Kaçınılmazdır; emek değer yasası, ilk dayanaklarını manüfaktür aşamasında bulan ve basit meta üretimi soyutlamasıyla son derece anlaşılır bir biçime sokulan bir yasadır ve burjuvazinin iktidara yürüyüşünün ilkelerini açıklıyor. Burjuvazi iktidara gelince, emek sürecini dünyanın merkezi yapan ve bütün değerlerin kaynağında emeği gören bir ahlakla ters düşüyor; bu ahlak, emek kapasitesine dryalı bir eşitliği ve verimsiz emek sahibini parazit saymayı davet ediyor.

Kapitalizm sanıldığından daha geçici bir düzendir; emek değer yasasını yöneten ilke olduğu kapitalizm ise daha da gericilik kazanıyor. Burjuvazinin bu devrimci yasası, burjuvazinin kendisine sorun açıyor; burjuvazinin bu yasadan kurtulması gerekiyor.

Burjuvazi kendisini harekete getiren yasaya göre ilerleyemedigi için siyasal iktisat vufgarizasyon sorunuyla karşı karşıya geliyor ve hızla vulgarize oluyor.

Sovyet iktidarı, hem coğrafi planda ve hem de derinlemesine bir ilerleyişi sürdüre-miyor; b.u andan itibaren vulgarizasyon süreciyle karşılaşıyor. Sovyet düşüncesi, sorununu, ilerleyememek olarak gösteremediği için, daha yüzeysel ve sığ noktalara el atmak gereğini duyuyor. İlerleyemediği için başlangıç ilkeleri, kendisi için sorun olmaya başlıyor ve bunlara hücuma geçiyor[8]. Tıpkı burjuva siyasal iktisatında olduğu gibi, pratikte kolaylıkla çözülebilecek sorunları, abartarak, yeni bir sistem arayışının temeli haline getiriyor. Çözülebilir sorunları agrandizöre koyarak, eşitsizlik ve özel mülkiyet lehinde dayahak yapmaya çalışıyor; bayağılaşma süreci içinde bunun daha önce bir kez daha yapılmış olduğunu unutmak durumunda kalıyor.

YENİ "HAKİKİ" SOSYALİZM

Ellen Meiksins Wood[9]

Hareketin çeşitliliğine ve mensuplarının tümünün, aynı ilkelerin tümüne, aynı ölçüde bağlı ve ilkelerde aynı ölçüde açık olmamalarına karşın, bu eğilimin mantığını gösterebilmek amacıyla, birkaç temelli önerme biçiminde ve bir tür en geniş toplayan olarak bir araya getirt: bileceğimizi düşünüyoruz. 4

1) İşçi sınıfı, Marx’ın beklediği türden, bir devrimci hareketyaraf-mamıştır. Yani, ekonomik durumu, buna tekabül ettiği düşünülen uygun bir siyasal güce yol açmamıştır.

2) Bu, genel olarak iktisat ile politika arasında zorunlu bir tekabü-liyet olmadığını düşündürmektedir. Sınıf ve politika arasında her ilişkı mümkündür. Başka sözcüklerle, ideoloji ve politika, ekonomik (sınıfı)

ilişkilerden (göreceli? mutlak?) özerktir; a -posteriori siyasal koşullara çevrilebilecek "ekonomik" sınıf çıkarları türünden şeyler yoktur.

3) Daha açıkçası, bu önermeler, işçi sınıfı ile sosyalizm arasında zorunlu veya ayrıcalıklı bir ilişki olmadığı anlamına gelmektedir ve gerçekten de işçi sınıfının, sosyalizmde, "temelli bir çıkarı" bulunmamaktadır.

4) Bu yüzden, sosyalist hareketin kuruluşu, ilke olarak, sınıftan bağımsızdır ve ekonomik (sınıf) koşullarından az veya çok özerk bir sosyalist politika inşa edilebilir. Bunun özel olarak iki anlamı oluyor.

5) Sınıf bağlantılarına ve aralarındaki muhalefete bakmaksızın, saf ideolojik ve politik araçlarla birbirine bağlanacak ve harekete getirilebilecek çeşitli "halk" unsurlarından kurulacak ideolojik ve politik platformlar üzerinde bir politik güç oluşturulabilir ve örgütlenebilir.

_ 6) Sosyalizm has hedefleri, sınıf çıkarları deyimleriyle tanımlamış dar maddi amaçlar olmaktan daha çok sınıfı aşan insani universal amaçlardır. Bu hedefler, özerk ideolojikve politik platformlarda, maddi sınıf durumlarına bakılmaksızın çeşitli türden halka hitap edebilirler.

’ 7) Özel olarak sosyalizm için mücadele, eşitsizliğin ve baskının

pkk çok biçimine karşı bir sürü mukavemeti bir araya getiren "demokratik" mücadeleler çokluğu olarak kavranabilir. Gerçekten de, sosyalizm kavramını, "köktenci demokrasi" düşüncesiyle değiştirmek bile ■ mümkün olabilir. Sosyalizm, liberal demokrasinin az veya çok doğal uzantısıdır; ya da ileri kapitalist toplumlarda, sınırlı biçimde de olsa, varolduğu biçimiyle "demokrasi", ilke olarak, herhalde, "belirsiz" durumdadır ve sosyalist demokrasiye uzanma imkânına sahiptir.

Sosyalist tasarımı sınıfsızlaştırmak, sadece, artık sınıfların ilgasıy-,.a özdeşleşmez olan sosyalist amaçların yeniden tanımı anlamına gelmemekte, fakat aynı zamanda toplumsal ve tarihsel süreçlerin materyalist çözümlemesinin de reddi olmaktadır. Temel görüşün tüm mantığının, maddi üretimi, sosyal yaşamın oluşumunda en iyisinden ikinci derece bir role indirmeyi gerektirdiği açık olmalıdır. Sosyalist tasarım, herhangi bir sınıfla bağından koparılırken, bu kez, kimliği, birlik ilkeleri, amaçları, ve

kollektifhareket kapasitesi özel bir toplumsal ilişkiler toplamınaveya çıkarlara dayanmayan, ancak politika ve ideoloji tarafından oluşturulan, toplumsal kollektivitelere - popüler alyanslara i - yerleştirilmektedir. Böylece Yeni Hakiki Sosyalizm, YHS, maddi yaşamın özel koşullarında temellenmeyen tarihsel güçler ve stratejik güç iddiası ve eylem kapasitesinin maddi yaşamın toplumsal örgütlenmesinde hiçbir dayanağı olmayan kollektif ajanlar varsaymaktadır. Daha net olarak söylenecek olursa, stratejik güce sahip olma ve kollektif eylem kapasiteleri, sosyal transformasyonun ajanlarının belirlenmesinde temel ölçüt olarak alınmamaktadır.

YHS tasarımının tipik öznesi, kaynağı müphem bir ideoloji olan özerk ideolojiden türeyeni hariç seçilebilir bir kimliği olmayan ve çok geniş bir biçimde algılanan gevşek kollektivite olmaktadır. Fakat yine de, YHS'in öznesinin belirli bir kimliği olmadığı görüşü tümüyle doğru olmayabilir. Yeni "hakiki" sosyalistler, sosyalizmin doğal kurucularının, ortaktabanları sınıfı maddi çıkarlar değil de aklave ikna edilmeye yatkınlık olan "doğru kafalı" insanlar olduğu düşüncesini paylaşıyor görünmektedirler. Dahası, entellektüeller çok önemli bir rol oynama

eğilimindeler. Bazı durumlarda, entelektüellerin önceliği çok açıkça ortaya konmaktadır; fakat bunun yapılmadığı durumlarda bile, YHS, entellektüelleri, ideoloji ve söylem yoluyla "sosyal ajanları" inşa etme işinden daha az olmayan bir işi yüklediği sürece, sosyalist tasarımda entellektüellere zorunlu olarak önde gelen bir rol izafe etmektedir. Bu durumda, "halk" yığınını oluşturan gelişmemiş kütle, söylemin taşıyıcıları entellektüel liderlerden aldıklarının dışında bir kollektif kimlikten yoksun olmayı sürdürürler.

Modelimize bir sonuncu ilkeyi ekleyebiliriz:

8) Bazı insan tipleri, diğerlerine göre, sosyalizmin üniversalist ve rasyonalist söylemine daha yatkındır, Bentham'ın "meşum" diye geldiği, dar maddi çıkarlardan ayrı olarak universal insani amaçlara bağlanmaya daha yetkindir; bunlar, sosyalist hareketin doğal tabanını oluştururlar. (Bu önermede, bir yanda akılcı ve hümaniter ve öte yanda maddi çıkarlar arasında kurulan muhalefeti, gerçekte antagonizmi kaydet[1] mek önemlidir.)

En azından, YHS, hepsinde bir ortak dayanağa sahiptir: İşçi sınıfının sosyalizm mücadelesinde ayrıcalıklı bir yeri yoktur, aynı anlama gelmek üzere, sınıf durumu, bir başka sınıfa göre, daha doğal ya da kolay bir biçimde sosyalist politikaya yol açmaz. Bazıları, mamafıh, daha da ileriye gidiyorlar: İşçi sınıfı - "geleneksel" işçi sınıfı da olabilir- sosyalist politika üretme konusunda daha az şansa sahiptir. İşçi sınıfının ' devrimci olması için zorunluluk olmaması bir yana, temel karakteri anti-revolüsyoner, "reformist", "ekonomistik" olmaktır.

Mamafıh, burada, bu argümanda çelişki olabilir. Temel ilke poli-ve ideolojinin sınıftan özerkliği iken, en azından işçi sınıfı söz konusu olunca, ekonomik-sınıf durumunun - Marx'ın Öngördüğü biçimde olmamakkoşuluyla- ideoloji ve politikayı belirlediği görülmektedir.

Bu nedenle, insanlar, maddi koşullardan özerkleştikleri ölçüsünde sosyalist politikaya daha yatkın olmaktadırlar ve bu yolla da, rasyo-nal, üniversalist amaçlara cevap verme kapasiteleri artmaktadır. Böylece işçi sınıfını sosyalist politika için daha az elverişli bir taban haline getiren, yalnızca maddi sınıf çıkarlarının "ekonomistik" veya "reformist" politika üretme eğilimde olması değil, daha çok işçi sınıfının tümüyle maddi çıkarlarla hareket etmesi gerçeği olmaktadır. Ve böylece, sosyalist teori, şeceresi, siyasal düşünceler tarihi kanalıyla Platon'un anti-demokratik felsefesine götürülebilecek olan klasik muhafazakâr ilke temelinde yeniden kurulmaktadır.

Yeni "Hakiki" Sosyalizm işte budur. Söylemeye gerek yok, bunun içinde hiç de yeni olmayanlar oldukça çoktur. Büyükölçüde bu, bayağı ve, eskimiş sağ-kanat sosyal demokrat kocakarı nasihatlarının bir yeni tekrarıdır. Kapitalist demokrasinin biraz "uzatılınca" sosyalizmi üreteceği veya sosyalizmin, sınıf farkı gözetmeksizin, tüm doğru düşünebilen insanlara hitap edebilen yüksek idealleri temsil ettiği düşüncesi, diyelim, Ramsay Mac Donald ya da bu konuda John Stuart Mitt'e bile çok hoş gelen fikirlerdir. YHS konusunda yeni olan, bunu savunanların, kendilerinin marksizm geleneğinde veya bunun bir tür sürdürülmesi alanında ("post-marksizm") çalıştıklarını ileri sürmeleridir.

Dış Kaynaklı Düşünme

Bir nokta açık; Batı düşüncesinin, siyasal iktisat bunun içindedir, en klasik yazılarında bile bayağı unsur ve bölümler var. Vulgarizasyon, sığ ve yüzeysel çözümlemelerin, ortaya çıkan sınırlamaların, düşüncenin tümünü etkisi altına almasıyla gerçekleşiyor. Bu ise bir soruyu ortaya çıkarıyor; siyasal iktisatın vulgarizasyonunda belirleyici olanın belirlenmesi sorununu gündeme getiriyor.

Siyasal iktisatın vulgarizasyonunda en büyük yeri ve rolü, "azalan verimler yasası" adı verilen bir önermenin tuttuğunu düşünüyorum; bir kez iktisata giriyor, pek çok kez çürütülüyor, ancak, bir daha çıkmaması bir yana giderek iktisatın tümü oluyor. Kanserojen bir tümör örneği, siyasal iktisatın bütün bölümlerine doğru büyüyor ve sıçrıyor.

Bu yasanın kaşifi belli değildir; İngiltere'de, 1814-1815 yıllarındaki "Tahıl Yasası" tartışmaları sırasında telaffuz edildiği biliniyor. Napolyon Ablukası'nın etkisi altında, tahıl fiyatlarının yükselmesinin, tahıl üretimindeki maliyetlerin yükselmesinden ve bunun da giderek daha az verimli topraklarda tarrırn yapılmasından doğduğu belirtiliyor. Formel anlatımı şöyledir: "Azalan verimler yasası, bir ülke nüfusundaki artışın, ya da daha net söylenecek olursa, belli bir alana uygulanan emeğin artışının, belli miktar bir tarım işletmesine sağladığı verimin[3] azalma eğilimi göstermesi önermesine verilen isimdir"[10]. Sınırlı bir coğrafyada nüfusun artması nedeniyle giderek daha az verimli toprakların kullanılması zorunluluğundan doğuyor ve zaman içinde, aynı toprağa daha çok emek uygulanması sonucunda verimin azalma eğilimini de anlatıyor.

Bu yasanın ilk formülasyonunu yapanlar ve siyasal iktisatın temellerinden birisi haline getirenlerin başında Malthus bulunuyor; Malthus, 1814 yılında yayınladığı, "Observations on the Corn Laws" başlıklı broşüründe, İngiliz ve yabancı tahıl fiyatları arasında İngiliz tahıllar aleyhine olan farkı, İngiltere'de, Napolyon Savaşları nedeniyle, daha çok tahıl üretmek için, daha düşük kaliteli toprakları kullanma zorunluluğuna bağlıyor. Malthus, çok sınırlı bir tarih kesitine ve kuşatılmış bir ada ülkesine ait ve her zaman tartışılabilecek bir gözlemden hareket ederek, buna nereden çıktığı belirsiz olan ve nüfusun geometrik diziyle arttığı yolundaki tartışmalı bir diğer gözlemi ekleme suretiyle, ünlü kuramına ulaşıyor; zaman içinde Malthus söz konusu olunca, bu kuram ve özellikle azalan verimler önermesiyle ilgili

yanı eleştirilmekle birlikte, azalar. verimler yasası iktisatın tümü haline geliyor[11]. Bugün Batı üniversitelerinde okutulan kitaplardan azalan verimler yasası çıkartılacak olursa geriye iktisat kalmıyor; bu nettir.

Azalan verimler yasası olmazsa, bugünkü Batı iktisatının çökeceği kesindir; çünkü, iktisat, "U" biçimi maliyet eğrisine dayanıyor. "U" biçimi maliyet eğrisinin, süper artığı haklı göstermeye yaramasının yanında, şimdiye kadar hiçbir ekonomide, hiçbir sektörde ve hiçbir mal üretiminde ortaya çıkmadığı da biliniyor[12]; gerçekte böyle bir maliyet eğrisi bulunmuyor ve üretilen malların maliyetleri artmıyor. Azalan verimler yasası, geçici olarak gözlenebilen, her zaman çözülebilecek olan bir güçlüğü, "teori" haline getiriyor.

Bütün istatistikler hem tarımda çalışan insan başına ve hem de toprak birimi itibariyle verimin yükseldiğine tanıklık ediyor; azalan verimler yasası, kapitalizmin övünme nedeni olan teknolojik gelişmeyi tümüyle yok sayıyor. Ayrıca tarımda yapılan bu gözlem, insan düşüncesine şaşırtıcı bir saygısızlıkla, bütün aktivite alanlarına ve özellikle sanayiye taşınıyor; çünkü ihtiyaç var.

Vulgarizasyon, ilerleyememekten doğuyor.

Vulgarizasyon, her aktivitenin temel yasasından geri dönmek olarak ortaya çıkıyor.

Siyasal iktisatın temelinden emek sürecinin çıkarılması, vulgarizasyonun nedenidir; emek süreci ve bunun en basit anlatımı olan emek değer yasası, burjuvazinin iktidarı almasından ve yerleşmesinden sonra, üretim araçları mülkiyetinin çok büyük bir boyutlara ulaşması ve üreticilerden ayrılmasından itibaren, burjuvazi iktidarı ile çelişmeye başlıyor. Geriye dönüş olmalıdır; duraklama sürekli olamıyor. İlerleyemeyen mutlaka dönüş yapıyor ve gerilemeye başlıyor.

Azalan verimler önermesinin siyasal iktisatın vuigarizasyonunda oynadığı rolü, Sovyet ma;ksizminin bayağılaşmasında "halk cephesi" politikası üstleniyor; başlangıcı parlak, özü ve devamı son derece verimsiz bir politika olarak gerçekleşiyor. Bu kadar değil; belli bir tarihsel anda, somut bir durumda, geçici olması gereken bir politika önerisi olarak ortaya çıkıyor;

bir tümör örneği, Sovyet düşüncesine yerleşiyor. Giderek, Sovyet politik düşüncesinin kendisi oluyor ve kalıyor.

İçinden "halk cephesi" ilkesi çıkarıldığında, Sovyet marksizminden geriye pek az kalıyor; kalanın da önemli olduğunu sanmıyorum. Sosyalizmin yeni cephelerde ilerle-yemediği bir zamanda ortaya çıkıyor; tarihsel bir güçlüğü aşmak ve üzerine yürümek yerine veri alıyor ve buradan kalıcı bir "kuram" çıkarıyor.

Halk cephesi ile birlikte sosyalizm ve yeni cephelerde geliştirme bir edebiyat, sınıflı toplumu sürdürme bir ilke haline geliyor.

Hiç kuşku yok, halk cephesi önermesini ortaya atmada, kurtarılmış topraklarda sosyalizmi koruma ve ileriye götürme kaygısı da önemli bir rol oynuyor; ancak hiçbir düşünce, kendisini koruma endişesiyle, ayakta kalamıyor. İleri düşüncenin hep ilerlemek türünden bir zorluğu var.

Ancak bir noktaya işaret etmek durumundayım; bir kanserojen, bir tümör örneği Sovyet marksizmini egemenliği altına alan "halk cephesi" politikası, Sovyetler Birliği'nde doğmuyor. Dış kaynaklıdır; Sovyet düşüncesinda vulgarizasyon sürecinin ilginç yanı da burada yatıyor. "Halk cephesi" politikasıyla başlamak üzere ve bu politikanın, bağımsızlık savaşı veren kolonyal ülkelere, entellektüalizmi azalmış olarak yansıyan, bir versiyonu olan "kapitalist olmayan yol" önermesi hariç, Sovyetler Birliği'nde geliştirilen vulgar düşünme parçalarının tümü ithalata dayanıyor[13]. Bu, hem vulgarizas-yonun bir kanıtı ve hem de hızlandıranı oluyor.

Halk cephesi politikasının kaşifi veya kaşifleri bellidir; ancak önceleyenleri ve uzak kaynakları üzerinde bir tartışma yapılabiliyor. Burada ve bu tartışmayı aşan bir bağlantı üzerinde, çokkısa olarak, durulabilir; vulgar Sovyet düşüncesi kendisini hep Lenin'e bağlama eğilimi gösteriyor. Bunun, Lenin'in yüksek otoritesi karşısında anlaşılabilir bir yana olduğu kesindir; yalnız vulgarizasyon artık temel "öğreti" olduğu bir zamanda, 1920 yılının sonlarından itibaren Lenin'in açıklamaları, temel dayanak yapılıyor. Sovyet vulgar düşüncesi, tümüyle, Üçüncü Enternasyonalin Üçüncü Kongresi ve NEP açılımlarından başlayan Lenin düşüncesine dayandırılmak isteniyor.

Komintern kurullarında çalışmış olan B. Lazitch’ten şöyle bir aktarmanın yerinde olacağını düşünüyorum: "Üçüncü Kongre, iç savaş, silahlı başkaldırı, proletarya diktatörlüğünün yakınlığı ile ilgili bütün düşünceleri ikinci plana attı ve sonunda komünist propaganda ve eylemde bir boşluk ortaya çıktı”\ Bunların yerine, "'Birleşik Cephe" politikası ön plana çıkarılıyor ve Lenin, örnek olsun, Büyük Britanya komünistlerini tekrar

İşçi Partisi içinde çalışmaya zorluyor. Ancak buradaki "birleşik" cephe, henüz işçi hareketini kapsıyor ve reformist ve sağcı işçi hareketleriyle ortaklık arayışı başlıyor.

Bir tekrara izin verileceğini umuyorum; vulgarizasyonun temelinde ilerleyeme-mek yatıyor. Napolyon blokajı nedeniyle İngiltere’de tahıl fiyatlarının yükselmesi, siyasal iktisatın içine, giderek tümünü kapsayacak olan vulgar tohumlar sokuyor. Hitler’in güç kazanması ve bunun karşısında Almanya komünistlerinin iktidarı alma perspektif ve gücünden yoksun olmaları, Sovyet marksizmine vulgarizasyon tohumlarını taşımaya başlıyor. Hitler'in "nasyonal" sözcüğünü bir platform haline getirmesi, komünistleri çok zorluyor ve bunun üzerine ilerleme gücünü kendilerinde bulamadıkları için geriye dönüş yolları arıyorlar.

Almanya Komünist Partisi merkez komitesi, 1931 yılı Ocak ayında yapılan toplantısında, Thalmann’ın "halk devrimi" önerisini ele alıyor". Thalmann, halk devrimi’nin partinin temel sloganı olmasını öneriyor; bunun "proleter sosyalist devrimi" ile aynı anlamı tuttuğunu ileri sürüyor. 1930 yılları başında, Hitler, kapitalizmi, hem tekellerin tecavüzünden ve hem de komünizmin tehditinden kurtarmak üzere, nasyonal bir programla ortaya çıkınca dünyanın en ileri ülkelerinin birisinde ve proletarya partisinin aldığı oylar nedeniyle Engels’in parlamenter yolla sosyalizme geçişe bile icazet verdiği bir ülkede, "Marx ve Lenin’in düşüncelerinin ruhuna uygun bir biçimde ve proletaryanın hegemonyası altında hakiki bir halk devrimi" öneriliyor. Hitler, misyonunu yerine getirmiş oluyor.

Ancak bu dönemde Alman Partisi itibarsız ve etkisiz bir konumda bulunuyor; ne de olsa, Hitler’in yükselişini önleyemeyen parti oluyor. Halk Cephesi formülünü asıl geliştiren, Fransa Partisi’dir ve başında Thorez bulunuyor. Şimdi bunu özetlemek istiyorum; çözümlemesinin son derece öğretici olduğuna inanıyorum.

Bu çözümlemenin başında yapılması gereken iki vurgu var. Birincisi, Statin'in ve Sovyetler Birliği'nde komünistlerin, halk cephesi programına en son katılanlar olduklarıdır. Kuşkusuz; bu parti içinde de böyle bir programa eğilim gösterenler olmuştur; ancak, Parti'nin kendisi ve başta Stalin olmak üzere lider kadrosu, pek çok sonra katılıyorlar. Stalin liderliğindeki Parti'nin, son katılanlar olmasına karşın, katılmaya direnenleri, Bela Kun'u, Lozokovskiy'i, Knorin'i temizlemesi, hem, komünist politikadaki Darwinist acımasızlığı gösteriyor ve hem de Stalin liderliğinde Sovyet komünistlerinin bu projeye pek isteksiz olduklarını gözlerden uzak tutuyor. Bolşevik Partisi'nin 1934 yılıbaşında toplanan On Yedinci Kongresi, sadece faşizme karşı işçi sınıfının birliği üzerinde duruyor; cephe formülasyonu uzak görünüyor. İkinci vurgu, halk cephesi formülasyonunun, tümüyle, dış kaynaklı olmasıyla ilgilidir; Fransa'da Thorez ile Moskova'da bulunan ve Bulgaristan'daki partisinde yönetimi kaybetmiş olan Dimitrov'un bir projesi olarak gelişiyor.

Devam etmeden önce Komintern kaynakları üzerinde bir kısa açıklamanın da yararlı olacağını düşünüyorum. Bolşevik Devrimi'nin namuslu tarihçisi E.H. Carr, daha önce 1928/29 yılından sonra Sovyet araştırmalarının ilginç ve verimli olmadığı görüşlerini değiştirerek Kormintern'in "alacakaranlığı" ile ilgili bir çalışma yazıyor; önemli açıklamalar getiriyor. Sovyet araştırmacıları Leibzon ve Şirinya, Yedinci Kongre'yi temel alan çalışmalarında, resmi görüşü savunmakla birlikte önemli bilgi sağlıyorlar. Yine Sovyet araştırmacı Şirinya, bu kez tek başına yaptığı, faşizme karşı komintern araştırmasında, halk cephesinin doğuşuna önemli açıklık getiriyor. Hem Şirinya'nın tek başına yaptığı çalışma ve hem de Leibzon ile ortak araştırması, tarihi "Halk Cephesi" ile başlatma özelliğini taşıyorlar; Sovyet araştırmalarında alışılmış bir durum oluyor. Bu üç çalışmanın ışığında, Maurice Thorez'in "Halkın Oğlu" başlığıyla yayınlanan anıları, eksik kalanları tamamlıyor.

Hitler, Almanya'da ilerliyor; Hitler'e karşı asıl yenikçi politika önerileri Fransa'da geliştiriliyor. Moskova'da bir bağlantıları var; ancak buna daha sonra değinmek istiyorum. Önce Fransa'yı çözümlemek durumundayım.

B.M. Leibzon ve K.K. Şirinya, "Povorot v Politike Kominterna" başlığını taşıyan çalışmalarında, bir yerde, "karanlık durum 1934 yılında başlar"

diyorla^ Bu çalışma, Komintern’in Yedinci Kongresi'nin otuzuncu yıl dönümü nedeniyle, 1965 yılında yayınlanıyor; Almanya’da "Hitlerci çetelerin", işçi sınıfının en güzel çocuklarını boğmaya başladığını kaydediyor.

Bu karanlık gidiş sırasında, iki Sovyet araştırıcı Leibzon ve Şirinya'ya göre, 1934 Yılı Şubat Ayı’nda "Fransa Komünist Partisi politikasında önemli bir dönüş" oluyor ve Parti, geçmişin sekterlikten doğan hatalarını gidermeye başlıyor. Mart Ayı’nda toplanan merkez komitesi plenumu, zamanın en önemli tehlikesini belirliyor; bu faşizm’dir. Merkez Komitesi kararı, "komünistlerin, faşizmi yenmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaları gerektiğini" açıklıyor. Böylece faşizme karşı mücadele, artık gündemin birinci maddesi haline geliyor; buna, herhangi bir itiraz olacağını sanmıyorum. Ancak bununla birlikte sosyalizm için mücadele, önce geri plana atılıyor, sonra sadece resmi konuşmalarda hatırlanıyor ve bir zaman geçince de tümüyle unutuluyor.

Fransa Komünist Partisi, 20-21 Mayıs 1934 tarihinde Paris’te bir anti-faşist kongre topluyor ve burada, Rusçasıyla "Hartiya Edinstva", Türkçesiyle de, "Birlik Misakı", İngilizcesiyle "Charter of Unity" kabul ediliyor. Bunun arkasından 23-26 Haziran 1934 tarihinde toplanan Kongre’nin nerede ise tek gündemi işçi sınıfının birleşik cephesi oluyor. Kongre, sorunu şöyle formüle ediyor: "Bugünkü zamanda faşizm temel tehlikedir. Proletaryanın eylem gücünü buna karşı yoğunlaştırmak ve emekçi nüfusun tüm katmanlarının hareketini bu amaca göre birleştirmek zorunludur." Bu Kongre ile ilgili olarak yine, Leibzon ve Şirinya, "demokrasiyi savunmak için faşizm ile mücadelenin" birinci plana çıkarıldığını kaydediyorlar 6 Fransa Komünist Partisi’nin bu kongrede aldığı karan, iki Sovyet araştırmacı, komünistler, "zaşişali, zaşişayut i budut zaşişat’ vse de- mokratiçeskie svobodı" olarak yazıyorlar; komünistlerin tüm demokratik özgürlükleri geçmişte savunmuş oldukları, şimdi savundukları ve gelecekte savunacakları, vurgulanıyor ve tekrarlanıyor.

Fransa Komünist Partisi, Komintern'in seksiyonlarından birisidir; henüz Komintern’in bu yönde bir kararı bulunmuyor. Ancak her alanda sosyalist düşünceye kolaylıkla girebilen ve girdikten sonra hiç çıkmayan aşamacılık burada da kendisini gösteriyor ve Fransa Komünist Partisi, sosyalist iktidar

için, kendi önüne bir aşama daha koymuş oluyor. Fransa Komünist Partisi, 1934 yazındaki toplantı ve kararlarıyla, artık burjuva iktidarına son vermeyi yakın hedef olarak görmediğini belli ediyor; açıkça, sosyalizme giden yolun "anti-faşist aşama" ile tamamlandığını ileri sürüyor. Anti-faşist aşama için de, tüm zanaatkârların, küçük tüccarların, hizmet kesimindeki küçük işletme sahiplerinin, entelijansiyanın bir araya gelebileceğine inanıyorlar ve bunun için çaba harcamaya başlıyorlar.

"Halk cephesi" programı bu çabaların sonuç aşamasıdır; burada Maurice Thorez ön plana çıkıyor. K.K. Şirinya, faşizme ve savaşa karşı mücadelede Komintern’in taktik ve stratejisini incelediği çalışmasında, "Fransa Komünist Partisi’nin ve kişisel olarak da M. Thorez’in yaratıcı katkısını vurgulamak gerekir" demek ihtiyacını duyuyor^ Gerçekten de Thorez, halk cephesi formülünün oluşturulup ilan edilmesinde özel bir yere sahip bulunuyor. Halk cephesi formülü ilk kez Nante'da yapılan bir mitingte Thorez tarafından dillendiriliyor; birçokları ve bu arada Şirinya, "halk cephesi sloganının cesur bir adım" olduğunu kaydetmeden edemiyor. Şirinya, 1979 yılında yayınlanan çalışmasında, bu politikanın, "1921-1923 dönemindeki leninist birleşik cephe politikasının doğrudan geliştirilmiş biçimi olduğunu" ileriye sürüyorsa da, zamanında pek çok komünist yönetici böyle düşünmüyor ve tam tersine, bunu bir sapkınlık sayarak mücadele etme gereğini duyuyor.

Thorez anılarında, bu birçok kaynakta tekrarlanıyor, Nante’a hareket etmeden önce, bir "kardeş" partinin önemli yöneticilerinden birisinin gelip kendisini bulduğunu kaydediyor[8]; Thorez'in, hangi "kardeş" partinin yöneticisi olduğunu bildirmemesine karşın pek çok kaynak, bunun, Sovyetler Birliği'nden geldiğine işaret ediyorlar. Thorez, anılarında, Bolşevik temsilcisinin gelişini ve mesajını şöyle yazıyor: "Le matin meme du meeting de Nantes, je reçus, transmis par le dirigeant d’un Parti frere, le con-seil de renoncer â la formüle et â idee du Front populate." Komintern'den gelen Bolşevik temsilci, Thorez’in konuşmasında halk cephesi formülünü kullanmamasını istiyor; Thorez ise artık geç olduğunu, trene binmek üzere bulunduğunu ve Partisi'nin Politbürosu'nun kendisine bu tür bir konuşma yapması için yetki verdiğini söylüyor. Thorez, "Froht populaire pour le pain, la liberie et la paix" diye bağırıyor; "ekmek,

özgürlük ve barış için Halk Cephesi" sloganı, böylece dünyaya gelmiş oluyor.

Devam etmeden önce ortaya çıkan bir sorudan söz edilmesi gerekiyor; Thorez'in Komintern'den son anda gelen direktifi nasıl dinlemediğinin ve cesareti nereden aldığının inandırıcı bir cevaba kavuşturulması zorunlu oluyon Bunun cevabı iki aşamalıdır; birincisi, Komintern'in içinde sağ ve sol olmak üzere iki eğilimin mücadele etmesinden çıkıyor. Thorez, Kuusinen, Manuil'skiy sağ eğilimi temsil ediyorlar; 1934 yılı başından itibaren bunlara Dimitrov katılıyor. İkincisi, ister Komintern dolayısıyla isterse sadece Bolşevik Parti içinde Stalin'le yakın çalışmış olanlar, Stalin'in ağır basan eğilime uygulama özelliği gösterdiğinibiliyorlar; bir yazarın, Lenin'i devrimci ve buna karşın Stalin'i "devlet adamı" olaraknitelemesi de bu bilgiye uygundur. Trotskiy'in ağır sözünü hafifleterek benim, kısa dönemli determinizm anlamında Stalin'in ampirisist olduğunu ileri sürmem de bu değerlendirme ile birleşiyor.

Komintern'de bir sağ eğilim var; ancak, Bulgar Georgı Dimitrov'un, Hitler hapishanesinden kurtularak Moskova'ya dönüşü, Komintern içindeki sağ gruba büyük bir güç katıyor; Komintern'in Avrupa bürosunda Şefık Hüsnü'nün yardımcısı olan Dimitrov'un Reichstag yangını nedeniyle tutuklanması ve olağanüstü savunması, büyük bir prestij sahibi olmasına yol açıyor. Kendi ülkesinde Partisi'nin yönetimini sağ eğilimlilere kaybetmiş olan Dimitrov[14], Moskova'da hızla yükseliyor ve Carr'ın yazdığına göre, Nisan 1934 sonlarına doğru Komintern Yürütme Kurulu'una bağlı politik komisyon üyesi yapılan Dimitrov, bir de, Kuzey Avrupa Bürosu'nun yöneticisi olarak uzlaşmaz tutumlu Knorin'in yerini alıyor.

Ancak bundan önce bir gelişme daha var; işaret etmek zorunluluğunu duyuyorum. Sovyet araştırmacısı Şirinya, Dimitrov'un notlarından, 7 Nisan 1934 tarihinde Bolşevik Partisi Politbüro üyeleri ve bu arada Stalin ile görüştüğünü çıkarıyor; burada, Dimitrov'un, geniş yığınları mücadeleye sokmak için neler yapılması ve hangi sloganların kullanılması gerektiği sorusunu ortaya attığı anlaşılıyor. Diğer yandan Dimitrov, Stalin'e, komünist partilerin Avrupa'daki işçilere ve bu arada sosyal demokratlara yaklaşımlarını doğru bulmadığını söylediği anlaşılıyor.

Bu görüşme, Dimitrov'un Komintern Yürütme Kurulu politik sekreteryasında önemli bir göreve gelmesinden öncedir; bundan hemen sonra da, Moskova'da, Thorez ile buluşuyorlar. Bu Thorez-Dimitrov görüşmesinde, "cephe" politikasında ısrar edilmesi konusunda bir birlik ortaya çıktığı kesindir; Komintern içinde iki taraf birbiriyle sert bir mücadeleye başlıyorlar.

Bundan sonra, Thorez Fransa'da ve enerjik Bulgar Dimitrov Moskova'da, yeni bir çizgiyi ön plana çıkarmak için ısrarlı bir mücadele başlıyor; Bulgaristan KomünistPar-tisi,buyeni çizgiye karşı olduğu için, Dimitrov ve Kolarov'un. eliyle, bir tasfiyeden geçiyor. Diğer yandan Dimitrovkadar ünlü Macar Bela Kun, bunun etkisiyle Macar Komünistleri, sağ ve sosyalist mücadeleden ayrılış olarak niteledikleri yeni eğilimlere şiddetle karşı çıkıyorlar ve Kun, "halk cephesi" programına karşı eğilimin liderliğini yapıyor. Fransa ve Çekoslovakya ile Polonya komünistleri daha sonra adı "halk cephesi" olacak olan yeni eğilimin öncülüğünü yapıyorlar; Komintern içinde, Sovyet Manuil'skiy, Fin Kuusinen, İtalyan Togliatti, Fransız Thorez ve Bulgar Dimitrov sağ politika oluşturulmasında başı çekiyorlar. Bela Kun, V. Knorin, S. Lozovskiy, Y. Varga, sosyal demokrasinin kapitalizmin dayanağı olduğu görüşünü savunuyorlar ve bunlarla işbirliğine karşı çıkıyorlar[15]. Carr, bu dönemde, Stalin'in bu yeni eğilimlere katılmadığını kaydediyor ve Stalin'in ancak Fransız-Sovyet Antlaşmasından ve Stalin-Laval Deklarasyonu'ndan sonra netleştiğini ve yeni politikadan yana bir tutum aldığını ekliyor.

Artık Komintern'in Yedinci Kongresi'nin toplanması kaçınılmaz oluyor ve mücadele, yeni kongreyi hazırlamakla görevli komisyon içinde devam ediyor. 2 Temmuz 1934 tarihinde bu komisyonda Dimitrov bir konuşma yapıyor ve bunu yazıya döküp dağıtıyor; burada Dimitrov, o zamana kadarki politikanın değiştirilmesi için ısrar ediyor. Yeni politikada, sosyal-demokrat ve reformist sendikalarla işbirliğinin temel olmasını istiyor ve şimdiye kadar izlenen politikayı şabloncu ve şematik olmakla eleştiriyor. Dimitrov'unkonuşmasını, Manuil'skiy, Togliatti, Kuusinen, Fransa, Çekoslovakya, Polonya partileri hararetle destekliyorlar.

Bundan sonrası zor olmamalıdır; Komintern içindeki kavgayı ve ibrenin sağa doğru kaydığını çok İyi bilen Thorez, Nantes'de "Halk Cephesi"

formülünü telaffuz etmeden hemen önce Komintern’den gelen "dur" işaretine uymama cüretini gösteriyor; Fransa Komünist Partisi bundan sonra bu yolda hızla ilerliyor. Bunun ne olduğunu, bu ilerleyiş sırasında, Thorez çok güzel ifade ediyor ye şöyle tanımlıyor: "Halk Cephesi revolüsyon değildir. Bir vulgar seçim operasyonu da değildir; cumhuriyet kurumla-rı içinde progresifbir politika izleme imkânını vermektedir"^ Gerçekten de öyle oluyor; Komünist Partiler için, sosyalizm ve devrim sözcüklerini pazar ayinlerine benzer bir inançsızlıkla okuma ve bunun yerine kapitalist sistem içinde ileri işler yapma yollarını arama dönemi başlıyor.

Ne kadar doğru olduğunu bilecek ve yazacak durumda değilim; Thorez, anılarında, Nantes da halk cephesi formülünü açıkladıktan bir süre sonra Stalin’i gördüğünü kaydediyor. Thorez, Stalin’in, kendi partisini, leninizmin ruhuna uygun ve cesur birlik politikasından dolayı kutladığını ileri sürüyor; Thorez'e göre Stalin, "geleceğin partilerinin yolunu açan bir anahtar buldunuz" diyor[10]^ Doğru olabilir; bir devlet adamı olarak Stalin’in, daha önce karşı çıktığı politikaları kabul ettikten sonra, bunları övenleri cömertçe kutladığı durumlar olabiliyor.

Bundan sonrası kolay oluyor; 1935 yılında toplanan Komintern’in Yedinci ve sonuncu Kongresi, "halk cephesi" politikasını kabul ediyor. Komintern’in ilk yıldızı, faşizmin yükseldiği Almanya’dan Komünist Partisi lideri Pieck’tir; Pieck’in konuşmaya başlaması büyük tezahüratlara, Enternasyonal’ın ve Çin delegesinin önerisiyle de herkesin aynı zamanda kendi diliyle söylemesine yol açıyor; o kadarla kalıyor. Yerini daha sonra asıl yıldız Dimitrov’a bırakıyor; Dimitrov, bundan sonra, faşizm konusunda pek çok kafa karışıklığına yol açacak görüşlerini bir daha ve kalın çizgileriyle formüle ediyor. Faşizmin, ne burjuvazinin ne de küçük burjuvazinin diktatoryası olmadığı, küçük bir grubun, finans kapitalin terörist diktatörlüğü olduğunu açıklıyor. Finans kapitalin terörist diktatörlüğü, burjuva demokrasisini ortadan kaldırdığı için, gündemdeki amaç, böylece, kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Dimitrov kendiliğinden ortaya çıkan amacı gerçekleştirmek için yapılması gerekeni de "proleter birleşikcephe temelinde geniş anti-faşist halk cephesinin yaratılması" olarak tanımlıyor. Böylece sistem çözümlemesinde son derece vulgar ve içinden çıkılmaz bir formülasyonu ortaya atmış oluyor; burjuva demokrasinin,

"demokratik veya faşist biçimler alabileceğini" ve komünistlerin bunlar arasında kayıtsız bir tutum gösteremeyeceğini vurguluyor.

Bu Komintern'in sonudur[16]. Bütün partiler sınıflı bir toplum için ve bunu korumak üzere mücadele etmeyi kabul ediyorlar; ilk bakışta geçici görünüyor. Ancak bir daha bu politikadan dönmüyorlar. Bu politikadan dönmemek, geriye dönmek'tir; şimdi bunun üzerinde durmam gerekiyor.

Ancak şimdi, özetleyebilmek için, birkaç aşamalı bir özete ihtiyaç duyuyorum; yapmak zorundayım. Bir: "Halk Cephesi" formülü, Sovyet marksizmi için, tümüyle dış kaynaklıdır. Hatta daha ileri giderek bunun, başta Stalin, bolşeviklerin tümüne empoze edildiğini bile ileri sürebiliyor; "Dix Ans de lutte Antifasciste" çalışmasının yazarı J. Humbert-Droz bu görüşü son derece sert bir biçimde formüle ediyor. Şunları yazıyor: "Birleşik cephe ve halk cephesi, Komintern liderliğine ve Alman stalinistlerine işçi hareketinin en sansasyonel dersini veren işçilerin kendileri tarafından empoze edilmiştir"[11]. Bu görüşte abartmaolsabile büyük bir gerçeklik payı bulunuyor; bu formülün bir program haline gelmesinde kendi solları tarafından çok zorlanan Alman komünist liderleri Pieck ve Ulbricht ve Bulgar komünist liderleri Kolarov ve Dimitrov'un rolleri önemlidir. Bunlar, kendi partileri içinde sağ kanat liderlerdir; halk cephesi formülü adı altında, sosyal mücadelenin sağında yer alan sosyal demokratlar ve reformist sendikalarla birleşmeyi çok istiyorlar. Ancak asıl öncülük, Fransa Komünist Partisi'ne ve bunun yumuşak huylu lideri Thorez'e ait görünüyor; halk cephesi formülüyle birlikte, komünizmden daha çok reziztansı arayan Fransız aydınlarının Fransa Komünist Partisi'ne katılmaları süreci başlıyor[17]. Bütün bunlar, halk cephesi için dayanaklarının da formülün zorlanmasının da, Sovyet marksizminin dışında kaldığını hiç kuşku bırakmayacak bir biçimde ortaya çıkarıyor.

Bunun hemen kaydedilmesi gereken iki sonucu var; birincisi, böylece, dünyada ilk sosyalizmi kuran ve bu nedenle kendisine pek çok güvenen bir parti, kendi dışında ve çok önemli bir formülasyonu, ilk kez, kabul etmek durumunda kalıyor. İkincisi, bu for-mülasyon, kendi halinde kalma şansından yoksundur; bir kanalı başlatıyor. Buna vul-garizasyon kanalı adını vermeyi mümkün görüyorum.

İki: Halk cephesi formülünün, marksizmin özünden çok büyük bir ayrılışı anlattığından hiç kuşku duymamak gerekiyor; bu formül ile marksizm yaratıcı dönemini geride bırakıyor. Bunun ise şöyle bir sonucu ortaya çıkıyor; Sovyet insanı, her bakımdan, başka kaynak ve yazılara eğilimli bir hale geliyor. Şimdi ortaya çıkan bulgular, bu eğilimin sanıldığından güçlü ve imkânlarının geniş olduğunu gösteriyor.

Buharin, Sovyetler Birliği'nde yeni dönüşün bir ideologu olarak rehabilite edildiğinde, hakkında çeşitli bilimsel toplantılar ve kutlamalar düzenleniyor. Bunlardan birisi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde Buharin'in yüzüncü doğum yılı nedeniyle gerçekleştirilen bilimsel toplantıdır; çıkartılan kitaptan, toplantının sonunda, Buharin'in hayatta kalan eşi M. Larina-Buharina'nın da konuştuğu anlaşılıyor. Ldrina-Buharina, çektiği sıkıntıları ve Buharin'in rehabilitasyonu için sürdürdüğü otuz yıllık mücadeleyi ve yazdığı dilekçeleri anlatıyor. Larina-Buharina, Buharin için verilen mücadelede Amerikan sovyetolog Stephen Cohen'in Buharin ile ilgili olarak yazdığı kitabın çok önemli olduğunu kaydettikten sonra, "oğlum Yuriy Nikolayeviç, İngilizce bilmemesine karşın, Evgeniy Aleksandroviç Gnedin'inyardımıyla, elinde sözlük, bu kitabı Rusça'ya çevirdi" diyor[1]^ Amerikan Sovyetolog Cohen'in Buharin hakkında yazdıkları, çok başarılı bir çeviriyle olmasa bile, gizlice ve elden ele dolaştırılıyor.

Larina-Buharina, kuşku altında bir insandır; eşi yok ediliyor ve kendisi sürgün yaşıyor. Buna karşın, kendisini ilgilendiren Batı yayınlarını bulabiliyorlar ve el altından dağıtıyorlar. Bir de kuşku olmayan insanlar var; bunlar, Sovyet düşüncesini savunmak ve marksizm-leninizmi yaratıcı bir biçimde sürdürmek durumundadırlar. Merkez komitesi üyeleri, üniversite öğretim üyeleri, önemli dergilerin, bu arada Voprosı Ekonomiki'nin editörleri, belediye başkanları, ayrı ayrı bu konumda insanlar oluyorlar ve yaptıkları işler nedeniyle Batı'daki yazı ve çalışmaları izliyorlar.

Profesör Gavril Popov, bunlardan birisidir ve hepsidir; Voprosı Ekonomiki'nin editörü, merkez komitesi üyesi, Moskova Belediye Başkanı bir insandır, Şimdi Sovyet-ler Birliği Komünist Partisi'nden ayrılarak kapitalizmi yerleştirmek amacıyla bir parti kurmak üzeredir; ancak, bundan önceki Sovyet marksizminin önemli mevziinde bulunduğu zamanda yaptığı

bir açıklama üzerinde durmak istiyorum. Profesör Popov, 1905 Devrimi'nden sonra yönetimin en önemli adamı haline gelen ve bütün yazılarda "Stolıpin Gericiliği" olarak geçen bir döneme adını veren Stolıpin'dert "unutulmaz Stolıpin" olarak söz edebiliyor. Stoiıpin, 1905 devrimci dalgasından sonra, daha önceki toprak reformunda borca bağlanan ve toprağını büyütme hakkı verilmeyen Rusya köylüsüne toprak satınalması imkânını açarak bir orta köylülük yaratmak ve diğer yandan büyük bir baskı düzeni kurmak, paralelinde, entelijansiyayı rejime bağlamak yöntemiyle devrimci gelişmeyi durdurmak isteyen adam oluyor.

Sonunda bir suikast sonucu yaşamını kaybediyor. Lenin, şunları yazıyor: "Baş cellat Stolıpin'in katledilmesi, bir çok işaretin, Rusya karşı-devrim tarihinde birinci dönemin sona erdiğini gösterdiği bir zamanda gerçekleşmiştir[1]^ Şunları ekliyor: "Stolıpin, 1906-1911 yılları arasında takriben beş yıl süren karşı-devrimci hükümetin başıdır." Bunlar ise son derece açık oluyor; Lenin'in baş cellat olarak nitelediği ve karşı-devrimci bir hükümetin başı olduğunu yazdığı bir kimse için, Komünist Partisi'nde pek önemli bir yerde, teori ve ideolojik planda çok sağlam sayılan bir konumda bulunan bir başka kimse, "unutulmaz" diyebiliyor.

Şunu söylemek mümkündür; "unutulmaz" türünden çok yüksek olmasa bile Stolıpin, Batı'daki Rusya tarihçileri tarafından beğenilen, Rusya kapitalizminin önündeki engelleri açtığı kabul edilen bir yönetici oluyor; Batı kaynaklarında, despotik yanı ve Metternich'i aratmayan casus ağı, genellikle dipnotlarda kalıyor. Bu nedenle Popov'un da ilhamını dış yayınlardan aldığından kuşku duyamıyorum.

Üç: Tekrar görünse de belirtmek gereğini duyuyorum; Sovyet komünist örgütleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra asıl dinini veya dinlerini saklayan partili ve yöneticilerle doludur. Bunların çoğunun, marksizm-leninizme ve kendilerine güvenlerini yitirmiş oldukları anlaşılıyor; Voprosı Ekonomiki ve benzeri, Parti ideolojisi ve teorisinin, bekçileri sayılan yayınlar, imanını yitirmiş bir hıristiyanın İncil okuması türünden, ele alınıyor. Marksizm-Leninizm'in pazar ayinleri ölçüsünde ikna edici bir gücü kaldığı görülüyor. Marksizm-Leninizm ikna edici gücünü yitirdiği için ve komünist dergi ve yayınlar, ancak bir pazar ayininde dua kitabı ölçüsünde okunduklarından, bunlar, sadece başka kaynaklara ve yazılara güvenme dönemine giriyorlar.

Başka kaynakları abartıyorlar; bunların başında kapitalizmin bir kaynak olarak ele alınması ve Batı'daki her kaynağın bir temel kitap sayılması geliyor.

Buradan devam edebilirim; ancak geçerken bütün bu üç noktanın bir önemli uzantısına değinmek zorunluluğunu duyuyorum. 1987 yılından sonra Sovyetler Birliği'nde görünen, pek çok parti yöneticisinin, resmi dinini bırakarak gizlediği dinini veya aradığı inancını açıklamaya başlamasıdır; bu, daha önceki dönemde, 1947-1987 dönemi denilebilir, bunların mevcut ve resmi öğretiyi kemirmedikleri anlamına gelmiyor. Bu ise, Sovyet yazınının, çok uzun bir dönemden beri, kendisine yabancı öğretilerle, bilinçli ve sistematik bir biçimde bozulduğunu gösteriyor; Sovyet yazını, en saf sanıldığı bir zamanda, bulaşık bir nitelik alıyor. Bilinçli ve sistematik oluş, gizli dinin özellikleri değildir; resmi dini kemirmede bilinçli ve sistematik bir yaklaşım görülüyor.

Buradan halk cephesi formülüne dönmekte yarar görüyorum; burjuva cumhuriyeti içinde bir ilerleme alanı aramak anlamına geliyor. Burjuva cumhuriyeti, sınıflı bir toplumdur; burada sosyalizm değil demokratik form hedef seçiliyor. Demokratik formun hedef seçilmesinin iki anlamı var; birisi, bir devlet durumu olmasından kaynaklanıyor. Demokrasi bir devlet durumudur ve her zaman, özgürlükten[18] önce sınıfların varlığını ve devletin sürekliliğini anlatıyor. Demokrasi bir devlet durumu olduğu için hem birden fazla sınıfın varlığına ve hem de bunlardan birisinin diğerleri üzerinde hegemonyasına dayanıyor; bu kesinlikle, demokraside ve son çözümlemede bir sınıfın sözünün geçmesi demek oluyor[19]. Halk cephesi formülü, eninde-sonunda, burjuvazinin sözünün tek geçer olduğu bir rejimi korumayı ön plana çıkarıyor.

Bu, aslında çok basit, ancak çok geri planlara itildiği için öne çıkarılması önemli olan bir noktadır; önemi, insan aklının işleyiş mekanizmasının çözümlemesiyle birlikte daha belirgin oluyor. İşlek bir insan aklının işleyişi dağ sıralarını delen bir ışın tü-ründendir. İşlek bir insan aklı şöyle çalışıyor: Eğer idama karşı bir tutum, hukuk hatalarının varlığına dayandırılıyorsa, Adalet'in yanılacağı gerekçesiyle, idam cezasına karşı çıkılıyorsa, bu eninde-sonunda idam cezasını savunmak oluyor. İşlek bir insan aklı, bunu,

böyle yürütmek eğilimindedir; bunu, başka türlü yapamadığım için ve hiç istemediğim halde, bir örnekle göstermiş oluyorum.

Halk cephesi formülü, işlek insan aklının işleyiş sürecinde, işçi sınıfının toplumsal mücadeledeki öncelikli yerinden vazgeçmek demek oluyor; eğer savunulan burjuva cumhuriyeti ise, işçi sınıfının, tarihin tekerleği anlamında, arka plana itildiği kesindir. Ön plana çıkarılan, burjuvazinin kendisi olmasa bile ayrımları veya katmanları olmak durumundadır. Bu kesindir; bu kesinliği ortadan kaldırabilmek için işçi sınıfının burjuvaziden daha tutarlı ve kararlı demokrasi savunucusu olduğunu söylemek, Komintern'in pek de zeki olmayan yöneticilerinin işlekliğini yitirmiş akıllar için buldukları bir avutma formülü olmaktan ileri gidemiyor.

Ayrıca her araç veya sınıf: doğasına uygun işler yapmak zorundadır; sınıflar ve araçlar doğasına uygun işler yapmadıkları sürece tanımlarını ve doğalarını yitiriyorlar. İşçi sınıfının, tarihsel çıkışına ve doğasına uygun olmayan bir role mahkûm edilmesi, kendisi olmaktan çıkarılması demektir; Andre Gorz ve türünün anlamakta güçlük çektiği noktaların başında bu geliyor.

Halk cephesi, işçi sınıfını kendisi olmaktan çıkarma yönünde önemli bir adım oluyor; arkasının gelmesi zorunludur. 1940 yıllarının sonundan itibaren. Batı’da ve Sovyetler Birliği'nde yapılanlar da bu çizgide gelişiyor; 1956 yılında toplanan Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Yirminci Kongresi’ni de bu çizgide bir kilometre taşı olarak görüyorum[20]. Bu adım adım ilerliyor.

İşçi sınıfının toplumu değiştirmede öncü ve kaçınılmaz rolünden vazgeçmek, 1987 sonrası Sovyet marksizminin temel çizgisi haline geliyor; bunun da bir dışkaynaklı düşünme yolu olduğundan kuşku duyulmaması gerekiyor. Sovyet entelijansiyası tarafından ithal ediliyor ve öğrencilere mal edildikten sonra işçi sınıfına empoze edilmeye çalışılıyor. Batı’da pek çok versiyonu var; ben Andre Gorz’un, Fransa’da 1980 yılında yayınlanan ve 1982 yılında İngilizce’ye çevrilen, kuşkusuz bu arada Türkçe'de de basılan, "Elveda İşçi Sınıfı" başlıklı kitabı üzerinde durmak istiyorum. Sosyalizm projesinden vazgeçmemesi, çalışmaya karşı anlamlı tutumu, Hegelyen bir söylem tutturması, marksist gelenek içinde kaldığı izlenimini uyandırıyor;

ancak işçi sınıfının tarihi döndürme misyonunun sona erdiğini çok acımasız bir biçimde dillendiriyor.

Gorz'unki bir denemedir ve denemesine şöyle başlıyor: "Emekçi hareketinde bir bunalım olduğu için marksist düşünmede bir bunalım vardır. Son yirmi yıldır, üretici güçlerin gelişmesi ile sınıf antagonizminin artması arasındaki bağ kopmuştur"[1]^ Bu başlangıç ile Gorz'un görüşlerinin özünü-dile getirdiğini sanıyorum. Söylediği en basitinden şudur; üretici güçler gelişiyor ve bu arada, işçi sınıfı daha net ve daha homojen bir hale geliyor. Söz uygunsa, işçi sınıfı giderek daha çok işçi sınıfı oluyor ve sosyal mücadelenin başka bir bağlamda tekrarlamaktan hoşlandığı bir söyleyişle, üretici güçlerin gelişmesinin ateşinde işçi sınıfına daha çok su veriliyor ve sınıf, kendisine yabancı bütün unsurlardan arınıyor; ancak sınıf antagonizmi, aynı ölçüde gelişmiyor. Üretici güçler ile sınıfantagonizminin paralel gelişememesi, aradaki bağın kopması ve işçi sınıfına yüklenen devrimci rolün körelmesi anlamına geliyor.

Üretici güçlerin gelişmesinin, işçi sınıfını daha çok işçi sınıfına dönüştürmesinin ötesinde, başka ne anlamı olabilir; bu sorunun, marksist şema içinde, bir tek önemli anlamı görülüyor. Üretici güçlerin daha çok gelişmesi, kapitalist üretim biçimi içinde, daha büyük krizlerin doğması anlamına geliyor; Gorz, "kapitalizm, kendi yarattığı sorunları çözmede hiçbir zaman daha az muktedir olmamıştır" diyerek, kapitalizmin çözemediği sorunlarla, buna kriz durumu demek mümkündür, karşılaştığını vurguluyor. Kapitalizmin iç çelişkileri artıyor, daha görünür hale geliyor; bununla birlikte kapitalizm, "kendi problemlerini çözemeyişi idare etme kapasitesi" kazanıyor. Kapitalizmde krizler oluyor, kapitalizm işleyememe işaretleri veriyor, fakat, kapitalizm bunları uysallaştırıyor ve hatta kapitalizmin bazı fonksiyonlarının işlemez hale gelmesinden yeni güç alıyor.

Bu bir gözlemdir; öneminin inkâr edilemeyeceğini sanıyorum. 1974 yılında, 1987 yılında dünya kapitalist sistemi, 1929 bunalımını hatırlatacak krizler ve bunun ötesinde önemli bir petrol sorunu yaşıyor; sistemin sosyalizme yaklaşmaması veya sosyalizan önerilerin ön plana çıkmaması bir yana, bütün bu sorunların sonucunda vahşi kapitalizm dönemini hatırlatan bir yapıya dönüş için bir hırs ve bunun da ötesinde tekel sahiplerinde kendi

düzenleri için büyük bir güven doğuyor. Bu, 1987 sonrası, Sovyet yazınında, "kapitalizmin gücünün küçümsendiği" görüşlerinin moda olmasına yol açıyor; kapitalizmin dahakalıcıolduğu savı, giderek tartışılmadan kabul edilen bir savhaline geliyor.

Gorz, bu gözlemi yaptıktan sonra, sorumluluğu veya sorumsuzluğu işçi sınıfına yüklüyor ve işçi sınıfının kendi doğasına uygun misyon ve perspektiften uzaklaştırılmasının üzerinde durmaksızın, işçi sınıfındaki bu gelişmeyi, işçi sınıfının üretim süreci içinde geçirdiği transformasyona bağlıyor. Burada da Gorz'un görüşü net ve basit görünüyor; üretici güçler artıyor, ancak, bu artış üretim süreci içinde işçinin ve emekçinin gücünü azaltıyor. Daha açıkça söylenebilir; teknolojik gelişme ile üretim gücünün artması, üreticinin gücünün azalması sonucunu, doğuruyor.

Emek değer yasası, bütün değerlerin emek sürecinde yaratıldığı ve iş gücünün yaratıcı olduğu inancına dayanıyor; iş gücünün değeri olmuyor ve kendisi yaratıyor. Burası güzel; buradan, tüm değerleri ve tüm değerlerin çevresi demek olan dünyayı, işçinin yarattığı inancına yol olmak çok zor görünmüyor. Bu da güzel; ancak, iki ayrı koşul var. Bunların her ikisi de manüfaktür aşamasında daha çok görünüyor. Bir: İşçi, o sırada emekçidir ve zanaatkâr kimliğiyle yaşıyor, yarattığını görüyor. Zanaatkâr-işçi, bir bütünü yaratıyor ve görüyor; henüz iş bölümü üretimin parçalarında kendisini göstermiyor. İki: Zanaatkâr-işçi hem bütünü yaratıyor ve hem de toplumda, din adamlarından sonra, tüccarlarla birlikte en kültürlü insanları temsil ediyor. Bu ikisinin, ortak anlamı ise şudur: Manüfaktür aşamasında, burjuvazinin çocukluk döneminde, zanaatkar-işçi, hem çok çeşitli beceriyi kendisinde barındırıyor, polyvalent, ve hem de toplumda büyük bir kültürü temsil ediyor. Bunlara ek olarak da, kazma, çekiç ya da ayakkabı türünden bütünü, üretiyor. Bunlar varsa, zanaatkar-işçinin, değerin ve dünyanın yaratıcı olduğuna inanması kolay ve kaçınılmaz oluyor.

Gorz, bunları yazmıyor; ancak bunları kastettiğini sanıyorum. Çünkü şunları dile getiriyor: "Otomasyon ve kompüterizasyon, pek çok beceriyi ve inisiyatif alma imkânını ortadan kaldırdı ve ister mavi ve isterse beyaz yakalı olsun becerili iş gücünden geriye kalanların tümünü bir yeni tür becerisiz işçi ile değiştirme sürecini başlatmış durumdadır. Fabrika içi iktidarı ve anarko-sendikalist projeleriyle becerili işçi çağı, şimdi sadece

taylorism, ‘bilimsel iş örgütlemesi’ ve nihayet kompüter ve robotların sonunu getirdiği bir ara olmak zorundadır"^ Üretici güçlerin gelişmesi ve bu arada iş bölümünün artması, ileri sürüldüğünün aksine, işçinin becerisini azaltıyor ve hiç kuşkusuz daha kültürsüz hale getiriyor.

Sermaye, üretim sürecinde, işçinin gücünü azaltma işini başarıyor. Gücü azalmış işçi, otonomisini yitirmiş demektir; sermaye, "artan ölçüde kompleks ve güçlü me-kanize süreçleri, giderek kapasiteyi daha da sınırlı olan işçilerin gözetimine bırakmayı" başarıyor. Bu güçsüzleşme ve buna ek olarak gelen kültürsüzleşme süreciyle birlikte, Gorz, hem "hem proletaryannın birliği" ve hem de evrensel gücün kaynağı olarak işin doğasının, "proleterlerin bilincinin dışına" çıktığını kaydediyor. İşçinin bir kollek-tif gücü var; bu "bir sınıf olarak dünyayı ve tarihini üretmek kapasitesindedir." Ancak bu kollektifgüç, bunun, kendi gücünün bilincinde, "kendisinin bilincinde öznelere" dönüşmüyor. Gorz, üretici güçlerin gelişmesi ile sınıf çelişkilerinin büyümesi arasında bağın kopuşunu, dünyayı ve tarihi yaratan kollektivite ile bunların bilincinde işçi-özne arasındaki kopukluğa indirgiyor.

Eleştirdiği iş bölümüdür; Marx da eleştiriyor. Ancak Gorz şunları da yazıyor: "Lenin'in taylorizmin coşkulusu ve iktidarda olduğunda Trotskiy'in emeğin militari-zasyonunun taraftarı olması, özel tarihsel durumların tam da bir sonucu değildir. Onların gözünde, hiyerarşik ve üst düzeyde parçalı iş bölümü arasında uyuşmaz olmayan bir şey yoktur ve ikisi de, proletaryayı, proleterlerin kendisinden, birbirinden ayrı oldukları noktasına kadar, sanki tümüyle farklı olarak düşünmeye alışıktılar." Gorz, Lenin ve Trotskiy'in, üretici güçlerin artması için, işin iyi tanımlanmış parçalara bölünmesini ve bunların uygulanmasında sertbirdisiplinin aranmasını, taylorizm bu oluyor, şart koşmalarını hoş karşılamıyor; buradan, proletaryanın sermayenin replica'sı haline geldiği sonucunu çıkarıyor. Proleterin, kollektif proletarya ile ilişkisi, burjuvanın sermaye ile ilişkisine benziyor; edilgenlikve ücret karşılığı üretme kişiliği haline geliyor.

"Her şey işçilerden sökülüp alındığı için, her şey onlara verilmelidir. Hiçbir iktidarın sahibi olmadıkları için, her şey iktidar sahipleri tarafından sağlanmalıdır. Çalışmaları, kendileri için değil, toplum için yarar taşıdığı için, toplum onların tüm ihtiyaçlarını karşılamalı-dır ve her tür çalışmaları

için de ücret ödemelidir. Ücretli emeği ilga etmek yerine proletarya, ücretlendirilmeyen[21], unwaged, tüm işin ilga edilmesi isteme noktasına gelmiştir." Gorz işçi sınıfının edilgenliğini ve ücretli işe tapınmaya başladığını böyle ifade ediyor.

"İşçi sınıfı talepleri, konsümerist, tüketici kütle taleplerine dönüşmüştür."

"Komünizmin kuruluşunda bir geçiş aşaması olan proletarya diktatoryası, işçi sınıfının ihtiyaçlarını gözeten bir refah devletine indirgenmiştir."

Gorz, Doğu ve Batı ayrımı gözetmeden işçi sınıfı için bir mahkûmiyet kararı yazıyor; bunu, tümüyle, üretimin fabrika içi örgütlenmesinden çıkarıyor. Aslında bütün tartışması Marx'a yüklenebilen kendiliğindenci çözümleme ile ilgili olabilir; Lenin'in, önemli katkı ve yeniliğini tümüyle yok sayıyor. Bu, Batılı bütün düşünenlerin hemen hemen temel çizgisi oluyor. Söylediği, üretici güçlerin ilerlemesinin ve iş bölümünün yeni aşamalarda, mekanizasyon aşamasını da aşarak otomasyon ve bunun somuttaki görüntülerinden birisi olan robot kullanımı aşamasında, işçinin tek boyutluluk düzeyine indirgendiği ve bu nedenle de tümüyle revolüsyoner misyonunu yitirdiğidir; Gorz, açıkça söylememekle birlikte, üretici güçlerin böylesine bir gelişkinliğinin, sadece ve sadece, işçileri kültürsüzleştirdiğini anlatmış oluyor.

Bir parantez açma gereğini duyuyorum: Gorz'un yazımı, politika ve devrim felsefesinden soyutlanmıştır. Bütün sınıf edebiyatına karşın, yazımı bir sınıfsız ortamda gelişiyor ve üst düzeyde teknokratik bir betimlemeyi aşamıyor. Bu nedenle, işçi sınıfı üzerinde, bir son hüküm iddiasını taşımasına karşın, bana, sadece tekelci düzeyde işçinin fabrika içindeki konumuyla ilgili iyi bir envanter ve başlangıç çalışması olarak görünüyor.

Gorz'un işçi yazımının en büyük eksikliği tarihi olmamasıdır.

Tarihi ve siyasal tarihini ihmal ederek işçiyi yazmak, makinaları anlatarak ekonomi politik kurmaya benziyor.

Burada Gorz'un işçi betimlemesini hesaba katmam, hem Batı'daki son otuz yıllık bir eğilimin özeti olmasından ve hem de tarihten ve özellikle siyasal tarihten kaçış coğrafyasında egemen bir konum elde etme gücünden

kaynaklanıyor. Bu, gücü var; Sovyet yazını, işçi sınıfından kaçışta, Gorz’un çizgisini izliyor. Kaynak dışarda kalıyor.

Gorz, "proletarya, kendisini, servetin özgür yaratımının egemen ajanı olarak kavramadı ve kavramıyor" diyor; siyasal hedefi burjuva cumhuriyetini korumak olarak tanımlayan bir sınıfın kendisini dünya değerlerinin özgür yaratıcısı olarak göstermesi çok zordur. Hitler’in çıkışı ve bunun karşılığı olarak halk cephesi formülü ile başlamak üzere, çeşitli kılık değiştirmekle birlikte, temel politikası hep demokratik düzeni, bu Fransa Devrimi düzenidir, savunmak olan bir sınıfın, üretim sürecinden doğan tarihsel-ekonomik misyonu ile politik görevlen çatışıyor demektir; bunu hesaba katmayan bir yazım büyük eksiklikler ile içiçedir.

Andre Gorz, on sekizinci yüzyıldan başlamak üzere patronların, işi parçalara ayırmak suretiyle, taylorizm ve bilimsel menecment yoluyla, ve zaman içinde artan ölçüde, becerileri ve meslekleri ortadan kaldırdıklarını kaydediyor; bu aynı zamanda becerili işçinin "iyi yapılan bir işten gurur duyması" olgusuna da son veriyor. İyi yapılan bir işten gurur duymak, "işçinin pratik egemenliğinin bilincinde" olmasına da yol açıyor; Gorz, tarihsellikten uzak yazımında, manüfaktür aşamasındaki partizan-emekçinin değerlere sahiplik ve egemenlik bilincine sahip olabileceğini, duyuruyor.

"İktidarı alma gücüne sahip birleşik üreticilerden oluşan bir özne-sınıf düşüncesi, mesleklerinin gururunu duyan bu becerili işçilere özgü olmuştur. Bunlar için iktidar, soyut bir şey değil günlük deneyim sorunu idi; fabrika içinde, iktidar onlarındı ve üretime hakim oluyorlardı".[16] Güzel; kapitalizmin gelişmesi ve otomasyon, işçiden mesleğini ve kendi yaratıcı gücüne güvenini alıyor. Bunun vurgulanması gerekiyor; vurgu ye-rindedir.

Ancak bunu daha üst soyutlama düzeyine çıkarmak mümkündür; üretici güçlerin gelişmesi ve kompüterizasyon, işçiyi, tümüyle kültürsüzleştiriyor. Bunun, Hitler'in çıkışını tamamlayan bir yanı var; Hitler'in çıkışının, tekellerdüzeni açısından, anlamı ikidir. Bir yandan, komünizm tehditini karşılıyor ve bu sevindirici bulunuyor. Diğer yandan, doğru veya yanlış, kütleleri toplumun hareket eden gücü ve egemeni haline getiriyor; Hitler’in çıkışında da kütleler ayaktadır. Tekeller düzeni ise kütlelerin ayakta olmasıyla uzlaşmaz bir düzen oluyor; bunun, önlenmesi gerektiği

düşünülüyor. Kütleler, ki-şiliksizleştirilmelidir ve bu, kütlelerin kültürsüzleştirilmesi anlamına geliyor.

Kültür, yaşamın grameridir; yaşamın yordamı da denebilir. Gorz, bu düzende kül-türsüzleştirmenin sadece işçiler açısından geçerli olduğunu sanıyor; modern işçi sınıfını, manüfaktür aşamasının emekçileriyle karşılaştırdığı zaman ve tersinden tanımlarken, "ezilmiş, cahil, köksüz ve yoksunlaştırılmış kütle"[17] nitelemesini yapıyor; bu, bütün sınıflar içindir. Ancak yönetimi isteyen bir kütle olabilmek için mutlaka bir gramere sahip olmak gerekiyor; marksizm-leninizmin sürekleyiciliğini yitirdiği bir zamanda kütlenin kişiliğini ve yaşamını kaybetmesi, demokratik hedefleri ön plana çıkarmakla uyum içine giriyor. Birbiriyle tutarlı bir konumdadır; fakat, bunun doğuşunu, tümüyle üretimin içinden, yeni fabrika düzeninden çıkarmak, gerçekliğin ancak çok küçük bir parçasını görebilmek oluyor.

Gorz'un iktidar ile başeğdirme arasında geliştirdiği ayrımı bir tarafa bırakıyorum; Marx'ın iş bölümü ile üretici güçlerin gelişmesi ve buradan da bunalımların derinleşerek tekrarlanması arasında kurduğu ilişkiden önemli ölçüde uzaklaşıyor. Şunları yazıyor: "Sosyalizmin krizi, her şeyin ötesinde, proletaryanın krizinin yansımasıdır. Üretici eğitiminin ve buradan da toplumsal ilişkilerin devrimci transformasyonunun muhtemel öznesi olan her parmağında beş marifet, polyvalent, becerili. işçinin ortadan kalkışı, sosyalist projenin sorumluluğunu ve gerçeğe çevirme işini üzerine alma iktidarındaki sınıfın da ortadan kalkmasını gerektirmiştir. En temelinde, sosyalist teorinin ve pratiğin dejenerasyonunun kökeni buradadır"^ Gorz'un söylediklerinin hepsi burada düğümleniyor ve işçi sınıfından uzaklaşma Marx'ın vurguları ile Lenin'in önemli katkısı arasında bir noktadan kaynaklanıyor.

Lenin'i görmüyor ve Marx'ta kalıyor. Marx, üretici güçlerin ve bu arada kapitalist iş bölümünün gelişmesinin sosyalizmi getireceğini ileri sürüyor; Gorz ise, "kapitalist iş bölümü, 'bilimsel sosyalizmin' çifte dayanağını ortadan kaldırmıştır" diyor. Birincisi, üretim süreci içinde işçinin emeğinin hiçbir gücünün kalmadığını ve ikincisi de, işçinin çalışmasının artık kendisinin olmaktan çıktığını ve işçinin buna katkısının sona erdiğini ileri sürüyor. Bu nedenle, Gorz'a göre, işçi artık işçi-olmayan, non-worker,

durumundadır ve arada bir, herhangi bir yerde, kendisine hiçbir anlam ifade etmeyen "bir şeyler." yapan bir faktör konumundadır.

"Geleneksel işçi sınıfına tezat oluşturan bir biçimde, bu sınıf-olmayan, non-class, işçiler bir öznellikten, subjektivity, yoksundurlar. Sanayi proletaryası, maddenin transformasyonundan bir objektif güç türetirken ve böylece kendisini toplumun bütün gelişme çizgisinin temel dayanağı olarak kavrarken, neo-proletarya, nesnel sosyal önemden yoksun, toplumdan dışlanmış bir güç olmayan, non-force, durumundadır"[1]^ Böyle bir topluluk artık gerçeklik-karşıtıdır, unreality, ve gelecek toplum ile ilgili hiçbir vizyon sahibi değildir; gelecek vizyonuna sahip olmayan herhangi bir topluluk ya da sınıf veya sınıf-olmayanın toplumu değiştirme istek ve gücünü göstermesi de ihtimal dışına çıkıyor.

Böylece işçi sınıfı tarihsel rolünden uzaklaştırılmış oluyor; ancak, bu yapılınca, burada kalmaması gerekiyor. Bir dönüş başlatılmıştır ve kollektif aklın dönüşü tamamlama yönünde işlemesi gerekiyor. Bunun için komünizmi reddetmek yetmiyor; işçi sınıfının üretim sürecinden çıkan tarihsel rolü ortadan kalkınca komünizmin de ortadan kalkması doğal oluyor.

Ancak ortada komünizmi amaçlayan, sosyalizmi bunun ilk aşaması sayan, reel topluluklar var; bunlara yeni misyonlar tanımlanması zorunluluğu ortaya çıkıyor. Bir yandan, realitede komünizmden vazgeçmek ve sosyalizm, komünizmin ilk aşaması sayıldığı için de sosyalizmi yeniden tanımlamak ve yeni rollere bağlamak zorunlu oluyor.

Bir nokta var; gelişmiş kapitalist ülkelerin, 1970 yıllarında yaşadıkları derin ekonomik ve toplumsal bunalımdan yeni düzene daha çok yaklaşmamaları üzerine, Batı Avrupa’da ortaya çıkan ve hepsi sonunda yeni düzenden uzaklaşmayı anlatan düşüncelerin sıralamasınr yapmak niyetinde değilim. Böyle bir niyetim yok; sadece, yetmişli yılların sonlarıyla seksenli yılların başlarında Batı Avrupa’da ön plana çıkan bazı görüşlerle, seksenli yılların sonlarında Sovyetler Birliği’nde resmi marksizm arasındaki şaşırtıcı paralelliğe işaret etmek istiyorum. Bu nedenle burada, Gorz’dan sonra Bahro’yu tanıtmak zorunluluğunu duyuyorum.

Bahro, kendisini Doğu Avrupa ülkelerini düzeltmeye adıyor ve bu amaçla yazdığı kitabının başlarında, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, sosyalizmin kısa dönemli bir geçiş rejimi olmadığının resmi parti politikası haline geldiğine dikkati çekiyor; Bahro, Doğu Almanya'da yayınlanan kalın bir kitapta, sosyalizmin, dünya çapında kapitalizmden komünizme geçiş sürecinde, "göreceli olarak bağımsız sosyo-ekonomik formasyon" olduğunun yazıldığına işaret ediyor[22]. Daha önce pek dikkati çekmeyen bu önemli keşif, Bahro'nun işaretinden de sonra, özellikle kapitalist restorasyonun açıklık kazandığı bir zamanda daha büyük önem kazanıyor. Bu açıdan bakıldığında reel sosyalist ülkelerin, yumuşama politikası çerçevesinde ve teker teker komünizme geçiş hedeflerini askıya aldıkları anlaşılıyor[23]; iktidardaki partiler birbiri ardından komünizm hedefini ve geçiş programını son derece belirsiz bir takvime bağlamak amacıyla kongre kararları alıyorlar.

Ulbricht'in, sosyalizmi, göreceli sıfatıyla yumuşatılmış olsa bile bağımsız bir sosyoekonomik formasyon olarak tanımlaması marksizme büyük bir katkıdır; çok büyük tartışma gerektireceğinden hiçbir kuşku duymuyorum. Ancak zamanında farkedilme-diği için ve farkedildiği zamanda da sosyalizmden kaçış büyük bir hız kazandığından üzerinde durulmadığı anlaşılıyor; tam bir sapmadır.

Aslında bu bile çok tartışma götürür; çünkü, Marx'ın aşamalandırma merakı, ilk sosyalist denemelerin çöküş sürecinde, daha çok ön plana çıkıyor ve daha büyük tartışmaları gerektiriyor. Marx'ın kendisinin bile "marjinal" olarak nitelediği Alman Sosyal Demokrat Partisi için hazırlanan Gotha Programı'yla ilgili eleştiri notlarında, bir paragrafta, hiçbir dayanağı veya gerekçesini geliştirmeden komünizmi iki aşamaya ayırması, zaman içinde kutsallaşıyorve giderek sosyalizm aşaması katılaşıyor. Bahro dabu-nun farkında görünüyor ve şunları kaydediyor: "Marx'ın sosyalizmden ne anladığını görmek için, adet olduğu üzere, Gotha Programı'nın Eleştirisi'ne başvurursak, bütünlükle ilgili hiçbir pian olmaksızın, belli özelliklerinin çok özet sunuluşunu buluruz"[20]^ Gerçekten öyledir ve Marx'ın bu aşamalandırmasının dayanaklarının hiç ama hiç aranmamış olmasını son derece şaşırtıcı bulmak gerekiyor. Bahro, "Marx, komünizmin birinci aşaması olduğunu söyleyerek sosyalizmin genel niteliğini gösterir" diyor; son derece genel bir gösteriş olduğundan kuşku duymuyorum.

Bu işin başıdır ve buraya kadar aşılan mesafeyi göstermek istiyorum. Bir: Reel sosyalizmde, sosyalizmi bağımsız bir sosyo-ekonomik formasyon, buna üretim biçimi de denebilir, olarak tanıma eğilimi çok önceden çıkıyor. İki: Sosyalizmi, geçici veya geçiş aşaması değil de bağımsız bir üretim biçimi olarak görmek, komünizm aşamasına geçmeyi ertelemek veya tümüyle reddetmek için önemli bir kapı açma anlamına geliyor. Üç: Marx'ın komünizmi aşamalandırmasının dayanakları yetersiz ve sosyalizmin tarifi ise son derece sınırlı sayılmak durumundadır.

Bi,itün bunlar, bir bölümü reel sosyalizmden, diğer bölümü Marx’tan ve bir üçüncü bölümü Bahro'dan gelen bu düşünceler bir yere doğru ilerliyor; Ekim Devrimi'nin yeri, tartışma ve araştırma masasına geliyor. Bahro'dan bir aktarma yapıyorum: "Or-todoksi bakış açısından Rosa Luxemburg, hatta Kautsky ve gerçekten de Menşevikle-rin tümü, kendisini, gayet farklı, gayet yeni ve dünya-tarihselliği açısından son derece zorunlu, marksizmin, son derece endirekt bir biçimde sadece teorik hazırlığını yaptığı bir işin hizmetine koyan Lenin'i eleştirmekte haklıydılar"[2]^ Bahro, zor bir cümle ile Lenin’in yapması gerekeni yaptığını; ancak marksist ortodokslar olan Luxemburg, Ka-utsky ve menşeviklerin buna karşı çıkmakta ya da Lenin'i eleştirmekte haklı olduklarını öne sürüyor.

Neden olabilir; Bahro, Ekim Devrimi'ni yeniden yorumlamak zorundadır. Ekim Devrimi, "yarı feodal, yarı ‘asyatik' bir sosyo-ekonomik strüktür ile kendi kapitalist kalkınmasına başlamış olsa da, o zamanlar hâlâ baskın özelliği pre-kapitalist olan bir ülkede ilk anti-emperyalist revolüsyondu ve öyledir". Gayet güzel; Bahro'nun yukardaki karışık ifadesi ancak aktardığım bu paragrafla birlikte anlam ifade edebiliyor; Lenin, zorunlu olarak, kapitalist kalkınmayı gerçekleştirme hizmetine koyuluyor ve dünyanın ilk anti-emperyalist devrimini yapıyor. Bahro, bunların tarihsel olarak yapılması gerektiğini ve bunun, Marx tarafından, teorik planda, sadece endirekt olarak hazırlandığını ve sosyalizmde bağlılıkları kabul edildiği için Ortodoks sayılanlarca eleştirilmesinin de doğal olacağını belirtiyor. Daha açıkçası, Luxemburg, Kautsky ve menşeviklerin tenezzül etmediklerini, Lenin hizmet biliyor ve gerçekleştiriyor; Bahro, Ekim Devrimi’nin derecesini hızlı bir biçimde indiriyor.

"Görevi, Bolşevikler ne kadar kararlı bir biçimde inanırlarsa inansınlar, henüz sosyalizm değil, fakat daha çok, kapitalist olmayan yolda, on a non-capitalist road, Rusya’nın hızlı sanayileşmesiydi." Bahro, Ekim Devrimi'nin görevini böyle tarif ediyor ve daha sonraki yıllarda Sovyet marksizminin Ghana veya Moğolistan ya da Türkistan için uygun gördüğü kapitalist olmayan yolda kalkınmayı, Sovyetler Birliği’ne layık görüyor.

Buraya kadar güzelse, bundan sonrası son derece kolay gelişebiliyor; Bahro, görev sosyalizm değil de yarı feodal ve yarı "Asyatik" bir yapıda hızla kapitalist gelişmeyi sağlamak olunca, "özgürlüklerin çiğnenmesi" ve benzeri insanlık dışı uygulamaları normal karşılıyor. Bir affeden ve hoş gören paragrafı var; buraya aktarmak gereğini duyuyorum. "Kendisine böyle bir görev veren bir azınlık rejimi, hem içerde ve hem dışar-da savunmacı bir demir perde, ‘Iron Curtain’, dikmeden ve her türlü ‘kendiliğindenci-liğe’ karşı kapsamlı bir rejimentasyona başvurmadan, materyal olarak üstün bir uygarlığın baskısını karşılayamaz"[2]^ Üstün uygarlık ise şimdi de Japonya’nın katıldığı, Avrupa ve Amerika, endüstrializmi’dir; "şimdilerde güçler dengesi bunların aleyhine dönüyor olsa da dünyanın geri kalan bölümü için de sorunları ortaya koyan" bunlar oluyor. Bu kadar değil; "son iki yüzyılda Avrupa yaşamını tanınmaz bir biçimde değiştiren endüstriyel uygarlık, diğer ülkelere başka hiçbir alternatif bırakmıyor." Rusya, Asyatik bir biçimde ve kapitalist olmayan yoldan sanayileşmesini tamamlayınca, son iki yüzyılda Avrupa’nın yüzünü tanınmaz birbiçimde değiştiren uygarlıkla karşı karşıya geliyor.

Bu da güzel; ancak 1978 yılında Rudolph Bahro, on yıl kadar sonra pek çok Sovyet yazarının kendisini izleyeceği bir biçimde, Sovyet yöntemi ile Rusya ve birlik halklarını Avrupa’nın yüzünü değiştiren uygarlığa kavuşturunca, bu uygarlığın bir büyük krizde olduğunu da saptıyor. Böyle bir durumda bir soru ortaya çıkıyor: Uygarlık krizi girince komünistler ne yapmalıdırlar? '

"Şimdi İtalya, yarın insanlığın tümü olmak üzere toplumun bütünü bir krizin pençesine düşerse, devrimci güçler nasıl hareket etmelidirler? Marx ve Engesl, bir belli toplumda birbiriyle kavga eden sınıfların birlikte yokoluşlarının tarihsel olarak muhtemel olduğunu kabul ettiler. Biz şimdi genel insanlık durumunda benzer tehlikeyle karşı kar-şıyayız. Komünizm,

ancak bu tehlike ortadan kaldırılırsa, imkân dahiline girerdi Uygarlığın başı dertte olduğu bir sırada komünizmden söz etmenin mümkün olamayacağını ileri sürüyor.

Komünizmden söz etmek mümkün olmayınca da, devrimci güçler bloğu üzerinde "proletaryanın hegemonyası" heveslerinden de vazgeçilmesi gerekiyor; bunun yerine, "genel krizi çözmek" için, eklektik de olsa geniş bir konsensüs yaratılması öneriliyor. Bu da komünist türü örgütlenmeden uzaklaşmak demektir; "bütün sosyal katmanlarda kütle desteği olan" bir partinin kurulması temel oluyor.

Burada durmak istiyorum. Çünkü özellikle 1987 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde yazılan, çizilen ve yapılanlarla Avrupa'da on yıl kadar önce geliştirilenler ve bu arada Gorz ve Bahro'nun görüşleri arasında, paralellik nitelemesini çok aşan ve özdeşliğe yaklaşan yakınlıklar bulunuyor. Şimdi bunları göstermem gerekiyor.

1

L.P. Beria, Thirty-Fourth Anniversary of the Great October Socialist Revolution, November 1951, Wasing-ton, 1951, s. 25.

2

R.J. Service, The Road ta the Twentieth Party Congress: An Analysis ofthe Events Surrounding the Central Committee Plenum ofJuly 1953, Soviet Studies, Vol. XXXII, Na, 2, April 1981.

3

XX. Congres du Parti Communiste de L'Union Sovietigue, edite par "Les Chaniers du Communism", 1956, s. 41.

4

NikitaKhrushchev: Life and Destiny, M, 1989, s. *61.*

5

N.S, Khrushchev, The Crimes of Stalin, A. Inkeles-K. Geiger (eds.), Soviet Society A Book ofReadings, Baston, 1961, s. *286.*

6

Marx, felsefeyle daha dolu olduğu ilk yazılarında, ateizmi, teorik hümanizm ve komünizmi pratik hümanizm olarak tanımlıyor. Komünizm, özel mülkiyetin yerini alarak, pratik hümanizmi gerçekleştirmiş oluyor. Marx'ın iki paragrafını, okuyucularımın kendi çevirilerine imkan tanımak üzere, İngilizce aktarıyorum.

"In the same way atheism, being the supersession of God, is the advent of theoretical humanism, and coınnıu-nisın, as the supersession of private property, is the vind ication” ofreal human life as man's possession and thus the advent of practical humanism, or atheism is humanism mediated with itself tlırough the supersession of religion, whilst communism is huınanism mediated with itselfthrough the supcrsussion ofprivatc propcrty."

"But atheisın and coınmunism are no flight, no abstraction, no loss ofthe objective world, created by ınan - of man's essential powers bom to the realm ofobjectivity; they are not returning in poverty to unnatural, primi-tive siınplicity. On the contrary; they are-but the first real cınergence, the actual realisation for man of man's essence and of his essence as someting real."

KariMarx - Fredirich Engels, Collected Works, Vol. VIII, S. 341-342.

7

Vulgarizasyon sözünün, Latince "vulgaris" kütle vegenel halk, sözcüğünden çıkması dilin bir talihsizliği ve

8

Abil Aganbegyan ile yapılmış bir söyleşiyi bu bölüme ilk ek olarak sunuyorum. Okuyucularımın devam etmeden önce bu eki okumalarını diliyorum. Vulgarizasyonun ölçüsünü ve mantığın yüzeyselliğini önceden tatma ve tartına imkanına kavuşacaklarını düşünüyorum.

9

Ellen Wood, bir bölümünü 1980'li yılların başında yazdığı kitabını, 1985 yılında yayına gönderiyor; Garbaçov’un çıkışından önce yazılıyor. Wood, Batı'daki yeni sosyalist ve entellektüel akımı, "sınıftan kaçış” olarak niteliyor ve bunlara "yeni 'hakiki' sosyalizm" adını veriyor. Ortak görüşleriniçıkarmaya çalışıyor ve buraya aktarıyorum.

Ellen Meiksins Wood'un kitabının bu bölümü bir kanıt niteliğindedir; Sovyetler Birliği'ndeki yeni politik düşünme’ninbüyük bir kopyeciliğe dayandığını ortaya çıkarıyor. Bu nedenle, Türkçeye çevirerek buraya aktarıyorum.

Ellen Meiksins Wood, The Retreat From Class, Landon, 1986, s. *3-7.*

10

Palgrave’s Dictionary of Political Economy, Vol, I, s. 585.

11

Türkiye'de iktisat okuduğum zaman, daha sonra Engels'in ana okullarında okutulması gerekli bir "yasa" olarak nitelendirdiğini de öğrendiğim bu önermenin, iktisatın temeli olmasını, doğrusu, Türkiye türünden ülkelerdeki "geri kalmış" iktisat profesörlerine bağlıyordum. Daha sonra Amerika'nın en ünlü iki üniversitesinden birisi olan Yale Üniversitesi'nde graduate çalışma yaparken, hem klasiklerde ve hem de en modern iktisat yazılarında, bel kemiği gücünde bu yasayla yeniden karşılaştım; iktisatı ve Amerika'yı derhal terk etmeye karar verdim. Yale, öğrencisine, aynı zamanda hem klasikleri ve hem de en teknik veyeni yazıları okumayı mecbur ediyordu; vulgarizasyonun boğuculuğunu orada gördüm.

12

Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin kuruluşunu çalışırken, mevcut iktisat ile de hesaplaşmak zorunluluğunda kal dım; bu nedenle, dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir işletmesinde, gerçek üretim bilgilerine dayalı bir "U" maliyet eğrisi çizilip çizilmediğini büyük bir titizlikle araştırdım; sonuç,

böyle bir maliyet eğrisinin gerçekle hiçbir ilintisi ol madığını ortaya çıkarıyor.

Tartışma için yine aynı çalışmama bakılabilir.

13

Kapitalist olmayan yol önerisiyle ilgili kısa bir ek sunuyorum.

14

Dimitrov'un Komintern siyasal komisyonunda almış olduğu görev, Bulgaristan Komünist Partisi'ne müdahale etmesine imkan veriyor; 14 Ağustos 1934 tarihinde Komintern Yürütme Kurulu politik sekreteryası, Bulgaristan Komünistleri'ni "sol sekter" tutumlarından dolayı şiddetle eleştiren bir yazı çıkarıyor. Dimitrov komisyonu, Bulgar Komünistleri'ni hem azarlıyor ve hem de, faşizme karşı birleşik cephe için reformist sendikalara, köylü örgütlerine gitmelerini istiyor. Bulgar Komünist Partisi merkez komitesi bu arada "koopsi-yon" yoluyla değişiyor ve Dimitrov'un "dünyaca sevilen ve yetkili lider" olduğu ilan ediliyor.

E.H. Carr, The Twilight of Comintern, Macmillan, 1982, s. *133,*

15

Komintern'in Yedinci Kongresi'nden sonra Komintern'deki sol eğilimlerinin tasfiyesi başlıyor; Varga, yön değiştiriyor ve önde gelenlerin çoğu kayboluyor.

16

Bundan sonra Komintern'in bir daha hiç kongre toplamaması doğaldır; savaşı buna gerekçe göstermeyi inandırıcı bulamıyorum. 1943 yılında, Komintern Yürütme Kurulu, herhangi bir toplantıya gerek olmadan, Komintern'in sonunu öneriyor. Bunda şu imzalar var: Gottwald, Dimitrov, Jdanov, Kolarov, Koplening, Ku-usinen, Manuil'skiy, Marti, Pieck, Thorez, Florin, Togliatti. Bunların çoğu Komintern içinde sağ kanatı temsil ediyorlar ve kendi ülkelerinde parti yönetimi kaybettiklerinde, Almanya ve

Bulgaristan Partileri en bilinen örneklerdir, Komintern kanalıyla tekrar yönetime geliyorlar. Bunların bir bölümü İkinci Dünya Savaşı sonunda, kendi ülkelerinde iktidarı ellerine alıyor; bu, birçok Doğu Avrupa ülkesinde komünizmin sağ kanat liderler tarafından kurulduğu anlamına geliyor.

17

Komünist Partisi'ne başka projelerle girenler, içinde başka yönler aradıktan sonra savruluyor ve ayrılıyorlar. Bu daha sonra gerçekleşiyor.

18

"The Middle Ages were the democracy of unfreedom." K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. *3,* s. 32.

19

"Two powers cannot exist in a state." V.İ. Lenin,.Collected Works, Vol. 24, s. 61.

20

Fransa Komünist Partisi, Yirminci Kongre'nin hemen arkasından, 22 Mart 1956 tarihinde toplanan Merkez Komitesi kararıyla, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Yirminci Kongre'sinin en önemli kararı olan, geçiş yollarının çeşitliliği, "bu barışçıl geçişin ön plana çıkarılması demek oluyor, savının kendisine ait olduğunu ve 1946 yılında Thorez tarafından geliştirildiğini ilan ediyor. Halk cephesi formülünün devamıdır; gerçekpayı taşıyor.

"En affirmant que les formes de passage au socialisme dans chaque pays seront de plus en plus variees, le XXe Congres du Parti communiste de l'Unlon sovietique a reprls la these de Lenine que la camarade Mauricc Thorez avait developpee en 1946 dans les conditions de la France."

XX. Congres du Parti Communiste de l'union Sovietique, Paris, 1956, s. *480.*

21

Ücretli çalışma ilkesine tapınma, eninde-sonunda, kapitalizme tapınmaya özdeştir; kapitalizmin bittiği yerde bunu yaşatmak, kapitalizmi yaşatma anlamına geliyor. Andre Gorz, feminist hareketin yer yer kapitalizme tapınma tuzağına düşmesini çok iyi görmüş durumdadır; kadınların evde ev işlerinde "uzmanlaştırılmasını" kapitalist üretim biçiminin bir büyük keşfi olarak görüyor. Hala ev işleri tümüyle "endüstrilize" edilemiyor; feminist hareketin bir bölümü bu nedenle ev işlerini ücretli ilkeye bağlamayı savunuyorlar. Bu erkeğin boyunduruğundan kaçmak için sermayenin egemenliğine düşmek oluyor.

"Kadın hareketi, kadını, ilga edilmesi gerekli köle ve tabi işler olarak tanımladığı non-ekonomik yönelişli ak-tivitelerden kurtarmaya çalıştığı zaman, sermayenin mantığını benimsemiş oluyor."

Andre Gorz, Fareıvell to The Working Class, Landon, 1982, s. 84.

22

Rudolf Bahro, burada, Demokratik Alman Cumhuriyeti yöneticisi W. Ulbricht'e ve kitabına atıfyapıyor. W. *Ulbricht, Die Bedeutung und die Lebenshraft der Lehren Van Kari Marx, Berlin, 1966.*

23

iktidardaki partilerin komünizm takvimini askıya alışlarının kısa tarihçesiyle ilgili bir ek sunuyorum.

İkinci Devşirme: Garbaçov

Birinci Soğuk Savaş Hruşov'u ve İkincisi Garbaçov'u çıkardı; bu, bir sonuç oluyor. Bu sonucu, Gorz ve Bahro ve benzerlerinin görüşlerinin Sovyetler Birliği'nde fışkırması ve Sovyet marksizmine yeni damgalarını vurması sürecini açıklamak için kullanmak mümkündür; yeterli olacağını sanmıyorum.

Şu soru ortadadır; kaçınılmaz mıdır? Vulgar burjuva görüşlerinin Sovyet marksiz-mi oluşunu önlemek mümkün değil midir; eğer bunları sadece Garbaçov'un görev ve misyonuna bağlamak mümkün görülürse, önlenebileceği sonucunu çıkarmak imkân dahiline giriyor. Kaçınılmaz olanı, önlenemezi göstermek için ise daha gerilere gitmek ve süreçleri incelemek zorunlu oluyor.

Önce bazı kolay benzerlikleri ortadan kaldırmam gerekiyor; Hruşov'da bir örgüt manyası seziliyor. Bütün Hruşov dönemini aynı temel üzerindeki örgütlenmelerde sürekli ve birbirinin yerini alan yeni örgütlenmeler araştırmak olarak nitelemek mümkündür; ileriye gidememeyi ve temele inememeyi anlatıyor. Garbaçov'da ise sözcük manyası gözleniyor; uzun süre, derini etkileyemeyen sözcükleri giderek daha yüksek sesle tekrarlamayı, sorunları çözmenin yerine koyuyor.

Hruşov, Amerika ile uzlaşmak istiyor; ancak güvenemiyor. Garbaçov, Amerika'ya güvenmek için, Amerika'ya güven verme yolunu seçiyor; bunun için "sıfır çözümü" denebilecek bir yol izliyor. Garbaçov, Amerika'ya güvenmek için önce güven verebilmek amacıyla Varşova Paktı'nı ve sosyalizmi ortadan kaldırıyor.

Hruşov, barış içinde bir arada yaşama politikasını ön plana çıkarıyor; Garbaçov, ortak Avrupa evi formülünü ileri sürüyor. İki formül arasında nitelik farkı olup olmadığı tartışma gerektiriyor. Sıfır çözümü ilke ise ortak Avrupa evi formülünün barış içinde bir arada yaşama politikasının doğal izleyici olduğunu düşünmek mümkündür.

Her iki formülün bir ortak temeli var; her iki formül de teoriye sırt çeviriyor. Hem barış içinde bir arada yaşama ve hem de ortak Avrupa evi

formülleri, sosyalizm teorisinden kesin uzaklaşmanın ötesinde önemli politika açılımlarının teoriyle bağlarını koparma anlamına da geliyor. Bu, Stalin ile başlamakla birlikte, Hruşov, Brejniev ve Gar-baçov dönemlerinin temel çizgisini oluşturuyor. Giderek artan bir yoğunlukta teorik kaygıyı yitirme ve her türlü politik açılımları teoriden koparma, belki de Sovyet mark-sizmin, zaman içinde en belirgin özelliğidir; altının çizilmesi ısrarla gerekiyor.

Bu bir süreç’tir. Stalin Lenin’e, Hruşov Stalin'e, Brejniev Hruşov’a ve Garbaçov da Brejniev’e göre teoriden daha kopukturlar; 1987 sonrası ile teoriden kopuş süreci tamamlanıyor.

Teoriden kopuş süreci pratik’tir.

Dış politika pratiğinin zorlamasıyla ortaya çıktığı ileri sürülebilir; bir gerçekçiliği olduğundan hiç kuşku duymuyorum. Ancak teori kadar teoriden uzaklaşma da gerçeklikten kaynaklanıyor; teorinin gerçeklikten çıkışı yaratıcı bir eylemi ve teoriden kopuş ise teslimiyetçi bir yaklaşımı temsil ediyor. Her ikisinin de objesi gerçeklik oluyor.

1921 Ocak Ayı’nda Karadeniz’de Türkiye Komünist Fırkası lideri Mustafa Suphi ve arkadaşları boğulduğu zaman, Türk Heyeti Moskova’da bir dostluk anlaşması için görüşmeler yapıyor ve Suphi ve arkadaşlarının ölümü görüşmeleri kesmiyor. Lenin'in başında olduğu yönetim, yalnızca bunun duyurulmasını önlemeyi tercih ediyor; aynı tarihte, Londra'da İngiliz-Sovyet ticaret antlaşması görüşmeleri sürüyor. Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması ile nerede ise aynı gün ilan edilen İngiliz-Sovyet Ticaret Antlaşması, zamanın en güçlü emperyalist ülkesinin Sovyet düzenini kısmen tanıması anlamına geliyor. Bundan sonra, Komintern’in çizgisinde önemli bir sapma ile mücadelenin ağırlık merkezi Doğu’ya kaydırılmak isteniyor ve Türkiye’de oluşmakta olan kurtuluş hareketi, Büyük Britanya’nın dünyanın geri yörelerinde nüfuzunu frenleme açısından önemli görülüyor.

Türk komünistleri Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmelerinden bir buçuk ay kadar sonra imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, bir önceleyen’dir; teoriden kopuşun ve pratiğe uymanın, kısacası "gerçekçi" davranmanın, bir büyükve önemli başlangıcıdır. Buna, Sovyet

marksizminin, ülke komünist ve devrimci hareketler yerine yerleşmiş rejimlerle iş tutması pratiği adını vermek mümkündür; tek ülke sosyalizm gerçekliğinin bir diğer yüzünü temsil ediyor.

Burada kalmıyor. Sovyetler Birliği, Nixon, Kuzey Vietnam’ı bombalayacağını ve Haiphong limanını ablukaya alacağını ilan ettiği zaman da Brejniev, Nixon’u Moskova'ya çağırmakta ısrarlı olabiliyor. Nixon hem 1972 yılı Mayıs Ayı’nda Sovyetler Birliği’ni ziyaret ediyor ve hem de aynı yaz Amerikan-Sovyet Ticaret Antlaşması imzalanıyor; Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Vietnam’ı bombalamasıyla detant bir arada doğuyor.

Böyle bir durum, Sovyetler Birliği’nin geri topraklardaki devrimler ve devrimci örgütlerle ilişkisini teorik olmaktan çıkartarak pratik bir düzleme indirgiyor. Bu giderek bu ilginin çözülmesi anlamını da veriyor.

Devam etmeden önce izlediğim yöntemle ilgili kısa bilgi vermek zorunluluğunu duyuyorum. Aktiviteyi düşünce ve düşünceyi aktivite olarak kullanıyorum; bir eylem, yeteri olarak güçlü ise düşünceye dönüşüyor ve düşünce türünden kalıcı ve etkileyici oluyor. Zaman zaman bunun tersini de yapıyorum. Düşünce, bir aktivite, bir hareket olarak işliyor; düşünceyi eyleme dönüştürdüğüm durumlar sık sık ortaya çıkıyor.

Suphi ve arkadaşlarının öldürüldüğü zaman Türkiye ile dostluk antlaşması imzalamak veya Amerika’nın Güney Vietnam’daki savaş nedeniyle Kuzey Vietnam’ı bombaladığı zaman, Amerika Birleşik Devletleri ile TicaretAntlaşması imzalamak, bir düşüncedir. Destalinizasyon ise bir düşünce değilbireylem’dir; güçlü ve önlenemeyen, bir eylem olarak gelişiyor.

Böyle bir yöntem ile, düşünce ve eylemin birbirinin yerini aldığı bir sistemde, Sovyet modelini çok basit fonksiyonlarla kurmayı denemek istiyorum. İki temel fonksiyonu şöyle formüle etmek mümkün görünüyor; birincisi, Sovyet halkı Batı'ya açılmak istiyor ve ikincisi, güven ihtiyacını yüksek öncelikli görüyor. Bu ikisi ise kaçınılmaz olarak Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çöküşünü doğuruyor. Çünkü dışarıya açılma, ideolojik planda ve iç düzenlemede, açılan yere uygun değişiklikleri gerektiriyor; ideoloji ve sosyalist yapıda değişiklik olmadan dışarıya açılmak mümkün olamıyor.

Güven ihtiyacı, Almanya ile arada bir güvenlik kordonu ülkeler yaratarak ve Za-kafkasya'da benzeri kordonu, Sovyet birliğinin içine alarak sağlanabilir; bunlara, mutlaka maddi güç eklemek gerekiyor. Maddi güç, silahlı güçtür; bir önemli açmazı bulunuyor. Silahlı güç kullanılmadığı sürece varlık nedenini yitiriyor; kaynakların barışçıl amaçlarla kullanımına bir alternatif olmasından çok öte, silah teknolojisine ve büyük kuvvet bulundurmaya sürekli kaynak ayırmak, bunlar kullanılmadığı sürece, kendi haklılık gerekçelerini kaybediyor.

Gelişmiş ülkelerde devrim teorisinden vazgeçmek ve geri ülkelerde bunu kendi halinde bir pratik gelişme olarak görmek, Sovyetler Birliği'nde savunma sanayiinin önündeki en büyük engeller olarak ortaya çıkıyor; bu, yüksek bir savaş gücüyle güven sağlama politikasını kemiriyor.

Demek oluyor, güven ihtiyacı fonksiyonu, zaman içinde, kendisini ortadan kaldırma yönünde çalışıyor.

Şimdi şu soru var: Batı'ya açılma yerine kapanmak mümkün olabilir miydi? İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Jdanov, bu yolu temsil ediyordu; kapanmayı ve kendi değerlerini savunarak korumayı öneriyordu. Jdanov'da Sovyet marksizmini bulunduğu yerden daha ileriye götürme eğilimi göremedim; korumayı amaçlıyordu ve derinleştirmeden ne ölçüde korunabileceği ve bunun ne kadar süreceği tartışmalıdır. Jdanov'un yolu çabuk kapatılıyor.

Burada bir tartışma ortaya çıkıyor; ideolojik ve iç yapıda asimilasyona izin vermeden dışarıya açılmanın mümkün olup olmadığı sorusu gündeme geliyor. Şu ileri sürülebilir; mütecaviz olarak dışarıya açılmak da bir yoldur. Tecavüz yaklaşımı devrimci savaşı da içeriyor ve bunun ilgi alanının dışına atıldığına işaret etmiş bulunuyorum. Geriye, hem dışarda ve hem içerde son derece sert ve aynı anlama gelmek üzere son derece teorik bir çıkışla dışarıya açılma yolu kalıyor; bunu, ekonomik gerekçelerden tümüyle ayrı, sadece politik nedenlerle de mümkün göremiyorum.

1935 yılında halk cephesi formülü, 1921 yılında komünistlerin öldürüldüğü veya 1972 yılında komünist bir halkın bombalandığı bir sırada bunları yapan rejimlerle uzlaşma, İkinci Dünya Savaşı sırasında dünya devrimi sözcüklerini kullanımdan çıkarma, 1951 yılından itibaren birbirine zıt iki

düzenin barış içinde bir arada yaşama arayışını ön plana çıkarma, düşünce sistemi ele alındığında, yepyeni bir Sovyet "insanı" yaratımına yol açıyor.

Sosyalizm gerçeklik olmadan önce, sosyalizmin kurulduğu ülkede, insanlar, sokakta yürürken karşıdan gelen insanın birisini Rousseau'ya, bir diğerini Voiter’e, bir başkasını List'e, Goethe’ye benzeteceğini, kırda yürürken Thomas More ya da Giorda-no Bruno ile karşılaşacağını, tiyatroya gittiğinde yan locada Nazım Hikmet veya Alek-sandra Kolantay’ı gördüğünü sanacağım düşünüyor. Bu düşünce hâlâ geçerlidir; bu düşüncenin, sosyalist projenin ayrılmaz parçası olduğunu düşünüyorum. Bu düşünce geçerli olduğu sürece de, sosyalist projenin varlığını sürdüreceğine inanıyorum.

Burada bir parantez açmak durumundayım. Bürokrat nasıl tanımlanır; Gorz, kendisine ait olmayan bir gücü kullanan insan olarak çiziyor. Bana göre, sırtını güce dayamış bir darlık’tır; bürokrat, soyutlandığında, ortaya soyut bir darlık çıkıyor. Sırtını dayadığı ve kendisinin olmayan güçten aldığı parçalarla çeşitli fırsatlar oportüniteler arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışan yaratığa bürokrat denilebilir; cebine koyduğu bütçesiyle, süper markette çeşitli tenekeler önünde bir uzlaşma sağlayan "egemen" tüketici de bürokrata benziyor.

Parantezi kapatıyorum ve bir yenisini açıyorum: Sovyetler Birliği’ni, bir bürokratik deformasyonla açıklayan bütün Trotskist ve Mao kaynaklı çözümlemeleri kabul etmediğimi tekrarlıyorum. Bürokrasi’yi bir sınıfı olarak görmenin hiçbir bilimsel tabanını bulamıyorum; bürokrasi, sakıncaları olan ve bunlarla sürekli olarak mücadele edilmesi gereken bir kolaylıktır. Hem beceri planında ve hem de örgütlenme alanında iş bölümünün ortadan kalktığı, uzmanlığın bir kimlik olmaktan çıktığı bir zamanda silineceğini düşünüyorum; silinmesi gerektiğinden hiç kuşku duymuyorum.

Devam ediyorum; eylemi düşünce ve düşünceyi eylem olarak kullanmak, beni, bir sonuca yaklaştırıyor. Gerçeklik, Rousseau, Volter, List, Hikmet, More, Bruno, Kolon-tay değil, "bürokrat benzeri" insanlar çıkarıyor[1]. Barış ve demokrasi ile sosyalizm arasında, barış içinde bir arada yaşama formülü ile geri ülkelerdeki devrimler ve devrimci hareketler arasında sürekli

uzlaşma arama, uzlaşmacılığı bir kişilik haline getiriyor ve Sovyet insanına veriyor.

Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin Batı'ya açılma politikasını bir agresif çizgiyle tamamlaması imkânsız görünüyor; saldırgan bir tutum ile uzlaşmacılığın bir araya gelemeyeceği açıktır. Diğer yandan uzlaşmacılık ancak sürekli ölçüde yükseldiği sürece kendisi gerçekleştirebiliyor.

Bu açıdan bakıldığında ve bir düşünce programı değil bir eylem olarak ele alındığında destalinizasyon çizgisi son derece öğretici oluyor. Çünkü destalinizasyon eylemi, iç yapıdan çok daha fazla Batı ile ve daha açık bir sözcükle eski düzen ile uzlaşma için gerekiyor; destalizasyon, kapitalizm ile uzlaşma eylemidir. Buraya kadar yapılan çözümlemeler, Hruşov'un hazırlattığı Stalin'i kötüleme raporunun okunmasına çok şiddetli bir mukavemetin ortaya çıkması, bu kampanyanın, barış içinde bir arada yaşama formülü ve sosyalizme geçişin devrimdışı kapısının açıldığı bir zamanda başlaması, hep bunu gösteriyor. Bu kadardeğil; bu eylemden dönememek ve zaman içinde sadece şiddetini artırmak zorunluluğunu duymak da, destalinizasyonun hem bir eylem ve hem de eski düzen ile uzlaşma yolu olduğu görüşünü daha da netleştiriyor.

Bir: Garbaçov, daha 1987 yılı sonbaharına kadar, iç düzenle ilgilidir. İç düzenle ilgili olmakve burada yapılabileceklerin imkânını geniş görmek, herhangi bir destalinizasyon politikasını gerektirmiyor. Nitekim Mihail Garbaçov, Ekim Devrimi'nin yetmişinci yılı nedeniyle yaptığı ve "Yolumuz, Ekim Devrimi'nin Yoludur" başlığıyla yayınlanan konuşmasında, Sovyet sistemine yapılabilecek en ileri bir Stalin savunmasını dillendiriyor. Stalin'in hem Trotskiy'e ve hem de Buharin'e karşı kesin haklı olduğunu ve kollektivizasyonun gerekliliğini ön plana çıkarıyor. Buraya kadar Garbaçov, aynı konuşmasında Batı ile anlaşma yolunda çok geniş bir kapı açmasına karşı, Sovyetler Birliği tarihinin sahibi olarak görünüyor; henüz açtığı kapının, içe dönük düşüncelerde önemli budamalar gerektireceğini bilemiyor.

Açtığı kapıdan kendisinin de girmesi gerektiğini anlamakta gecikmiyor; bu, Komünist Partisi içinde bir kilitlenmeye ve karşı çıkışa neden olunca da, Sovyetler Birliği içinde sosyalizmden kopmuş entelijansiyda ile bağlar kurmaya başlıyor. Bağ kurmak, hızlı bir destalinizasyon kampanyasıyla

mümkündür; bu, Batı ile uzlaşmayı hızlandırmak için de zorunlu oluyor. Bundan sonra Garbaçov'un Stalin'i kötüleme politikasını şeytan taşlama ayinlerine dönüştürme dönemi başlıyor.

Bu aynı zamanda Sovyet marksizminin ilkelleşme sürecinin hızlanmasıdır.

İlkel için ideolojinin yerini fetiş alıyor.

İdeoloji bir bakış, fetiş ise bir çağrışımdır.

İlkele bakış değil çağrışım yetiyor.

Destalinizasyon, sosyalizmden kopuşu çağrıştırıyor.

İki: Brejniev, Hruşov'un destalinizasyon programına karşı çıkarak da yönetimi alıyor. Gerçekten de destalinizasyon politikasını, aynı anlama gelmek üzere, eylemini durdurabiliyor; fakat Brejniev, bütün isteğine karşın, Stalin'in itibarını iade edemiyor. Buna, Stalin'in rehabilitasyonuna, "kardeş" komünist partileri ile Sovyet entelijansiyası karşı çıkıyor. Batı Avrupa'nın komünist partileri için Stalin'i kötüleme, bir uyuşma ve uzlaşma yolu açıyor; proletarya diktatöryasına bağlılıktan, devrimin zorluğu ve zor kullanma zorunluluğundan kurtulmayı sağlıyor.

Destalinizasyon, ölmüş Stalin'i reel Stalin'den daha teorik hale getiriyor. Böylece dünyanın başka topraklarında ilkel devrimciler açısından bir başka tür fetiş yaratma imkânını ortaya çıkarıyor.

Üç: Hruşov'un düşüşünden bir yıl önce, 1962 yılı sonu ile 1963 yılı başı, Sovyet-ler Birliği'nde destalinizasyon kampanyasının durdurulduğu bir zaman kesitidir; Küba bunalımından Sovyet tarafının yenik çıktığına inanılması hem Hruşov'a karşı muhalefetin artmasına ve hem de bunun Stalin ismi etrafında birleşmesine yol açıyor. Muhalefeti, bir Jdanov yetiştirmesi sayılabilecek olan Frol Romanoviç Kozlov düzenliyor ve başını çekiyor[2]. Kozlov, Küba Krizi'nde Batı'ya karşı tavzikar bir tutum takınıldığı-nı düşünüyor ve Hruşov'un Yugoslavya'da uygulanan Batılı Sovyet uzmanlarının "piyasa sosyalizmi" adını verdikleri sosyalizmi onaylar görünmesine de karşı çıkıyor; burada, Hruşov'un Çin politikasının mimarı ve ideoloji ile sorumlu politbüro üyesi Sus-lov ve Brejniev'in

ideoloji uzmanı olacak olan Ponomaryev ile birlikte hareket ediyor. Ancak bütün bu itirazlar destalinizasyon politikasında kristal hale geliyor ve bir süre için, Sovyet entelijansiyası ile Batılıları büyük kaygılara sürüklemesi pahasına, Sovyetler Birliği'nde Stalin'i kötüleme söz ve yazıları kayboluyor. Bunun yerine Sovyet sistemini öven konuşmalar ön plana çıkıyor. Küba Krizi'nden sonra, Leningrad'da, bir gün sonra Hruşov'un aynı yerde sorunlu bir Sovyet resmi çizmesine karşın, Kozlov, Sovyetler Birliği'nin "yeryüzündeki en parlak veen mutlu ülke" olduğunu ilan ediyor[2]^ Fakat kısa bir zaman sonra hem Hruşov, merkez komitesinde egemenliğini yeniden kurarak destalinizasyon politikasını yeniden başlatıyor[3] ve hem de Kozlov, çok sağlıklı göründüğü bir sırada, birdenbire geçirdiği bir felç ile politika sahnesinden siliniyor.

Ancak Hruşov'un sahneden silinmesi de çok gecikmiyor. Hruşov, Amerika ile uzlaşmayı temel politika sayıyor; ancak hem yeteri kadar ısrarlı olamıyor ve hem de Washington'un ihtiyaç duyduğu güveni de sağlayamıyor. Bu nedenle Amerika ile uzlaşmayı temel politika yapan ve perspektif sahibi bir politikacı olamayacağını kanıtlayan Hruşov zamanında Sovyet-Amerikan ilişkileri en gergin noktalara kadar ulaşıyor. 1950 yıllarında Kongo ve Lübnan iç savaşları nedeniyle kopma noktasına gelen gerginlik, 1960 yıllarının başında, Berlin'de ve Küba'da iki kez daha sınamadan geçiyor. Hruşov liderliğinde Sovyetler Birliği, 1961 yılında Berlin sorununda ortaya çıkan gövde gösterisinin sonucunda Berlin'in ortasına bir duvar çekilmesine razı olmak durumunda kalıyor; hem istenen sağlanamıyor ve hem de bir tarihsel kentin bir kaba duvarla ikiye bölünmesinin sorumluluğunu üstleniyor. 1962 yılında ise, Küba'ya yerleştirilen füzeler, Başkan Kennedy'nin Küba'yı abluka altına alması ve savaş tehditini ön plana çıkarması üzerine sökülüyor; uzaya ilk sputnik ve arkasından ilk insan göndermesinin sosyalizm için sağladığı bütün prestijler, Berlin Duvarı ve Küba Krizi'nde alınan yenilgi ile silinmiş oluyor.

Hruşov, Batı ile uyuşmaya önem veriyor ve tek politika haline getiriyor; Çin ile sorunu büyütmesine ve Çin ile ihtilafı sona erdirmek isteyenlere direnmesinde de Amerika Birleşik Devletleri ile anlaşma istemesinin rolü büyüktür. Çin bu sırada dünya ölçüsünde bir köylü devrimini savunuyor ve metropollerin kırlarından kuşatılması görüşünü ileri sürüyor; Mao ile

Hruşov’un tartıştıkları dönemde Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’ni "ehven-i şer" kabul ediyor.

Hruşov’da bir örgüt kurma ve dağıtma manyası olduğuna daha önce değindim; bolşevizmin örgüteverdiği önemden kalıntı olduğunu sanıyorum. Örgüt manyası, belli zigzagları izlemekle birlikte merkezi örgütlenmeden uzaklaşma yönünde gelişiyor. Ekonomide pazar mekanizmasına doğru ürkek adımlar atmasının yanında planlamada bölgesel ve yerel inisiyatifi artırmak için bakanlıkları ve işletmeleri bölgesel düzeyde örgütleme yönünde önemli adımlar atıyor. Son olarak da, düşmesinden hemen önce, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, tarım ve sanayi kesiminde örgütlenen iki parçaya ayırmayı başarıyor; bunun, düşüşünde bardağı taşıran damla etkisine sahip olduğu ileri sürülüyor.

Fakat asıl önemlisi ideolojik planda yaptıklarıdır; Sol-jenitsin’in "İvan Denisoviç’in Yaşamında Bir Gün" adlı kitabıyla Pasternak’ın "Dr. Jivago" romanı bu dönemde ve Hruşov’un özel çabaları sonucunda basılıyor. Soljenitsin’in hiçbir edebiyat değeri olmayan bu kitabı, tümüyle sistem karşıtı bir tona sahiptir; Pasternak’ın romanı, sonunda sansür için yazıldığı belli olan birkaç sayfaya karşın, tümüyle Çarlık Rusya özlemini dile getiriyor. Destalinizasyon kampanyası ise, zaman içinde, stalin’in kişisel eleştirisinin sınırlarını aşarak tümüyle sosyalizmin ve tarihinin karalanması noktasına geliyor.

Düşüşü son derece kolay oluyor; kendisi dahil hiç kimse Hruşov’u savunmuyor. Merkez Komitesi’nin toplantısında suçlu bir çocuk gibi sessiz sandalyesine oturmuş, kalıyor. Hiç kimsenin nasıl olduğunu araştırmayı düşünmediği bir felç ile Frol Kozlov, hem sağlığından ve hem de politik geleceğinden kopunca, imkân, Leonid Brejniev için açılmış oluyor. Hem savaş sırasındave hem daha sonra aldığı parti görevlerinde son derece başarılı, büyük uzlaşmacı ve herkesin sevdiği Brejniev’in partinin bir numaralı yöneticiliğine gelişi de, Hruşov’un uzaklaştırılması kadar oluyor.

Brejniev dönemi, Sovyet sosyalizminin en güçlü, en mutlu ve en çok kendine güven duyduğu bir zaman kesitini oluşturuyor; zaman, Brejniev’in Sovyet sosyalizmini yaşatmayı içtenlik ve ciddiyetle isteyen son Bolşevik pratisyen olduğunu gösteriyor. Brejniev, bazı sorunları çözüyor ve bazı sorunları ise biriktiriyor.

Bir: Hruşov’un örgüt manyasının sonuçlarını tasfiye; ediyor.

İki: Tüketim düzeyini hızla yükseltiyor.

Üç: Büyük bir eşitleyici olarak ortaya çıkıyor. Uravnilovka, temel çizgi oluyor ve entellektüel emek ile fiziksel güce, dayalı emek arasındaki ödüllendirme farkını, fiilen, ortadan kaldırıyor.

Dört: Hruşov’un pazar mekanizmasıyla flörtünü ve anti-stalinizmini, düzeni tehdit eden iç tehlike olarak görüyor. Bunlar bir dönemeç olarak görünüyor; dönüldüğünde kapitalizm görülüyor. Bu nedenle Brejniev dönemi hem pazar mekanizmasından ve hem de anti-stalinizmden uzaklaşmayı politika yapıyor.

İkisinden de uzaklaşıyor; ancak kopamıyor.

Sovyethalkı Amerika Birleşik Devletleri ile uzlaşmayı istiyor ve Brejniev, kendi yönetimini kuruncaya kadar, uzlaşmacılık Sovyet halkının kişiliği haline geliyor.

Beş: Avrupa ile uzlaşmaya öncelik veriyor. Bu uzlaşma için Avrupa'da statükonun kabulünü şart koşuyor, Doğu Almanya konusunda yumuşak davranabileceğini vaad ederek bunu ve Doğu Almanya’nın Batı Almanya tarafından tanınmasını sağlıyor.

Detantı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nı, mevcut sosyalist ülkelerin hiçbirisinin kapitalizme dönmemesini, buna Brejniev Doktrini de deniyor, Batı’ya kabul ettiriyor.

Altı: Üçüncü dünya denilen ülkelerde kendisini özgür hissediyor. Buradaki kurtuluş hareketleri ve savaşlarına, mümkün olan her türlü yardım sağlamayı politika sayıyor ve sosyalizme yönelmiş hükümet değişikliklerini kendi veya Varşova Paktı ülkeleri silahlarıyla destekliyor.

Sovyet askerleri Sovyetler Birliği’nin dışına ve savaşmak için ilk kez Brejniev zamanında çıkıyor.

Bunun sonucunda ise çıkanları iki noktada özetliyebiliyorum. Bir: İkinci Soğuk Savaş denilen bir dönem başlıyor. Brejniev Doktrini’nin karşılığında Amerkia Birleşik Devletleri Seçmeli Caydırıcılık, discriminate detterence, Doktrini'ni geliştiriyor[4], Buna göre A.B.D., Üçüncü Dünya’da devrimleri, bastırmak için değil önlemeyi kendi devlet politikası sayıyor ve bunun gerektirdiği her türlü örgütlenmeyi ve eylemi yapacağını ilan ediyor. İki: İçerde yeniden kuruluş, perestroyka, programı ile genel sekreter olan Mihail Garbaçov, bir süre sonra bütün dikkat ve enerjisini dışa çeviriyor ve A.B.D. ile uzlaşmayı tek politika haline getirince Stalin ile birlikte Brejniev dönemini de kötülemeyi, perestroyka ile özdeşleştiriyor.

Bu sınırlar içinde Brejniev dönemi son derece hoş görüşü bir toplum izlenimi veriyor. Bunun göstergelerinden bir tanesini aktarabiliyorum; bir parti toplantısında konuşan bir örgütçüye, Sovyetler Birliği'nde kült liçnosti, kişiye tapınmanın kalıp kalmadığı soruluyor. Konuşmacı kalmadığını söyleyerek cevap veriyor ve "kişilik olmayınca kişiye tapınma nasıl olabilir" sözleriyle de söylediklerini kanıtlamaya çalışıyor^ Kremlin’de, bu öykü kendisine aktarıldığı zaman, Brejniev’in kankanlarını tutamadığı, ancak bunun dışında, bu konuyla ilgili hiçbir girişimi olmadığı kaydediliyor.

Bir mühendistir; menecerlerin bağımsızlaşmasından çok kaygılanıyor. Bu nedenle ve temele inemediği için partinin ekonomi üzerindeki kontrolünü artırırken parti yöneticilerini menecerleştirme formülünü buluyor. Bu, başkentte ve büyük merkezlerde politik tartışmanın kuruması anlamına da geliyor. Politika taşraya ve muhalefet hareketiyle birlikte aydınlar arasına, bu arada da, yeraltına çekiliyor.

Brejniev, Sovyet halkına, istediği güveni vermeye çalıştı; bunu içerde büyük bir istikrar politikası izleyerek gerçekleştirme yolunu tuttu. İç yapıyla gereksiz "oynama" yolunu kapattı ve her basamakta çalışanlara işlerini sürdürme güvencesini sağladı; Brejni-ev ile birlikte göreve gelenler arasında ölüm dışında değişiklikler son derece az bir düzeyde kaldı. Buna bakarak olabilir; Batılı Sovyet uzmanları, ağız birliği edercesine, Brej-niev dönemini "konservatif' olarak niteliyorlar; Garbaçov’un daha sonra bulduğu "zas-toy”, durgun, sözünün buradan kaynaklandığını düşünüyorum.

Sovyetler Birliği'nde istikrarın en yüksek olduğu bu dönem, başta Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere kapitalist ülkelerde büyük bir istikrarsızlık ve gerilim dönemi olarak ortaya çıkıyor. Vietnam'da Amerikan yenilgisinin işaretlerinin ortaya çıktığı bir zamanda, 1968 yılında, -bütün büyük batı kentleri öğrencilerin başını çektiği bir tür işçi-öğrenci gösteri ve yer yer ayaklanmalarına sahne oluyor. Bir Mayıs patlaması türünden gelip geçen bu "68 Kuşağı" gösterileri, bir yandan öğrenci gençliğin kapitalist düzene yabancılaşması ve başka uygarlıklar ile kültür arayışına yol açıyor ve diğer yandan da, işçilerde daha mücadeleci bir çığırı başlatarak ücretlerin yükselmesini sağlıyor. İşçi ücretlerini artırma çabaları, Vietnam Savaşı'nın finansmanıyla doğan bütçe açıkları ve dolar krizi ile birleşince, başta Amerikan ekonomisi olmak üzere bütün gelişmiş kapitalist ekonomiler, Keynesian politikaların uygulamaya başladığı dönemden beri tanık olmadıkları bir çifte sorunla, hem işsizlik ve hem de fiyat artışlarıyla, aynı zamanda yaşamak zorunda kalıyorlar.

Bunun yarattığı sorunlar, Amerikan dolarının rezerv para olarak işlediği Bretton Woods sisteminin tamamen çökmesiyle daha da üst düzeye yükseliyor; 1974 yılında, petrol bunalımının da eklenmesiyle, Batı ekonomileri durma noktasına geliyor. İşsizliğin tehlikeli sayılan sınırları aştığı ve iki rakamlı fiyat artış yüzdelerine ulaşıldığı bu dönem baştaAmerika olmak üzere diğer pek çok kapitalist ülkede, bir sosyal devrim yaratmamakla birlikte, sistemin politik ve ahlaki temellerini sarsmaya başlıyor. Amerika'dan ve Amerikan yaşam biçiminden kaçış, bir önemli çizgi olarak gelişiyor; Amerika'da bir cumhurbaşkanı, bir politik skandal sonucunda istifa etme zorunda kalıyor ve başkan yardımcıları veya bakanlar, rüşvet almaktan mahkûm olur duruma geliyorlar.

İşte bu sırada olanları, bazı batılılardan özetlemek istiyorum; hem gelişmeleri ve hem de doğurduklarını daha kısa ve kolayca izlemenin mümkün olacağını düşünüyorum. Profesör Henry Kissinger, Brejniev döneminde Sovyetler Birliği'nin izlediği politikaya "Kıskaç Harekatı" adını veriyor. Şunları yazıyor: "1975 yılından itibaren, en azından, Sovyetler adına hareket eden güçlerle Afrika'da, Angola, Etiopya'dan geçerek Güney Yemen'e inen ve sanayi demokrasilerinin dayandıkları petrol üreten bölgeyi tehdit eden bir kıskaç hareketi gördük. Şimdi başka yönden gelişen 1978 Nisan Ayı'nda Afganistan'da darbeyle başlayan ve Afganistan'ın işgaliyle

tamamlanan bir diğer kıskaç hareketi görüyoruz"[26]. Kissinger, buna, "doğrudan doğruya Moskova tarafından kontrol edilmeyen" dediği, ancak Sovyetler Birliği'nce eğitildiği ve finanse edildiğine inandığı "terörist örgütler ağlarını" ekliyor.

Profesör Kissinger, Amerikan Dışişleri Bakanlığı deneyimiyle de desteklediği bilgi birikimi ile, 1980 yılı baharında, "Amerikan Dış Poilitikası'nın Geleceği" konulu bir konuşma yapınca şunları söylemek gereğini duyuyor: "Birincisi, genel askeri dengenin bizim aleyhimize keskin bir dönüş yaptığı artık hiçbir ciddiyet ölçüsünde inkâr edilemez. Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü türünden her objektif gözlemci bu kötümser sonuca ulaşıyor'^[7]. Kissinger, bunun nedenleri ne olursa olsun, bu durum tersine çevrilmediği takdirde 1980 yıllarında, Amerikan Cumhuriyeti'nin tarihinde hiç görmediği ölçüde "vurulabilirlik dönemine", period ofvulnerability, gireceğini ileri sürüyor. Bölgesel kuvvetlerdeki Batı'nın üstünlüğünün ortadan kalkışını, nükleer savaş alanında da Batı'nın kaybı izliyor.

Kissinger, 1975 yılını bir dönüm noktası kabul ediyor ve bu tarihten itibaren Afrika'da, Orta Doğu'da, Güney Asya'da, Sovyet silahlarım kullanan radikal güçler ya da Sovyetler adına hareket eden Küba askerleri ve en sonunda, Afganistan'da olduğu gibi Kızıl Ordu, "her yerel ihtilafın sonucunu", Amerika'nın müttefikleri ve dostlarının aleyhine "belirlediğini" yazıyor. Bu gelişmelerden gelecek ile ilgili bir sonuç çıkarıyor; bu sürecin, 1962 Küba ve 1973 Orta Doğu bunalımlarında olduğu türden bir doğrudan A.B.D.-S.S.C.B. çatışmasına yol açması halinde, bundan sonra, "stratejik silahlarda kan-titatif üstünlüğün" Sovyetler Birliği'nin elinde olacağına inanıyor.

Profesör Kissinger, 1970 yılının ikinci yarısını, Amerika Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılışından itibaren, dünyayı, bütün dengelerin Sovyetler Birliği lehine döndüğü düşüncesine hazırlamaya ve inandırmaya ayırıyor; bunu yapanların başında yer alıyor. Kuşkusuz hem realitedeki gelişmelerin ve hem de benzeri görüşlerin ön plana çıkması üzerine dünyanın bir İkinci Soğuk Savaş dönemine girip girmediği de tartışma masasına geliyor. Kissinger, böyle bir soruyla karşılaşınca, önce, "savaş sonrası zamanı soğuk savaş ve detant olarak ikiye ayırma düşüncesini sevmiyorum" diye

cevaplıyor; daha sonra da, soğuk savaşın o kadar kötü ve detantın da söylendiği kadar iyi olmadığını be-lirtiyor2[8]. Soğuk savaş döneminde ideolojik düşmanlıkve pek çok Berlin krizi yaşanmasına karşılık, detant döneminde de pek çok zirve toplantısı yaşanıyor; ancak aym zamanda Sovyet silahlanması ve yayılmacılığı devam ediyor. Kissinger, Brejniev dönemini Sovyetler Birliği'nin silahlanma alanında üstünlük kazandığı ve yayılmacı bir politikayı uygulamaya koyabildiği bir zaman olarak görüyor.

Kissinger, soğuk savaş ile detant dönemleri arasında bir ayrım yapmayı gerekli görmez ve zorunlu olarak yaptığı zamanlarda da soğuk savaş politikaları lehine bir eğilim belirtirken, Buharin biyografisinin yazarı Profesör Stephen Cohen ise, "Sovieticus" adını verdiği çalışmasında, 1917 yılından itibaren başlayan A.B.D.-S.S.C.B. ilişkisini bir soğuk savaş-detant ikileminde gidip gelme olarak görüyor. Profesör Cohen, ”1917 yılında Soğuk Savaş'ın başlamasından itibaren, Doğu-Batı ilişkilerinin iyiye gittiği her zamanda zaman zaman ortaya çıkan beklenmedik ve bilinmedik olaylar, bu ilişkileri, hep rayından çıkarmıştır" diye yazıyor. Cohen, Başkan Roosevelt'in, 1933 yılında Sovyetler Birliği'ni tanıyarak diplomatik ilişkiler kurma kararını, "birinci detant" olarak niteliyor; sonra bozuluyor ve "birinci soğuk savaş" başlıyor. Daha önce değinmiş bulunuyorum; Beria, Hruşov tarafından katledilmeden önce, Batı ile yumuşamayı savunu-yorve eski savaş komutanı Başkan Eisenhower'in buna uygun bir çizgi izleyeceğini tahmin ediyor. Profesör Cohen, 1953 yılında Başkan Eisenhower'in Sovyet-Amerikan diplomatik görüşmelerini başlatarak Kore ve Avusturya Krizleri'ne son verebildiğine işaret ediyor. Ancak Süveyş Krizi, Macaristan Ayaklanması, Lübnan Krizi, atılan adımların bir net yumuşamaya dönüşmesini önlüyor; Küba Krizi ile ilişkilerin son derece ısındığı bir zamanda Başkan Kennedy, yeniden diplomatik görüşmelerin gereğine değinerek, yeni bir yumuşama dönemine adım atıyor. Beyaz Saray ile Kremlin Sarayı arasına "hot line" denilen kırmızı telefon hattının çekilmesi, bunalım sırasında iki dünya liderinin doğrudan doğruya görüşme yapma yollarını açmaları, pek çoklarına göre, gerçek yumuşamadır; ancak, asıl detant dönemi, Alman Şansölye Brandt'ın Ostpolitik çizgisinin Genel Sekreter Brejniev'in Westpolitik yönelişiyle çakışması, Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanıması ve bu sırada Nixon'un Moskova'yı ziyaret etmesi ile başlıyor. Kennedy'nin açılımından on yıl sonra, 1973 yılında detant

tümüyle açılmış durumdadır; bundan on yıl sonra, 1983 yılında ise, yerini tümüyle yeni bir soğuk savaş dönemine bırakıyor.

İkinci detantın sonu ve ikinci soğuk savaşın başlangıç tarihi neresidir; burada, en azından, Amerikan kaynak ve yorumlarında fazla tartışma görülmüyor. Genel eğilim, 1978 yılında Afganistan Devrimi’nin gerçekleşmesinden bir yıl sonra Sovyetler Birliği’nin Afgan Devrimci Hükümeti'nin isteği üzerine, Afganistan'a silahlı kuvvet göndermesiyle başladığıdır; buna "işgal" adı veriliyor[5]. Başkan Carter, Afganistan’a Sovyet silahlı kuvvetlerinin girişinden sonra "kuşatma" politikasına dönme yönünde süre gelen baskılara direnme gücünü yitiriyor ve tek başına ekonomi dışı önlemlerin yetmeyeceğini de hesaba katarak, buğday ve yüksek teknoloji içeren makina ihracatına ambargo koymasının yanında Moskova'da yapılacak Olimpiyat oyunlarını boykot kararı alıyor.

Bu bilgileri veren Thomas Wolf, çözümlemesini şöyle sürdürüyor: "Bu ambargolar her şeyden çok Amerika'nın detantın sonuçlarından hoşnut olmadığını gösteriyor ve Birleşik Devletler' in, Sovyet yayılmacılığını etkin bir biçimde kuşatma için, uzun dönemde, gerekli maliyeti sırtlama yönünde yenilenmiş bir istekliliği sembolize ediyordu’^[9]. Buna bir de şunları ekliyor: "1970 yıllarında hızlı Sovyet askeri gelişmesi, aynı zamanda nüfuz alanını genişletmede kendisini daha az sınırlı görmesi, Sovyet yayılmacılığını kuşatma alanında genellikle daha geniş bir Amerikan görüş birliğine yol açtı." Bütün bunlar, Afganistan’da Sovyet askerlerinin savaşmaya başlaması ve bunun hemen arkasından Polonya'da solidarnost hareketiyle kapitalizme dönüşü durdurabilmek için sıkıyönetim ilan edilmesi, 1970 yıllarındaki gelişmelerin ışığında, bu gelişmeler Sovyetler Birliği tarafında, "a military buildup and a policy of adventurism" sayılıyor[30], bardağı taşıran son damlalar olarak kabul ediliyor; ikinci detantın sonunu ve ikinci soğuk savaşın başlangıcını, 1970 yıllarındaki Sovyet askeri gücünün artışı ve Amerikalıların "maceracılık", adventurism, olarak niteledikleri, Sovyetler Birliği’nin ve bu arada Genel Sekreter Brejniev’in izlediği, Üçüncü Dünya denilen ülkelerdeki sosyalist yönelişli dev-rimlere arka çıkma politikası getiriyor.

Burada bir özet gerekiyor: Birinci Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı’ndan Sovyet-ler Birliği'nin güçlü taraf olarak çıkmasından ve sosyalizmin

Avrupa'da yayılmasını önleme gerekçesiyle açılıyor. İkinci Soğuk Savaş, 1970 yıllarında başta Amerika Birleşik Devletieri'nin büyük bir ekonomik, politik ve ahlak bunalımı yaşadığı bir zamanda Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin istikrara kavuşmasından ve Sovyetler Birliği'nin tüm askeri güçler dengesini kendi tarafına çevirerek daha geri topraklarda etkisini artırmasından doğuyor. Birincisi eski kıtada ve ikincisi Üçüncü Dünya'da sosyalizmin yeni alanlar kazanmasını önlemeyi ve her ikisi de kuşatmayı amaçlıyor.

Devam ederken Profesör Cohen'in bir görüşünü aktarma gereğini duyuyorum. Şu saptamayı yapıyor: "Afganistan'ın işgali savunulamaz olmakla birlikte, detant'ın bizim yüzümüzden büyük bir krize girmesinden epeyi sonra ortaya çıktı'^ Afganistan'dan çok önce, Sovyetler Birliği'nin Afrika ve Asya'da izlediği politika, denizin altından, karadan ve uzaydan, her yerden Amerika'yı vurabilecek bir askeri güce erişmesi, Ameri-kaBirleşik Devletleri'ni detanttan dönüşyolları aramaya sevkediyor; Profesör Cohen'in seçtiği sözcüklerle, "Sovietophobia", Sovyet Fobisi, Amerika'n düşüncesinin ve dış politikasının temel çizgisi haline geliyor.

Amerika'nın yeni bir dış politika çizgisi için yarattığı Sovyet Fobisi, Profesör Cohen'e göre, Amerika'nın dış politikasına egemen oluyor ve gerçeği görmesini önlüyor. Cohen, Amerika'nın "iki Sovyet problemi" olduğunu ileri sürüyor; birincisi, bilinen, ancak her zaman için "idare edilebilir" olan Sovyet tehlikesidir. İkincisi ise daha ciddi görünüyor; bunu, Sovietophobia[6] ya da Sovyet tehditinin yarattığı abartılmış korku olarak tanımlıyor.

Fakat Sovietophobia, başarılı oluyor; hem Amerika'nın kendisine güvenini yitirmesi ve hem de Sovyetler Birliği'nin kendisine güvenen bir toplum yapısına sahip olması, hem bir yeni Soğuk Savaş'ı körüklüyor ve hem de Ronald Reagan'ın Amerikan Başkanı olmasını sağlıyor. Zamanla, örnek olsun Mihail Garbaçov'un Politbüro'ya girmesinden bir yıl sonra, 1983 yılında, Amerikan politikasında detant bir küfür sayılmaya başlıyor ve Sovyetler Birliği'ne askeri ve savaş bakışının dışında politik olarak yaklaşma eğilimlerinin hepsi "teskin edici" olarak niteleniyor; İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Münih'te Hitler'e Çekoslovakya konusunda ödün verilmesinden beri bu sözcük de, sonu hüsran olan safdil barışçı

yaklaşımları mahkûm etmek için kullanılıyor. Bu nedenle, Garbaçov’un Sovyetler Birliği'nde en üst yöneticiler arasına girdiği bir zamanda, Amerika Birleşik Devietleri'nde her iki parti yönetimi ve genel düşünce kanalları açısından, Sovyetler Birliği’ne karşı global bir savaş başlatılmış oluyor.

Sovyetler Birliği ile ticareti sınırlamak, Avrupa'ya yeni füzeler yerleştirmek ve denizde ve karada kaybedilen üstünlük yerine uzaydan Sovyetler Birliği’ni tehdit edebilmek için "yıldız savaşı" hazırlıklarına girmek ve asıl önemlisi, daha sonraki yıllarda "seçmeli caydırıcılık" doktrini şemsiyesi altına alınan Üçüncü Dünya ülkelerinde ve her noktada "düşük yoğunluklu savaş", lowintensity war, ile her türlü devrimci örgüt ve hareketlerle mücadele etmek, Amerika Birleşik Devletleri’nin, İkinci Soğuk Savaş'ın, temel silahları oluyor. Çözülüşte bu savaşın ve silahların çok önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum.

Brejniev politikaları, Reagan’ı, iş başına getiriyor.

Reagan politikaları, Garbaçov’u devşiriyor.

1985 yılında Mihail Garbaçov'un yönetimin bir numaralı noktasına geldiği zamanda, detantı başlatan eski Başkan Nixon, Garbaçov ile görüşmesi söz konusu olan Başkan Reagan'a bazı tavsiyelerde bulunma gereğini duyuyor. Etkili "Foreign Affair" Dergisi’nde yayınlanan bu tavsiyelerin, daha sonraki gelişmeleri ve Garbaçov’un 1987 yılında bir Soğuk Savaş devşirmesi olarak gösterdiği transformasyonu anlatması bakımından da önemli olduğunu düşünüyorum[3]^ Bunun için uzun sayılması mümkün bir aktarma yapma gereğini duyuyorum.

"İki ulusu karşı karşıya getiren en güç ve potansiyel olarak en tehlikeli sorun, Sovyetler’in, Üçüncü Dünya'da komünist olmayan hükümetlere karşı devrimci hareketleri destekleme politikasıdır."

"Sovyet liderlerinin, Birleşik Devletler'in ve Batı’nın, saldırı karşısında olan müttefiklerimizi ve dostlarımızı savunma ve Üçüncü Dünya’da Sovyet yanlısı rejimlere karşı hakiki liberasyon hareketlerini destekleme hakkımızda ısrarlı olmadan Sovyetler Birliği’nin komünist olmayan dünyada kurtuluş savaşlarını destekleme hakkı olduğu anlamına gelen yeni

doktrinini kabul etmemizin akıl dışı ve ahlakdışı olacağını anlamaları sağlanmalıdır."

"Biz ayrıca, komünizmi sadece savunmak değil aynı zamanda genişletmeyi hedef alan gözden geçirilmiş Brejniev doktrininin cevabının özgürlüğü savunmayı ve genişletmeyi hedef alan Reagan Doktrini olacağını açık hale getirmeliyiz."

"Bizim bir tek ortak çıkarımız var; bu tür ihtilafların bir nükleer konfrontasyona tırmanmasını önleyecek bir biçimde hareket etmeliyiz."

"Sovyetler, sadece Sovyetler Birliği'nin nüfusunun üçte birinin müslüman olması nedeniyle değil aynı zamanda Üçüncü Dünya'da islam devrimleri Sovyet devrimleriyle, halkın desteğini kazanmada, rekabet halinde oldukları için islam fundemantalizminin yükselişinden özellikle kaygılanmalıdır."

Nixon'un 1985 yılı tavsiyelerinde, Brejniev Doktrini'nekarşı çıkartılan seçmeli caydırıcılık[7] doktrininin, temel ilkelerinin formülasyonu da yer alıyor; nükleer bir savaşa yol açmadan bütün dünya ve özellikle üçüncüsü, bir savaş alanı ilan ediliyor. Şöyle görünüyor; birincisi, 1980 yıllarının başında, Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa'da sosyalizm ihtimalini tümüyle uzaklaştırmış olmanın yanında Doğu Avrupa'da statükonun değişmesinin zor olacağı sonucuna ulaşıyor. İki: Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin, 1980 yıllarının sonlarında, Sovyetler Birliği'nin açık onayı ile, birbiri arkasından ve hızla yıkılmasının Amerika'da yarattığı şok ölçüsünde sürpriz de, Washington'un hem politika ve hem de düşünce planında, Doğu Avrupa'da sosyalizmin yakın bir zamanda sona ereceği ihtimaline çok uzak olduğunu gösteriyor. Üç: Nixon tavsiyeleri sadece teyid ediyor; Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'ni çözmeye, Zakafkasya ve Kafkasya'da, çoğunluğu müslüman ve önemli bir bölümü Türkik kökenli bölgelerde başlamayı planlıyor. Dört: Garbaçov yönetime doğru tırmanırken, Reagan, Üçüncü Dünya'da, hükümetler düzeyinde değil, devrimci örgütler planında ve basın, bankalar, üniversiteler ve diğer kurumları içine alan, düşük yoğunluklu, ancak sürekli bir savaşı başlatıyor. Mevzilerin, silahların sürekli değiştiği, bir yerde yenilmenin bir başka yerde yenme ile telafi edildiği, bir tür global gerilla savaşı açılıyor; Garbaçov ya bunu kabul etmek ya da geri çekilmek durumunda kalıyor.

Sıra Garbaçov'un devşirilmesine geliyor; Brejniev çizgisini özetlemem gerekiyor. Bir: Batı ile detantı başarıyor. Bu, ideolojik mücadeleyi yumuşatma anlamına da geliyor; barış ve demokrasi ekseninde ve Batı Avrupa komünist partilerine, sağındaki güçlerle ortak programlar hazırlamanın düştüğü bir dönemden geçiliyor. Brejniev döneminde Batı Avrupa komünistleri birbiri arkasından proletarya diktatörlüğünden vazgeçtiklerini ve çoğulcu bir düzeni kabul ettiklerini ilan ediyorlar. İktidardaki partiler de birbiri arkasından komünizm aşamasına geçişle ilgili takvimleri siliyorlar ve böyle bir geçişi tümüyle askıya aldıklarını en üst kurullarının kararlarına bağlıyorlar. Böyle bir durum en azından ideolojik mücadelenin dondurulması anlamına geliyor; dondurulmuş olan ideolojilerin hızla ortadan kalkacağını söylemek zorunluluğunu duyuyorum. İki: NATO dışındaki ülkelerde devrimci hükümetler Brejniev döneminde büyük destek görüyorlar. Ancak burada da perspektifkapitalist olmayan yoldan geçerek sosyalist yönelişli rejimlere geçiyor; köylülük ve radikal entelijansiya ön plana çıkarken, "dışa bağımlı" olmadığı kabul edilen burjuva kesimleriyle işbirliği ve ittifak temel politika oluyor. Böylece devrimci politika dünyanın taşrasına kayıyor. Üç: İçerde tüketimi artırma politikasına özenle uyuluyor. Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleriyle yapılan ticaret ve teknoloji antlaşmalarının bir parçası olarak Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığfnın oluşturduğu "İnsan Hakları" politikasına sessiz ve dolaylı bir uyum gelişiyor. Sovyet yahudilerinin gücü ile bazı rejim aleyhtarı aydınların ülke dışına çıkmalarına izin verilirken, aydın muhalefetinin yer altında örgütlenmesine ve fazla sivri olmadıkları takdirde çeşitli çıkışlarına göz yumuluyor. Dört: İdeolojik ilgisizlik temel politikadır. Hiçbir alanda ve özellikle kapitalizme öykünen ve Amerikan yaşamın biçimine hayranlık duyan aydın muhalefetiyle, ideolojik alanda, hiçbir mücadele düşünülmüyor.

Garbaçov, işte bu dönemin yetiştirmesidir; Komünist Partisi'ne Stalin hayattayken girmiş olmasına[55] karşın, kişiliğini Brejniev döneminde kazandığını düşünmek için yeterli neden görebiliyorum. Brejniev zamanında politika merkezden Sovyet taşrasına kayıyor; Garbaçov, tarınla ilgili parti sekreteri görevine gelmesinden iki yıl öncesine kadar hep Moskova dışında çalışıyor. Brejniev, fabrika menecerlerinin ayrı bir güç olmalarına şiddetle karşı çıkmakla birlikte çözümü, parti yöneticilerini menecerleştir-mekte buluyor; Garbaçov, menecerleşmiş bir parti yönetici

kimliğini veriyor. Bunun dışında Brejniev, önce devlet başkanlığı ile parti sekreterliğini birleştirmek istiyor, bu olmayınca, bir "devlet konseyi" kurmaya çalışıyor ve bütün bunları yapamamakla birlikte, hem devlet başkanı ve hem de çokzaman başbakan olarak hareket ediyor. Hiçbir hükümetgörevi olmamasınakarşın bakanlar kurulu toplantısına başkanlık yaptığı gibi, dış seyahatlerinde de kendisine devlet başkanı protokolü uygulanmasını sağlayabiliyor. Brejniev'in yapmak isteyip de başaramadıklarını Garbaçov adım adım gerçekleştiriyor.

İlk zamanlarda son derece ürkek hareket ediyor ve daha sonra anlaşılıyor, hiç inanmadığı düşünceleri savunuyor. Bunlardan birisi, yönetiminin başlarında Stahanov hareketine verdiği önemdir; maddi çıkar getirmeyen çalışmayı ve sosyalist yarışı önce ön plana çıkarıyor ve bir süre sonra ise tamamıyla unutuyor[5]^ Zaman zaman muhaliflerinin görüşünü kabul ediyor ve bir süre sonra tümüyle bunun karşısına geçebiliyor.

İnanmadığı düşünceleri bir süre savunması, inancının olmamasından da kaynaklanıyor; bu muhaliflerine ödün vermek kadar ortalığı açabilmek için bir süre bazı düşünceleri "oyuncak" sayarak oynama eğilimiyle de açıklanabiliyor. Fakat parti içi dengelerin ya da belli bir program sahibi olmama nedeniyle ülke yönetimine son derece pratik yaklaşmanın zorladığı zigzaglar bir yana, hem Hruşov'un ve hem de Garbaçov'un çıkış programlarının tam zıttı bir yönelişte karar vermeleri son derece düşündürücüdür; yalnızca bu bile Sovyet düşüncesinin kısırlaşmasını ve vulgarizasyonunu göstermeye yetebiliyor.

Brejniev'in ölümünden sonra yine Ölümlerle sona eren kısa süreli Andropov ve Cernenka dönemleri, hem ekonomik yapıda reform arayışlarına ve hem de bunların, bir biçimde su yüzüne çıkarılmasına imkân veriyor. 1984 yılında Novosibirsk'te Tatyana Zaslavskaya'nın başkanlığındaki grubun hazırladığı özel rapor bunlardan en çok bilinenidir; Abil Aganbegyan'ı da içine alan bu grubun tarım sekreteri Mihail Garbaçov ile bir bağlantısı olduğuna kesin gözüyle bakılıyor. Bu grup, çalışma disiplininin düştüğünü saptayarak karşılaşılan sorunların çözümünü burada görüyor; çalışma motivasyonunu artırmak gerekçesiyle ücret eşitsizliğini, fabrika yönetimini işçi kolektiflerine vermeyi öneriyor. Bu grubun önerileri

içinde, işçi kollektiflerine verilecek fabrika yönetiminin işçi çıkarma hakkına kavuşturulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyor.

Novosibirsk Grubu'nun fabrika yönetimini işçi kolektiflerine verme projesinin içtenliği tartışmalıdır; çalışma disiplininin, fabrika yönetimine işçi çıkarma hakkı verilerek sağlanması kaçınılmaz görülünce, bir geçiş önlemi olarak, bunu, işçi kollektifle-rine yaptırmak daha uygun görülebilir. Ayrıca önceleri ürkek olmakla birlikte Garba-çov ekibi, giderek Özel mülkiyet savunucusu durumuna geliyorlar; işçi kooperatiflerine mevcut fabrikaların bir satışla devredilmesi de, ilk aşamalarda, özel mülkiyeti gizleme yolu olarak ortaya çıkıyor.

Tam Novosibirsk yazısının Batı basınına sızdırıldığı zaman Sovyetler Birliği içinde özel mülkiyetin açıkça savunulduğu da görülüyor; Profesör E. Ambartsumov, 1984 yılında, açıkça NEP dönemine dönülmesini ve bunun için pazarın ve küçük özel mülkiyetin legalleştirilmesini savunuyor^ 1983 yılında Sovyetler Birliği'nin her yanını dolaşan New YorkTimes Gazetesi muhabiri Leonard Silk'e, bazı fabrika yöneticileri, Sovyetler Birliği'nin temel sorununun rekabetin olmaması olduğunu anlatıyorlar. Bu anlatım, legalleştirilmesi önerilen özel mülkiyetin ölçeğini önemli ölçüde büyütüyor.

Ancak bir noktanın altının çizilmesi gerekiyor; Garbaçov, çıkarken, net bir özel mülkiyet taraftarı olarak görünmüyor. Ayrıca Novosibirsk Grubu profesörlerin de tümüyle sosyalizmden koptuklarını söyleyebilecek durumda değilim; marksizmden koptukları kesindir. Net ideolojileri görülmüyor; kolay ve safdil bir sosyalizm projesinin peşinden gidiyorlar. Garbaçov, menecerleşmiş bir politikacı olarak bunlar arasından yürümeyi ve bir çözüm bulmayı planlıyor.

Burada yöntemimle ilgili bir notun sırasıdır; burada düşünmeyi anlatmaya çalışıyorum. Maddeden, toplumsal eylemi de madde olarak görüyorum, düşüncenin çıkışını ve dinamiklerini sergilemeye çabalıyorum. Bu nedenle yazdıklarımın içeriği kadar düşünmenin biçimi de önem kazanıyor; Garbaçov'un gelişme çizgisi, düşünmenin dinamiklerini açıklama açısından da son derece öğretici oluyor.

Burada ekleyeceklerim var. Bir: İnsan ilerlerken büyüyor. İki: İnsan, gerilerken küçülüyor.

Düşünme, yalnızca ilerlemek içindir. İnsan ilerlerken düşünce gelişiyor.

İlerleme durduğu zaman marksizm-leninizm çekici bütün gücünü yitiriyor.

Sovyetler Birliği için buna eklenmesi gerekenler var; bunu, Garbaçov'un çıkışıyla ilgili olarak yayınladığım ilk kısa incelemeden aktarmayı daha uygun buluyorum. Çünkü Garbaçov'un çıkışı ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü kadar ve zaman zaman daha da çok, düşünmenin dinamikleri üzerinde durmak istediğimi tekrarlıyorum, 1987 yılında yayınlanan bu incelememin başlığının da hatırlanmaya değer olduğunu düşünüyorum: "Gecikmiş Çözümler İçin Garbaçov'un Kütle Çağrısı"36 Böyle bir başlık bana hâlâ Garbaçov'un çıkışını ve dramını anlatmak için çok yerinde görünüyor.

Bir: Garbaçov, tipik bir Sovyet marksisti olarak çıkıyor. Ancak sorunları toplumun çok çeşitli cephelerine yayılmış olarak görüyor vebu nedenle daha kapsamlı olma gereğini vurguluyor. İki: Çıkışında ekonomist ve teknoloji tutuğu'dur. Çözümü burada görüyor ve bu çözüm gerektirdiği için politik ve toplumsal alana inmek gereğini duyuyor. Üç: Parti'nin hareket ettirici gücüne ve çözümlerin gerektirdiği dinamizmi sergileyebileceğine güvenmiyor. Dört: Bu nedenle kütle çağrısı yapıyor. Kütlenin yaratıcılığına büyük bir güveni dile getiriyor.

Buraya kadar görünen 1987 ortasına kadar konuşan ve çabalayan Garbaçov'dur; bundan sonra Garbaçov'un hüsranı başlıyor. Beş: Garbaçov, bir zemine çıkıyor ve bu zemin kayıyor. Bundan sonra Garbaçov hep kayan bir yönetici izlenimi veriyor; iki yıllık sürekli çağrısı toplumda hiçbir sonuç doğurmuyor. Bu nedenle ve bu dönemde yaptığı konuşmaların birisinde Garbaçov, çağrıları ve uyarıları için, "bazı insanların bir kulağından giriyor ve diğerinden çıkıyor" demek zorunluluğunu duyuyor37 Altı: Sovyet işçi sınıfının Garbaçov'un çağrılarından heyecanlanmadığı anlaşılıyor. İşçi sınıfının dış güvence, iş güvencesi ve ücret eşitliğinden başka konular için ilgi duymadığı görülüyor. Yedi: Garbaçov, entelijansiyaya dönüyor; Sovyet aydınının sosyalizmden soğuduğu yavaş yavaş belli oluyor. Sekiz: Artık birkaç dinli olmuş olan Sovyet entelijansiyası, sosyalizmden kopukluğunu tam olarak açıklayabilmek için dış destek arıyor; Amerikan Bilimler Akademisi'nin Sovyet akademisyenlerine seyahat ambargosu koymasının sonucunda Saharov'un sürgünden getirilmesi ve Amerikan Başkanı Reagan

ile Moskova’da görüşmesine izin verilmesi, aranan güven için çok büyük bir adım oluyor. Dokuz: Sosyalizmden kopmuş Sovyet entelijansiyasının, Glasnost açılımını, anti-Sovyet ve anti-komünist bir platforma dönüştürmeleri, atalet içindeki Komünist Partisi, bürokrasi ve işçi sınıfını uyandırıyor. Köprüler atılmaya başlıyor. On: Artık sosyalizmden kopmuş ve kapitalizmi restore etmeyi açıkça savunan küçük meta üreticileri ve entelijansiya ile aynı kayığa binmiş görünen Garbaçov, hem Sovyet işçi sınıfının refahını aniden yükseltmek ve hem de işçi sınıfının kendisine mahkûm etmek için geleneksel güven kordonlarını ortadan kaldırma yolunu seçiyor. Batı’ya güven verebilmek için Batı’ya tek taraf ı olarak güvenme yolunu seçiyor. Bu nedenle Doğu Avrupa’nın kapitalizme açılımına yardım ediyor ve Zakafkasya cumhuriyetlerindeki çatışmalara göz yumuyor. Onbir: Böylece kapitalist restorasyon taraftarlarıyla sosyalist restorasyon yanlılarıarasında çatışma daha da kızışıyor. Bu sırada tipik bir Sovyet marksisti olarak çıkmış olan Garba-çov, bir ayağı tahtarevallinin bir tahtasında ve diğeri öbüründe bir dengeci rolünde görülüyor. Oniki: 1990 yılı yaz ayında toplanan Yirmi Sekizinci Kongre öncesinde tümüyle düşecek izlenimi veriyor. Ancak Kongre ile aynı zamanda toplanan Londra NATO Zirvesi ve Houston Gelişmiş Ülkeler Zirvesi, hem Garbaçov’u NATO’ya gözlemci göndermeye çağırıyor ve hem de dış yardım vaadini karara bağlıyor. Sovyet işçi sınıfı, dış güveni için güvence alıyor ve refahının düşmeyeceği umuduna kapılıyor; sosyalist restorasyon yanlılarının ayağının altındaki toprak kayıyor ve Garbaçov için kapitalist restorasyon yanlıları ile tam bir birleşme kapısı açılmış oluyor.

Böyle bir düşünmenin, Garbaçov ile Sovyet kütlesini değil, Sovyet kütlesi ile Garbaçov’u açıklama özelliği taşıdığı kesindir; kapitalizmi demokrasi giysisi içinde algılamanın büyük bir rahatlık sağladığı görülüyor. 1935 yılından beri atılan tohumların sonucunda, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki keskinviraj dönüldüğünde, "demokrasinin hiç de kötü olmadığı" ideolojisi tam bir narkoz rahatlığı veriyor. Artık bu viraj dönüldükten sonra, sosyalizme bir başka yerden bakış başlıyor.

Bu bölümün sonu, "yeni bayağı düşünce" alt bölümü, bu son durumu çözümlemeye çalışıyor. Şimdi Garbaçov’un çıkış sürecini ele alıyorum. Bunun için daha önce sözünü ettiğim aktarmayla başlıyorum.

"Kapitalizmin en işlek dinamiği iflaslardır; sistem kendi doğrusunu iflasları yaşayarak buluyor. Sosyalizmin en işlek dinamiği ise, yanılgı ve eksiklikleri bulup ortaya çıkarmak oluyor; iflaslar yoluyla cezalandırmayı reddeden bir sistem, en iyi'yi bulabilmek için yanılgılar üzerine özel bir dikkatle eğilmek zorunda kalıyor. Yanılgı, yalnızca yanlış alınmış, eksik uygulanmış bir karar değil, başlangıçta en uygun olmakla birlikte koşulların gelişme ve değişmesiyle uygunluğunu yitiren çözümleri de içeriyor."

Güzel; yanılgıları sistemin işlek dinamiği haline getirmek, aynı incelemede vurguladığım üzere, yanılgıları bulup çıkarmaya sistem içinde deus ex machina, sanki makina-dan çıkan Tanrı rolünü vermek, son derece sağlıklıdır. Fakat bir başka Sovyet pratiği ile birleşince, sistemin başka bir pınarını kurutma sonucunu da doğuruyor. Sovyet marksiz-mi her pratiği teori düzeyine çıkarma hastalığına yakalanıyor ve bundan hiçbir zaman kurtulmuyor. Bu, burada, hem bir yeni politika uygulamaya konduğu zaman marksizm-leninizmin teorik gereği ve hem de ortadan kaldırıldığında marksizm-leninizmin kaçınılmaz sonucu olarak sunma anlamına geliyor. Bu ise teorinin ve marksizm-leninizmin gücünü ve inanırlığını yitirmesinin en önemli nedenlerinden birisi oluyor.

Bu nedenle de Sovyet marksizminde Sovyet marksisti yöneticiler bile marksizme inanmamaya başlıyorlar.

Garbaçov'u da bunlar arasına katmakta sakınca görmüyorum. Marksizme inancını yitirmiş son Sovyet marksistlerinden birisi oluyor; yönetiminin birinci döneminde sosyalizme bağlı görünüyor ve ikinci döneminde koptuğu konusunda kuşku bırakmıyor.

Şimdi birinci dönemini çözümleme durumundayım; önce belli başlı kaynaklarından söz etmem gerekiyor. Birinci kaynak, bu dönemde her zaman sözü edildiği gibi, Merkez Komitesi'nin 1985 yılı Nisan Ayı'ndaki Plenumu'nda Garbaçov'un yaptığı sunuş konuşması oluyor. Bu bir başlangıç raporudur ve yeni dönemin ip uçlarını vermekle yetiniyor; bunu, 1986 yılında yapılan Yirmi Yedinci Kongre'ye sunuşu ve bu Kongre'nin tartışma ve kararları izliyor. Bunlara ek olarak 1987 Ocak Ayı'nda yapılan Merkez Komitesi Plenumu'ndaki yine Garbaçov'un sunuş konuşmasını önemli görüyorum. Dönüşün izlerini taşıyorve aynı yılın Kasım Ayı'nda Ekim Devrimi'nin Yetmişinci Yılı nedeniyle Mihail Garbaçov'un

konuşması ise artık yepyeni bir dönemin habercisi oluyor[8]. Sonuncusu hariç diğerlerini bu dönemin çözümlemesinin temel kaynakları sayıyorum.

Nisan Plenumu'ndaki konuşma geçmişten radikal bir kopuşu göstermiyor; geçmişe ve yeni düzene büyük bir bağlılığı dile getiriyor. Mihail Garbaçov, bu konuşmasının hemen başında, "strana dostigia bol'şih uspehov vo vseh' oblastyah obşestven-noy jizni" diyor; "ülke toplumsal yaşamın her cephesinde büyük başarılar sağladı" demek oluyor. Şöyle sürdürüyor: "Yeni düzenin üstünlüklerine dayanarak, kısa bir tarih döneminde, ekonomik ve toplumsal ilerlemenin doruklarına ulaşmayı başardı. Bugün Sovyetler Birliği, güçlü, tümleşik olarak gelişmiş bir ekonomiye ve becerili işçi, uzman ve bilim adamlarına sahiptir. Üretimin, bilimin, teknolojinin çeşitli yönleri açısından biz dünyaya net bir önder konumuna sahip bulunuyoruz"[3]^ İşe başlarken Garbaçov, geçmişinden büyük bir övünme payı çıkarıyor. "Tarihte ilk kez çalışan insan ülkesinin efendisi oldu"; bunları da söylüyor.

Nisan Plenumu konuşmasının özelliği ve önemi, Yirmi Yedinci Kongre'yi toplantıya çağırmasıdır; bunun dışında Garbaçov, o zamanki başarılar için, "Sovyet halkı bütün bunlardan gerçekten gurur duymaktadır" demek, gereğini duyuyor. Bu gurur duyma duyguları şöyle sürüyor: "Fakat yaşam ve yaşamın dinamikleri, yeni değişiklikleri, düzenlemeleri, toplumun nitel olarak yeni bir konuma getirilmesini ve üstelik bunun sözcüğün en geniş anlamında gerçekleştirilmesini zorlamaktadır'^ Garbaçov, ekonomide ve toplumsal yaşamda yeni başarıları gerekli görüyor; fakatbunu herhangi bir geri kalmaya değil, yaşama ve yaşamın dinamiklerine bağlıyor. "Bu her şeyden önce üretimin bilimsel ve teknolojik olarak yenilenmesi ve dünyada en yüksek emek verimliliğinin sağlanmasıdır." Bu, toplumsal ilişkilerin iyileştirilmesidir; bu, sosyalist demokrasinin genişletilmesi ve halkın kendi yönetimini geliştirmesi oluyor.

Bu dönemde Garbaçov'un en önemli sözcükleri "uskorenie" ve "intensifıkatsiya" kelimeleridir; birincisi "hızlandırma" ve diğeri de "yoğunlaştırma" anlamına geliyor. Batı iktisatında "acceleration" ve "intensifıcation" olarak çok kullanılıyor. Nisan Plenumu raporunda Garbaçov'da daha büyük ve önemli yenilikler görünmüyor.

Dış politika cephesinde de durumun aynı olduğunu söyleyebilirim; geçmişin başarılarından gurur duymak ve bundan güven duygusu çıkarmak ve Amerika Birleşik Devletleri'ni dünya barışının da en önemli engeli saymak, Garbaçov'un çıkışındaki görüşleridir.

"Sosyalist devletlerin güçlü işbirliği, ekonomik ve savunma güçleri, uluslararası arenada eylem birliği, bunlar, insanlığın barışçıl geleceği için mücadelede yenilmez güçlerdir. Mütecaviz NATO ülkeleriyle askeri-stratejik dengeyi kurmak, kardeş sosyalist ülkelerin olağanüstü önemli tarihsel başarısıdır. Barış için, bu parite, bütün imkânlarla korunmalıdır. Bu, emperyalizmin agresif iştahını tıkayacak güvenilir önlemdir"[40]. İki düzen arasında konvansiyonel ve nükleer güç paritesi kurulması, bu Brejniev döneminin bir başarısı sayılıyor, Garbaçov için dünya barışının güvencesi sayılıyor.

"Birleşik Devletler, istediği yere müdahale etme 'hakkı' olduğunu açıkça iddia ediyor: Diğer ülkelerin ve halkların çıkarlarını, uluslararası ilişkilerdeki gelenekleri, cari antlaşma ve mutabakatları inkâr ediyor ve sık sık da açıkça ayaklar altına alıyor. Sürekli olarak ihtilaf ve askeri tehlike alanları yaratıyor ve dünyanın çeşitli yerlerinde tansiyonu artırıyor. Bugün Birleşik Devletler, daha önce Granada'da olduğu gibi, kahraman Nikaragua halkını, askeri hareketlerle özgürlük ve egemenliklerinden yoksun etmekle tehdit ediyor. Gerici saldırılar karşısında özgürlük ve bağımsızlıklarını savunan ülke ve halklarla, ilerleme ve barış güçleriyle dayanışma içinde olmak, bizim için, bir ilke sorunudur. Bu açıdan bizim çizgimiz eskiden olduğu gibi son derece nettir'^ Bunlar da Garbacov'un çıkış bildirisi sayılabilecek olan Nisan 1985 Plenumu sunuş raporunda yer alıyor.

Tekrarlıyorum; Sovyet marksizmi içinde son derece tipik bir çıkışı var. Gelişme hızını artırmak ve gelişmeyi yoğunlaştırmak istiyor; bu ikincisi, aynı üretimi daha az toplam emekle gerçekleştirme anlamına geliyor. Toplumdaki hastalıkları açıkça teşhis etmekten çekinmiyor; sarhoşluğa parmak, basıyor ve tedavi etmek istiyor. Daha sonra "perestroyka" sözcüğünü keşfediyor; çıkışı, yine de ekonomi ve teknoloji (yöneliş-lidir. Daha sonra ekonomideki perestroyka ile toplumun diğer kesimlerindeki değişme ihtiyacını birleştiriyor; bunu, Yirmi Yedinci Kongre'nin sunuş belgelerinde yapıyor. Şunları dile getiriyor: "Yoldaşlar, ekonomik

mekanizmaların tüm yeniden kuruluşu, bilindiği gibi, bilinçdeki perestroyka ile, düşünce ve uygulamada eskimiş kalıplarından kurtulma ve yeni görevleri açıkça formüle etmeyle başlamaktadır'[4]^ Zaman içinde perestroyka'nın çıkışındaki ekonomi ve teknoloji bağlantısını unutma eğilimi gösteriyor ve perestroyka'yı tıpkı bir zamanlar marksizm-leninizm türünden ileriye götüren bir ideoloji haline getirmek istiyor. 1987 yılı başında, Ocak Plenumu'na sunuş raporunda şöyle yazıyor: "Eski süreçlerin kararlı bir biçimde ortadan kaldırılması, fren mekanizmalarının kırılması, Sovyet toplumunun sosyal ve ekonomik kalkınmasının hızlandırılması için güvenilir ve etkin mekanizmaların yaratılması, perestroyka'dır"[4]^ Artık yeniden kuruluş anlamına gelen bu söz, Sovyetler Birliği'nde tılsımlı bir ton kazanıyor ve bir tanımdan ileriye gitmemekle birlikte Sovyetler Birliği'ni ikiye ayırmaya başlıyor. Ülke yaşamının tüm cephelerinde derinden yenileme, sosyalizme çağdaş yüz kazandırma, yeni düzenin tüm hümanist karakterlerini açığa çıkarma; bütün bunlar ve bunlara benzeyen tanımlar, birbirini tekrarlayarak ve birbiriyle çakışarak, Garabçov'un tüm konuşmalarında ve tüm konuşmacıların her konuşmasında ifadesini buluyor.

1986 yılında pek çok konuşmasında perestroyka'nın yavaş gittiğine işaret etmek zorunluluğunu duyuyor ve bu zorunlulukla birlikte perestroyka'nın tılsımını artırıyor. 1987 yılı Ocak Ayı'na gelindiğinde, "esasında söz, dönüşüm ve devrimci karakterde önlemlerle ilgilidir" diyor ve devam ediyor: "Biz, toplumda gerçek devrimci ve kapsamlı yeniden düzenlemeleri göz önünde tutarak, perestroyka ve bununla ilgili toplumun köklü demokratikleşme süreçlerinden söz ediyoruz." Artık "devrim" ve "perestroyka" sözcükleri yan yana kullanılıyor[9] ve Garbaçov, "böyle köktenci bir dönüşüm zorunludur ve bizim için, basitçesi, başka bir yol yoktur" demeye başlıyor.

Tipiktir; sorumluluk noktasına ve ülke yönetiminim birinci yerine gelmiş her Sovyet marksisti iki alana el atıyorlar; birincisi, makina yapımı sektörü ve diğeri iç gücünü ödüllendirme cetveli oluyor. Planlama ve pazar ilişkisi, bu ikisi arasında bir köprü işlevi görüyor.

Yirmi Yedinci Kongre'nin belgelerinde, "SBKP büyük bilimsel-teknolojik yenilikler ve toplumsal-ekonomik reformlar, preobrazanie, gerçekleştirmek

için büyük deneyimlerin sahibidir" deniliyor. Ancak geçmiş dönemde yapılanların, şimdi yapılması gereken ekonominin yeniden inşası, rekonstruktsiya, yeterli olmadığı vurgulanıyor[10]. Şöyle devam ediyor: "Açıktır, yeniden inşanın etkinliği, ekonomik gelişmenin hızı, belirleyici ölçüde, makina yapımına, maşinostronie, bağlıdır"[4]^ Makina yapımı sektörü, diğer bütün kesimlere, makina donatımını ve dolayısıyla teknolojik düzeyini sağlıyor; kullanılan makinalar, her kesimin teknolojik yapısını ve dolayısıyla emek verimliliğini çok büyük ölçüde belirliyor.

Yirmi Yedinci Kongre belgelerinde makina yapımı sektörünün önüne, yeni beş yıllık plan döneminde, üretilen makina, donanım ve aygıtların teknolojik düzeylerini ve kalitelerini yükseltme hedefi konuyor. Makina yapımı sektöründen çıkacak makina, araç ve aygıtların teknolojik düzeyinin yükselmesi, tüm ekonomideki verimliliğin artması demektir; ekonomideki verimliliğin artması için makina yapımı sektörünün kendisinin yenilenmesi zorunlu oluyor. Bu nedenle, yeni beş yıllık dönemde, makina yapımı kesimine ayrılan yatırımlar miktarı, daha önceki dönemin 1,8 katına çıkarılıyor.

"Kalite, yine kalite; bu bizim parolamızdır"[4]^ Garbaçov, perestroyka sözünü diline dolamadan önce hep "kalite" ve "sanayinin teknolojik temelini yenileme", "en son teknikleri üretime sokma" ifadelerini kullanıyor ve tekrarlıyor. Bunlar daha önce de bilinen ifadelerdir; Garbaçov, bu dönemde, ekonomik yönetimde Stalin’in iyi yetişmiş bir öğrencisi olarak konuşuyor ve tıpkı 1930 yıllarında olduğu gibi vardiya kullanımı ve katsayısının yükseltilmesi üzerinde duruyor. 1986 yılında Kommunist’te yayınlanan konuşmasında, bu yılda, ekonomide yedi yüz bin boş işyeri bulunduğunu ve bunun ekipmanların tek vardiya çalışması halinde ortaya çıktığını ve eğer vardiya katsayısının 1,7 düzeyine çıkarılması halinde boş iş sayısının dört milyona çıkacağını belirtiyor. Yine de bunu öneriyor; çünkü, ekonominin yenilenmesi eski makina ve ekipmanların üretimden çıkarılmasıyla mümkündür. Bunun ise mevcut makina ve ekipmanların, kapitalizmde olduğundan çok daha hızlı bir biçimde kullanılmasıyla imkân dahiline gireceği biliniyor4[6]. Sovyet sanayiinde eski makinaların daha çok görülmesi, iflasların sistemin bir mantığı olmaması nedeniyle ve fiyatların planlı bir biçimde belirlenmesi yoluyla, makina ve ekipmanları fizik

ömürlerine yaklaşan bir sürede kullanma politikasının izlenmesinden kaynaklanıyor.

Eski makinalar değiştirilecek; peki yeniler? Garbaçov, SBKP Merkez Komitesi'nin verdiği görev üzerine yapımı devam eden fabrikalarda bazı örnekleme araştırmalar yapıldığını belirtiyor. Yeni fabrikaların veya rekonstrüksiyonuna kararverilen işletmelerdeki yeni teknolojiler gözden geçiriliyor; bir bölümünün "çağdaş düzeye" uymadığı an-laşılıyor4[7]. Garbaçov, bunların durdurulmasına karar veriyor.

İlk çıkışında Garbaçov, bir ağır Sanayi, makina yapımı uzmanı gibidir; Yirmi Yedinci Kongre'ye sunuş raporunda, "hızlandırma", uskorenie, sözcüğünden ne anlaşıldığını soruyor. "Her şeyden önce ekonomik kalkınma hızının yükseltilmesidir." Fakat devam ederek, "ancak bu kadar, değil" diyor; hızlandırmanın esasını, "yeni nitelikte gelişme" olarak tanımlıyo^[8]. Üretimin, bilimsel-teknolojik ilerleme temelinde tam inten-sifikasyonu, ekonomide yapısal perestroyka, emeğin yönetiminin, örgütlenmesinin ve özendirilmesinin etkin yollarının bulunması hızlandırma oluyor; ekonominin ve ma-kina yapımı kesiminin sınırlarından taşıyor ve toplumsal ilişkilerin politika ve ideolojik enstitülerinin çalışma biçim ve yöntemlerinin yenilenmesi, sosyalist demokrasinin genişletilmesi, eski ve tutucu üretim süreçlerinden hızla kopulması konularına akıyor.

Intensifikatsiya ise teknik ve ekonomik anlamını koruyor; içinde yaşanan yüzyılın sonunakadar ulusalgeliriikikatına çıkarma hedefi kabul ediliyor. Ancakbu ' yoğunlaştırma" demek değildir; bu yapılırken verimin 2,3-2,5 katına çıkarılması ve birim üretimin, enerji içeriğini, energoemkost, 1,4 ve metal içeriğini, metalloemkost, 2 kez düşürmeyi amaçlıyorlar. Entansif üretim, ya da üretimde intensifıkatsiya, aynı işi çok daha az toplam emek kullanarak yapma anlamına geliyor.

Buraya kadar güzel; ancak bir yenilik görünüyor[11]. Yenilik iki ayrı alanda kendisini belli ediyor; bunlardan birisi, Garbaçov'un toplumsal sorunları ve bu arada sosyalizmde hiç beklenmeyen hastalıkların çıkışını, cesaretle ortaya koymasında görünüyor. Garbaçov, Sovyetler Birliği'nde sosyal ahlakın düştüğünü açıkça dile getiriyor ve bunun göstergeleri olarak da, "alkolizmin artmasını, uyuşturucu madde kullanımının yayılmasını, suç

işleme oranının yükselmesini" gösteriyor. Garbaçov buna toplumsal erozyon adını veriyor ve bunun, Sovyet halkının bir özelliği olan ve gurur duyulan "manevi değerleri" tahrip ettiğini kaydediyor; "ideolojik uyanıklık, iş coşkusu, sovyet yurtseverliği" de, bu manevi değerleri meydana getiriyor[4]^ Mihail Garbaçov, bu hastalıklara gençler arasında maddi refaha en büyük önceliği verme eğilimini, "burjuva kütle kültürü klişelerini" benimseme, bayağı zevklere yönelme ve ruhsuzluk türünden arazları da ekliyor.

Bütün bunlar bir araya gelince, "durgunluk ideolojisi ve psikolojisine", ideologiya i psihologiya zastoya, yol açıyor ve kültür, sanat ve edebiyatı olumsuz olarak etkiliyor. Yine bütün bunların ise kaçınılmaz bir sonucu ortaya çıkıyor ve Garbaçov bu kaçınılmaz sonucu şu şekilde dile getiriyor: "Toplumsal sorunlara ilginin azalması, moralsizliğin ortaya çıkması, şüphecilik, emek sürecinde moral özendiricilerinin rolünün düş-mesi"5°. Yine bütün bunlar, 1987 yılının başlarına kadar Garbaçov'un vurguları hep bu yönde oluyor, Garbaçov hakkında ilk değerlendirmelerin çelişik olmasına yol açıyor.

Garbaçov’un çıkışıyla ilgili tepkiler, bu ilk döneminde bile çelişik bir nitelik aldı. Çıkışında yapmış olduğu konuşmalar, sorunlara ve hastalıklara cesaretle parmak basması, parti ile ilgili eleştirileri, Batı’da, bir Rus Dubcek’i izleniminin doğmasına yol açtı. İlk önce, Batı, Garbaçov’u, Sovyetler Birliği’nde sosyalizmi ortadan kaldırabilecek bir lider olarak gördü; daha sonra durum değişmeye başladı. Garbaçov’un sosyalizme bağlılık sözleri, manevi özendiricileri ön plana çıkarması, Stahanov Hareketi’ni canlandırma isteğini dile getirmesi, İkinci Dünya Savaşı emeklilerini göklere çıkarması, Garbaçov'un, sosyalizmin görüntülerindeki olumsuzlukları ortadan kaldıran ve sosyalizmi eski itibar ve prestijine kavuşturacak bir lider olarak algılanmasına yol açtı.

Stahanov Hareketi, Lenin zamanında çıkan subbotniklerle birlikte, komünist çalışmanın ve komünist düzenin ilk önemli habercilerinden birisidir; Stalin zamanında ve 1930 yıllarında fışkırıyor[12]. Bir maden işçisi olan Stahanov tarafından başlatılıyor; ilke olarak karşılıksız çalışmayı ve maddi bir karşılık beklemeden coşku ile işe koyulmayı anlatıyor. Pratikte coşku ve büyük üretim artışı sağlamasına karşılık, artışların maddi karşılığa

da dönüştüğü görülüyor. Ancak yine de bir yöntem olarak Stahanov Hareketi, maddi karşılığı olmadan toplum için çalışma anlamına geliyor.

Çıkışında Stahanov Hareketi’ne yapmış olduğu vurgu, belki de önce kendisini ve daha sonra da izleyicilerini çok büyük ölçüde yanıltıyor. Garbaçov, göreve gelişinin ilk günlerinde, İkinci Dünya Savaşı emeklilerini, gazilerini demek daha doğrudur, hatırlıyor ve bunların unutulan toplantılarını unutulmaz hale getiriyor; savaş da eninde-sonunda, karşılıksız bir çaba anlamına geliyor. Savaşın, son derece sert bir sınama yolu olarak, "halk kütlelerinin tarihin belirleyici gücü olduğunu, çarpıcı bir biçimde ve tümüyle yeniden doğruladı" diyor. Savaş, para karşılığı olmayan bir mücadeledir; Gar-baçov, yine bu döneminde, ve bir başka konuşmasında, "parayla ölçülmeyen özendiricilerin önemine özellikle dikkatleri çekmek istiyorum" diyor[5]^ Bundan sonra, belki de yeni kuşakların bunun ne demek olduğunu bilmediklerini düşünerek açıklamalar yapma gereğini duyuyor: "Yoldaşlar, Stahanov Hareketi’nin bir ayırıcı özelliği var; hiçbirisi otuzun üstünde olmayan genç insanlar tarafından başlatılmıştır. Bu pek de doğaldır, çünkü, tarihsel boyutta hiçbir iş genç insanların canlı, etkin ve toptan katılımı olmadan gerçekleştirilemiyor. Bugün, toplumumuzu karşılaştığı büyük görevleri yerine getirebilmek için genç kuşakların enerjisinden tümüyle yararlanmak, geçmişte olduğundan çok daha fazla önemlidir." Sovyet tarihinde hatırlamalar ve unutmalar hep pratiğin zorlamalarıyla gerçekleşiyor; yönetiminin başlarında Garbaçov, Stahanov'a ihtiyacı olduğunu sanıyor.

"Stahanov Hareketi devam ediyor. Halk tarafından, işçi sınıfı, çiftçi ve entellek-tüeller tarafından desteklenen bu hareket sonsuza kadar yaşayacaktır." Stahanov Hareketi ile ilgili bu heyecan dolu sözler de Garbaçov'undur; Garbaçov, genç işçiler üzerinde özellikle duruyor ve mücadelede rüzgârın her zaman doğru yönden esmeyebile-ceğini hatırlatıyor. Bu zaman rüzgârı göğüslemek gerekiyor; öncü işçiler, ileri cephede yürüyen işçiler, aynı zamanda engelleri kıracak birigadlar oluyorlar. Garbaçov, bunların önemini anlamış görünüyor, ileri cephedeki işçilere "toplumun çiçekleri" adını veriyor. Şunları da son derece açık bir biçimde ifade ediyor: "Bir kimsenin yüksek performanslar için özendiricileri kişisel kazanca indirgememesi gerektiği sözü doğrudur. Bir işçi için, bundan daha çoköncü işçive yenilikçi için, moral özendiriciler,

hizmetlerinin toplum tarafından tanınması, bazen daha da büyük öneme sahip olur." Garbaçov, Stahanov Hareketi ile maddi karşılık olmadan çalışmayı birbirine bağlıyor; ilke olarak son derece doğru buluyorum.

Garbaçov'un yönetiminin ilk zamanlarında bu yönde adımlar attığı ve özendirici sonuçlar aldığı anlaşılıyor; Stahanov Hareketi'nin devam ettiğini bu nedenle ileri sürüyor. Başkır ve Tatar bölgelerinde petrol ve gaz rezervlerinin geliştirilmesi çalışmalarına, 150 binden fazla genç insanın "Leninist komsomol görevlendirmesi" ile gelip çalıştığını ve öğrenci inşaat birigadlarının 1,5 milyar rublelik iş yaptıklarını dillendiriyor; alkışlanması gerektiğini ekliyor.

"Maksim Gorki'nin kütle enerjisinin şiddetle patlaması olarak nitelediği Stahanov Hareketi, çalışmaya yeni yaklaşımı yansıtıyor."

"O zamanlardan bu yana uzun yıllar geçti; fakat bugün biz hâlâ Stahanov Hareketi'nin rekortmenlerini hayranlık ve gururla hatırlıyoruz."

"Bir Stahanov'cu olmak ya da Stahanov türü çalışmak, inisiyatif almak, ilerleme için çaba harcamak ve modası geçmiş ve eskimiş herşeyle mücadele etmek demektir."

"Stahanov Hareketi, hem bir toplumsal ve hem de moral olgu olarak, yeni insanın iç güzelliğini açığa çıkardı."

Bunların da hepsi Garbaçov'un sözleridir; karşılıksız çalışmanın, geri ve eskimiş olan her şeye savaş açmanın yeni insanın iç güzelliği olduğunu biliyor. Daha sonraki yıllarda bu söylediklerinin hepsini unutuyor ve daha da önemlisi bu tür bir söyleme tümüyle yabancılaşıyor.

Bu kadar değil; 1986 yılında Garbaçov, "emekçi kollektiflerinin haklarının gerçekten genişletilmesine özen göstermeli ve düzene sokmalıyız" diyo^ Bu konüda yasa hazırlanması için de acele ediyor. Bu kadar da değil; "toplumsal mülkiyetin kullanımında emekçi kolektiflerinin rolünü ciddi biçimde yükseltmek gerekiri Fabrika yönetimini fabrikada çalışanlara vermek vebu arada toplumsal mülkiyete yenibir nitelik kazandırmak; Garbaçov'un bu önerileri, Stahanov Hareketi için yapmış olduğu çağrı ve vurgu ile birleşince ve buna alkolizm, uyuşturucu kullanımı, batı kültürünün

klişelerine özenti ve benzeri hastalıklarla mücadele kararlılığı eklenince, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin güçleneceği yolunda çok ciddi işaretler çıkıyor.

Burada da kalmıyor; Garbaçov, maddi özendiriciler sistemine çok ciddi eleştiriler getiriyor. Maddi özendiriciler sistemini, son derece karışık, yönetimi zor ve verimsiz olarak niteledikten sonra "bir tür otomatik ek gelire" dönüşmüş olduğunu ileri sürü-yor54. Garbaçov'a burada hak vermemek mümkün görünmüyor.

Materyel özendiriciler sistemi de 1930 yıllarında kendisini buluyor[13]. Bir yanıyla emek değer yasasının tam uygulanmasına ve diğer yanıyla da otomasyon öncesi üretime son derece uygun düşüyor. Sistemin işlemesi için üretim sürecinde katkıyı üretilen parça sayısına göre saptayabilmek gerekiyor; ödüllendirmenin bir bölümü ücret ve diğer bölümü de hedeflenen parça sayısının aşılması üzerine parça başına alınıyor. Bir işçinin bir parça veya bir atölyenin tam bir parça ürettiği bir teknolojide, emek-değer yasasına göre ödüllendirmenin benimsediği bir ahlak ortamında işliyor; ancak burada da, Sovyet planlamasında "kolay planlama" adı verilen bir hastalık çıkıyor. Hedefler kolayca gerçekleştirilebilecek bir biçimde saptanıyor ve hedefi aşarak, aylık belli bir ücret düzeyine ulaşmanın ilave çaba harcamadan gerçekleştirilebileceği bir bozukluk ortaya çıkabiliyor. Garbaçov'un pirimlerin otomatik bir hale geldiğini söylemesi böyle bir duruma uygun düşüyor. Buna ek olarak mekanizasyon aşamasının ilerlemesi, birbirine geçen parçalarla üretimin sanayiin kendisi haline gelmesi, otomasyonun yayılması, materyel özendiricileri, işçi başına, hatta atölye veya fabrika düzeyinde düzenlemeyi imkânsız hale getiriyor.

Buradan devam etmek kolaydır; Garbaçov, belki de yalnızca Brejniev dönemi hariç son derece tipik bir Sovyet marksisti olduğunu kanıtlarcasına, bir de uravnilovka ilkesine hücum ediyor. Andropov'un başlattığı bu hücum, Garbaçov ile Stalin arasında çoksağlam paralellikler kurulmasını imkân dahiline sokuyor; Profesör Davies, Sovyet yazınında böyle bir paralelliğin kurulmamasına şaşkınlığını ifade ediyor. Gerçekten de, marksizm-leninizm'in temel ilkesi olması gereken uravnilovka, ücret eşitlemesiyle, amansız ve talihsiz mücadeleyi Stalin başlatıyor. Stalin, hızlı sanayileşme çerçevesinde birdenbire işçi tulumu giymiş mujiklerin,

sanayileşmenin gerektirdiği becerileri alabilmek ve bunun eğitimini görmek için mutlaka ücretlerinin artırılmasını istemeleri karşısında, emek değer yasasının özünde köylü bakış açısı yatıyor, ücret eşitsizliğinin şampiyonluğunu yapıyor ve Anti-Dühring ile boğuşuyor. Brejniev zamanında bir sanayi toplumunun bütün tüketim kalıplarını yakalamış olan Sovyet işçi sınıfının ise, bir komünizan toplumda beklenen bir durumdur, çalışma ile bağları zayıflıyor. Andropov, Sovyet toplumunda iş disiplininin zayıflamasına, büyük tepki gösteriyor ve Novosibirsk Grubu, bunu, Sovyet sisteminin en önemli sorunu sayıyor.

İşe karşı ilginin azalması ve iş disiplininin zayıflaması, doğrudan doğruya uravnilovka'nın bir sonucu olamaz; sosyalizmin olgunlaşmasının doğal sonucudur. Bu noktaya bundan sonraki bölümde değinmek imkânı bulacağımı umuyorum; sosyalizmin amaçları ve vaadleri arasında işe ilgiyi sürekli sağlam tutmak ve iş disiplinini yükseltmek bulunmuyor. Çalışmanın kutsallaştırılması burjuva dönemin bir mirasıdır; sosyalizmin hiçbir zaman vazgeçemeyeceği ve her zaman birinci planda tutacağı amacı, çalışmayı azaltmak oluyor.

Sosyalizm, sürekli olarak çalışmayı azaltmak ve çalışıldığı sürece işi oyun haline dökebilmektir.

Sovyetler Birliği’nde işe ilginin azalması ve boş zamanı değerlendirme konusunda komünizan yöntemler geliştirilmediği için de alkolizm ve benzeri hastalıkların ortaya çıkması, doğrudan doğruya harcanabilir gelirlerin tüketim imkânlarının üstüne çıkmasından kaynaklanıyor; Brejniev döneminde Sovyet insanı, makul bir tüketim düzeyine kavuşturulmuş bulunuyor. İş güvencesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin parasız olması, konut ve elektrik-havagazı ve diğerlerinin fiyatının çok düşük tutulması, işe tutkuyu çok geri planlara atıyor. Böyle bir durumda uravnilovka’yı bozmanın işe ilgiyi artıracağını düşünmek gerçekçi görünmüyor; ancak bununla birlikte yüksek ücret ve gelir sahiplerine uygun yeni tüketim mal ve hizmetleri, daha kaba bir söyleyişle, "lüks tüketim" yaratılabildiği takdirde, Sovyet insanı konsümerist bir baskının esiri haline getirilebilirse, işe daha sıkı bağlanmayı beklemek imkân dahiline girebilir. Bu ikinci bölüm, daha sonra çok açık bir biçimde formüle ediliyor.

"Biz" diyor, Garbaçov, "kesinlikle uravnilovka’dan uzaklaşma, emeğin kantite ve kalitesine göre bölüşüm demek olan sosyalist bölüşüm ilkesine tutarlı bir biçimde uyma politikasını kabul ettik"55^ Ücret eşitsizliğini bozmanın sosyalist bölüşüm ilkesinin bir gereği olduğu iddiasından başka bir kanıt ileri sürülmüyor; sürülenler, bu iddianın uzantıları oluyorlar. Garbaçov, uravnilovka’yı, "ijdivençeskie nasroenie", olarak görüyor; başkasının sırtından geçinmek isteyen bir kafa olarak niteliyor. Tufeyli halet-i ruhiyesinin geliştiğini ve "uravnilovka psikolojisinin bilinçlerde kök saldığını" ileri sürüyor. Bunun ise daha çok ve daha iyi çalışmak isteyenlere darbe indirdiğini düşünüyor; dolayısıyla mahkûm ediyor.

Bir parantez açabiliyorum: Başta Sovyetler Birliği olmak üzere tüm sosyalist ülkelerde komünizme geçiş kararlarından dönüş, şimdi burada, daha anlaşılır oluyor. Uravnilovka’dan kaçış, ancak sosyalist aşama imajına bağlı kalınarak savunulabiliyor.

Uravnilovka, Garbaçov'un yazgısında sanıldığından daha önemli bir rol oynuyor. Sovyet işçi sınıfı, kaba denilebilecek bir sosyalizmin sahipliğini yapıyor; ücret eşitliğini, iş güvenliğini ve emperyalizmin tecavüzünden uzak olabilmeyi sosyalizm sayıyor, Parti, işçi sınıfının nabzını tutabiliyor ve Trotskiy’in yıllar önce doğru bir biçimde gözlediği gibi "bürokrasi" işçi sınıfından kopmayı göze alamıyor. Beğenmemek ve "kaba" bulmak mümkündür; ancak tabanında Sovyet işçi sınıfının bulunduğu bu üçgen, kendi sosyalizmini savunmak ihtiyacını duyuyor. Garbaçov, entelijansiyaya dönmek gereğini duyuyor; Brejniev zamanında ücret düzlemesinden en çok rahatsız olan entelijan-siya uravnilovka’ya da düşmanlık duyguları besliyor.

Tam bu noktada Garbaçov'un kütleye dönerek hareket çağrısı çıkarmasını normal karşılamak gerekiyor; politakada kütleye dönmek hep çaresizlikle birlikte ortaya çıkıyor. Garbaçov'un bir çaresizliği ortadadır; hem 1930 yıllarından kalan yapıyı yeniden kurmak istiyor ve hem de 1930 yıllarında kullanılan aletlerin dışında bir aracının bulunmadığı görülüyor. Maşinostroenie, Stahanov, uravnilovka ile mücadele ve perestroyka sözcüğü dahil, bütün bunlar, 1930 yılları kökenlidirler; tarihten ayrı, teoriden de bir yeni yol çıkaramıyor. Teori, Marx’ın Gotha Programı'nın Eleştirisi’nde yazdığı bazı kenar notlarıyla saflığını yitirmiş olsa bile artık komünizme geçişi söylüyor; buna cesaret edemiyor. Diğer taraftan, eninde

sonunda, Parti ilekavga edeceği bir önyargı olarak Garbaçov’da yer etmiş görünüyor; Garbaçov'un öncüleri olan Beria'yı Parti politbürosu ölüme gönderebiliyor ve Hruşov’u Merkez Komitesi atıyor. Parti tabanı bunlara karşı son derece edilgen davranıyor; lehlerine bir tartışmayı bile başlatanlar olmuyor. Ayrıca Garbaçov bu yapıyı bir yeniden kuruluşla değiştirmek isterken Sovyet işçi sınıfı mevcut durumdan sarhoşluk ölçüsünde hoşnut görünüyor. Garbaçov işçi sınıfının kendi düzeniyle hoşnutluğunu kırmayı, tümüyle ortadan kaldırmak olmasa bile, zorunlu görüyor; glasnost döneminin, Sovyet düzeninin ve tarihinin karalanması olarak başlaması, muhtemelen bir de bu nedenle gerekli oluyor,

Garbaçov'un kütle çağrısı ile parti eleştirisi içiçedir; kütleden çözüm yolları beklemesinin yanında Parti'ye karşı, tümüyle de haksız olmayan nedenlerle, güveni kırmak istiyor. Yirmi Yedinci Kongre’ye sunuşunda yer alan şu görüşlerin anlamlı bulunacağını sanıyorum: "Bizim Parti programımız, doğrudan demokrasinin tüm biçimlerinin en etkin bir biçimde işletilmesini, devlet ve diğer kurum kararlarının geliştirilmesi, alınması ve uygulanmasında halk yığınlarının doğrudan katılımına önemle işaret eder. Burada da en büyük rol, en önce ekonomide olmak üzere toplumsal yaşamın her alanında var olan emek kollektiflerine aittir"56 Bu paragraf sunumla sürüyor: "Glasnost’u genişletme sorunu bizim için büyük öneme sahiptir. Bu, bir siyasal sorundur. Glasnost olmadan demokratizm, kütlelerin siyasal yaratıcılığı ve yönetime katılımı olmaz ve olmamaktadır." Buraya kadar önemli bir ihtiyat payı ile, glasnost’un gerekçeleri dile getiriliyor.

Güzel; ancak arkasından glasnost’un ilk sonuçlarına da işaret ediliyor ve belli bir yatıştırıcı biçem kullanılıyor. Garbaçov şöyle sürdürüyor: "Diğer yandan, ne zaman glasnost söz konusu olunca, bizim eksikliklerimiz, hatalarımız ve her somut işte kaçınılmaz olan güçlüklerimizden temkinle söz edilmesi çağrılarını duymak kaçınılmaz oluyor. Bunlara verilecek cevap tektir ve Lenin'in cevabıdır: Komünistler her zaman ve her yerde doğru olmak zorundadırlar." Garbaçov, eksikliklerin ve hataların yüksek sesle söylenmesini istiyor ve "bu yüzden glasnost’u arızasız işleyen bir sistem haline getirmemiz gerekir" diyor. Bekledikleri var ve hataların açılmasından çare umuyor.

Yönetiminin başından 1987 yılının sonlarına kadar kütle çağrısı ve özellikle parti eleştirisi yükselen ve şiddetlenen bir çizgi izliyor; önceleri parti konusundaki tutumu özendirici ve yüreklendirici bir ton taşıyor. Yirmi Yedinci Kongre’ye sunuşunda "komünist partisi, siyasal ve ahlaki öncüdür" diyor. Parti’nin gücünün zamanı iyi duymasında, yaşamın nabzını tutmasında ve her zaman kütlenin içinde olmasından kaynaklandığını belirtiyor. Parti’nin şimdi yeni görevlerle karşı karşıya geldiğinive bu nedenle nitelik değişikliğine uğramasının zorunluluğunu dile getiriyor. Sadece bu kadar değil; Parti’nin yeni görevlerin üstesinden gelebilmesi için sürekli olarak gelişmesi ve "nepog-reşimosf’ kompleksinden, yanılmazlık duygusundan, kurtulması gerektiğini ileri sürüyor[57]. Bu eleştiriler yine sosyalist demokrasi alanında öğretici konuşmalarla tamamlanıyor.

"Yoldaşlar, ben, sosyalist demokrasiyi kapsamlı bir biçimde genişletmeden, derinleştirmeden, başka sözlerle, tüm çalışan halkın, kollektiflerinin, örgütlerinin, devlet ve kamu yaşamının sorunlarının çözümüne günü gününe, aktif ve etkin bir biçimde katılma koşullarını hazırlamadan, ileriye sıçramamızın mümkün olmayacağını özellikle vurgulamak istiyorum"58 Parti’de değişiklik, kütlede katılım arıyor ve şunları ekliyor: "Kısacası, sosyalizmin demokratik doğasından maksimum bir biçimde yararlanmalı ve kütlenin yaratıcı gücüne dayanmasının hayati önemini bilmeliyiz." Başka bir yol göremediği anlaşılıyor.

Hruşov dönemi parti yönetiminde sürekli bir değişikliği temsil ediyor. Brejniev, tam bir istikrarı anlatıyor. Garbaçov, "parti liderliğinin istikrarının", deneyimli ve genç işçilerin uygun bir bileşimiyle sağlanabileceğine inanıyor. Bir görevde sürekli kalmayı doğru bulmuyor; bu durumda olanların "yeni olanı göremeyecekleri ve eksikliklere alışacakları" görüşünü savunuyor.

Fakat yavaş yavaş sesini yükseltmek zorunluluğunu duyuyor ve 1986 yılında Kommunist’te yayınlanan konuşmasında, son ayların gelişmelerinin, "partinin tüm halkalarında parti çalışma yöntem ve üslubunda perestroyka olmadan" toplumda perestroyka’nm imkânsız olduğunu gösterdiğini söylüyor. Bundan sonra ise daha sert eleştiriler; 1987 yılı Ocak Ayı Plenumu’na sunuş raporunda söz "sübjektif' nedenlere kadar geliyor. Sovyet pratiğinde, eğer suçlamalara dönülmeyecekse, eksiklikler ve yanlışlıklar

hep objektif nedenlere bağlanıyor; önünün alınmasının imkânsızlığı belirtilmiş oluyor. Ocak 1987 Merkez Komitesi Plenumu, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni ortaya çıkan krizi zamanında görememek ve önlem almama bakımından öznel nedenlerle de sorumlu tutuyor ve bunun açıklıkla ilanını kararlaştırıyor. "Bundan dolayı, Yoldaşlar, Parti'nin ve devletin yönetici organlarına sorumluluk düşer"; böylece Garbaçov ile Parti arasındaki mücadele başlamış oluyor.

Garbaçov, Parti'nin "sosyalizm ile ilgili teorik görüşlerinin bir bütün olarak, toplumun tümüyle başka sorunları çözdüğü 1930 ve 1940 yılları düzeyinde kaldığını" söylüyor; yine karşısına otuzlu yıllar çıkıyor. Parti, yeni teorik açılımlar yaratmamış olmakla suçlanıyor ve yine Parti, toplumda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri zamanında görüp bir çözüm bulmamakla eleştiriliyor. "Komünistler arasında eşitlik ilkesi sık sık ihlal edilmiştir"; bu, önemli görevlerde bulunan pek çok partilinin denetim ve eleştirinin dışında kaldığı ve bu yüzden parti ahlakının bozulduğu iddialarına dayandırılıyor.

Güzel; "bu bağlamda merkez komitesi üyelerinin hakları ve sorumlulukları üzerinde özellikle durmak istiyorum" diyerek Garbaçov, merkez komitesi üyelerinin eleştirisine geliyor. Her Merkez Komitesi üyesinin gündemdeki konular hakkında konuşması gerektiğini, eleştirme hakkı bulunduğunu ve kendisinin de eleştirilebileceğini ekliyor. Geçmiş yıllarda, partiyi ve halkı çalkalandıran pek önemli sorunların pek çoğunun, "Plenum gündemlerinin dışında kaldığını" söylemekten geri kalmıyor; parti yöneticilerinin parti ve toplum yaşamının önemli sorunlarıyla ilgilenmediklerini ifade ediyor. Parti eleştirisi burada da kalmıyor; pek çok yerde ve düzeyde parti komitelerinin sekreterlerinin yıllarca yerlerinden oynamadıklarını, yeni gelenlere yer açmak için bulundukları görevlerden ayrılmadıklarını vurguluyor. Bunu büyük bir mahkûmiyet kararı izliyor ve Garbaçov, parti içinde demokrasi olmadığını ileri sürüyor. Parti içinde demokrasi olmadan toplumda demokrasi olmayacağı ve perestroyka'nın başarıya ulaşamayacağı doğallıkla, bunun, arkasından geliyor.

"Sonuçta, yoldaşlar, geçmişin hatalarını ne tekrarlayabiliriz, ne de tekrarlamamız gerekiyor." Bunun için Parti'nin ve kadrosunun perestroyka'ya ayak uydurmasını zorunlu görüyor. "Biz perestroyka'dan yanayız. Kadroları silkelemek, perestroyka ile bir ilgimiz yok. Halka sağı

gösterilmelidir, yoldaşlar. Onlara çok güvenmeliyiz"” Partisine güvenemeyen ve artık saygısını yitiren Genel Sekreter Mihail Garbaçov, kütleye güvenme çağrısı yapıyor.

Bundan sonra Garbaçov’un dönüşü başlıyor. Kütle, çağırıyı cevapsız bırakıyor ve ilgisiz kalıyor. Entelijansiya ise Batı ile ideolojik bağları çoktan kurmuş durumdadır;

daha 1953 yılında Beria'nın Batı’ya açılımında da görüldüğü gibi ideolojik bağlar mutlaka doğrudan temasları da beraberinde getiriyor. Garbaçov, ya entelijansiyanın sosyalizmden soğumuşluğunun derecesini kavrayamıyor ya da kolay idare edilebileceğini düşünüyor; hem Brejniev dönemindeki örgütsel çalışmaları ve hem de kendi döneminde Reagan kanalıyla Batı dünyasından sağlanan destekleri hafife alıyor. Bütün bunların ötesinde, hem kütleyi harekete getirmek ve hem de kendi politikasına çekmek için, hem güven alanlarını ortadan kaldırmak ve hem de Batı'dan taze kredi bulmak yollarını seçmiş olabileceği de akla geliyor; bu, entelijansiyanın arkasından Batı’ya teslim olma anlamına geliyor. 1987 yılı sonlarında Ekim Devrimi’nin yetmişinci yıl dönümü nedeniyle yapmış olduğu konuşmada, marksizm-leninizm’den büyük bir sapma ile mütecaviz olmayan bir emperyalizm ile militarist olmayan bir kapitalizmin mümkün olup olmayacağını gündeme getiriyor[60]^ Bu soruları ortaya atıyor ve klasik bir marksist-leninist gibi davranmayarak bu sorulara olumsuz cevaplar vermiyor ve söyleminden olumlu cevapların peşinde olduğu anlaşılıyor. Zaman böyle bir anlayışı doğruluyor.

"Geçmişte, faşizm tehlikesi çıktığında, bir sosyalist ülke ile kapitalist ülkeler arasında bir ittifak kurulabildiğine göre, bu, nükleer felaket tehditiyle karşı karşıya gelen ve güvenilir nükleer enerji üretimini sağlamak ve çevreye yaratacağı tehlikeyi ortadan kaldırmak zorunda olan bugünün dünyası için bir ders olamaz mı? Bunlar son derece reel ve yakıcı sorunlardır. Bunları anlamak yetmez; pratik çözümler de bulunmalıdır." Reagan’ın dünyanın her yanında sosyalistlere ve ilericilere bir savaş açtığı bir zamanda Garbaçov birdenbire sosyalist ülke ile kapitalist ülkeler arasında bir ittifak aramaya başlıyor[14]. Bu, daha önce çözümlemeye çalıştığım, 1985 ve 1986 yılındaki çıkışlarıyla da açık bir çelişki oluşturuyor.

"Burada da yönetici sınıfve tekelci sermayenin sahipleri, bir tercih yapmak zorunda kalacaklar. Bilim tarafından desteklenen inancımıza göre, teknolojinin bugünkü düzeyinde ve üretimin bugünkü örgütlenmesinde, ekonominin demilitarizasyonu ve barışçıl kullanıma çevrilmesi mümkündür." Son derece teknokratik bir yaklaşıma eğilim gösteriyor ve içinde yaşanılan dünyayı, derin çelişkilerine ve radikal farklılıklarına karşın, "iç ilişkili, birbirine dayanan ve tümleşik bir dünya" olarak görüyor[61], Bu, nükleer tehlike çevre kirlenmesi ve uygarlığın karşılaştığı diğer "büyük tehlikeler" nedeniyle, sosyalist sistem ile kapitalist sistemin, yeni düzenle eski düzenin, yazgılarının birleştiği anlamına geliyor. Beria'nın barış içinde bir arada yaşama formülünden, Garbaçov'un iki düzenin yazgı ve acil görevlerinin birliği formülüne geçilmiş oluyor.

1

Güce dayalı darlık tanımında, güç'ten kopuş bir zavallı yaratığı ortaya çıkarıyor. Görevinden uzaklaştırılmış bir bürokratın ilk özelliği zavallılığıdır; Garbaçov, Sovyet insanına yoğunlaştırılmış bir güçsüzlük enjeksiyonu yapınca, sürekli kendisini kötüleyen, sürekli özür dileyen ve yaptıklarının hepsinin yanlışlığını itiraf eden bir insana dönüşüyor.

2

Frol Kozlov, Jdanov-Malenkov rekabetinden sağ kalabiliyor; Jdanov'un ani ölümü üzerine Malenkov kampını seçiyor ve Malenkov'dan sonra da Hruşov tarafından korunuyor. Leningrad Bölgesi parti yöneticiliğine getirilmesi Hruşov zamanında oluyor ve Hruşov'un seyahatinden önce, sahneyi hazırlamak üzere, Amerika'ya gidiyor. Harriman'ın bildirdiğine göre, Hruşov, bir defasında A. Harriman'a, "yakında ölecek olursam, yerime Frol Kozlov'un geçeceğini sanıyorum" diyor. Bu güçlü ihtimal olabilir; ancak Sovyet yöneticilerinin, Batılıların "muhafazakar" dedikleri kişi veya kurumların bastırdıklarını ileri sürerek Batı'yı anlaşmaya zorladıkları veya uzlaşmaları çabuklaştırmak istedikleri artık biliniyor. Mitterand da, Garbaçov'un eğer kendisiyle anlaşılmazsa, Ordu'nun darbe yapma ihtimali olduğunu sızdırdığını, Batı basınına sızdırıyor.

Hruşov'un Harriman ile konuşmasını A. Werth aktarıyor. .4. Wertlı, Russia Under Khroshclıev, N.Y., 1962, s. 19.

3

"1963 yılının ilk üç-dört ayında Sovyet politikasında tutucuların güçlenmesi, yalnızca iç sorunlarla sınırlı kalmıyordu. Dış politikada esas olarak non-Hruşoviyen bir çizgide paralel bir tahkimat görülüyordu. Genci olarak bu, bir ölçüde, ‘emperyalist düşmanın' agresif planlarıyla ilgili olarak geleneksel Sovyet ve marksist doğruları vurgulayan ve Sovyet ulusal gücünü oluşturan ağır ve savunma sanayiinin geliştirilmesine öncelik verilmesi konusunda yeni vurgular getiren Kozlovyen ‘izolasyonizmi’ biçimini alıyordu."

"Merkez Komitesi'nin ideolojiyle ilgili Haziran 1963 Plenumu, Hruşov’un siyasal dönüşünü güçlendirdi. Kısmen Hruşov’un konuşmasıyla, Plenum, önceki kış ve baharda egemen politika olan Kozlov'un kültürve Stalin alanındaki çizgisini reddetti."

"Böylece liberal yazılar yayınlarda tekrar görünmeye başladı ve anti-stalinizm saygınlığını kazandı."

W. *Hyland - R.W. Shryock, The Fail of Khrushchev,* N.Y.*, 1968, s, 81 ve 99.*

4

Daha sonra, Ocak 1988 tarihinde, içlerinde Henry Kissinger ve Zbigniew Brezinski gibi dış politika ve strateji uzmanlarının dabulunduğu 13 seçkin Amerikalıtarafından bir rapor haline getirilen "Seçmeli Caydırıcılık" Doktrini ve bu rapor hakkında Türkçe'de tek ayrıntılı bilginin, ne yazık, benim bir uzun yazımda yer aldığını belirtmek zorundayım.

Y. Küçük, Devrim Jandarması ABD, Toplumsal Kurtuluş, Sayı 10, Nisan 1988.

5

İkinci Soğuk Savaş'a son verdiği kabul edilen Malta Zirvesi de, 1989 yılı sonunda, Sovyetler Birliği'nin, Dışişleri Bakanı Şvarnadze'nin ağzından, Afganistan'a silahlı güç göndermenin yanlış olduğunun kabulünden hemen sonra gerçekleşiyor. Bu da, Afganistan'a özel bir rapor veren görüşleri güçlendiriyor; ancak bu görüşte olmadığımı kaydetmek durumundayım. Afganistan, bir sürecin sonucudur; son nokta oluyor. Hem bardağı taşırıyor ve hem de yenilenen politika için çeşitli mukavemetleri kırabilecek bir kampanyanın dayanağı olarak kullanılabiliyor.

"Rir eski Amerikan politika hastalığı olan Sovietoprhobia, demokratik değerleri tehlikeye atar, bütçe önceliklerini bozar, nükleersavaş tehlikesini güçlendirerek ulusal güvenliği tehdit eder. Amerikan-Sovyet ilişkilerini askerileşmiş bir temelde ele alma, Sovyet niyetleri ve gücü hakkında hep dehşetyaratan iddialar öne

6

sürme, stratejik 'açıklar' nedeniyle Birleşik Dcvlctlcr'in artık hep tehlike altında olduğu yolunda temelsiz iddialar, hep Sovictophobia'nıı arazları arasında yer alıyor."

Stephen F. Cohen, Sovieticus, N.Y., 1985, s. *19.*

7

Irak Krizi'nde Başkan Bush'ıın tutumunu seçmeli caydırıcılık doktrini içinde ele almak gerektiğini düşünüyorum. Bush, Irak'ın Kuveyt'i işgalini abartmak istemiştir; bunun önemini abartarak Üçüncü Dünya'nın en sıcak bir bölgesine yerleşmek istiyor. Seçmeli Caydırıcılık Doktrini'nde bu yerleşme niyeti açıkça kaleme alınmış durumdadır; üstelik bölgeye uyumu zor Amerikan askerlerinin yanında ve yerine, bölge halklarına benzer halklardan küçük ortak arayışı bile, Doktrin'in yazımında ifadesini buluyor.

8

Birincisi, Garbaçov'un konuşma ve yazılarının Rusça ikinci cildinde yer alıyor ve 152-173 ncii sayfalarda yayınlanıyor.

M.S. Garbııçov, C Sozıve Oçerednogo XXVII S'ezda KPSS i Zadaçah Svyazarinih S Ego Podgotovkoy l Provede-niem. 23 Aprelya 1985 godıı. Materiah XXVII S'ezda Kommunistiçeskoy Partü Sovetskogo Soyiza, M., 1986. M.S. Garbııçov, O Perestroike i Kadrovoy Politike Partü, Izvestiyıı. 28 Yanvarya 1987 Goda.

Bunun dışında bir de Garbaçov'un Kommunist'in 1986 yılında yayınlanan Onuncu sayısında bir konuşması var. Ancak kartlarımda bu konuşmanın başlığını almadığım anlaşılıyor; Kommunist'in bu sayısını da kütüphanemde bulamıyorum. Dolayısıyla bu konuşma için Kommunist'e atıfyapmakla yetinmek zorundayım. Bunlara ek olarak, Garbaçov'un ilk konuşma ve yazılarından bir seçme 1986 yılında yayınlanıyor. Nisan Plenumıı'nda konuşma burada da var.

M. Gorbachev, Selected Speeches and Articles, Moscow, 1986.

9

Bu dönemde de perestroyka'nın, Sovyet halkını bir harekete getirme çağrısından başka bir içeriğinin olmadığını görüyordum. Ayrıca devrim olmadığını da biliyordum; Garbaçov'un kütleyi canlandırmak istemesini son derece doğru buluyordum. Ekim Devrimi'nin yetmişinci yıldönümü nedeniyle TASS benden demeç isteyince bunları dile getirmeyi uygun buldum.

Genel Sekreter Garbaçov haklıdır. Sovyet toplumunda geçerli düzen, hâlâ 1930 yıllarında Genel Sekreter Stalin'in önderliğinde temeli atılan ve kurulan sistemdir. Büyük özverilerle ve yaratıcı tartışmalarla geliştirilmiş olan bu yapı, çok büyük başarılara kaynaklık etmiştir. Fakat bugün bu tarihsel yapıda paslanmalar teşhis ediliyor ve bu yapı, olgun sosyalizmin iç dinamizmine dar gelmeye başlıyor. Bir yeni kuruluşa ihtiyaç var." Perestroyka'yı 'ikinci kuruluş' anlamında son derece doğru bir değerlendirme ve açılım olarak görüyorum. Sovyet Toplumu'nun bugün Birinci Kuruluş'un heyecan dalgasını yeniden yaşadığınıgörmek son derece sevindiricidir. Daha da sevindirici olan Genel Sekreter Garbaçov Yoldaş'ın sihirli formüller açıklamak yerine Sovyet halkının ve SBKP'nin yaratıcı gücünü harekete geçirmeye öncelik vermesidir. Bugün Sovyetler Birliği'nde yaşanan, siyasi anlamda değil, ancak Sovyet Halkı'nın, işçi sınıfının,

Sovyet aydın ve uzmanlarının, SBKP'nin yaratıcı gücünü toptan ve yeniden harekete geçirme anlamında, devrimci bir dönemdir."

Y. *Küçük, İnsanoğlu Ekim Devrimi ile Büyümüştür, Toplumsal Kurtuluş, Aralık 1987, s. 26.*

10

Rusça'da perestroyka ile rekonstruktsiya arasında bir anlam farkı bulunmuyor. Birincisi Rusça kökenlidir ve ikincisi Batı dillerinden aktarmadır. Ancak birinciye, Garbaçov döneminde özel politik anlamlar yükleniyor.

11

Garbaçov da söylediklerinin tümüyle yeni olmadığını biliyor.

Ekonomik kalkınmada ağırlık merkezini entensif faktörlere çekme konusunda, son yıllarda, çok konuşuldu; ancak önlemler yetersiz, çelişik kaldı ve tümüyle uygulanamadı."

M. Gorbachev, Selected Speeches and Articles, Moscow, 1986, s. 130.

12

Çıkışı ve sonuçları için benim diğer çalışmama bakılabilir.

Y. Küçük, Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Kurulusu 1925-1940, üçüncü baskı, İstanbul, 1988.

13

Özendiriciler hakkında daha ayrıntılı bilgiler için benim diğer çalışmama bakılabilir. *Y. Küçük, Planlama Kalkınma ve Türkiye, İstanbul, dördüncü baskı, 1986.*

14

Bir yıl önce Kommunist'te yayınlanan konuşmasında Garbaçov çok daha farklı bir görüşü dile getiriyor. "A.B.D. güvenliği için asıl tehditin dış güçlerden gelmediği çok açık olarak ortadadır. Hiç de önemsiz olmayan böyle bir tehditi, bu ülkenin askeri-politik eliti ve bu elitin dünya sahnesindeki maceracıeylemleri oluşturmaktadır."

MS. Garbııçov, Kommunist, 1986, Sayı 10, s. 33.

Bunları, Garbaçov'un, dünyada "enterdepandans ve entegrasyonun yeni düzeyi" nedeniyle emperyalizmin savaş tehditindenkurtulup kurtulamayacağıyla ilgili sorusuna ek olarak iki diğer soruyla karşılaştırmak yararlı olabiliyor. Bu soruları, okuyucularımın kendi çevirilerine imkan vermek için İngilizce aktarıyorum. "Can capitalism get rid of militarism and function and develop in the economic sphere without it?"

"Can the capitalist system do without neocolonialism which is curreatly one of the factors essential to its survial?"

M.S. Gorbachev, October and Perestroikıı: The Revolution Continues, Moscow, 1987, s. *63.*

Yeni Bayağı Düşünce

Kuşkusuz bu dönüşün birdenbire ortaya çıktığını söylemek mümkün değil; doğru olacağını da düşünemiyorum. İzleri ve saçılmış bazı tohumları daha önce var olmalıdır; bunları göstermek zor görünmüyor. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurma ve yaşatmanın zorluğu, işin başından itibaren Sovyet yönetimini, politik ve zaman zaman da pragmatik hareket etmeye zorluyor. Bu, teoriden uzak ve eklektik bir yönetim ile lider kişiliği çıkarıyor; zaman içinde liderlerin teoriden uzaklığı ve eklektizmlerinin ölçüsü artıyor. Bu nedenle sosyalizme en çok bağlı göründüğü ve sosyalizmi görünen sıkıntılarından kurtarabileceği izlenimi verdiği zamanda Garbaçov'da daha sonraki politikasının izlerini görmek, onaylamak anlamında değil fakat bilimsel bir zorunluluk olarak, normal görünüyor.

Daha Yirmi Yedinci Kongre'ye sunuş raporunda Garbaçov, Sovyet toplumunun "savaşa karşı çıkan, dinsel olanlar da dahil komünist olmayan akım ve örgütlerle işbirliğine" ve bu işbirliğini geliştirmeye hazır olduğunu ilan ediyor. Bu ilan, Sovyet marksiz-minin bir özelliği hatırlandığı zaman son derece önemlidir; Sovyetler Birliği Komünist Partisi, bir kurum, ülke, akım veya öğreti ile işbirliğine girdiği takdirde, bunu içerde de geliştirmek ve en azından iç yazında da yüksek tutmak gereğini duyuyor. Eğer yeni Sovyet iktidarı, 1921 yılı başında Türkiye'de kemalist güçlerle bir işbirliğine meylediyorsa, yazınında da kemalizmi övmek ve mümkünse, marksizm içinde kemalizme bir sayfa açmak yolunu seçiyor ve bunu bir alışkanlık haline getiriyor. Eğer Sovyet marksiz-mi, 1980 yıllarının sonlarında, çok ülkeli şirketlerle, bir takım ekonomik ilişkiler kurma planını geliştiriyorsa, mutlaka, iç yazınında, tekellerin önemini ve olumlu yanlarını ön plana çıkarıyor ve giderek tekellerle sosyalizmin olmasa bile demokrasinin kurulabileceğini ilan ediyor. Bu nedenle "barış" flamasını taşıdıkları gerekçesiyle dinsel ör-gütlerve bu aradakilise ile işbirliğiyolunda imanlı sözler Sovyetler Birliği'nde de dinsel örgütlenmenin düzenin dayanaklarından birisi haline getirileceğinin habercisi oluyor.

Burada yöntem ve bilimin olmazsa olmaz koşulu olan tutarlılık ilkesiyle ilgili bir paranteze ihtiyacım var. Bir komünist parti veya ülke, barış'ı amaç olarak seçebiliyor veya barış'a mahkûm duruma gelebilir; felsefi anlamda arada çok büyük bir fark görmüyorum. Bundan sonra bu amacın, barış

ülküsünün, tutarlı olarak, gerektirdiklerini yapmak isteyebilir veya durumundadır. Bilimde tutarlılık, insan yaşamında ciddiyettir; burada da istemekle ve durumunda olmak arasında bir ayrım göremiyorum. Barış ülküsünün gereklerini, ciddiyet ve tutarlılıkla yapmak ve bu yolda yürümek mümkündür; böylece belli biryere ulaşılıyor. Barış ülküsü adına atılan her adım, bunu atan düzenin bir parçası haline geliyor; adım atıldıkça düzenin yeni parçaları çoğalıyor*. Sonunda ortaya bir "yeni” düzen çıkabiliyor; barış ülküsü doğrultusuna atılan adımlara göre bu düzen "yeni” olmayabilir ve sosyalizmden uzaktır. Yeni düzenin "yeni" olmaması ve sosyalizmin kendisini tasfiye etmiş olması mümkündür; bu yöntemsel çizgiye çok önem veriyorum.

Öyleyse bu parantezden bir tez çıkarabilecek durumdayım. Bunu yazıyorum.

Demokrasi ve barış, sosyalizm konağına konuk olarak gelmişlerve ev sahibini sokağa atmışlardır.

Devam ediyorum ve sosyalizmin ev sahipliğinden çıkarılması sürecinde ev ya da aile ekonomisine, dompşnıy hozyaistvo, geliyorum. Aynı sunuş raporunda Garbaçov, işletmelere, plan hedeflerinin üzerindeki üretimde, kullanılmayan ham maddenin, malzemenin, ekipmanın kullanılmasında inisiyatif ve özerklik verilmesini savunuyor. Benim bir itirazım yok; bunun arkasından "benzeri yasalaştırmalar halk ile karşılıklı ilişki içinde, yerine getirilmelidir" diyor. Pek anlaşılmayan bu cümlenin arkasından şu geliyor: "Aile işletmelerinde, v domaşnem hozyaistve, evlerdeki onarım işleri, garajlar, meyvacılık ve sebzecilik yapılan, evcikler, domik, türü aile işletmelerinde üretilenlerin imha edilmesi veya çöpe atılmaları doğru mudur?" Bu formülasyon da artık açığa çıkan tipik bir Garbaçov biçemini anlatıyor; Garbaçov, masum bir soru soruyor ve sorunun açtığı kapıdan tüm Glasnost yazarları giriyorlar.

*"Barış" ve "demokrasi" bir ülkü sayılabilir; ancak bu, sosyalizme yabancıdır. "Demokrasi" sözcüğündeki zaman zaman değişen değer tonu kaldırıldığında geriye burjuvazinin sınıflı düzeni kalıyor; sosyalizmin amacı ise sınıfsız toplumu kurmak oluyor. Demokrasi ülküsü ön plana çıkınca sosyalizm kayboluyor.

Teoride işçi sınıfına verilen rol, sadece pratik değildir; hem sınıfsızlığı ve hem de teoride saflığı sağlamak için gerekiyor.

Sovyet sosyalizmindeki dejenerasyonu, böyle düşünmemin doğal bir gereği olarak, halk cephesinin amaç haline getirildiği 1935 tarihli Komintern Yedinci Kongresi ile başlattığımı tekrarlamak durumundayım. Ellen M. Wood da bu eğilimi taşıyor.

"iddialarında ne kadar iyimser olursa olsun, Örokomünist stratejinin eninde-sonunda, Batı marksist teori ve pratiğini genel olarak ve derinden biçimlendirmiş olan tarihsel realiteden kaynaklandığında pek az kuşku vardır. Bu realite, işçi sınıfının devrimci politikaya gösterdiği isteksizliktir."

"öro-komünistlerin Halk Cephesi deneyiminden derinden etkilenmiş oldukları ilave edilmelidir."

EM. Wood, Retreat From Class, London, 1986, s. 24.

Wood, dahasonra, Avrupa'da halkcephesi pratiği ile örokomünist paradigma arasındaki boşluğu Maoism'in doldurduğunu yazıyor. Maoism, politik ve ideolojik mücadelenin özerkliği alanında ve mücadeleyi sınıf çizgisinden halk kütleleri platformuna götürürken bir ara önemli bir rol oynuyor. Fakat Wood yine de, örokomünist paradigmanın oluşumunda, halk cephe’si tradisyonu ile teorik hegemonya ile ideolojik ve kültürel egemenliğe, nerede ise tek başına bir rol veren Gramsci’ye kurucu olarak görebiliyor.

Bu masum sorunun arkasında başta Sovyetler Birliği tüm sosyalist ülkelerde sosyalizmi temelinden kemiren bir olgunun önündeki frenlerin kaldırılması ya da bu olgunun ortadan kaldırılması tartışması yatıyor. Bir sorudan iki yıl kadar kısa bir zaman sonra sosyalizmden en soğumuş ve artık kendi yazgısıyla sosyalizm arasında bir ortaklık göremeyen Sovyet entelijansiyası ile kapitalizm ve pazar mekanizması için birleşecek küçük meta üreticileri, bu sorunun açacağı kapıya büyük bir umutla bakıyorlar. Bu nedenle, aile işletmesi veya ev ekonomisi olarak adlandırılabilecek bu domaşnıy hozya-istvo üzerinde durmak zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Evlerinin önündeki küçük bahçelerinde meyvacılık ve sebzecilik yapan ve bunu "pazara" getirerek satan sosyalist çiftçi, Polonya'da çok önemli,

Bulgaristan'da önemli hacimde olmak üzere tüm sosyalist ülkelerde ve Sovyetler Birliği’nde var; zaman içinde artıyorlar[1]. Bunların gelirleri büyüyor; dünya görüşleri net bir biçimde kapitalizme yöneliyor. Pazar ve pazarı genişletmek, bunların kimliklerini ve bakış açılarını oluşturuyor.

Bu biliniyor ve sanayinin ilerlemesiyle ortaya, çıkan yeni aile işletmeleri karşısında birincil önemini de yitiriyor. Bu yeni aile işletmeleri için, önce "tamir ekonomisinden" söz etmek istiyorum; her teknolojik gelişme düzeyinde tamir işleri, son derece emek kullanan ve mekanizasyonu pek geride kalan bir sektörü meydana getiriyor. Hiçbir ekonomi, tamir sektörüne fazla kaynak ayıramaz; ancak, ekonominin sürekli işlemesi ve ücret üzerindeki baskıların azalması için sürekli olarak bir rezerv işsiz kütlesi bırakan veya aynı anlama gelmek üzere marjinal işleri hep yaşatan, Japonya çok tipiktir, kapitalist ekonomiler ve geri kapitalist ülkeler tamir sektörüne sürekli kaynak ayırabiliyorlar.

Tamirin kolay ve iyi olması, bir gerilik ölçütüdür.

Tam istihdama 1930 yıllarında geçmiş olan Sovyetler Birliği, tamir kesimine hiçbir zaman yeteri ölçüde kaynak ayıramıyorve bunudoğal bulmak gerekiyor. Fakat Sovyetler Birliği’nin bir ileri sanayi ülkesi ve tüketim toplumu haline gelmesi ise tamir kesimine duyulan ihtiyacın artmasına yol açıyor. Buzdolabı, televizyon, çamaşır makinaları ve asıl önemlisi otomobil tamiri, artık Sovyetler Birliği için büyük bir sektör haline geliyor.

Ne yapılabilir? Mutlaka servis sistemi bulunuyor. Fakat sıraya girmek kaçınılmazdır; bunda da, en küçük bir eleştiri noktası göremiyorum. Buna bir de hatırlatma ola rak, Sovyet insanının gelirinin harcama imkânlarından çok fazla olduğunu eklemek zorundayım. Hem tamir ihtiyacı artıyor ve hem de Sovyet insanına hiçbir haz vermeyen mevduat artışı görülüyor. Bu, evlerde küçük inşaat, tamir işlerini ve asıl önemlisi garajlarda otomobil tamir atölyelerinin oluşumuna yol açıyor. Bir takım Sovyet insanının ikinci işi doğmuş oluyor ve diğer Sovyet insanları, bu yeni ve kapitalist hizmet sektörüne yöneliyorlar.

Garbaçov, daha 1986 yılının başında, bu kapitalist sektörün büyümesi için ürkek bir ışık yakıyor.

Buna bir de "netrudovoy dohod" eklenmelidir; hem Batı'da ve hem de Türkiye'de "kazanılmamış gelir" tamlaması geçince hep bürokrasi akla geliyor. İlgisi yok; bunu, "sosyalist mülkiyet", işletmelerdeki kollektif yönetim ve edinonaçalie ilkesiyle birlikte ele almanın doğru olacağını düşünüyorum. Sanayideki küçük meta üreticilerinin en gelişmiş tipi, Garbaçov'un konuşmasında da geçen garajlarda gelişen özel tamir atölyelerinde realize oluyor, Netrudovoy dohod için de taksi şoförlerinden söz etmek mümkündür; günün belli saatlerinde taksi bulmak zor oluyor. Yine hatırlamak gerekiyor; Sovyet insanı geliri harcama imkânlarından fazla olan bir toplumun parçasıdır. Henüz bireyselliğin bütün formalizmine de kavuşmaktan uzak duruyor; trafiğin yoğun satın-da kamuya ait taksi şoförü, aynı yöne giden iki ayrı yolcuyu aynı anda taksisine alabiliyor. Her ikisi de ödeme yapmakta sakınca görmüyorlar; taksimetrede yazılı bir gidiş için taksi şoförü iki ücret almış oluyor.

Sosyalist ahlakın gelişmediği yerlerde, istisna ve önemsiz olmaktan çok uzak olan taksi şoförlerinin sözünü ettiğim uygulaması, bir soruyu ortaya çıkarıyor: Sosyalist mülkiyet nedir ve daha açıkçası bu taksi kimindir? Bu sorunun gerçek bir ekonomik sorun olduğunu gösterebilmek için kuaförlerden de söz edebilirim; kuaför, kamuya ait bir yerde ve bütün donatımın kamuya ait olduğu bir durumda, normal çalışma saatlerinin dışında gelip çalışabiliyor ve yüksek gelirler alabiliyor[2]. Sovyet kadını, sıra beklemeden istediği zaman saçını yaptırabilmek için yüksek ödemeler yapmaktan kaçınmıyor ve bu uygulama da sosyalist mülkiyetin tanımı ve bu kuaför yerinin kime ait olduğu sorusunu ortaya çıkarıyor.

Garbaçov'un ilk konuşmalarından itibaren "sosyalist mülkiyet" sorunu ile ilgili bir tartışma çağrısı yaptığı kesindir. Ancak başında son derece ürkek ve kararsız hareket ediyor ve 1987 yılı başındaki Plenum raporunda hâlâ "edinonaçaliye" ilkesine karşı çıkıyor. Çok ilginçtir; Garbaçov'un karşılaştığı sorunların pek çoğu Stalin'in sorunlarıdır ve deyimler bile oradan geliyor. 1930 yıllarının tartışmalarında büyük önem kazanan edinonaçaliye, tek kişi yönetimi, one man management, anlamına geliyor; Garbaçov, görevinin başında Tatyana Zaslavskaya Grubu'nun popülist demokratik sosyalizm arayışlarına angaje olduğu için fabrika yönetiminin kollektiflere verilmesinde ısrarcı oluyor. Fakat edinonaçaliye ilkesi ile fabrikaların işçi kollektifleri tarafından yönetilmesi birbi-riyle tam uyum

halinde olmuyor; ayrıca sosyalist mülkiyet tartışmasına da tam açıklık getirmiyor. Bu nedenle 1987 yılı başında sadece bu ikisinin karışımını, soçetanie edino-naçalie i kollegialnosti, tek kişi yönetimi ile seçilmiş bir kolejin yönetiminin karışımından oluşan bir sistemi öneriyor[3]. Çok açık değil; üstelik 1990 yılına gelirken, büyük işletmelerin yönetimi için daha çok Amerikan danışmanlık firmalarına başvuruyorlar ve bunlar da sürekli olarak kollektifyönetimin aleyhine bir ikna eylemini uyguluyorlar.

Brejniev döneminde göreceli olarak refah kaybına uğramış, sosyalizmden kopmuş Sovyet entelijansiyasının yanında, hızla büyüyen ve gelişen küçük meta üreticileri ve sosyalist varlığı kendi kdpitalizan işi için kullanan ayrı bir kesim; Garbaçov, isteyerek veya istemeyerek, bunların birleşmesine aracılık yapıyor. Garbaçov, yeni bir soğuk savaşı başlatmış Batı ile sıfır çözüm üzerinden anlaşmak için ödüncü bir çizgiyi izlerken, bunlarla batı merkezleri arasında sağlam bağların kurulmasına da ön ayak olmuş oluyor; sosyalizm içinden ve dışından, daha önce görülmemiş bir şiddette, üstelik ideolojik açıdan hiç hazır olmadığı bir zamanda, hücumla karşı karşıya geliyor. Bir karşılaşma olabilir; bunun yerine, Sovyetler Birliği içindeki en sesli ve en hırslı bu yeni zenginler ve entelijansiya, Timur’un karşısındaki Bayazit’in ordusunu hatırlatır bir biçimde, karşı tarafa geçiyorlar.

Burada önemli bir başka nokta var; bu bölümün başında Gorz’un görüşlerinden söz ediliyor. Gorz, işçi sınıfının değiştirici rolünü bıraktığını ileri sürerken, işçi sınıfına son derece teknokratik yaklaşıyor ve emek sürecinin teknolojik yapısını teori ve politika ile özdeşleştiriyor. Sovyet liderlerinin konumu da şaşırtıcı bir benzerlik gösteriyor; Garbaçov, başta sosyalist mülkiyet olmak üzere üretim ilişkileri ve üretici güçler konumuna, hep son derece teknokratik ve basit bir menecment sorunu olarak bakıyor. Sadece bu kadarla değil; bu sorunların çözümü için herhangi bir ideolojik-teorik motivasyonu olmaması bir yana ortaya çıkan son derece dar teknolojik çözümler de hiçbir politik ya da teorik duvarla karşılaşmıyor. Garbaçov’un dünyasını politik-teorik veya sadece teorik ve politik platformların olmadığı görünüyor.

Bunun sonucu mudur; kesin konuşacak bir durumda değilim. Ancak bir yola çıkılırken, perestroyka türünden kapsamlı bir değişiklik peşinde koşulurken önce durum saptaması ve güçler çözümlemesi yapılması

zorunludur; bunu yaptığını bile söylemek imkânsız görünüyor. Perestroyka çalışmalarının başında özellikle Batı’da daha soğuk-kanlıyazılarıyla dikkati çeken Sovyet aydını Boris Kagarlitsky, belki de Garbaçov’un yerine, şöyle bir durum değerlendirmesi yapıyor: "Garbaçov miras aldığı ülke Hruşov’un eline geçen ülke değildir. Bu, daha önceki kuşaklardan gelme büyük bir kent nüfusu ve becerili işçi kütlesi olan bir ülkedir. Bir yığın ‘entellektüel' süreçler kütle özelliği kazanmışlar ve aynı zamanda değer yitirimine uğramışlardır. Genç insanların belleğinde kırklı yılların yoksulluğu bulunmuyor; fakat içinde bulundukları yaşam düzeyinde düşüş ifade eden her türlü tehdite çok sert tepki gösteriyorlar."* [62] Marksizmden kopmadığını düşünen bir Moskovalı genç aydın, Garbaçov'un yardıma çağırdığı kütleyi, Garbaçov'dan daha doğru değerlendiriyor.

Belki kısmen bildiği ve muhtemelen yönetimin tabanlarında sarsıntıyı sezdiği için Garbaçovve arkadaşları, işin başında son derece temkinli hareketediyorve açık olmaktan uzak olmak bir yana hep sosyalizmi savunuyor görünmek istiyor. Diğer yandan da bir yeni "parti" kuruluşuna yönelmenin baskısından kurtulamıyor.

Bir noktanın altı ne kadar çok çizilirse çizilsin abartma sayılmaması gerektiğini düşünüyorum; örgütlenme, program ve tüzük önemsiz olmamakla birlikte bir parti’nin doğumunun olmazsa olmaz koşulları değildirler. Parti, bir taraflılık ortaya çıktığı ve bunun etrafında toplanma başladığı andan itibaren kuruluyor, demektir; program ve tüzük, bu kuruluşu netleştirmenin araçlarıdırlar. Parti, özünde, iktidara yönelik bir güçlenme sürecidir; bu, Garbaçov'un ilk güçlükleriyle birlikte başlıyor.

Sovyetler Birliği’nde bir yeni parti’nin kuruluşunda, 1986 yılı sonunda Garbaçov’un Saharov'u sürgünden çağırmasını çok önemli bir nokta olarak görüyorum[4]. Bu ve 1988 yılında Moskova’da Başkan Reagan’ın Saharov’la görüşmesine izin verilmesi, bu parti’nin ihtiyaç duyduğu büyük uluslararası desteği sağlıyor. Bundan sonra, Sovyetler Birliği'nde sosyalizm’den kaçış süreci daha cüretkâr olmaya başlıyor. 1989 yılı başında yapılan Sovyet seçimleri ise artık sosyalizmden dönüş için kütle desteğinin varlığının kesin kanıtıdır[5]. Bu nedenle 1989 yılında artıkaçıkçakapitalizm savunusu ve sosyalizmden kaçışın edebiyatı ortaya çıkıyor.

Bu dönemde düşüncenin vulgarizaşyonunda Önemli adım ve açılımlar var; yalnız hep amacın sosyalizm olduğu ve sosyalizm ile teorinin yenilenmesinin gerektiği ön plana çıkarılıyor. Aganbegyan, bu dönemdeki açıklamalarının birisinde, "Mihail Garbaçov’un sloganı" diyor ve "daha çok sosyalizmdir" diye bitiriyor[6]^ Aynı açıklamasında Aganbegyan, "iş kolektiflerine" daha geniş iktidar verildiğini kaydediyor. Uzun yıllar Sovyetler Birliği’ni Amerika Birleşik Devletleri’nde temsil etmiş olan A. Dobri-nin, perestroyka’yı, "sosyalizmin sürekli yenilenme, gelişme, kendi kendisini iyileştirme çelişkilerinin çözme kapasitesinin, sosyalizme çağdaş örgütlenme biçimleri kazandırmanın ifadesi" olarak tanımlıyor Yakovlev yine "sosyalizmin yenilenmesi" görüşünü ön plana çıkartıyor ve Sovyet biliminin skolastik bir içerik kazandığını ileri sürüyor. Yakovlev, Marx, Engels ve Lenin’in "yaşamın gerçek dialektiğini" görebildiklerini ve basitleştirmeden kaçındıklarını belirtiyor Her toplumsal formasyonun bir öncekinden daha gelişmiş ve karışık olduğunu vurgulayarak "sosyalizm ve komünizm bu kurala istisna değildir" diyor. Yakovlev, Sovyet toplum bilimini daha yaratıcı olmaya davet ediyor; kısa bir zaman sonra sosyalizmden ayrılışın perde arkasındaki en önemli aktörlerinden birisi olduğu açığa çıkan Yakovlev burada son derece masum önerilerle görünüyor.

Yuriy Krasin de başlangıçta son derece masum görünüyor; World Marxist Review dergisi çerçevesinde yapılan bir tartışmada, "leninizm’i, kendisine yabancı unsurlardan ve son yıllarda leninizme giren aşırı basitleştirmelerden temizlemeliyiz" diyor; bu "temizlik" operasyonu sırasında ortaya çıkacak bazı kaygılar nedeniyle diğer komünist ve işçi partisi temsilcilerini rahatlatmaya çalışıyor. Şunları söylüyor: "Bazıları bu çizginin Sovyet yoldaşları, kapitalist ve gelişmekte olan ülkeler komünist partilerinden uzaklaştırabileceği korkusunu dile getirebilirler. Kesinlikle hayır"66 Diğer partilerden ayrılma tehlikesi karşısında net olabilen Krasin, revizyonizm konusunda daha temkinli konuşuyor. Şunları dile getiriyor: "Bize bu çizginin revizyonizmi yüreklendirip yüreklendirmeyeceği soruluyor. Bir Rus atasözünün dediği gibi, kurtlardan korkan ormana girmemelidir. Revizyonizmden korkmak, sorunları yeni bir biçimde ele almamaktır." Dünyanın "tümleşik" olduğu, kapitalist ve sosyalist ülkelerin birbirine dayandıkları, enterdepandan oldukları, konusunda ilk Sovyet açılımları da böylece büyük güvencelerle sunulmuş oluyor.

Bütün bunlar sosyalizmden dönüşün alacakaranlığıdır; açılmakta olan süreci saklamaya yarıyor[6]. Daha sonra, kapitalist restorasyonun ilk önemli açılımları başlıyor;

şimdi bunlardan söz etmek durumundayım. Ancak önce bir noktayı belirtmekte yarar var; arkadan gelen selde kapıyı açanlar kayıp oluyorlar. Buriatskiy, Medvedev ve diğerleri; bunlar, kapitalizan düşüncelere bulaşmışlar. Arkadan gelenler için bunu söylemek mümkün olmuyor; 1989 yılında yazanlar için sadece sosyalizme bulaşmış kapitalist yol--cu demek uygun düşüyor.

Açışı yapan üç yazıdan söz etmenin sırasıdır; Burlatskiy'in yazısı yazarlar örgütünün organı Literatumaya Gazyeta'da[7], Medvedev'in açılımı, Kommunist'te, ve üçüncü-sü de Voprosı Ekonomiki'de yayınlanıyor; dolayısıyla temsil eden bir nitelik taşıyorlar. Bunlardan ortak bir tablo çıkarmak yerine, kendi iç mantıklarını da korumak amacıyla, ayrı ayrı çözümlemek gereğini duyuyorum. Öyle yapıyorum.

Önce Doktor Fyodor Burlatskiy'in "Halkın İhtiyacı Ne Tür Sosyalizmedir?" başlıklı yazısıyla başlamam gerekiyor; Burlatskiy, perestroyka'nın ilk döneminde en etkili ve en çok yazan birkaç Sovyet bilim adamından birisidir. Bu yazısında, halkın ihtiyacı olduğunu düşünerek, hem Sovyet tarihinde ve hem de sosyalist teorinin oluşumunda önemli değişiklikler yapmayı deniyor. Sovyet tarihini NEP ile başlatmak ve sosyalist teorinin oluşumunu ise birbirine zıt iki secereye bağlamak istiyor. Bütün bunlarla birlikte "biz şimdi kendi sosyalizm kavramımızı gözden geçiriyoruz" demekten de kaçınamıyor. Bütün yapılanlar, eninde-sonunda, sosyalizm kavramını değiştirme amacına yöneliyor.

"Sosyalizm, Sovyetler Birliği'nde neden ve nasıl deforme edildi?"[67] Bu soruyu sorarken Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin deforme edilmiş olduğundan hiç kuşku duymuyor; kuşku olmayınca da, kuşkusuz, yeni bir sosyalizme yönelmek kaçınılmaz oluyor. Burlatskiy'e göre, Sovyetler Birliği'nde 1920 yılından itibaren, iki sosyalizm modeli ve iki sosyalizm kavramı ortaya çıkıyor. Bunlardan birisi savaş komünizmi'dir ve komünizme bir "sıçrama" düşüncesini yansıtıyor; Burlatskiy, bunu, yarı anarşist bir çıkış sayıyor. İkinci model ve kavram olarak, NEP, Novaya

Ekonomiçeskaya Politika, var; "çeşitli tipten işletmelerin - devlet, kooperatif, özel işletmelerin - birbiriyle serbestçe rekabet ettikleri ve köylülerin ürünlerini, mamul mallarla değişmek için, serbestçe pazarladıkları bir meta ekonomisi" olarak tanımlanıyor. Meta ekonomisi sosyalizm sayılıyor ve Burlatskiy'in tercihinin bu yanda olduğu anlaşılıyor.

"NEP'in nasıl ve neden terkedildiği sorununa dalmadan, sosyalizmin bu iki eğilimi, iki yaklaşımı, kavramı arasındaki mücadele tüm SSCB tarihi ve liberasyon hareketleri tarihinin bir parçası olmuştur"; birinci model, "solcu", "anarşist" ve kaçınılmaz olarak "terörist" sayılıyor.

Bu, Sovyet tarihinin otopsisidir; arkasından sosyalist teori tarihinin otopsisi geliyor. Şöyle yapılıyor: "İleri sürülen nokta, bu iki eğilim, sosyal demokrat (bizim durumumuzda bolşevik) ve savaş komünizmi ya da kışla komünizmi arasındaki çatışma, kurtuluş hareketinin başından itibaren varolduğudur. Bu ayrılık bizim öncüllerimizle başladı: Bir yanda Saint-Simon, diğerinde Babeuf, bir yanda Marx ve diğerinde Bakunin." Burada her koldan iki isim veriliyor; daha sonra üçüncüler ekleniyor. Burlatskiy'e göre sosyalizmde, Saint-Simon, Marx, Buharın ve Babeuf, Bakunin ve Stalin, iki ayrı eğilimin en önemli isimleri oluyorlar[8]. Anlaşılacağı gibi, Lenin, bu önemlilik listelerinde yer almıyor; Sovyet marksizminin en son aşamasında Lenin, Buharin'in arkasına ve öğrencisi olarak konuluyor.

Lenin, NEP sonrasında yazdıklarıyla anılıyor ve Burlatskiy yeniden soruyor: "Parti, 1924 yılı Mayıs ayında, 13 ncü Kongre'de, Lenin'in isteğini yerine getirse ve Stalin'i merkez komitesi genel sekreterliği görevinden alsa ne olurdu?" Artık Sovyet düşüncesinde bu tür geriye dönük ve temenni niteliğinde sorular çok görülüyor ve Burlatskiy şu cevabı veriyor: "Kuşkusuz, yolumuz daha kolay, çok daha insani ve çok çok fazla da üretken olurdu." Kuşkusuz, bütün bu olumluluklar, Stalin'in yerine Buharin'in konmasının kesinliğinden kaynaklanıyor; eğer Buharın yerine geçebilseydi Lenin'in erken ölümüne mutlaka sevinileceği ortaya çıkıyor.

Burlatskiy, Buharin'i, "sosyalist kuruluşa yeni bir yaklaşım ve yeni bir bakışın" en önde gelen lideri olarak tanımlıyor. Önemli bir sıçramadır; bunu görebilmek için Garboçov'un Ekim Devrimi'nin yetmişinci yıldönümünde yaptığı önemli konuşmanın bazı bölümlerini hatırlamak gereklidir. Şunları da söylüyordu: "Kısaca, Jozef Stalin tarafından başı çekilen yönetici

çekirdek ideolojik bir mücadele sonucunda leninizmi korudu. Bu çekirdek, sosyalist kuruluşun ilk aşamasında strateji ve taktikleri belirledi; politik çizgi, parti üyelerinin ve emekçi halkın çoğu tarafından onaylandı. Nikolay Buharin, Feliks Dzerjenskiy, Sergey Kirov, Griforiy Orconikidze, Jan Rudzutak ve diğerleri trotskizmi ideolojik olarak mağlup etmede önemli rol oynadılar^ Bu işin bir yanını oluşturuyor; Garbaçov, bu konuşmasında, Stalin'in Buharin'e karşı sürdürdüğü ve başarıyla sonuçlandırdığı mücadeleyi de haklı buluyor.

"Yirmilerin tam sonuna doğru köylülüğü sosyalist çizgiyesokmak için sert bir mücadele başladı. Bu mücadele özünde, Sovyet toplumunun gelişmesinin yeni aşamasında Yeni Ekonomik Politika ilkelerinin nasıl uygulanacağı konusunda Politbüro çoğunluğu ile Buharin Grubu arasındaki davranış farkını ortaya koyuyordu."

"Zamanın hem ulusal ve hem de uluslararası somut koşulları; sosyalist kuruluşun hızında Önemli bir artış gerektiriyordu. Buharin ve taraftarları, hem hesaplarında ve hem de teorik önermelerinde, 1930 yıllarında sosyalizmin kuruluşunda zaman faktörünün pratik önemini küçümsediler. Her haliyle konumları, bir dogmatik düşünüşe ve somut durumun diyalektik olmayan bir değerlendirmesine dayanıyordu. Buharin’in kendisi ve taraftarları hatalarını kısa zamanda kabul ettiler."

Garbaçov'un bu söyledikleri, Hruşov zamanı da dahil, genellikle kabul edilen doğrulardır; Garbaçov, Stalin tarafında daha büyük bir vurgu yapıyor. Burlatskiy’in görüşleri ise, 1987 yılı sonundaki Garbaçov'dan ve eğer Garbaçov o zamanda Sovyetler Birliği” Komünist Partisi’ni yansıtıyorsa, Parti’den de önemli bir ayrılığa işaret ediyor.

Ne yazık, Sovyet marksizminde kişiler araçlardır. Buharin, burada, bir araç sayılıyor. Asıl, Burlatskiy’in yazısının başında da belirttiği türden, sosyalizm anlayışında bir değişikliğe doğru yol alınıyor.

Bu yolda SBKP Politbüro Üyesi ve ideolojik işler sorumlusu Vadim Medvedev de öncü bir rol oynuyor. Medvedev, 1988 yılı Ekim Ayı'nda Moskova'da yapılan "Çağdaş Sosyalizmin Gelişmesinin Güncel Sorunları" konulu uluslararası toplantı nedeniyle SBKP teorik organı Kommunist'in sorularına cevap veriyor; Medvedev, son yıllarda ve özellikle "durgunluk

dönemi" olarak adlandırılan Brejniev zamanında Sovyet-ler Birliği'nde leninizmden uzaklaşmaların önemli derinlikler kazandığını ileri sürüyor. İdeolojiyle sorumlu Medvedev, Sovyetler Birliği'nin "gelişmiş sosyalizm" aşamasına girdiği tezlerinin ortaya çıkmasını, leninizmden ayrılışın pek özel örneği olarak görüyor ve bundan vazgeçilmesini istiyor[9]. "Gelişmiş sosyalizm", ya da zaman zaman ve eş anlamda "olgun sosyalizm" kavramları yerine "çağdaş sosyalizm" formülü ileri sürülüyor. Medvedev de, Burlatskiy türünden sosyalizm kavramını değiştirme gereğini duyuyor.

Sovyet sosyalizminin imajını ve gerekirse bunun için kendisini değiştirme eğilimi ön plana çıkıyor; burada kalmayacağı açıktır. Medvedev şunları da yazıyor: "Vladimir

İliç’in düşüncesi de sürekli olarak gelişiyordu; özellikle savaş komünizminden NEP’e geçerken büyük bir evrim geçirdi." Çok güzel; Lenin’in doğumunu 1921 Nisan Ayı’na kaydırmak için bir başlangıç görülüyor.

Lenin’in başlangıcını NEP’e kaydırmak ve gelişmiş sosyalizm’den dönmek, bir yeni sosyalizm arayışına tanıklık ediyor. Medvedev, yeni bir sosyalizm tanımı vermekte gecikmiyor ve "sosyalizm, uygarlığın gelişinin yasal olarak zorunlu, zakonomerno, bir aşamasıdır" diyor[6]^ Böylece sosyalizm, kapitalizmden yeni bir düzene geçiş olarak tanımını yitiriyor ve bunun yerini, kapitalizmi de içine alan uygarlığın kaçınılmaz olarak ortaya çıkan bir aşaması oluyor. Bu çerçevede Stalin bir kez daha eleştiriliyor; Stalin, sadece NEP’ten ayrılmış olmak suçunu omuzlarında taşımakla kalmıyor ve aynı zamanda sosyalizmin "leninist kavramından", ve aynı anlama gelmek üzere, "sosyalizmin hümanist özünden" uzaklaşmış olmakla da suçlu bulunuyor.

Medvedev’e göre Lenin, "daha 1920 yılı Kasım ayında iki toplumsal sistem arasındaki tarihsel sorunu devrimci yolla çözmenin imkânsız olduğu sonucuna ulaşıyor'™ Buna Medvedev, bir de, "kapitalizmde birikmiş deneyimi, sadece bir başka sistem olduğu gerekçesiyle toptan reddetmemek gerekir" yargısını ekliyor. Bir yanıyla sosyalizm uygarlığın doğa yasaları gereği bir ileri aşaması oluyor ve diğer yanıyla, sosyalizmin modern tanımı için daha önceki tüm tarihsel deneyimlerden kalan birikimlere sahip

çıkılması öneriliyor. Medvedev, kapitalizmin değerlerine gözleri kapamanın nihilizm olduğunu belirterek bunun marksizm-leninizmin bilimsel geleneğine ters düşeceğini açıklıyor; ayrıca, sosyalizmin pek çok alanda gelişmiş kapitalist ülkelerden geri kaldığını belirterek bu tür bir nihilizmi doğru bulmuyor. Bütün bunlara, hiç kuşkusuz, çağdaş sosyal demokrasiyi, somut faaliyetlerini, bu arada emekçilerin kazanımlarını korumak için yaptıklarını çok iyi öğrenmek gerektiğini de ekliyor.

Medvedev, Marx ve Lenin hep, genel insanlık değerlerinin çok büyük önemini vurguladıklarına işaret ederek, Sovyetler Birliği’nde bunun da ihmal edildiğini ve "dar sınıf yaklaşımının" geçerli olduğunu ileri sürüyoP^ Dar anlaşılan sınıf yaklaşımı, "kto ne s nami - tot protiv nas" mantığıyla, "bizden olmayan bize karşıdır" ilkesiyle, uygulanıyor; Medvedev, bu yaklaşımın geçmişte çok büyük zararlara yol açmış olduğunu belirtiyor.

Şöyle özetlenebilir; kapitalizmde büyük değerler olduğu belirtiliyor, Lenin’in hem iktidarı alışta ve hem de yönetimde devrimci yollardan vazgeçtiği yazılıyor, sınıfbakışı-nın zarar verdiği ileri sürülüyor, sosyalizmin bir uygarlık aşaması olduğu ön plana çıkartılıyor. Medvedev, burada durmuyor ve Sovyet bilim adamları ve toplum bilimcilerinin şimdiye kadar, "burjuva demokrasisinin sınıf özelliğini ve sınırlılığını göstermek için çok büyük zahmetlere katlanmalarını" da eleştiriyor. Bu tür yaklaşımları "diyalektik olmayan ve nihilist" yaklaşımlar olarak niteliyor ve "sosyalizm, kendinden önceki tarihsel formasyonlar tarafından yaratılan her iyi şeyi miras almalıdır" diyor. Ne olabileceği konusunda bir örnek olarak Medvedev’den şu aktarmayı yapmak zorunluluğunu duyuyorum: "Pazar, eğer spekülatifçarpıklıklarından ayıklanabilirse, insan uygarlığının gelişiminin en büyük başarılarından birisidir"[10]. Bütün Batı düşüncesi, pazarın, spekülatif çarpıklıklarından kurtarılabileceği varsayımına dayanıyor ve bu nokta, sosyalist ve burjuva düşünce yapılarının ayraçlarından birisi olarak biliniyor. Garbaçov'un militarist olmayan bir kapitalizm ile mütecaviz olmayan bir emperyalizm için kapı açmasından sonra, o zamanda Sov-yetler Birliği’nde iki numaralı yeri işgal eden Vadim Medvedev de spekülatif olmayan bir pazar mekanizmasına büyük övgüler düzmeyi uygun buluyor.

Bütün bunlar, sosyalist anlayış ile kapitalist bakış arasındaki farkları bir bir ortadan kaldırmanın hazırlıklarıdır; buradan 1989 yılının açılımlarına geçmek mümkün görünüyor. Ancak bunu yapmadan önce Engels üzerinde durmayı gerekli, görüyorum; bunun için de bir tezimi tekrarlamam zorunlu oluyor. Bu tez şöyle ifade edilebilir: Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi yazısındaki ilkelere bağlı kalınarak sosyalizmin dışına çıkmak mümkündür. Ancak sosyalizmden ayrılmak için mutlaka Engels'in Anti-Dühring çalışmasıyla boğuşmak gerekiyor.

Vadim Vedvedev'in Engels'i tümüyle unutmuş görünmesi her halde ilgi çekicidir; ancak Sovyet düşünü, 1988 yılında Engels'i ve daha doğrusu Anti-Dühring'i unutmaz-lık edemiyorlar. Sovyetler Birliği İlimler Akademisi'nin iktisat dergisi, Voprosı Eko-nomiki, Anti-Dühring'in yazılışının 110 ncu yılını kaçırmıyor ve bir "kruglıy stol" düzenliyor. Önde gelen bütün iktisat profesörlerinin katıldığı bu yuvarlak masa toplantısı sonucunda, Sovyet iktisatçıları, birbiriyle yarış edercesine, Engels'in Anti-Dühring'nin "antika olduğunu" veya "ıskartaya çıktığını" ilan ediyorlar.

Her çıkışın bir masum yüzü var; yuvarlak masada Profesör Hudokormov, konuşmasına başlarken, "Sovyet ekonomi düşüncesi, bağımsız olma göreviyle karşı karşıyadır ve bugün ortaya çıkan, üzerinde marksizmin klasiklerinin düşünmeleri mümkün olmayan sorunları ele almak durumundadır" diyor[72], ilk bakışta doğru bir çıkış saymak zorunluluğu var; Profesör Hudokormov, Marx ve Engels'in pek çok önermelerinin yüz ya da daha çok yıl önce ileri sürüldüğünü ve bugünkü sorunlara cevap vermesinin mümkün olmadığını ifade ediyor, "Mezardan tavsiyelerde bulunamazlar"; Marx ve Engels konusunda alışılmış Sovyet nezaketinin dışına çıkmış olsa da, yeni bir arayışı haber vermeleri açısından saygı ve ilgi uyandırıyor.

Profesör G.H. Porov'un önemli görüşlerinden birisi şudur: "Engels'in Anti-Dühring'te komünizm teorisinin saflığını sağlamak amacıyla mücadele verdiğini ve bu nedenle ara biçimlerle ilgilenmediğini düşünüyorum." Bu da ilk bakışta son derece "bilimsel" görülebilir; ancak Sovyetler Birliği'nin komünist aşamaya geçişi askıya aldığı ve gelişmiş sosyalizm kavramını bile bir çarpıklık olarak nitelediği düşünülürse, Porov'un bu sakin değerlendirmesi, aslında, Anti-Dühring'in sonunu ilan etmekten geri kalmıyor. Çünkü Porov, Engels'in ara formasyonlarla ilgilenmediğini

kaydederken, Sovyetler Birliği gittikçe geriye kayan ara biçimler üzerine durmaya çalışıyor.

Profesör Porov, Anti-Dühring'i ıskartaya çıkarınca Profesör A.G. Hudokormov'a tekrar söz alarak tümüyle Ekim Devrimi’ni tartışmaya açmak düşüyor. Bunu şöyle yapıyor: "Sovyet ekonomisinin önündeki görev sadece pazarı malla doldurmak değildir; görev halka iyi ve kaliteli mal vermektir. Ben, sosyalist devrim olmamış olsa bile bizim buna sahip olabileceğimizi düşünüyorum. Esli bı u nas daje i ne bılo sotsiamistiçeskoy revolyutsii, eğer bizde sosyalist devrim olmasaydı, nüfusun çoğunluğu daha yüksek bir tüketim düzeyine ulaşabilirdi"[7]^ Bu görüş, Rusya’nın 1900 yıllarınadoğrubüyükbir sanayileşme atılımı içine girdiği ve eğer Bolşevik Devrimi olmamış olsa bile tüketim düzeyinin hızla yükseleceği görüşü, Batı’da, zaman zaman ileri sürülüyor; Profesör Hudu-kormov, 1988 yılının ikinci yarısında bunu açıklıkla dile getirebiliyor.

Hudokormov ve türü, gerçekten Marx’ın ve Engels’in hegemonyasından kurtulmanın coşkusunu yaşıyorlar; öyle sanıyorum, Batı’da söylenmiş her eski düşünceyi Sovyetler’de bir kez daha dile getirmek, hem getiren ve hem de dinleyenler açısından heyecan yaratıyor. Hudokormov, şunu da yeniden söylüyor: "Kapitalist toplumun eleştirisi, tarihte, sadece Marx ve Engels tarafından değil Charles Fourier gibi büyük düşünürler tarafından da yapıldı." Sovyet marksizmi, Marx ve Engels’in temel düşünce akımının dışına attıklarını büyük bir heyecanla yeniden keşfediyorlar.

Yuvarlak masa toplantısı heyecansız ve tartışmasız geçerken Profesör E.G. Esin, birikmiş ve zengin deneyime bakılarak, "pazar olmadan sosyalizmin idare edilemeyeceğinin kabul edilmesi gerekir" diyor ve bu da herhangi bir tartışma yaratmıyor. Fakat Profesör V.M. Kim’in, tartışmalardan, "Anti-Dühring’in bir çok önermesinin artık bir tür ıskartaya çıktığım" anladığını söylemesi, küçük bir tartışmaya yol açıyor; oturum başkanı Profesör Porov, "ıskartaya çıktı" nitelemesini, "bir çok önermesinin dayandığı koşulların artık geçerliliği kalmamıştır" biçiminde değiştiriyor. Hudokormov, böyle bir kibarlığı yerinde bulmayarak, "ancak İncil’e yaklaşır gibi yaklaşmamak gerekir" diye itiraz ediyor.

Yuvarlak masayı Profesör Hudokormov kapatmıyor; ancak ben bu tartışmayı Hudokormov’un sözleriyle tamamlamak istiyorum. Şunları dile

getiriyor: "Hepimiz biliyoruz, kısa bir zaman önce, hepimizin saygı duyduğu bilim adamı Ya. Pevzner, çağdaş koşullarda, ekonomi politiğin, Sovyetler Birliği'nde ekonomi biliminin, uygulamaya daha iyi hizmet edebilmek için, kapitalizm ile sosyalizmin ortak gelişme sorunlarını, ortak yasalarını, incelemeye önem vermesi gerektiğini ifade ediyordu. İzleyicileri daha belirgin konuşuyorlar; artık kapitalizm ve sosyalizmin ortak çizgilerine sahip tek bir sanayi toplumunun var olduğunu, Sovyet bilim adamlarının bu ortak çizgileri incelemeleri ve arada P. Samuelson[11] ve benzeri burjuva araştırmacılarının okunması gerektiğini ileri sürüyorlar." Sovyet düşüncesi gerçekten vulgarizasyon yolunda büyük bir sıçrama kaydediyor; iki sistemin birbirine "konverj" ettiğini, birbirine yakınlaştığını kabul etmeden ve bu aşamayı atlayarak, iki sistemin bir sanayi toplumunda birleştiğini ve bunun ortak yasalarının bulunduğunu kabul ediyorlar.

Bundan sonrasını çözümlemek daha kolaydır; daha cüretkâr ve daha açık olduğu için belli başlı başlıklar altında toplamak mümkün oluyor. 1989 yılı, Sovyet teknik yazınında görülmemiş bir kapitalizm ve tekelcilik övgüsünün yaşandığı bir yıldır; ilkellik, cüret ve kopyacılık, bu dönemi çok iyi anlatıyor.

Bu açılımın tümü 1989 yılı damgasını taşımıyor; 1988 yılından kalanlar da var. Fakat 1989 yılı, Sovyet yazınında, Batı'nın tekeller dünyasının bir parçası olabilmek için hırslı ve koşar adım bir kampanyaya tanıklık ediyor. Şimdi bundan söz etmek durumundayım.

WorldMarxistReview,komünistve işçi partilerinin,Kominternve Kominform'dan sonra tek platformdur; her partinin burada sürekli bir temsilcisi bulunuyor. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, WMR'deki temsilcisi Profesör S. Menşikov, bu derginin sayfalarını, şimdiye kadar hep "burjuva" olarak nitelenen ve kötülenen düşünür ve iktisatçılara açıyor; ProfesörGalbraithbunlardan birisi ve Leontiefise diğeridir. Profesör Menşikov, Profesör Galbrütih'e, World Marxist Review'de, "there are manyareas' whe-re socialism can learn and benefit from the market" diyor; sosyalizmin, pazar mekanizmasından öğreneceklerinin ve yararlanma imkân'larının çok olduğunu ifade ediyor. Kuşkusuz Profesör Galbraith için World Marxist Review'in özgürce konuşan konuğu olmak onurlandırıcıdır; ancak bu tür sözleri işitmekten sıkıldığını tahmin edebiliyorum. Şunları da

işitmekten yorulmuş olabileceğini düşünüyorum: "Sovyetler Birliği'nde yeni kanunların A.B.D. ve diğer kapitalist ülke firmalarıyla ortak işletmelere yol açmasını umut ediyoruz. Bunun bizim için bir yanı eğitimseldir; halkınızdan meneceryel ve pazarlama tekniklerini öğreneceğiz"7[4]^ Büyük işletmelerle, Batı tekelleriyle işbirliği bir ilke haline geliyor.

Profesör Menşikov'un 1988 yılında Profesör Galbraith ile yaptığı konuşma, tekellerle anlaşma yönünde çok açık ve pratik bir yaklaşımı gösteriyor; Profesör Med-vedev, aynı yılda teorik bir yaklaşımı dile getiriyor. Profesör Medvedev'in bu önemli bulduğum yazısı, 1987 yılının sonunda yine Kommunist'te yayınlanıyor ve 1988 yılında başka dillere çevriliyor. Temel görüşü şudur: Rekabetçi kapitalizm sanıldığından daha kısadır ve tekelci kapitalizm iddia edildiğinden daha dayanıklıdır. Şöyle bir soruyu formüle ediyor: "Rekabetçi kapitalizm, tekelci kapitalizmin önceleyeni ve tekelci kapitalizm de kapitalist üretim biçiminin uygun formu mudur?"75 Bu soruyu, son yıllarda Sovyetler Birliği'nde formüle edilebilen ve vulgar olmayan ilk ve tek soru olarak görüyorum[12]. Ancak bu önemli sorudan Medvedev, tekelci nitelik kazanmış kapitalizmin "yaşayabilir" olduğunu kanıtladığı ve daha uzunca süre yaşayacağı sonucunu çıkarıyor. Çıkardığı sonuç şudur: "Sosyo-ekonomik formasyonların mantıksal değişimlerinin daha önce öngörülenden daha uzun bir zaman perspektifinde ve pek çok çeşitli geçiş formlarıyla gerçekleşecekleri varsayılabilir. Buradan da iki sosyal sistemin uzun süren bir birlikte varolına ve karşılıklı olarak birbirini etkileme perspektifi çıkıyor; bunların toplumsal ve ekonomik etkinlikleri birbiriyle rekabetlerinin sonucunda belli olacaktır." Çok açık; kapitalizmin son krizlerden devrilmeden geçmesi, Sovyetler Birliği'nde hem kapitalist düzenin daha uzun yaşayacağı ve hem de bu ülkelerin sosyalizme geçişinin bilinmeyen bir tarihe erteleneceği düşüncelerine yol açıyor. Sosyalizme geçiş olabilir; ancak, bu politik kaynaklı olmayacaktır. Bu da büyük bir kesinlikle ortaya çıkıyor.

Sovyet marksizmi politikanın her türünden uzaklaşıyor.

Sovyet marksizmi hiçbir konuya politik ve ideolojik olarak bakmıyor.

Bu, vulgarizasyondur. Medvedev kapıyı açıyor ve arkasından girenler oluyor; arkadan gelenler hem kapıyı tarif ediyorlar ve hem de genişletiyorlar. Burada açıların kapıyı daha da açma misyonunu üstlenen iki isimden söz etmek durumundayım. Bunlardan birisi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin World Marxist Review'deki temsilcisi Stanislav Menşikov ve diğeri de SBKP Merkez Komitesi Marksizm-Leninizın Enstitüsü Rektörü Yuriy Krasiri'dir; bulundukları yerler, böyle bir misyonu, yerine getirmeleri için yeterli ağırlık sağlıyor.

Menşikov, yine WMR sayfalarında, Profesör Ernest Mandel ile konuşuyor; Man-del, trotskismin bir kolunun liderliğini yapmasının yanında, görüşlerine katılmak veya katılmamak ayrı, Batı dünyasında ekonomideki gelişmeleri en ciddiyetle izleyen ve bundan devrim sonuçları çıkaran bir iktisatçıdır. Çok ilginçtir; SBKP üyesi Profesör Menşikov, Batı ekonomilerindeki gelişmelerden barışçıl ve kalıcı sonuçlar çıkarırken, Batı'dan Profesör Mandel, tam tersine sistemin daha az istikrarlı bir hale geldiğini ileri, sürüyor. Artık vulgar Sovyet marksizmine sistemin daha az istikrarlı bir hale geldiğini ileri sürüyor. Artık vulgar Sovyet marksizmi, Çok Ülkeli Şirketleri, ÇÜŞ'leri, dünya ekonomisinin istikrar anahtarları sayarken Mandel istikrarın asıl bunların varlığıyla bozulduğunu savunuyor. Mandel, Menşikov'un tekeller düzeniyle ilgili vulgar savunularına karşı şunları dile getiriyor: "Birincisi ve en önemlisi, ÇÜŞ'lerin ağırlığı çok büyük ölçüde artmıştır veartıkhiçbirhükümetbunları kontrol edememektedir. Bu, savaş sonrası dönemin stratejik istikrar mekanizmalarından birisi, devletin düzenleyen rolü, azalıyor, demektir"[7]^ Mandel'in tekeller düzeninin daha da istikrarsızlaştığını savunmasına karşı, Menşikov hem istikrarın arttığını ve hem de artık bunlara uymak gerektiğini ileri sürüyor. Şimdi bunları aktarıyorum.

"Sol, yapısal krize son verebilmek için alternatif programlar ileri sürüyor. Fakat bunlar kapitalist sistem çerçevesinde gerçekten mümkün müdür? Eğer değilse, bir devrimci patlama, mümkün tek alternatif oluyor. Fakat, yapısal kriz, böyle bir sonuç için gerekli objektif veya sübjektif koşulları yaratmamıştır. Aşikardır, işçi sınıfının acil görevi, kapitalizm içinde durumunu iyileştirmektir."

"Sorun, kapitalizmde büyük krizlerin kaçınılmaz olup olmaması değildir. Kuşkusuz, kaçınılmazdır. Sorun, bunların kapitalizm içinde çözülüp çözülmeyeceği ve böylece peryodik uzun dönem yükselişinin yolunu açıp açmayacağıdır."

Sovyet marksizmi artık kapitalizmin sorunlarını çözebileceğine inanıyor; bunda tekeller düzenine entegre olma isteğinin de büyük bir rolü olduğunu tekrarlamak istiyorum[13]. Yine tekrar etmekte hiç sakınca görmüyorum; Sovyet marksizmi, Lenin'in zamanından beri, buna Türkiye ile 1921 yılında kurulan ittifak bir örnektir, iş birliği yaptıkları düzenleri övmek ve beğenmekten kendilerini alamıyorlar ve beğendikleri düzenlere, marksizm ve daha sonra da marksizm-leninizmin teorik yapısı içinde bir yer bulmaya çalışıyorlar.

Soruyu birisi soruyor ve cevabı bir başkası verebiliyor; ne de olsa planlı bir ekonomidir. Yuriy Krasin, Kommunist'te çıkan bir incelemesinde Batı Avrupa işçisinin "demokratik alternatif' aramaktan başka bir çözümü kalmadığını açıkça yazıyor. Çünkü, adı ister kapitalizm ya da isterse tekelci kapitalizm olsun, ben tekeller düzeni demeyi tercih ediyorum, sorunlarını kendi içinde çözebiliyor ve buradan daha yüksek bir üretici güçler düzeyine fırlayabiliyor; buna inanılıyor.

Krasin incelemesine şu paragrafla başlıyor: "1980 yıllarında gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı hareketi 'bir konservatifdalga' ile karşı karşıya geldi. Neo-konservatizm, ekonominin regülasyonu ve gelirlerin kısmen düşük gelirliler lehine yeniden bölüşü-münü içeren devlet politikasının yerini aldı. Temel inancı, credo'su, özel girişim özgürlüğü ve devlet müdahalesinin yarattığı bütün sınırlamaların kaldırılmasıdır'^ Bu politikanın başarıya ulaştığı, Sovyet marksizminin ve bu arada Krasin'in temel yargısı oluyor; "neo-konservatizmin başarısının arkasındayatan nedenlerin", kapitalizmde son zamanlarda gerçekleşen derin değişiklikler olduğunu düşünüyor.

Değişiklikleri gözlemek çok önemlidir; Bernstein da, açıkça "revizyon" diyerek Marx'i değiştirme yolunu açtığı zaman kapitalizmde önemli değişiklikler olduğuna işaret ediyordu. Krasin, bilimsel-teknolojik alanda büyük değişiklikler olduğunu yeniden gündeme getiriyor[14]; ancak,

marksizmin temel ilkelerine bağlı kalındığı takdirde teknolojik temelde devrimci değişikliklerin oluşması, üretim ilişkilerinde çok büyük tansiyonlara ve bu nedenle de yeni düzene geçişe yol açıyor. Buna bir cevap gerekiyor ve Krasin şunu söylüyor: "Mamafih, tarih, teknolojik determinizm yasalarına göre değişmiyor. Kapitalizm koşullarında teknolojik devrim, otomatik olarak toplumsal devrime yol açmaksızın, patlıyor." Bunun marksizmin temel önermelerinden büyük bir kopuş olduğundan kuşku duymuyorum[15]; üstü bir ölçüde örtülmüş olarak sunuluyor.

Krasin, herhangi bir yumuşatmaya gerek görmeden "neo-konservatiflerin politikası ekonomik büyümeyi harekete getiriyor" diyebiliyor; buna, "teknolojik devrim, kapitalizmi daha yüksek bir aşamaya çıkarıyor" yargısını ekliyor. Bu, toplumsal rahatsızlıklar tehlikesinden ayıklanarak gerçekleştiriliyor: "Teknolojik ilerlemenin avantajlarını kullanarak kapitalizm, çalışabilir nüfusun üçte birisini oluşturan ve bir savunma konumunda bulunan sorunlu azınlığın sert toplumsal hoşnutsuzluğunu lokalize etmede başarılı olmuştur"[7]^ Açıkçası, kapitalizm hem büyük teknolojik açılımlar sağlıyor ve hem de rahatsızlıkları tehlikesinden arındırabiliyor; bu "başarı" net bir biçimde formüle ediliyor.

Marksizm-Leninizm Enstitüsü Rektörü Krasin, "teknolojik devrim kaçınılmaz, ancak neo-konservatizm kaçınılmaz değildir" görüşünü dile getiriyor. Neo-konservatizm geniş kütle tabanı bulabildiğine göre, bunun alternatifinin de, geniş "demokratik alternatif' olması zorunlu görülüyor ve "başlangıç olarak da, derin toplumsal değişiklikler gerektirmeyen ve gayet kolay uygulanabilir olan talepleri" içermesinin gerekliliği üzerinde duruluyor. Bunun içinde işçilerin ve örgütlerinin "işletme ve korporasyon düzeyinde karar alma ve yönetime" katılmaları son derece önemli görülüyor; Krasin, işletme ve tekeller düzeyinde işçi sınıfının ve sendikalarının yönetime katılmalarını çok açık bir biçimde savunuyor.

Bu hiç kuşkusuz, çok uluslu şirketleri, büyük tekelleri koruyan ve saklı tutan bir demokratik alternatiftir ve bunu yorum yoluyla çıkarmıyorum. Şunu da aktarabiliyorum: "Neo-konservatif ekonomik politikanın alternatifi, üretimin uluslararasılaşmasına yönelik güçlü eğilimin sembolü olan çok ülkeli şirketlerin, CÜŞ’lerin, salt negasyonu, reddi, olamaz. Bu uluslararasılaşma, enternasyonalizasyon karşısında ulusal devletler

güçsüzdürler. Fakat, ÇÜŞ'lerin millileştirilmesi, uluslararası ekonomik bağlardan oluşan canlı dokuyu ve ulusal ekonomilerin genişleyen işbirliğini, mekanik bir biçimde yıkacağı için, önce verimsiz ve sonra da zararlı olacaktır'^ Çok güzel; SBKP, komünist partilerin enternasyonalinden, ÇÜŞ’lerin, çok ülkeli şirketlerin enternasyonaline geçiyor.

"Kapitalizmin imkânları henüz tükenmemiştir", artık kapitalizmin mezarını kazma misyonu bırakılıyor ve sosyalizme doğru bir "uzun yürüyüş" öneriliyor. Bu uzun yürüyüşte, tekelci kapitalizm ve daha açıkçası tekeller, "demokratik alternatif' için büyük imkânlar sağlıyorlar. Krasin'den aktarıyorum: "Lenin'e göre ekonominin öz yönetiminin mekanizması ve halk yönetimi sistemi, sosyalist devletin denetimi altında gerçekleşecektir. Sosyalizmin Stalinist deformasyonu, bunun gerçekleştirilmesini önlemiştir. Fakat bugün Sovyetler Birliği’nde toplumsal yaşamın her yanının yeniden kurulması bir zorunluluk olmuştur. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu mekanizma, esas olarak, son zaman tekelci kapitalizmde oluşmaktadır. Bu, demokratik alternatifyoluyla sosyalizme yürüyüş yolunu açmaktadır." Böylece 1970 yıllarındaki Sovyet marksizmin temel görüşü olan anti-tekel program ve mücadelelerle sosyalizme geçiş bırakılıyor ve yerine tekellerin yönetimine katılarak ve bir "uzun yürüyüş" ile sosyalizm kapısı çalınıyor.

Krasin, hiç kuşkusuz, Sovyet marksizminin 1930 yıllarında büyük keşfi olan "cephe örgütleri" ve buna dayalı mücadeleden de vazgeçilmesini istiyor; bu politikasız bir dünya anlamına geliyor. Ancak burada kalacağını düşünmemek zorunludur; bunu, başta uluslararası ilişkiler olmaküzere tüm cephelerde bir "deideologization" sürecinin izlemesi gerekiyor. Bu süreç için sözcülük de, Garbaçov'un özel danışmanı ve Sovyet siyasal bilimciler birliği başkanı Şahnazarov’a düşüyor.

Grigoriy Şahnazarov'un yine Komünist Partisi'nin teorik yayın organı Kommunist'te yayınlanan incelemesinin başlığı yeteri kadar açıklayıcıdır: "Vostok-Zapad: K Voprosı O Deideologizatsi Mejgosudarstvennıh Otneşeniy". Şahnazarof, Doğu-Batı ilişkilerinde temel ilkenin "deideologizatsiya"[16] olması gerektiğini düşünüyor; uluslararası ilişkilerde, "ne ekonomik, ne manevi, özellikle ne de politik, ancakke-sinlikle hiçbir zaman ideolojik" bir konfrontasyon olmamasını öneriyor[8]^ Şahnazarof,

"dünyanın bugünkü bölünmüşlüğünün temelinde büyük bir ideolojik konfrontasyon yattığını" düşünüyor.

Profesör Şahnazarov, yumuşamanın bir çok kez kesintiye uğramasının nedenini, yumuşamanın kendisinin "aybersgin tepesinde", iki ayrı sisteme ait devletlerin karşılıklı ilişkilerinde yalnızca dış politika alanında kalmasında buluyor; diğer alanlarda mücadelenin devam etmesi, ayrıca, yumuşamanın doğasına da aykırı düşüyor. "Mücadele", "konfrontasyon", "zıtlaşma" türünden sözlerin artık tarihe karıştığını ve bunların yerini "yarış" sözcüğünün aldığını ilan ediyor[17]. Bu kadar değil; Şahnazarov, yumuşamayı, daha önce yapıldığı iki "sınıf mücadelesinin özel biçimi" saymayı da son derece yanlış görüyor. Çünkü artık "mücadele", uluslararası ilişkilerde, çağın belirleyici eğilimi olmaktan çıkıyor.

Şahnazarov'un düşüncesine göre, "genel insani değerlerin ve uygarlığın birliğinin önceliği düşüncesi" son derece temellidir ve büyükönem taşımaktadır. Bunların önemi, insanlığın her an bir nükleer ya da ekolojik felaketten yokolma tehlikesiyle karşı karşıya gelmesinden doğuyor; İngilizce "survival" sözcüğünün karşılığı olan "Vijivanie", "hayatta kalma" veya "yaşamı sürdürebilme" anlamlarına geliyor, Şahnazarov'un yazısında sık sık telaffuz ediliyor. Şunları yazıyor: "Bizde ve dünyada teorik bilincimize, hayatta kalma için mücadelenin, sınıfsal, ulusal ve diğer tüm çıkarlar için mücadeleden önce geldiği öncelikler cedveli yerleşmektedir"[8]^ Bunu doğal bulmak gerekiyor; deideolojizas-yon, sınıfbakışını ortadan kaldırmak için gerekiyor.

"Toplumsal sistem" kavramını "çok yüksek soyutlama" sayıyor ve bunu kullanmanın gerçekliği zorlamak anlamına geleceğini ifade ediyor. Bu kuşkusuz bir başlangıç ve açılım oluyor; eskiden, sosyalizmin olmazsa olmaz koşul ve öğelerinin olduğu düşünülüyordu. Bunu kabul etmiyor ve "Lenin'in pek çok kez işaret ettiği gibi yaşayan somut her türlü şemadan zengindir" görüşünü savunuyor. Böylece saf bir sistem yerini bütün sistemlerin "en iyi" taraflarını alan bir düzenedoğru yol alınıyor.

Böylece Lenin'in bir işareti yerini bulduktan sonra Profesör Şahnazarov, Marx'ın, Şahnazarov da Engels'i unutuyor, Marx ve Engels'in, yeni düzenin eski düzenden "doğum izleri" taşıdığı yolundaki düşüncelerinin yeteri

ölçüde değerlendirilmediğini belirtiyor; bundan hep "negatif' bir anlam, çıkartılıyor. Halbuki, Profesör Şahnazarov'a göre, bundan olumlu anlamlar da çıkarmak gerekiyor; bu, kapitalizmin bazı kurum-larının, sosyalizmde de yaşayacağı anlamına geliyor. Bunlar "meta üretimi" ve bunun sonucu "pazar", "emeğe göre bölüşüm" ve bunun sonucu "fiili eşitsizliğin korunması", "devletçilik" ve bunun sonucu "çoğunluğun azınlık üzerinde egemenliği" oluyorlar; sosyalizmin, kapitalizmden bu değerli kurumları alacağı ve hep koruyacağı belirtiliyor.

Bunların herhangi bir ikna değeri olduğunu düşünmek çok zordur; ancak bir anlamı ve hedefi olduğundan kuşku duyulmayacağını umuyorum. Bütün bunlarla ve bunlarla beraber gelen "Ortak Avrupa Evi" veya "karşılıklı dayanırlık", enterdepandans, ve yeni "enternasyonalizm" ile Sovyetler Birliği, Batı dünyası ile bütünleşmeyi amaçlıyor[18]. Bunun için Batı'da geliştirilmiş bazı düşünceleri ve Batı'nın eskimiş kurumlarını birbiri arkasından ithal etmekte hiçbir sakınca görmüyor. Şimdi son olarak bu ithal düşüncelerinden ikisi üzerinde durmak istiyorum.

Son olarak üzerinde durmak istediğim iki "yeni keşif', enterdepandans ve yeni enternasyonalizm oluyor. Bunu yaparken de, çok kısa olabilmek için, İtalyan komünizminin önde gelen isimlerinden A. Rubbi ile yine World Marxist Review'de yapılan bir mülakata dayanmak istiyorum. Rubbi, kendisine sorulan bir soruya cevap verirken, önce şunları söyleme gereğini duyuyor: "Bu bağlamda doğrudan doğruya SBKP tarafından geliştirilen karşılıklı olarak birbirine dayanan, enterdepandans, dünya kavramı ve temele uygun olarak Sovyetler Birliği tarafından izlenen pratik politikalardan özellikle söz etmek istiyorum. Bu kavram, 1980 yıllarında marksist teorinin yaptığı büyük sıçramadır".[82] Neyazık Rubbi de, Batı'da çok öncelerden beri bilinen bir sözcük ya da kavramı, marksizmin büyük teorik açılımı olarak göstermekte yarar buluyor[19]; her halde bir ihtiyaç bulunuyor.

Profesör Rubbi, "yeni enternasyonalizm" kavramının da bu kavrama organik ola-rakuyum gösterdiğini ekliyor[20]. Rubbi, bundan sonra ve büyükbir tevazu ile 1980 yıllarında su yüzüne çıkan ve Garbaçov'un enerjik bir biçimde geliştirdiği "yeni politik düşünce" demetinin, yeni enternasyonalizmden biraz daha geniş olduğuna işaret ediyor. Ancak

özünün enterdepandans ve yenileştirilmiş enternasyonalizm olduğu anlaşılıyor. Buradaki yenilik, tümüyle, proleter enternasyonalizminin dışında bir uluslararası boyut peşinde koşmak olarak tanımlanıyor.

Yeni enternasyonalizm, Rubbi’ye göre, "sadece bugünün toplumsal ilerleme güçleri açısından değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler, zıt sistemlerin karşılıklı olarak birbirine dayanmaları ve barış içinde bir arada yaşama açılarından da yol açıcı bakışlar sağlıyor"; Rubbi, Sovyet bilim adamlarının barış içinde bir arada yaşamanın "uluslarar-sı arenada sınıf mücadelesi olmadığına haklı olarak işaret ettiklerine" de işaret ediyor.

"Komünistler, sosyalizm için mücadeleyi acil ve yakın görev olarak görüyorlardı ve doğallıkla, çalışmalarını, sosyalizmde doğrudan çıkarı olan güçlere, birincisi ve en önemlisi işçi sınıfı ve yakın müttefiklerine, ulusal ve uluslararası işçi sınıfı birliği komünist partileri arasında yakın işbirliğine yönelttiler. Bütün bunlar, proleter enternasyonalizmin kavramında yansımasını buldu. Fakat bizim için, sadece proleter ve komünist partileri birliğini vurgulayan bu formülün hataları, toplumsal mücadelenin gerçekliği ve pratik yönlerinin sağladığı ışık sayesinde, giderek daha açık oluyordu."

"Eğer sosyalizm yakın hedef ise, tabiatıyla, işçi sınıfı ve yakın müttefikleri en önde gelen değiştiricilerdir. Fakat eğer barış, yaşamı sürdürme, çevre koruma, yeni uluslararası ekonomik düzen, ve diğerleri güncel mücadelemizin öncelikli görevleriyse, ne olacak? Bu amaçları gerçekleştirmek için, bizim, sosyalist ülkeleri, komünist partileri, sosyalist ve sosyal demokratlara yönelen geniş güçleri, bunlara ek olarak, hıristiyanları, ulusal kurtuluş hareketlerini, diğer demokrat ve barış sever hareketleri, aynı statüde, kapsayan çok daha geniş ve çeşitli bir ittifaka ihtiyacın olduğu açıktır."

Rubbi, çok açık olarak ortaya koyuyor; amaç değişirse, ittifak ve önceliklerin de değişeceğini belirtiyor. Önceliklerin ise barışın korunmasına, insanlığın yaşamını sürdürmesine, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki açığın kapanmasına, nüfus patlamasına, açlığın yayılmasının önlenmesine, çevrekorunmasına geçtiğini de hiç saklamıyor[83]. Böylece bir sonuca yaklaşılmış olunuyor.

Bir soru kalıyor: Yeni veya eski, böyle bir enternasyonalizm nerede ve nasıl çıkıyor? World Marxist Review de bu soruyu Rubbi'ye soruyor ve Rubbi, "12 yıl önce yazdığım 'yeni enternasyonalizm' adlı makalenin temel ekseni buydu" diye cevap veriyor. Bundan sonra da bu düşüncenin seceresini anlatmaya başlıyor. Burada, Palmiro Togliatti'nin 1964 yılında yazdığı "çeşitlilikte birliği sağlamak" adlı memorandumunu başlangıç sayıyor. Bundan sonra, sosyalizmin sınırlarının sosyalist ülkelerle sınırlı kalamayacağı ve sosyalizmin "dini inançları olanların kafalarında bile gelişeceği" görüşünü savunan İtalyan Luigi Longo'yu unutmak istemiyor. Buraya Enrico Berlinger'i de ekledikten sonra "yeni enternasyonalizm" kavramının İtalyan yaratıcılarının listesini tamamlamış oluyor; bu kavram, İtalyan damgası taşıyor.

Bütün bunlara iki eklemesi daha var; Lenin'in zamanında geçerli olan "dünyanın işçileri ve ezilen halkları birlesiniz" sloganını da, proleter dayanışmasından daha geniş olduğu için daha çokbeğeniyor ve buraya koyuyor. Bir de şunu, ikinci olarak, ekliyor: "Komintern'in 1935 tarihli Yedinci Kongresi'nin yol açıcı sonuçlarını ve çok geniş toplumsal güçleri kucaklayan enternasyonal dayanışma düşüncesini unutmamalıyız." Böylece, bütün yolların Roma'ya çıktığı bir kez daha kanıtlanmış oluyor.

Garp'ta "ilim ve irfan" adına ne varsa, Gorz'un düşünceleri, Bahro'nun önerilen, Thatcher ve Reagan'ın pazara tapınmaları, hepsi hepsi, ikinci soğuk savaş döneminde,

Sovyetler Birliği'nin malı oluyor. Peki geriye Ekim Devrimi'nden ne kalıyor; bu, bundan sonra gelen sonuncu ve kısabölümün konusu oluyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI

K. Marx, Theories of Surplus Values, Vol. I, s. 175

K. Marx, Theories of Suplus Values, Vol. Il, s. 501

Branko Lazitch, Lenine et la Hie Internationale, Neuchatel, 1951, s. 194

E.H. Carr, The Twilight of Comintern, 1930-1935, Macmillan, 1982, s. 31

B.M. Leibzon-K.K. Şirinya, Povorot v Politike Kominterna K 30-Letiyu VII Kongressa), M., 1965, s. 56

ibid., s. 61-62

K.K. Şirinya, Strategiya i Taktika Kominterna v Bor'be Protiv Fasizma i Voym, 1934-1939 gg., M.,

1979, s. 52

B.M. Leibzon-K.K. Şirinya, Povorot v Politike Kominterna, op. cit., s. 83 Maurice Thorez, Fils du People, Paris, 1970, s. 102 Maurice Thorez, Fils du Peuple, op. cit., s. 128 ibid., s. 102

U. Humbert-Droz, Dix Ans de Lutte Antifasciste, Neuchatel, 1972, s. 11

Buharin: Celovek, Politik, Uçeniy, M., 1990, s.411

V.1. Lenin, Collected Works, Vol. 17, s: 247

Andre Gorz, Farewell to the Working Class, London, 1982, s. 114

ibid., s. 28

ibid., s. 46

ibid., s. 47

ibid., s. 66

ibid., s. 73

Rudolph Bahro, The Alternative in Eastern Europe; New Left Books, 1978, s. 23 ibid., s. 50 SS8 ibid., s. 127 ibid., s. 259

W. Hyland-R.W. Shryoek, The Fail ofKhruschev, N.Y., 1968, s. 76 John Dornberg, Brezhnev, N.Y., 1974, s. 14

Henry Kissinger, For the Record, Selected Statement 1977-1980, London, 1981, s. 261 ibid., s. 262

Stephen F. Cohen, Sovieticus, N.Y., 1985, s. 126

Thomas A. Wolf, Choosing A US Trade Strategy Towards; the Soviet Union, Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects, Part Il, Washington, 1983, s. 412-413

Jack Broughter, 1979-82: The United States Uses Trade to Penalize Soviet Aggression and Seeks to Re-order Western Policy, Soviet Economy in the 1980's... , op.cit., s. 420’

S.F. Cohen, Sovieticus, op. cit., s. 21

Richard Nixon, Super Power Summitry, Foreign Affair, Fail 1985, s. 6-8

P.K. Cook, The Political Setting, Soviet Economy in the 1980’s: Problems and Prospects, Part I, Was-hington, 1982, s. 10

V. Shlapentokh, The XXVII Gongress, A Case Study of' the ShapingofNew Party Ideology, Soviet Studies, Vol. XL, N. 1, January 1988, s. 13

M.l. Goldman, Gorbachev and Economic Reform, Foreign’ Affair, Fail 1985, s. 61

36 Y. Küçük, Gecikmiş Çözümler İçin Kütle Çağrısı, Toplumsal Kurtuluş, Temmuz 1987, Sayı 1 .

37 M.S. Gorbachev, Selected Speeches and Articles, M., 1986,. s. 133

38 M. Garbaçov, O Sozıve Oçerednogo XXVII S'ezda KPSS, 23 Aprelya 1985Goda, s. 153

39 ibid., s. 154

40 ibid., s. 167

41 ibid., s. 168-169

42 Materialı XXVII S’ezda Kommunistiçeskoy Partii Sovets-kogo Soyiza, M. 1986, s. 38

43 M.S. Garbaçov, O Perestroyka i Kadrovoy Politike Partii, Izvestiya, 28 Ocak 1987, s. 2

44 Materiali XXVII S’ezda, op. cit., s. 25

45 M.S. Gorbachev, Selected Speeches and Articles, op. cit.,. s. 22

46 M.S. Garbaçov, Kommunist, 1986, Sayı 10, s. 13

47 ibid., s. 17

48 Materiali XXVII S’ezda, op. cit., s. 21

49 M.S. Garbaçov, O Perestroyka, op. cit., s. 2

50 ibid,, s. 2:

51 M. Gorbachev, Selected Speeches, op. cit., s. $28

52 M. Garbaçov, Kommunist, 1986, Sayı 10, s. 24 5.3

53 Materiali XXVII, S’ezda, op. cit., s. 40

54 M.S. Gorbachev, Selected Speeches, op. cit., s. 155

55 M.S. Garbaçov, O Perestroyka, op. cit., s. 2 ‘58

56 Materiali XXVII S'ezda, op. cit., s. 59

57 ibid., s. 77

58 M. Gorbachev, Selected Speeches, op. cit., s. 410

59 M.S. Garbaçov, O Perestroyka, op. cit., s. 4

60 Mikhail Gorbachev, October and Perestroyka: The Revolution Continues, Moscow 1987, s. 62-63

61 ibid., s. 59

62 B. Kagarlitsky, The Intelligentsia and the Change, New Left Review, July/August 1987, N. 164, s. 18

63 Abel Aganbegyan, Phased Acceleration, World Marxist Review, January 1988, s. 104

64 A. Dobrynin, Soviet Foreign Policy: Basic Principles and New Thinking, World Marxist Review, 1988, N. 3, s. 16

65 A. Yakovlev, The Achievment of Qualitatively NewState ofSoviet Society and Social Science Socialism: Theory and Practice, 1987, N. 12, s. 11

66 Yuri Krasin, Discussion, World Marxist Review, 1988, N. 3, s. 115

67 P. Burlats'ky, What Kind of Socialism Do the People Need? Socialism: Theory and Practice, December 1988, N. 12, s. 28

68 M.S. Gorbachev, October and Perestroyka, op. cit., s. 21

69 V. Medvedev, K Poznaniyu Sotsializma, Kommunist No-yabr' 1988, N. 17, s. 3

70 ibid., s. 8

71 ibid., s. 10

72 K. 110 Letiyu "Anti-Dyuringa" Voprosi Ekonomiki, 1988, N. 10, s. 83

73 ibid., s. 89

74 J.K. Galbraith-S. Menshikov, Capitalism and Socialism: A Look Into Future, World Marxist Review, 1988, N. 1, s. 85

75 V. Medvedev, The Great October Revolution and the World Today, Socialism: Theory and Practice, Au-gust 1988, N. 8, s. 14

76 S. Manshikov-E. Mandel, A Dialogue with A Trotskite about the Future öf Socialism, World Marxist Review, February 1990, N. 2, s. 71

77 Y. Krasin, The Working Class Movament in the Search For Democratic Altcrnative, Kommunist, 1988, N. 14 ve Socialism: Theory and Practice, Supplement 1989/5, s. 21

78 ibid., s. 23

79 ibid., s. 27

80 G. Şahnazarov, Vostok-Zapad: K Voprosi o Deidellogizatsii Mejgosudarstvennıh Otnoşeniy, Kommunist, Favral' 1989, N. 3, s. 67

81 ibid., s. 69

82 A. Rubbi, New internationalism, World Marxist Review, April 1989, N. 4, s. 67

83 ibid .. s. 64

üçüncü bölüm için birinci ek

1

CIA araştırma uzmanı E. Benton'un bir incelemesinde şu bilgiler var:

"Özel hizmet sektörü için henüz hiçbir karar alınmadı, fakat, 1980 AralıkAyı'nda yayınlanan bir Parti ve Hükümet kararnamesi, özel sebze ve meyva alanlarının devlet ve kollektif çiftlikler tarafından desteklenmesini cazip hale getiriyor."

E. Dentoıı, Soviet Perceptions of Economic Prospectsi Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects, Wash, 1982, s. 40.

2

Katz, Sovyet göçmenleriyle yaptığı mülakatlardan önemli sonuçlar çıkarıyor. "Doğallıkla en ikna edici kanıt, Gürcistan' dan gelen bir yeni göçmenden çıkıyor. ‘Sovyetler Birliği’nde hiç kimse sadece resmi geliriyle yaşamıyor, herkes kendi resmi işyerini bir ek gelir aracı haline getirme yolunu bulmak zorundadır, aksi takdirde yaşaması güçtür. Bu yorum tekrar tekrar önümüze çıkıyor."

"Minsk’ten bir bayan kuaför, büyük otellerin birindeki küçük kuaför yerini 'kendi' dükkanı gibi kullandığını açıklıyordu."

L. Katz, Insights from Emigres and Sociological Studies on the Soviet Economy, Soviet Economic Prospects For the Seventies, Wash., 1973, s. 90-91.

3

M.S. Garbaçov, O Perestroyke i Kadrovoy Polike Partii, izvestiya, 28 Yanvarya, 1987, s. 3.

Bu aşamada Garbaçov, işçiler tarafından seçilen kolejin, heyetin, tek yöneticiyi de seçmesini doğru buluyor ve savunuyor. Edinonaçaliye ilkesinin, temelinde, seçim düşüncesine ters olmasına karşın, henüz hem seçimden ve hem de kollektif yönetimden yana tutum alıyor.

Bilimsel çözümlemede süreçler ve aşamalar son derece önemlidir; çözümlemeye, ampirisizmin kısırlığı karşısında bir tarihsellik kazandırıyor. Burada bu nedenle 17 Şubat 1989 tarihinde yazdığım ve’ 1989 Mart Ayı'nda yayınlanan incelememe dayanmak gereğini duyuyorum. 1988 yılına kadar olan gelişmelerin, bana göre, hala geçerli bir çözümlemesini sağlıyor.

"Bilimin bayağılaşması, yönetimin dayanaklarının sarsıcı sorunlarla karşılaşmasının sonucudur; böyle hir durumda bilim, bilimselliğiniyitirerekbir ideolojik şiddet oluyor. Ekonomi politiğin vulgarizasyonu, burjuva iktidarının yönetim sorunlarıyla karşılaştığı zamana denk geliyor. Böylece Marx'a kadar iki ekonomi politik yazılmış bulunuyor; bunlardan birisi, burjuvazinin iktidar mücadelesini açan devrimci ekonomi politiktir ve ikincisi ise iktidara oturduktan sonra ortaya çıkan bayağı ekonomi politik oluyor."

Y. *Küçük, Sovyetlerde "Yeni" Ekonomi Politik Çabaları, Toplumsal Kurtuluş, Mart 1989.*

4

Amerikan Bilimler Akademisi'nin yayın organında "Z" tarafından yazılan inceleme, sonuçları açısından son derece tartışmalı yargılar taşımakla birlikte yer yer çok değerli gözlemleri de içeriyor.

"Değişiklik işareti ve entelijansiyaya korkmadan sesini yükseltebileceği güvencesini vermek için, Gorki de sürgünde bulunan Saharov'a, sürgünden dönmesi için, 1986 Aralık Ayı'nda dramatik bir telefon çağrısı yaptı."

"Z\ To the Stalin Mauseleum, Daedalus, Winter 1990, s. 324.

5

Ayı'nda yapılan Halk Vekilleri Meclisine seçimlerde çok açık olarak ortaya çıktı."

"Seçimlerin istenmeyen sonucu, yalnızca, Garbaçov'un isteği gibi parti örgütü için değil, tümüyle bir kurum olarak parti için ezici bir yenilgi oldu." ibid., s. 326-327.

6

dolu bir dönem olarak anlatıyorlar."

"Ekim Devrimi'nden sonra, Sovyet ülkesinde bir yeni sosyalist demokratik siyasal sistem kuruldu. Bu, devlet işlerine herkesin katılımı ilkesine dayanıyordu ve etkinliğini ve derin niteliğini çoktan ispatlamış bulunuyor."

Vadim Zagladin, Party-People-Socialism, Socalism: Theroy and Practice, 1987, Sayı 12, s. 22-24.

7

Literaturnaya Gazyeta'yı Türkiye’de bulamadığım ve abonesi de olmadığım için, Sovyetler Birliği’nde yapılmış İngilizce çevirisine dayanmak durumundayım. Bunların da hem eksik ve çok zaman da anlaşılmaz olduklarını eklemekzorundayım.

8

Sosyalist düşüncenin oluşumunda ütopyacıları aforoz etmenin haksızlığına hep işaret ediyorum. Bununla birlikte Saint-Simon'un rehabilitasyonuna tümüyle sevinemiyorum; çünkü, sosyalizmi, gelişmişliğinden alıp ilkelliğine götürüyor. Engels, Saint-Simon, Fourier ve Owen için hem çok övücü ve hem de çok yerinde değerlendirmeler yapıyor.

"üçünde de bir şey ortaktır. Bunlardan hiçbirisi, zaman içinde, tarihsel gelişmelerin ürünü olan bu proletaryanın çıkarlarının temsilcisi olarak ortaya çıkmıyorlar. Fransız filozoflarıtüründen bunlar da başlarken belli bir sınıfı değil, fakat hemen tüm insanlığı çıkarma iddiasıyla ortaya çıkıyorlar."

F. Engels, Anti-Dühring, s. 28.

Burlatskiy'in, Babeuf’un yerini Saint-Simon’a vermesinde, sosyalizmin sınıf temelini ortadan kaldırma eğilimi önemli bir rol oynuyor. Bunun ötesinde, bir başka çalışmamda, Saint-Simon'un bir tür "kollektifbir kapitalizm" olarak nitelediğim bir düzen kurma hülyalarının da etkisi olduğunu düşünüyorum.

"Saint-Simon, kapitalistlerin gelirlerini ortadan kaldırmayı düşünmüyor. Düşmanlığını toprak sahiplerine ayırıyor."

"Saint-Simon için nasyonal assosiasyon bir ‘sanayi işletmesi' sayılmalıdır."

Ch. Gide-Ch. Rist, Histoire Des Doctrines Economiques, Tome 1, Paris, 1959, s. 231.

9

Sovyetler Birliği'nde marksizm-leninizm’in kurumasının en önemli nedenlerinden birisi, her politika değişikliğini marksizm-leninizm içinde

sığdırma ve teorikleştirme gayretkeşliğidir, Rıjkov’dan önceki Başbakan Tihanov’un kitabı da çok yenidir ve 1984 tarihini taşıyor. Buradan aktarıyorum.

"1960 yıllarının ikinci yarısında SSCB, gelişmesinin niteliksel olarak yeni bir aşaması olan olgun sosyalizm aşamasına, etap zrelogo sotsializma, girdi."

"SBKP ve diğer kardeş partiler tarafından geliştirilen gelişmiş sosyalizm kavramı, kontseptsiya razvitogo sotsializma, marksist-leninist öğretinin en ileri yaratıcı bir ürünüdür."

N.A. Tihanov, Sovyetskaya Ekonomika: Dostljeniya, Problemi, Perspektivı, M., 1984, s. 11ve 18.

10

"Rınok, esli otseç’ ot ncgo spekulyativnıe izvraşeniyeeto odnoiz krupnıh dostijeniy razvitiya çeloveçeskoytsivilizatsii.” V. Medvedev, K Poznaniyu Sotsializma, Kommunist, Noyabr’ 1988, Sayı 17, s. 17.

11

Paul Samuclson, çağdaş Amerikan iktisatının vulgarizasyonunda en büyük isimlerden birisidir. "Founda-lion" adını taşıyan kitabı, Batı iktisatının en kısır güzelliğini yansıtıyor ve "Economics" ise İngilizce okuyan dünyanın üniversitelerinin birinci sınıfında temel "ders kitabı" oluyordu. Şimdi her yerde "ıskartaya çıktığı" kabul ediliyor.

12

Üç: Tekeller düzeni, "kriz", "devrimci durum", "aşamalı mücadele" türü kavramsal araçları yeniden ele almayı gerektiriyor.

Dört: Medvedev ve Sovyet marksizmi, 1974 ve 1987 bunalımlarından sıyrılışına bakarak tekeller düzeninin ebediyete kadar kalıcı olduğunu düşünüyorlar ve uyuşma ile teslimiyet çizgisini seçiyorlar. Bana göre ise tekeller düzeni "insan doğasına", feodal düzenden de aykırıdır.

Buna, Sovyet marksizmde bir yeni düşünceyi "sürünerek" öne sürme yöntemi olarak niteleyebileceğim bir üslupla yapılan, bir katkıyı eklemek istiyorum.

"İktisat Doktoru Vadim Medvedev'in bu dergide ortaya attığı soru son derece yerindedir: Tekelci kapitalizmi Ondokuzuncu yüzyıl klasik kapitalizmin bir tür değişimi, modifikasyonu, olarak almak gerçek durum ile çelişmiyor mu ve birincisi, kapitalist üretim biçiminin uygun formunu sağlamıyor mu? Bizim görüşümüze göre, bu iki soruya da cevap ‘evet’ olmalıdır."

Yuriy Borko, Thc Mechanism of Self Devclopmcnt of Modern Capitalizm, Kommunist 1988, Sayı IS, Socia-lism: Theory and Practice 1989, Sayı 3, s. 30.

13

Menşikov, bir başka sayıda, Rus asıllı Amerikan iktisatçısı Leontief'la yaptığı diyalogda, Sovyetler'in amacını, net bir biçimde ortaya koyuyor.

"Biz yeni bir dış ticaret kavramı geliştiriyoruz, yabancı şirketlerle direkt bağlar ve ortak işletmeler kuruyoruz."

"Özetlemek gerekirse, Sovyetler Birliği'nin önüne koyduğu hedefin ekonomiyi dünya ekonomisiyle bütünleştirme hedefi hem teoride ve hem de uygulamada bizi ciddi olarak zorlayacağını vurgulamak isterim."

W. Leontief-S. Menshikov, Global Economic Problems, World Economic Review, April 1989, Sayı 4, s. 29-30.

14

1980 yılı içindeki gelişmeleri değerlendirebilecek durumda değilim; 1980 yılı başı itibariyle dünya teknolojisi, 1900 yıllarının başındaki düzeyden önemli ölçüde ve niteliksel olarak farklı değildir. Yirminci yüzyılda, Yirminci yüzyılı başındakinden ayrı bir teknolojik devrim, hem Batı'nın ve hem de, daha büyük ölçüde, Sovyetler’in bir abartması oluyor.

15

Materyalizmin temel vargılarından birisi de belki de en önemlisi, kapitalizmin ve sosyalizmin, iki ayrı üretici güçler düzeyine denk düştüğü görüşüdür. Aynı üretici güçler düzeyine iki zıt sistemin tekabül ettiği düşüncesi, determinizmden kopuş oluyor. Bu, daha az sorumlu yerlerde bulunanlar tarafından daha açık bir biçimde ifade ediliyor.

"Kapitalizm ve sosyalizm, aynı maddi ve teknolojik temelde bir arada varolur ve gelişir."

Yuriy Borko, The Mechıınism of Self Development of Modern Capitalism, op. cit., s. 20.

16

Deideologizatsiya ile "cnd of idcology”, ideolojinin sonu görüşleri birbirinin aynı ve devamıdır; ikincisi bir saptamayı ifade ederken, birincisibir çağrıyı dile getiriyor. "End ofldeology" konusunda yazılmış bir Sovyet kitabı var; Soğuk Savaş'ın en kızgın döneminde, 1955 yılı Eylül Ayı'nda Milano'da toplanan "Kültürel Özgürlük Kongresi" ile başlıyor. Ünlü Amerikan sosyologları, Fransız Raymond Aron, İngiliz İşçi Partisi Başkanı Gaits-kell katılıyorlar ve dünyadaki sorunlara ideolojikbir gözle bakmanın gerilikve yanlışlığında anlaşıyorlar. Daha sonraki yıllarda Fransız Aron ve Amerikan Galbrith çeşitli yayınlarıyla bu akımın sağlam öncüleri oluyorlar.

"'End of Ideology' teorisi, ‘tek sanayi toplumu', ‘büyümenin aşamaları', ‘konverjens teorisi’ türünden diğer yeni burjuva sosyolojik teorileriyle birlikte çıktı."

"‘Sanayi toplumu', ‘büyümenin aşamaları’, ‘konverjcns' ve ‘ideolojinin sonu’ teorileri, tekelci devlet kapitalinin belli ideolojik ihtiyaçlarına içsel olarak cevap veren teorilere açık örneklerdir."

L.N. Moskvichov, The End of Ideogy Theory: Illusions and Reality, Moscow, 1974. s. 15-23.

17

Şahnazarof, terazinin diğer kefesine de üç sözcük koyuyor; bunlar, "konkurentsiya", "soperniçestvo", ve "so-revnovanie" sözcükleridir. Türkçe'ye üçünü de yarış veya rekabet olarak çevirmek zorunluluğu var.

18

Bunları izlediği için Amerikan sovyetoloğu Holzman, daha 1989 yılında yayınlanan bir yazısında, "Sovyetler Birliği, yakın bir gelecekte, GATT ve IMF üyeliği için başvurabilir" "diyor ve tahmin ediyor.

F. Holzman, Reforms in the USSR: Implications for US Policy, American Economic Review, Papers and Proce-edings, May 1989, s. 29.

M. Wollacutt ise Garbaçov'un "Ortak Avrupa Evi" önerisini "tarihsel ve moral izolasyondan kurtulma" isteğine bağlıyor. Sovyetler'deki "demokratik" gelişmeler ile Doğu Avrupa'dan hızla çekilmeyi, "devrimden önce ve sonra uzun süre uzak kaldığı Avrupa Ailesi'ne katılma" politikasının bir gereği sayıyor.

Martin Wollacutt, The Barring the Bear, Guardian Weekly, May 27, 199,0, s. *11*.

19

Bu sözcük ya da kavrama herhangi bir sözlük veya ansiklopedide rastlamak mümkün oluyor. Bunlardan birisi, enterdepandans'ı, "dependance reeiproque qui definit les rela tions entre Etats" olarak anlatıyor. Devletler arasında karşılıklı dayanırlık olarak tanımlanan bu sözcüğün ilk kez, uluslararası ilişkilerde, Pas ile Fransa arasında 1956 yılında kurulan yeni ilişkiler nedeniyle kullanıldığı da belirtiliyor.

Grand Larouse Encyclopedique, T. *6, 1962,. s. 188.*

20

"Enternasyonalizm, kendi içinde üstten denetlenen ancak bağımsız fonksiyon ve canlılığa sahip kurucu ulusal top lumlardan oluşan bir organik ve süper nasyonal toplum ülküsü olarak tanımlanabilir.

H.N. Brailsford, Internationalism, Encyclopedia ofthe Social Sciences, 1932, s. 214.

* .

AGANBEGYAN : VULGARİZASYON YA DA EŞİTSİZLİĞE METHİYE

Soru — Iç pazarın mala doyumu, kuşkusuz emek verimliliğini artırmak için güçlü bir özendirici ve maddi olanaktır. Macaristan'a bakınız. Dükkân ve mağazalardaki malların bolluğu pek etkileyici görünüyor. Ama fiyatlar da sırıtıyor ve sürekli artıyor...

Cevap — Evet, Macaristan ekonomik güçlüklerden geçiyor. Geçen yıllarda dünyayı etkisi altına alan ve fiyat proporsiyonlarını değiştiren bilimsel ve teknolojik devrim, hemen hemen ulusal üretiminin yarısını ihraç eden Macaristan'ı olumsuz etkiledi. Macar Hükümeti, ekonomik stabilizasyon döneminin en azından 1990 yılına kadar süreceğine inanıyor. Bu nedenle, gelecek bir zaman süresinde fiyat düzeyiyüksekolacaktır.

Sovyet fiyat sistemine gelince, talebi hiç hesaba katmak zorunluluğu olmayan dönemde gelişmiş ve biçimlenmiştir; hangi fiyat olursa olsun malların hemen satın alındığı bir dönemdir. Bugün fiyatlar ciddi değişikliklerin gerekli olduğu alanlardan birisidir. Sovyetler'de gelir bölüşümü ve harcama sisteminin kendisi def orme olmuştur ve temelli değişiklik gerektirmektedir.

S. — Geliştirir misiniz?

C. — Sovyet halkının nakit gelirlerini alınız. Kabaca halkın eline geçenin yüzde 75-80 ini mal alımına kullanılıyor. Gelir vergisi önemli değildir ve kademelendirilme-mektedir; yüzde 13 üst sınırdır. Başka hiçbir ülkede bu kadar düşük gelir vergisi oranı yoktur. Kiralar ve havagazı, elektrik ve benzeri hizmetharcamaları aile bütçesinin yüzde üçünü alıyor. Eğitim ve sağlık hizmetleri için hiç ödeme yapılmıyor. Hizmetler sektörü o kadar az gelişmiş ki halk ödemeyi çok istiyor; ancak ne ödeme yapılacak bir yer ne de ödeme yapılacak bir hizmet var. Bu yüzden, halk, gelirinin tümünü tümüyle mal harcamaları için kullanmak durumunda kalıyor; mallar da, hem üretimi az ve hem de

az gelişmiş hizmet kesimi dolaylı olarak tüketici talebini artırdığı için, kıttır.

Benim üzerinde durduğum reformlar, perakende fiyatlarının artırılması ve böylece halkın gelirlerinin bir bölümünden yoksun edilmesi ve satınalma gücünün düşürülmesiyle ilgili değildir. Bizimki bir sosyalist devlettir ve söz konusu yol bizim için kapalıdır. Eğer biz kütle ürünlerinin (et, yağ, ekmek ve benzerlerinin) fiyatlarını birdenbire yükseltirsek, bu ücret ve emekli ödemeleri, öğrenci burslarında uygun artışlarla telafi edilmelidir. Aksi takdirde, ülkenin sosyal politikasının temeli olan halkın refahını ilerletme ilkesine uyulmamış olur.

Kamu refahı problemine yeni yaklaşımlarımız olmalıdır. Bu alanda Sovyet toplu-munun kazanımlarını terketmeden, halkın elindeki mali imkânları yaşam koşullarının ve hizmetlerin iyileştirilmesi için çekebilmeliyiz.

Örnek olsun, dünyada kiraların en düşük olduğu ülkenin Sovyetler Birliği olduğunu herkes biliyor. Kapitalist ülkelerde (konfor ve alan açısından karşılaştırabilir) konutlara kat kat daha fazla ödeme yapılmaktadır ve aile bütçelerinin önemli bölümü kira ve hizmetlere gitmektedir. Fakat işte burada biz şaşırtıcı bir paradoksla karşı karşıya geliyoruz: Eğer Sovyet halkının maddi refahının çeşitli unsurlarını gözönüne getirirsek, konutun diğerlerinin gerisinde kaldığını görürüz. Bir kimse renkli televizyon ve otomobil alabiliyor; fakat o, kadın ya da erkek, bir daireye sahip olamıyor!

Ülkede kişi başına düşen mesken ve kullanım alanı yaklaşık 16 metrekaredir. Fakat bu göstergenin standart sapması yüksektir. Tüm ailelerin yüzde l 7'si hâlâ ortak yaşam alanlı meskenlerde oturmaktadır. Bir yandan ciddi bir konut açığı sorunu ile karşı karşıyayken bir yandan da yaklaşık 250 milyon rublelik tasarruf mevduatı bankalarda, halkın büyük çoğunluğu daha rahat meskenlere kavuşmak için tasarruflarının bir bölümünden ayrılmaya razı oldukları halde, atil olarak beklemektedir. Öte yandan bir ko-operatifkonutu edinmek de bir sorundur. Bir milyon aile bu nedenle bekleme listele-rindedir. Bir kimsenin mesken koşullarını parası karşılığında geliştirebileceğini varsaysak bile on milyonlarca kişi bu amaçla ödeme yapmaya hazırdır. Dolayısıyla, kişisel tasarruf mevduatlarının bu nedenle daha geniş bir biçimde kullanılması halkın büyük bir bölümünün çıkarları doğrultusundadır. Ayrıca, böyle bir çözüm bu iş için her yıl büyük kaynaklarını seferber eden devletin de yükünü hafifletecektir.

S. — Herşeyin çok açık olduğu görülüyor. Halkın parası ve konut için de büyük bir talebi var. Sorunun çözümünü engelleyen husus nedir?

C. — Kalıplaşmış fikirler. Çoğu insan kiralardaki bir yükselmenin toplumsal yaşamdaki belli başlı kazanımlarımızdan birinin kaybedilmesiyle eş anlamlı olduğunu düşünmektedir.

Fakat bu tam olarak doğru değildir. Bu husus, son zamanlarda hakkında fazlaca konuştuğumuz sosyal adalet ilkesinin maddi olarak kanıtlanmasına olanak sağlayacaktır.

S. — Ve bu, uygulamada nasıl gerçekleşecek?

C. — ilk olarak, devletin vatandaşları için bugünkü imal edilebilir düzeydeki kira ile sağlayabileceği kişi başı konut alanının (buna toplumsal boyut da diyebiliriz) belirlenmesi gereklidir. Doğal olarak, bu alan (diyelim ki, kişi başına 20 metrekaredir) tüm aile fertlerine yeterli yaşam koşullarını sağlayacak büyüklükte olmalıdır. Bu toplumsal boyutun ötesindeki büyüklük konutun gerçek maliyetine göre kişi tarafından ödenmelidir.

S. — Konut alanı fazlalıkları gözönünde bulundurulduğunda, oldukça büyük bir meblağ toplanabilir...

C. — Muhakkak. Dolayısıyla, esnek bir politika uygulanmalıdır. Muhtemelen savaş ve emek malûlleri, emeklilerya da söz gelimi tek başına yaşadıkları için bu boyuttan daha büyük alana gereksinimleri olanlar için kolaylıklar düşünmek gerekecektir. Böyle bir yaklaşım vatandaşların kesin asgari bir sosyal ödenti almaları durumunda eşitliklerini sağlayacaktır. Toplumsal boyutun üstünde alanlar için herkes üstüne düşen külfeti kabul etmek zorundadır.

S. — Fakat durum yeterince açıkdeğil. Her yıl ve her beş yılda bir ülkedeki dev konut inşaatından söz ederiz ve şimdi birdenbire bu alanda büyük bir açık olduğunu farkediyoruz...

C. — Son dört-beş yıllık plan döneminin herbirinde apartman dairesi ve müstakil ev olmak üzere 10 milyon birim konut inşaa ettik. Bu oldukça büyük bir rakam. Fakat nüfusu 280 milyonu (60-70 milyon aile) geçen bir

ülke için, özellikle de, tahrip olmuş büyük sayıda yapının elden geçirilmesinin de bu rakamın içine dahil edildiğini düşünürsek, bu aşırı küçük bir rakam olur. Yakın zamana kadar kusursuz olarakkabul edilen bu geçmiş oranlarla konut sorununun çözümünün daha elli yıl gerektireceğini hesap etmek zor değildir. Bu, katlanılması imkânsız bir süredir.

Mevcut her tür kaynağı kullanarak konut inşaatını en az yüzde elli oranında artırmalıyız. Bunu başarmaya uğraşıyoruz. Son 15 yılda, ahşaplar da dahil olmak üzere, 1,5 milyar metrekarelik konut alanı için inşaat ruhsatı verildi. 2000 yılına kadar, birinci sınıflar dışında olmak üzere, 2 milyar metrekarelik rahat konut inşaatı planlıyoruz. İnşaat araçları parkındave çabalarımızda hatırı sayılır bir artış gerektirecek olmakla birlikte bu, oldukça gerçekçi bir programdır.

S. — Konut sorununun mali yönü konusunda bu kadaryeter. Şimdi de, SSCB’de bedava olan sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetler alanında neler düşünülüyor?

C. — Burada da benzer bir program söz konusu: Belli bir düzeye kadar bedava sağlık hizmetlerini toplum taahhüt edecek; bunu aşan her türlü masraf size ait olacak.

Örnek olsun, şu anda hastanede kalmaktan dolayı tek kuruş ödemiyorsunuz. Bir koğuşu birçok başka hastayla paylaşıyorsunuz. Tümü devlet tarafından ödenmek özere muayene ediliyor, doyuruluyor, ilaç veriliyor, her tür testten geçiriliyor ve hatta gerekiyorsa ameliyat bile ediliyorsunuz. Bu, devletin tüm vatandaşlarına sunabileceği bir düzeyde gerçekleşiyor. Fakat herkes için geçerli olan standart sizin işinize gelmez ve eğer renkli televizyonu ve telefonu olan özel bir odada kalıp daha pahalı yemekler isterseniz tüm bunlara ayrı bir fiyat ödeyerek sahip olabilmelisiniz. Ücreti devlet tarafından ödenen yerel doktorunuz yerine daha tanınmış ve deneyimli bir doktor, hatta daha da iyisi özel klinik doktorlarından birini aile doktorunuz olarak kullanmayı tercih ederseniz, bunu da yapabilmelisiniz, karşılığında alacağınız sadece daha iyi bir tıbbi bakım olmayacaktır, klinikten bir de fatura alacaksınız.

S. — Kamu sağlığı şu anda ülkenin en ciddi sorunlarından biri. Diğer alanlardan farklı olarak bu alanda kusursuz bir düzen kurmuş olduğumuz

yönünde sarsılmaz bir görüşe sahiptik.

C.— Bu yanılgı bilgi noksanlığından kaynaklanıyordu. Gerçeklere bakalım. Ülkede ortalama yaşam süresi yıllardan beri ilk kez 1986'da yükseldi; şimdi 69 yıl düzeyindedir. 20 yıl boyunca hiç yükselmemiş olması umut kırıcıdır. Daha da kötüsü ortalama, yaşam süresi bakımından (uzun yıllar başabaş olduğumuz) çoğu gelişmiş ülkeden geri kalmış olmamızdır.

Son zamanlardaki içki ve sarhoşluğa karşı uygulanan politikalar sonucu uzun süredir karşı karşıya olduğumuz olumsuz tablo değişmektedir. Bu, muhakkak ki çoğunluğu da faal erkek nüfus arasında olmak üzere binlerce hayatı kurtarmıştır.

Artık ana ve çocuk sağlığına da daha fazla özen gösterilmektedir. Lohusalık izni uzatılmış, annelik prim ve ödemeleri yükseltilmiş ve daha birçok başka önlemler alınmıştır. Bunlar, hâlâ çok yüksek olmakla birlikte, çocuk ölüm oranlarının sabitleşmesini hatta düşmesini sağlamıştır.

Önemli olan ortalama yaşam, çocuk ölümleri ya da başka yaş gruplarının ölüm oranları gibi temel göstergeler değil de bir bütün olarak ülke nüfusunun sağlığının içinde bulunduğu durumdur. Ve bu durum bizi endişelendirmelidir. Bana göre, bugün hiçbir sorun sağlık durumunun ciddi boyutlarda iyileştirilmesinden daha önemli değildir. Parti Merkez Komitesi ve hükümet son kararları ile bu konuya birden çok kez dokunmuş bulunuyorlar. Geçen Kasım'da SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Bakanlar Kurulu "2000'e Doğru ve 12 nci Beş Yıllık Plan Döneminde SSCB'de Halk Sağlığı Korunmasının Geliştirilmesi ve Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması İçin İlkeler" adlı önemli bir programı benimsediler. Program, ana ve çocuk sağlığı, çevre korunması, hastalık önleyici çalışmaların geliştirilmesi, tıp bilimi ve teknolojisi alanlarında yeniden yapılanma ve daha birçok konuda önlemler manzumesinden oluşmaktadır. Öngörülen önlemlerin amacı halk sağlığını ülke ekonomisinin gelişmiş sektörlerinden biri haline getirmektir.

S. — Perestroyka sorunlarını tartışırken, eğitim (okul, üniversite ve mesleki) konuları sık sık karşımıza çıkıyor. Sizce konunun en güncel tarafı nedir?

C. — Temel görev, personelin bilimsel - teknolojik devrimin ihtiyaçları ile koşut olarak yeniden eğitilmesidir. Çoğu kimse bu devrim konusunda, onu tamamıyla maki-naların, ekipman ve tekniklerin yenilenmesine ve bilim ile üretmi bütünleştiren bir olaya indirgemek gibi bir yanılgıya sahiptir. Fakat, bilimsel-teknolojik devrim daha farklı, belki de daha önemli, bir özelliğe sahiptir. Bu da eğitim ve personel yetiştirilmesinde devrimdir. Yeni ekipmanları kullanabilecek ve yeni teknolojiyi anlayan daha iyi bir eğitime, daha yüksek bir kültür düzeyine ve daha iyi bir mesleki deneyime sahip olan bir

yeni işçi türü, yetiştirilmelidir.

Maalesef, son birkaç on yıldır personel eğitimi konusunda çok hatalar yapılmış ve bunlar da olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Ellilerde, SSCB dünyanın en iyi eğitim sistemine sahipti. Öteki ülkelere kıyasla, öğrenciler doğa bilimleri alanında ciddi bir eğitimden geçmekteydiler.

Bir örnek yetecektir. Dünyanın ilk yapay uydusunun fırlatılması Batı'da bir şoka neden oldu. Dünyanın en zengin ülkesi olan Amerika'da halk başkanlarından, uzay araştırmalarında neden geri kalındığını sormaya başladı. Yetkili bir komisyon kuruldu ve Sovyet başarısının nedenlerini eğitim sistemlerinde buldu. 1950'lilerde SSCB her yıl ulusal gelirinin yüzde lO'unu eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanıyordu; ABD için bu rakam sadece yüzde 4'tü.

Komisyon tarafından çıkarılan sonuçlar, eğitim alanında ABD politikasına büyük etkiler yaptı. Son otuz yılda ABD'de eğitim harcamaları, ulusal gelirlerinin üç katı hızla artmaktadır ve eğitim harcamalarının ulusal gelir içindeki payı yüzde 12'ye ulaşmıştır. Buna karşılık, Sovyetler Birliği son otuz yılda eğitim harcama artış hızının ulusal gelir artış hızından geride kaldığı tek gelişmiş ülke olmuştur ve artık bizde eğitim harcamaları ulusal gelirin sadece yüzde 7'sini oluşturmaktadır.

S. — Belki de toplamlar her şeyi göstermiyordur. Sorun, eğitimin saygınlığının zedelenmiş olmasındadır...

C. — Elbette ki, eğitim reformu bu durumu onaracaktır. Devlet tarafından ayrılan ek kaynaklar da bir katkıda bulunacaktır. Fakat, çok daha ileri

gidilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Yuvadan başlayıp yüksek öğretime kadar süren genç neslin eğitimi ve orta ve yüksek öğrenim görmüş olanların yeniden eğitimi tüm halkın derdi olmalıdır. Bir hükümet üyesi, tasarım şefi, akademisyen ya da fabrika müdürü de olsa, ülkede uzman tek bir kimse kalmamalıdır ki vaktinin bir saatini eğitim (özellikle de çocuk eğitimi) için vermesin.

Yaşam deneyiminden ve ulusal ekonomiyle ilişkili deneyimden hiç bahsetmesek bile, ülkenin gençlerinin okul eğitimini sadece, görece küçük bir grup olan ve bir kısmının yükseköğrenimi dahi bulunmayan (temelde kültür-fizik, el sanatları, resim, müzik, vb. türünden özel konu öğretmeni kadınlar), öğretmenlere havale edemeyiz. Okullara ve tüm eğitim sistemine ayrıcalıklı bir konum kazandırmak için boyutlu ve acil önlemlere ihtiyacımız var. Ülkemizin geleceği bugün yetiştirmekte olduğumuz insanlara dayanacaktır.

S. — Söyleşimizin hafiften tümüyle ekonomik olan konulardan uzaklaştığını düşünmüyor musunuz?

C. — Hayır, düşünmüyorum. Şimdilerde toplumsal ve emek eylemlerinden konuş-makmoda, fakat bunlar da insanın kültür düzeyi, eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgilidir. Kültürün rolünü, insanların dosdoğru çalışmalarını sağladığı tezine indirgemek acaip olur. Kişinin gelişimini, dünya görüşünü ya da özgürlüğünü ilgilendiren ilahi değerler vardır. Eğitim, kültür ve sağlıktan oluşan bu alan, gelin şimdilik buna refah sanayii diyelim, bir insanın toplumsal eylemlilik tohumu ile aşılanması ve verimliliği ile; doğrudan ilişkili olan işine sağlıklı yaklaşımı, şu, bu, kısaca ekonomi açısından son derece önemlidir.

Maalesef, yaşamın bu alanı uzun süredir büyük çapta ihmal edilmiş ve amaçlarıyla öncelikleri çarpıtılmıştır; "Eğitim ekonomisi", "kültür ekonomisi" ve "halk sağlığı "ekonomisi" kavramlarına sahip olmamamız şaşırtıcı değildir. Bu arada, bu sektörler kendi ekonomik mekanizmalarına, kendi denetim sistemlerine, kendi normlarına ve kurallarına ve kendi ekonomik ilişkilerine sahiptirler. Sinemada başlayan yeni model uygulaması ve tiyatroda başlatılan buluşçu deney henüz çok yenidir...

S. — iyileşme yönünde bir değişim farkedilebiliyor, yalnız ilerleme beklenenden yavaş. Başlangıçta düşündüğümüzden daha zor olduğu anlaşılıyor. SBKP Merkez Komitesi'nin 1987 Haziran Plenumu'nda bu konu tartışılmıştı ve şu anda da güncelliğini koruyor. izlenim odur ki, birisi hızımızı kasıtlı olarak firenliyor ve pe-restroykayı engelliyor. iktisatçı olarak, sizce perestroyka kim tarafından istenmemektedir? Kişileri değil, grupları hatta toplum katmanlarını kastediyorum. Hatta, "grup bencilliği" diye bir terim bile kullanılmaya başladı...

C. — Yeni, her zaman bir mücadeleyi ve engellerin aşılmasını varsayar. Yeni, elde edilmesi her zaman güç bir şeydir. Perestroyka da yeni ekonomik ilişkileri ve İşletmecilik yöntemlerini ilgilendirmektedir. Bunlar bazılarının çıkarlarını etkilemektedir.

İktisadi işletmeciliğin yeniden yapılanmasında elde edeceğimiz temel unsur işletmelerin, sovhoz ve kolhozların haklarının genişletilmesi olacaktır. Fakat birisinin hakları genişletiliyorsa bu, başkalarının aşırı güçlerinin bir bölümünden ayrılmak zorunda kalacakları demektir. Bazı önde gelen mevkileri olanaklarından mahrum bırakarak onları güçlerinden ve ayrıcalıklarından soyutlarsak bu, çoğu kez onların varlıklarının geçerliliğini sorgulamamızı gerektirir. Bugünkü idari yapıda "işgörenler de kişiler olduğu için, çoğu alışkanlıkların verdiği güç ve yetkiyle eskiye yapışacak, onu bırakmak istemeyecek ve yeni eğilimlere karşı pasifbir konum edineceklerdir.

Karar verme aşamasında komuta zincirinde görev almak daha kolaylarına gelen bir başka çok ilginç grup (onlara "geri işletmeci" diyorum) daha var. Bağımsızlık bu tür için çok ağır bir sorumluluk yüküdür. Yetkiler sorumluluklarla birlikte verilir. Fakat herkes bunu istemez.

Üçüncü grup, dürüst olmayan yollardan elde ettikleri gelirler ile yaşayanlardır. Hırsızları, rüşvet alanları ya da karaborsacıları kasdetmiyorum. Oldukça yüksek sayıda insan emek katkılarına tekabül etmeyen ücretler almaktadır. Genellikle çalıştıkları kabul edilir. Resmen de çalışırlar ama sadece iş süreci ile meşgullarmış süsü verirler. Pe-restroyka koşullarında bu tür insanlar üzerinde, ücretlerini, artık gerçekten haketmele-ri yönündeki, baskı artmıştır. Bazıları bu baskıdan tiksinmektedir. Fakat tüm zorluğuna karşın hedeflenen amacımıza ulaşacağımıza inanıyorum.

Bir kez, yaşamın kendisi değişim istemektedir. Bu anlamda sığınacak yer yoktur. Bir yerinden başlamalıyız.

Ayrıca, tüm sorunlarla aynı anda bir bütünsellik içinde ilgilenmeye başladık. Bu,

SBKP Merkez Komitesi Haziran 1987 Plenumu kararlarının ayırdedici özelliğidir.

Bunun da ötesinde, anlamlı değişimler küçük bir grup tarafından gerçekleştiri-lemezler. Perestroykanın kültür alanında öteki alanlara kıyasla (maalesef ekonomik alan çok gerilerdedir) ileri gitmiş olması bu görüşü destekleyen mahiyettedir. Basın ve TV'de, edebiyat ve sinemada keskin ve güncel ne kadar çok konu gündeme getiriliyor. Birkaç yıl önce bunu hayal bile edemezdik. Çok kısa bir süre önce bile tabu olan ya da çok cesur bir açıklama olarak görülenler artık günlük alışkanlıklarımızdan olageldi. Bu, hem kültürel hem de toplumsal alanlarda çok mesafe aldığımızı gösterir. Yenilenmeyi başarıyla ileri götürebileceğimizin garantisi bu yeni kazanılmış bakış açısıdır. Perest-roykanın başarısı için temel zorunluluk tam demokratikleşmedir.

üçüncü bölüm için ikinci ek

KAPİTALİST OLMAYAN YOL

"Halk Cephesi" formülünün, kapitalizmin gelişkinliği açısından geri topraklara yansımış biçimi oluyor; hem popüler front ve hem de barışçıl geçiş reçetelerinin doğal sonucudur. Daha önce de öne sürülebilirdi; ancak nesnel durumun oluşması için 1950 yıllarını ve sonlarını beklemek zorunlu oldu. İlk önce, 1960 yılında Moskova'da yapılan Komünist Partileri ve İşçi Partileri toplantısında, formül ve isim resmiyet kazandı.

Yeni nesnel durum şudur: 1950 ve 1960 yılları, kolonyalı ülkelerde uyanma ve evrensel ölçüde liderler çıkarma dönemi oluyor. Mısır'da Albay Nasır, General Necip'ten Mısır İhtilali'nin yönetimini aldıktan sonra, Fransa ve Büyük Britanya'nın da tersinden zorlamasıyla, anti-emperyalist bir çizgi tutturuyor ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasından "Arap Sosyalizmi" arayışlarına yöneliyor. Küba'da Başkan Castro, hem kokuşmuş bir

diktatörlüğü deviriyor ve hem de atıl bir "kardeş" partiyi, Sovyet çizgisinde Küba Komünist Partisi’ni tasfiye ettikten sonra, marksist-leninist doğrultuda bir düzen kurmaya başlıyor. Daha sonraki yıllarda Vietnam’da Ho Şi Minh, Amerika’nın elinden bağımsızlığını koparabilmek için yeni bir söylence yazmaya başlıyor ve başarıyor. Bunlara Kongo'nun öldürülen lideri Patrice Lumumba, Cezayir’debağımsızlık mücadelesinin lideri olan ve iktidarı çabuk kaybeden Ahmet Bin Bella veya Gana’da Kwame Nkru-mah ve kuşkusuz ülkesi olmayan ve devlet peşinde koşmayan unutulmaz devrimci Er-nesto Che Guavera eklenebiliyor; üç eski ve yavaş kıta sarsılıyor ve sallanıyor.

Tarih eski topraklarda hızlanırken, yeni düzeneyavaş gidişi anlatmak üzere "kapitalist olmayan" yol bulunuyor. Halk Cephesi formülü ile birkaç çok açık benzerliği taşıyor; bunları saymaya başlamak istiyorum. Bir: Bu bir geçiş formülüdür. Buradan yeni düzene geçileceği varsayılıyor; ancak sadece varsayılıyor. Marx ve Engels'in de geçiş süreçlerini irdelememe alışkanlığını sürdüren Sovyet marksizmi, hem halk cephesi’nin ve hem de kapitalist olmayan yolun, daha ileri düzene nasıl akacağı konusu üzerinde pek durmuyor. İki: Dış faktör, formül ya da yolun belirlenmesinde ağırlık taşıyor. Halk Cephesi formülünü Sovyet marksizmine cazip hale getiren en önemli etkenlerin başında, böylece, Hitler’in Sovyetler Birliği’ne hücumunun önlenebileceği düşüncesi var. Kapitalist olmayan yol ülkeleri de dış politikalarında Sovyetler Birliği ile yakınlığı ön plana çıkarıyorlar. Üç: Sınıf bakışı, her ikisinde de kördür. Sınıf bakışı olmadığı söylenebilir; hem Halk Cephesi ve hem de Kapitalist Olmayan yol programları, pek çok sınıfın katılımını ve birlikte yürüyüşünü öngörüyorlar. Dört: Her ikisi de marksizmin özünden büyük bir kopuşu temsil ediyorlar. Marksizmin, işçi sınıfının iktidarı kendisine temel alan olarak seçmesi, yalnızca işçi sınıfının devrimci gücüne ve misyonuna güvenmekten kaynaklanmıyor; aynı zamanda, işçi sınıfı alanının dışının bozulma kesimleri olarak tanımlanmasından ileri geliyor. Marksizmin özüne göre, devrimci süreçte, politikada, ahlakta, felsefede, işçi sınıfının dışı, bir dejenerasyon alanıdır; buradan herhangi bir olumluluk beklenmemesi gerekiyor. Her iki formül ise, olumluluğu, işçi sınıfı dışı alanlara çekiyor ve arıyor.

Kapitalist olmayan yol formülasyonu da dayanağını Lenin’de arıyor ve Sovyet marksizminde tüm işçi sınıfı hegemonyalı görüşlerden uzaklaşma

gibi bu da aradığı kaynağı, 1920 yazından sonraki Lenin yazılarında buluyor. Lenin, Komintern'in İkinci Kongresi'ne sunduğu ulusal ve kolonyal sorunlar ile ilgili çalışmasında şu paragrafı da kaleme alıyor: "Sorun şöyle ortaya konuyor: Biz şimdi, kurtuluş yoluna girmiş ve aralarında, savaştan beri, ilerleme doğrultusunda bazı adımlar atanların da bulunduğu geri ülkelerde ekonomik gelişmenin kapitalist aşamasının kaçınılmaz olduğu iddiasını doğru mu kabul edeceğiz? Cevabı olumsuz olarak verdik. Eğer muzaffer proletarya, bunlar arasında, sistematik propaganda yaparsa, ve Sovyet hükümeti, elindeki bütün imkânlarla, bunların yardımına koşarsa, böyle ıbir durumda, geri halkların, kaçınılmaz olarakkapitalist kalkınma aşamasından geçmeleri gerektiğini düşünmek yanlış olacaktır." Lenin, bir yol açıyor ve adını koymuyor; ancak şöyle devam ediyor: "Gelişmiş ülkelerin proletaryasının yardımıyla, geri ülkeler Sovyet sistemine ve kapitalist aşamadan geçmeye mecbur kalmadan, belli gelişme aşamalarından geçerek, komünizme atlayabilirler." Daha sonra, 1956 yılındaki Yirminci Kongre'nin sosyalizme geçişin yollarında çeşitliliği kabul etmesinin arkasından, 1960 yılında, Lenin'in "belli gelişme aşamaları" olarak belirsiz bıraktığı yolun birisinin ve en önemlisinin kapitalist olmayan yol olduğuna kararverildiği anlaşılıyor.

1960 yılı sonrası bu yolu ön plana çıkarma çabalarının gerekliliği veya haklılığı tartışması ayrı; ancak böyle bir yol tanımlanınca bunu Lenin'e ve Lenin'in, Komintern'in İkinci Kongresi sırasında, çokbüyük bir acele ile, Doğu Hakları Kurultayı toplama çabalarına bağlanmasında büyük bir haklılık var. Mücadelenin ağırlık merkezini gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinden, gelişmemiş Doğu Avrupa ülkelerine kaydırma girişimleri, işçi sınıfı vurgusunda bir kaymayı da beraberinde getirmek durumundadır.

Burada devam etmeden önce, Komünist Enternasyonalin İkinci Kongresi'nin, Maring'in sekreterliğini yaptığı ve Lenin ile birlikte Hintli komünist Roy'un üye olduğu "ulusal ve kolonyal sorunlar" komisyonunun orijinal katkılarının İkisine daha değinmek zorunluluğunu duyuyorum. Bunlardan birisi, ulusları, "ezen ve ezilen uluslar" diye iki ayrı kategoriye ayırmaktır; İran, Türkiye, Çin, Lenin bu örnekleri veriyor, ezilen uluslar arasına giriyorlar ve Britanya, ezen ulus oluyor. Lenin "bu ayırmanın, ulusları ezen ve ezilen olarak bölme düşüncesinin" kendisinin ve Roy'un geliştirdiği bütün tezlerin ortasından,geçtiğinikaydediyor[1]. Bu katkının

arkasından, "burjuva-demokrat" yerine, "nasyonal-revolüsyoner" veya aynı anlama gelmek üzere, "ulusal-devrimci" hareket nitelemesinin kullanılması gerektiği düşüncesi geliyor.

Kuşkusuz her burjuva-demokrat hareketin temelinde köylülüğün olduğunu Lenin tekrarlamadan edemiyor ve aynı yerde şunları yazıyor: "Geri ülkelerde nüfusun ezici çoğunluğu, köylülük olduğu için, köylülük kapitalist ilişkileri temsil eder, her ulusal hareketin ancak burjuva-demokrat olabileceğinde şüphe yoktur." Bu hatırlatma, anlaşılacağı üzere, "burjuva-demokrat" nitelemesinden ayrılarak neden "ulusal-devrimci" tanımlamasına geçilmesi gerektiği sorusunu ortaya çıkarıyor; eğer "burjuva-demokrat" kullanımında ısrar edilecek olursa, "reformist ve devrimci hareketler arasındaki ayrımın ortadan kalkacağı" ileri sürülüyor. Bütün bu özgün katkıların arkasında devrimci hareketin Doğu'ya kaydığı temel saptama veya varsayımı yatıyor; açıkça görülüyor.

Devam etmeden önce bir ekleme ile bir de parantez açmak istiyorum; 1960 yılında Moskova'da bir araya gelen Komünist ve İşçi Partileri toplantısının hiçbir katkıda bulunmadığı izlenimini vermek istemiyorum. Bu toplantıdan, kapitalist olmayan yol formülüyle birlikte bir de "ulusal demokrasi" ya da "milli demokrasi" durumu veya devleti çıkıyor. Profesör Hough, ortaya çıkan "ulusal demokrasi" için şu tanımı veriyor: "Ulusal demokrasi devleti, içerde sosyal transformasyonlar ve dışarda ise esas itibariyle Sovyet yanlısı dış politika izleyen bir non-sosyalist devlettir"[2]. Öyle anlaşılıyor, kapitalist olmayan yol, bu ulusal demokrat devletin, zaman içinde politik renkler kazanan ekonomik programını oluşturuyor. Böylece daha önce var olan "burjuva-demokrat" nitelemesiyle, 1920 yılında Lenin'in vurguladığı "ulusal-devrimci" tanımının bir karışımı üzerinde duruluyor ve "ulusal demokrat" tarifinde karar kılmıyor.

Açmak istediğim parantez ise şöyle açılıyor: 1960 yıllarında Türkiye'ye "milli demokratik devrim" olarak giren, 1970 yıllarında "ulusal demokrasi" veya "halk demokrasisi" olarak, ya da "ulusal demokratik devrim" veya "halk devrimi", ya da bunlar için "cepheler politikası" ikilemini yaratan açılımın kaynağı buradadır. Ulusal demokrasi de, halk devrimi de, ya da bunlar için cepheler politikası da, tümüyle Sovyet marksizminin

geliştirmeleridir; arkasında Sovyet dış poiltikasının gereklerinin önemli bir zorlaması yatıyor.

Parantezi kapattıktan sonra non-kapitalist yol'un kısa çözümlemesine dönebiliyorum; temel motoru köylülük ve buna eklenmiş ulusal entelijansiya oluyor. İşleyiş sisteminde kaba bir mekanizm görülüyor; tıpkı faşizme karşı "Halk Cephesi" formülünde, anti-faşist mücadelenin zaman içinde hızlanması ve başarı sağlandığında burada durulmasının imkânsızlığı karşısında, daha ileri aşamalara geçilmesinin öngörülmesi türünden, burada anti-emperyalist mücadelenin başarıya ulaşması halinde vardığı noktada kalamayacağı varsayımı var. Bunun neden mutlaka gerçekleşeceğini gösteren hiçbir ciddi çözümleme yok; bu nokta da, Lenin'in marksisti, kaçınılmaz olanı ön plana çıkaran olarak tanımladığı hatırlandığında, marksizmin temel yönteminden önemli ölçüde uzaklaşma demek oluyor.

Kuşkusuz bir garantileyen mekanizmadan söz ediliyor; ancak bu teorik olmaktan çok uzaktır. Tümüyle politik ve politikanın da tümüyle pratik yanını ilgilendiriyor. Bu garantileyen mekanizma Sovyet marksizmin tüm el kitaplarında tekrarlanıyor ve birisini buraya aktarıyorum: "Dünya sosyalist sisteminin doğuşu, bağımsızlığını kazanmış halklara, daha ileri sınıfsal-antagonistik ilişkileri, hepsinden önce kapitalist toplumsal-ekonomik formasyonu aşma konusunda gerçek bir fırsat vermiştir"[3]. Doğaldır, bu fırsatı kullanmak, bağımsızlığını kazanan halkların liderlerine düşüyor. Bunların ne yapılması gerektiği konusunda tereddüte düşmelerinde yardımcı olabilecek bir formül de açıklanıyor. Aynı el kitabından bu formülü de aktarmak istiyorum: "Bugünkü koşullarda bir ülkenin ilerici liderleri, geleneksel sosyo-ekonomik yapının kendiliğinden parçalanışını, demokratik değişikler yoluna kanalize edebilirler. Sol-kanat ulusal demokratların güçlenmesi, bilimsel sosyalizm ilkesinin kabulü, komünistlerle sağlam bir blok kurulması ve işçi sınıfı ve köylülük arasındaki alyans güçlendirilmesiyle birlikte, demokratik değişikler ve bunu izleyen, devrimin kalitatif olarak daha yüksek aşamasına geçiş imkânı üzerinde vurgu artmaktadır." Görülüyor, kapitalist olmayan yolun, liberasyonla sosyalizm arasında bir aşama olmasından ayrı olarak bu yol boyunca da pek çok aşamalar tanımlanmak isteniyor.

Doğrusu burada ancak aşamaların tanımlanması yönünde bir eğilimin bulunduğunu belirtmek durumundayım; daha ötesini ve aşamaların sayısını söyleyebilmek imkânını, yapmış olduğum araştırmadan çıkaramamaktayım. Non-kapitalist yol üzerindeki Sovyet marksizminin mevcut bulgularını yansıtan bu el kitabı, "ulusal demokratik devrimin sosyalist devrime dönüştüğü, non-kapitalist kalkınmanın nihai aşamasında"[4] diyerek, pek çok aşamanın bulunduğuna işaret ediyor; fakat aşamalarla ilgili bölümden de sayılarını ve bunların sınırlarını anlamak imkânı doğmuyor. Fakat şu söyleniyor: "Ulusal demokratik düzenlemeler, transformations, aşaması, kapitalist olmayan kalkınmanın dönüş noktasıdır. İki dönemin, ulusal liberasyon ve toplumsal kuruluş, genel demokratik düzenlemeler için anti-kolonyal mücadeleler dönemi ile sosyalist kalkınmanın dayanaklarını yaratacak anti-kapitalist mücadele dönemi, arasında bir yol ayrımıdır"[5]. İleri sürülebilenler burada kalıyor ve Sovyet marksizminin düşünce alanındaki büyük ihmali ile bir aşamadan diğerine geçiş konusunda, ciddi hiçbir teorik çaba harcanmıyor.

Böylesine vulgar bir düşünce parçasının, Sovyetler Birliği'nde, tartılmamış olmasını beklememek gerekiyor; Profesör Hough, Washington'daki The Brookings Institu-te için, bu tartışmaları sistemleştirmeye çalışıyor. Bir tarafta, Viktor Tyagunenko, Go-ergiyMirkiy, Rostislav Ulyanovskiy var; bunları optimist saymak mümkün görünüyor. Nasır'ın ilk çıkışı ve Castro'nun büyük başarısından etkilendikleri anlaşılan bu grup, kapitalist olmayan yolun, önemli bir engelle karşılaşmadan sosyalizme açılacağını düşünüyorlar. Gerekçeleri çok basit; bağımsızlık mücadelesinden geliyorlar ve bir daha bağımlı bir ilişkiye girmek istemeyecekleri kesindir. Bu grup, ulusçuluğun itici güç olduğuna inanıyor; ulusal bağımsızlıktan sonraki yeni sınıfsal oluşumlarla ilgilenmediği anlaşılıyor. Dolayısıyla bu bakış açısında, komünistlere ve işçi sınıfı militanlarına önemli bir yer düşmüyor; silahlı kuvvetler ve aydınlar, kapitalist olmayan yolun önde gelen yolcularıdırlar.

Bunun karşısında, Vladimir Kiselev'in[6] görüşleri yar, bu ikinci görüş, fazla taraftar sahibi görünmüyor. Çünkü, birinci grubu, devletin ve iktidarın sınıfsal niteliğini görmediğini ileri sürerek eleştiriyor ve daha Ortodoks bir tutum alıyor; Kiselev, ulusal liberasyon hareketlerinde de genç işçi sınıfının en dinamik ve güvenilir olduğunu savunuyor. Kapitalist olmayan yolda

genç subaylara ve diğerlerine güvenmenin çıkmaz bir yol olduğunu ve komünist partilerin desteklenmesi gerektiğini belirtiyor.

Kiselev grubu Castro türü devrimlerin fazla tekrarlanma şansı olmadığına inanıyor; buna karşın klasik devrimlere umutlu bakıyorlar. Birinci grup, Uluslararası Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’nde toplanıyor; buna karşın daha çok Doğu Araştırmaları Enstitüsü’nde yoğunlaşan ve başını Nodari Sinrıaniya’nın çektiği bir üçüncügrup, hem birincilerin iyimserliğine ve hem de Ekim Devrimi türü devrimlerin tekrarlanabileceğim düşünen ikinci grubun optimizmine katılmıyor. Simaniya, kapitalist olmayan yol’dan otomatik sosyalizme geçişe çok içerliyor ve sosyalizm için ayrı ve başlı başına bir devrim hazırlanması gerektiğini ileri sürüyor; "tamamlanmamış devrimin" tamamlanması türünden bir kolaylığı kabul etmiyor.

Bu grup ve başta Simaniya’nın kendisi, Rusya Devrimi’nin özel koşulları olduğunu ve geri ülkelerdeki devrimleri burjuva devrimlerinden ayırmanın doğru olmadığını savunuyor. Aynı gruba konabileceklerden Vladimir Horos ise kapitalist olmayan yoldaki mevcut örneklerin herhangi bir sosyalist şans taşımadıklarını, bunların çoğunun, on dokuzuncu yüzyılda Rusya’da görülen narodnikier gibi popülist olduklarını ileri sürüyor. Zamanla bunların nasyonal liberasyon yanlarının da abartılmaması gerektiği ve çoğunun yalnızca siyasal bağımsızlıkla yetindikleri üzerinde duruluyor.

1970’1i yıllara gelince ise başka bir nesnel durumda, kapitalist olmayan yol formülüne karşı duyulan rahatsızlık başka ve yeni arayışlara yol açıyor; bu "sosyalist yönelimli" devlet türü oluyor. Profesör Ponomaryev, 1970 yıllarının sonlarına doğru, Kommunist’te yayınlanan incelemesinde, kapitalist olmayan yol formülünün yerini alan sosyalist yönelimli devlet düzeni hakkında da bilgi veriyor.

Yeni nesnel durum, o zamanın ideolojik sorunlarda yetkili merkez komitesi üyesi Ponomaryev’e göre, iki cephede kendisini belli ediyor. Bunlardan birisi kapitalizm cephesidir ve "yetmiş yıllarının derin ve kapsamlı krizi, kapitalizme, sadece ekonomik alanda da değil, ahlaki ve politik planda da darbeler indirdi" diye yazıyor[7]. Ponomar-yev, pek çok kapitalist ülkede, müzminleşen veya yeni sorunların çözümü için sosyalist yöntemlerin önerilmesi yönünde ciddi eğilimlerin çıktığını ileri sürüyor. "Sınıf

mücadelesi kızıştı" gözlemini de yapan Ponovaryev, Vietnam’da birleşik sosyalist devletin kurulmasının arkasından, "Angola, Etiyopya, Mozambik, Afganistan, Güney Yemen ve diğer ülkelerde sosyalist yönelim açıklandı" diyor; hiç kuşkusuz, yeni bir nesnelliğe işaret ediyor.

Profesör Ponomaryev, "bu devletin temel özellikleri ve fonksiyonları nelerdir" sorusunu soruyor ve "anti-emperyalist, anti-feodal demokratik devrimden çıkan" bu devletin temel çizgisi hakkında açıklamalar geliştiriyor. Bunları çok kısa olarak aktarmak istiyorum. Bir: Ekonomik temel olarak, "sosyalist ilişkilere gelişebilecek üretim ilişkileri biçimine sahiptir"; bir özelliğini burada buluyor. Devlet, sürekli olarak emperyalizmin ekonomik temellerini çökertiyor, yabancı sermayeli firmaları millileştiriyor ve özel sektörün alanını daraltıyor; kapitalist olmayan yol formülüne göre, özellikler daha net-leştirilmiş oluyor. İki: Sosyal cephede, sosyalist yönelimli devletin, ulusal bağımsızlıkta ve köklü toplumsal reformlarda çıkarı olan geniş bir demokratik blok oluşturuyor. Üç: Siyasal planda, böyle bir devlet, geniş halk yığınlarını temsil eden bir yönetim organına sahip oluyor. Dört: Dış politikada, anti-kolonyal, anti-emperyalist, barıştan yana, eşitliğe dayalı işbirliği isteyen bir çizgiyi savunma durumundadır; bunu sağladığı ölçüde, sosyalist yönelimli bir devlet sayılabiliyor. Kuşkusuz bu tanımlama, sosyalist yönelimli devletin başta Sovyetler Birliği olmak üzere diğer sosyalist ülkelerle yakın bir işbirliği içinde olmasını gerektiriyor. Altı: Böyle bir devlette yönetici rol, devrimci-demokrat güçlere veriliyor.

Kuşkusuz bunları uygulayan bir devlete, Sovyet marksizmi, büyük bir tevazu ve nezaketle, sosyalist yönelimli devlet demeyi uygun buluyor; Batılı kafaların, bunları, sosyalist olarak anlamalarını anlaşılır bulmak mümkün görünüyor. Fakat Panomaryev’in incelemesinden bir süre sonra ve özellikle Garbaçov’un yönetiminin 1987 yılını izleyen döneminde, yeni nesnel durumda yine ve yeni değişmeler oluyor.

Bu arada Rus asıllı Amerikalı iktisatçı Wasily Leontief de, Sovyetler Birliğinde çok beğenilmeye başlıyor ve Akademi üyesi yapılıyor. Sovyet iktisatçısı Menşikov ile Komünist ve İşçi Partileri’nin tek platformu haline gelea World Marxist Review için yaptıkları görüşmede, Profesör Leontief şunları da söylemek gereğini duyuyor: "Marx’a göre doğru izleyiş,

feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm’dir. Fakat şimdilerde Üçüncü Dünya’da şaka yollu, feodalizmi sosyalizmin izlediği ve bunun da kapitalizme yol açtığını söylüyorlar"*. Kapitalist olmayan yolun arkasından sosyalist yönelimli düzenlerde kapitalizme dönüşüyorlar.

Vulgar Sovyet marksistleri, "kapitalist olmayan yol sosyalizm’dir" iddiasıyla başladılar. Sonunda, kapitalist olmayan yolun, gerçekte kapitalist yol olduğu ortaya çıktı; kapitalizmin önündeki bazı engeller, sosyalizmden esinlenen yöntemlerle ezildiler. Bunu, kapitalizm izledi.

Vulgarizasyonun hep bir dönüş olduğu yolundaki görüşümü doğruluyor.

üçüncü bölüm için üçüncü ek

*

• •   • _   •• ••   _ •   • *

KOM^ NIZMDEN DO NU Ş TARIHÇESI

Anatoliy Butenko Aleksandr Savçenko

Marksizm-Leninizm’in kurucuları toplumun, komünizme doğru ilerleyişinde, temelli olarak farklı tarihsel aşamalardan geçmesi gerektiğini öngördüler ve komünist formasyonun ortaya çıkış ve gelişmesinin evrensel aşamalarını formüle ettiler. Bu, kapitalizmden, komünizmin ilk aşaması olan sosyalizme ve buradan da, yeni formasyonun daha yüksek aşaması olan komünizme geçiş dönemidir. Eğer sosyalizme doğru gelişme, kapitalizmden değil de feodalizmden veya diğer prekapitalist üretim biçimlerinden başlıyorsa, o zaman biz, kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemiyle değil, kendine özgü yasaları ve kalkınma formları olan bir azgelişmiş ekonomiden sosyalizme geçiş ile uğraşmak durumundayız.

Önce Sovyetler Birliği’nde ve daha sonra diğer sosyalist ülkelerdeki sosyalist kuruluş, komünist formasyonun bu çıkış ve gelişme aşamalarının doğruluğunu göstermiştir. Aynı zamanda uluslararası deneyimler, bazı değişiklikler getiriyorlar. Bu deneyimler, özellikle sosyalizme geçiş döneminin sona erip ermediğini belirleyen ölçütlerin sarkıklığını

gösteriyorlar. Bu ölçüt toplumsal üretim araçlarının hacmidir. Şimdi geçiş döneminin sona erip ermediğinin kriterinin tümleşik olması gerektiğinde genel bir kabul vardır. Bukriter, yaşamın her alanında sosyalizmin temellerini atmada gösterilen başarının düzeyini hesaba katmak zorundadır. Üretimde, toplumsal ve sınıf ilişkilerinin her alanında, politika ve mantalitede başarı düzeylerine bakılmalıdır. Yeni, komünist formasyonun ilk aşaması olan sosyalist dönem, oldukça uzundur ve iki aşamaya sahip bulunuyor; gelişmiş sosyalizmi kurma aşaması ve ilerleme aşaması.

1960 yıllarının başlarında Avrupa'daki sosyalist ülkeler, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin son aşamalarında idiler ve daha sonraki gelişmeleri için tarihsel imkânları formüle ediyorlardı.

O zaman bazı bilim adamları tarafından savunulan görüşlere göre kapitalizmden sosyalizme geçişi, hemen sosyalizmden komünizme geçiş izleyecekti. Bununla birlikte bazı sosyalist ülkeler yakın hedeflerinin komünizme geçmek değil gelişmiş sosyalizmi kurmak olduğu sonucuna vardılar. Çekoslovak Komünist Partisi, 1958 yılında, On Birinci Kongre'de, sosyalist kuruluşun tamamlanmasının, sosyalizmin inşasını bitirecekleri, olgun bir sosyalist toplum kuracakları, komünizme tedricen geçmek için yeni ma-teryeller ve kültürel değerler yaratacakları ve biriktirecekleri özel bir gelişme aşaması olduğunu düşündüler. Yine Çekoslovak Komünist Partisi'nin 1962 yılında yapılan On İkinci Kongresi, gelecek beş yıllık dönemi gelişmiş sosyalist toplumu kurma dönemi olarak nitelendirdi. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nin Altıncı Kongresi, 1963 yılında, gelişmiş sosyalist sistemi kurma amacını benimsedi. Macar Komünistleri aynı hedefleri 1961 yılında ilan etmişlerdi.

Görülüyor, subjektivizme karşın, kardeş partilerin kollektif çabalarıyla, uzun bir sosyalist gelişme aşamasına doğru bir eğilim beliriyor.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, daha 1966 yılındaki Yirmi Üçüncü Kongresi'nde tam kapsamlı komünist kuruluş formülünden vazgeçti ve 1967 yılında, gelişmiş sosyalizm imkânlarının kullanılmasını önerdi.

1971 yılında, Onuncu Kongre'de Bulgaristan Komünist Partisi, olgun sosyalist toplumun kuruluşu programını kabul etti ve o zamandan beri de uyguluyor. Bulgaristan Komünist Partisi'nin 1986 yılında yapılan On

Üçüncü Kongresi’nde, komünizme yürüyüşün hızının, geçmişte abartıldığına işaret edilerek, pratiğin de gösterdiği gibi olgun sosyalist toplumun kuruluşunun beklendiğinden daha uzun zaman alacağı kabul edildi.

Macar Sosyalist İşçi Partisi’nin 1975 yılında yapılan On Birinci Kongresi, gelecek 15-20 yıl içinde olgun sosyalist toplumun kurulması programını kabul etti. Macar Komünistleri, 1985 yılında yaptıkları On Üçüncü Kongre’de olgun sosyalist toplumun kurulması için çıkarsız çabaların sürdürülmesi ihtiyacını vurguladı.

Almanya Sosyalist Birlik Partisi’nin 1976 tarihli Dokuzuncu Kongresi, olgun sosyalizmi kurmak için yapılması gereken işleri belirleyen bir programı kabul etti. 1986 yılındaki On Birinci Parti Kongresi aynı çizgiyi teyid etti.

Polonya Birleşik İşçi Partisi, 1971 yılında yapılan Altıncı Kongresi’nde gelişmiş sosyalizmi kurma görevini formüle etti. Ancak 1980 yıllarının başındaki kriz bunun gerçekleştirilemez olduğunu gösterdi. Bu nedenle 1986 yılında yapılan Parti Kongresi şunu kabul etti: "Partimiz şimdi kapitalizmden sosyalizme geçişin son aşamasındadır."

Romanya Komünist Partisi’nin 1974 tarihli On Birinci Kongresi, tümleşik gelişmiş sosyalist toplumun kuruluşu ve Romanya'nın komünizme geçişi programını benimsedi. Romanya Komünist Partisi’nin 1984 yılında yapılan On Üçüncü Kongresi, bu stratejik çizginin ısrarla izlenmesini temel görev olarak belirledi.

Çekoslovakya Komünist Partisi, 1971 yılında yapılan On Dördüncü Kongresi’nde 1960 yıllarındaki bunalımla kesintiye uğrayan gelişmiş sosyalizmin kuruluşu sürecine yeniden başlanacağını açıkladı. 1986 yılında yapılan On Yedinci Kongre, ülkenin olgun sosyalizmi kurma aşamasında olduğunu vurguladı.

Moğolistan Devrimci Halk Partisi, 1966 yılındaki On Beşinci Kongresi’nde, 1960 yıllarında sosyalistkuruluşun temellerinin atılmasıyla ülkenin, önde gelen görevin sosyalizmin maddi ve teknolojik temelini kurmak olduğu yeni bir aşamaya geçtiğini karara bağladı. 1986 yılında

yapılan Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin On Dokuzuncu Kongresi, Moğol topraklarında sosyalizmi kurmaya ve sosyalizmin maddi ve teknolojik temellerini tamamlamaya devam etme kararını benimsedi.

Vietnam Komünist Partisi, 1986 yılında yapılan Altıncı Kongre'de, Vietnam'daki o günkü gelişme aşamasının geçiş döneminin ilk aşaması olduğunu açıkladı.

1986 yılında yapılan Küba Komünist Partisi'nin Üçüncü Kongresi belgeleri, sosyalizmin kuruluşunu tamamlama ihtiyacını vurguluyor.

dördüncü bölüm

YETİŞMEK VE GEÇMEK

Soyut saydamdır. Bütünü duyulmazsa parçası kaybolur.

Somut, karışıktır. Bulaşıktır. Pürüzlüdür. Bütünü hiç görülmez vehep parçası göze batar. Soyut, somuttan çıkar. İmbikten geçirilen somut, soyut olur.

Çelik, arıtılmış, demirdir. Çelik, soyut demir demek oluyor. Demirden çelik çıkarmak için demiri arıtmak gerekir. Demiri tekrar arıtmak gerekir. Demir ne kadar çok arıtılırsa o kadar çok çelik olur; arıtma, saflaştırmadır.

Arıtma su ve ateş ile olur.

Pratik, su ve ateştir; ateş ve su olmadan pratiği düşünmek mümkün olmaz.

Pratik, somuttur. Karışıktır. Bulaşıktır. Pürüzlüdür.

Soyutlama, pratiği, bulaşığından, karışığından ve pürüzünden ayıklamadır. Bulaşığından, karışığından, pürüzünden arıtılmış somut ve soyutlanmış pratikler zenginliği, ya da aşılmış antantı, teoridir.

Teorik bakmak saydam bakmaktır.

Pratik bakmak, pürüzlü bakmaktır.

Teorikbakmak uçsuz bucaksız’ı, evreni, bütünseli, sonsuz’u, tarihsizliği, görmektir. Pratik bakmak, dar kalmaktır.

Pratik görmek, pürüze takılmaktır.

Sosyalizm bir teorik bakıştır.

Sosyalizm, kendisi teori olan bakıştır.

Sosyalizmle işçi sınıfının özdeşliği bir teorik bakıştır. Bir tarih soyutlamasıdır. Bir ön-tarihten kurtulmadır.

Sosyalizme işçi sınıfı bütünselinden bakmak, inşaa evrenini, sonsuzu, tarihsizli-ği görebilmektir.

Doğaldır; lordlar doğmuştur ve insan evreninin en üst tepelerinin düzeni demek olan feodal düzenini kurmuşlardır. Başında güzel işlemiş sonra bozulmuştur; baskısından kaçanlar, bourg’larda toplanmaya başlamışlar, zanaatlarını geliştirmişler, zenginleşmişler, kentleri kurmuşlar,burjuva olmuşlar ve sermaye düzenini kurmuşlardır. Bu, yeni bir düzendir. En yeni düzenin ise işçiler tarafından kurulacağı son derece teoriktir. Zorunludur.

İşçi, tarihin gördüğü ve kaydettiği en soyut tarih aktörüdür.

İşçi, en teorik üreticidir.

Lordu soyutlamak zor olmuştur. Renklidir. Sermayedar, Marx’ın kişiliklenmiş sermaye olarak nitelediği bu kategori, soluktur; soyutlamaya daha uygun düşüyor. Aristo-tales, emek-değer yasasına çok yaklaşmasına karşın, zamanında zanaatkâr-usta, birbirinden çok farklı ve hepsinde bireysel yaratıcılık çok baskın olduğu için bu yasaya ulaşamıyor. Manüfaktür aşamasından sonra emekçi, işçiye dönüşürken, büyük bir arınma sürecinden geçiyor;, su ve ateşin yangınında bütün pürüzlerinden ayrılıyor. Birbirine benziyor, soyutlaşıyor ve teorik bir nitelik kazanıyor.

İşçinin kendi düzenini kurması bir teorik sorundur. Bunun tedricen ya da patlama bir yolla kurulup kurulmayacağı da, bu teori açısından, pratik bir durumdur.

Patlamanın kendisinin bir arıtıcı yanı var; bu, ayrı. Ayrıca bir de devrimler teorisi var; bu da ayrıdır. Sosyalizm teorisi ile devrimler teorisi, yan yanadır ve zaman-zaman birbirinin içine giriyor; ancak, çözümsel planda, birbirinden ayrılıyor.

Bu mülk sahiplerinin mülksüzlüğe ikna edilip edilmeyecekleri sorusuyla ilgilidir; ikna edilmelerini mümkün görmüyorum. Ancak tedrici yöntemin kendine özgü bir mantığı biliniyor; parça parça atılan adımların sonucunda, kendi alanı daralan mülk sahiplerinin, bir noktada ikna edilmekten başka bir özgürlüklerinin olmayacağına inanılıyor. Böyle bir noktada bile mülk sahiplerinin barış için teslimiyet yolunu seçmeyeceklerini düşünüyorum.

Pratik insan için savaşların hepsi bir pürüzden doğuyor. Fakat aslında hepsi ilkelerin çatışmasından kaynaklanıyor.

Fransa Devrimi'nden sonra çıkan ve Rusya'yı, Mısır'ı içine alan savaş bir ilke savaşıdır; eski düzen ile yeni düzen çatışıyor. Rusya Devrimi, kendi ilkesel savaşını yapamıyor ve bunun yerine, sıcak savaşın sulandırılmış ve bu nedenle de uzatılmış bir türü olan soğuk savaş geliyor.

İster Fransa Devrimi'nden sonraki geniş kapsamlı savaş ve isterse Ekim

Devrımi'nden sonraki uzatJmış soğuk savaş okun, Ker ikisi de, eski ve yeni düzenlerin bir arada yaşayıp yaşamayacaklarının denemesidir; bir arada yaşayabilecekleri görüşü, Sojitelstvo, Lenin'in bir keşfidir. Artrk yanlış çıktığının kabul edilmesi gerekiyor.

Her kalıcı ve yeni düzen, bir yeni teoridir.

Her yeni düzen, varolan teorinin üzerine gelen bir pürüz oluyor. Bu nedenle eski ve yeni düzenler arasındaki antagonizmayı bir ekonomik alan daralması olarak görmemek gerekiyor; bu, varolan teorinin bozulması ve sarsılmasıdır.

Yeni düzen ile eski düzen arasındaki zıtlığı, yeni düzenin coğrafi ölçeğine de indirgememek zorunludur. Çatışma teoriktir ve teorinin, ölçek boyutu bulunuyor[8], Eski teori yeni teoriyi, ne kadar minimal olursa olsun, kabul etmemek durumunda kalıyor.

Böylece bakıldığında, sosyalizmin hem çıkışı ve hem de yaşaması açısından teorik bir süreç olduğu belirginleşiyor.

Kriz ve Devrim

Teori, geleceğin ip uçlarına köprü kurabildiği ölçüde yaşar.

Fakat teori, geçmişe dayanılarak kuruluyor.

Toplumsal yaşamla ilgili teorilerin geçmişe dayanılarak kurulması kaçınılmazdır; çünkü, somutun çoğu geçmişte var. Var olmak, irdelenmiş ve yazılmış olmak anlamına da geliyor.

Ne yazık, gerçek saptandığı biçimiyle ve ölçüde biliniyor.

Şu söylenebiliyor; eğer siyasal iktisat, daha çok on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başının ürünü ise de, dayandığı bilgileri, on yedinci yüzyıla indirgemede büyük sakınca görmüyorum. Bunun en açık kanıtlarından birisi, Adam Smith, 1776 yılında ünlü kitabını yazmasına karşın, sanayi devrimini, hiç ama hiç hissedemiyor. Smith'in yazdıkları, merkantilizm ile fizyokrasinin içice geçirilip, mümkün olan ölçüde sistematize edilmesiyle sınırlı kalabiliyor.

Bu düşüncelerimi Marx'ın görüşlerinin formasyonuna da uygulamanın doğru olacağını düşünüyorum; basit meta üretimi, kesinlikle, manüfaktür aşamasının damgasını taşıyor. Emek değeryasasının burada mükemmel bir uyum alanı bulduğundan hiç kuşku duymuyorum; vulgarizasyon dönemine kadar bütün siyasal iktisatçılar emek-değer yasasından başlıyorlar ve yaşadıkları yılların gözlemleri karşısında kabul ettikleri yasadan rahatsızlık duymak zorunda kalıyorlar. Ricardo bu türün en mükemmel örneği oluyor; Marx, Ricardo'yu, siyasal iktisatın en büyük soyutlayıcısı olarak görüyor.

Sisteminde, kapitalizmin formasyonunun daha önceki yüzyıllardan önemli somutluklar taşıdığı kuşkusuzdur; ancak kapitalizmin devirici ve devrimci rolüyle ilgili düşünceleri tümüyle yaşadığı döneme ait görünüyor[9]. Bir talih mi talihsizlik mi; Marx'ın kendi formasyonu sanayi devriminin görünen sonuçlarının başta İngiltere bütün Batı Avrupa'yı donattığı bir zamana denk düşüyor. Tekstilin mekanizasyonu, dünyanın demir yolu ve demir

köprüleriyle örülmesi, tahta yerine demirden teknelerin yüzdürülmeye başlanması, çağdaşlarını son derece etkilemiş olmalıdır; Engels’e ait olduğu belirtilen "sanayi devrimi" sözcüklerinin bunları da egemenliği altına aldığını sanıyorum.

Marx’ın düşüncelerinin formatif dönemi, 1818-1848, siyasal ve toplumsal devrimler açısından son derece kısır ve teknolojikyenilikler ve ekonomik düzenlemeler açısından ise son derece zengin geçiyor.

Buna ekleyebileceğim iki nokta kalıyor. Birincisi, Marx’ın aydınlanma çağının çocuğu olmasıdır; aydınlanma çağı, on sekizinci yüzyılı anlatıyor. on sekizinci yüzyıl ise aynı zamanda Devrimler Çağı’dır. Başına yakın bir zamanda, 1688 yılında başlıyor, İngiliz Devrimi'nden sonra, sonuna yakın bir dönemde Amerikan ve Fransa Devrimleri yaşanıyor. Bu üç devrimi, devrimlerin önemi ve coğrafyanın yenilgi açısından bir büyük somut zenginliği saymakta hiçbir sakınca bulunmuyor.

İnsanlar yakın tarihten çok etkileniyorlar.

İnsanlar, yakın gelecekte yakın geçmişi hatırlıyorlar.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında insanlar, hiç devrim olmasa bile hep büyük düzen değişikliği bekleyişi içindeler; ütopyacıları bu kadar ümitlendiren, geçmişin patlamalarla dolu zenginliği oluyor. Marx, on dokuzuncu yüzyılda devrimleri kaçınılmaz görüyor; kaçınılmazlık, bilimselliktir. Bilime büyük tutkusuyla bu kaçınılmaz olana, gelecek yeni düzenlemelere, iradi müdahaleleri sakınma eğilimi gösteriyor. Kendisine, kaçınılmaz gördüğü devrimleri, bilimselleştirme misyonunu tanıyor.

Formatif yıllarında gördüğü kapitalizmin hızlı esen rüzgârının, her klasik siyasal iktisatçıda olduğu gibi, insanlığı bir felaketli son ile, katastrof final, karşı karşıya bırakacağından kuşku duymuyor. Ayrıca bir siyasal iktisatçıdır; kendisinden önce de siyasal iktisat ve bu arada büyük ütopyacılar, doğan düzenin krizlerle yüklü olduğunu gö-rüyorve yazıyorlar. Pazar, küçükveya büyük olsun, oluşmaya başladığından beri krizlidir; hep dalgalanıyor. Ayrıca insanoğlu, sanayi öncesinde, hava şartlarının belli bir dönemsel eğri izlemesi nedeniyle, refah dönemlerini kıtlık dönemlerinin

izleyeceğini biliyorlar; yenilik, üretimin makinalaşması nedeniyle krizlerin daha düzenli bir hal alması ve sonuçlarının derinleşmesi oluyor.

Sınıf çelişkisine, Newton'un gravitesi kadar bir büyük ağırlık ve rol veren Marx'ın krizleri sisteminin ortasına koymasına şaşmamak gerekiyor; krizlerin belli bir peryod-la kendisini tekrarlayacağını, derinliğinin artacağını ve sonunda patlama noktasına varacağını yazıyor. 1825-1827 yılları, sanayi kaynaklı ilk ekonomik krizi yaşıyor ve bu bü-yükbir yaygınlık kazanıyor.

Marx'ın kriz teorisi, daha sonraki gözlemlerle, kesinlikle doğrulanıyor: 1825, 1836, 1847, 1866, 1873, 1882, 1891, 1900, 1907, 1913, 1921, 1929, 1937, 1949, 1953, 1958, 1961, 1969-1971, 1974-1975, 1987, kapitalist ve tekeller düzeninde kriz yılları oluyor. Çeşitli saptama ve ölçümlere göre bu yıllarda değişiklikler olabilir; çeşitli ülkeler açısından krizin asenkronizasyonu da tarihlerde, önemli olmayan, değişikliklere neden olabiliyor.

Krizlerin en önemli sonuçlarından birisi yönetenlerde güvensizlik yaratmasıdır; kendilerine ve yönetme kapasitelerine güvenleri azalıyor. Yönetilenlerin ise yönetime olan güvenleri sarsılıyor; bu, devrimci objektivitenin işaretlerinin ortaya çıkması demek oluyor. Ancak buradan devrimin çıkacağı kesin değildir; yönetilenlerin bir başka düzenin varlığına ve bunun gerçekleştirilebilir olduğuna inandırılmaları ve inanmaları da gerekiyor.

1980 yıllarında tekeller düzenlerinin yönetenlerinin kendilerine olan güvenlerinde büyük bir artış gözleniyor; ancak 1815 Viyana Kongresi sonrasında ortaya çıkan güvenle karşılaştırabiliyorum. Bu güvenin altındakrizlerin yokluğu bulunmuyor; tam tersine bir durum var. Batı dünyasında 1968 yılında yaygın düzen karşıtı gösterilerden sonra, ikinci Dünya Savaşı'nı izleyen istikrar temelinden sarsılıyor ve refah düzeyinde ciddi dalgalanmalar çıkıyor. Tekeller düzeninin ekonomik krizlerin doğuşunu önleyemediği kesinlikle belli oluyor[10]; ancak bu düzende yeni olan krizleri lokalize edebilmesi ve herhangi bir paniğe kapılmamasıdır[11]. Krizler kapitalist düzende yönetim için bir güvensizlik kaynağı iken tekeller düzeninde krizleri yönetebilmek, ayrı bir güven kaynağı oluyor.

Burada bir krizler tarihi yazma durumunda değilim; kısaca bugünün krizlerini çözümlemek zorunluluğunu duyuyorum. Bunun için de 1929 Krizini hatırlamakta yarar var; Sovyet Profesör Menşikov, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce kapitalist dünyada krizlerin senkronik olduğunu, iki savaş arasında bunun bozulduğunu ve ancak yine de senkronik bir çizgi izlediğini ve savaştan sonra ise asenkronik bir nitelik aldığını kaydediyor. Bu tümüyle eşitsiz gelişme yasasının bir sonucudur ve üretim alanındaki oransızlıkların para piyasalarına aktarılmasına ve derinleşmesine yol açıyor\ Ayrıca krizin asenkronizasyonu, önde gelen tekeller ülkesi yöneticilerinde bir dayanışma duygusunun doğuşuna yol açıyor[12]; krizin yayılmasını ve ithalatını önleyebilmek için birbirine yardım etmeyi bir ilke haline getiriyorlar.

Bunda tabiatıyla, 1969-1971 krizi sonunda Bretton Woods sisteminin çökmesinin rolü büyük görünüyor; bu sistem, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuyla birlikte ve Keynes'in reçetelerine göre ortaya çıkıyor, gelişmiş ve gelişmemiş kapitalist ülkelerin ekonomik yönetimlerini bir takım sabitliklere bağlıyor ve bunun kontrolünü de Uluslararası Para Fonu'na, IMF, veriyor. Bütün paralar dolara göre tarif ediliyorlar ve bu sisteme göre, ülkelerin paralarının değerlerini azaltmaları IMF iznine bağlanıyor.

Bunun mantığı basittir; devalüasyon ile cari ücretleri düşürme aynı ekonomik etkiye sahip oluyor. Devalüasyon, doğrudan doğruya ve ücretlerin düşürülmesi ise maliyetleri indirerek bir ülkenin dış rekabet gücünü artırıyor. 1925 yılından itibaren Büyük Britanya'nın ihracatında önemli tıkanıklar ortaya çıkınca Londra Hükümeti, devalüasyon ile cari ücretlerde azaltma arasında bir tercih yapmak zorunluluğunu duyuyor ve o zamanlar İngiliz lirasının uluslararası prestijini de gözönüne alarak nominal ücretleri indirme politikasını seçiyor; büyük toplumsal olayları yaşamak zorunda kalıyor[2]^ Bunun, tekeller düzeni yöneticilerine, nominal ücretlere doğrudan müdahalenin toplumsal ve siyasal sakıncalarını öğretmesinin dışında bir yararı görülmüyor; 1929 bunalımı ve pounda olan güvensizliğin artması sonucunda 1931 yılı Eylül Ayı'nda Bank of England, poundun altın konvertibilitesini kaldırıyor^ Bu dünya para sisteminin yıkılması ve Londra'nın dünyanın finans merkezi olmaktan çıkması demektir; Bü-yükBritanya'nın tekeller dünyasındaki liderliğinin de sonunu haber veriyor.

Bundan sonra dünya, 1956 yılından itibaren Sovyetler Birliği’nde Hruşov’unkine benzer bir "örgütleme manyası" içine giriyor; tekeller düzeninde doktrinde liderlik, "in the long run we are ali dead" sözüyle bu düzenin ciddiyetine güvenini yitirmiş John Maynard Keynes’eve politikada da, geçirdiği felç nedeniyle uzun yıllar yürüme güçlükleri çeken Franklin Delano Roosevelt’e geçiyor. Birleşmiş Milletler, bunların uzmanlık kuruluşları olan Dünya Bankası, IBRD ve Para Fonu, IMF, buörgüt düşkünlüğünün bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. Birleşmiş Milletlerin yürütme kolu biçiminde düzenlenen Güvenlik Konseyi ve özellikle IMF, politika ve ekonomide, dünya düzeninin istikrarını gözetmeyi üstleniyorlar.

Bu tekeller düzeninin örgütler aracılığıyla yönetilmesi dönemidir; iki savaş arasındaki hayal kırıklığına ve başka örneklerin etkisine de dayanıyor. Büyük Kriz, iki dünya savaşı arasında dünya ekonomisini, tıpkı Birinci Savaş öncesinde olduğu gibi kendi haline bırakma eğilimlerine bağlanıyor; halbuki bir yandan faşist Almanya ve diğer yandan sosyalist Sovyetler "laissez faire, laissez passer" ideolojisini bir kenara atmakla büyük ekonomik yükseliş ve istikrar sağlıyorlar. Kapitalist dünya, bu örneklerin de etkisiyle, İkinci Dünya Savaşı’ndan hem bir dizi uluslararası örgüt ve hem de uluslararası ekonomisinin düzenlenmesine, hiç kuşkusuz ulusal ekonomik düzenlemelerle birlikte, büyük bir inançla çıkıyorlar.

İlk yirmi yıl büyük bir refah dönemidir; "refah devleti" sözlerinin yayıldığı ve kapitalizmin de sosyalizme yaklaştığı, converge, düşüncelerinin ön plana çıktığı bir dönem yaşanıyor. "Keynesian Revolution" adı da verilen bu dönemde/1951 yılındaki re-sesyon Kore Savaşı ve 1959-1961 resesyonu da Küba Bunalımı ile düzeltiliyor; Vietnam Savaşı’nın Amerika tarafından eskalasyonunu da, resesyonun ifadesi sayılan talep düşüklüğünü yenme dürtüsüne bağlayan görüşler yaygındır. Ancak daha sonraki yıllarda krizleri yönetmeyi öğrenen Amerika Birleşik Devletleri Vietnam savaşında kontrolü elinde tutamıyor ve bu nedenle, bir yandan, büyük bütçe açıklarına ve diğer yandan da, sonucunda, gurur kırıcı bir yenilgiye razı oluyor.

Bu nokta üzerinde durmak gereğini duyuyorum; ‘68 Düzen Karşıtı Gösterileri ve Vietnam Yenilgisi’nin, Kissinger'in iddia ettiği gibi bir "extraordinary rebound" ile içinden çıkılanbir kabus olup olmadığının araştırılması zorunluluğu var. Burada sadece değinmek durumundayım;

A.B.D. İkinci Dünya Savaşı'na girmekle birlikte, savaş alanı, theatre of war, Amerika dışı olduğu için makina ve ekipmanlarını savaşın tahribinden koruyor. Üretim devam ediyor; 1938-1948 arasında Amerika için ve sabit fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla, yüzden yüz altmışbeşe çıkarken, Avrupa'nın bütününde yine yüzden seksen yediye iniyor. Savaşı kazanan tarafın liderlerinden birisi olmasının yanında ekonominin bu dönemde büyümesi, savaş sonrasında, Batı dünyanın tartışmasız lideri olarak kabul edilmesine de yol açıyor. Bu kadar değil; savaş sonrasında, "dolar en güçlü para ve New York da en önemli uluslararası para ve sermaye piyasası haline geliyor"^ Bu, aynı zamanda, doların uluslararası mübadele birimi ve rezerv para olmasıdır; bunun anlamı, devam ettiği sürece, Amerika Birleşik Devletleri'nin tükenmez ve işletme maliyeti, dolar basma maliyetine eşit bir tür altın yatağı bulmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası askeri operasyonlarını ve dış yatırım ve sermaye operasyonlarını, yalnızca yeni dolarlar basarak finanse edebiliyor; dolar uluslararası rezerv para, ya da altın gibi bir aktif sayıldığı için, basılan paralar, diğer ülkelerde kasalarda kalabiliyor.

Amerikan düzeni için bu şenlikli kolaylığın sonu, 15 Ağustos 1971 Günü resmen kabul ediliyor; Başkan Nixon, bu tarihte, doların altına konvertibilitesini sona erdiren kararı açıklıyor. Bunu, aynı yılın Aralık ayında doların devalüasyonu izliyor; dolar rezerv para olmaktan çıkıyor ve Bretton Woods sistemi yıkılıyor.

1968 Düzen Karşıtı Gösteriler içinde, komünist partilerin önemli bir rolü olmadığı kesin görünüyor; üniversite öğrencilerinin başlattığı düzen karşıtı eylemler, önce işçilerden destek görüyor ve daha sonra işçi sınıfına eylemli örneklerle bilinç taşıdığı anlaşılıyor. Çünkü bu gösterilerin arkasından gelişmiş ülkelerin hemen hemen tümünde işçi hareketi çok daha militan bir tutum alıyor; Fransa'da ücret artışları hemen hissediliyor. Batı Almanya'da "wild cat", kızgın kedi grevleri başlıyor; İtalya ve Hollanda’da ücret artışları hızlanıyor. Büyük Britanya’da, biraz gecikmeyle de olsa, 1972 ve 1974 yıllarında madenci grevleri yaşanıyor ve işçiler bir hükümeti devirebiliyorlar.

Batı ekonomileri 1974-1975 Büyük Krizi’ne yaklaşıyorlar. Bu krizle birlikte, petrol üreten ülkelerin petrol fiyatlarını yükseltmesi ve bununla

beraber gelen petrol ambargosuyla, gelişmiş kapitalist ekonomileri tam bir "istop" noktasına geliyor; bu ise bu önemli krizi, 1973 Ekim Savaşı’ndan sonra Arap ülkelerinin başlattığı petrol ambargosunu başlatma eğilimlerine yol açıyor. Profesör Mandel, bu eğilimleri, inandırıcı bir biçimde çürütüyor; "petrol fiyatlarındaki yükselme neresesyonun nedeni ne de fitilidir" diyor\ Sadece krizin ciddiyetini artırıyor.

Aslında böyle bir iddiayı çok fazla ciddiye almak mümkün görünmüyor; düzenin "teknik" organları da bunu saptıyorlar[13]. Doğaldır; Bretton Woods sistemiyle birlikte, bu sistemin. doktriner planda dayanağı olan Keynesian sistem de sarsılıyor. Keynesian sistemin basit formüllerinden birisi "Phillips Eğrisi" oluyor; işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında bir trampa düşüncesine dayanıyor. Keynes’in izleyicilerinden Phillips’e ait bir ampirik bulgudur; fiyat artışlarının artışını azaltmak ya da durdurmak için ekonominin ısısını almak, çalışmayı azaltmak, ve işsizliği azaltmak için de makul ölçüde fiyat artışına razı olmayı anlatıyor. Keynesian dünyada bu trampa işliyor ve Vietnam savaşının eskalasyonuyla birlikte işlememeye başlıyor.

Phillips Eğrisi, tekeller düzeninin, iki felaket arasında, veba ve kolera, bir tercih yapabileceği izlenimini veriyor; bir çıkarma işlemini gösteriyor. İşsizliği makul ölçüden artırarak fiyat artışlarını dizginlemek ve fiyatların makul ölçüde artışına izin vererek işsizliği azaltmak imkânı ortaya çıkıyor; güzel bir imkân olduğunda kuşku görünmüyor. Fakat Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla, bu imkân ortadan kalkıyor ve çıkarma işlemi, toplamaya dönüşüyor. Tekeller düzeni iki felaketi bir arada yaşama talihsizliğiyle karşı karşıya geliyor.

Yetmişli yılların ortasındaki krizden sonra düzen, krize yabancı kalamıyor; bir zamanlar artık Amerikan ekonomisinin krizli dönemleri çok geride bıraktığı ileri sürülerek üniversitelerin iktisat bölümlerinde krizlerin okutulmamaya başlanmasından bir zaman sonra, OECD, dünyanın seçkin iktisatçı ve uygulamacılarından oluşan bir komite kurarak "ne yanlış gitti" sorusunu incelemesini istiyor[14]. Komitenin başkanına izafeten "McCracken Raporu" da denilen bu çalışmanın en önemli bulgularından birisi "rahatsızlık endeksi" adıyla bir göstergeyi ortaya koyması oluyor. Bu "discomfort in-dex", ekonomide politika kararlarını verenlerin

karşılaştıkları en temel ikileme bakılarak, "ekonomideki bozulmayı" en kestirmeden gösteren bir ölçüt olarak tanımlanıyor[6]. Rahatsızlık endeksi, iki felaketin, işsizlik ve fiyat artış oranlarının toplanmasından meydana geliyor; 1959 yılında yüzde 5.0, 1960 yılında yüzde 5.1, 1967 yılında yüzde 5.6, 1968 yılında yüzde 6.7, 1969 yılında yüzde 7.5 olan bu rahatsızlık göstergesi, 1973 yılında yüzde 10.9, 1974 yılında yüzde 17.1 oranına çıkıyor. İniş, çıkıştan dahayavaş oluyor; 1975 yılında yüzde 16.5 ve 1976 yılında yüzde 13.4 oranına düşüyor. Yüksek oranda işsizlik, artık, gelişmiş sanayi ülkelerinin vazgeçilmez yazgısı haline geliyor ve bununla birlikte büyük bir ahlaki ve siyasal bozulma yaşanıyor.

Önce Büyük Britanya'da M. Thatcher'in başbakanlığa ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde R. Reagan'ın başkanlığa gelişleri, işte bu büyük toplumsal rahatsızlıkların sonucudur; ancak, toplumsal rahatsızlık endekslerinin çok yükselmesine karşın, toplumda düzene karşı bir hareketlilik görülmüyor. 1970 yıllarında sanayi ülkeleri işçi hareketi, bütün krizleri sinesine çekiyor ve bunu düzenin bir sonucu olarak görmüyor; tekeller düzeni yöneticileri, ortaya çıkan büyük sorunları, bir "yazgı" olarak göstermeyi başarıyorlar. İşçi hareketi ve Batı entelijansiyası kendisini bu düzen içinde düşünmeye başlıyor ve yazgısını kabulleniyor.

Yavaş yavaş duyulan bu durum, eski düzenin yöneticilerinin güvenlerinin büyük ölçüde artmasına yol açıyor; Thatcher ve Reagan, Keynesian Devrim ile birlikte gelen refah devleti anlayışından ve böylece sosyalist gerçekliğe yakınlaşmaktan uzaklaşmak için toplumsal ve politik ortamı uygun görüyorlar. Böylece ekonominin develüasyonu hızla başlıyor ve Batı ekonomilerinin örgütlülük düzeyleri Birinci Dünya Savaşı öncesine getiriliyor.

Bütün bunlar sosyalist sisteme karşı hem barış zamanında görülmeyen bir silahlanma harcaması[7] ve hem de son derece keskin bir ideolojik savaşla birlikte yürütülüyor; buna İkinci Soğuk Savaş adı da veriliyor. Dünya yeniden özel mülkiyet ahlakına dönüyor; ancak bu düzen krizlerden kurtulamıyor. 19 Ekim 1987 günü, "Black Mon-day", New York borsası, bu çatırdamadan sonra Başkan Reagan'ın kurduğu komisyonun bulgularına göre, "belki de tarihinin en kötü gününü" yaşıyor[8]. Bir gün sonda, 20 Ekim 1987 Salı Günü öğleye doğru, "mali sistem yıkımın eşiğine geliyor." Hisse

senetlerindeki bu düşüş, hisse senetleri piyasasına finanse eden banka sistemine yayılacağı bir sırada, Federal System’in çokkapsamlı ve ani müdahalesiyle, önü kesiliyor.

Tekeller düzeni büyük krizler ve 1929 Bunalımı’ndan sonra, "Kara Pazartesi" denebilecek günleri yaşıyor; bu düzenin yöneticileri, artık bu ülkelerin işçi sınıfının devrim düşüncesinden uzaklaştığına kesin karar veriyor. Bunu, Sovyet marksizminin de devrim düşüncesinden, sözde de, uzaklaşması izliyor. Devrim ile kriz arasındaki bağı aşırı vurgulama, beklenen krizlerin gerçekleşmesine karşın beklenen devrimlerin ortaya çıkmaması halinde, devrim düşüncesinden tümüyle vazgeçmeye yol açıyor.

Belki "tümüyle" sözcüğü yadırgatıcı gelebilir; bu, ilk planda sözde de vazgeçmek anlamına geliyor. Burada Marcuse’nin keskin bir biçimde öne çıkardığı ikilemi hatırlamakta yarar görüyorum; Marcuse, Sovyet marksizminin, Batı ülkelerinde "emekçi sınıfın yapısında" meydana gelen değişiklikleri görmek istemediğini kaydediyor. Sovyet marksizmi, resmen, "devrimci proletaryayı Sovyet teorisinin dayanağı" durumunda tutmayı sürdürüyor. Ancak, Marcuse’ye göre, "Sovyet yörüngesinde sosyalizm kurma alanında temel politikalar" hep. Batı dünyasında devrimci proletaryanın gerilemesi saptamasına dayandırılıyor[9]’. Bu ikilem, hem kapitalizmin bunalımının derinleşmesi ve hem de sosyalizmin gelişmesi ikilemiyle kendisini sürdürüyor; "sosyalizmin gelişmesi kapitalizmin genel kriziyle birlikte var oluyor ve koşut gidiyor"^ Batı marksizmi, Bernstein’dan başlıyarak, başkalarıyla birlikte Yugoslavya'nın eski komünist liderlerinden Milovan Djilas[15], Marcuse'nin kendisi ve bu arada Gorz ve diğerleriyle, hep Batı’da emekçi sınıfın yapısında değişiklikler olduğunu ve devrim misyonundan uzaklaştığını göstermeye çalışıyorlar. Marcuse, Batı’da "barış-sever" işçi sınıfının "devrimci sınıf' olmaktan çıktığı ve "demokratik reformist" bir konuma girdiğinin, gerçekte, Sovyet marksizmi tarafından da kabul edildiğini ileri sürüyor[16]. İsabetli görünüyor.

Bu ise bir sürecin aşaması olarak ortaya çıkıyor; bunun, 1920 Sonbaharı'ndan itibaren başladığına, daha önce, işaret etmiş bulunuyorum. 1920 Sonbaharı’ndan Batı işçi sınıfının devrim arayışlarından vazgeçmesi, konjonktürel görülüyor; ancak devrimci kanala köylülüğü ve ezilen Doğu halklarını koyma politikası bir devamlılık kazanıyor. Bu, bölümün başında

geliştirmeye çalıştığım çözümleme çerçevesinde, hem sosyalist teorinin saflığından ve hem de, aynı anlama gelmek üzere, işçi sınıfının toplumu dönüştürücü rolünden uzaklaşmayı başlatmak anlamına geliyor.

Bir politik zorunluluk olabilir; kabul etmekte hiçbir sakınca görmüyorum. Ancak bu politik zorunluluk, teoride pürüzlü noktalar yaratma zorunluluğuna dönüşüyor. Diğer yandan Doğu Halkları Kurultayında kabul edilen çizgi, 1935 yılında alınan kararla, Batı dünyasında gerçek simetriğini buluyor. Doğu halkları çizgisi ile halk cephesi kararı, teorik özü itibariyle, birbirinin aynısıdır; işçi sınıfının devrim misyonuna sınırlamalar getiriyor.

Bu açıdan bakıldığında, 1935 yılından hemen sonraki yıllarda, önemli yıl dönümlerinde "devrim" ve "dünya devrimi" sloganlarının çağrılmaması bir tesadüf olmaktan çıkıyor; B. Moore Jr., 1941 Bir Mayıs Gösterileri’nden itibaren "dünya devrimi" sloganının çağrılmadığını saptıyor[1]^ Savaşla birlikte "barış" ve "demokrasi" hem slogan olarak ve hem de fiili politikalara yön verme kapasitesi açısından ön plana çıkıyor. "Demokrasi" ise, sosyalizme aşamalı geçişteki birinci aşama değerini kaybederek daha çok, Sovyet-ler Birliği'ndeki sosyalizmi hoş görebilen ve sosyalizmi ortadan kaldırmaya yönelik bir savaşı istemeyen veya buna karşı çıkan eğilimleri anlatıyor; "demokrat" kişi ya da hükümet, bilimsel ve sınıfsal içeriğinden yoksun, sadece "kabul" eden birvarlık haline dönüşüyor.

Buraya kadar yazılanlar, "tümüyle" sözcüğüne, birinci planda, açıklık getirmeyi amaçlıyor; bir de ikinci planı var. Bu, işçi sınıfının devrimci rolünden uzaklaşmasını sözde de kabul etmeyi aşarak, işçi sınıfına bu rolü reddetmeyi kapsıyor. Sınıfın devrimden uzaklaşması fiilen kabul edilince, devrimini yapmış bir ülkede, bundan sonraki adım ancak, böyle bir rolün sakıncalarını ifade ederek işçi sınıfına bu yolu kapamak olabilir; 1989 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde yapılan da budur.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsü Rektörü Yuriy Krasin şunları yazabiliyor: "Komünistin ideolojik-politik kimliğinin safişçi sınıftemeline dayandırılması, insanlığın sömürüden ve yabancılaşmadan kurtarılması teorisi olarak marksizmin doğasına her zaman aykırıdır. Bugünün dünyasında böyle bir temelden sektergörüş hoş karşılanamaz"[1]^ Krasin, hem bunun marksiz-me aykırı

olduğunu ve hem de marksizmde bir yeni çığır açılması gerektiğini ifade ediyor; dolayısıyla ilk söylediklerine pek de inanmadığı anlaşılıyor.

Krasin, bir başka yazısında, bir yandan, "kapitalizmin imkânları henüz tüketilmiş olmaktan uzaktır" derken[17], diğer yandan da, dünya ölçüsünde bir toplumsal-ekonomik formasyonun bir diğeriyle değişmesi işinin, "marksistlerin koydukları gibi öyle kısa bir zamanda gerçekleşmeyeceğinin" anlaşıldığını açıklıyor^ Burada da kalmıyor ve artık üreticilerin "belli bir sınıf ya da toplumsal katman" olmaktan çıktıklarını ileri sürüyor; Gorz'u ve üretimi sınıfsallığından soyan Batı üniversitelerinin iktisat ders kitaplarını hatırlatıyor. Burada da kalmıyor ve Ekim Devrimi'nin, Lenin'in ölümünden sonra, on yılları kapsayacak bir dönemin ilk başlangıcı olarak görülmesine son verildiğini ve "bazı değişikliklerle bütün ülkelere uygun bir model sayıldığını" belirtiyor; böyle bir yaklaşımın, iki sistem arasındaki işbirliği kanallarını kestiğini ileri sürüyor. Böyle düşünenler, sürekli olarak, kapitalizmin yıkılacağını bekliyorlar. Hiş kuşkusuz, bunlar Krasin'e göre, "kapitalizm ve sosyalizm hakkında, sınıf mücadelesi ve devrim hakkında Stalinist görüşler"[14] oluyorve değiştirilmesi gerekiyor[18]. Stalinist görüşleri ortadan kaldırma akımı, 1989 sonunda başlıyor ve 1990 yılında açılıyor, Lenin’i ve Marx'i yeniden yazmanın dayanağı haline geliyor.

İşçi sınıfına devrim misyonunu reddetmek, gelişmiş kapitalist ülkeler açısından bir anlam taşımıyor; tekeller düzeni yöneticileri, Sovyet marksizminin bu ülkelerde devrim politikasından de facto uzaklaştığını biliyorlar; sorun hep üçüncü dünya denilen ülkelerde ortaya çıkıyor. Sovyetler Birliği, Batı ile tam bir uzlaşma yoluna girince asıl Üçüncü Dünya’da devrimin gereksiz ve geçersiz olduğunu anlatma göreviyle karşı karşıya geliyor; eski diplomat Dobrının bunu, Amerika Birleşik Devletleri’nin güvenliği sağlanmadıkça Sovyetler Birliği’nin güvenin sağlanamayacağı görüşünü dile getirerek çözmeye çalışıyor. Krasin ise yine temelden ve bir iktisatçı bakışıyla açılım sağlıyor; ekonominin önemini belirtiyor. "Devrimlerin Şili ve Nicaragua’da oiduğu gibi zafer kazanmaları halinde bile" sonunda ekonomik sorunlar çözülemediği için başarısızlık kaçınılmaz oluyor. Bu ülkeler devrimlerinin başarılı bir çizgide ilerleyebilmesi için düzgün işleyen bir uluslararası ekonomik düzen gerekiyor; devrimler ise uluslararası ekonomik düzeni bozuyor. Dolayısıyla

Üçüncü Dünya ülkeleri devrim yoluna girmekle, işin başından, kendilerini başarısızlığa mahkûm etmiş oluyorlar. Krasin şu nasihati vermekten kendisini alamıyor: "Ben, liberasyon hareketlerinin rolünü inkâra çalışmıyorum; fakat sorunun, şiddet kullanmayan bir dünya, ve silahsızlanma için mücadele ile içice giren bir boyutu var. Bugün devrim yapacaksanız, iç politika sorunları kadar dünya açısından da düşünmeye mecbursunuz"^ Devrim yolunun çıkmaz olduğunu, Üçüncü Dünya ülkelerinin komünist partileri temsilcilerinin de bulunduğu bir tartışmada bu açıklıkla ortaya koyuyor.

Proletarya ve Hız

Bütün bunlar için bir genel gerekçe bulunmuş durumdadır; Sovyetler, birdenbire, çok büyük değer vermeye başladıkları genel uygarlığın sona erme tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini keşfediyorlar. Uygarlık ortadan kalktıktan sonra her şeyin ve tabii, bu arada, sosyalizmin kendisinin de bir anlam taşımayacağı sonucuna varıyorlar. Bu nedenle de artık bütün dünyanın ve bu arada Sovyetler Birliği'nin tüm önceliği uygarlığı kurtarmaya ve bunun için kapitalist dünya ile de işbirliği yapmaya karar veriyorlar. Böyle bir karar, devrim ve sosyalizmin ve hiç kuşkusuz, proletaryanın da geri plana itilmesine neden oluyor.

Bu, 1980 yıllarının ikinci yarısındaki konumdur; 1920 yıllarının ikinci yarısındaki durumla büyük bir tezat teşkil ediyor. 1920 yıllarının ikinci yarısına girerken, eski mali takvimle, 1925/26 yılında, Sovyet ekonomisi 1913 yılındaki üretim düzeyine ulaşmış oluyor; bunu, Sovyet ekonomi tarihinde, "vosstonovlenie", restorasyon adı veriliyor. Büyük bir aşamadır; ancak hiçbir sorunu çözmüyor.

Çözülmeyen sorunların başında teorik olanı geliyor; sosyalizm, işçi sınıfının düzenidir. Ancak pratikte, 1925/26 takvim yılında bile Sovyet proletaryasının Sovyet toplumu içinde büyük bir denizde küçük bir ada ölçeğini aşamadığı kesindir; Sovyet düzeni, sosyalist düzeni var edebilmek için, proletarya yaratmak zorunluluğu ile karşı karşıya geliyor.

İktidarı alan her sınıfiçin böyle bir zorunluluk var; her sınıf, iktidarı aldıktan sonra, kendisini çoğaltmak durumundadır. Fakat Sovyet proletaryası kendisini çok büyük ölçüde çoğaltmak zorundadır. Çünkü Ekim

Devrimi ile iktidarı alan parti aslında son derece küçüktür; Bolşeviklerin iktidarı alışı, yönetenlerin bir tür yönetimden kaçışları kadar, Lenin’in yönetim hırsının da bir sonucu olarak gerçekleşiyor. Küçük bir proleter partisi iktidarı alıyor ve iktidarı alanların bir bölümü de iç savaş sırasında yok oluyor.

Devam ederken, "Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Kuruluşu” çalışmamda geliştirdiğim şu tezimi tekrarlamak zorunluluğunu duyuyorum: Buharin, kaybetmeye mahkûmdur. Şöyle de söylenebilir; Buharin’in kazanması, sosyalizmin daha başında, sona ermesi demek olacaktı. Bu ihtimalin saf dışı edildiği bir durumda Buharin’in kaybetmesi kaçınılmazdır; çünkü, Buharin sadece tarımda zenginleşmeyi değil sanayileşme hızını da tarımın talep yaratma kapasitesine tabi tutma politikasını temsil ediyor[19]. Bu açılmış yolun reddi anlamına geliyor.

İktidarı alan küçük Sovyet proletaryası, kendisini çoğaltmak zorundadır; bu, sanayileşme anlamına geliyor. Sanayileşme, Sovyet iktidarı için, böylece, eğer emperyalist bir kuşatma içinde olmasa bile birkaçınılmazlık oluyor; çünkü, proletarya ancak sanayide yaratılabiliyor.

Proletarya, kendisini çoğaltmak zorunluluğunu kabul edince hız sorunu ile karşılaşıyor. Bu sorunla ilgili olarak da, burada, hızla ve kısaca söylenmesi gereken iki nokta görüyorum. Bunlardan birincisi, sosyalizmin realizasyonu, on dokuzuncu yüzyıl için düşünülürken yirminci yüzyılda gerçekleşiyor. Bu sorun, görece olarak geri bir ülkede ortaya çıkışı ile birleşince, yenilmesi çok zor problemlerle boğuşmayı gündeme getiriyor; önceki yüzyılın temel enerjisinin buhar olmasına karşın, bu yüzyılın başından itibaren elektrik üretimde kullanılmaya başlıyor. Elektrik enerjisi, fabrika ölçeğinde çok büyük sıçramalara yol açıyor; Yirminci yüzyılın başında hem tekeller düzeni ve hem de işçi düzeni ortaya çıkıyor. Tek tek işletmelerde ölçeğin büyümesi ve işletmelerin bir birine enterdepandan hale gelmesi, bu yüzyılın basının verileridirler.

İkinci noktayı daha önceki çalışmamdan aktarmak istiyorum. "İkincisi, Sovyetler Birliği, öyle Batılı Neoklasik Okulun ileri sürdüğü gibi, Stalin ve diğer yöneticiler ‘kaprisli’ oldukları ya da ‘insanların zahmetle yaşamasını’ istedikleri için bu kadar hızlı sanayileşmedi. Bu kadar hızlı sanayileşmesi zorunlu olduğu ve süreç zorladığı için bu kadar hızlı sanayileşti."

Proletarya, kendisini çoğatlmak zorunluluğunu kabul edince, hızla sanayileşme sorunlarını çözme sorunuyla karşı karşıya geliyor.

Stalin ile Buharın arasındaki kavga, bu kavgadır; bir anlamda ölüm-kalım savaşına indirgenebiliyor. Burada ve bu kavgada, Trotskiy bir taraf durumuna bile gelemiyor; başında, hızlı sanayileşme taraftarı olduğu biliniyor. Ancak ısrarla tekrarlamak gereğini duyuyorum; Trotskiy'in özünde, Lenin-Stalin sisteminden ayrı bir yolu bulunmuyor. Trotskiy, Sovyetler Birliği'nde olduğu ve bir taraftar kütlesi bulunduğu zaman boyunca, kendisini çok önemsiyor ve Sovyet devrimini pek ciddiye almıyor. Ciddi ve tutarlı bir muhalefetten daha çok, hep kesikli çıkışlarla yetiniyor. Sovyetler Birliği'nden çıkarıldıktan sonra tutarlı bir çizgi peşine düşüyor; ancak artık çok geç olduğu belli oluyor.

Kavganın kendisi de bir süreçtir; geçmişin izlerini taşıyor ve bu izlerden kurtularak gelişiyor. 1926 yılında, dünyanın ilk planı olan ve "Kontroi'nie Tsifır", Kontrol Rakamları adı verilen, 1926/27 yılına ait "plan" şu paragrafı da içeriyor: "Dünya iktisatının araştırılması ve çözümlenmesi iki bakımdan ele alınmalıdır. Birincisi, iki sistemin, kapitalist ve Sovyet sistemlerinin, ‘bir arada yaşaması', sojitel'stvo, konjonktürel ve yapısal karşılıklı etkilenme ve en sonunda ülkenin ödemeler ve ticaret dengesinde ifadesini bulan niceliksel ve niteliksel bağların gelişmesi bakımındandır. İkincisi, onların eski deneyimlerine dayanarak geleceğimizi kestirebilmek ve böylece model kurma işini kolaylaştırmak için endüstrileşmiş ülkelerin zengin deneyimlerinden ‘ödünç alma' ve deneyimleri hesaba katma açısı oluyor"[16]. Bir arada yaşama, sojitel'stvo, 1926 yılında hazırlanan ilk plana giriyor.

İlk planın bir model seçimi için gelişmiş kapitalist ülkelerin incelenmesi gereğinden söz etmekle birlikte, model konusunda kararını vermiş olduğu anlaşılıyor. Çünkü aynı metinde şu paragraf da var: "Doğal özellikler ve ekonomik ve siyasal düşünceler nedeniyle SSCB, kendisininkine en çokyaklaşan endüstriyel kalkınma tipine, .Amerikan endüstrileşme tipine, yönelmek zorundadır[1]^ Lenin, en gelişmiş kapitalist ülkeye "yetişmek ve geçmek", dognat' i peregnat, hedefini koyuyor; bu, Amerika’dır. Amerikan modelini seçmek, yüksek sanayileşme hızı lehine tercih yapmak anlamına geliyor; sol ve sağ, bu seçimde birbirinden ayrılıyor. Sol, 1920 yıllarının

ikinci yarısında, Amerikan teknolojisini seçmekten ve dolayısıyla daha hızlı büyümekten yana oluyor.

Buharin, hem tarımda kapitalistleşmeden ve kulakların zenginleşmesinden korkulmamasını ve hem de tarımın sanayiye talep yaratma kapasitesine dayanan bir/ dengenin hedef alınmasını açıkça savunuyor; bu, tarımsallaşmanın ötesinde çok düşük bir hızla gelişmeyi beraberinde getiriyor. Görüşlerinde yalnız değil; Maliye Komiseryası'ndaki eski burjuva iktisatçılar ile Gosplan'da çalışan eski narodnik görüşlü iktisatçılar da mevcut dengeleri kollayan düşük bir hızı ileri sürüyorlar. Bunlar arasında en etkili olanlar Groman ve Bazarov'dur ve daha sonra bu eğilim, Groman-Bazarov yıkıcılığı olarak mahkûm ediliyor. Bazarov, 1925 yılında, bir yazısında şunları, savunuyor: "Dengeden sapma büyüdükçe, bozulmuş sistemi dengeye getirmek isteyen bütünlüğün içsel güçleri daha çok baskı içinde olacağından, ‘restorasyon süreci, hızının, sistemin belli durumu ile istikrarlı denge durumu arasındaki mesafenin azalmasına uygun olarak düşeceği açıktır"[1]^ Bazarov'un anlatmak istediği mekanizma şöyle çalışılıyor: Bir saatin sarkacı, hareketsiz konumundan ne kadar açılırsa, diğer tarafa doğru da o kadar mesafe, alıyor ve denge konumuna yaklaştıkça bu mesafe azalıyor. 1913 yılına ait üretim düzeyine yaklaşıldıkça, üretim[1] düzeyi "restore" edildikçe, ekonominin büyüme hızının: düşmesi doğal sayılıyor; Bazarov, sarkacın hareketinden, proletaryanın kendisini çoğaltma hızına sınır çıkarıyor.

Bir yıl sonraki incelemesinde şu görüşleri dile getiriyor: "Bu nedenle yeniden yapım, rekonstrüksiyon döneminde, kapitalist dünyanın ileri ülkelerinde kalkınmanın en yoğun olduğu yıllarda gözlenmiş olandan yüksek bir hızı sağlamak oldukça güçtür"[19]. Bazarov, restorasyon sürecinden ikna edici bir düşük hız çıkaramayınca, gelişmiş kapitalist ülkelerin kaydettikleri en yüksek hızdan daha yüksek bir hızı gerçekleştirmenin imkânsızlığını ileri sürüyor. Hız sorunu, 1920 yıllarının ikinci yarısını en önemli sorunu oluyor ve ölüm-kalım tartışması teknik bir kisve altında sürdürülüyor.

1926 yılında toplanan On Beşinci Parti Konferansı, düşük bir sanayileşme hızına meylediyor. Konferans, "ekonomi, geçmiş yıllara göre, kalkınma hızının önemli ölçüde yavaşlayacağı bir döneme girmektedir" yargısını

karara bağlıyor[20]. Ayrıca kendisini trotskist muhalefete karşı savunma gereğini duyuyor. Bunu şöyle yapıyor: "Muhalefetin konuşmalarında görülen, bu hız yavaşlamasından endüstrileşmenin duracağı ve proletarya diktatörlüğünün tehlikeye gireceği sonucunu çıkaran yenikçi (Rusçasıyla pora-jençeskiy, İngilizcesiyle defeatist) ideoloji bütünüyle yanlıştır. Bu ideoloji, bağlı sermayenin genişletilmesiyle, yeni sermayeyatırımları yoluyla, sağlanacak endüstriyel kalkınmanın, hiçbir zaman, son yıllarda restorasyon döneminde olduğu gibi eski temele dayanılarak gerçekleştirilen endüstriyel kalkınma hızına eşit bir hızda gerçekleştirilmemiş olduğunu ve gerçekleştirilemeyeceğini hesaba katmıyor." Henüz Bazarov'un görüşleri tekrarlanıyor; restorasyon sürecinde, hızın önce yüksek ve daha sonra ise düşen bir seyir izleyeceği belirtiliyor. Fakat eski dengeye ulaşıldıktan ve ekonomideki atıl kapasiteler kullanıldıktan sonra, yeni yatırımlarla sanayileşme gündeme gelince daha düşük bir hızın kaçınılmaz olacağı vurgulanıyor. Ancak proletaryanın iktidarından kaygıya düşülmemesi gerektiği ekleniyor.

Fakat bütün bunlar kağıt üzerinde kalmaya mahkûm oluyor; Buharin'in yenilmeye mahkûm olması türünden düşük hızla sanayileşme hiçbir gerçekleşme şansına sahip olamıyor. 1927 yılında Trotskiy'in tasfiyesi ve 1928 yılında beş yıllık plan, pyatlet-ka, yürürlüğe konacağı zaman, Trotskist muhalefet de dahil önerilen ve öngörülen en yüksek hızdan daha yüksek bir sanayileşme hızını hedef almak durumuyla karşılaşılıyor. Bu, Stalin ve ekibi için de bir sürprizdir; Stalin, gecikmeden bu sürprizi kabul ediyor. Uygulamada ise kabul edilenden daha hızlı yürümek gerekiyor; beş yıllık plan, bu nedenle, dört yılda tamamlanıyor.

Bu sürecin arkasında yatan mantığı ayrıntıyla çözümlemek bu çalışmamın sınırlarını aşıyor. Profesör Strumilin'in 1929 yılındaki incelemesinin, yeterli ip uçlarını taşıdığını düşünüyorum. Şunları belirtiyor: "Kalkınması sırasında genç Almanya'nın yaşlı İngiltere'yi geçtiğine herkes şahittir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kalkınmasında gördüğümüz bütün Batı Avrupalı rakiplerini geçme durumu daha da açıktır. Hepsinden sonra kapitalist kalkınma yoluna girmiş olan Japonya'nın ekonomik gücündeki şahakalkarcasına artış, bu bakımdan, gerçekten bir gösterge değil midir? Devrim öncesi Rusya'da bile görece olarak, yüksek kalkınma hızı

gerçekleşmiştir"[2]^ Strumilin, sanayileşme sürecine daha sonra girenlerin daha hızlı genişlemek zorunda oldukları ilkesine parmak basıyor.

Çünkü zaman içinde hem ölçek ve hem de birbirine dayanırlık artıyor; büyük ölçek ile modern teknoloji birbirinden ayrılmaz bir biçimde gelişiyorlar. Fel'dman, bu nedenle, "bizim, ilk önce küçük, yarı-kustar ekonomi modeline göre çalışıp, sonradan zenginleştiğimizde büyük ekonomi modeline geçmek için ne zamanımız ne de süremiz var" diyor Sanayileşmenin sadece üst sınırın değil aynı zamanda bir alt sınırı olduğunu belirterek bunun altına düşülemeyeceğini ileri sürüyor.

Fel’dman ölçeği büyütürken, Sabsoviç ise bu yolla, giderin düşeceğini ve finansmanın sağlanacağı görüşünü dile getiriyor. Şöyle ifade ediyor: "Bizim yoksulluğumuz tezinin karşısına, başka bir tez çıkarıyoruz: Hızlı üretim artışı süreci, yeterli ölçüde hızlı işgücü verimliliği artışı ve yeterli ölçüde hızlı gider düşüşü sağlaması ve uygun birikim politikası (gider düşüşü ile fiyat düşüşü arasında bir açığın korunması) uygulanması halinde, kendisinin genişletilmiş yeniden üretimi için gerekli kaynakları yaratır ve kendi finansmanı için bütçeden kaynak istememesi bir yana, diğer ekonomi kesimlerinin finansmanı için oldukça büyük ek kaynaklar ayırabilir"[2]^ Ne kadar hızlı sanayileşi-lirse verim o kadar yüksek ve giderin o ölçüde düşük olacağı ileri sürülüyor.

Strumilin - Fel’dman - Sabsoviç tarafından savunulan görüş toplanır ve özetlenirse ortaya şu çıkıyor: Hızlı sanayileşme için çok büyük bir "çaba" kütlesini harekete geçirmek zorunlu olabiliyor, ancak, bu yolla birim üretim başına, çaba ise en aza inmiş oluyor. Başka sözcüklerle çokhızlı sanayileşme en az çabalar yasasına uygun sonuçlar veriyor; zorunlu olması bir yana, ekonomik bir süreç oluyor.

Güzel; Sovyetler Birliği bu yolu izliyor. En ileri kapitalist ülkeye yetişmek ve geçmek için de başka bir yol bulunmuyor. Bu nedenle bütün yollar hızlı sanayileşme turnpike’ma, oto yoluna, açılıyor.

1

V.t. Lenin, Coliected Works, Vol. 31, s. 241.

2

lerry F. Hough, The Stuggle far the Third World‘ The Brookings, 19S6, s. 157.

3

!. Andreyev, The Noncapatüist Way, Moscow, 1977, s. 30.

4

ibid., s. 35.

5

ibid., s. 92.

6

Jerry F. Hough, The Struggle for the Third World, op. cit., s. 156-165.

7

B. Ponomaryev, Real'nıy Sotsializm i ego Mejdunarodnoe Znaçenie, Kommunist, Yanvar', 1979, No. 2, s. 23

World Marxist Review, April 1989, No. 4, s. 28

Argumanti i Fakti, No. 10, 1987. Adını ben koydum.

8

Geniş Amerikan kıtasında küçük Küba'ya tahammülsüzlüğü böyle anlamak gerektiğini düşünüyorum. Sosyalist düzenin kapitalist restorasyonunun tamamlanmasıyla birlikte eski düzenin Küba'ya karşı tahammülsüzlüğünün artmasını beklemek gerekiyor; coğrafi ölçeği bir hoşgörü sağlamıyor.

9

Marx'ın kapitalizmi abartmış olduğunu düşünüyorum.

Y. *Küçük, İki Abartma Bir Ayırma, Ekin-Belleten, Bahnr-Güz 1989.*

10

Profesör Mandel bunu doğru ve güzel ifade ediyor.

"Burjuva devletinin, ekonomik dalgalanmaları ve peryodik yeni aşırı üretim krizlerini önleme araçları, kesinlikle, yoktur."

"Ne krizin patlamasını ve ne de ilk yoğunluğunu önleyebilirler. Fakat zaman içinde etkilerinin üstünü örtebiliyorlar ve aynı anlama gelmek üzere, kümülatif olarak büyüyerek bir ‘çığ etkisi' kazanmalarını engelleyebiliyorlar."

E. Mandel, The Second Slump, London, 1977-1980t s. 62-63.

11

"Dünya, Amerika’nın, Vietnam ve Watergate anayasa krizinden olağanüstü bir dönüş ile çıkışma, rcbo-und, hayranlık duymaktadır. Biz bu travmalardan, demokratik kurumlarımızgelişerek, kamusal tartışmalarımız canlanarak, ekonomimiz genişleyerek ve ülkemizden duyduğumuz gurur azalmayarak çıktık."

Henry Kissinger, For the Record, SelectedStatements 1977-1980, London, 1981, s. 72.

Bu aktarmayı yaptığım Kissinger’in konuşması 1977 yılının damgasını taşıyor.

12

1976 yılından bu yana tekel sahibi ülke yöneticilerinin birer merkez bankası yöneticisi gibi sadece ekonomi gündemli zirve toplantıları yapmaları ve buna peryodik bir nitelik kazandırmaları, bu dayanışma duygusunun, bir sonucu oluyor.

13

"1973 sonlarında petrol cephesindeki keskin değişiklikten önce de, sanayileşmiş ülkelerde üretimin genişlemesinde belli bir yavaşlama açıkça başlamıştı ve 1974 yılının ilk yarısına uzaması bekleniyordu."

IMF. Annual Report 1974, Wıısh., D.C., 1974, s. 2

14

ABD Başkanlık Ekonomik Danışmanlar Kurulu eski başkanı Profesör P. Mccracken'in başkanlığında, G. Car-li, H. Giersch, A. Karaosmanoğlu, R. Komiya, A. Lindbcck, R. Marjolin, R. Mattews'den oluşan komitenin raporunun birinci bölümü "what went wrong?" başlığını taşıyor.

P. Mccracken ve diğerleri, Towards Fuul Employment ıınd Price Stability, Paris, 1977.

15

"Gelişmiş ülkelerde üretimde hızlı artışlar ve sömürgelerde ham madde kaynaklarının ve pazarın elde edilmesi, işçi sınıfının durumunu maddeten değiştirdi. Reformlar ve daha iyimaddi koşullar için mücadele, parlamenter hükümet biçimlerinin kabulüyle birlikte, devrim ülküsünden daha gerçek ve değerli oldu. Böyle yerlerde devrim saçma ve gerçek dışı hale geldi."

M. Djilas, The New Class - An Analysis ofthe Communist System, N.Y., 1957, s. il.

16

"Sosyalist teori, kapitalist ülkelerde sınıf mücadelesinin keskinleşmesi ile ilgisini sürdürürken, Sovyet politikası, kendisini, gerçek duruma adapte ediyor ve Batı proletaryasını, bir daha devrimci bir güç olarak harekete geçirileceği dönüş noktasına ulaşıncaya kadar 'buza' yatırıyor. Proletaryayı, 'barış-sever' sosyal gruplarla sarmaş-dolaş hale getirmek bu temel tarihsel eğilimin kabulünün işaretidir. 'Devrimci sınıf, demokratik reformism yüzü takmıyor."

H. *Marcuse, Soviet Marxism, N.Y., 1958-1961, s.* 71.

17

Sovyet marksizminde okunanları pek ciddiye almama alışkanlığım yaratan otomatik mekanizmalar olduğu görülüyor. Beş yıl önce Başbakan Tihanov bunun tam zıttını yazıyor.

"Yetmiş yılları, tüm kapitalist sisteme, yalnızca maddi değil ciddi moral ve politik darbeler indirdi. Bilimsel-teknolojik devrimin tüm toplumsal-ekonomik sorunları çözebilecek büyük bir güç taşıdığı umudunu haklı çıkarmadı. Kapitalizm, geleceği olmayan bir toplum olduğunu bütün çıplaklığıyla gösterdi. Ekonomisi, müzmin bir sıtmaya yakalanmış gibi hep sarsılıyor.

N.A. Tihanov, Sovyetskaya Ekonomika: Dostijeniya, Problemi, Perspektivt, M., 1984, s. 29.

18

Bu konuda bir ek sunuyorum.

19

Bu alt bölüm, sözünü ettiğim çalışmamın "Endüstrileşmede Hız Sorunu" başlığını taşıyan dokuzuncu bölümünün cok kısa bir özetini içeriyor.

"Tarımı sanayileşmenin temel talep kaynağı olarak düşünmek, sanayileşmede hızı çok düşürmek, demektir. Bundan da bir ikinci sonuç çıkarmak çok mümkün: Düşük hızlı sanayileşme, uzun yıllar için, tarımsallaşma demektir."

Y. *Küçük, Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940, İstanbul, 1970-1989,* s. *463.*

Çalışma ve Hoşzaman

Hızlı sanayileşme bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyor; ancak getirdiği bir kolaylık var. Birim ürün, en az emek harcamasıyla elde ediliyor; bu en az çabalar yasasının veya emek değer yasasının realizasyonudur. Sovyet sanayileşmesinde büyük bir emek kütlesinin seferber edildiği kesindir; fakat bununla harekete getirilen birim emek başına, mümkün olan en yüksek verim sağlanıyor.

Bu henüz, o zaman ve hâlâ, en ileri kapitalist ülkenin işgücü verimliliği düzeyinden uzak görünüyor; ancak en ileri kapitalist ülkeye, verimlilik göstergesi açısından yetişmek ve geçmek için de mümkün olan en geniş emek seferberliğini gerçekleştirmek kaçınılmaz oluyor[1]. Bu kaçınılmazlığın beraberinde getirdiği fiyatlar var; şimdi bunun üzerinde durmak istiyorum.

Önce ödenen fiyatların ikisi üzerinde durmak gereğini duyuyorum; birincisi, çalışmanın fetiş haline getirilmesidir. Bu, burjuvazinin insanlığa büyük katkısı sayılmalıdır; burjuvazi düzenini kurmadan önce çalışmanın kutsal biryanı bulunmuyordu[2]. Feodal düzende çalışmak, "banal", bayağı, sayılıyor ve sadece aşağı sınıflara layık görülüyor; asillerin çalıştıkları hiç görülmüyor.

Sosyalizmin amacı, çalışmayı, giderek ortadan kaldırmaktır; bu, bir yanıyla, çalışılacak zamanı azaltmak ve diğer yanıyla da, çalışılan zamanı bir hoşzaman geçirmeye dönüştürmek anlamına geliyor. Sovyetler Birliği’nde çalışmaya aşırı vurgu, hoşzaman[3] kavramı üzerinde durmayı engelliyor. Daha da önemlisi, en ileri kapitalist ülkeye yetişmek ve bu ülkeyi geçmek tutkusu, sosyalist bir hoşzaman teori ve pratiğinin tümüyle unutulmasına yol açıyor.

Hoşzaman kavramıyla birleştirilmediği takdirde sosyalizmde çalışmanın insanın temel ihtiyacı olacağı görüşünü, tümüyle doğru bulmayı mümkün göremiyorum; sosyalizm hem hoşzamanı artırmak ve hem de çalışmayı hoşzaman haline getirmek durumundadır. Marx’ın ekonomik modelini kurarken, on yedinci yüzyıl ve çevresindeki İngiliz ekonomisinden etkilendiği düşünülürse, sosyalizmin amacının çalışma ile hoşza-manı özdeşleştirmek olduğu görüşüm, daha az yadırgatıcı görülebilir.

Bir noktanın vurgulanması gerekiyor; sanayi devrimi ve kapitalizm, bir de çalışma yeri ile yaşam yerini, insanın evini, birbirinden ayırıyor. Henri Lefebvre, bu noktayı vurgulamak.la son derece önemli bir ihtiyacı yerine getirmiş oluyo^[4]; sanayi devrimi öncesinde genel olarak iş yeri ile ev bir ve aynıdır. Tarımcının, zanaatkârın, nalbantın, demircinin, berberin, doktorun evi ile iş yeri aynı oluyor; zanaatkâr, nalbant, demirci, günlük yaşamını çalışma ile hoşzaman arasında bilincine varmadan ve belli-belirsiz bölüyor. Şöyle de söylenebilir; zanaatkâr çalışmanın yükünü duymuyor ve kendisini zorlayan bir aşırı disiplin altında yaşamıyor.

Sosyalizmin temel ve hiçbir zaman değişmeyen amacının çalışmayı azaltmak, hoşza-manı artırmak ve çalışmayı hoşzamana dönüştürmek olduğundan kuşku duymuyorum; sosyalist bir toplumda çalışma, ancak, pikniğe gitmiş bir aileler kümesinin bebek nöbetine benzeyebilir. Birkaç aile birlikte pikniğe gidebilir; koşarlar, elim sende veya voleybol oynarlar. Fakat bir ağacın gölgesinde uyuyan bebekler vardır; başında birisinin bulunmasında büyük yarar oluyor. Oyuncu ailelerin erkek ya da kadınlarından birisi, nöbetle, belli-belirsiz, zorlamasız ve işaretle, bebeklerin nöbetine gitmek durumundadır. Piknikte bebek nöbeti de bir oyundur ve en güzel hoşzaman olduğuna hep inanıyorum.

insanlığın amacı, çalışmayı, bebek nöbetine ulaştırmaktır; sosyalizmi böyle anlıyorum.

Bebek nöbeti türü çalışma veya hoşzamanın, zorlayıcı bir disiplini bulunmuyor; fakat, kesin bir özeni içeriyor. Bu nedenle sosyalizmde olgunlaşan, en azından sosyalizmin bazı koşullarını kurabilen bir ülkede, iş disiplininin azalmasına şaşırmamak gerekiyor; böyle bir ülkede iş disiplini varlığını sürdürecek olursa şaşırmak zorunludur ve bunu, bir yanlışlığın işareti saymak mümkün oluyor.

Bu açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği’nde 1970 yılları ve 1980 başlarında iş disiplininin azalmasını çalışmanın fetişleştirilmesinden uzaklaşma olarak anlıyorum; son derece olumlu buluyorum. Sosyalizm olgunlaştıkça ve ilerledikçe, işe ilginin azalması son derece yerindedir.

Gelişmiş bir sanayi toplumunda ve verimliliğin insanın makul tüketim düzeyini[4] önemli ölçüde aştığı bir zamanda, kapitalist ya da sosyalist

olmasına bakmaksızın, iş disiplininin azalmasını beklemek kaçınılmaz oluyor; bu disiplini artırabilmek veya hiç olmazsa korumak, başka koşulların geçerliliğinin sağlanmasını zorunlu hale getiriyor. Bir: Çalışma güvensizliği olmalıdır. işverenler, iradi olarak, insanları işinden edebilmeli veya devresel hareketler nedeniyle iradi olmayan işsizlikler ortaya çıkabilmelidir. Bunlar, kapitalist ve tekeller düzeninde söz konusu olabiliyor. Sendikaların, iş güvenliği sağlamaları ya da devresel işsizliklerin unutulması halinde gelişmiş kapitalist ülkelerde ve tekellerde de, iş disiplininin azalmasını beklemek gerekiyor. İki: Tüketimin fetiş haline getirilmesi zorunludur. Kapitalizmdeki meta fetişisizmi, tekeller düzeninde tüketim fetişisizmine dönüşüyor; tekeller düzeninin insanları, feodal düzenin kiliseleri olan, reklam ve medya ağının baskısında eziliyorlar. Üç: Boş zaman hoşzamana dönüşemiyor veya dönüşmesi komersialize ediliyor.

Bunların ilk ikisi kapitalist restorasyon kanalı açılıncaya kadar Sovyet sosyalizminde bulunmuyor; bu nedenle iş disiplini ve işe karşı ilgi azalıyor. Bunu sağlıklı bulduğumu tekrarlıyorum. Fakat Sovyet sosyalizmi, yeni hoşzaman teori ve pratiği geliştirmeyi tümüyle ihmal ettiği için, işe ilgisizlik, ne yazık, sarhoşluğa, pyanstvo, açılıyor; Garbaçov, Osmanlı'nın yükselme döneminin sonlarında, içki yasağı koyan "deli" sultanlar örneği, Sovyetler Birliği'nde içki tüketimini azaltmayı deneyerek işe ilgiyi yükseltmek istiyor.

Burada bir parantez açmak gereğini duyuyorum; yeni düzende hoşzaman teori ve pratiğinin fildişi kulelerde geliştirilemeyeceğinin kabul edilmesi gerekiyor. Fakat "yeni", her zaman ve "eski" düzende de, yenisinde de, iki yerden uç veriyor; birincisi, üretiminin en dibinde olanlarıdır. Bunların yaşadığı yerler, Türkiye'de gecekondu bölgeleri, yeni'nin, yeni insanın, uç verdikleri, filizlendikleri, fideliklerdir; kuşkusuz, tüm gecekonduyu kastetmiyorum[5]. Bunun dışında, "yeni", her toplumda ve özellikle eski düzenlerde, sanatçılarda ve uçta yaşayanlarda filiz veriyor. Bu iki alanı, yeni düzende hoşzaman teori ve pratiğinin önemli kaynakları olarak görüyorum.

Burada kaçırılan bir önemli fırsata değinmek zorunluluğu var; Sovyet marksiz-mi, Soğuk Savaş'ın yarattığı sinirlilik ve güvensizlik ortamının da etkisiyle, tekeller düzeninde işe karşı ilgisizlik ve boş zamanı yeniden

kullanma eğilimlerine ilgisiz kalabildi. Hatta olumsuz ve yer yer de mahkûm eden bir tutum aldığı söylenebilir; Soğu İç Savaş yıllarında Batı'da yeni insan arayışı, Batı ve burjuva ahlakını reddeden ve yaşam biçimine kuşku belirten eksistansiyalizm olarak uç veriyor. Bunu "situationism" ve Situ-ationsit International izliyor ve en azından Peter Wollen, 1968 Düzen Karşıtı gösterilerin başlamasında Situationist International'in bir amblem rolü, oynadığını ileri sürebiliyor[6]. Situationism, tekeller düzeninde yeni bir ahlak aramanın yanında, çalışmaya karşı olumsuz bir tutum takınıyor ve kendi tasarımlarıyla gerçekleştirecekleri yeni "durumları" yaratarak, tekeller düzenin zorladığı yaşamın dışına çıkabilmeyi deniyorlar.

Eksistansiyalizm ve arkasından situationism, eski bir düzen içinde bir yeni ahlak aramanın da sınırlarını gösteriyor; "hippi" ve "çiçek" gençliği aşamalarından geçerek, yaygınlaşırken aynı zamanda da sığlaşıyor. Yalnız bu sığlaşma ve dejenerasyon, içerdiği bir önemli çıkışı gözlerden uzak tutmamalıdır; "hippi" ve "çiçek" gençliği, tekeller düzeninde çalışmadan kopuşu ve yeni bir boş zaman kullanımını arayışını temsil ediyor. Bunlar, yeni boş zaman kullanımını ve hoşzamanı, eski Batı'da bulamayınca, yine eski, Doğu'ya yöneliyorlar ve işte tam bu sırada, "yeni" Doğu'nun aydın ve gençliği ise "eski" Batı'nın ahlakına, metalar sepetine ve boş zaman kullanımına özeniyorlar.

Bunu, Batı'nın gençliğinin eski Doğu'ya ve Doğu'nun gençliğinin eski Batı'ya yönelmesini, insanlık tarihinin büyük paradokslarından birisi olarak görüyorum.

Bu noktaya değinmek durumundayım. Şimdi sosyalizmde hızlı sanayileşme zorunluluğunun, Sovyet sosyalizmine ödettiği ikinci fiyata değinmek istiyorum. Çalışmayı fe-tişleştirmek ve meta fetişizmi yerine iş fetişizmi altında ezilmenin yanında, bir de, hızlı sanayileşme ile birlikte sosyalizmde emek değer yasasının kemikleşmesi olgusuyla karşı karşıya geliniyor. Emek değer yasasının kemikleşmesi, sosyalizme, sosyalizme yabancı bir kurumun girip yerleşmesi anlamına geliyor. Yasanın kendisinin üretimi enaz çabalar ilkesine göre gerçekleştirme yönünde terbiye edici bir yanı var; bunu yadsımıyorum. Bunun zaman içinde öneminin azalabileceğini, sosyalizmde ilerlerken, verimli üretim ilkesinin insanlığın temel kaygıları olmaktan

çıkabileceğini ve ayrıca, verimli üretim ilkesinin, emek değer yasasına başvurulmadan da sağlanabileceğini düşünüyorum.

Fakat bu nokta ayrı; emek değer yasasının asıl tahrip edici yanı bireyciliği yerleştirmesinde görülüyor. Stalin’in "Temel Sorunu" işte burada yatıyor. Stalin, son ekonomik yazısında, hem kapitalizmde ve hem de sosyalizmde değer yasasının etkinliğini önemli ölçüde minimize etmesine karşın^, 1930 yıllarında tümüyle bu yasanın pençesi atlına giriyor. Stalin’in "Temel Sorunu" şurada çıkıyor; yeni işçi tulumunu giymiş mujik, hem sosyalist mülkiyete özen göstermiyor ve hem de hızlı sanayileşmenin gerektirdiği becerileri edinmek için eğitim görmeyi, eğitiminden sonra ücretinin artmasına bağlama eğilimini sergiliyor. Bu, Marx’m işaretettiği, yeni’nin eski’den gelen doğum işaretlerini taşıması olgusunu bir kez daha doğruluyor; köylü, hep yaptığı işin karşılığını almak istiyor.

Harcanan emeğin birebir karşılığı peşinde koşmak, bir köylü ideolojisidir ve emek değer yasasını doğuruyor. Bu yasa ve birebir karşılık arama eğilimi aynı zamanda, bireyciliğin özünü saklıyor; daha sonraki yıllarda Sovyet sosyalisti insanın yalnızca kendi dar dünyasının maddi ve manevi sorunlarıyla ilgilenmesini buraya bağlıyabiliyorum.

Burada Marx’ın komünizmi iki aşamaya ayırması konusundaki "marjinal" notlarından rahatsızlığımı tekrarlamakla yetiniyorum; fakat böyle bir yaklaşımın, aşamalara ayrılmamış bir sosyalizm anlayışı ile temelinden uyuşmadığından da kuşku duymuyorum. Sosyalist çalışma, kesinlikle, karşılıksız ve karşılık beklenmeden yapılan bir çalışmadır; bu, bir alfabe yerine geçiyor[7]. Bu alfabenin unutulmasını ve bir daha hatırlanmamasını, Sovyet marksizminin çürümesinin önemli nedeni olarak görüyorum.

"Yetişmek ve geçmek" stratejisi çerçevesinde yalnızca kapitalizmde görülen meta-ları üretebilmek, bireyciliğe karşı bilinçli ve kalıcı bir mücadeleyi yürütememek ve en önemlisi, sosyalist bir boş zaman kullanımı teorisi ve pratiğini geliştirememek, hoş-zamanı realize edememek, ne sonuç veriyor; şimdi ve son derece kısa olarak, ayrıca yalnızca pratik sonuçlarını ön plana çıkararak, bu noktayı ele almak istiyorum[8]. Önce Stalni’in kızı Svetlana Alliluyeva’nın Amerika’ya geçtikten sonra "Bir Dosta Yazdığı Yirmi Mektup" içinden birisini ele almak durumundayım.

Svetlana, 1967 yılında yazdığı mektubunda, artık Sovyetler Birliği’nde iyi-kötü Stalin ile ilgilenmeyen bir kuşağın ortayaçıktığına işaret ediyor. Bu kuşağın ilgi alanının başka olduğuna değiniyor; "onlar, parlak renkler, gökte saçılan ateş oyunları gürültü, heyecan istiyorlar." Bu kadar değil; "onlar, Avrupa’nın geri kalan bölümünün yıllardır tadına vardıkları yaşam biçiminin, eninde-sonunda Rusya’ya gelmesini istiyorlar." Bu kadar da değil; "onlar dışarda olan herşeyi, giyim, saç stili, düşünce, sanat, felsefedeki son akımlar, bunların hepsini hırsla benimsiyorlar ve bizim kendi başarılarımızı, bizim Rus geleneğimizi duygusuz bir biçimde atıveriyorlar"[26]^ Svetlana’nın 1967 yılındaki bu mektubunu, o zamanlar kaç kişi fark ediyor ve Svetlana[9], "ve onları kim suçlayabilir?”diye soruyor.

Stalin’in kızından Nixon’un Dışişleri bakanı Profesör Kissinger’e geçiyorum; 1970 yıllarının sonlarında, yaşamda, "değişiklik rüzgârlarının, nihai olarak, Batı’dan estiğini” yazıyo^ Bu, Kissinger’in saptaması olmayı aşıyor ve Kissinger şöyle sürdürüyor: "Doğu Avrupa’nın erkek ve kadınları, Batı’nın, tüm kuşku ve manevi ikilemlerine karşın, modernizasyonun öncüsü, öğrenmenin ve modern kültürün canlı kaynağı, özgür insan ruhunun cenneti olduğunun kesinlikle farkındadırlar." Dışişleri eski bakanı Kissinger, Doğu Avrupalı insanın Avrupa’ya ve Batı'ya böylebaktığını düşünüyor.

1990 yılında ise, gazeteci J. Steele, "entelijansiya arasında Amerikan yaşam biçimine kapılma doruğundadır" gözlemini yapıyor^ Economist ise 1990 baharında, Amerikan sandiviç firması McDonald's'm Moskova'da açılışını haber veriyor; her birisi 6 ruble ve resmi kurdan 10 dolar olan bir McDonalds'ın sandiviçi için Moskovalılar tam dört saat kuyrukta bekliyorlar Altı ruble ortalama olarak bir işçinin yarım günlüğünün karşılığıdır; Economist muhabiri, "soğukta bir bütün öğleden sonrasını, sabah ücretini bir hamburgere harcamak için kuyrukta bekleyerek geçirmeye" hayretini ifade ediyor.

En sonunda Sovyet sosyalizmi bir tür ekmek içinde döner üretemiyor ve Amerikan McDonald hamburgerine yetişiyor.

Bernstein ve Kautsky

Nereye varıyor?

Ernest Mandel çok yakın bir zamanda Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyona imkân tanımıyordu; gerekçe olarak "işçilerin kapitalizmi restore etmede bir çıkarlarının bulunmadığını" ileri sürüyor[30]^ Isaac Deutscher ise daha ikinci Dünya Savaşı'nın sıcağında, sanayileşmenin ilerlemesiyle birlikte, Sovyet sisteminin demokrasiye doğru yöneleceği tahmininde bulunuyor; bu kapitalizme dönüşme anlamına da geliyor.

Sonunda ortaya ne çıkıyor? Marx'ın Büyük Petro ile ilgili olarak yaptığı, "Rusya barbarizmini barbarlıkla yendi" değerlendirmesi biliniyor; gecikmiş bir sanayileşme programının "sosyalist yöntemlerle"[31] gerçekleştirilmesi durumuyla mı karşılaşılıyor? Bu soruya verilecek cevap; tartışılabilir; ancak "marksist" ekonomizmin bir kez daha doğrulanışının tartışılamayacağını düşünüyorum. Sistem depolitize edilince ve daha ileriye gitmek mümkün olmadığı bir zamanda sanayileşmek ve kapitalizmin tanıdığı mal ve hizmetleri üretmek kapitalizmi getiriyor.

İsterse ileri sanayi toplumu olmak isteyen bir kapitalist Rusya’nın önündeki sorunların sosyalist yöntemlerle çözülmesi olarak anlaşılsın, isterse politik mücadelesiyle donatılmayan bir toplumsal mücadelenin eninde-sonunda kapitalizme yol açacağı yolundaki "ekonomizm" çözümlemesinin pratikte bir yeni doğrulanması olarak değerlendirilsin, pratikte olan, sosyalizmin bir yeni ay tutulmasıdır. Bu, ay tutulmalarının ilki olmuyor; ilk büyük ay tutulması, en çok geliştiği ülkede yaşanıyor.

Sosyalist düzen bir on dokuzuncu yüzyıl beklentisidir; on sekizinci yüzyıldaki burjuva devrimlerinin bir yüzyıl sonra sosyalist devrimle tamamlanacağı, hem bir umutve hem de bir mücadele ekseni oluyor. Bir teori olarak sosyalizm ise, Onsekizinci yüzyıldaki entellektüel birikime dayanıyor; buradan çıkıyor ve bu çıkışla birlikte bir arınma sürecinden geçerek, dayanaklarının önemli bir bölümünü reddediyor. Dayanaklarının önemli bir bölümünden kurtuluyor; bu kurtuluşun tamamlandığını söyleyecek bir durumda değilim.

Sadece bir düzen olarak sosyalizm değil, aynı zamanda bir teori olarak sosyalizm, içinden çıktığı düzen ve teorinin doğum izlerini taşıyor. Teorik planda bu izlerin daha derin ve kalıcı olması mümkündür; arınmanın henüz tamamlanmamış olması da bunu gösteriyor.

Bir on dokuzuncu yüzyıl umudu olmasına karşın, sosyalizm, umut olduğu yüzyılda gerçekleşememek bir yana, bu yüzyılın sonunda ve en gelişmiş olduğu yerde, teorik düzende, en büyük geriye dönüşünü yaşıyor. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde sosyalist mücadele, en büyük gelişimini Almanya'da gösteriyor; büyük bir kütle tabanı ile birlikte, sosyalizmin teorik önderliği de Almanya'nın eline geçiyor. Sanayileşmesine geç kalmış, ancak eline fırsat geçince hızla sanayileşen Almanya'da hem sınıf çelişkilerinin artması ve hem de Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru reel ücretlerde ciddi ve sürekli artışların yaşanması, mümkündür, o sıralarda kendisine "sosyal-demokrat" adını uygun gören sosyalist mücadelede büyük bir yükselişi de beraberinde getiriyor. Bu yaygın kütle tabanına, yükselen teorik hareketliliğe bakarak, Engels, herhangi bir devrime gerek duyulmadan sosyalizme geçiş imkânları üzerinde de düşünmeye başlıyor.

Aynı tarihlerde fizik bilimi, en az geliştiği alandan, elektromanyetizm, büyük bir sıçrama yaparak modern fiziğin kapılarını açıyor. Sosyalist mücadele ise en geliştiği ülkede sosyalist hedeften vazgeçmeye ve demokrasi ile kapitalizmin sürekliliğine doğru bir yol alıyor.

Yolu açan Bernstein'dır; Engels'in yakını olmuş olan Bernstein, Alman mücadelesinin en önde gelen isimlerinden birisi durumundadır. O kadar öyle ki, Engels, geri kalan teorik yazılarının emanetini, Kautsky ile birlikte Bernstein'e veriyor; böyle bir otoritenin sağladığı imkânlarla da Berstein, 1899 yılında yayınladığı bir broşür ile, Marx'i "revize" etmek gereğini ve kendisinin kararlılığını açıklıyor. Bernstein, Marx için bir "revizyon" ihtiyacını açıkça dile getiren ilk eski marksist oluyor; karşılaştığı büyük tepki nedeniyle bu masum sözcük bundan sonra kullanımdan kaldırılıyor ve ancak bir suçlama ve eleştirinin konusu sayılıyor.

Bernstein'ın büyük tepki çeken sözleri bir değil ikidir; Bernstein, kendisi için, amacın değil hareketin önemli olduğunu yazıyor. Bu da çok şiddetli hücumların kaynağı oluyor; revizyonizm tartışması, "hareket" ve "amaç" arasında önemlilik tartışmasına indirgeniyor. Eleştiricileri, bu sözlerle, Bernstein'ın sosyalizm amacından vazgeçtiği ve mücadeleyi, kapitalizmi tamir etmeye yönelik hareketlerle sınırlandırmak istediği sonucunu çıkarıyorlar. Bu noktada yanılma olmadığı anlaşılıyor; Bernstein de, çalışmasının 1909 yılında yapılan İngilizce basımına yazdığı önsözde,

"sonsuzluklara hiç inanamayan ben, sosyalizmin nihai amacına da inanmıyorum" demekten çekinmiyor.

Bu haliyle son derece açık; yalnız Marx'ın revizyonunu biraz daha karışık ve kendi tarifiyle daha bilimsel yapmak istiyor. Revölüsyonun, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çatışmadan çıkacağı anlayışından hareketle, hem kapitalizmin değiştiğini ve iyileştiğini ve hem de işçilerin durumlarındaki gelişmeler nedeniyle şiddetli değişmelerden uzaklaştıklarını anlatmaya çalışıyor. Demokrasinin, sınıfları tamamiyle ortadan kaldırmamakla birlikte "sınıfhükümetini" ortadan kaldırdığını dile getiriyor; "sayıca ve kültür açısından gelişmemiş bir işçi sınıfı" için seçme hakkı, uzun zaman, "kasabını" seçme hakkı biçiminde işleyebilir. Fakat işçi sınıfında sayıca ve kültür planında artış ve yükselişler, "halkın temsilcilerini efendi olmaktan gerçek hizmetkar durumuna değiştirmekte" gecikmeyecektir; Bernstein, Almanya’da böyle bir durum görüyor[3]^ Genel oy hakkının bir süre Bismark’ın bir "aleti" olduğunu, ancak, daha sonra Bismark’ı bir "alet haline getirdiğini" yazıyor.

Bernstein’ın görüşleri arasında bir de şu var: "Sosyal demokrasinin pratik faaliyetlerinin tümü, modern toplumsal düzenin, sarsıntılı patlamalar olmaksızın, bir daha üst düzene geçişini sağlayan ve güvence altına alan durum ve koşulları yaratmaya yönelmektedir. Taraftarları, bir daha yüksek uygarlığın öncüleri olmanın bilinciyle, her gün bir yeni ilham ve gayret kaynağı yaratıyorlar." Böylece Bernstein, sosyalistleri, 1980 yıllarının sonlarına doğru Sovyet marksizminin ön plana çıkardığı bir biçimde, yüksek uygarlıkları realize etmekle görevli misyonerler olarak görüyor. Şunları ekliyor: "Ancak ‘sınıflar diktatörlüğü’ daha geri uygarlıklara aittir ve uygunluğu ve yapılabilirliği sorusu bir yana, sadece, bir eskiye dönüş ve siyasal atavizm, atalara çekme, olarak görülecek-tir"33. Bernstein artık hem devrim yolunu ve hem de proletarya diktatörlüğünü, kapitalizmde ulaşılan uygarlık düzeyi nedeniyle, Almanya’ya ve Avrupa’ya yakıştıramıyor.

Bir Avrupa marksizminin temelleri atılıyor.

Fomina, "bir tek Batı Avrupa marksistin’in Bernsteinism’e karşı bayrak açmadığını ve işi Plehanov’un yaptığını" yazıyo^[4]. Plehanov’un açtığı bayrağı, çok kısa bir zaman içinde, Lenin alıyor ve "Ne Yapmalı?" adını

taşıyan çalışmasını, Bernstein’a ve Rusya Bernstein’cılarına ayırıyor. "Sosyal demokrasi bir toplumsal devrim partisi olmaktan çıkmalı ve bir demokratik toplumsal reformlar partisi olmalıdır. Bernstein bu siyasal talebi, bir sürü iyice açılmış ‘yeni’ argüman ve akıl yürütme içinde sunuyor'^ Lenin, Bernstein’ın çıkışının özünü burada görüyor[10]. Dünya marksizmi, Avrupa ve Rusya marksizmi olarak ikiye ayrılma yoluna giriyor.

Bernstein Avrupa marksizminin temellerini atıyor; ancak asıl kuruculuk onuru, devrimci sosyalizmden büyük bir dönüş yapan Kautsky’e düşüyor. Burada, İkinci Enternasyonal partilerinin, dünya devriminden vazgeçerek kendi ülkelerinin savaşlarını destekleme kararları önemli bir köprüdür; bu, Bernstein’ın 1899 tarihli çıkışıyla,

Kautsky’nin 1918 yılında yayınladığı "Proletarya Diktatörlüğü" incelemesi arasında bir yere oturuyor[11]. Kautsky, bu tarihe ve belki de Ekim Devrimi’ne kadar, dünya marksist hareketinin, hem teori ve hem de pratik cephelerinde en büyük ismidir; hiçbir çalışmanın, tek başına Kautsky’nin bu yazısı kadar Avrupa marksizminin oluşumuna katkıda bulunmadığını düşünüyorum. Belki de bu nedenle, bütün dillerde, Kautsky’nin bu ve diğer çalışmaları az biliniyor; belki de Avrupa marksizminin en önemli kurucusunun devrimci sosyalizmden dönen birisinin oluşu gözlerden uzak tutulmak isteniyor.

Kautsky’nin dönüşünün en öğretici yanı, Ekim Devrimi’nden sonra kesinleşmiş olmasıdır; gizli örgütlere karşı ve kütlesel hareketlerden yana bir tutum alıyor. "Gizli yöntemlerin" hiçbir zaman demokratik olamayacağı ve tek tek broşürlerin günlük açık basının yerini alamayacağını savunuyor; buna, Ekim Devrimi'nden sonra ve Le-nin ve arkadaşlarının yönetimi burjuvaziye bırakmak yerine, işçi sınıfı iktidarı peşine koşmaları üzerine inanmaya başlıyor. Çok açık olarak şunu yazıyor: "Kütleler gizlilikle örgütlenemezler ve tüm bunların ötesinde, bir gizli örgüt hiçbir zaman demokratik olamaz. Böyle bir örgüt, değişmez bir biçimde, bir kişinin veya bir grubun diktatörlüğüne götürür'^ Kautsky, Ekim Devrimi’nden sonra ve küçük bir partinin, Bolşevik Partisi’nin iktidarı alması üzerine, büyük bir demokrasi tutkununa dönüşüyor; kapitalizmde çelişkilerin artmasının, işçiler için, büyük bir demokrasi okulu olacağı sonucuna varıyor. Büyüyen çelişkiler, işçilerde, günlük sorunların üzerine çıkan bir bilinç yaratıyor;

böylece, "demokraside bilincin artışı, bir elit ile sınırlı kalmayıp tüm halk kütlesinin özelliği oluyor." Demokraside işçiler, Kautsky’ye göre, günlük sorunlarla ilgilenerek hem bilinçlerini yükseltiyorlar ve hem de kendi işlerini yönetme becerisi kazanıyorlar. Belki de bu nedenle, Kautsky, "bir despotik yönetimden farklı olarak demokraside proletarya kendisini sürekli olarak devrim ile meşgul etmez" diye yazıyo^ Görülüyor; Bernstein'ın normatif bir görüş olarak ortaya koyduğunu, Kautsky bir pozitif önerme olarak tekrarlıyor.

Kautsky’nin bir pratik olarak iktidarı devrim yoluyla almaya fazla bir itirazı olmadığı anlaşılıyor; asıl itirazı, bunun sonucunda, bir iç savaşın ortaya çıkmasındadır. "Proletarya Diktatörlüğü" çalışmasında bütün eleştirilerini, iç savaş üzerinde topluyor; "bir sosyalist toplumun kuruluşuna iç savaştan daha büyük bir engel yoktur" diye yazıyor. Kautsky, şunları ekliyor: "Pek çokları toplumsal devrim ile iç savaşı karıştırıyorlar; ikincisini birincisinin bir biçimi sanıyorlar ve bir devrimin böyle bir şiddet uygulanmadan mümkün olmayacağı gerekçesine dayanarak, bir iç savaşın kaçınılmaz olarak yol açtığı şiddeti haklı göstermeye çalışıyorlar'^ Kautsky devrim ile beraberinde getirdiği iç savaşı, birbirinden ayırmaya çalışıyor.

Bu ayrımının tümüyle 1917 Devrimi kaynaklı olduğundan kuşku duymuyorum; Ekim Devrimi’nin kendisi de, İnanılmaz ölçüde, kansız bir biçimde gerçekleştiriliyor. Kışlık Saray’ın alınması sırasında çıkan ve pek çok gözlemcinin bir yanlış anlaşılma saydığı altı kişinin ölümü Hariç, Ekim Devrimi’nde iktidar kansız değişiyor. Kautsky, bunu görüyor; bundan sonra, 1918 yılında başlayacak olan iç savaşın ise büyük kan akışına yol açacağını biliyor. Birine razı oluyor ve diğerine razı olmak istemiyor.

Kautsky, hatırlanması kolay bazı veciz sözler geliştiriyor; bunlardan ikisini buraya aktarmak istiyorum. Bir: "Emeğin sosyalist örgütlenmesi, askeri kışla modeline dayanılarak yapılamaz." Kışla modeli sosyalist örgütlenme düşüncesinin ilk kez Kautsky tarafından icat edildiğinden emin değilim; ancak yeni siyasal düşünceler çerçevesi içinde Sovyetler Birliği’nde en çok tekrarlanan klişelerden birisi oluyor. İki: "Aşağı sınıflar diktatöryası, kılıç diktatöryasına yol açar." Bu da, bu sözlerle olmasa bile çok tekrarlanan bir görüşü ifade ediyor.

Bunlar şimdi çok beğenilmekle birlikte, bu düşüncelerin Kautsky’e ait olduğu ne Batı’da ve ne de Sovyetler Birliği’nde açıklanıyor, zamanında ve Lenin tarafından şiddetle reddediliyor. Lenin, o zamana kadar sosyalist teori ve pratiğin duayeni durumunda olan Kautsky’i, bu görüşlerinden ve sosyalizme inanmadığı sonucunu çıkararak, "re-negad", dönek, ilan etmekten çekinmiyor[12]. Lenin, "Renegad Kautsky" yazısında, "Ka-utsky, mümkün olan açıklıkla. Kurucu Meclis’in yıkılmamış ve Bolşevikler’in iktidarı almamış olmasını şart görüyor" diye yazıyo^ Kautsky, Şubat Devrimi’ne itiraz etmiyor ve içi savaşı gerektirdiği için Bolşeviklerin iktidarı almalarını yanlış buluyor.

Bernstein’dan başlayarak Avrupa marksizmi oluşmaya başlıyor. Bunun kökeninde, "ekonomist" bir marksizm var; bazı damarlarını, Marx’ın yazılarında buluyorlar. Kaynak olarak Marx’ın bazı çözümlemelerinin şekli yorumuna ve yöntem olarak da ampirisizme dayanıyor; Avrupa işçi sınıfının devrimden uzaklaşmasından, pasif bir biçimde, etkilendiği muhakkak görünüyor. Rusya marksizmi, kaynaklarından birisi olarak, bu etkilenmeye ve oluşmakta olan Avrupa marksizmine tepkide bulunuyor. Le-nin, Avrupa marksizminin Marx’ın yanlış yorumuna dayandığı düşüncesiyle yetinmiyor ve belki de Bernstein’dan büyük bir "revizyon" ile, bilincin dışardan getirilmesi gerektiği tezini geliştiriyor.

"Ne Yapmalı?" hep, Rusya ekonomizmine ve daha sonra menşevizm adını alan akıma karşı bir manifesto olarak algılanıyor; halbuki çok büyük ölçüde bir Bernstein karşıtı çalışmadır. Rusya ekonomizme, Bernstein’da büyük bir fikir babası buluyor ve Lenin, bunları ortak tutarak hücuma geçiyor. Asıl büyük yenilgi, "Ne Yapmalı?" ile işçi sınıfına dışardan bilinç götürülmesinin bir teori haline getirilmesi oluyor; bazı kaynaklar, dışardan bilinç götürme görüşünün ilk kez Kautsky tarafından dillendirildiğini ileri sürüyorlar. Bildiğim dillerde Kautsky’nin bütün çalışmalarını okuma imkânım olmadığı için bu konuda bir görüş ifade edemiyorum; ancak mümkündür. Lenin, 1920 yılında kaleme aldığı Çocukluk Hastalığı’nda, devrim merkezinin Doğu’ya kayışını ilk kez Kautsky’nin formüle etmiş olduğunu yazmaktan çekinmiyor.

Kim götürecek, nasıl götürecek; bunlar ayrı sorular olarak ortaya çıkıyorlar. Ancak dışardan bilinç götürme düşüncesi, işçi sınıfında düzen karşıtı

eğilimlerin efektif olarak su yüzüne çıkmadığı durumların da olabileceği önermesine dayanıyor. Böylece Le-nin, teorik alanda mücadeleyi, eski mevzilerde değil daha ileri bir noktada verme gereğini duyuyor.

Bu, tartışmanın bir noktasıdır. Bernstein'ın ötesinde İkinci Enternasyonal edebiyat ve politikası, giderek kapitalizme ve burjuva düzenine daha büyük bir bağlanmanın ifadesidir. Bu görüşleri savunanlar, hiç kuşku yok, Marxve Engels'in burjuvazinin devrimci gücüne ve burjuva düzeninin yarattığı değerlere verdikleri aşırı önemden- esinlenebiliyorlar; Marx'daki aşamacılık, eğer geçiş süreçlerinin dinamizmi üzerinde, yeteri açıklıkla durulmazsa, her zaman, burjuva düzenine yönelen bir mücadele ibresini yaratabiliyor. 1917 Nisan Ayı'na kadar, politikadaki yeniliği ayrı, Lenin'in de bu genel kanalın dışında olduğunu söylemek kolay görünmüyor; savaşa karşı tutumu ve buradan iç savaş çıkarma isteği, yepyeni bir politik çizgiye işaret ediyor.

1971 Şubat Ayı ile 1917 Ekim Ayı arasındaki zamanda, Nisan Ayı ve sonralarında, Lenin'in Rusya'da iktidarı alarak Avrupa proletaryasını eylem yoluyla bilinçlendirmeyi düşünmüş olduğu sonucunu çıkarmayı mümkün görüyorum; hem Rusya'da iktidarı almaya büyük önem verilmesi ve hem de daha gelişmiş bir ülkedeki devrim için bunu fedaya hazır olduğunu açıklaması, böyle bir anlayışı haklı gösteriyor. Bu nedenle, bu zaman aralığında, Bolşevik Parti'nin içindeki ve dışındaki yol arkadaşlarıyla, en büyük ayrılığını yaşıyor. Bu ayrılık, Rusya marksizminin de olgunlaşmasına doğru bü-yükbir adım oluyor.

Avrupa marksizmi ve Rusya marksizmi aynı zamanda doğuyorlar.

Buradan, Kautsky'nin 1918 tarihli "Proletarya Diktatörlüğü" incelemesine dönmek istiyorum. Şu aktarmayı yapmak durumundayım: "Eğer Bolşevikler, Avrupa dev-riminin başlaması için kendilerinin iktidarı almalarından başka hiçbir şeye ihtiyaç olmadığı umuduna kapılarak yanıldılarsa, halkın büyük çoğunluğunun büyük bir coşkuyla kendi etraflarında halka olmaları için gerekli olanın sadece bu olduğuna inanmakla da aynı ölçüde yanıldılar." Kautsky, neresinden bakılırsa bakılsın, Bolşevikler'in iktidarı almalarını bir yanılgı olarak görüyor.

Daha çok gerilere gitmeye gerek görmüyorum. Garbaçov'un, 1986 yılında toplanan, SBKP Yirmi Yedinci Kongresi'ne sunuşunda şu değerlendirme de yer alıyor: "Kapitalizm vstretil rojdanie sotsializme kak ‘oşibku’ istorii, kotoraya dolşna, bit’ ‘isprav-lena”"[0]. Kapitalizmin, sosyalizmin doğuşuna, "düzeltilmesi gerekli” bir "yanılgı" olarak baktıkları dile getiriliyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde egemen olan yaklaşım da budur.

Sonunda ne ortaya çıkıyor? Şöyle özetleyebiliyorum: Önce sanayi devriminin olduğu ülkede yeşerdi. İngiltere'de çartist hareketin bitişiyle birlikte ve 1848 Devrimleri ile, Fransa'yı merkez aldı. Paris Komünü yenilgisi ve Almanya'nın Fransa'ya karşı zaferi, çekim alanını Almanya'ya aktardı. Yayıldı ve saflığından kaybetti. İkinci Enternasyonal'in itibarsızlaşmasına paralel olarak yeni bir yer aramaya başladı; 1917 yılından itibaren Rusya'ya geçti ve buradan dünyaya akmaya çalıştı. Rusya'da gerçekliğinin tarih öncesini yaşadı ve Sovyet deneyimi, büyük bir pratikler zenginliği bırakarak, 1987 yılından itibaren kendi kendisine red sürecini başlattı.

Şimdi yeni bir alan arıyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 S. Manshikov, The Economic Cycle: Postwar Developments,. Moscow, 1975, s. 106

2 W. Arthur Lewis, Economic Survey 1919-1933, London 1949-1978, s. 43 '

3 ibid., s. 64

4 H. Van Der Wee, Prosperity and Upheavals: The World Economy 1945-1980, Pelican, 1987, s. 30

5 Ernest Mandel, The Second Slump, London, 1977-1980, s. 36

6 P. McCraken ve diğerleri, Towards Full Employment and Price Stability, OECD, Paris, 1977, s. 38

7 P. Swcezy-H. Magdoff, The Coming Crisis and The Responsibility of the Left, Monthly Review, June

1987, Vol. 39, N. 2, s. l

8 Wall Street Journal, January 11, 1988

9 P. Sweezy-H. Magdoff, The StockMarket Crash and Its Aftermath, Monthly Review, March 1988,

Vol. 39, N. 10, s. 3. 9.. Herbert Marcuse,Soviet Marxism, N.Y., 1958-1961, s. 38-39

10 ibid .. s. 62

11 Barrington Moore Jr., Marxist Ideology and Soviet Reality, A. Inkeles-K. Geiger (eds.), Soviet Society: A Book of Readings, Boston, 1961, s. 72

12 Yuri Krasin, Ideology and The New Political Thinking, Socialism: Theory and Practice, October 1989, N. 10, s. 99

13 Yuri Krasin, The Working-Class Movement in the Search For Democratic Alternative, Socialism: Theory and Practice Supplemen, 1989, N. 5, s. 28

14 Yuri Krasin, Sotriniçast' Ne Dramatiziruya Proşlöe, Kommunist, Avgust 1989, N. 12, s. 121

15 Discussion, World Marxist Review, 1989, N. 9, s. 102

16 Gosplan SSSR, Kontrol’me Tsifri Narodnogo Hozyaistva Na 1926-27 g., M.. 1926, s. 146

17 ibid., 6. 170-171

18 V. Bazarov, O ‘Vostanovitel’nıh Protsah’ Voobşe i Ob ‘Emis- sionnıh Vozmajnostiah' v Çastnosti, Eko-nomiçeskoe Oboz- renie 1925, N. 1

N. Spulber (cd)., Foundations of Soviet Strategy for Economic Growth, Indiana University Press,

1965, s. 283

19 V. Bazarov, O Metodogii Postroiniye Perspektivmh Planov, Planovoe Hozyaistvo, 1926, N. 7 N. Spulber, ibid., ş. 368

20 KPSS v Rezolyutsiah i Reşcniyah S'ezdov, Konferentsu i Plenumov Tsk, Cast' 1924-1930, M., 1954, s. 295

21 S.G. Strumilin, O Tempah Naşego Razvitiya, Planovoe Hozyaistvo, 1929, N. 1 S.G. Strumilin, Na Planovom Fronte, M., 1963, s. 283

22 G.A. Fel'dman, O Limitah Industrializatsii, PlanovoeHozyaistvo, 1929, N. 2, s. 181

23 A.M. Sabsoviç, Gipoteza Maşştabov Produktsii Osnovmh Otrasley Narodnogo Hozyaitsva SSSR v Pe-riod General-nogo Plane, Planovoe Hozyaistvo, 1921, N. 1, s. 68

24 Henri Lefebvre, Critique de -la Vie Quotidienne, Tome I, Paris, 1947-1958, s. 31

25 J. Staline, Les Problemes Economiques Du Socialisme en URSS, M., 1952, s. 32

26 Svetlana Alliyuyeva, Twenty Letters to a Friend, N.Y.. 1967, s. 16

27 H. Kissinger, For the Record, Selected Statements 1977-1980, London, İ981, s. 21

28 J. Steele, Prsent and Future Dangers, Guardian Weekly, June 3, 1990, s. 1

29 The Economist, April 28, 1990, s. 6

30 E. Mandel, The Marxist Case for Revolution Today. Socialist Register 1989, London, 1989, s. 175

31 K. Marx-F. Engels, Selected Correspondence, s. 147

32 Eduard Bernstein, Evolutionary Socialism, N.Y., 1899-1961, s. 144

33 ibid., s. 146-147’

34 V. Fomina, Plekhanov's Role in the Defense and Substantiation of Marxist Philosophy, G. Plekhanov, Selected Phlisophical Works, Vol. I, M., 1977, s. 12

35 V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 5, s. 353

36 Kari Kautsky, Selected Political Writings, London 1983, s. 106

37 ibid., s. 113

38 ibid., s. 120

39 V.İ. Lenin, Collected Works, Vol, 28, s. Ill

40 MaterialiXXVII S'ezda Kommunisticeskoy Partii Sovets-kogo Soyuza, M. 1986, s. 10

dördüncü bölüm için birinci ek

BİR STALİN ELEŞTİRİSİ

Teori olmadan pratik anlaşılmaz. Pratik ise teorinin "en son ve en doğru sınanmasıdır. Bütün bunlar doğru. Ancak bir doğru daha var: Her pratik teori değil. Dahası da var: Her zorunlu ve tarihsel açıdan ‘doğru’ pratik de teori değil.

Stalin, 1931 yılında bir pratiği dillendiriyor. 1934 yılında ise aynı pratiği teori düzeyine çıkarmaya çalışıyor. Stalin, Ocak 1934 tarihinde toplanan On Yedinci Parti Kongresi’ne sunduğu raporda, sınıfların ortadan kaldırılmasının, eşitlik açısından, ne anlama geldiğini ifade ediyor. Şöyle sıralıyor: a) Tüm emekçilerin sömürüden eşit ola-rakkurtulması; b) Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin herkes için eşit olarak ortadan kaldırılması; c) Herkes için, yeteneklerine göre, eşit çalışma sorumluluğu ve

bunun karşılığını emeğine göre eşit olarak alma hakkı (sosyalist toplum); d) Herkes için, yeteneğine göre, eşit olarak alma hakkı (komünist toplum). Staliıi, kirilik alfabenin ilk harflerine göre bu sıralamayı yaptıktan sonra "işte size marksist eşitlik anlayışı" diye bağlıyor. Ancak iş burada kalmıyor.

İyusif Stalin burada durmuyor. Görüşünü kuvvetlendirmek için tarihin belli bir kesitinde zorunlu bir pratik olarak ortaya çıkan bir uygulamayı teori katına çıkarmak için olsa gerek, Anti-Dühring’ten Engels’e atıfyapıyor. Stalin’in Engels’den aldığı cümle şöyle: "Proleter eşitlik talebinin gerçek içeriği sınıfların ortadan kaldırılmasını talep etmektir. Bunun ötesine geçer her talep, zorunlu olarak saçmalıktır"[13].

Stalin bununla da yetinmiyor. Engels’in bu cümlesiyle ilgiii Lenin’in görüşlerine de başvuruyor. Lenin söylüyor ve Stalin aktarıyor: "Engels, eşitliği, sınıfların ortadan kaldırılmasının ötesinde anlamanın çok saçma ve aptalca bir önyargı olduğunu yazdığı zaman bin kez haklı idi."[14]

Böylece Stalin, Engels ve Lenin’e başvurarak, ücretlerde eşitçilik isteklerinin teorik yanlışlığını göstermiş oluyor. Böylece eşitçiliğe karşı bir politika teori düzeyine çıkarılmış oluyor; proletaryanın sınıfların ilgasının ötesinde bir eşitlik talebi olması saçmalıktır.

Ancak durum böyle değil. Proletaryanın eşitlik talebini, sınıfların kaldırılmasıyla sınırlı tutmak, teorik olarak mümkün değil.

Bunun için hem Engels’e ve hem de Lenin’e yeniden başvurmak yeterli. Aynı incelemelere ve aynı bölümlere.

Anti-Dühring’te Engels, Stalin’in atıf yaptığı bölümde, ısrarlı burjuva ve proleter eşitlik taleplerinin birbirinden farklı olduğunu vurguluyor. Proleter eşitlik talepleri burjuvazininkinden öte ve ilerde. Şöyle: "Burjuvazinin sınıf ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasını talep etmeye başladığı andan itibaren, bunun yanında, proletaryanın sınıfların kendilerinin ortadan kaldırılmasını talep etmesi ortaya çıktı; önce ilkel Hristi-yanlığa meyleden bir dinsellik biçiminde ve sonradan burjuva eşitçi teorilerinin kendilerine dayanarak." Proletarya, burjuvazinin dönekliğinin nesnel dayanaklarını da meydana getiriyor. Ancak burjuvazinin dönekliğinin irdelenmesini, bu dizinin birinci kitabına bırakıyorum.

Engels, Anti-Dühring'te devam ediyor: "Bu yüzden proletaryanın ağzındaki eşitlik talebi çifte anlama sahiptir. Bu ya, -özellikle başlangıçta, örnek olsun, Köylü Savaşı'nda olduğu gibi - bar bar bağıran sosyal eşitsizliklere karşı, zengin ile yoksul arasındaki feodal lord ile onların serfleri, oburlar ile açlar arasındaki farklılığa karşı kendiliğinden tepkilerdir; bu haliyle sadece ihtilalci içgüdünün bir ifadesidir ve bu haklılığını burada ve sadece burada bulur. Ya da, diğer taraftan, bu talep, bu burjuva taleplerinden az veya çok doğru fakat çok daha büyüktalepler çıkararak ve bunları, işçileri kapitalistlerin iddialarının yardımıyla kapitalistlere karşı tahrik etmek için ajitasyon aracı olarak kullanarak meydana gelen, burjuvazinin eşitlik taleplerine karşı bir tepkidir; bu haliyle burjuvazinin eşitliğiyle birlikte ortadadır veya ortadan kalkar. Her iki halde de proleter eşitlik talebinin gerçek içeriği sınıfların ortadan kaldırılmasını talep etmektedir. Bunun ötesine geçen her talep, zorunlu olarak, saçmalıktır"[15].

Burada Engels, eşitliğin tarihsel kaynaklarına parmak basıyor. Aynı zamanda tarihsel niteliğini vurguluyor. Aynı yerde şunları yazıyor: "Hem burjuva ve hem de proleter biçiminde eşitlik düşüncesi bir tarihsel üründür; bunun yaratılması, kendisi de uzun bir ön tarihi olan belli tarihsel koşulların varlığını gerektiriyor. Bu yüzden de kesinlikle ebedi gerçek değildir." Buna ek olarak eşitlik kavramının toplumsal bir içeriği olduğunu ön plana çıkarıyor.

Eşitliği sınıfların Ortadan kaldırılması olarak anlamak ve bundan daha ileriye götürmeyi saçmalık olarak nitelemek, buradan doğuyor, olmalı. Daha ileri giderek şöyle söylemeli: Proleter anlamda eşitlik, sınıfların ortadan kaldırılmasıyla başlar. Sınıflar ortadan kaldırılmadığı sürece eşitliğin proleter anlamı olamaz.

Böyle anlamak, kuşkusuz, Stalin'in anlayışına uymuyor. Stalin, Engels'in "bunun ötesine geçen her talep, zorunlu olarak, saçmalıktır" sözünden çıkarılması imkânsız olan anlamlar çıkarıyor. Sosyalist süreç içinde eşitliğe hiç yer tanımayan bir anlam çıkarıyor.

Eşitlik ve eşitçi eğilimler toplumsaldır. Fiziksel değil. "Bunun ötesine geçen her talep, zorunlu olarak, saçmalıktır" sözü, eşitlik taleplerinin ve eşitliğin fiziksel değil toplumsal niteliğinden ileri geliyor. Çünkü çok öteden beri sosyalistleri, fiziksel yapıları, zevkleri, yetenekleri ve benzeri konularda da

eşitleyip onların kişiliklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir düzen olduğu iddiası ileri sürülüyor: "Saçmalık" olarak nitelenen budur.

Lenin'in Engels'i böyle anladığında kuşku yok. Lenin, 1914 yılında, iktisatçı Tugan-Baranovskiy'in görüşlerini eleştiren "Liberal Professor on Equality" başlıklı yazısında şunları söylüyor: "Sosyal-demokratlar siyasal eşitlik denilince eşit hakları ve ekonomik eşitlik denilince de, daha önce söylediğimiz gibi, sınıfların ortadan kaldırılmasını kastederler. Beşeri eşitliği güç ve yeteneklerin (fizik ve akli) eşitliği anlamında kurma sorununa gelince, sosyalistler böyle şeyleri düşünmezler bile"[16].

Lenin örnekler veriyor: "En kafasız ve cahil kişilerin bile" feodalitede asillerin fizik ve akli yetenekler açısından eşit olmadıklarını kavrayabileceğini yazıyor. Ama sınıfsal açıdan eşittiler. Diğer örnekler de veriyor. Bu ilkel bilgileri verdikten sonra şöyle yazıyor: "Bizim bilgiç Profesör Tugan'ı, ki kendisi artık biraz kafasını yorarsa sosyalist toplumda güç ve yeteneklerin eşitliğini beklemenin saçma olduğu gerçeğini kavrayabilir, aydınlatmak için bu sosyalizm açıklaması gerekli oldu." Burada da "saçma" nitelemesinin ne ile ilgili olduğu görülüyor.

Stalin'in Lenin'den aldığı bölümde ise daha da açık görülüyor. Şöyle: "Engels, sınıfların ortadan kaldırılmasını içermedikçe eşitlik kavramının son derece saçma ve aptalca olduğunu söylediği zaman bin kez haklı idi. Burjuva profesörleri, bizi tüm insanların birbirine benzemesini istemekle suçlamak için eşitlik kavramını bir dayanak olarak kullanmaya çalışıyorlar. Bu saçmalığı kendileri icatettilerve sosyalistlere mal etmeye çalışıyorlar"[17].

Lenin, proleter anlamda eşitliğin sınıf farklarının ortadan kalkmasıyla başlayacağı konusunda son derece açık. Aynı incelemesinde şu var: "Bir şey çok açık ve bu şu, işçiler ve köylüler arasında sınıf farkı olduğu sürece, ve eğer biz burjuvazinin değirmenine buğday taşımak istemiyorsak, eşitlıikten söz etmenin hiçbir yararı olmadığı; gerçeğidir."

Demek ki, sosyalist toplumun kuruluş süreci içinde eşitlik ilkesinin uygulanması, sınıfların ortadan kaldırılmasıyla başlayacak. İktidarın alınmasıyla başlayacak. Sınıflar ortadan kaldırıldıktan sonra eşitlikçi eğilimleri bir politika haline getirmek "saçma" olmayacak.

Öyleyse Stalin'in Anti-Dühring'ten yapmış olduğu aktarmanın zorunlu bir pratiği teori katına çıkarma gücü fazla değil. Bu bir yana, Anti-Dühring'in bu bölümünde Engels, doğrudan doğruya Dühring'in iki insanı fizik açıdan eşit tutmasını eleştiriyor; doğrusunu söylemek gerekirse Engels, Dühring ile alay ediyor. İşte bu olaydan bir bölüm: "İki insanın ve bunların iradelerinin mutlak olarak birbirine eşit olduğu ve birisinin diğerine hakim olmayacağı temel aksiyonunu koyabilmek için öyle tesadüfi bir çift insan kullanamayız. Bunlar, tüm ulusal, ekonomik, siyasal ilişkilerden, bütün seksüel ve kişisel özelliklerden bağımsız, salt insanoğlu kavramının dışında her şeyden yalıtılmış olmalılar ve bunlar, kuşkusuz, 'tümüyle eşittirler'. Bunlar da, her yerde 'ruhsal' eğilimlerin kokusunu alıp tatbik eden bu Herr Dühring'in uydurduğu ikis tam hayalettir"[18]

Anti-Dühring'te Engels'in saçma bulduğu, insanları fiziksel açıdan, güç ve kuvvetleri bakımından, yetenekleri yönünden eşit saymaktır ve böyle insanlar ancak hayalet olabilirler. Engels ve daha sonra Lenin, böylesi bir eşitliğin sosyalizmde yeri olmadığını çok açık olarak yazıyorlar. Lenin, "Liberal Professor on Equality" adını taşıyan incelemesinde şunları yazıyor: "Bu açıdan insanların eşit olmadıklarını belirtmek için söze gerek yoktur. Aklı başında hiç kimse ve hiçbir sosyalist bunu unutamaz. Bu tür eşitliğin sosyalizmle herhangi bir ilişkisi yoktur. Eğer Tugan düşünme yeteneğinden yoksun ise, en azından okuma yeteneğine sahip olmalıdır; bilimsel sosyalizmin kurucularından Frederick Engels'in Dühring'e karşı yöneltilmiş olan meşhur eserini alsaydı, burada ekonomik eşitliğin sınıfların ortadan kaldırılmasından başka bir şekilde hayal etmenin saçmalığını izah eden özel bir bölüm bulacaktı. Ancak profesörler sosyalizme reddiye yazmaya kalkınca, insan, en çok aptallıklarına mı, cehaletlerine mi, yoksa vicdansızlıklarına mı hayret etmesi gerektiğine şaşırıyor."

Dolayısıyla Engels ve Lenin'i, sosyalizmin kuruluş süreci içinde ücret makasını açma eğilimlerine destek olarak göstermek imkânsızlaşıyor. Üstelik Anti-Dühring'te Engels, tersine bir politikayı öneriyor. Hatırlatmak gerek, sorun, becerili işgücüne daha yüksek ücret verme zorunluluğundan doğuyor. Yine hatırlatmak gerek, becerili işgücüne iktisatta birleşik emek adı da veriliyor. Bundan sonrası için, Engels, şunları yazıyor: "Öyleyse birleşik emeğe daha yüksek ücret ödeme sorununu, bu büyük öneme sahip soruyu, nasıl çözeceğiz? Özel üreticilerin olduğu bir toplumda, becerili

işçiyi eğitme giderlerini özel kişiler veya aileleri ödüyorlar; becerili işgücüne verilen yüksek ücretin ilk önce özel kişilere gitmesi buradan doğuyor: maharetli esir daha yüksek fiyatla satılıyor, ve maharetli ücretliye daha yüksek ücret ödeniyor. Sosyalistçe örgütlenmiş bir toplumda bu giderler toplumca karşılanıyor ve bu yüzden meyveleri, birleşik emek tarafından üretilen daha büyük değer topluma ait oluyor. İşçinin kendisinin ek ücret istemeye hakkı olmuyor".[19]

Demek ki, sosyalist bir toplumda daha başından itibaren, eğitimin parasız olmasıyla birlikte öğrenme ile kazanç arasında ücret yoluyla kurulan bağ ortadan kalkıyor. İlk ülkede sosyalizm kurulmadan önce geliştirilmiş olan teori bunu açıklıkla ortaya koyuyor. Ancak bu teori ilk ülkenin pratiğine uymuyor.

Aslında bu uymayış da, bu özel konumda değil, fakat genel olarak geliştirilmiş olan teoriyi doğruluyor. Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu süreci içinde ve başlangıçta köylülükten yeni gelmiş olan işçiler değer yasasını yaşamaktan vazgeçemiyorlar. Marx, Gotha Programı'nın Eleştirisi’nde "uzun doğum sancılarından sonra kapitalist toplumdan çıkışından hemen sonraki aşama olan komünizmin ilk aşamasında bu eksiklikler kaçınılmazdır" derken, bunları da önceden görmüş oluyor. "Hak toplumun ekonomik yapısından ve bununla koşullanan kültürel gelişmesinden daha yüksek olamaz."[20]

ilk aşamada ve somut olarak ilk deneyimde* Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Kuruluşu süreci içinde eksiklikler, Marx’ı aşırı ölçüde doğrulayacak bir biçimde ortaya çıkıyor. Bunda kuşku yok. Eksiklikler, buradaki somut örnekte olduğu gibi, milyonlarca emekçinin iş disiplininden yoksun ve öğrenmeye isteksiz olması biçiminde ortaya çıkıyor. Mujikten devşirme işçi için henüz çalışma, yine Marx’ın Gotha Programı’nın Eleştirisi’nde kullandığı deyimle, "yaşamın temel ihtiyacı" olmaktan çok uzak. Çalışma, bir küçük burjuvada, bir köylüde olduğu gibi, yaşamı sürdürmenin aracı, bu aracı ise sosyalist toplum otomatik olarak sağlıyor.

Ortaya çıkan bu durumun, başa dönülecek olursa, çok önemli bir sorun olduğu muhakkak. Bu durum bunun bir sorun olduğunu ortaya koyup, tıpkı NEP’de yapıldığı gibi, bir süre için sosyalist ilkelerden geriye adım atıldığı

söylenebilir mi idi? Tarihi böyle yargılamak imkânsız. Tarih yargılanmaz; anlaşılmaya çalışılır. Aşırı determinist, yalnızlığının aşırı bilincinde Stalin bu yolu denemiyor. Zorunlu pratiği, teori düzeyine çıkarıyor.

Ancak, bunu yapmasına, kendinden önceki teorik hazinenin de yardım ettiğini eklemek gerek. Bu noktanın geliştirilmesini yine bu dizinin birinci kitabına bırakarak kısaca şunu söylemem mümkün: Marx ve Engels, sosyalist teoriyi en çok ütopistlere ve Blanqui'ye karşı mücadele ile geliştirdiler. Bu mücadelede ütopistlere karşı bilimsel yasaların rolünü ve Blanqui'ye karşı da nesnel koşulların olgunluğunu vurgulamak zorunda kaldılar. Vurgulamak içermek demek oldu. Lenin marksizme, başka şeylerle birlikte, bir ateşli rayiha verdi. Ancak narodniçestva ile mücadelesi dolayısıyla bilimsel yasaları vurgulamak ve iradeci mücadeleleri küçültmek zorunda kaldı.

Teorik hazine, kurucularına göre izleyicilerinin elinde, daha katı durur. Emekçi geçmişiyle Stalin, determinizme, içgüdüsel olarak daha yatkındır. Buna tek ülkede sosyalizmin yarattığı yalnızlık ve Stalin'de yalnızlığın aşırı bilinci eklenmeli.

Bu durumda iki aşamayı birbirinden çok ayrı olarak düşünmek, ikinci aşamanın gelişini ekonomik gelişme ile bilimsel yasaların işleyişinin sonucunda kendiliğinden bir oluşum olarak görmeye başlamak bir eğilim gibi ortaya çıkabiliyor.

dördüncü bölüm için ikinci ek

AYDIN VE GENÇLİK

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün, dünya ve bu arada Türkiye için, yararlı sonuçları olabilir mi; bir yararlı sonucunu şimdiden görebiliyorum. Bu çözülüş, dünya ve Türkiye estetiğini içinde barındırdığıkanserojen tümörden kurtarabilir; kesin olamıyorum. Bunun maddi koşullarını yaratacağından kuşku duymuyorum; ancak tekeller düzeni, hem estetiğin gelişmesinin maddi koşullarını engelleyebilir ve hem de estetiğin geriliğini bilinçle isteyebilir. Tümörün ortadan kalkacağı kesindir; estetiğin gelişmesi ise başka koşullara bağlı görünüyor.

Önce Türkiye estetiğinden başlamak durumundayım; Soğuk Savaş'ın olumsuz sonuçlarını içine alıyor. Çok basit bir mekanizması var; Sovyet ülkesi ve daha sonra Doğu Avrupa ülkeleri, büyük bir hücum karşısındadır ve yalnızlık kompleksinden kurtulmak zorunluluğunu duyuyor. Bu dünyanın, her yanında "halkçı" ve yeni düzenden yana "dost" insanların bulunmasını da gerektiriyor; bu insanlar arasında yazarları başta gelen bir yeri var. Çeşitli ve sosyalist olmayan ülkelerde "halkçı" ve Sovyet düzenine düşman olmayan yazarlara ayrı bir önem veriliyor.

Bu önemi anlıyorum. Yıllardır bundan sonrasını eleştiriyorum; "Bilim ve Edebiyat" çalışmamda bu eleştirinin daha önceki zamana ait örnekleri yer alıyor. Sovyetler, çeşitli ülkelerde ve bu arada Türkiye'de "halkçı" ve dost ya da dost görünen yazarların ürünlerine özel bir ilgi duyuyorlar; bunların çoğunu çeviriyorlar. Sovyetler Birliği'nde çevrilme bir "kapı" açıyorve bunu diğer sosyalist ülkeler izliyor. Böylece Türkiye türünde bir "halkçı" ve aynı zamanda yeni düzene dost görünen bir yazar, tüm dünya çapında olmasa bile, birdenbire, "yarım" dünya çapında bir yazar haline geliyor.

Bazen bu süreç "tam" dünya çapında bir yazar olmayı da garantileyebiliyor; "Bilim ve Edebiyat" çalışmam içinde yayınlanan incelemelerimin birisinde "Bizim Köy" röportajının öyküsünden söz ettiğimi hatırlıyorum. Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında Orta Anadolu'da genç birköy öğretmeninin yeni gittiği köyüyle ilgili gözlemleridir; bunun çok önce de yapılmış gözlemler olduğunu gösterebildim. Bu, İstanbul'da bir gazetede yayınlanıyor ve yazar genç köy öğretmeni tutuklanıyor; kısa bir süre için, Türkiye'de günün adamı oluyor. Sovyetler'de Rusça'ya çevriliyor; Amerika Birleşik Devletleri'nin bir vitrin yapmak istediği bir ülkenin köylerindeki yoksulluğun basit bir dille anlatımının Sovyet insanını ne ölçüde etkilediğini bilemiyorum. Ancak Batı, bundan etkileniyor ve Sovyetler'i yalnız bırakmamak ve genç köy öğretmeninin ününü Demir Perde'nin arkasına kaptırmamak için, "A Village Anatolia" adıyla İngilizce'ye de çeviriliyor.

Mahmut Makal'ın dünya çapında bir yazar olmasının! mekanizması budur; Türkiye'nin pek çok yazarı aynı mekanizmadan geçerek birer "estetik" otorite oluyorlar. Makal için söylemiyorum; bu mekanizma ile tek özelliği "halkçılık" olan, sade bir dille yazan ve hiçbir estetik değer yaratamayan

pek çok ürün ve bunların yapımcıları, böylece önce "dünya” ve sonra da Türkiye çapında; yazarlık düzeyini elde ediyorlar.

Bunu Türkiye estetiğindeki tümör olarak görüyorum.

Dünya estetiğindeki tümör daha büyüktür; tümüyle Soğuk Savaş döneminin ürünü oluyor. İki düzen, yeni ve eski düzenler, eğer sıcak savaşa tutuşmuş olsalardı, tahribatın bu kadar fazla olmayacağını tahmin edebiliyorum: normal savaşlar cephede yapılıyor. Soğuk Savaş, açık cephe dışında başta ideoloji planı olmak üzere her alanda veriliyor.

Bu mekanizmayı açabilmek için bazı bilgileri sunmak zorundayım; Sovyetler Birliği’nde de rejime karşı muhalefet aydın muhalefeti ve "edebi muhalefet" olarak başlıyor. Bu deyimi, "Literary Opposition" kavramının karşılığı olarak kullanıyorum ve ilk kez İngilizce olarak keşfediliyor. Bu alanda uzmanlaşmış bir Amerikan sovyetolo-ğu, "edebi muhalefet" yakıştırmasının ilk kez Batı’da yapıldığına işaretle şunları yazıyor: "İlk kez, hiç kuşkusuz Parti otoritesiyle donatılmış yaşlı meslektaşlarının kendilerini aşağılamaları ve ötmeleri isteklerine mukavemet ederek ‘sessizlik kahramanı’ olmayı seçen Dudintsev ve Literaturnaya Moskva seçkisine katkıda bulunan bir grup yazarın 1957 Mart ve Mayıs toplantılarını kapsayan Batı değerlendirmelerinde kullanıldı"[21]. Batı, ötmeyen ancak susanları "sessizlik kahramanı" ilan edebiliyor; çünkü, yine aynı Sovyet uzmanının belirlemesine göre, "edebi muhalefet" yakıştırması, "yazarların siyasa muhalefeti" anlamında kullanılıyor.

Buradaki "sessiz" kahramanlar, beklemeyi tercih edenler olmalıdır; beklemek, birkaç dinli olmak, kendini saklamak, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Sovyet aydınının temel çizgilerinden birkaçıdır. Hem Stalin zamanının ardarda gelen tasfiyelerinden korunma süreciyle ve hem de pragmatik Hruşov ve diğer liderlerin bir uçtan diğerine sıçrayan politikalarıyla Sovyet aydınının bir içgüdüsel ve kimliği haline geliyor.

Hruşov, ölümü üzerine hıçkırıklara boğularak ağladığı Stalin için bir süre sonra destalinizasyon politikasını başlatıyor; bu, Doğu için Batı ile uzlaşmanın gereği ve Batı için de oluşan Avrupa marksizminin sine qua non koşuludur. Fakat pragmatik ve günlük dengeci Hruşov, 1957 yılında, destalinjzasyonu durdurmak isteyen Molotov, Malenkov ve diğerlerini

"Anti-Parti Grup" olarak tasfiye edince, ancak Sovyet düzleminde anlaşılabilir bir paradoksla, destalinizasyonun en ateşli tarafları olan yazarların da üzerine yürüyor; hepsini susturuyor. "Edebi Muhalefet" işte bu paradoks sırasında ve sessiz kalarak "kahraman" olan yazarlar tarafından kuruluyor.

Güzel; Dudintsev'in romanı "Yalnız Ekmekle Değil" daha sonra yayınlanıyor ve Batı'da da büyük gürültü koparıyor. Estetik değeri nedir; yüz Batılı eleştirmenden doksan dokuzunun göklere çıkaracağından hiç kuşku duyulmaması gerekiyor. Fakat Deutscher'in bunlardan olmadığı kesindir; "mediocre novels like Ehrenburg's Thaw and Dudintsev's Not by Bread Alone" diye yazıyor. İlya Ehrenburg'un Türkçe'ye "Buzlar Çözülürken" adıyla çevrilen romanı ile Dudintsev'in "Yalnız Ekmekle Değil" romanlarını vasat olarak niteliyor ve Sovyetler Birliği içinde yarattığı etkiyi hiçbir yerde yaratmasının imkânsızlığına değiniyor[22]. Deutscher'in bu değerlendirmesine kesinlikle katılıyorum.

Deutscher'in bu değerlendirmesinin yer aldığı kitabının başlığını anmanın tam yeridir: "Büyük Müsabaka -Rusya ve Batı". İki düzen arasındaki büyük çatışma, Doğu'da yeni düzeni eleştiren her ürünün Batı'da son derece yükseltilmesi sonucunu sağlıyor. Aynı dönemde Pasternak'ın romanı, bu noktayı çok iyi anlatıyor; son derece sıradan bir roman olan "Dr. Jivago" romanı, Nobel edebiyat ödülüne layık görülüyor. Çarlık Rusyası'na büyük bir özlemi çok yumuşak bir dille anlatabilen Pasternak, bu romanın sonuna ekleyebildiği birkaç sayfa ile "devrimin gerekliliği" üzerinde bir fetvayı dile getirerek kendi sansürünün muhtemel engelini aşabiliyor[23]. Batı'da ise "best seller" olmayı başarıyor.

Soljenitsin üzerinde biraz daha ayrıntı ile durmak istiyorum; başından itibaren yazdıklarının hiçbirinde en küçük bir estetik değeri bulamadım. Mahmut Makal gibi bir taşra öğretmenidir; Mahmut'un kısa tutukluluğuna karşı Soljenitsin daha uzun hapislik ve kamp dönemi yaşıyor. Mahmut, cumhuriyetçi kalıyor ve sola daha da yaklaşıyor; Soljenitsin, yeteneksiz bir Çarlık Rusya taraftarı olarak ortaya çıkıyor. Bunu sezmek zor değil; ancak bu ilkel yazıları göklere çıkarmak isteyen batı, önceleri, bunları görmemekte yarar buluyor.

Lenin, Batı marksizmi için o kadar önemli bir sorun değildir; hesabı yapıldığında, Lenin iktidarı alırken en çok altı kişi ölüyor. Lenin ölürken de NEP'ten çıkarılması yönünde bir vasiyetname bırakmıyor; bıraktıkları içinde son derece eleştirici bir ifade ile anlattığı Stalin, bir sosyalist sistem kuruyor. Batı'nın bunu affetmesi ve Batı marksizmi-nin bunu asimile etmesi mümkün görülmüyor.

Kolay olmamakla birlikte Batı marksizminin Lenin'i asimile etmesini mümkün görüyorum. Stalin'i reddetmesi gerekiyor.

Batı, "muhalif' Sovyet romanını, Hruşov'dan sonra muhalif olmayanı pek aza iniyor, bir zamanlar Türkiye'de Kemal Tahir'in okunması türünden, Tahir edebiyat beğenisiyle değil tarih ve coğrafya öğrenmek için okunuyordu, Stalin eleştirisi için eline alıyor. Soljenitsin'in yıldızı sönmeye başlayınca Çek Milan Kundera'nın öne sürülmesi ve bunun arkasından Rıbakov'un kampanya haline getirilmesi bu nedenledir; Rıbakov'un yazıcılığının Reşat Nuri'ninkinin çok gerisinde olduğuna inanıyorum[24]. Sovyet sosyalizminin çözülmesiyle birlikte bunların unutulmaya başlaması da, bu kanımı, kesinlikle doğruluyor.

Soljenitsin, bu açıdan bakıldığında da, bir vaka'dır; ilk önce ve 1963 yılında adını duyuruyor ve uluslararası bir şöhret oluyor. 1963 yılı, Hruşov'a karşı, sondan bir önceki başkaldırı yılıdır; Frol Kozlov'un liderliğindeki kanat, destalinizasyonu durdurması ya da düşürülmesi için harekete geçiyor. Kozlov'un ansızın felç geçirmesi de bu yılda gerçekleşiyor; 1963 yılını Hruşov kazanıyor. İşte bu yılda, Yirminci Kongre'den, rejim aleyhtarı faaliyetlerinden dolayı gönderildiği çalışma kampından dönen, öğretmen Soljenitsin'in ilk romanı, "İvan Denisoviç'in Yaşamında Bir Gün", Hruşov'un özel izniyle Novı Mir Dergisi'nde yayınlanıyor. Sovyet çalışma kampındaki bir yazgılının bir günlük yaşamını anlatan bu küçük roman Batı'da büyük sevinçle karşılanıyor; ancak, bir yıl sonra, 1964 yılında, Hruşov önemli görevlerinden düşürülüyor. Böylece Soljenitsin'in Sovyet rejim aleyhtarı yazılarını Sovyetler Birliği'nde yayınlama şansı ortadan kalkıyor.

Fakat Batı'nın büyük silahlarından birisi olmayı başarıyor. Son zamanlarda Batı basınında Soljenitsin hakkında son derece olumsuz değerlendirmeler çıkmaya başlıyor ve bunların en sonuncusunda şu yazıyor: "BBC dinlemeye

dadanmış olduğu zamandan Batı’nın etkisini ve ikircikli Sovyet halkına ulaşma ve heyecalandırma gücünü biliyor ve yazdığı her romanını Batı’ya kaçırıyor"[25]. Böylece Soljenitsin’in "Kanser Koğuşu", "Meşe ve Dana" veya "Gulag Takım Adaları" türünden hepsi Stalin’i kötülemeye ve Sovyet yaşamını karalamaya ayrılmış romanları, Batı’da, birbiri ardından bestseller oluyorlar. Brejniev, 1974 yılında Soljenitsin’i, Sovyetler’den çıkarıyor ve Soljenitsin de, çok büyük bir kolaylıkla, Nobel Ödülü alıyor ve Harvard Üniversitesi türünden Batı düşüncesinin doruğu olan yerlerde konferans vermeye çağrılıyor.

1980 yıllarının sonuna gelirken, Soljenitsin, her Rusyalı romancı gibi Tolstoy’a öykünerek büyük bir Rusya romanı yazmak istiyor ve buna "Kızıl Teker" adını veriyor. Kızıl Teker’in, "1914 Ağustosu", "1916 Ekimi" ve tek başına dört cilt tutan "1917 Martı" bölümleri yayınlanmış durumdadır; devrimin mekanizmalarını ve neden olmaması gerektiğini anlatmaya çalışıyor. Bunlar hakkında, Batı’da Soljenitsin büyüsünün yayılmasında çok emeği geçen, hakkında kitap yazmış olan, Scammell şu değerlendirmeyi yapıyor: "İvan Denisoviç’in Yaşamında Bir Gün, İlk Çember ve Kanser Koğuşu adlı yapıtların aynı yazarın kaleminden çıktığına inanmak imkânsızdır. Karakterler hiçbir psişik derinliğe ve iç dünyaya sahip değiller, satranç tahtası üzerinde, aklında daha önemli konular olduğu izlenimi uyandıran, biri tarafından rastgele hareket ettirilen piyonlara benzemektedirler"[26]. Scammell değerlendirmesini şöyle tamamlıyor: "Kitap, devrim öncesi Rusya’ya kesik kopuk bakışlar için bir okuma parçasıdır ve kariyerinin sonuna yaklaşmış bir yazarın ne duruma düştüğünün görülmesi için okunabilir. Yazık ki, ne eğlendiricidir ne de sanatsal. Usta yolunu yitirmiştir." Hiç kuşku yok, Soljenitsin’in hiçbir zaman bir yazar mayası taşımadığı konusundaki görüşümü tekrarlamaktan haz duyuyorum.

Soljenitsin’in daha iyi veya daha kötü yazdığını sanmıyorum; Batı’nın Soljenitsin ile işi bitiyor. Soljenitsin Batı'ya Sovyet sosyalizmine karşı ideolojik savaş nedeniyle gerekli oluyor; bu savaş bitmiştir ve Sovyet sosyalizmi çözülüyor. Bu ayrı; Soljenitsin, hem çözülmenin Batı’nın sindirebileceğinden daha hızlı olmasını istiyor ve hem de Çarlık yanlısı, tutucu ölçüde ortodoks-dinci bir Rusya özlemiyle harekete geçiyor. Sovyetler Birliği’nde Çarlık yanlısı, nasyonalist ve dinci akımların liderliği

için artık romanı bırakarak doğrudan doğruya broşürler çıkaran Soljenitsin'e, Sovyetler Birliği'ndeki kapitalist restorasyonun en ateşli savunucusu Ogonyok Dergisi'nin editörü Vitalı Korofıç, "Sovyet Ayetullah Humeynisi" sıfatını yakıştırıyor. Soljenjtsin, son olarak çıkardığı, "Rusya Nasıl Canlandırılır" broşüründe şunları ifade ediyor: "Halk her gün devlet yönetimine katılamaz. Bu nedenle hükümette bir oranda aristokratik ve hatta monarşik katılım kaçınılmazdır"[27]. Bugün Sovyetler Birliği'nde kilisenin yeni militanlarının Neo-faşist akımların peygamber ilan ettikleri Soljenitsin, sadece Ruslardan oluşan bir devlet istiyor.

Ara sonucu yazıyorum: Soljenitsin'i romancı saymak estetiği kemirmek oluyor. Soljenitsin'in romanlarının bestseller olduğu iki dünyada romandan söz etmenin çok zor olacağını düşünüyorum.

Devam ediyorum; Soljenitsin'in en önde gelen temsilcilerinden birisi olduğu "ede-bi muhalefet" Sovyetler Birliği'ndeki genel aydın muhalefetinin bir ve önemli parçasını meydana getiriyor.

Şöyle de söylenebilir; Hruşov zamanındaki "edebi muhalefet", Brejniev zamanında genel muhalif harekete dönüşüyor. Genel muhalefet hareketi, "samizdat" hareketi olarak da adlandırılabiliyor; bu sözcük "kendinbas" anlamına geliyor. Sovyetolog Brown, samizdat hareketi ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapıyor: "Samizdat'ın önemli bir toplumsal-siyasal olgu olarakçıkışı Hruşov sonrası yıllardadır ve bu muhalefet özellikle altmışlı yılların ortasında artan ölçüde örgütlü hale geliyor"[28]. Hruşov'un saçtığı tohumların su yüzüne çıkması engellenince ve köküne inilmediği bir zamanda aydın muhalefeti yeraltına iniyor ve gelişiyor.

Peter Reddaway, 1970 yıllarının ortasında, Sovyet muhalif hareketinin güzel bir çözümlemesini yapıyor ve şimdi buradan aktarmak istiyorum[29]. Reddaway, ilk kuşak aydın muhalefetinin 1974 yılına kadar tümüyle eridiğine işaret ediyor; kimisi anlaşıyor, kimisi bırakıyor ve bir bölümünün de göç etmesine izin veriliyor. Ancak yeni kuşak daha canlı olarak gelişiyor.

"Stalin döneminde yirmi yıl boyunca uygulanan kütlesel terör nedeniyle Sovyet toplumu fiilen atomize olmuştu."

"İkinci neden Sovyet marksizm-leninizminin kemikleşmesi, ayinleştirilmesi ve mecburi dil olduğu Parti örgütü dışında, hemen hemen tümüyle itibarsızlaşması ve hiç hesaba katılmamasıdır."

"Bu şekilde toplumda ve hatta gizil olarak örgütte, bir ideolojik boşluk yaratılmış olmaktadır."

"İşte bu boşluğu, örgüte alarm zillerini çaldırmakla birlikte, muhalif güçler doldurmaya başlama işareti veriyorlar."

"Muhalefetin 'ana kanalı' ile ilgili ilk çıkışlar 1950 yıllarının ortalarında oldu. Fakat pek çok grubun birbiriyle işbirliği yaptığı ilk gerçek insan hakları hareketi, 1965-1967 yıllarında görünmeye başladı."

"'Bir Daha Asla?' davranışı, 1967 yılında, yeni tutuklamalara yol açtı ve Galanskov ve Ginzburg adındaki genç aydınların yargılanması, 1968 yılında, insan hakları hareketinin olgunlaşmasını sağladı."

"Bu yılda bütün önemli gruplar için bir platform ve enformasyon merkezi olarak Güncel Olaylar Kronim'inin yayınlanmasına başlanıldı."

"Bu değer hükümleri vermekten kaçınıyordu ve insan, ve ulusal haklarla ilgili olayları objektif olarak ve sadece bilgilerle sınırlayarak haber yapıyor, ayrıca, sarnizdat'ta yayınlanan yeni eserleri özetliyordu."

"Yayınlanacak materyel, Kronik'i çıkaran birkaç kişiye, kişisel dostluk ve güven temelinde kurulan bir zincir aracılığıyla geçiriliyordu. Dağıtım yöntemi samizdat için standart olan metodtur: daktilo edilmiş nüshalar elden ele geçiriliyor ve her defasında pelür kağıdına on nüsha olarak yeniden daktilo ediliyor."

"Toplumsal açıdan hareket ezici çoğunlukla orta tabakalara dayanıyor. Resmi olmayan liderleri arasında araştırma enstitüleri mensupları yüksek bir oranı tutuyor ve matematikçiler ve fizikçiler ise çok daha büyük bir oranı oluşturuyor."

"Diğer lider ve destekçiler, mühendislerden, öğretmenlerden, hukukçu, yazar, sanatçı, gazeteci ve öğrencilerden çıkıyor; çok az sayıda işçi ve asker

katılıyor."

Bir boşluk var ve bu boşluğu dolduruyorlar; ortak noktaları Stalin'e karşı olmaları ve düzenden kopmuş olmalarıdır. Bunun dışında ortak bir yanları görünmüyor; Red-daway, küçük bir grubun kendisini "neo-leninist" veya "neo-marksist" olarak adlandırdığını kaydediyor; bir grup kendisini "Hakiki Komünistler" adıyla örgütlemeye çalışıyor ve KGB tarafından bastırılıyor.

Genel aydın muhalefetinin çoğu kendisini "apolitik" sayıyor; bunu, kararlı bir politik programdan yoksunluk olarak anlamak gerekiyor. Yoksa, düzenden kopmuş olmak ve kapitalist düzeni beğenmek anlamında net bir tercihleri olduğu görülüyor[30]. Ayrıca, eski zamanlarda Rusya'deki bir halk meclisi olan "Veçe" adını alan bir grubun, Sla-ovfilleri, milliyetçileri, kilise yanlılarını, neo-faşistleri topladıkları biliniyor; bu grup, Goljenitsin'in savunuculuğunu da yapıyor ve liderlerinden birisi sayıyor.

Aydın muhalefetinin yükselmesi ve gelişmesinde yönetimin zigzaglı tutumunun da büyük rolü olduğu anlaşılıyor. Hruşov, destanilizasyonu geliştirebilmek için "edebi muhalefet" adını alan eğilimin önünü açarken, Stalin'in Ortodoks Kilisesi ile barışıklığına da son veriyor. 1959 yılı, Sovyetler Birliği'nde her türlü dinsel eylemin sınırlandığı, din adamlarının yargılandığı bir dönemi de başlatıyor. Brejniev ise din üzerinde baskıları kaldırırken aydın muhalefetini, hiçbir ideolojik çaba harcamadan, gemlemeyi deniyor. Bu tutum, yalnızca dinsel akımların güçlenmesi sonucunu veriyor[31]. Kapitalist restorasyon kapısı açıldığında, genel anlamda çok dinli Sovyet aydını, bir de dar anlamda son derece dindar bir kimlik sergiliyor.

Buradan gençliğe geçmek kolaydır; bütün bunların; gençlik içinde yansıma bulmamasını beklemek mümkün görünmüyor[32]. Şimdi, burada ve bu ekin sonunda, kısaca Sovyet gençliği üzerinde durmak istiyorum.

Aydınlarda görülen gençlikte daha büyük dozajda yaşanıyor; bütün araştırmalar, Sovyet gençliğinin depolitizasyonu ve deideolojizasyonuna tanıklık ediyor. Burada da resmi kültür ile fiili kültür arasında büyük bir boşluk çıkıyor; Tanya Frisby, son yıllarda, gençliğe kültür götüren örgütlerin tümünün, hiç kuşku yok, Komsomol'un, "son derece şekilci ve

bürokratik bir nitelik" kazandığına işaret ediyor. Bundan şu sonucu çıkarıyor: "Söylemeye gerek yok, genç kuşaklar bunlardan yüz çeviriyor ve resmi ve gayri resmi gençlik kültürü arasındaki boşluk her gün daha da büyüyor." Fakat doğanın temel yasasıdır; boşluk hep dolduruluyor. Şunları ekliyor: "Detant döneminde Batı ile ilişkilerin yumuşamasıyla birlikte bu giderek büyüyen boşluk, rock müziği, akımları ve modasıyla, bunlardan ayrılmayan, konsümerist ve hedonist ideolojisiyle. Batı gençlik kültürü tarafından dolduruluyor." Sovyet gençliği, Batı gençliğinin, mod'ların, dazlak kafalıların, sallananların ve diğerlerinin hevesli taklitçileri oluyorlar.

Molodoy Kommunist Dergisi, 1987 yılına ait ilk sayısında; Beyaz Rusya'da yapılan bir araştırmanın sonuçlarını yayınlıyor; buna göre, genç insanlar, "fiilen hiçbir politik yayın okumuyorlar." Bunun yerine, aynı araştırmalarının bulgularına göre, Sovyet gençleri, "Sovyet yaşamı hakkında yeni gerçekleri ve bilgileri almak için" hep yabancı radyo dinliyorlar.

Batı radyoları dinlenince ve Sovyet yayınları okunmayınca Batı'daki akımların Sovyet gençleri arasında daha hırslı taklitçiler bulmasına şaşmamak gerekiyor. Tan-ya Frisby şu bilgileri de veriyor: "Rock müziğinin çeşitli biçimleriyle ilgiye göre pek çok grup ortaya çıkıyor; punks, rocker, sistem, zen, heavy metal, berak dansı ve diğerlerine göre gruplar kuruluyor. Bunlar, kurdukları grubun Batılı 'ideoluna' göre uygun moda, 'argo' ve davranış kalıbını benimsiyorlar. Bunların çoğu, mütecaviz olmadıklarını, apolitik ve demokrat olduklarını ve Batı rock müziğini Sovyet koşullarına, başarıyla, uydurduklarını iddia ediyorlar." Ancak bu iddialar pek de gerçeğe uymuyor.

Gruplar, caddelere veya mahallelere göre ortaya çıkıyor; her birinin başında "Kral" denilen ve grup üyelerinden daha yaşlı bir reis bulunuyor. Grup mensuplarının çoğu uyuşturucu kullanıyor ve karaborsa ile uğraşıyor. Bunlar olunca da zaman zaman mahalle veya cadde kavgaları görülüyor; eksik olmuyor.

Bir zamanlar görmezlikten gelinen Sovyet gençliğinin uyuşturucu kullanımı artık Komsomolskaya Pravda ve diğer yayınlarda da söz konusu ediliyor. Paul Easton, rock müziğinin Sovyet gençliği için seçilen bir müzik türü olmaktan daha çok bir yaşam biçimi ve felsefesi olduğuna işaret ediyor.

Belki de bu nedenle Sovyet rock müziği Batı’daki asıllarından linklere verilen önem nedeniyle ayrılıyor. Sovyet gençliği bu lirikler yardımıyla "yeni liderlerini" de buluyor; Paul Easton, Sovyet liderliğine inancını yitirmiş Sovyet gençliğinin "manevi rehberlik için rock müzisyenlerine yöneldiklerini" yazıyor. Ancak bu grupların mensupları tam bir Batılı genç gibi giyinmeye özeniyor ve bu nedenle bu tür giysiler çok yüksek fiyatlara alıcı bulabiliyorlar. Walkmanler ve digital saatler, Sovyet gençliğinin de normal donatımı arasına giriyor.

Sovyet rock gruplarının, kendine özgü samizdat yayınları bulunuyor; Leningrad’ta Roksı, Moskova’da Smoşok, Novosibirsk’te Blin, hem Batı’da en son çıkan rock plağını duyuruyorve hem de en son rock dedikodularını yazıyor. Bu yayınlarda en son uyuşturucu fiyatları hakkında bilgi olup olmadığını bilmiyorum; ancak uyuşturucu kullanan gençlerin sayısı artıyor. Easton, Sovyetler Birliği’nde şimdilik tescilli 48 bin uyuşturucu kullanan bulunduğunu ifade ediyor; bunlar eroin ve afyon kullananlardır. Marijua-na, kayıtlara girmiyor.

Aksine iddialara karşın, bu rock grupları faşist eğilimli gençlik gruplarına dönüşüyorlar veya aslında böyle başlıyorlar. Jim Riordan, kendisine İngilizce "Bad Boys" adını veren bir rock grubunun "tüm kızılları öldürün, komsomol dahil" sözleri bulunan bir parçayı teype okuyarak yeraltında sirkülasyona koyduğunu bildiriyor. Gazetelere nazi olduklarını açıklıkla bildiren yazılar gönderen gençler çıkıyor; bunlar sokaklarda da nazi türü giysilerle dolaşıyorlar. Siyah gömlek, dize kadar çıkan çizmeler giyiyorlar ve siyah gözlük takıyorlar; svastikalarını[33] evde yapıp takıyorlar. Her yılın 20 Nisanı’nda

Hitler’in doğum gününü kutluyorlar ve Puşkin Anıtı önünden başlayan yürüyüşlerinde "Heil Hitler" diye sık sık slogan çağırıyorlar. Leningradskaya Pravda, Leningrad’ın bazı teknik okullarında örgütlenen nazilerin kendi führerini de seçtiğini haber veriyor; ikisi kadın, otuz yedisi erkek otuz dokuz kişilik bir de kuvvetleri olduğu saptanıyor. Ancak bunlar yakalanıp sorgulandıklarında, Leningradskaya Pravda’ya göre, hiçbir nazi yayınını veya kitabını okumadıkları anlaşılıyor. Sovyet düzeni artık hiçbir nazi yayına ihtiyaç duyulmadan faşist gençler üretebiliyor.

Bu nazi gençlik ile, Pamyat, Miras, Rodina, Vatan, Veçe, Meclis, türünden aşırı sağcı aydın örgütleri arasında bir bağ bulunduğundan kuşku duyulmuyor; bunlar eski Rus gelenek ve kültürünü savunuyorlar. İngiliz faşistleri hakkında bir kitap yazmış olan W. Martin, bunlardan Pamyat'ın bir toplantısını gördükten sonra izlenimlerini, Guardian'a, "kendimi, Britanya'da on yıl önceki Ulusal Cephe toplantılarına sürüklenmiş sandım" diyerek ifade ediyor. Jim Riordan, bu tür aşırı sağcı örgütlerin üyeleri arasında parti üyelerinin, yüksek rütbeli ordu mertsuplarının, bilim adamlarının ve öğrencilerin bulunduğunun ileri sürüldüğünü yazıyor. Sovyet marksizmi, kendisinden sonra, en güçlü akım olarak aşırı sağı yaratıyor.

Burada kalmıyor; bunların karşısına "Luberı" veya "Afgantsı" denilen bir başka grup çıkıyor. Bunlar kendilerine "Uyanık Çeteler" adını veriyor; resmi makamların, anti-sosyalist ve anti-sovyet akımlar karşısında aczine bir tepki olarak ortaya çıkıyorlar. Uyanık çeteler, toplumdaki yolsuzluk ve düzensizlikleri bulmayı ve düzeltmeyi Üzerlerine alan gençlik gruplarından meydana geliyor; eğer bir hipodromda bir müdür at yarışlarında hile yaparak gayri meşru kazanç elde ediyor ve uyanık çeteler bunu buluyorsa, müdürü kendileri cezalandırıyorlar. Cezalının şikayet etmemesi için yayına "suçlarının" listesini bildiren bir iddianame de bırakıyorlar.

Uyanık çeteler, kendilerinin iyi "komsomol" mensubu olduklarını savunuyorlar; bazıları "Robingoodovtsı", Robin Hood çetesi veya Timurovtsı, Timur Çetesi diye de adlandırılıyor; Robin Hood türünden iyinin yardımcısı ve kötünün de cezası olmaya çalışıyorlar. Bunlardan birisi, "tüm pislikler, hem yasa ve hem de halkın iradesi olan bizi karşısında bulacaktır" diyerek konumlarını netlikle açıklıyor.

Robingoodovtsı[34] Robin Hood çeteleri, esas olarak, toplumdaki yolsuzlukları ve düzensizlikleri hedef alıyorlar. Bunlar, kamu görevlilerinin suistimallerini inceleyen ve çok zaman açıklama tehditiyle bunların tekrarlanmamasını sağlayan "barışçıl" gençlik gruplarıdırlar; Lu'berı'lerden ayrılıyorlar. Moskova'nın bir banliyösü olan Lubertsı'dan kaynaklandığı için "Luberı" denilen ve ancakbütün Rusya Federasyonu'na yayılmış olan Luberıler için ise barışçıl demek imkânsız görünüyor; şiddet kullanıyorlar.

Her tarafta örgütleniyorlar ve cezalandırılacak insanlar aramak için, örnek olsun Moskova'dan Leningrad'a ekip gönderebiliyorlar.

Luberılerin de isimleri var; ancak faşist rock çetelerinin aksine bunlar isimlerini Rusça seçiyorlar; Zayets, Utyug, Şkaf, Tavşan, Ütü, Raf, bunların, kendilerine uygun buldukları isimler arasında yer alıyor. Üniformaları var; beyaz gömlek, ince siyah kravat, modası geçmiş ceket ve geniş pantolon giyiyorlar; son berece temiz geziyorlar. içki içmiyorlar ve sofuca bir yaşamı tercih ediyorlar. Kendilerine özgü marşları bile var. Sözleri şöyledir: Lubertsı'da doğduk, büyüdük/Acı fizik gücün merkezidir/ Biliyoruz, bir gün pek yakında/Lubertsı'mız Rusya'nın merkezi olacak. Belki de bu nedenle, Kom-somolskaya Pravda'da[35] çıkan bir yazıda, Lubertıler, gerçek Sovyet değerlerinin ve Sovyet yaşam biçiminin bekçileri olarak kabul ediliyor.

Lubertılerin baş hedefi, "Zapadnik'ler", Batı taklitçileri oluyor; gördükleri yerlerde bunları dövüyorlar ve toplantılarını basıyorlar. Batı basını ve Batı ideolojisi, "Veçe" veya "Pamyat" örgütlerini liberal ve demokrat gösterirken, Lubertıleri "neo-faşist" olarak niteliyor. Jim Riordan'ın çalışması bunun doğru olmadığını ortaya koyuyor; Riordan, polisin, lubertılere sempatiyle baktığını saklamıyor. 1986 yılında yakalanan iki yüz kadar lubertı'yi polis içki yasaklarını ihlal etmekle suçluyor; bunların hiçbirisi içki içmediği için tutuklanan olmuyor. Riordan, polisin de, lubertılere, toplumun gerçek değerlerinin sahibi gözüyle baktığını ve bir anlamda da gönüllü yardımcıları saydığını yazıyor.

Lubertılere yakın bir diğer akım da Afgantsılar tarafından oluşturuluyor; bunlar, Afganistan'da savaştıktan sonra ülkelerine dönen genç asker ve subaylardır. Aradan geçen kısa bir zaman içinde, döndüklerinde, pek çoğu şok geçirdiklerini ifade ediyorlar; bunlardan birisi, Jim Riordan'ın yazdığına göre, "kendimi başka bir gezegene dönmüş sandım" diyor. İçki yasağı ile göreve başladıktan sonra perestroyka ve glasnost politikalarının sonucunda büyük bir Batı hayranlığının fışkırması, bu Afganistan savaşçılarını pek şaşırtmışa benziyor ve "biz bunun için savaşmadık" diyorlar. Kuşkusuz, savaştan dönenlerin hepsi böyle düşünmüyor; bunlardan birisi, döndükten kısa bir zaman sonra, bir disko kralı haline geliyor. Ancak afgantsılar, bu yolda yükselenlerle savaşta kaçaklık yapanlar

arasında tam bir bağlantı buluyorlar; iyi savaşmayanların da döndükten sonra Batı taklitçisi sanayinin hizmetine girdiğine inanıyorlar. Bu inanç, afgantsri-arın daha da keskinleşmesine yol açıyor.

Afgantsılar da kendi örgütlerini kuruyorlar ve kendi bakış açısına uymayanlara şiddet uygulamaktan geri kalmıyorlar. Bazı bilgiler ise afgantsılar ile luberıler arasında bağ olduğunu gösteriyor; hepsinde olmasa bile bir bölümünde luberı çetelerine afgant-sıların liderlik ettikleri anlaşılıyor.

Sovyetler Birliği’nde ve özellikle Rusya kesiminde, aydının büyük çoğunlukla Batı dünya görüşüne kapılandığı kesindir; gençlik ise ikiye ayrılıyor. Gençliğin militan kesimi, sosyalizmin kazanımlarıyla Rusya’nın geçmişinden puritan kökler çıkararak bir yerlere gitmek için mücadele veriyor.

1

Bu Sovyetlerin olmasa bile Sovyetler Birliği'nin en büyük parçası olan Rusya’nın ikinci "yetişme ve geçme" denemesi oluyor. Birincisi Büyük Petro'ya ait ve şunu aktarabiliyorum. "Yine de, on sekizinci yüzyılda Avrupa askeri örgütlenmesi ve teknolojisinin göreceli istikrarı, Rusya'ya, yabancı uzmanlığı ödünç alarak, diğer ülkelere az bir kaynak kullanımı ile yetişme ve geçme, imkanını verdi."

P. Kennedy, The Rise and Fail ot Great Powers, Fantana Press, 1989, s. 127.

2

"To labour”, "İngilzice, emek harcamak anlamına geldiği gibi kadınların doğum sürecini ve ağrılarını da gösteriyor. Fransızca "Travail" sözcüğünün ise Latince "tripalium", işkence, sözcüğünden türediği de ileri sürülüyor. Çalışma ve sosyalizm bağlantısı içinbenim bir diğer kısa incelememe bakılabilir.

Y. *Küçük. Sovyetler'de Durum, Playboy, Aralık 1988.*

Bu kısa incelemem, "Garbaçov'un İşi Zor" başlığıyla yayınlandı.

3

İngilizce "leisure", Fransızca "loisir" ve Rusça "do-sug" olan bu sözcüğün anlamı hiçbir dilde net görünmüyor; eskiden bu sözcüğü, "boş zaman kullanımı" olarak Türkçeleştiriyordum. Şimdi bunu değiştiriyorum ve tek sözcük olarak, "hoşzaman" olarak anlıyorum.

Sosyalizmin amacı, kendisine göre hoşzaman tanımları yapmak ve bunu artırmak olmalıdır.

4

Makul tüketim düzeyi'nin mutlak bir ölçüsü bulunmuyor. Tüketim düzeyinin zaman içinde değişmesi ve yükselmesi ilkedir; ancak üretimin eşitçi bir bölümüşü ve belli tarihte bilinen gereksinimlerin tatmininden sonra son derece ılımlı bir yükselmeyi "makul" sayma eğilimindeyim.

5

Yaşamın ve pahalılığının zorlamasıyla, Türkiye'nin gecekondularında, birbiriyle akrabalık ilişkileri bulunmayan-komşuların bir tek kazan kaynatmasını yeniye yönelik ciddi bir adım sayıyorum.

Bu arada hapishane komünlerini de yeni insanın kaynaklarından birisi olarak gördüğümü eklemek durumundayım.

6

"In May 1968 the same emblcmatic role was enacted once again by the militants of the Situationist International."

Peter W'ollen, The SituıtionistInternıtionıl, New Left Revieıv, Mıırch/April 1989, N. *174,* s. *67.*

Situationism, eksistansiyalizm ve Henri Lcfebvre'nin "Günlük Yaşamın Eleştirisi" çalışmalarından etkilenen ve 1957 yılında Enternasyonal'ini

kuran bir sanatçı hareketi olarak ortaya çıkıyor.

Üzerinde çok çalışma var; yeni ahlak arayışı daha çok vurgulanıyor. Ben iki temel ve birisi de kaynak sağlaması açısından üç kitaba işaret ediyorum.

Jeıın-Pıul Siirtre, Siuıııtions, J *Gallimıırd, 1947.*

Henri Lefebvre, Critique La Vie Quotidienne, Pıris, 1947.

R.L. Cunninghıım, Situıtionism and tlıeNewMorııility, N.Y., 1970.

7

"Communist labour in the narrowcr and srticter sense of the term is labour performed gratis for the be-nefit of the society, labour performed not as a definite duty, not for thc purpose of obtaining a right to cer-tain products, not according to previously establishcd and legally fixed quotas, but .voluntary labour, irres-pective of quotas; it is labour performed without expectation of reward, without reward as a con dition, labour performed because it has become a habit to work for the common good, and because ofa concious re-alisation (that was become a habit) of the necessity ofworking for the common good-labour as the require-ment ofhealty organism."

V.İ. *Lenin, Collected Works, Vol. 30,* s. *517.*

8

Sovyetler'de bulunan boş zaman geçirme yollarından en önemlisinin "daça" sahibi olmak olduğunu kaydeden J.B. Shaw, İngilizce'deki "leisure" ve "recreation" sözcüklerinin hem son derece müphem ve hem de birbirinin yerine kullanıldığını da belirttikten sonra şunları ekliyor:

"Daçalar, özellikle artist ve entellcktüeller arasında popülerdi."

"Bugün daçaya, yalnızca ikinci bir ev olduğu için değil aynı zamanda, kütlesel planlamaya bağlı bir toplumda bireysel hoşzaman, recrcation, biçimi olması nedeniyle de, resmi çevrelerde,kuşkuyla bakılıyor."

D.J.B., Recrcation and the Soviet City, R.A. French-F.E.I. Hamilton, The Socialist City, John Wilcy and Sons Ltd., 1979, s. 122 ve 130.

9

Nereden nereye; en ileri kapitalizme yetişme kapitalist dünyanın yaşam biçimine de alışma demek oluyor ve Marx'i doğrularcasına, bir düzen değiştirmek için, Garbaçov ve ekibi Sovyet ekibi Sovyet ekonomisini büyük bir bunalımın içine sokmayı başarıyorlar. Bu alışılan malların yokluğu da demektir; bunun üzerine bazı seçkin Sovyet yurttaşları, sanki yıllarca savaştan geçmiş veya büyük bir doğa felaketi geçirmiş gibi Batı'dan mal dilenmek için mektup yazıyorlar. İngiliz gazetelerinde çıkan bu mektupların birisinde Sovyet Yüksek Sovyeti Üyesi ve Moskova Üniversitesi Dünya Kültürü Kürsüsü Başkanı Profesör V.V. Ivanov'un imzası var. Aktarıyorum.

"Bu arada Moskova, Leningrad ve diğer önemli kentlerde zorunlu ürünlerin yokluğu sadece çocukların, hasta ve yaşlıların sağlığının bozulmasına yol açmıyor ve aynı zamanda ciddi siyasal sonuçları içinde barındırıyor."

"Sovyetler Birliği'nde ve Avrupa' da politik durumu çok olumsuz etkileyebilir. Hem insani ve hem de siyasal nedenlerle açlık tehlikesiyle karşılaşan halkımıza yardım edilmesini fevkalade önemli buluyorum."
"Hepimiz Britanya halkına, hu yolda atacağı olumlu adımlardan dolayı, şükran duyacağız."

Guardian Weekly,July I, 1990, s. 2.

10

"Bernsteincılar ve legal marksistlerin büyük çoğunluğunun yüzlerini döndürdükleri 'eleştirici' akım, sosyalistleri bu fırsattan (devrim için birleşme, y.k.) yoksun etti ve marksizmi vulgarize ederek, toplumsal çelişkilerin körelmesi teorisini savunarak, toplumsal devrim ve proletarya diktatoryası düşüncesinin saçma olduğunu ilan ederek, işçi sınıfı hareketini ve sınıf mücadelesini dar sendikacılığa ve pöti, tedrici reformlar için mücadeleye indirgeyerek, sosyalist bilinci dağıttı."

V.I. Lenin. Collected Warks. Vol. 5, s. *363.*

11

Lenin, derhal bu büyük ismi, "renagad" dönek olarak damgalıyor.

"Ve işte böyle bir zamanda, İkinci Enternasyonal'in lideri Bay Kautsky, proletarya diktatörlüğü, daha doğrusu proleter devrimi, üzerinde, Bernstein'ın şöhretli Sosyalizmin Dayanaklarından yüzlerce kez daha rezil ve çirkin bir kitap çıkardı. Bu dönek kitabın çıkışından nerede ise yirmi yıl geçti ve şimdi Kautsky, bu dönekliği, daha kaim harflerle tekrarlıyor."

V.İ. *Lenin, Collected Works, Vol. 28, s. 105.*

12

Çıkış ve dönüş yazıları daha bulanık ve daha karışık oluyor; bu, hem izleyicilerin tepkisiniyumuşatma kaygısından ve hem de sahibinin henüz net olamayışından kaynaklanıyor. Kautsky, daha sonra kaleme aldığı, "Kapitalizm ve Sosyalizm" yazısında çok daha net bir konuma geliyor ve daha bulaşık olmayan bir dil kullanıyor.

"Krizler ve işsizlik işçilerin en büyük düşmanıdır ve üretimi sabote ederek ve krizi sınır tanımaz bir biçimde artırarak proletaryayı kurtarmayı amaçlayan 'devrimciden' daha aptal birisi düşünülemez."

"Bütün bunlar devrimci görünmeyebilir; ancak, eğer işçi sınıfının kurtuluşu için salt iktidarı almak yeterli ve kapitalist ekonominin yasalarını bilmek gereksiz olsaydı, Marx yaşamının en iyi yıllarını Kapital'i mükemmelleştirmek için harcamazdı ve buna işçi sınıfının Incil'i' denmezdi."

"Her sosyalist hükümet de bu yasaları hesaba katmalıdır."

"Bir sosyalist hükümetin tek görevinin sosyalizmi uygulamaya koymak olduğu düşüncesi, bir marksist düşünce değil, Marx-öncesi ütopyan bir idealdir."

Kari Kautsky, Selected Political Writings, Landon, 1983, s. 130-133.

13

1980 yılında yazdım. "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940" adlı çalışmamın ikinci yazımı için düzenledim. Burada söz edilen diğer çalışma "Eşitsiz Gelişme Sayısı 1453-1917" başlığını taşıyor; henüz yazamadım.

İ. Stalin, Voprosı Leninizma, M., 1945, s. 470-471.

14

V.İ.. Lenin, ObObmıune Narada Lozungami Svobori Ravenstva, Soçinenie 4.24, str. 293.

15

F. Engels, Anti-Dühring, Moskova 1969 baskısı, s. 128.

16

V.l. Lenin, Liberal Professor on Equality, Collected Works, cilt20, s. 140.

17

Rusça metin ile İngilizce metin, önemli olmamaklabirlikte, farklılık gösteriyor. Bu farklılığa dikkat ettim. *V.İ. Lenin, Reception ofthe People with Slogans of Freedom and Equality, Collected Works, cilt 29, s. 358.*

18

F. Engels, Anti-Dühring, s. 119.

19

F. Engels, Anti-Dühring, s. 239-240.

20

Marx-Engels, Selected Works, Lawrıınce and Wi-shırt baskısı, 1968, s. 324.

21

Harry W'illets, The "Literary Oppositioıı.

A. Brumberg (cd.), Russiıı Under Khrushchev, N. Y., 1962, s. 361.

22

I. Deutseher, The Great Contest Russia and The West, Oxford University Press, 1962, s. 8

23

Bunların pek de gizli-saklı yapıldığını sanmıyorum. Bir Batılı yazar ile konuşan Sovyet romancılarından Boris Polevoy, ”eğer bizim savunduklarımıza bu kadar yabancı olmasaydı Nobel Komitesi bunun hakkında bu kadar şamata koparmazdı" diyor ve şunları ekliyor: "Evet Pasternak Rusya’yı seviyor, ancak, sevdiği Rusya bizimki değil." Her iki tarafta da "oyunu" bilenler bulunuyor.

A. Werth, Russia Under Khrushcvhev, N.Y., 1962, s. 238.

24

Kundera moda olduğu zaman yandıklarım bir kitabımın önemli bölümünü oluşturdu. *Y. Küçük, Estetik Hesaplaşma, İstanbul, 1987.*

25

Martin Walker, Guardian Weekly, October 21, 1990.

26

Michıel Scıınmell, Guardian Weekly. October 29, 1989, Toplumsal Kurtuluş, Ocıık-Şubıt 1990.

27

Martin Walker, Guardian Weekly, October 21. 1990.

28

A. Brown-M. Kaser (eds.), The Soviet Union Since the Fail ofKhrushchev, N.Y., 1975, s. 228.

29

P. Reddway, The Devclopment ofDisscnt and Opposition.

A. Brown-M. Kascr (eds.). The Soviet Union.... op. Cit., S. 121-128.

30

Öro-komünist düşünceleri nedeniyle, daha önce Komsomol'dan çıkarılan ve çalışma kampına sürülen Kagarlitsky ise şu bilgileri veriyor: "Yetmiş yıllarınıntanınmış muhaliflerinin çoğu, ya sosyal düzen sorununa kayıtsız, sadece güvenceli insan haklarının sağlanmasıyla ilgili, ya da hür teşebbüsün destekleyicisidir." Aydın muhalefeti, ya Orta Çağ Rusyası'nı ya da bugünkü kapitalist dünyayı savunmak olarak gelişiyor.

B. Kagarlitsky, the Intelligentsia and the Changes, NewLeft Review, July/August 1987. s. *25.*

31

M. Bourdeaux, bu dönemde Sovyetler' de tekkeleri oluştuğunu ve en çok Nakşibendi Tarikatı'nın yayıldığını haber veriyor.

M. Bourdeaux, Religion,

A. Brown-M. Kaser (eds.), The Soviet Union... op. cit., s. 172.

[32](#)

Burada Jim Riordan'ın katkıda bulunduğu ve derlediği "Soviet Youth Culture" kitabına dayanıyorum. J. Riordan’dan başka T. Frisby, P. Easton, S. Bridger, F. Kuebart yazıyorlar.

Jim Riordan (ed.), Soviet Youth Culture, Landon, 1989.

[33](#)

Svastika, Rusça gamalı haç anlamına geliyor.

[34](#)

Rusça’da kalın "H" söylenebiliyor; Hruşov’da olduğu gibi "H" derinden çıkartılıyor, tnce "H" ise çıkartıla-rnıyor; bu nedenle bütün ince H’lar, G'ye çevriliyor. "Hitler'’, Gitler, "Hollywood", Goluvud, "Hasan", Gasan ve "Hood", Good oluyor.

[35](#)

Komsomolskaya Pravda, 14 Aralık 1986.

dördüncü bölüm için üçüncü ek

*

_• • • w

AVRUPA LENINIZMINE DOGRU

Çözülmenin kendisinden daha çok süreci üzerinde durmak istiyorum; önemli olan budur. Başında bazı çözümleme veya yorumları saf dışı etmek gereğini duyuyorum; bir ekibin Sovyet sosyalizmini çıplak kapitalizme götürmek için planlı ve kararlı bir şekilde hareket ettiğini ve istediği sonucu sağladığı düşüncesini kabul etmiyorum. Sovyetler Birliği içinde sosyalizme gönül vermiş olanların, uzun zamandan beri var oldukları, açıklıkla görülüyor; bunu yadsımıyorum. Planlı ve kararlı bir biçimde hareket edildiği düşüncesini reddediyorum.

Planlılık, kararlılık ve yüreklilik, çözülüşün aktörlerinin dışındadır; mantığında yer alıyor. Ayrıca ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra yüreklilik Sovyetler Biriliği'ni terk ediyor. İster sosyalizmi savunan cephede isterse kapitalizme açılan kampta, Sovyetler Birliği'nde, bundan önceki ekte değindiğim slavofıl-stalinist luberı-afgantsı çeteler hariç, hiçbir yerde yüreklilik görünmüyor.

Bir baraj ve barajda fazla su basıncı var. Barajın kapağına yakın su tanecikleri basınç içeriyorlar, ancak diğerlerinden ayrılmıyorlar. Fazla basıncı atmak için barajın kapaklarından bazıları açılabilir; Garbaçov ve ekibinin yapmak istediklerinin bu olduğunu düşünüyorum. Ya basınç tahmin edilenden fazladır ya da açılan kapaklar yine de dar geliyor; kenarlarından kırılmaya ve yıkılmaya başlıyor. Basınçlı su hareketleniyor; hareketlenmek, canlılar aleminde biraz yüreklilik kazanmak oluyor. Arkadan daha fazla tanecikler gel--dikçe güven artıyor ve kapaklar daha fazla açıldıkça tazyik büyük bir tufana dönüşüyor.

Şelaleden düşen su bir yerde, barajlardan kapakları yıkarak gelen su başka bir yerde, bembeyaz olur; bakanların hiçbirisi bunun su olduğuna ihtimal vermez duruma geliyor. Su, burada hem kendisi olmaktan çıkıyor ve hem

de sakin suda olmayan bir ses ya da gürültü çıkarıyor; bu gürültünün tanecikler için yüreklilik kaynağı olduğundan kuşku duymamak gerekiyor.

Tanecikler hem mekânda ve hem de zamanda değişiyorlar; barajın kapılarından uzaklaştıklarında, artık eski ve sakin tanecik olmaktan çıkıyorlar. Aradan geçen zamanla su beyazlaşıyor ve una benziyor; bir zaman için kendisi olmaktan çıkıyor. 1987 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde kapitalist yolcular, kendilerini buluyorlar, çoğalıyorlar ve yürekleniyorlar.

Sovyet sosyalizminin çözülüşü, birbirinin arkasına gizlenen taneciklerin işidir. Arkadan öne geçen, kısa bir zaman kendi önünde olan şimdi arkada kalanı aşıyor, unutuyor ve unutturuyor.

Reel sosyalizmin çözülüşü, kahramanı olmayan bir düzen değişikliğidir.

Sosyalizm, Bruno kadar inançlı, Balzac kadar meraklı, Thomas More kadar bilge, Erasmus kadar şakacı, Faust kadar öğrenme tutkunu, Gide kadar dünya nimetlerine saldırgan, bir keşiş kadar oruç tutan, doğa karşısında Einstein kadar şaşıran, kütlesine Tolstoy gibi mistik saygı duyan, Bertrand Russell kadar yaramaz, Nazım kadar saf insanıyaratmaya yazgılıdır; ilk denemede sadece savunma ve hücum korkağı yaratıklar ortaya çıkarabiliyor. Ekim Devrimi, ne yazık, burjuva devrimi ölçüsünde bile yeni in-sanyaratamıyor ve yarattıkları kısa bir zaman içinde eskiye dönüyor. Asıl başarısızlığın burada olduğunu düşünüyorum.

Yeni Siyasal Düşünce

Sovyet, sosyalizminin çözülüşü, yüreksiz, teorisiz, birbirinin arkasına gizlenen taneciklerin işidir; tekrarlıyorum. Bu nedenle çözülüşü önce marksizm-leninizmin bir aşaması ve açılımı olarak sunuyorlar; yavaş yavaş bundan kurtuluyorlar. 1989 yılı bundan kurtulma yılıdır; 1989 yılına ait Sovyetler Birliği Komünist Partisi teorik yayını Kommunist'in incelemesi yazılarda Marx ve Engeis ile Lenin'e yapılan atıfların en aza indiğini gösteriyor. Marx'a ve özellikle Engels'e yapılan başvurularda ise, Marx ve Engels'in zamanını doldurdukları tonu belirgin olarak görülüyor; Lenin ise daha sessizlikle geçiştiriliyor. 1990 yılında ise artık kapitalizm için kesin dönüşün yapılmış olduğu, Sovyet pratiğinin zigzagları içinde eğitilmiş pek

az SBKP üyesi dışında, herkes için çok açık hale geliyor ve bu nedenle, Sovyet düzenini Lenin'in ve adına bağlanan leninizmin yeniden yazımı gerekli oluyor.

Yeniden yazım, "Yeni Siyasal Düşünce" çerçevesinde gelişiyor; şöyle de söylenebilir, yeniden yazımı üstlenen tanecikler, yeni siyasal düşünceyi açıklayanlardan çok daha yürekli ve cüretlidirler. Yeni ve Avrupa'ya uygun bir leninizm yazıyorlar.

Yirminci yüzyılın başında Avrupa marksizmi doğdu.

Yirminci yüzyılın sonunda Avrupa leninizmi doğuyor.

"Tarihin Sonu?" incelemesiyle adını duyuran ABD Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesi yöneticisi Francis Fukuyama, "yeni siyasal düşünce" için bir genel başlık nitelemesini yapıyor; bir yeni eğilimin kod adı olarak çıkıyor. Bunun "ekonomik çıkarların egemenliği altında, uluslar arasında büyük ihtilafların ideolojik gerekçelerden koptuğu ve bu nedenle askeri gücün kullanımının daha az meşru sayıldığı bir dünyayı betimlediğini" ileri sürüyor[1]; Fukuyama, yeni akımının özünü, böylece erken tanıyanlar arasında yer alıyor.

Avrupa marksizminin özü, "ekonomist" ve kendiliğinden bir Marx'ı yüksek tutmasıdır. Kapitalizm ile demokrasi ve demokrasi ile sosyalizm arasında bir otomatizm buluyorlar; eğer Hitler türü aberration'ier, sapma ve sapıklıklar, engellenebilirse, sosyalizme geçiş için sadece sabır gerekli oluyor. Bu nedenle de yeni düşünceye göre, işçi sınıfı için, "konservatifyola karşı kapitalist kalkınmanın demokratik yolu için mücadele" uygun oluyor[2].

Kapitalizmde hatalar olabilir; Avrupa işçi sınıfının görevi bunları düzeltmektir. Sovyet tarihinde hatalar olabilir; Sovyet politikacıların işi, birbiri arkasından, bunları-kabul etmek ve Sovyet öğretim üyelerinin görevi de bunları yazmaktır.

Özeleştiri, Ortodoks Kilise pratiğinden Sovyet marksizmine geçen ve pratikte ise insanı onursuzlaştıran bir mekanizmadır; okuyucularım bu mekanizmaya karşı tepkili olduğumu biliyorlar. Sovyet tarihi şimdi, eski dünya ve düzen önünde, özeleştirisini yapıyor; kaçınılmazdır. İşi boş

bırakılmış olsa da "Ortak Avrupa Evi" hayali ortaya atıldıktan sonra, eski Avrupa'nın bir parçası olabilmek için Sovyet tarihinin bir "hatalar manzumesi" olarak gösterilmesi ve hatalar ayıklanarak yeniden yazılması kaçınılmaz oluyor[3]. Kabul edilen hataların tümü kuvvet ve şiddet kullanımı etrafında dönüyor.

Özeleştiri sağnağında, iki sistemin barış içinde bir arada yaşamasında, varsa başarısızlıkların günahı, Sovyet yazarları tarafından tümüyle Sovyetlerde yükleniyor. Sido-renko, barış içinde bir arada yaşama pratiğinde, bunun, "açık sınıf mücadelesinde bir duraksama ya da sadece sınıfkonfrontasyonunun bir özel biçimi" olarak alınmış olmasını şiddetle eleştiriyor[4]. Böyle bir yaklaşım, ikisistem arasındaki işbirliği imkânlarını daraltıyor; Sidorenko, kapitalizm ile sosyalizmin, insanın tarihsel yükselişinin ardışık aşamaları oluşunu kabul etmekle birlikte "bir ve aynı çağın aşamaları" olduklarına dikkati çekiyor. İki sistem arasındaki çelişkileri yapay bir biçimde şişirmenin, politika, ahlak ve insan ilişkilerine çifte standart getirdiğini ileri sürüyor ve bunun da, sosyalizmin toplumsal gelişmenin ve dünya komünitesinin oluşumunu engellediğini yazıyor.

Güzel; SBKP teorik organı Kommunist'te çıkan yazısında Sidorenko, barış içinde birarada yaşama stratejisi sırasında sınıf mücadelesi sözünün edilmesinin bile birhata olduğunu anlıyor ve anlatmaya çalışıyor. Peki barış içinde bir aradayaşamanın araştırıldığı bir zamanda iki sistem arasındaki çelişkilerden söz etmek günah olunca, İkinci Enternasyonale küfürler, Lenin'in eleştirilerinde sözcüğün iyi anlamında küfür var, ne oluyor; bu sorunun cevapsız bırakılmayacağınısanıyorum: İnsan aklı,bütünlüğeve kendi içinde tutarlılığa eğilimlidir; "Avrupa Ortak Evi" ortaya atılınca, İkinci Enternasyonal'e, yeniden bıkmak zorunlu oluyor. Bu iş de Yuriy Krasin'e düşüyor; SBKP Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü Rektörü olarak, kapitalizme yürüyüşün önündeki çakılları ayıklamak Yuriy Krasin'in görevi oluyor. Yine Kommunist'te şunları yazıyor: "Zamanın işçi hareketinin hem güçlü ve hem de zayıf tarafları, aktiviteleri üzerinde etki yaptı. Bütün bunlara bakıldığında, sonuçta, onun, (İkinci Enternasyonal'in, y.k.) örgütlü işçi sınıfı hareketi tarihinde olumlu rol oynadığı söylenebilir"[5]. Bu bir başlangıç sayılabilir; daha sonra biraz daha açılıyor ve Krasin, İkinci Enternasyonal ile "son derece değerli demokratizm ve çoğulculuk geleneği ve çeşitlilik içinde birlik anlayışı" arasında bağ kurmakta gecikmiyor.

Krasin, işçi sınıfının enternasyonalist işbirliği ve dayanışmasını, İkinci Enternasyonal'in bir başarı ve kazanımı sayıyor ve yıkılışını bu "istikrarsız çağın" trajik olaylarına bağlıyor. 1914 yılında işçi sınıfı hareketinin ikiye ayrılmasını bir trajedi olarak niteliyor; bu, benim çözümlememe göre, marksizmin Avrupa marksizmi ve Rusya marksizmi olarak ikiye bölünmesinde önemli bir aşamadır. Bu bölünmeyi, Lenin gerçekleştiriyor.

Kapitalist restorasyon süreci içinde Sovyet marksizminin Lenin'in bu yaklaşımını tamir etmesi zorunludur; Krasin, sözünü ettiğim yazısında, bunun için gerekli başlangıcı yapıyor. Önce şunu söylüyor: "Bu bağlamda hiçbir şeyin yapılmadığı söylenemez. Ekim başkaldırısının lokalize edilmesi ve kapitalist stabilizasyon ile ilgili ilk işaretler çıkar çıkmaz Lenin, tarihsel anlamını ne sosyal demokratların ne de komünistlerin görebildikleri, birleşik işçi cephesi perspektif düşüncesini ileri sürüyor." Lenin, dönüşünü yapıyor ve Krasin şunu da ekliyor. "Yine ne komünistlerin ne de sosyal demokratların kavrayabildikleri O. Bauer'in cesur yaklaşımı da hatırlatılabilir"[6]. Böylece, Avrupa marksizminin önemli isimlerinden birisi olan O. Bauer, Sovyet marksizminin de kutsalları arasına giriyor.

SBKP Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü Rektörü Krasin'in yazdıklarını, Garbaçov'un özel danışmanı Profesör G. Şahnazarov'un saptamalarıyla birlikte okumakta yarar görüyorum. Şahnazarov, "komünist doktrininin güçlü yanına işaret ederken, sosyal-demokrat doktrininin olumlu yanını da görmek gerekir; diye başlıyor. "Gerçek yaşama" bağlılık, pragmatik olma ve toplumsal önlemler ve politik hareketleri doğrudan başarısına göre değerlendirme, sosyal demokratların olumlu yanlarını oluşturuyor. Şunları ekliyor: "Bu olumlu unsurları, evrimci sosyalizm olgusunun tarifi olarak kabul etmemiz halinde, komünistler ile sosyal demokratlar arasında var olan görüş ayrılıkları ortadan kalkacaktır"[7]. Sovyet marksizminin yeni yazıcıları, artık kabullerin hepsinin kendi taraflarında yapılmasını gerekli görüyorlar.

Şahnazarov burada kalmıyor ve sosyal demokratların özel mülkiyete olumsuz bakmayı, "sol kanatları hariç", bırakmalarını çok olumlu bulduğunu da yazıyor. Burada sosyal demokratların bir ilkesini, "nyet duşit' kuritsu, nesuşugo zolotıe yaitsa", altın yumurtlayan tavuğu öldürmemek gerektiği düşüncesini çok beğeniyor ve böylece özel mülkiyetin altın

yumurtlayan bir tavuk olduğu da ortaya çıkmış oluyor. Şahnazarov, sosyal demokratların bu noktaya gelmelerinde, daha önce yapılmış kamulaştırmaların başarısızlığının saptanmış olmasının rolüne parmak basıyor ve sosyal demokratları, başarısız önlemlerde, ideolojik nedenlerle, ısrar etmeme basiretini göstermelerinden dolayı bir kez daha kutluyor.

Hiç kuşkusuz, Garbaçov'un özel danışmanı ve siyaset bilimciler birliği başkanı Profesör Şahnazarov da kapitalizmde önemli ve olumlu değişiklik olduğunun farkındadır; bu nedenle, "sosyalizm ile kapitalizmin ölümcül karşıtlığı ve bu nedenle de uzlaşmaz düşmanlığı görüşü, bizim görüşümüze göre, kapitalist sistemin kendisinde gerçekleşen değişiklikler tarafından tekzip edilmektedir"[8]. Özel danışman, son zamanlarda kapitalizmin harikalar yarattığına inanıyor ve Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "refah devleti" anlayışının reddedildiği bir zamanda, kapitalizmin, toplumun ihtiyaçlarını karşılamada yeni ilerlemeler kaydettiğini kaydediyor.

Güçsüz Karşı Eğilimler

Bütün bunların yazıldığı anda olduğu gibi kabul edileceğini düşünmek büyük bir saflık olur; hiç kuşku yok dünyanın çeşitli yerlerinde bu yazılanlara büyük tepki duyanlar çıkıyor. Büyük Britanya İşçi Sendikaları Kongresi eski başkanı sendikacı Ken Gill bunlardan birisidir; "it makes me sad to read papers by some theorists" diyor. Ken Gill, Sovyetler Birliği'nde yayınlanan bazı yazıları okumaktan büyük üzüntü duyduğunu ifade ederek "we in good old England are used to attmepts to disguise threadbare proca-patilist recipes for class collaboration as something new" diye ekliyor. Eski görkemli İngiltere'de yıpranmış kapitalist reçetelerin, sınıflararası işbirliğine güç katmak için, "yeni" olarak sunulduğuna dikkat çekiyor. Gill, "yeni siyasal düşünce" içindeki görüşlerin pek eskimiş olduğunu biliyor.

Ken Gill, bu görüşlerini, World Marxist Review Dergisi'nde Güney Afrika Komünist Partisi Genel Sekreteri Jö Slovo ile yaptığı tartışmada ifade ediyor. Slovo, Gill'den daha kaygılı görünüyorve Garbaçov'un ortaya attığı ve kendisinin de katıldığı bazı görüşlerin Sovyetler Birliği'nde "teorileştirilmesi" sırasında aldığı biçimlerden son derece rahatsızlık duyduğunu ifade ediyor. Slovo, Reagan'ın görevini Bush'a teslim ederken yaptığı konuşmada, görev süresince, bir inçlik toprağın bile komünizme

kaptırılmadı-ğını söyleyerek övündüğünü bildiriyor ve bunu haksız bulmayarak Sovyetler Birliği'nin böyle bir dünyaya uyum göstermesinden kaygılanıyor[9]. Sadece kaygılanmıyor; Slovo, Krasin'in emperyalizmin adil bir uluslararası düzen kuracağını içeren görüşlerine açıkça öfkeleniyor.

"Devletler arası ilişkileri deideolojize etmek doğrudur; sancak bu, uluslararasi ilişkilerin deideolojizasyonunu gerektirmez"[10]; Slovo bunları da dile getiriyor. Sovyetler Birliği'nde beğenmediği pek çok değişikliğin "yeni düşüncenin bir parçası" olarak sunulduğuna işaretle" öyleyse ben eski düşünceliyim" demekten ve öyle kalacağını açıklamaktan geri kalmıyor. Fazla etkili olabildiğini söylemek güç görünüyor.

Almanya Komünist Partisi'nin iki yöneticisi W. Gerns ve R. Steigerwald da Kommunist'e gönderdikleri bir yazıda, "Yu. Krasin'in anti-tekelci demokrasinin ‘çalışmadığı' görüşünden hareketle terkedilmesi gerektiğini savunduğunu" belirterek "biz aynı görüşte değiliz" diyorlar[11]. Bu iki AKP yöneticisi, "bizim anti-tekelci demokrasi kavrayışınızda, reform ve revolüsyon, şöyle söyleyelim, birbirini izlerler" diyorlar; böy-lece AKP, iki yöneticisinin kaleminden, "yeni siyasal düşünce" öncesi temel görüşleri savunma imkânını bulmuş oluyor.

Gerns ve Steigerwald, Krasin'in özyönetim ve demokrasi vurgularıyla anlaştıklarını, ancak, kapitalizm çerçevesi içinde kalındıkça, yönetime katılma ve demokrasi peşinde koşmakla, Krasin'in ileri sürdüğü gibi, toplumsal özyönetimin geniş demokratik sisteminin gerçekleşeceğine kesinlikle inanmıyorlar. "Tekeller ekonomik ve politik iktidarlarını kurduklarında yönetimi, halkın yönetimine hiçbir zaman vermezler"; bunları söylüyorlar ve bir de "eğer bu mümkün olacak olsa, sosyalizme ne gerek var?" diye de soruyorlar[12]. Buyollada Sovyet marksizminin "yenisiyasal düşünce" türündenyeni keşiflerine kanmadıklarını açıklıyorlar; ne de olsa Alman komünistleri bunların Batı'da, üstelik hiçbir yenilik iddiası taşımadan, yıllardan beri savunulduğunu ve Avrupa mark-sizminin içine girdiğini biliyorlar.

Bu kadar değil; 1974 Portekiz Devrimi'nin gerçek liderlerinden Komünist Partisi Genel Sekreteri Alvaro Cunhal, daha işin başında, oluşmakta olan düşüncelere karşı bir tutum alıyor. Üçüncü Dünya ülkelerinde Amerika

Birleşik Devletleri ile bir anlaşmaya karşı uyarıcı olmak gereğini duyuyor ve bu tür yerlerde "kapitalizmi atlayarak sosyalizmi kurmayı denemenin" yanlış olduğunu ileri süren görüşlere karşı çıkıyor[13]. Cunhal, barış amacıyla sosyal mücadeleyi erteleyen eğilimlere de mesafeli duruyor.

Sovyetler Birliği içinde de karşı eğilimler var; bir ara, kapitalist restorasyona karşı "sosyalist restorasyon" çatışması ciddi boyutlara ulaşıyordu. Profesör Vadim Zağladın, burada ilk işareti verenler arasında yer alıyor; eleştirilerin partiyi kötülemeye ve sosyalizmi karalamaya yöneldiğine işaret ediyor[14]. Bunun dışında Garbaçov'un yönetiminde iki numaralı yerde oturan Yegor Ligaçev'in liderliğinde birkarşı eğilim oluşuyor; ancak ana eğilim kadaryüreksiz davranıyor. Kapitalist restorasyonun artık bir fiili durum na-line geldiği bir zamanda, hücuma geçme gereğini duyuyor.

1990 Kış ve Baharı, bu iki eğilim arasında bir mücadeleye sahne oluyor; kapitalist restorasyonun ürkek öncülerinden Politbüro üyesi Yakovlev, görüşlerini anlatabilmek için üniversiteleri gezerek konferanslar vermeye başlıyor. Moskova Devlet Üniversitesi'nde yaptığı konuşmadan sonra sorulara geçiliyor ve Kommunist'teki aktarmalara bakılacak olursa, soruların çok büyük bir çoğunluğu, karşı bir eğilimi ifade ediyor. Bir öğrenci Yakovlev'e, ülke yönetiminde "akıllı ve uzak görüşü muhafazakârların olmamasından" neden kaygı duymadığını soruyor. Yakovlev, "dal'novidniie konserva-torı?" diyerek şaşkınlığını belirtiyor; "uzak görüşlü muhafazakâr" olamayacağını anlatmaya çalışıyor[15]. Aynı zamanda Kommunist'e gönderilen ve Kommunist'in hoşlanma-makla birlikte yayınlamadan edemediği mektuplarda Garbaçov'un çizgisi açıklıkla eleştiriliyor[16]. Eskitüfekler, "nereye gidiyoruz" veya "komünizme ne zaman geçeceğiz" sorularını ortaya koyuyorlar.

Ligaçev, barajdaki basıncı azaltmak için kapaklan açmaktan yana olanlardan birisidir; Garbaçov'un "perestroyka" programını birlikte geliştiriyorlar. Daha sonra büyüyen akıntıdan korkuyor ve durdurmaya çalışıyor. Ancak durdurmak istemenin, ötesinde hiçbir programa sahip görünmüyor; kapitalist restorasyon savunucuları giderek cüret ve gürültülerini artırırken, sosyalist restorasyon taraftarları, hiçbir ideolojik ve teorik yeniliğe sahip olmadan bu akımın önünü alabileceklerini sanıyorlar.

Çok güçlen-diklerive Garbaçov’u düşürmeye çok yaklaştıkları bir sırada, Yirmi Sekizinci Kongre ile birlikte Londra’da toplanan NATO Doruğu ve Houston’da toplanan Gelişmiş Ülkeler

Doruğu, açıkça Garbaçov’u kurtarma operasyonu ile ortaya çıkınca, onur kırıcı bir yenilgi alıyorlar ve muhtemelen, Sovyet sahnesinden temizleniyorlar.

Düzeltici karşı eğilimler, genel gidişi, etkileyemiyor.

Kapitalizme Methiye

Sovyetler Birliği’nde kişilerin bir eylem ve teori işlevi var. Stalin ile ilgili Batı'da şimdiye kadar yazılanları hem kabul eden ve hem çoğaltan açıklamaların, 1987 yılından sonra, Garbaçov'un ağzından bir bir dökülmesi rastlantı sayılmamalıdır; Stalin, toplumsal transformasyonların gerçekleştirilmesinde, isteyerek veya istemeyerek, güç ve şiddet kullanımını temsil ediyor. Bu yoldan dönüş, ancak Stailin ile ilgili yeni bir kampanya ile anlatılabiliyor; Avrupamarksizmi içinde yeralabilmek, Stalin’i Sovyet tarih ve düşüncesinden çıkarmak ile mümkündür.

Buharin’in "sol komünist" olduğu ve "Komünizmin Alfabesi" adlı kitabı, Preob-rajenskiy ile birlikte, yazdığı zamanlar unutuluyor; Stalin ile mücadelesinde tarımdan başlıyarak özel mülkiyeti savunuyor. Eğer özel mülkiyeti yerleştirmek ve kapitalizme doğru yol almak eğilim olarak ortaya çıkmasa, Buharin’in rehabilitasyonunu düşünmemek gerekiyor; nitekim, Trotskiy, Stalin’i çok daha fazla eleştirmesine ve Avrupa marksizmi içinde bir kanal olmasına karşın, hem devrim düşüncesinden vazgeçmediği ve hem de, bilinçli bir biçimde, kapitalizm ile hiçbir zaman barışmadığı için, hiçbir zaman ön plana çıkarılmıyor. Bugün Sovyet yazını, Trotskiy eleştirileri ile de canlılığını korumaya çalışıyor ve Buharin, Lenin’e en yakın bolşevik olarak gösteriliyor[17]. Her ikisinin görüşlerinde de 1920 sonu ve 1921 yılından itibaren önemli değişiklikler olduğu ve Lenin’in Buharin’i etkilediği, Buharin'in Lenin'e yaklaştığı artık temel klişedir.

Kapitalizme yeni doğan hayranlık konusunda Buharin’in rehabilitasyonu bir önemli kilometre taşı oluyor; bununla birlikte bir kapitalist düzenin temel özellikleri teker teker ve övülerek, ön plana çıkarılıyor. Sidorenko, "hemen

hemen geçmişin tüm halk ayaklanmalarında yükseltilen eşit gelir bölüşümü ilkesinin toplumsal-ekonomik açıdan olumlu bir anlam taşımadığım" ilan ediyor. Bunların hareketlerin başlangıç aşamasında ileri sürülebileceğini kaydediyor. Borko, "kapitalizm ile sosyalizmin aynı maddi ve teknolojik temel üzerinde" bir arada var olabileceğini ve gelişeceğini ilan ederek, materyalist determinizmi temelinden yoksun etmekte gecikmiyor.[18] Medvedev, Krasin ve diğerleri, kapitalizmin krizlerden sağlam çıktığını, yaşadığını, yaşayacağını saptayarak, buradan yaşaması gerektiği sonucuna geçiyorlar.

"Kapitalizm yaşayacak" saptamasından, "yaşasın kapitalizm" görüşüne mesafe, en azından Sovyetler Birliği'nde, son derece kısa oluyor. Bu arada Rus kökenli Amerikalı iktisatçı Leontief, Sovyet Profesörü Menşikov'la yaptığı bir görüşmede, şunları da dile getiriyor: "Marx'a göre, doğru teselsül, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizmdir. Fakat şimdi üçüncü dünya ülkelerinde bazıları, şaka yollu da olsa, feodalizmden sonra sosyalizmin geldiğini, bunun da kapitalizme geçişi hazırladığını ileri sürüyorlar"[19]. Leontief, bir süre sonra Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi üyesi yapılıyor.

Sovyetler Birliği'nde glasnost dönemi yazarları, en azından Üçüncü Dünya'da sosyalizmden sonra kapitalizmin gelmekte olduğu düşüncesine pek itiraz etmiyorlar. Belki de Sovyetler Birliği'ni düşünüyorlar.

Lenin'i "Ne Yapmalı?"

Bütün bunlar parça parça yazılardır; bir yerde bir araya getirilmesi gerekiyor. "Oçerk Teorii Sotsializma" belki de bu işlevi görüyor; yeni bir ekonomi politik yazımından önce Sosyalizm Teorisi Üzerine Denemeler çıkıyor. Bundan söz etmek durumundayım; parça parça ileri sürülmüş; olanları bir araya getirmeyi amaçlıyor.

Artık bilim adamı diyemiyorum; pek çok üniversite öğretim üyesinin katkısıyla çıkarılan bu derleme, sosyalizm, için yeni bir tanım getiriyor. "Sotsializm, eto obşest-vo, ko toröe stroitsya lyudımi soznatel'no, v sootvetsvie s teoriey"[20]; sosyalizmi, tarihten ve sınıfsal mücadeleden kopararak, insanlar tarafından teoriye uygun olarak ve bilinçle yaratılan bir

toplum olarak tanımlıyor. Güzel; ancak daha da önemlisi, buyeni denemelerin Hruşov'a bakışında önemli yenilikler görülüyor. Bunu kaçınılmaz görüyorum.

Sonucu küçümsememekle birlikte, insan düşüncesinin gelişimini ön plana aldığımda, sonuca götüren süreç üzerinde durmayı daha önemli buluyorum. Garbaçov, Hruşov'a kendisine tarihsel lider alarak çıktı; aslında Beria'yı alması gerekiyordu. Fakat Beria adı etrafında, Sovyetler Birliği ve Batı'da bir büyük şaşırtmaca yaratılmış olduğu ve Batı ile anlaşmayı ön planda tuttuğu için buna cesaret edemiyor. Hruşov ile başlıyor ve geldiği noktada Hruşov'dan kopması gerekiyor. Çünkü Hruşov, Batı ile uzlaşmak istemesine karşın, bulaşık bir lider olduğu için geçmişten kopamıyor ve kapitalizmin gömüleceğini ilan ediyor. Hruşov, komünizme geçişin çok uzak olmadığını söylemekten çekinmiyor; ne de olsa uzaya ilk sputniki atan ve uzaya ilk insan gönderen düzenin başında bulunuyor.

Bu yeni sosyalizm teorisi kitabı, Hruşov dönemi için şunları ifade ediyor: "Parti yönetimi, politikanın realizasyonunda Stalinist baskıcı yöntemlerden uzaklaşmakla birlikte, fiilen, toplumun yönetiminde Stalinist biçimleri muhafaza etti"[21]. Garbaçov açılımı, Batı ile tek yanlı uzlaşmaya karar verince, sosyalizmi kurduğu için Stalin'den* ve 1970 yıllarında üçüncü dünyadaki pek çok kurtuluş hareketine silahlı yardımı bir ilke haline getirdiği için de, Brejniev döneminden kopmak gereğini duyuyor; şimdi, bu listeye Hruşov dönemi de eklenmiş oluyor.

Stalin dönemi 1953 yılına kadar, Hruşov dönemi 1964 yılına kadar, Brejniev dönemi 1982 yılına kadar; Sovyet tarihinden geriye ne kaldığı sorusu ortadadır. 1920 sonu veya 1921 baharına kadar Lenin'den vazgeçmek içinde bir sorun görünmüyor; sorun bu tarihten ölümüne kadar olan Lenin nedeniyle çıkıyor. "Ne Yapmalı?"; Lenin'i otopsi masasınayatırıp parçalara ayırdıktan sonra bir bölümünü Batı'ya kabul ettirme imkânları araştırılıyor.

"Perestroyka teorisi, bilimsel sosyalizmin genel teorisinin bir parçası olarak ortaya çıkıyor"; en bayağı Batı biliminin bile bu kadar bayağı olabileceğini düşünemiyorum. Bir sözcük nasıl bilimsel sosyalizm ya da sosyalizmin bilimi oluyor; anlaşılması imkân dışındadır. Ancak bütün birikimden ve bu arada Lenin'den kopuş için, son derece sınırlı ve yüzeysel yaklaşım,

herhalde, kaçınılmaz oluyor. Bunun yerine politikacıların ağzından çıkan her sözü bir "teori" haline getirmek ve bu arada, çıkarların çeşitliliğini, "sosyalist plurazmin" gerçekleşmesi olarak sunmak zorunlu görülüyor.

Yeni "teori" son derece pragmatik ve eklektiktir; geçmişe, son derece çıkarcı bir bi-çem ile yaklaşıyor. Birisi Saint-Simon'u yeniden keşfediyor; Saint-Simon'a ihtiyaç, sosyalist transformasyonu, "mevcut serveti toplumun üyeleri arasında yeniden bölüştürmede" görmemesinden kaynaklanıyor[22]. Saint-Simon, bilimsel ve teknolojik ilerlemeye vurgun, genel bir planlamadan yana, ancak diğer bütün ütopyacılar türünden politika, ideoloji ve sınıf mücadelesinden habersiz yazıyor; bu, şimdiki koşullarda ve mülk sahibi sınıflar ortaya çıkıncaya kadar, Sovyet marksizmi için çok değerli oluyor.

Saint-Simon, teknik ilerlemeye inanıyor ve kapitalizm, her ilerlemeyi özel çıkara bağlıyor. Bu yeni sosyalizm teorisi kitabı, öte yandan, "sanayideki teknik eleman ücretleri artış hızının, 1970 yılları ortalarından 1980 yılları ortalarına kadar, işçi ücretleri artış hızından iki kez daha düşük olduğunu" saptıyor[23]. Hiç kuşkusuz, Marx ve Lenin'in, sosyalizmde kafa ve kol işçilerinin ücretleri arasındaki farkı kaldırmayı temel amaç haline getiren görüşleri unutuluyor ve Saint-Simon'un önceliklerini yerine getirecek bir katmanın toplumsal piramitteki kayışı büyük bir olumsuzluk olarak gösteriliyor.

Bir yol ayrımıdır; Marx ve Lenin temel alınırsa toplumdaki her türlü farklılıkların ortadan kaldırılmasını olumlu görmek zorunludur. Eğer tekeller düzeni içinde bir yer tutmak amaç ise, farklılıkları artırmak gerekir; bu nedenle olabilir, yeni teori hem farklılıkları ve hem de entegrasyonu ön plana çıkarıyor. "Evet, çıkarların çeşitliliği bir gerçektir. Ancak bir diğer gerçeklik daha var; çağdaş dünyanın birliği ve entegrasyonunu hesaba katma zorunluluğu var"[24]. Öyle sanıyorum, bütün sorun ve yöneliş de buradan kaynaklanıyor. Sovyetler, her ne pahasına olursa olsun, tekeller düzeni ile uzlaşmak ve böyle bir dünyanın parçası olmak istiyor.

Bunun için özeleştiri ya da günah çıkarma başlıyor. Sosyalizm teorisinin yeni kitabı, yumuşama yolunda atılan adımlan ve Helsinki Sözleşmesi’ni olumlu buluyor; ancak Sovyetler Birliği’ni, yumuşamanın ruhuna ve

Helsinki Sözleşmesi'nin gereklerine uymadığı için eleştiriyor. Sovyet yazar ve yöneticileri Sovyet tarihine artık içinden değil dışından bakıyorlar; artık bambaşka bir düzenin kimliklerini taşıyorlar. Şunları yazıyorlar: "1956 yılında Macaristan'da antistalinist ayaklanmayı bastırmada Sovyet birliklerinin kullanılması, 1968 yılında Çekoslovakya'ya, 1979 yılında Afganistan'a Sovyet Birlikleri'nin girişi, bu bağlamda, olumsuz etkiler yaptılar"[25]. Sanki bu kitap, Sovyetler Birliği'nde değil Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Rusça yazılıyor; bütün sorumluluk Sovyetler Birliği'nin omuzları üzerine yükleniyor.

Bu kitabı burada bırakıyorum. Sovyetler Birliği'nde yayınlanmakta olan bir başka kitap üzerinde durmak istiyorum; bu, bir antolojidir, Artık Sovyet düşüncesi, tartışmayı, marksistler ya da sosyalistler arasında sürdürmekte bir yarar görmüyor ve en tutucu Amerikan profesörlerini ikna etmeye ya da yumuşatmaya öncelik veriyor. Sovyetler, kapitalist sistemi yumuşatamayınca, bu sistemin inatçı yazarlarınıyumuşatmayı seçmek zorunda kalıyorlar; Galbraith, Leontief den sonra sıra Brzezinski'ye geliyor. Bu antolojinin baş aktörü, Birleşik Devletler'in strateji uzmanı Z. Brzezinski oluyor. Beklenebileceği gibi Brzezinski, yine Yuri Krasin ile tartışıyor veya Krasin, Brzezinski ile bir polemiğe giriyor.

Tartışmanın özü, Lenin'dir; Krasin, transforme edilmiş bir Lenin'i saklı tutmak istiyor. Zbigniew Brzezinski ise, Macaristan ayaklanmasının "anti-stalinist" olduğunu ileri sürerek Lenin'i kurtarmanın mümkün olamayacağım anlatan bir yaklaşımı dillendiriyor. Brzezinski, Stalin'in, Lenin'i sürdürdüğü görüşünü savunuyor.

îlk salvosu, bir Avrupa akımı olan Marx'ın düşüncelerinin Rusya'ya taşınması üzerinedir ve hemen aktarıyorum: "Sovyet başarısızlığı üzerinde düşünürken, Rusya'da marksist denemenin izlediği rota üzerinde kısaca durmak öğreticidir. Garip bir gelişme oldu; British Museum'un umumi okuma odasında bir emigre Alman-Yahudisi aydın tarafından düşünülüp geliştirilen, temelinde Batı Avrupalı bir doktrininin, yarı oryantal despotik geleneği olan biraz ıssız Öro-Asya imparatorluğuna, tarihin cerrahı gibi hareket eden broşürcü bir Rusya devrimcisiyle, transplantasyonu gerçekledi"[26]. Brzezinski, Lenin'e bir tarih cerrahı diyor; henüz tarihin

celladı demiyor. Rusça yayınlanan bu yazısında, ancak, Lenin’i bir broşürcü olarakgördüğünü açıklamaktan geri kalmıyor.

Brzezinski, kapitalist yolcu "yeni siyasal düşünce" yanlılarının tarihi tahrif edişlerine ortaklık yapmak istemiyor; NEP’i, yeni akım gibi, kalıcı bir düzen olarak değil, geçici bir gerileme olarak sayıyor. "Özünde, ekonomiyi canlandırmak için piyasa mekanizması ve özel inisiyatife dayanan NEP, yeni proletarya diktatörlüğü tarafından sosyalizmin hemen kuruluşunu geleceğe erteleyen bir tarihsel rahatlama hareketidir." Bu, son bir-iki yıl öncesine kadar Stalinist, Hruşovien, Brejnievien dönemlerde, Sovyet yazınının NEP’e değişmeyen bakışını yansıtıyor; olayların gelişmesi de bu bakışın doğruluğunu gösteriyor. Çünkü, eğer NEP çizgisinde bir devamlılık olsaydı, her halde sosyalizmin kuruluşunun mümkün olamayacağını herkes kabul ediyor.

Brzezinski, Lenin’in, 1901 yılında, "ilke olarak biz şiddeti hiç reddetmedik ve hiç reddedemeyiz" dediğini kaydediyor ve Bolşevik Devrimi'nin arefesinde, "Devlet ve İhtilal çalışmasında, demokrasiyi "bir sınıf tarafından diğer sınıfa karşı sistematik olarak güç kullanımı için örgütlenme" olarak tarif ettiğini hatırlatıyor. Bütün bunlardan sonra şunu ekliyor: "The genius of Joseph Stalin was that he understood weel the in-ner meaning of the Leninist legacy"[27]. îyusif Stalin hakkında çok övücü sıfatlar kullanarak, Lenin’in vasiyetini çok iyi anladığını belirtiyor. Brejniev döneminde, "Stalinist restorasyonun" en azından yarı yarıya gerçekleştirildiğine de işaret ederek, Garbaçov’un, perestorayka’nın, "leninizme dayandığını, köklerinin Lenin’de olduğunu ve gerçek le-ninizmin canlanması anlamına geldiğini" iddia etmek mecburiyetinde olduğunu da iddia ediyor.

Bütün bunlardan bir hüküm çıkarıyor: "Özünde Sovyet liderliği, çözümü çok zor bir tarihsel paradoks ile karşı karşıyadır. Komünizmin dünya ölçüsünde prestijini restore edebilmek için, Sovyetler Birliği, hem doktrin ve hem de uygulama açısından, kendi komünist geçmişinin büyük bir bölümünü reddetmek zorundadır." Polonya asıllı Amerikan strateji uzmanı, yalnızca Stalin reddiyesi ile Sovyetler Birliği’riin "demokrasi kampına" girişinin mümkün olamayacağını ilan ediyor.

Cevabı verme görevi Yuri Krasin’e düşüyor ve "Zbigniew Brzezinski, bir bütün olarak sosyalizmin kriziyle özdeşleştirdiği otoriter-bürokratik

sosyalizmin krizinden dolayı, leninizmi, sorumlu tutuyor" diye başlıyor[28]. Bunun arkasından Lenin'in ne kadar uysal ve demokrat olduğunu anlattıktan ve bu konuda yazılanları tekrarladıktan sonra, "NEP, giderek, Parti'nin uzun dönem stratejisi olarak görülüyordu" diye sürdürüyor. Şunları ekliyor: "Lenin, açık bir biçimde, devlet regülasyonu ile pazar ilişkilerinin kombinasyonundan oluşan bir sosyalist ekonomi modeline doğru yol alıyordu". Ancak Lenin, bu yolu alırken ölüyor ve Krasin, Lenin'i bir karma ekonomi savunucu haline getirip bırakıyor.

Bundan sonra, beklenebileceği gibi, şu iddia geliyor: "Stalinizm, Lenin'in çalışmalarında konulan sosyalizmin marksist anlayışının gelişimini, kabaca, durdurdu." Artık durduran, Stalin veya kült liçnosti, kişiye tapınma olmaktan çıkıyor ve doğrudan doğruya stalinzm oluyor. Bunu, yepyeni ve önemli bir aşama sayıyorum. "Yeni siyasal düşünce" transformasyonuna kadar, eleştirilen hep Stalin'in kişisel yönetimi olmuştur;

Batı, bunun ötesinde bir stalinizm eleştirisini geliştirirken, Sovyet marksizmi bundan etkilenmiyordu. Şimdi bu noktaya da ulaşılıyor.

Krasin, "perestroyka sosyalizmin inkârı değildir" demek gereğini duyuyor. "Lenin'in söylediği gibi" diyor ve bunun arkasından, "demokrasinin tutarlı bir biçimde ilerlemesi kaçınılmaz olarak sosyalizme götürür" sözlerini yazıyor. Brzezinski'nin gelecek yüzyılın "demokrasi çağı" olacağını ilan etmesine karşın Krasin, "Yirmibirinci yüzyıl hem demokrasi ve hem de sosyalizm çağı olacaktır" demek yürekliliğini gösteriyor. Ancak daha önce ileri sürdüğü demokrasinin kaçınılmaz olarak sosyalizme varacağı iddiasını ya unutuyor ya da demokrasinin, toplumları, Yirmibirinci yüzyılda da sosyalizme götüremeyeceğine inanmaya başladığı anlaşılıyor.

Bu eki burada bitiriyorum; fakat bitirmeden önce önemli ve yeni aşama saydığım en yeni açılım üzerinde de, kısaca durmak, zorunluluğunu duyuyorum. Şimdiye kadar Stalin'in kişisel uygulamaları üzerinde duruluyor, ancak, genel olarak teori ve ideoloji dokunulmadan bırakılıyordu. Şimdi uygulamadaki deformasyon iddiaları da aşılarak doğrudan doğruya teori ve ideoloji cephesinde bir büyük operasyon başlatılıyor.

Görünüşteki amaç, Lenin'i saklı tutabilmektir;. Avrupa marksizmi öncelikle Avrupa'da yazıldı. Avrupa leninizminin yazımını, Sovyetler Birliği'nde, Ruslar üstlenmiş görünüyorlar. Şimdi söylenen şudur: Bugünkü marksizm-leninizm, bir "Stalinist revizyonu" yansıtıyor. Bunun temizlenmesi isteniyor ve bu yapılırken yepyeni bir Le-nin yazılıyor.

Kommunist'te, milletvekili ve iktisat doktoru G. Lisiçkin, bir başka G.S. Lisiçkin'in görüşleri üzerinde yorumlar yapıyor. Yazısına başlıkolarak"Balşoy Padlog" sözcüklerini seçiyor; "Büyük Sahtekarlık" anlamına geliyor. Şimdi Kommunist'te bazı Ruslar, tarih ve teorilerinde bir büyük sahtekarlık buluyorlar. Bunun ne olduğunu ortaya koyabilmek için, bu yazıdaki bir soruyu aktarmak gereğini duyuyorum. Soru şudur: "A bil li Lenin 'marksistom-lenintserrr?'"[29] Bu önemli soru şu anlama geliyor: "Peki, Lenin, bir marksist-leninist miydi?" Artık Kommunist, Lenin'in, marksist-leninist olmadığını kanıtlama işini üstleniyor; varılan aşama buradadır.

Lisiçkin, Lenin'in 1920 yıllarında nasıl dönüş yaptığını uzun uzun anlatıyor; bunları tekrarlamak durumunda değilim. Bunlar artık Sovyetler Birliği'ndeki her yazısının bir bölümünü oluşturuyor; burada yeni olanlara değinmek istiyorum.

"îktidarın alınışı olarak Ekim Devrimi'nin kendisine gelince, tarihin kaydettiği en kansız ihtilaldir. Burada, alınışı izleyen gelişmeler söz konusu olduğunda, en az suçlanabilecek olan Lenin'dir."

"Rusya'yı kim yönetecek, Lenin mi, Kerenskiy mi; halk hiçbir zaman, bu gerekçelerle, ölümcül kardeş kavgasının pençesine düşmezdi. Fakat liderlerden herbirisinin arkasında, halkın temel çıkarlarını ilgilendiren programlar vardı. Hepsinden daha gayri tabiisi, iç savaş başlayınca, 'beyazlar' ve 'kızıllar' aynı dehşet metodlarını kullanmak mecburiyetinde kaldılar."

Kommunist'te çıkan yazı artık Lenin ile Kerenskiy ve "Beyazlar" ile "Kızıllar" arasında büyük bir soğukkanlı tarafsızlığı seçiyor ve her ikisini de aynı yöntemleri kullanmakla mecbur olduklarınıifade ediyor. Sovyet yazını kesinlikle, 1918 yılındaki Kautsky çizgisine dönüyor.

Sovyet yazıları artık bir tutarlılık kaygısını tümüyle bir kenara atmış görünüyor; önemli olan paragraf yığınlarının arasına bir "yeni" düşünceyi sıkıştırabilmektir. üçiskin’in yazısı da bu türe giriyor ve belki de en önemli paragrafını en sona saklıyor.

"Ekim Devrimi’ni izleyen dönemde ülkenin yaşadığı büyük kayıplar, asla Stalinist terörün sonuçları değildir"[30]; son paragrafböyle başlıyor. Bir kişinin tek başına milyonlarca güçlü kuvvetli insdnın üstesinden gelemeyeceğini ileri sürüyor. Stalin'i güçlü veya milyonlarca insanı güçsüz yapan nedir; "milyonların üstesinden gelebilmesi için onları silahsızlandırması gerekiyordu." Razorujit' ideologiçeski, "ideolojik olarak silahsızlandırmak"; Kommunist'e göre Stalin'in yaptığı budur ve gücünü buradan alıyor. Böylece Lenin’in mirası, "Stalinist revizyon ve falsifıkasyona" uğramış sayılıyor. Şimdi de bunun düzeltilmesi isteniyor.

Bu bir yeniden yazımdır.

Öyle anlaşılıyor, Stalin olmadan Sovyetler ne ileriye ve ne de geriye gidebiliyor.

İSİM ENDEKSİ

A

D

E

F

G

1

F. Fukuyama, The End ofHistory? The National Interest, Summer 1989, s. 17.

2

Y. Krasin, The Working Class Movement in Searcn For Democratic Alternative, Kommunist, 1988, N. 14., *Socialism: Theory and Practice, 1989, Supplernent 5, S. 25.*.

3

"‘Ortak Avrupa Evi' felsefesi, ittifaklar arasında, ittifaklar içinde ve her yerde, silahlı çatışma ve özellikle askeri kuvvet olmak üzere, kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehditi ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bu felsefe, caydırma doktrini yerine kendini tutma doktrinini öneriyor."

M. Gorbachev, The All-European Process is Making Headway, Socialism: Theory and Practice 1989, N. 10, s. 6.

Garbaçov'un felsefe sözcüğünü ne kadar kolay kullandığının altını çizmek istiyorum.

4

Y. Sidoronko, Social Dialectics Undiluted, Kommunist 1989, N. *Socialism: Theory and Practice, 1989, Supplernent 3*, s. *13.*

5

Yu. Krasin, Sotrıtniçat', Ne Dramatizuruya Plosloe, Kommunist 1989, N. 12, s. 120.

6

ibid., s. 121.

7

G. Şahnazarov, Vostok-ZapadK. Voprosı DeideologizatsiiMejgosudarstvennıh Otnoşeniy. Kommunist, 1989, N. 3, s. 77.

8

ibid.. s. 72.

9

J. Slovo-K. Gill, We Bclogn to One Family, World *Marxist Review. May 1989, N. 5, s. 9.*

10

ibid., s. 10.

11

W. Gerns-R. Steigcrwald, Demokratiçeskaya Al'tcrnativa I Anttmonopolististiçeskaya Strategiya, Kommunist, Mart 1989, s. 77.

12

****” ibid., s. 80.**

13

A. Cunhal, Reality Calling for a Hing Sense ofResponsibility, World Marxist Review, 1988, N. 3, s. 13.

14

V. Zagladin, Party - People - Socialism, Sosialism: Theory and Practice, 1987, N. 12.

15

A. Yakovlev, Sotsializm: Ot Mectı K. Real'nosti, Kommunist, 1990, N. 4, s. 18.

Aynı zamanlarda bir başka yüksek okulda Yakovlev, şu andaki Garbaçov’un uluslararası özel temsilcisi Pri-makovve bir küçük grupla birlikte gizli bir hizip olmakla suçlanıyor ve kendisinin ve ailesinin mal varlığını açıklamaya zorlanıyor.

Yakovlev, komünist parti içinde, "bir muhafazakarın, bir Stalinistin, radikalin ve perestroyka yanlısının" üye olmasını ve kalmasını savunuyor.

A. Yakovlev, How is Prestroika Faring?, World Marxist Review, 1990, N. 5-6, s. 7.

16

Kommunist, Fevral’ 1990, N. 3, s. 8, 192.

17

V.V. Hurevleva (ed.). Buharin: Çelovek, Politik, Üçcniy, M., 1990, s. 26.

18

Y. Borko, The Mechanism ofSelfDevclopınent ofCapitalism, Socialism: Theoryand Practice, 1989, N. 3, s. 20.

19

W. Leontief-S. Menshikov, Global Econoınic Problems, World Marxist Review, 1989, N. 4, s. 28.

20

G.L. Smirnov (ed.), Oçerk Teorii Sotsializma; M. 1989, s. 15.

21

ibid., s. 22.

22

ibid., **s. 40.**

23

ibid., **s.** *214.*

24

ibid., s. 340.

25

ibid., s. *346.*

26

**'* Z. Brzezinski, The Graıd Failure..., World Mıırxist Review, April 199, N. 4, s. 6.*

27

ibid., *s*. 7.

28

Y. *Krasin, A Turning Point, World Marxist Review, op. cit., s. 10.*

29

G. Lisiçkin, BalsovPadlog, Kommunist, 1990, N. S, s. 42.

30

ibid. , s. *50.*

T